İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ ANITSAL YAPILARINDA 20. YÜZYIL BAŞINDAN İTİBAREN GERÇEKLEŞTİRİLEN ONARIMLAR

DOKTORA TEZİ

Zeynep İNAN OCAK

Mimarlık Anabilim Dalı

Restorasyon Programı

HAZİRAN 2018

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ ANITSAL YAPILARINDA 20. YÜZYIL BAŞINDAN İTİBAREN GERÇEKLEŞTİRİLEN ONARIMLAR

DOKTORA TEZİ

Zeynep İNAN OCAK
(502112201)

Mimarlık Anabilim Dalı

Restorasyon Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm TANYELİ

HAZİRAN 2018

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502112201 numaralı Doktora Öğrencisi Zeynep İNAN OCAK, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ ANITSAL YAPILARINDA 20. YÜZYIL BAŞINDAN İTİBAREN GERÇEKLEŞTİRİLEN ONARIMLAR" başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı :	**Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm TANYELİ** İstanbul Teknik Üniversitesi	.....
Jüri Üyeleri :	**Prof. Dr. Yegân KÂHYA SAYAR** İstanbul Teknik Üniversitesi	.....
	Prof. Dr. Deniz MAZLUM İstanbul Teknik Üniversitesi	.....
	Prof. Dr. Demet BİNAN Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	.....
	Prof. Dr. Can BİNAN Yıldız Teknik Üniversitesi	.....

Teslim Tarihi : 3 Mayıs 2018
Savunma Tarihi : 7 Haziran 2018

Doğukan'a, Beren'e ve Ali Mahir'e,

ÖNSÖZ

Ülkemiz koruma tarihini konu edinen çalışmaların çeşitli zorlukları vardır. Bu konu, çok geniş bir alanda ilgilenmeyi gerektirir. Beş yıl süren kendi çalışmamda da tezin kapsamını sınırlamak kolay olmamıştır. İkinci bir husus ise bu tür çalışmaların bilinirliği ve üzerine çok söz söylenmiş olmasıdır. Özellikle Emre Madran Hocamızın çalışmalarını okurken çoğu defa boşluğa düşmem, bu nedendendir. Ayrıca dönem anlatımlarındaki genellemelerin yayılma ve dağılma durumu birçok defa endişe uyandırmıştır. Bir yandan da yeni bulguların eklenmesi sürekli güncellenmeyi gerektirmektedir. Söylemem gereken diğer bir husus da koruma tarihi çalışmaları dahil olmak üzere Osmanlı'dan günümüze tüm gelişmelerin İstanbul eksenli olmasıdır. Kuşkusuz böyle de olması gereklidir ve doğaldır. Tezin ekseni ise Anadolu'daki kentlerin kimliği olan Orta Çağ yapıları üzerinedir. Ayrıca bu kentlerden birinde doğmuş ve büyümüş birisi olarak bu yapılar üzerine çalışma isteğinin bilimsel bir katkı sağlamanın ötesine geçtiğini de itiraf etmek isterim. Uzun soluklu çalışma sürecini özetlemeye yetmeyecek bu ifadelerin yanı sıra, tezin metin kısmında da birçok tekrara düşmüş olabilirim. Okuyucudan bu tekrarlar için af diler, Semra Ögel'in bir sözü olarak kilimin tekrar eden desenleri gibi kabul görmesini rica ederim.

Teşekkür kısmına gelirken çalışmamın arka planında maddi ve manevi desteğini gördüğüm kişilerin sayısı epeyce fazladır. Başta kendisi ile çalışmanın bir ayrıcalık olduğu değerli danışmanım Gülsün Tanyeli'ye herşey için çok teşekkür ederim.

Sadece jürilerde değil her zaman tavsiyelerinden yararlandığım değerli jüri üyesi Yegân Kâhya'ya; lisans eğitimimden itibaren yardımlarını gördüğüm değerli jüri üyesi Demet Binan'a, jürideki katkıları için Can Binan'a teşekkürlerimi iletmek isterim. Tez çalışmam sürecince araştırma görevlisi olarak görev yaptığım İTÜ Restorasyon Programı'nda beraber çalışma fırsatı bulduğum tüm öğretim üyesi ve yardımcılarına teşekkürü bir borç bilirim. Özellikle yüksek lisans eğitiminden itibaren desteğini esirgemeyen Sayın Zeynep Ahunbay Hocamızın ismini yazmaktan gurur duyarım. Sıklıkla kapısını çaldığım Sayın Zeynep Eres'e; mesleki konularda sınırlı kalmadan her konuda görüşlerini, tavsiyelerini heyecanla dinlediğim Sayın Deniz Mazlum'a ayrıca teşekkürlerimi sunmak isterim. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde yaptığım tüm araştırmalarda kolaylık sağlayan, bilgilerini paylaşan Sayın Gökçe Günel'e teşekkür ederim. Meslektaşım ve arkadaşım Sevinç Özek Çelik'in de ismini anmak isterim.

Sabırlarını çoğu zaman zorladığım, karşılıksız sevgilerini ve yardımlarını gördüğüm Canım Ailem'e; özellikle Annem'e, … ve teşekkürümü ifade ederken eksik olacak endişesi duyduğum, katkıları tezimin sınırlarının dışına taşan eşim Mustafa'ya teşekkür ederim.

Mayıs 2018

Zeynep İnan Ocak
(Yüksek Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **xi**
SEMBOLLER ..... **xiii**
ÇİZELGE LİSTESİ ..... **xv**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xvii**
ÖZET ..... **xxxi**
SUMMARY ..... **xxxv**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Tezin Amacı ve Kapsamı 3
1.2 Yöntem 6
1.3 Kaynakların Tanıtılması 7
2. ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ ANITSAL YAPILARI **13**
2.1 Medreselerin Ortaya Çıkışı ve Coğrafi Etkileşim 18
2.2 Anadolu Medreseleri 20
2.3 Mimari ve Yapım Özellikleri 21
2.3.1 Mimarlar 22
2.3.2 Mimari özellikler 25
2.3.3 Malzeme ve yapım teknikleri 28
3. ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ ANITSAL YAPILARININ ONARIM TARİHİ **41**
3.1 İlk Onarımlar 46
3.2 Osmanlı Dönemi Onarımları 49
3.2.1 16. - 18. yüzyılda Osmanlı vakıf sistemi 49
3.2.2 19. yüzyıldaki değişimler 53
3.2.2.1 Vakıflarda değişim 54
3.2.2.2 İlk yasal düzenlemeler 60
3.2.3 Osmanlı onarımlarındaki yaklaşım 64
3.3 1920'den İtibaren Gelişen Koruma Anlayışı ve Yapılan Onarımlar 70
3.3.1 1920-1930 yılları arası 70
3.3.1.1 Yasal ve örgütsel gelişmeler 70
3.3.1.2 Gerçekleştirilen onarımlar ve dönemin koruma yaklaşımı 72
3.3.2 1930-1951 yılları arası 73
3.3.2.1 Yasal ve örgütsel gelişmeler 75
3.3.2.2 Gerçekleştirilen onarımlar ve dönemin koruma yaklaşımı 87
3.3.3 1951-1973 yılları arası 116
3.3.3.1 Yasal ve örgütsel gelişmeler 116
3.3.3.2 Gerçekleştirilen onarımlar ve dönemin koruma yaklaşımı 127
3.3.4 1973-1983 yılları arası 142
3.3.4.1 Yasal ve örgütsel gelişmeler 142

3.3.4.2 Gerçekleştirilen onarımlar ve dönemin koruma yaklaşımı 147
3.3.5 1983-2004 yılları arası 156
3.3.5.1 Yasal ve örgütsel gelişmeler 157
3.3.5.2 Gerçekleştirilen onarımlar ve dönemin koruma yaklaşımı 160
3.3.6 2004'den itibaren yaşanan gelişmeler 166
3.3.6.1 Yasal ve örgütsel gelişmeler 166
3.3.6.2 Gerçekleştirilen onarımlar ve dönemin koruma yaklaşımı 171
4. İNCELENEN YAPILAR 181
4.1 Amasya Gökmedrese Camii ve Torumtay Türbesi 186
4.1.1 Mimari tanım 187
4.1.2 Onarım tarihi 194
4.2 Amasya Bimarhanesi 216
4.2.1 Mimari tanım 217
4.2.2 Onarım tarihi 220
4.3 Kırşehir Cacabey Medresesi 250
4.3.1 Mimari tanım 251
4.3.2 Onarım tarihi 256
4.4 Sivas Çifte Minareli Medrese 273
4.4.1 Mimari tanım 274
4.4.2 Onarım tarihi 279
4.5 Buruciye Medresesi 297
4.5.1 Mimari tanım 299
4.5.2 Onarım tarihi 304
4.6 Gök (Sahibiye) Medrese 327
4.6.1 Mimari tanım 328
4.6.2 Onarım tarihi 336
5. DEĞERLENDİRME 375
5.1 Koruma Anlayışının ve Onarım Tekniklerinin Değerlendirilmesi 375
5.2 İncelenen Yapıların Onarım Süreçlerinin Değerlendirilmesi 396
5.2.1 20. yüzyılda yapıların ilk kapsamlı onarımları: öncesi ve sonrası 396
5.2.2 21. yüzyılın ilk onarımları 405
6. SONUÇLAR 409
6.1 Anadolu Orta Çağ Anıtsal Yapılarının Özgünlüğü Üzerine 409
6.2 Sorunlar ve Öneriler 418
6.3 Anadolu Orta Çağ Anıtsal Yapılarının Geleceğine Yönelik Bir İrdeleme 423
KAYNAKLAR 425
EKLER 445
ÖZGEÇMİŞ 487

KISALTMALAR

AKA : Atatürk Kitaplığı Arşivi
AKK : Anıtları Koruma Komisyonu
AOA : Aziz Ogan Arşivi
ASÜA : Ali Saim Ülgen Arşivi
BCA : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
EEKE : Eski Eserler Koruma Encümeni
EEMUM : Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü
EEMBDK : Eski Eserler ve Müzeler Birinci Danışma Komisyonu
GEEAYK : Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
KVKBK : Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
KTVKBK : Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
VGM : Vakıflar Genel Müdürlüğü
VBM : Vakıflar Bölge Müdürlüğü

SEMBOLLER

m. **:** Metre
cm. **:** Santimetre

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : Anadolu Selçuklu Medreselerinde çalıştığı tespit edilen sanatçılar. **24**
Çizelge 3.1 : Orta Çağ anıtsal yapılarının 20. ve 21. yüzyıl onarım tarihlerine yönelik belirlenen bölümler ve referans alınan önemli kırılma noktaları. **45**
Çizelge 4.1 : Çal'ın hazırladığı onarım listelerinde yer alan Cacabey Medresesi'nin 1960'larda geçirdiği onarımlar..... **264**
Çizelge 5.1 : Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 2017 yılı performans programına göre "Vakıf kültür varlıklarını ihya etmek ve korumak" adlı stratejik amaç kapsamında yapılan çalışmalar. **395**
Çizelge 5.2 : Yıllara göre yapılan EEMGM'nin yaptığı onarımlar. **398**
Çizelge 5.3 : Müze olarak kullanılan Orta Çağ anıtsal yapıları. **399**
Çizelge 6.1 : Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer alan Anadolu Medreseleri **416**

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Tez kapsamında irdelenen 12.yüzyıl sonu 14. yüzyıl ortalarına kadar inşa edilmiş olan anıtsal yapıların gösterimi. **14**
Şekil 2.2 : Anadolu'da 13. yüzyıldan 14. yüzyıl başına kadar inşa edilmiş medreseler. **21**
Şekil 2.3 : 13. yüzyıl başından 14. yüzyıl sonuna kadar yapılmış olan medreselerin açık veya kapalı avlulu olma durumlarına göre gruplandırılması (Sözen'in (1970) çizimlerinden yararlanılarak oluşturulmuştur). **26**
Şekil 2.4 : Taçkapısı üzerinde çifte minareleriyle tasarlanmış üç önemli anıtsal medrese, sırasıyla Sivas Gök Medrese, Sivas Çifte Minareli Medrese ve Erzurum Çifte Minareli Medrese (VGM Arşivi'nden alınan çizimler kullanılarak şekil oluşturulmuştur). **27**
Şekil 2.5 : Tokat Gök Medrese'de avluyu çevreleyen revaklarda görülen devşirme sütun ve sütun başlıklarından örnekler (İnan Ocak, 2016). **29**
Şekil 2.6 : Antalya Yivli Minare ile Kırşehir Cacabey Medresesi, Sivas Çifte Minareli Medrese ve Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin tuğla minareleri (İnan Ocak, 2015). **30**
Şekil 2.7 : Sivas Gök Medrese'nin özgün temel sisteminde bulunan ardıç kazıklar (İnan Ocak, 2014). **31**
Şekil 2.8 : Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin restorasyon çalışmaları sırasında çeşitli bölgelerde ulaşılan temel detayı (İnan Ocak, 2013). **32**
Şekil 2.9 : Erzurum Çifte Minareli Medrese ile Divriği Turan Melik Darüşşifası'nda taş ayakların altında ampatman şeklinde temel detayı (İnan Ocak, 2013, 2016). **32**
Şekil 2.10 : Konya Karatay Medresesi'nin ana eyvanında yapılan çalışmalar sırasında açığa çıkarılan su kanalı yolunun görünümü ve kesit çizimi (sol ve orta) ve kışlık dershane kısmındaki su künkleri (sağ). **33**
Şekil 2.11 : Sivas Gök Medrese payanda onarımı sırasında bulunan kesme taş bloklarını birbirine bağlamak için kullanılan ahşap kenetler (sol: Tanyeli, Kahya, 2015; çizim / orta ve sağ: İnan Ocak, 2014). **34**
Şekil 2.12 : Sırasıyla Sivas Gök Medrese, Erzurum Çifte Minareli Medrese ve Yakutiye Medresesi'nde tespit edilen metal kenetler (İnan Ocak, 2012,16). **34**
Şekil 2.13 : Torumtay Türbesi'ndeki taşçı işaretleri. **35**
Şekil 2.14 : Sırasıyla Gök Medrese, Amasya Bimarhanesi ve Buruciye Medresesi revak kemerlerindeki gergiler (Sol ve orta: VGM Arşivi, sağ: İnan Ocak, 2014). **37**
Şekil 2.15 : Medreselerde yer alan türbe mekanlarının farklı malzeme ve biçimlerle yapılan çift cidarlı külahları, sırasıyla: Sivas Keykavus Şifahanesi,

Amasya Gökmedrese Camii, Kırşehir Cacabey Medresesi, Erzurum Çifte Minareli Medrese. **38**
Şekil 2.16 : Sırasıyla İnce Minareli Medrese, Karatay Medresesi ve Cacabey Medresesi'ndeki kubbelerinin görünümü (sol ve orta: ASÜA, TASUH481001, TASUH6666; sağ: VGM Arşivi). **39**
Şekil 2.17 : Sırasıyla Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası, Sivas Keykavus Şifahanesi ve Amasya Bimarhanesi'nin üst örtüleri (VGM Arşivi). **39**
Şekil 3.1 : Anadolu'da bir Selçuklu yapısının onarım süreci aşamalarını gösteren şema. **50**
Şekil 3.2 : Evkaf Heyet-i Fenniye üyeleri (Yavuz 2015, 17). **57**
Şekil 3.3 : Tekrar yapılmak üzere yıktırılan Akşehir Taş Medrese'nin taçkapısının uygulama öncesi ve sonrası fotoğrafları (Eldem, 1911, 229). **67**
Şekil 3.4 : Mimar Kemalettin tarafından hazırlanan Mescid-i Aksa rölövesi, dönemindeki çizim tekniğini göstermesi adına önemlidir (Yavuz, 2015, 21). **73**
Şekil 3.5 : Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı gezi sırasında Konya'daki önemli anıtların muhtemel hali (VGM Arşivi). **74**
Şekil 3.6 : Mustafa Kemal Atatürk'ün Konya'dan çektiği telgraf (BCA, 030.10.213.445.12). **75**
Şekil 3.7 : Tez kapsamında detaylı incelenen yapılardan çoğu Acilen Tamiri İktiza Eden Tarihi Binalar Listesi'nde yer almaktadır. **77**
Şekil 3.8 : EEMGM'nde çalışan mimarların listesi (ASÜA, TASUDOC1353). **83**
Şekil 3.9 : 1944 Erzurum Gezisi sonrasında sergilenen çalışmalardan biri; Mahmut Akok tarafından çizilen "200 yıl Önceki Erzurum" adlı panorama (ASÜA). **84**
Şekil 3.10 : Ülkemizdeki anıtların korunmasıyla ilgili durumun sürekli takip edilen Fransa ile kıyaslamasını gösteren belge (ASÜA, TASUDOC0123031). **87**
Şekil 3.11 : EEMGM'nin 1933-42 yılları arasında yaptığı onarım ödenekleri (ASÜA, TASUDOC0439018). **88**
Şekil 3.12 : 1943 Depremi'nde Amasya II. Bayezid Külliyesi'nin yıkıma varan hasarları (Amasya Beyazıt Külliyesi Genel İdari Klasörü, VGM Arşivi). **90**
Şekil 3.13 : 1944 yılında hazırlanan deprem sonrası anıtsal yapıların durum raporunun B listesinde, incelenen yapılardan Amasya Gökmedrese Camii de yer almaktadır (Amasya Beyazıt Külliyesi Genel İdari Klasörü, VGM Arşivi). **91**
Şekil 3.14 : Maarif Vekaleti Müzeler Dairesi ve İstanbul Müzeleri Umum Müdürlüğü tarafından yaptırılan tamirler (Ülgen, 1943, 57). **93**
Şekil 3.15 : 1943-44 yılları arasında Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü'nün genel durumunu anlatan kitapçıkta listelenen 1942 yılında yapılan istimlaklar. **93**
Şekil 3.16 : Sivas Güdük Minare'nin istimlak öncesi (üst) ve sonrası (alt) görünümü (VGM Arşivi). **94**
Şekil 3.17 : Ülgen'in kitabında yer alan, bir restorasyon dosyası içerisinde bulunması gereken belgelerin listesi (Ülgen, 1943, 78). **96**
Şekil 3.18 : Ali Saim Ülgen'in Süleymaniye Darülhadis müderris odalarının iki önerili restitüsyon cephe çizimi (ASÜA, TASUPAMS198). **99**

Şekil 3.19 : Gabriel'e ait Konya Alaaddin Camii'ne ait kapı detayı çizimi ve Sırçalı Medrese'nin plan krokisi (*Albert Gabriel (1833-1972)-Mimar, Arkeolog, Ressam, Gezgin*, 2006, 399,402). **102**
Şekil 3.20 : Medresenin minarelerinin içinden yapılan betonarme mantolama ve minarenin dış yüzeyinde boydan boya geçirilen metal profil uygulaması VGM Arşivi'nden alınan projesi üzerinde sarı renkle işaret edilmiştir. **111**
Şekil 3.21 : Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin kümbet kısmının onarımı için hazırlanan çizimler (sol ve orta;Ülgen,1943,XCIII ve XCII), Vakıflardan alınan restorasyon projesi üzerinde bu uygulama sarı renkle işaret edilmesi (sağ). **112**
Şekil 3.22 : Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin 1935 tamiri sırasında yapılan uygulamaların günümüzdeki durumları (İnan Ocak, 2013). **113**
Şekil 3.23 : Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası'nın 20. yüzyıl başlarına kadar toprak damlı olduğu görülmektedir (Gabriel, 1934). **114**
Şekil 3.24 : Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası'nın 1940 onarım öncesi ve sonrası görünümleri (VGM Arşivi). **115**
Şekil 3.25 : Yapının VGM Arşivi'nde bulunan eski fotoğrafları kıyaslandığında taş külahta derzleme yapıldığı fark edilmektedir. **115**
Şekil 3.26 : GEEAYK'ın 1955 ve 1957 yıllarına ait iki örnek kararında yer alan kurul üyeleri (ASÜA, TASUDOC0655). **118**
Şekil 3.27 : 1958 yılı Vakıflar Bütçe düzenlemesinde onarımlar için verilen bütçe teklifleri (*1958 Yılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Bütçesi*, 1958, 17)..... **121**
Şekil 3.28 : 1958 ve 1962 Bütçe Kanununda yer alan Abide Şubesi kadrosu (üst: *1958 Yılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Bütçesi*, 1958, 42 alt:*1962 Yılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Bütçesi*, 1962, 45). **124**
Şekil 3.29 : Vakıflar Rölöve Bürosu tarafından hazırlanan projeler listesinden örnek bir kısım gösterilmektedir. (*Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, 1973, 37-49). **128**
Şekil 3.30 : Yılmaz Önge'nin mütehassıs müşavir olduğu dönemde Erol Yurdakul tarafından hazırlanan Erzurum Üç Kümbetler projesi (VGM Arşivi). **129**
Şekil 3.31 : Sivas Şifaiye Medresesi Doğu cephesinde özgün taş doku ile 1960'larda yapılan onarım sırasındaki yeni taş örgüsü hem renk farkından hem de yüzey farkı oluşturulduğundan birbirinden ayırt edilebilmektedir (VGM Arşiv). **135**
Şekil 3.32 : Sivas Şifaiye Medresesi 1963 tarihli rölöve çizimleri (VGM Arşivi). **137**
Şekil 3.33 : Sivas Keykavus Şifahanesi'nin Önge'nin bahsettiği tuğla derzleri arasında oyma bezemelerin bazıları müdahale görmediği için günümüzde de mevcuttur (sol: VGM Arşivi, sağ:Bakırer, 1981). **138**
Şekil 3.34 : Sivas Keykavus Şifahanesi'nin onarım öncesi durumu (sol: Berchem, Eldem, 1911), 1962 yılında başlayan onarım sırasında külahın yapılması (orta: VGM Arşivi) ve ilerleyen yıllarda üzerinin metal malzeme ile kaplanarak oluşturulan mevcut durumu (sağ: VGM Arşivi). **139**
Şekil 3.35 : Kayseri Sahibiye Medresesi'nde tamamlanan taçkapının uygulama öncesi ve sonrasını gösteren fotoğrafları (sol: Gabriel, 1931 ve sağ: VGM Arşivi) ve Mahmut Akok ve ekibi tarafından hazırlanan 1964 tarihli rölövesinden bir örnek (orta: Akok, 1969a). **140**

Şekil 3.36 : Sırasıyla Konya Akşehir'de bulunan Seyyid Mahmut Hayran Türbesi'nin rölöve kesiti, 20. yüzyıl başlarına tarihlenen eski bir fotoğrafı ve 1964'deki onarımı sonrası görünümü (Önge, 1975). **141**
Şekil 3.37 : VGM Ankara merkez kuruluşunda çalışan teknik personel ve onarım sayıları arasındaki ilişkiyi gösteren tablo (Madran, 1982, 21). **146**
Şekil 3.38 : Mahmut Akok tarafından hazırlanan İnce Minareli Medrese'nin restorasyon plan ve cephe çizimi (sol ve orta: Akok, 1977b) ve 1974'deki onarımı sonrası bir değişiklik olmayan yapının görünümü (sağ: İnan Ocak, 2016). **148**
Şekil 3.39 : Konya Sahipata Camii'nin rölöve ve restitüsyon planları ile restitüsyon cephe çizimi (Karamağaralı, 1982). **149**
Şekil 3.40 : 1960'larda Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin iç avlusunun görüntüsü (VGM Arşivi). **151**
Şekil 3.41 : 1974 onarımında medrese ana eyvanında yapılan tamamlamalar (VGM Arşivi). **152**
Şekil 3.42 : Medresenin 1974 onarımında yapılan üst kattaki betonarme tonoz ve alt katta revak kemerleri arasındaki betonarme hatıllar (İnan Ocak, 2013). **153**
Şekil 3.43 : Erzrurum Çifte Minareli Medrese'nin 1974'de başlayan Vakıflar onarımında yapılan müdahaleler mavi renkle yapı üzerinde işaretlenmiştir. **153**
Şekil 3.44 : 1960'larda EEMGM tarafından hazırlanan plan çizimleri: sırasıyla Sırçalı Medrese, Karatay Medresesi ve İnce Minareli Medresesi (Akok, 1977b). **154**
Şekil 3.45 : Sırçalı Medrese'nin onarım öncesi ve sonrasında taçkapı ve avlusundan görünümler (sol iki fotoğraf: ASÜA, sağ iki fotoğraf İnan Ocak, 2016). **155**
Şekil 3.46 : Vakıflar Genel Müdürlüğü vakıf kültür varlıkları restorasyon hizmetleri coğrafi bölgelere göre dağılımı (*2002-2010 Restorasyonlarımız*, 2011). **172**
Şekil 3.47 : Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 2002-2010 yıllarında yaptığı bazı onarımların uygulama öncesi ve sonrası fotoğrafları (*2002- 2010 Restorasyonlarımız*, 2011). **173**
Şekil 3.48 : Tokat Gök Medrese'nin Temmuz 2016'daki durumu (İnan Ocak, 2016). **176**
Şekil 3.49 : 1975 yılında Tokat Gök Medrese'nin revaklarının kapatılması isteminin fotoğraflar üzerinden işaretlenerek gösterilmesi (Sivas KVKBK Arşivi). **176**
Şekil 3.50 : 1975 yılında EEMGM kullanımında olan Tokat Gök Medrese'ye ait revak kapatılması istemi için dönemin Müze Müdürü tarafından hazırlanan projesi (Sivas KVKBK Arşivi). **177**
Şekil 4.1 : Tez kapsamında incelenen örnek yapıların listesi. **185**
Şekil 4.2 : Gök Medrese Camii ve Torumtay Türbesi'nin görünümü (VGM Arşivi). **186**
Şekil 4.3 : Amasya Gök Medrese ve Torumtay Türbesi'nin 1960'ların sonunda görünümü (VGM Arşivi). **187**
Şekil 4.4 : Albert Gabriel (1934)'in kitabında yer alan yapının plan ve kesit çizimleri. **189**

Şekil 4.5 : Amasya Gök Medrese Camii'nin iç mekanından görünümler (İnan Ocak, 2013). **190**
Şekil 4.6 : Gökmedrese Camii'nin farklı biçimlerdeki üst örtüleri (İnan Ocak, 2013). **190**
Şekil 4.7 : Piramidal külahın iç konstrüksiyonunda olması beklenen ahşap elemanlar için açılmış olan boşluklar gözükmektedir (Samsun KVKBK Arşivi). **191**
Şekil 4.8 : Amasya Gök Medrese'nin giriş cephesinin 1930'lardaki ve 2013'deki görünümü (sol: Albert Gabriel, 1934, sağ: İnan Ocak, 2013). **192**
Şekil 4.9 : Albert Gabriel'in (1934) kitabında yer alan Torumtay Türbesi'nin plan ve kesit çizimleri. **193**
Şekil 4.10 : Türbenin iç mekânında güney duvarında yazılmış tamir kitabesi günümüzde görülmemektedir (Önkal, 1996, 692). **197**
Şekil 4.11 : Gabriel'in (1934) gözlem yaptığı zamanlarda Amasya Gökmedrese Camii'nin durumu. **199**
Şekil 4.12 : Ali Saim Ülgen'in Gökmedrese onarımıyla ilgili kısa raporu (VGM Arşivi). **200**
Şekil 4.13 : Amasya Gökmedrese Camii'nin 15 Haziran 1959 tarihli fotoğrafları (ASÜA, TASUH2717). **201**
Şekil 4.14 : Amasya Gökmedrese Camii'nin 1955-63 yıllarında gerçekleştirilen onarımında yapının üst örtüsü kurşun taklidi şap ile kaplanmıştır (VGM Arşivi). **202**
Şekil 4.15 : 1960 onarımlarında Amasya Gökmedrese Camii'nin doğu yan duvarlarındaki toprak dolgu kaldırılmıştır (VGM Arşivi). **202**
Şekil 4.16 : Köşe payandaların 1955-63 onarımı öncesi ve sonrası görünümü (sol: AK, Krt_014267, sağ: İnan Ocak, 2013) **203**
Şekil 4.17 : Albert Gabriel'in Amasya Gökmedrese Camii için hazırladığı restitüsyon çizimi (Gabriel, 1934) **204**
Şekil 4.18 : Türbe kuzey cephesindeki taş onarımlarında bezemeler yapılmamıştır (sol: Gabriel, 1934, sağ: İnan Ocak, 2013). **204**
Şekil 4.19 : Amasya Gök Medrese'nin eski fotoğraflarında kiremit kaplı çatısının, kubbelerin geldiği kısımlardaki şekli görülmektedir (sağ: AK, Krt_001000; sol: Gabriel, 1934). **205**
Şekil 4.20 : Yapının türbe kısmı için hazırlanan 1971 tarihli rölöve çizimlerinden bir bölüm (VGM Arşivi). **206**
Şekil 4.21 : Amasya Gökmedrese Camii'nin 1974 tarihli rölövesi (Samsun KVKBK Arşivi). **207**
Şekil 4.22 : Amasya Gökmedrese Camii'nin onarımında yapılan bakır kaplamalı üst yapı örtüsü (Kuran, 1980, 95). **208**
Şekil 4.23 : Türbe kısmı için hazırlanan projeler (VGM Arşivi). **210**
Şekil 4.24 : Amasya Gökmedrese Camii'nin türbe külahının onarım öncesi,sırası ve sonrası görüntüleri (VGM Arşivi). **211**
Şekil 4.25 : Torumtay Türbesi'nde taşçı işaretlerinin yoğun olarak yer aldığı batı cephesinde yapılan taş çürütmeler (VGM Arşivi). **212**
Şekil 4.26 : Torumtay Türbesi'nin onarım öncesi ve sonrası üst örtüsündeki değişimler (sağ; ASÜA, sol: Samsun KVKBK Arşivi). **212**
Şekil 4.27 : Amasya Gökmedrese Camii'nin çatı örtüsünün günümüzdeki hali (VGM Arşivi). **214**
Şekil 4.28 : Amasya Gökmedrese Camii'nin onarımları analizi (İnan Ocak, 2018). **215**
Şekil 4.29 : Yapının kitabesi ve Türkçe çevirisi (Olcay, 2010, 134). **216**

Şekil 4.30 : Amasya Bimarhanesi'nin genel görünümü (İnan Ocak, 2014). **217**
Şekil 4.31 : Albert Gabriel'in (1934) kitabında yer alan Amasya Bimarhanesi'nin planı ve aksonometrik perspektif şeklinde çizilen restitüsyon çizimi.. **218**
Şekil 4.32 : Bimarhane'nin avlusunda yer alan revaklardaki sütunların, malzeme ve işçiliklerinden devşirme oldukları anlaşılmaktadır (İnan Ocak, 2013). **219**
Şekil 4.33 : Bimarhane'nin taçkapısı üzerinde bezemeli bordür detayı (VGM Arşivi). **220**
Şekil 4.34 : 1912 yılı basımı Şehbal mecmuasında yer verilen Amasya Bimarhanesi'nin fotoğrafı (Şehbal, sene 3, no. 61, 15 Eylül 1328). ... **222**
Şekil 4.35 : İstimlak öncesinde Bimarhane (Olcay, 2009, 26). **224**
Şekil 4.36 : Bimarhane'nin çevresinin istimlakı öncesi ve sonrası durumunu gösteren resimleri(Sağ: VGM Arşivi, sol: Gabriel, 1934). **224**
Şekil 4.37 : :Ali Saim Ülgen'e ait 1948 tarihli Bimarhane ölçü defterinde yer alan çizimlerden örnek (ASÜA, TASUDOC0696163-73). **227**
Şekil 4.38 : Amasya Bimarhanesi'nin 1948-50 onarım şartnamesinde 5 numaralı silme çeşidinin yazılmasına karşın uygulamada 10 numaralı silme çeşidin yapıldığı görülmektedir (Sol:VGM Arşivi, sol: Arseven, 1957). **228**
Şekil 4.39 : Amasya Bimarhanesi onarım şartnamesinde geçen taş kaplama çeşitleri. **229**
Şekil 4.40 : Onarımda yapılan cetvelli derzli ve pahlı derzli taşlar (İnan Ocak, 2013). **232**
Şekil 4.41 : Ülgen tarafından hazırlanan taçkapıdaki tamamlama işinin eskiz çizimi ve hesaplamaları (ASÜA, TASUDOC0696125). **233**
Şekil 4.42 : Ali Saim Ülgen'e ait 1948 tarihli Bimarhane ölçü defterinden örnek bir çizim (ASÜA, TASUDOC0696168, TASUDOC0971007). **234**
Şekil 4.43 : Bimarhane'nin taç kapı bordürlerinde, baş ve son taşı özelleştirilmiş dört sıra taşla bir motif oluşturulmuştur. Ülgen'in, taç kapının sol en üst köşesinde motifin son taşını referans alarak sağ tarafında yapacağı tamamlamada yerine koydurduğu anlaşılmaktadır. **235**
Şekil 4.44 : Taçkapıda yapılan kaplamaların arkasındaki moloz taş duvarın eksik olduğu görülmektedir (VGM Arşivi). **236**
Şekil 4.45 : Kapı motifi süslemesinin yapımı olarak tanımlanan işin şartnamedeki açıklaması. **237**
Şekil 4.46 : Taçkapıda yeniden işlenen bezemelerin ne kadar yapıldığına ilişkin Ülgen'in hesabı (sol:ASÜA, TASUDOC0696232 / sağ:VGM Arşivi). **238**
Şekil 4.47 : Amasya Bimarhanesi'nin onarımında üst örtüsüne müdahale edilememiştir (VGM Arşivi). **239**
Şekil 4.48 : Amasya Bimarhanesi'nin 1987 tarihli rölövesi (VGM Arşivi)..... **241**
Şekil 4.49 : 1988 tarihli restorasyon projesi (VGM Arşivi) **243**
Şekil 4.50 : Amasya Bimarhanesi için hazırlanan 1991 tarihli çatı projesi (VGM Arşivi) **245**
Şekil 4.51 : 1991-97 onarımında tonoz örtülerin tamamlanması sırasında çekilmiş fotoğraflar (VGM Arşivi). **246**
Şekil 4.52 : Bimarhanenin onarımında metal kaplamalı oturtma çatı yapılması ve saçak kotunun aynı seviyede oluşturulabilmesi için beden duvarlarında yapılan tamamlamalar (VGM Arşivi). **246**
Şekil 4.53 : 1948-50 onarımında yapılan yeni taş kaplamaları sökülüp yeniden yapılmıştır (Url-8). **247**

Şekil 4.54 : Onarımlar taçkapı üzerinden okunabilmektedir. **247**
Şekil 4.55 : Amasya Bimarhanesi'nin onarımları analizi (İnan Ocak, 2018). **249**
Şekil 4.56 : Kırşehir kent meydanından Cacabey Medresesi'ne bakış (İnan Ocak, 2015). **250**
Şekil 4.57 : Ankara Salnamesi'nde yer alan Kırşehir Cacabey Medresesi'nin fotoğrafı (*Salname-i Vilayet-i Ankara*, 1907, 256) **252**
Şekil 4.58 : Cacabey Medresesi'nin planı ve kapalı avlusundan geçen kesit çizimi (Kuran, 1969, 56). **254**
Şekil 4.59 : Kubbenin üstü 1960 onarımında piramidal, 2008 onarımında ise küre parçası şeklinde cam yüzeylerle kapatılmıştır (VGM Arşiv). **254**
Şekil 4.60 : Medresenin sırasıyla kuzeydoğu, kuzeybatı ve doğu cephesi ortasında yer alan payandaları (VGM Arşivi). **255**
Şekil 4.61 : Ülgen'in makalesinde yer verdiği fotoğraflarda zeminin yükseldiği, güneybatı yönünde bir duvar kalıntısının olduğu görülmektedir (Ülgen, 1942, 265). **259**
Şekil 4.62 : 1940 tarihli Kırşehir Cacabey Medresesi'nin plan, iki kesit ve cephe çizimleri (Ülgen, 1942). **260**
Şekil 4.63 : 1947 yılında yapılan Cacabey Medresesi kuyu araştırma kazısında çekilen bir fotoğraf (Sayılı, Ruben, 1947, 692). **262**
Şekil 4.64 : Kazı çalışmaları sırasında kuyunun açılmadan önceki ve sonraki fotoğrafları (Sayılı, Ruben, 1947, 690). **263**
Şekil 4.65 : Yeni taşlar kullanılarak yapılan duvar onarımlarında yapının güneyinde yer alan minare kaidesinde ve batı cephesinde bölümdeki müdahaleler renk ve yüzey farkıyla özgün taşlardan ayırt edilebilmektedir (İnan Ocak, 2015) **266**
Şekil 4.66 : Cacabey 1940'lı yıllarda gerçekleştirilen damının temizlenmeden önceki ve 1960 onarımı sonrasındaki fotoğrafları (VGM Arşivi). **267**
Şekil 4.67 : Ana eyvanın onarım öncesi ve sonrası durumu (VGM Arşivi). **267**
Şekil 4.68 : VGM Arşivi'nde yer alan 1996 tarihli fotoğraflarda yapının zemin suyu kaynaklı sorunlar yaşadığı tespit edilmektedir. **268**
Şekil 4.69 : Cacabey Medresesi'nin 2006 onarımında sırasıyla Mart, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında yapılan üst örtüdeki çalışmalardan görünümler (VGM Arşivi) **270**
Şekil 4.70 : Türbe mekanındaki yazı kuşağının 2000'lerdeki fotoğrafı (sol: VGM Arşivi) ve günümüzdeki durumu (sağ: İnan Ocak, 2015). **271**
Şekil 4.71 : Kırşehir Cacabey Medresesi'nin onarım analizi (İnan Ocak, 2018). ... **272**
Şekil 4.72 : Sivas Çifte Minareli Medrese'nin karşısında Şifaiye Medresesi, kuzeyinde Kale Camii yer almaktadır (İnan Ocak, 2016). **273**
Şekil 4.73 : Sivas Çifte Minareli Medrese'nin ayakta kalan doğu duvarının önden ve arkadan görünümleri (İnan Ocak, 2016). **274**
Şekil 4.74 : Çifte Minareli Medrese'nin kazı sonrası buluntularını gösteren rölövesi ve restitüsyon denemesi yapan Hersek'in (1993) çizimleri. **275**
Şekil 4.75 : Medrese'nin minarelerinin durumuna bakılarak yaklaşık tarihlendirilmesi yapılan fotoğraflarda merdivenlerin, 1945 onarımında eklendiği anlaşılmaktadır (sağ: Berchem ve Eldem, 1910, sol: VGM Arşivi). **276**
Şekil 4.76 : Çifte Minarelerdeki tuğlaların örgü ve istif şekilleri (Bakırer, 1981). . **278**
Şekil 4.77 : Haluk Karamağaralı'nın kazı çalışmalarında açığa çıkarılan Çifte Minarelere ait bazı mimari elamanlar (Hersek, 1993b). **278**

Şekil 4.78 : Sivas Çifte Minareli Medrese'nin yıkılan bölümünün üzerine yapılan askeri rüştiye olarak kullanılan yapı görülmektedir (*Salname-i Vilayet-i Sivas,* 1903, 204 ve 212). **280**
Şekil 4.79 : 3 Aralık 1959 tarihi not düşülen hava fotoğrafında Çifte Minareli Medrese ve çevresi (Url-13). **281**
Şekil 4.80 : Çifte Minareli Medrese'nin farklı tarihlerdeki görünümleri (Sol: Uzuncarşılı ve Edgüer, 1928, orta: Url-13). **284**
Şekil 4.81 : Çifte Minareli Medrese'nin onarım öncesi ve sonrası fotoğraflarından taç kapının sağ yan duvarının tamamlandığı (üst: Berchem, Eldem,1910; Gabriel,1934), bozulan taşların olduğu kısımların sıvanarak kapatıldığı (alt: Gabriel,1934; VGM Arşivi) görülmektedir. **285**
Şekil 4.82 : Yıldırım sonrası Minarelerden güney tarafındakinin sadece şerefe seviyesine kadar kaldığı; üst kısmın yıkıldığı görülmektedir (sol: AK, Alb_000117_086, sağ: ASÜA). **286**
Şekil 4.83 : Karamağaralı'nın kazısı sonrası açığa çıkarılan hücre duvarları (Hersek, 1993,42, 47). **287**
Şekil 4.84 : 2001'de koruma kurulu izni alınarak yapılan yeni taş kaplamaları (Sivas KVKBK Arşivi). **289**
Şekil 4.85 : Basit onarımda yapılan uygulamalar (VGM Arşiv). **290**
Şekil 4.86 : Medresenin kalıntı halindeki temel duvarlarının üzerine 120 cm. yüksekliğinde yeni duvarlar yapılmıştır (İnan Ocak, 2014). **290**
Şekil 4.87 : Projesinde özgün bırakılması önerilen güney minare kûfi yazısının ve şebekelerinin uygulama öncesi ve sonrası durumu (Yar ve Küçük, 2014, 101 ve 103). **291**
Şekil 4.88 : Çifte Minareli Medrese'nin onarım sırasında çekilen fotoğrafları (VGM Arşivi) **291**
Şekil 4.89 : Sivas Selçuklu Parkı Projesi'nin uygulama öncesi ve sonrası durum (sol: Url-13, sağ: Google Earth, 2015). **292**
Şekil 4.90 : Çay ocağı işletmesi olarak kullanılan Çifte Minareli medresenin günümüzdeki kullanımı (İnan Ocak, 2014). **293**
Şekil 4.91 : Çifte Minareli Medrese için hazırlanan ve uygun bulunmayan proje (Sivas KVKBK Arşivi). **294**
Şekil 4.92 : Çay ocağı işletmesi olarak kullanılan Çifte Minareli Medrese'nin duvarında görülen nem sorunu(İnan Ocak, Temmuz 2016). **295**
Şekil 4.93 : Sivas Çifte Minareli Medrese'nin onarım analizi (İnan Ocak, 2018). . **296**
Şekil 4.94 : Sivas merkezde yer alan günümüze ulaşmış önemli anıtsal yapılara komşu olan Buruciye Medresesi'nin konumu (Tuncer, 1986, 19). **297**
Şekil 4.95 : Buruciye Medresesi'nin Temmuz 2016 tarihindeki görünümü (İnan Ocak, 2016). **298**
Şekil 4.96 : Solda 1903 tarihli Sivas Salnamesi'nde yer verilen yapının yaklaşık 25 yıl sonraki görüntüsü (Sağ: Uzunçarşılı ve Edgüer, 1928, 196). **299**
Şekil 4.97 : Buruciye Medresesi'nin plan çizimi, sırasıyla Berchem ve Eldem (1910), Gabriel (1934) ve Akok (1968). **299**
Şekil 4.98 : Buruciye Medresesi giriş eyvanından avluya bakış (İnan Ocak, 2016). **300**
Şekil 4.99 : Buruciye Medresesi'nin 1960-68 onarımında yapılan betonarme hatıllar üzerine 2004'de ahşap kaplama yapılmıştır (sol: VGM Arşivi, sağ: İnan Ocak, 2014). **301**
Şekil 4.100 : Buruciye Medresesesi türbe mekanının görünümleri (İnan Ocak, 2013). **301**

Şekil 4.101 : Buruciye Medresesi'nin kazı sonucu açığa çıkarılan güneybatı köşe payandası üst temel detayları (Sivas KVKBK Arşivi). **302**
Şekil 4.102 : Buruciye Medresesi'nin zemin kotlarındaki bosajlı taşlar ve üzerlerindeki taşçı işaretleri (İnan Ocak, 2013). **303**
Şekil 4.103 : Türbenin açılmış iç mekan görünümünün çizimi (Sivas KVKBK Arşivi) ve Bakırer (1981) tarafından çizilen tuğla örgüsü **304**
Şekil 4.104 : Buruciye Medresesi ana eyvan içerisinde iki katlı ahşap, cephesi sıvalı bir yapı yapıldığı ve sonrasında yıkıldığı görülmektedir (sol: Sebah & Joaillier,http://arachne.uni-koeln.de/item/marbilder/456228, sağ: AK, ME_Evr_012494). **305**
Şekil 4.105 : Buruciye Medresesi'nin 1956-58'de çizilmiş rölövesi ve 1967 tarihli restorasyon projesi (Akok, 1968). **307**
Şekil 4.106 : Medresenin ön cephesinde yapılan sökülme işinin bazı aşamalarından görünümler (VGM Arşivi). **310**
Şekil 4.107 : Buruciye Medresesi'nin ön cephesinde yer alan pencerenin onarım öncesinde ve sonrasındaki fotoğrafları (VGM Arşivi). **311**
Şekil 4.108 : 1960-68 onarımında üst örtüde yapılan müdahalelerin çeşitli aşamalarından görünümler (VGM Arşivi). **312**
Şekil 4.109 : Revak kemerlerinin onarım öncesi ve sonrası fotoğrafları (VGM Arşiv) **313**
Şekil 4.110 : Buruciye Medresesi'ne bitişik yapılaşmaların görünümü (VGM Arşiv) **314**
Şekil 4.111 : Buruciye Medresesi'nin 1960'lardaki onarımı sonrası üst yapı örtüsü taş kaplama şeklinde yapılmışken ilerleyen yıllarda üzerinin sac malzeme ile tekrar kaplandığı görülmektedir (VGM Arşivi). **315**
Şekil 4.112 : Buruciye Medresesi'nde 2005 yılında yapılan uygulamalar (VGM Arşivi). **321**
Şekil 4.113 : 2005'de gerçekleştirilen temel güçlendirmesi (Sivas Müzesi Arşivi). **322**
Şekil 4.114 : Buruciye Medresesi'nin onarım analizi (İnan Ocak, 2018). **326**
Şekil 4.115 : Sivas Gök Medrese'nin Temmuz 2016'da devam eden restorasyon çalışmaları sırasındaki durumu (İnan Ocak, 2016). **328**
Şekil 4.116 : Sırasıyla Berchem (1917), Albert Gabriel (1934) ve Özdural (1968) tarafından hazırlanan plan çizimi. **329**
Şekil 4.117 : Sivas Gök Medrese'nin kuzeybatı köşesinde yer alan abdesthanenin planı ve fotoğrafı (Kâhya, Tanyeli, Kuzucular, 2008). **330**
Şekil 4.118 : Sivas Gök Medrese'de revak sütunlarının zeminle ilişkisi, kemerlerin birbirleriyle bağlantısını sağlayan ahşap gergiler ve arka hücre duvarları ile bağlayan metal gergiler görülmektedir (VGM Arşivi). **331**
Şekil 4.119 : Orhan Cezmi Tuncer'in paylaştığı Sivas Gök Medrese'nin mescidi üzerindeki çini kaplama parçaları (sol) ve dershane kubbelerinin dam ile birlerşiminde ortaya çıkarılan çini kaplama bordürden kalan kısımlar (sağ) (Tuncer, 1978, 154, 162). **332**
Şekil 4.120 : Gök Medrese'nin havuzunun parçalarından birkaçı ve restitüsyon plan ve kesiti (2001 tarihli proje raporu, Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_3360). **332**
Şekil 4.121 : Albert Gabriel'in Gök Medrese'nin ikinci katını işaret ettiği kesit çizimi (Gabriel, 1934, 156). **334**
Şekil 4.122 : Gök Medrese'nin fotoğraflarında onarımlar öncesi görünümü (*Salname-i Vilayet-i Sivas*, 1903, 214,216). **338**

Şekil 4.123 : Sedat Çetintaş'ın temizlik çalışmaları öncesinde Sivas Gök Medrese'nin mevcut durumu: sonradan eklenmiş kerpiç yapılar gözükmektedir (Gabriel, 1934). **339**
Şekil 4.124 : 1904 onarımında yapıldığı düşünülen havuzu çevreleyen duvar üstündeki demir korkuluklar ve portal ahşap kapısı (sol: Gabriel, 1934, sağ: VGM Arşivi). **340**
Şekil 4.125 : Mimar Sedat Çetintaş'ın 1937 yılında yürüttüğü çalışmalara ait Gök Medrese'nin üç adet plan çizimi (Özdural, 1968). **343**
Şekil 4.126 : Özdural (1968) tarafından hazırlanan müdahale paftaları (VGM Arşivi). **344**
Şekil 4.127 : Medrese doğu eyvanı güney taraftan hemen yanındaki odada seki olduğuna dair duvar kalıntısı ve çini parçaları bulunmuştur (Tuncer, 2008, 139-140). **352**
Şekil 4.128 : Sivas Gök Medrese'nin batı bölümünde Orhan Cezmi Tuncer tarafından yapılan kazılarda bulunanlar (Tuncer, 2008). **352**
Şekil 4.129 : 1982 tarihli Sivas Gök Medrese için hazırlanan çatı projesi (VGM Arşivi) **355**
Şekil 4.130 : Sivas Gök Medrese için hazırlanan 1982 tarihli çatı projesinin uygulama sonrası görünümü (VGM Arşivi) **355**
Şekil 4.131 : İTÜ Ekibi tarafından hazırlanan restitüsyon projesi (VGM Arşivi). . **358**
Şekil 4.132 : Yapıda öngörülen müdahalelerin anlatıldığı çizim, proje müelliflerinden Kani Kuzucular tarafından hazırlanmıştır (Tanyeli, Kâhya, 2015, 229). **360**
Şekil 4.133 : Sivas Gök Medrese Temel Güçlendirme Projesi'ne ait plan çizimi ve kesit detayı (Sivas KVKBK Arşivi). **361**
Şekil 4.134 : Sivas Gök Medrese mescit mekanı kubbesinde yapılan onarımların öncesi ve sonrası (VGM Arşivi). **363**
Şekil 4.135 : Darülkurra'nın kubbesindeki kırmızıyla gösterilen çatlağın onarımı sırasında çalışmanın çeşitli evrelerini gösteren fotoğraflar (Tanyeli, Kahya, 2015). **364**
Şekil 4.136 : 2006'da başlayan onarımlarda birçok imalat yapılmasına rağmen sonrasında yaklaşık iki sene kadar müdahale görmeyen Gök Medrese'nin durumu (VGM Arşivi). **365**
Şekil 4.137 : Orhan Cezmi Tuncer tarafından hazırlanan 25.12.1989 tarihli Sivas Gök Medrese Restitüsyon Projesi (VGM Arşivi). **369**
Şekil 4.138 : 2001 tarihli projesine göre yeni yapıldığı belirtilmek istendiğinden üzerileri şaşırtmasız derz çizilen duvarlar yıkılarak 2016'da sağdaki şekilde duvarlar yapılmaktadır (sağ: Tanyeli, Kahya, 2015, sol: İnan Ocak, 2016). **372**
Şekil 4.139 : Sivas Gök Medrese'nin onarım analizi (İnan Ocak, 2018). **373**
Şekil 5.1 : Tezin 3. ve 4. bölümlerinde yer alan önemli gelişemlerin zaman çizelgesi üzerinde gösterimi **376**
Şekil 5.2 : Anadolu'da birçok anıtsal yapının 20. yüzyıl başlarına tarihlenen görünümleri **379**
Şekil 5.3 : Sivas Şifaiye Medresesi'nin 20. yüzyıl başındaki durumu (Aziz Ogan Arşivi, OGNIST0501901) **380**
Şekil 5.4 : Restitüsyon verilerine bağlı olarak koruma tekniklerinin ve özgün değerlerin ilişkisini gösteren diyagram. **381**
Şekil 5.5 : Günümüzde geçerli olan onarım süreci **385**

Şekil 5.6 : Aksaray Sultan Han'ın sırasıyla 1895 tarihli eski fotoğrafı, Ali Saim Ülgen onarımı sonrası ve Yılmaz Önge Onarımı sonrası fotoğrafları (Önge, 1971b, 6-7). **387**
Şekil 5.7 : Alay Han'ın onarım öncesi ve sonrasına ait fotoğraflar (VGM Arşivi) **388**
Şekil 5.8 : Sivas Keykavus Şifahanesi türbe mekanı içerisindeki çini kaplamalı sandukalara yapılan boyalı uygulama. **391**
Şekil 5.9 : VGM 2016 yılı Faatliyet Raporu'nda yer alan onarımı yapılması hedeflenen yapı sayısına ilişkin tablo değerlendirmeleri **393**
Şekil 5.10 : VGM 2017 Performans Raporu'nda yer verilen personel sayısı ve öğrenimine ilişkin veriler. **396**
Şekil 5.11 : Kronolojik süreçte örnek yapıların gördükleri müdahalelerin kıyaslanması. **397**
Şekil 5.12 : Kronolojik olarak örnek yapıların onarımına yönelik hazırlanan projelerin kıyaslanması. **400**
Şekil 6.1 : Örnek yapıların onarım analizlerinin sonucu (İnan Ocak, 2018). **410**
Şekil 6.2 : Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer alan Anadolu Medreseleri. **415**
Şekil A.1 : Tez kapsamında irdelenen 12.yüzyıl sonu 14. yüzyıl ortalarına kadar inşa edilmiş olan anıtsal yapıların listesi (1) **447**
Şekil A.2 : Tez kapsamında irdelenen 12.yüzyıl sonu 14. yüzyıl ortalarına kadar inşa edilmiş olan anıtsal yapıların listesi (2) **448**
Şekil A.3 : Tez kapsamında irdelenen 12.yüzyıl sonu 14. yüzyıl ortalarına kadar inşa edilmiş olan anıtsal yapıların listesi (3) **449**
Şekil A.4 : Günümüzde ayakta olan Anadolu Orta Çağ medreselerinin yapım yıllarına göre sıralanmış listesi **450**
Şekil B.1: Vakıflar Fenni Şartnamesi, kapak ve birinci kısım-1 ..... **451**
Şekil B.2: Vakıflar Fenni Şartnamesi, kapak ve birinci kısım-2 ..... **451**
Şekil B.3: Vakıflar Fenni Şartnamesi, kapak ve birinci kısım -3 ..... **452**
Şekil B.4: Ali Saim Ülgen tarafından hazırlanan Anıtlar Şube Müdürlüğü'nün temenni edilen teşkilat şeması (ASÜA, TASUDOC0123032). **452**
Şekil B.5: Vakıflar abide ve eski eser onarım fişi örneği-1 ..... **453**
Şekil B.6: Vakıflar abide ve eski eser onarım fişi örneği-2. ..... **454**
Şekil B.7: Vakıflar abide ve eski eser onarım fişi örneği-3 ..... **455**
Şekil B.8: Vakıflar abide ve eski eser onarım fişi örneği-4 ..... **456**
Şekil C.1: Amasya Gökmedrese Camii girişi (İnan Ocak, 2013) **457**
Şekil C.2: Amasya Gökmedrese Camii pencere detayı (İnan Ocak, 2013) **457**
Şekil C.3: Türbe kısmındaki çiniler (İnan Ocak, 2013) **458**
Şekil C.4: Torumtay Türbesi (İnan Ocak, 2013) **458**
Şekil C.5: Amasya Bimarhanesi giriş eyvanından avluya bakış (İnan Ocak, 2013) **459**
Şekil C.6: Amasya Bimarhanesi revak kemerleri arkasının görünümü (İnan Ocak, 2013) **459**
Şekil C.7: Amasya Bimarhanesi onarımı ile ilgili belge (ASÜA). **460**
Şekil C.8: Amasya Bimarhanesi onarımı ile ilgili belge (ASÜA). **461**
Şekil C.9: Amasya Bimarhanesi onarımı ile ilgili belge (ASÜA,TASUDOC6960-96). **461**
Şekil C.10: Amasya Bimarhanesi onarım fenni şartnamesi (ASÜA,TASUDOC6961-11) **462**
Şekil C.11: Amasya Bimarhanesi onarım fenni şartnamesi (ASÜA,TASUDOC6961-12) **462**

Şekil C.12: Amasya Bimarhanesi onarım fenni şartnamesi (ASÜA,TASUDOC6961-13) **463**
Şekil C.13: Amasya Bimarhanesi onarım fenni şartnamesi (ASÜA, TASUDOC6961-14) **463**
Şekil C.14: Amasya Bimarhanesi onarım fenni şartnamesi (ASÜA,TASUDOC6960-92) **464**
Şekil C.15: Amasya Bimarhanesi onarım keşif belgeleri (ASÜA, TASUDOC696-53) **464**
Şekil C.16: Amasya Bimarhanesi onarım keşif belgeleri (ASÜA, TASUDOC6960-54) **465**
Şekil C.17: Amasya Bimarhanesi onarım keşif belgeleri (ASÜA, TASUDOC6960-55) **465**
Şekil C.18: Amasya Bimarhanesi onarım keşif belgeleri (ASÜA, TASUDOC6960-56) **466**
Şekil C.19: Amasya Bimarhanesi onarım keşif belgeleri (ASÜA, TASUDOC6960-57) **466**
Şekil C.20: Ali Saim Ülgen'in Amasya Bimarhanesi onarımı hesapları için kullandığı defteri (ASÜA,TASUDOC6962-11) **467**
Şekil C.21: Ali Saim Ülgen'in Amasya Bimarhanesi onarımı hesapları için kullandığı defteri (ASÜA, TASUDOC6962-12,13) **467**
Şekil C.22: Ali Saim Ülgen'in Amasya Bimarhanesi onarımı hesapları için kullandığı defteri (ASÜA, TASUDOC6962-14,15). **468**
Şekil C.23: Ali Saim Ülgen'in Amasya Bimarhanesi onarımı hesapları için kullandığı defteri (ASÜA, TASUDOC6962-16,17) **468**
Şekil C.24: Ali Saim Ülgen'in Amasya Bimarhanesi onarımı hesapları için kullandığı defteri (ASÜA, TASUDOC6962-18,19) **469**
Şekil C.25: Ali Saim Ülgen tarafından hazırlanan "1950 Yılında Yapılacak Onarımlar" (ASÜA) **469**
Şekil C.26: Amasya Bimarhanesi onarımı ile ilgili belge (ASÜA, TASUDOC6960-14) **470**
Şekil C.27: Amasya Bimarhanesi onarımı ile ilgili belge (ASÜA, TASUDOC6960-12 ..... **470**
Şekil C.28: Amasya Bimarhanesi onarımı ile ilgili belge (ASÜA, TASUDOC6961-22) **471**
Şekil C.29: Kırşehir Cacabey Medresesi'nin minaresi (İnan Ocak, 2015). **472**
Şekil C.30: Kırşehir Cacabey Medresesi'nin güney cephesinde yer alan minarenin kairde kısmı (İnan Ocak, 2015). **472**
Şekil C.31: Kırşehir Cacabey Medresesi'nin taçkapısı (İnan Ocak, 2015). **473**
Şekil C.32: Kırşehir Cacabey Medresesi'nde türbenin görünümü (İnan Ocak, 2015). **473**
Şekil C.33: Kırşehir Cacabey Medresesi'nin kubbe geçiş bölümünün görünümü (İnan Ocak, 2015). **474**
Şekil C.34: Kırşehir Cacabey Medresesi'nde ana eyvanda yer alan dekoratif sütun (İnan Ocak, 2015). **474**
Şekil C.35: Kırşehir Cacabey Medresesi'nin kubbesinin dıştan görünümü(İnan Ocak, 2015). **474**
Şekil C.36: Kırşehir Cacabey Medresesi'nin güneyduğu köşesinden bakış (İnan Ocak, 2015). **475**
Şekil C.37: Kırşehir Cacabey Medresesi'nin doğu cephesi (İnan Ocak, 2015). **475**

Şekil C.38: Kırşehir Cacabey Medresesi'nin kuzey cephesindeki dendanlar (İnan Ocak, 2015). **476**
Şekil C.39: Sivas Çifte Minareli Medrese'nin minarelerinden görünümler (VGM Arşivi). **476**
Şekil C.40: Sivas Buruciye Medresesi'nin giriş eyvanı (İnan Ocak, 2014). **477**
Şekil C.41: Sivas Buruciye Medresesi giriş eyvanının kubbe üst örtüsü (İnan Ocak, 2014). **477**
Şekil C.42: Sivas Buruciye Medresesi'nin revak kemerlerindeki hatıllar (İnan Ocak, 2014). **478**
Şekil C.43: Sivas Buruciye Medresesi (İnan Ocak, 2014). **478**
Şekil C.44: Sivas Buruciye Medresesi'nin güney cephesi (İnan Ocak, 2014). **479**
Şekil C.45: Sivas Buruciye Medresesi'nin doğu cephesi (İnan Ocak, 2014). **479**
Şekil C.46: 19. yüzyıl sonlarında Sivas Buruciye Medresesi'nin ana eyvanın görünümü (VGM Arşivi) **480**
Şekil C.47: Revak kemerlerinde yapılan beton gergiler (VGM Arşivi) **480**
Şekil C.48: Sivas Buruciye Medresesi 1960 onarımı sırasında çekilen fotoğrafları (VGM Arşivi)..... **481**
Şekil C.49: Sivas Buruciye Medresesi 1960'lardaki onarımında yeniden kurulan revak kemerleri (VGM Arşiv)..... **481**
Şekil C.50: 1990'larda Sivas Buruciye Medresesi'nin doğu cephesinin görünümü (VGM Arşivi)..... **482**
Şekil C.51: 1960'lardaki onarımında özgün yerlerine yerleştirilemeyen madolyonlar (İnan Ocak, 2014). **482**
Şekil C.52: Sivas Gök Medrese'nin 1970'lerdeki durumu (VGM Arşivi) **483**
Şekil C.53: Sivas Gök Medrese'nin 1970'lerdeki durumu (VGM Arşivi) **483**
Şekil C.54: Sivas Gök Medrese'nin 1980'lerdeki durumu (VGM Arşivi) **484**
Şekil C.55: Sivas Gök Medrese'nin 1980'lerdeki durumu (VGM Arşivi) **484**
Şekil C.56: Tezin 3. Bölümüne ilişkin bulgular ve bunlarla ilişkili olarak 6. Bölümde yer alan öneriler **485**

ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ ANITSAL YAPILARINDA 20. YÜZYIL BAŞINDAN İTİBAREN GERÇEKLEŞTİRİLEN ONARIMLAR

ÖZET

Anıtsal bir yapının ilk yapımından itibaren görmüş olması beklenen tamirler, günümüze ulaşmasını sağlasa da ülkemizde kültürel miras olarak değerlendirilerek korunması 1930'larda Mustafa Kemal Atatürk'ün Konya Gezisi sırasında çektiği ünlü telgrafıyla resmi olarak başlamıştır. Reis-i Cumhur telgrafında hem Konya'daki önemli Orta Çağ anıtsal yapılarını milli miras olarak tanımlamış hem de bunların acil olarak koruma altına alınmasını istemiştir. Bu önemli başlangıçtan dolayı ülkemizde koruma çalışmaları Cumhuriyet ile hemen hemen yaşıt olarak değerlendirilmektedir. Ancak koruma çalışmaları, uzun yıllar sürecek bir anlayışla yalnız anıtsal yapılara yönelik yürütülmüştür. Anıtsal yapılar için kullanılan abide tanımının kurulan ilk koruma komisyonlarının isimlerinde yer alması, bu yaklaşımın sonucudur. 1980'lere kadar kullanılan eski eser ve günümüzdeki kullanım olan kültür varlığı tanımları, koruma kavramının gelişmesiyle, diğer varlıkların da koruma kapsamı altına alınmasıyla gerçekleşmiştir.

Aslında koruma tarihi sürecinde anıtsal yapıların önceliğinin olması, günümüzde bir yapının kültür varlığı olabilmesi için aranan tarihi belge değeri ile tartışmasız ilişkilidir. Bu değer yüzyıllardır kabul görmüş, bu değerle ilişkilendirilen yapılar hep öncelik sahibi olmuştur. Osmanlı tamir geleneğinde bile ata yadigârı olarak görülen yapıların tamir süreçlerinin daha özenli gerçekleşmesi, yine aidiyetle bağlantılı olarak belge değerinin önemi bağlamında değerlendirilebilir.

Günümüzdeki koruma ölçütlerine göre mimari mirasın tarihi belge değeri, yalnız ilk yapımına ait değerlerle sınırlı kalmayıp, sonradan gelen nitelikli ekleri de kapsamaktadır. Katman olarak tanımlanan bu değerlerin korunması, onarım çalışmalarının amaçlarındandır. Bu değerlerin korunabilmesi için önce tespit edilmesi gerekmektedir. Onarım çalışmalarının restitüsyon aşamasında, mimarlık tarihi araştırmaları gibi yapıların geçmişten günümüze tüm onarım tarihinin de araştırılması sonucu bu değerler ortaya çıkarılabilmektedir. Elde edilen sonuçların proje ve rapor olarak hazırlandığı bu çalışmalar, 1990'lardan sonra yasal bir yaptırım ile gerçekleştirilmiştir. Öncesinde ise bu tür çalışmalar önemli bir gereklilik olarak yürütülmüştür. Özellikle de bütünlüğünü ve özgünlüğünü önemli derecede kaybeden Orta Çağ anıtsal yapıları örneklerinde olduğu gibi nasıl bir müdahale yapılması gerektiğine karar verilebilmesi için erken tarihlerden itibaren bu tür araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Ayrıca bu kararlar, dönemin koruma yaklaşımına bağlı olarak farklılaşabilmektedir. Orta çağ anıtsal mimarisi özelinde düşünüldüğü vakit; yedi yüz yılını aşmış, koruma hassasiyetlerinin ileri düzeyde olması gereken, asla hataya tahammülü kalmamış bu tür yapılar için alınacak müdahale kararlarında, özgün bileşenlerin doğru verilere dayanarak yapılan tespitleri kadar, bunlara yapılacak olan müdahalelerin gerekliliği de önemlidir.

Doğru bir onarım için doğru bir restorasyon kronolojisine sahip olunması gereklidir. Bu kabulle hazırlanan bu tez çalışmasında Anadolu Orta Çağ mimarisinden seçilen örnekler üzerinden restitüsyon verilerinin restorasyon kararları ile ilişkisi göz önüne alınarak koruma tarihi araştırması yapılmıştır. Onarımı yapılmak istenen bir anıtsal yapının öncelikle tarihsel sürecinin doğru irdelenmesinin de gerektiği savunulan bu çalışmayla, ülkemizdeki mimari mirasın korunmasına katkı sağlanması hedeflenmiştir. Tezin birinci bölümünde tezin amaçları, katkısı anlatılmış; yürütülen çalışmaların kapsam ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Örneklerin seçilme kriterleri belirtilmiştir. Onarım tarihi araştırmalarında kullanılan kaynakların ayrı bir önemi vardır. Bu nedenle tez çalışmasında kullanılan önemli kaynaklar tanıtılmıştır.

Tez kapsamında onarım tarihi araştırması yapılan anıtların günümüze ulaşmasını sağlayan müdahalelerle yapıda bir takım özgün değerler değişmiş ya da bunlara yenileri eklenmiştir. Yapıların özgün bileşenlerinin ve sonradan gelen eklerinin anlaşılabilmesi için genel olarak kapsamı içerisinde olduğu mimarinin karakteri bilinmelidir. Bu nedenle tezin ikinci bölümünde genel bir çerçevede Anadolu Selçuklu Mimarisine değinilmiştir. Medrese mimari özelinde ise bu yapı türünün ortaya çıkışı, gelişimi ile özgün mimari ve yapım özellikleri aktarılmak istenmiştir. Konuyla ilgili kapsamlı çalışmalardan yararlanılarak tekrara düşmeden, incelenen örnekler özelinde bu bölüm ele alınmıştır.

Koruma kararlarının kuramsal yaklaşımını, geçmişten günümüze gerçekleştirilen uygulamalardan yola çıkarak anlatmak isteyen bu çalışmanın üçüncü bölümünde; Orta Çağ anıtsal yapılarını doğrudan etkileyen değişimler ve gelişmelere göre ülkemiz onarım tarihinin anlatımı yapılmıştır. Kültürel miras olarak değerlendirilen anıtsal yapıların çağdaş koruma yaklaşımlarıyla yapılan onarımları Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilmiştir. Ancak onarımların doğru irdelenebilmesi için bir anıtın ilk yapım yıllarından itibaren gerçekleştirilmiş olması gereken tamirlerin bilinmesi gerekmiştir. Bu tür araştırmalara ilişkin özgün bilgi ve kaynak olmaması sebebiyle Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki bütüncül yönetimine kadar yapılan onarımlara kısaca değinilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde vakıf sistemi içerisinde gerçekleştirilen onarımların anlatıldığı bölüm ise Vakıflar kurumunun 19. yüzyıldaki değişimi dikkate alınarak iki bölüme ayrılmıştır. Cumhuriyet Dönemi koruma çalışmaları, bir zaman çizelgesi üzerinde bölümlendirilmiştir. Hem tüm kültür varlıklarını etkileyen hem de tez kapsamında incelenen yapıların vakıf eserleri olması sebebiyle Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün hazırladığı tüm yönetmelik ve vakıf sistemiyle ilgili düzenlemeler öncelikli olmak üzere zaman aralıkları belirlenmiştir. Bu tarihler arasındaki koruma tarihi birçok araştırmacı tarafından konu edildiği için bu bölüm, Anadolu'daki gelişmeler üzerinden anlatılarak Selçuklu yapılarından örneklendirilmiştir. Her dönem, yasal ve örgütsel değişimlerin araştırılması ve bunların kuramsal yaklaşıma nasıl yansıdığı şeklinde irdelenmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, bir önceki bölümde değerlendirilen onarımların örnekleri olarak hem Selçuklu medrese mimarisinin öncülerinden hem de geçirdikleri onarımlarla koruma tarihi adına önemi olan altı önemli Orta Çağ anıtsal yapısı, bulundukları kent sıralaması ile detaylı olarak ele alınmıştır. Bunlar; Amasya'da yer alan Gökmedrese Camii ve Bimarhanesi, Kırşehir Cacabey Medresesi ile Sivas'ta Çifte Minareli Medrese, Buruciye Medresesi ve Gök Medrese'dir. Seçilen bu örneklerin mimari tanımları ve onarım tarihleri anlatılmıştır.

Tezin beşinci bölümünde kabul edilen başlangıçtan günümüze anıtsal yapıların onarım süreçlerinin değerlendirilmesi yer almaktadır. Bu şartlar altında gelişen

koruma yaklaşımının uygulamaya nasıl yansıdığı, dönem onarımlarının yapı üzerinde nasıl sonuçlandığı irdelenmiştir. Son bölümde de değerlendirmeler ışığında korumayı olumsuz yönde etkileyen faktörlerin giderilmesi adına önerilerde bulunulmuş, elde edilen verilerin sonuçları sunulmuştur.

RESTORATIONS OF ANATOLIAN SELJUKS MONUMENTAL BUILDINGS FROM THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

SUMMARY

According to conservation principles the historical value of architectural heritage is composed of not only the properties related with its first construction but also the qualified later additions. The aim of the conservation is to preserve these values which are described as 'layers'. It can be determined by researching architectural and conservation history within the scope of restitution, one of the phases of restoration work. The findings of the research prepared as project with report after legal sanctions in 1990s. Before that, such studies conducted as an important requirement in order to decide how to intervene as in the examples of the medieval monumental structures which lost its integrity and authenticity at a considerable level. On the other hand, restoration decisions have to be based on the correct data in the context of medieval monuments over seven hundred years which required to advanced level of protection sensitivities, have no tolerate any fault.

It is necessary to have a correct restoration chronology for a proper conservation. In this dissertation prepared with this acceptance, it is aimed to present to the history of the conservation through important examples of Anatolian Medieval Architecture. It is aimed to contribute to the preservation of the architectural heritage in Turkey with this study which is supposed to evaluate the historical process of the monumental buildings to be repaired.

In the first part of the dissertation, the aims and contributions of the study and the scope and the method of the study are explained. Because of the importance of the resources used in researches of repair history those used in the dissertation are introduced.

In order to understand the original components of the constructions and their subsequent additions, the architectural characterization of the monuments should be known. For this reason, in the second part of the thesis, it is aimed to show the development and original architectural and constructional features of Anatolian Seljuk madrasah architecture. In Seljuk period, greater number of mosques, mesjids, madrasahs, inns and hammams were constructed. However, madrasah as an architectural type represents interesting not only the period of Anatolian Seljuk architecture but also Turkish-Islamic architecture. They were used as an educational institutions, hospital or observatory. This type of buildings have one or two storeys, central open or closed courtyards, four iwans and the students cells located among its iwans. The main design characteristic featured in the portals. The Islamic art features and adornments are well seen on these buildings made of stone. Although to know the story of its phased construction and the whole history of its changes are important to documentate of monuments, it is not easy to obtain this information. It benefits from the survey drawings, the old photographs and the reports.

But this stage is one of the difficulties of this study. Despite of the best observation of the monument when it is under restoration, archive of the state of conservation before and after the interventions are not available or not enough.
In the third part of this study, which aims to explain the conservation approaches according to the regulations, laws and decisions which directly affected to the Anatolion medieval buildings. The conservation problems and their probable reasons are given in detail in this section. The contents of this chapter can briefly be summarized as follows: The first period between the Seljuks Period to Ottoman Period, has the title of "The First Repairs". The second is named as "Ottoman Repairs", mid-nineteenth century to the beginnings of the republic, which is divided into two part according to the Ottoman modernization of the 19th century. Especially it is important that ancient monument regulations were legislated in the 19th century. Although the regulations focused on archaeological excavations and artefacts uncovered, they are the basis of the Turkish Republic's legislative framework. The third period, which is limited with the years of 1920 and 2018, is discussed under the title of "The Conservation Concepts and Interventions from 1920". This long period is divided according to breaking point of the conservation history of Anatolian monumental buildings. The pins of chronological history are President Mustafa Kemal Atatürk's the famous telegram from Konya in the 1930s, the establishment of the High council for the Historical real estate and monuments in 1951, the acception of act no. 1710, the first historic artefacts act of Turkish Republic in 1973, cultural and natural Heritage conservation act no: 2863 in 1983 and its revision act no. 5226 in 2004. It comprises the years between 1920-30, 1930-51, 1951-73, 1973-83, 1983-2004, 2004-2018. The conservation techniques and consepts in 1950s are examined thoroughly thereby most part of Anatolian Seljuks Madrasah generally were restored in 1950s. In these first restorations of monuments, concrete mortar was used for the repairment of masonry. Although the damages of cement were appeared in 1970s, the using continued until the 2000s. Ending of cement usage is very important development in the conservation architectural heritage in Turkey. Nowadays it has become an intervention in order to be taken the cements from historical buildings. However removal of cement from any monument is not easy in technically.
In the fourth part of the study, six important Medieval monumental buildings are selected for sampling the conservation history in the third part of this study. Their architectural descriptions and repairment histories are described. These monuments are Gökmedrese Mosque and Bimarhane in Amasya, Cacabey Madrasah in Kırşehir and Çifte Minareli Madrasah, Buruciye Madrasah and Gök Madrasah in Sivas. These have important conservation history as well as they are pioneers of the Seljuk Madrasah Architecture. The monuments have been subjected to many different interventions throughout their history. They could not preserve their authenticity and integrity based on first construction. Their form, as well as in their construction techniques changed according to the particular exigencies of the related period.
In the fifth part of the dissertation, the evaluation of the repair processes of the monumental buildings are included. How the conservation approach developed under these circumstances reflected to the application and how the repairs were completed on the building were examined.
In the last section, suggestions are made in order to eliminate the factors affecting the conservation of Anatolian medieval monuments. An analytical determination of the repairments of the medieval monuments has been prepared. According to this, there is almost no part of the structures that have not been intervened, untouched. In fact, there is even a negative perception of what remains authentic in monuments. As

emphasized at first, it is not possible that a monument, constructed in the 13th century, come through the day without any change. According to this natural process, it is even impossible to preserve the originality of the first constructions in monuments. It also supports an acceptance of defining the authenticity of the heritage mentioned in the Nara Document on Authenticity. When the authenticity values of a medieval monumental structure are questioned, the evolution through time as well as its initial design features should be conserved. But past repairs should be considered as an addition of the period. The interventions in 1950s, which are difficult to separate from the buildings or would be more harmful to the structure even if done, become a layer of the monument. For this reason, as a conservation approach, it is necessary to protect the architectural heritage along with these layers thoroughly. In this study the other recommendations follows as conservation of the structure and continuous maintenance. In order to promote the functional and economical values, these buildings should be reused. It is recommended that use of the structure in accordance with its spatial qualities and potentials. While assisting and guiding the conservation works of madrasah, it should be get reference to international charters and other doctrinal texts. Another recommendations about the nominated site named as Anatolian Seljuks Madrasah is in the tentative list of UNESCO World Heritage in 2014. The property is composed of some of notable madrasah such as the selected madrasah in this study. The first goal of the candidate monuments to become a World Heritage site is to preserve their originality. For this reason, further studies must be taken lesson from past mistakes and it should not accept even the smallest error in restoration works. Conservation studies should be carried out with participatory programs where experts in their field come together with institutional coordination in accordance with international conservation criteria. This dissertation also comprises a methodology proposal for similar studies of the future.

1. GİRİŞ

Korumanın yüzyılını aşmış olan ülkemizdeki tarihçesi, günümüzde doğru restorasyon yapabilmek için bilinmesi gereken bir şart haline gelmiştir. Bir anıtsal yapının onarım çalışmalarını yürütürken mimari tarihi kadar restorasyon tarihinin de bilinmesi gereklidir. Kuban (1969;342) restorasyon tarihini, belge niteliği olan ve insanoğlunun ürettiği yapıtların korunması için yapılan bir müdahale olarak tanımlamış; bu müdahalenin birinci koşulu olarak yapıtın tarihi kimliğini, tarihi belge değerini mümkün olduğu kadar korumak olduğunu söylemiştir. 21. yüzyıla gelindiğinde, koruma anlayışında bir kültür varlığının tarihi değerleri arasında ilk yapımına özgü değerleri gibi sonradan yapının kimliğiyle bütünleşmiş katmanlar da değer olarak kabul edilmekte ve özgün unsurlar olarak sayılmaktadır.

Ülkemizde anıtsal yapıların restorasyon tarihi her ne kadar vakıf mütevellilerinin yaptığı onarımlarla çok eskiye dayandırılsa da koruma eylemi olarak başlangıcı 19. yüzyıla tarihlenmektedir. Hatta koruma düşüncesinin gelişimi ve restorasyonların temel amacı bakımından ülkemizdeki eylemlerin Avrupa'dakinden farklı olduğu görülmektedir. Fransa'da devrim sonrası anıtların yıkımları ve akabinde bakımsız kalmaları koruma düşüncesinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 19. yüzyılın ilk yarısında Orta Çağ yapılarına yeniden ilgi duyulmuş ve onarımları için çalışmalar başlatılmıştır. Bu dönemin ünlü ismi Viollet le Duc, birçok anıtsal yapının onarımını yapmıştır.[1] Aynı tarihlerde Osmanlı dünyasında ise arkeolojik kazılar ve sınır dışına izinli veya izinsiz çıkarılan arkeolojik eserler için bir düzenleme amacıyla Asar-ı Atika Nizamnameleri oluşturulmuştur. Her ne kadar eski eser anlamında asar-ı atika tanımı gündeme gelmiş olsa da doğrudan ilk yasal düzenleme olarak kabul edilen Asar-ı Atika Nizamnameleri, sadece arkeolojik kazı ve buluntulara yönelik

[1] O güne dek yapılan onarımlardan düşünce ve kavram olarak farklılaşan Viollet le Duc'un Orta Çağ yapıları restorasyonlarını, tarihi gerçeği değiştirme dolayısıyla "öznel bir yorum" oluşturduğu için günümüz koruma çerçevesinde olumsuz değerlendirilmektedir (Kuban, 1969, 344). Bu uygulamalar, yapıldığı tarihte de yankı uyandırmış hatta karşı çıkanların düşünceleri, koruma kuramının ilk gelişim sürecini oluşturmuştur. 19. yüzyıldaki koruma gelişimi için ayrıntılı olarak Ahunbay(2011), Erder, (2007) ile Mazlum'un (2014) çalışmaları bulunmaktadır.

hazırlanmıştır. Nizamnamenin 1906'daki geliştirilmiş son versiyonunda dahi koruma kapsamı eski çağlardan kalan anıtsal yapılarla sınırlıdır. Yine de günümüzdeki kabullerden hem anlayış hem de kapsam olarak farklı olsa da Osmanlı'daki yasal düzenleme ve teşkilatlanma, ülkemizdeki koruma tarihinin temelini oluşturmakta ve başlangıcı olarak sayılmaktadır.

Bu kabulle başlatılan korumanın kronolojik gelişiminde ülkenin siyasal, ekonomik, sosyal şartlarına bağlı olarak birçok kırılma noktası yaşanmıştır. Korumayı doğrudan veyahut dolaylı etkileyen her değişim veya gelişme, tarih silsilesinde bir dönemeç olarak karşımıza çıkmaktadır. Yasal düzenlemeler kadar korumadan sorumlu kurumların örgütsel yapısının, uzmanların sayısı gibi bilgi ve deneyim düzeylerinin de önemi vardır. Anıtsal yapı onarımlarında görevli kurumların ayrıca incelenmesi gerekmektedir. Her ne kadar günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün (VGM) anıtsal yapıların korunmasında baskın bir rolü olsa da tarihsel süreçte Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün (EEMGM) gelişimi de dikkate alınmalıdır. Bu iki kurum, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren uzun bir dönem sistemde ikili bir yapıda koruma eylemleri gerçekleştirmiştir. Koruma mekanizmasında denetim rolünü üstlenen koruma kurulları da bu sistemin diğer bir parçasıdır.

Yasaların uygulanması ve kurumların etkinliği incelendiğinde uygulamaya yansımaları bölgesel olarak farklılık göstermektedir. İstanbul ve Anadolu olarak iki temel bölgeye ayrılabilecek olan koruma çalışmalarında nitelik ve nicelikleri bakımından İstanbul'un liderliği görülmektedir. Yüzyıllardır sadece idari bakımdan değil tüm yenilik ve gelişmelerde de başkentlik yapmış olan İstanbul'un Cumhuriyet döneminde de Ankara'ya rağmen merkezi olma özelliğinin devam etmesi, bu duruma etkendir. Binan'ın (2011;57) da söylediği gibi mimari koruma alanında Türkiye için modern tarih yazımının büyük bir bölümü İstanbul'a aittir. Ancak koruma çalışmalarının bütüncül etkinliğini görebilmek için Anadolu'nun değerlendirme altına alınması gereklidir. Dolayısıyla incelenen örneklerin mimari özellikleri kadar hangi coğrafyada oldukları da önemli olmaktadır.

Koruma tarihi araştırmalarında ülkemize özgü koşullara bağlı olarak bazı sorunlar yaşanmaktadır. Yakın bir geçmiş olmasına rağmen verilere ulaşılamaması ya da verilerin sorumlu kurumlarda ayrı olarak bulunması, günümüzde bu konuyla ilgili araştırma yapanlar için büyük bir sorundur. Literatür çalışmaları incelendiğinde her ne kadar korumanın yasal sürecini veya bir bölümünü araştıran çalışmalarla

karşılaşılsa da genel çerçevenin her anıtsal yapıda nasıl kurgulandığı bilinmemektedir. Bu bağlamda monografik çalışmaların da bir araya gelmesi önemlidir.

Süreç incelendiğinde coğrafi, siyasal, toplumsal ve teknik şartların korumayı doğrudan etkilediği görülmektedir. Bu şartlarla şekillenen anlayış eylemlere dönüşmekte ve yapılar üzerinden okunabilmektedir. Bu tez çalışmasında Anadolu Orta Çağ anıtsal yapılarının onarım tarihi irdelenmiştir. Doğru onarım için doğru bir restorasyon kronolojisine sahip olunması gerekliliğinin kabulü ile bir nevi onarım tarihi araştırma metodu sunularak, tez kapsamında belirlenen yapıların geçmişten günümüze gerçekleştirilen onarımlar üzerinden anıtların koruma değerlerinin belirlenmesi; 'özgün bir değer' olarak anıtların hem ilk yapımlarına ilişkin hem de onarımlar sonrası kazandıkları katmanların tespit edilmesi ve değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

1.1 Tezin Amacı ve Kapsamı

Günümüzde kültür varlıklarının korunması için gerekli olan farkındalık ve olanaklar artsa da onarım çalışmaları beklenen düzeyde olamamaktadır. Tarihsel süreç incelendiğinde günümüzdeki gibi birçok dönemde restorasyonların istenilen nitelikte olmadığına ilişkin değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Bu durum, restorasyon çalışmalarının doğası gereği eleştirel ortamı da içinde barındırması olarak yorumlanabilir. Ancak 21. yüzyılda sorunların azalması beklenirken aksine aynı düzeyde devamlılık göstermesi hatta uygulamalarda dünden daha geriye gidilmesi, kültürel bir gereklilik olarak yapılan koruma çalışmaları için kabul edilmesi güç bir durumdur. Doğru yapılmayan restorasyonlar, geriye dönülmesi zor sonuçları doğurabilmektedir. Çağları devirerek günümüze ulaşan bir anıtsal yapının onarımı sonrası sadece ayakta kalması yeterli görülmeyip, özgün değerlerini kaybetmesi durumunda kültür mirasımızın zarar göreceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu tez çalışmasında doğru değerlendirme yapabilmek için tarihsel sürecin doğru irdelenmesi gerektiği, bu şekilde hem genel koruma mekanizmasında sorunların daha doğru analiz edileceği hem de tek yapı restorasyonlarında yapının geçmişi daha iyi bilindiği için doğru müdahale kararları alınacağı savunulmaktadır. Bu sayede geliştirilen koruma yaklaşımı ile ülkemizdeki mimari mirasın korunmasına katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

İstanbul odaklı yapılan birçok koruma tarihi çalışmasının varlığı sebebiyle tez kapsamında Anadolu'ya ağırlık verilmek istenmiş, Orta Çağ mimarisinin örnekleri tercih edilmiştir. 13. yüzyılda inşa edilen anıtsal yapıların yaşları ve eskime, bozulma oranlarının aynı koşullar altındaki diğer dönem yapılarına kıyasla daha fazla olması, tez konusunun aktarımı için bir fırsat olarak görülmüştür. Bu tür anıtların günümüze ulaşmaları aslında birçok onarım gördüğünü, nitelikli onarımların 'katman' olarak kabulüyle de çok katmanlı mimari miras olduklarını göstermektedir. Ayrıca bu yapılar için koruma çalışmalarının daha hassas olarak yürütülmesi gerektiğine de işaret etmektedir. Aksi takdirde kültürel mirasımızın bu önemli örneklerinden kayıplar yaşanabilir. Nitekim bu zamana kadar farklı sebeplerle birçoğu kaybedilmiştir. Bayburtluoğlu ve Madran'ın 1981'de yaptıkları tespitlere göre Selçuklu dönemi mimarisinin "varlığı saptanan yapılardan %55 'i günümüze kalabilmiş ve bunların da bir bölümü yıkıntı, bir bölümü yapılan türlü onarım ve eklemelerle özelliklerini yitirmiş(tir)". 21. yüzyıl başlarına gelirken bu istatistiğin değişmiş olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bundan dolayı çoğunda büyük kayıplar yaşanan anıtlardan kalanlarının özgün nitelikleriyle gelecek nesillere aktarılmasında önce durum değerlendirilmesi hedeflenmiş; ardından değişimin yapı üzerinde okunması ve tüm bu bilgiler ışığında koruma yaklaşımı geliştirilmesi için katkı sağlanması istenmiştir.

Yapılan onarımlar, özgün yapım tekniğinin korunması kıstası ile değerlendirilmesi kapsamında yürütülen çalışmalarda seçilen örneklerin temelden üst örtüye; tüm yapı elemanlarındaki sorunlara müdahale biçimleri ve müdahaleler sonrasındaki değişimi irdelenmiştir. Bu sayede kapsam içerisine giren anıtsal yapıların koruma süreçleri anlatılırken yapım gelenekleri de belgelenmiştir. Çağının yapım bilgi ve teknolojisini sunan özgün yapım tekniği, günümüz koruma çalışmalarının kuramsal değerlendirilmesinde aranan şartlardan birisidir. Bu değerlerin korunamaması durumunda Durukan'ın yaklaşık yirmi yıl önce söylediği gibi "restorasyon adı altında yapılan koruyucu onarım çalışmaları eğer aynı yaklaşımla sürdürülürse, yakın bir gelecekte üslupsal özellikleriyle Selçuklu ve Beylikler dönemi mimarisinden söz edebilmek için yapılar değil, kaynaklar bizler için yönlendirici olacaktır" (Durukan, 1992, 200).

Tezin hedefleri doğrultusunda Venedik Tüzüğü'nün beşinci maddesinde bahsedildiği gibi anıtlara yeniden işlev vererek korumanın sağlanması hususu dikkate alınmıştır.

Bu bağlamda Anadolu Selçuklu medreselerinin tarihsel süreçteki işlev değişiklikleri tez adına önemli olmaktadır. 13. yüzyılda inşa edilmiş bir medresenin diğer yapı türlerinde olduğu gibi Selçuklu Devleti'nden sonraki idari yönetimler altında da özgün işlevini sürdürdüğü görülmektedir. Ancak medreseler, 19. yüzyılda Osmanlı eğitimindeki modernizasyonla gözden düşen ve kullanım yoğunluğu azalan bir yapı türü haline gelmiştir. Ayrıca bu yapı türü de dahil tüm vakıf yapıları, ekonomik sıkıntılar ve bozulan vakıf sisteminin ilgisizliğiyle geçen Osmanlı'nın son yıllarında kötü bir hal almıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreselerin eğitim amaçlı kullanımı resmen sonlanmıştır. Ancak boşta kalan bu yapı stoğu; yeni Cumhuriyetin müzecilik çalışmaları için değerlendirilmiştir. Müze veya müze müdürlüğü olarak işlevlendirilen Anadolu'daki birçok medrese, bu sayede ilk onarımlarını da görmüştür.

Aynı dönemde işlevini kaybeden bir başka grup olarak hanların koruma süreçleri ise medreselerinkinden farklıdır. Konumlarının merkezden uzak olması, hanların onarımları için olumsuz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.[2] Bu yapı türündeki anıtlara yıllarca el sürülmediğinden daha harap hale gelmişlerdir. Bundan ötürü de son dönem restorasyonlarında daha ağır onarım müdahaleleri görmüşlerdir. Rekonstrüksiyona varan onarımlarından dolayı hanlar, tezin amacı olan katmanlaşmaları özgün değerler olarak yeterince sergilemediğinden ötürü bu tezin kapsamına alınmamıştır.

Tezin çıkış noktalarından biri Amasya Bimarhanesi'dir. Ne yazık ki yapının onarım süreci, günümüzdeki koruma sorunlarını ortaya koymaktadır. Birçok dönemde gördüğü koruma yaklaşımının ve tekniğinin birbirinden farklı olan müdahalelerinden dolayı Bimarhane, koruma tarihi açısından çarpıcı bir örnek olmaktadır. İlhanlı baniliğinde yapılmış olan ancak Selçuklu medrese mimari geleneğinin devam ettiği bu anıtsal yapı, tezin birincil örneklerindendir.

Tez kapsamında Amasya Bimarhanesi gibi, onarımları daha ayrıntılı araştırılmak üzere beş adet anıtsal yapı seçilmiştir. Birincil grup olarak tanımlanan bu örneklerin tercih ölçütlerinde hem geçirdiği onarımlarla konuyu iyi örneklemesi hem de onarım

[2] Binan (1990;6), "iskân edilmiş alanlarda, yol kenarlarında veya açık arazide bulunan kervansarayların hızlı bir yok olma süreci(nde)" olduğunu; hem doğal ve insan kaynaklı tahribatın yanı sıra bu yapıların ülkemizde sosyal, ekonomik ve kültürel ortam içindeki yerlerini kaybetmesinin bu süreci hızlandırdığını söylemiştir.

süreçlerinin araştırılmasında bulunan kaynakların verimliliği etkili olmuştur. Örnekler arasında bölgesel etkiyi bütüncül olarak görebilmek için Sivas, Amasya ve Kırşehir'deki medreseler tez kapsamına alınmıştır. Özellikle yapımları aynı yıl gerçekleştirilmiş olan Sivas'taki medreseler, çalışma konusunu en iyi örneklendiren anıtsal yapılardır. Sivas Gök Medrese (1271), Çifte Minareli Medrese (1271) ve Buruciye Medresesi (1271) ile birlikte yine aynı bölgesel etkide mimarisi şekillenmiş Kırşehir Cacabey Medresesi (1272) örneği seçilmiştir. Amasya'dan erken tarihli bir örnek olarak Gökmedrese Camii (1266) de incelenen yapılar arasında yer almıştır. Seçilen örneklerin her biri, koruma tarihinin önemli kırılma noktaları arasında geçen zaman aralıklarında önemli restorasyonlar geçirmişlerdir. Onarımları hem dönemin genel koruma sorunlarını göstermekte hem de döneme özgü koruma yaklaşım ve müdahalelerini yansıtmaktadır.

Genel değerlendirmede sadece bu örneklerle sınırlı kalınmamış, ikincil grup yapılar seçilerek konu daha geniş ölçekte değerlendirilmiştir. Anadolu bütününde gelişmeleri takip edebilmek için Kayseri, Konya, Erzurum gibi diğer önemli merkezlerdeki anıtsal yapıların onarım süreçleri de araştırılmıştır. Bu anıtlar dikkate alınarak tezin genel değerlendirmesi yapılmak istenmiştir. Birincil grubun seçilmesindeki ölçütler, bu grup için de geçerlidir. İkincil gruptaki örneklerin başında Erzurum Çifte Minareli Medrese, Tokat Gök Medrese, Konya İnce Minareli Medrese gelmektedir.

1.2 Yöntem

Bu çalışma temelde iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk olarak ülkemizdeki koruma eylemlerinin kronolojik dizgisi, önemli değişim noktaları ile dönemlenerek anlatılmıştır. Girişte belirtildiği üzere her ne kadar günümüzdeki koruma anlayışı Cumhuriyet Dönemi'nde başlasa da Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı'nın 19. yüzyılda geliştirdiği mevcut sistemin kullanılmış olması, çalışmanın sınırlarını daha geriye götürmektedir. Osmanlı dönemi araştırmaları da yalnız son yüzyılında sınırlı kalmayıp vakıf sisteminin değişiminin öncesi ve sonrası olarak tez kapsamında yer almıştır. Ayrıca konunun uygulamadaki gelişimini görmek için birçok anıtsal yapının ilk yapım tarihlerinden günümüze gelinceye dek geçirdikleri tüm onarımları önemlidir. 13. yüzyıl sonunda Anadolu'da inşa edilmiş bir anıtsal yapının vakıf şartlarına uyularak yapılan tamirleri anlayış ve teknikleri tespit edilemese de tez kapsamında irdelenmiştir.

Kaynak araştırmasına dayanarak oluşturulan bu bölümde arşiv ve literatür araştırması yapılmıştır. Ayrıca araştırma sürecinde konuyla ilişkili birçok kişiyle birebir görüşmeler yapılmış, bu sayede kâğıt üzerine aktarılmamış bilgilere de ulaşılmıştır. Bu aşamada yapılan çalışmalar yasal ve örgütsel değişimler ile bunların koruma yaklaşımına etkisi alt başlıkları altında derlenmiştir.

Çalışmanın ikinci temel aşaması ise ilk aşamanın örnekler üzerinden detaylı incelenmesi şeklinde kurgulanmıştır. Bu aşama, çeşitli evrelerden oluşmaktadır. Kapsamın belirlenmesine yönelik çalışmalarda ilk olarak günümüze ulaşan/ulaşmayan Anadolu Orta Çağ anıtsal yapılarının araştırması yapılmıştır. Elde edilen bilgiler tezin kapsamını belirleyen aynı zamanda Anadolu'daki mevcut Orta Çağ yapılarının dağılımını, yoğunluğunu gösteren bir etüt olmuştur. Bu sayısal değerlendirmede yapılar; yapım tarihleri, bulundukları coğrafya, yapı türü bağlamında sıralanmış; liste haline getirilmiştir (EK A). Tez kapsamında belirtildiği üzere mevcut yapılar iki grup olarak tanımlanmıştır. Öncelikli olarak onarım süreçleri detaylı olarak araştırılan 'birincil grup' ve genel değerlendirmede yer alan 'ikincil grup' için örnekler belirlenmiştir. Bu bölümle ilgili olarak arşiv ve literatür araştırması yapılmış ayrıca birçok defa yapılar yerinde incelenmiştir. Alan çalışmaları, hem anıtın bulunduğu kenti hem de anıttan sorumlu Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün ve Koruma Bölge Kurulu'nun bulunduğu kentleri de kapsamıştır. İncelenen örnekler belirlendikten sonra her bir anıt için genel mimari tanımı ve onarım tarihçesi ile birlikte ilk aşamaya koşut olarak koruma çalışmaları anlatılmıştır. Metin olarak sunulan koruma çalışmaları Excel programı kullanılarak kronolojik sırayla düzenlenmiş tablo olarak da hazırlanmıştır. Ayrıca yapının gördüğü müdahalelerin daha vurgulu ifade edilmesi istenmiş ve analitik anlatım yoluyla, incelenen örneklerin ilgili kurum arşivlerinden elde edilen çizimleri kullanılarak plan kesit ve görünüşleri üzerinde her onarımda gördüğü değişimler şematik olarak işaretlenmiştir.

1.3 Kaynakların Tanıtılması

Tez çalışmasındaki kaynakların başında arşiv belgeleri gelmektedir. Ancak ülkemize özgü bir sorun olarak kurumların arşivleri yeterli olamamaktadır. Gerekli izinler alınarak Vakıflar Genel ve Bölge Müdürlükleri ile Koruma Bölge Kurulları arşivlerine erişilse de varlığı bilinen birçok belgeye ulaşılamamıştır. Bu eksiklik Ali

Saim Ülgen'in kişisel arşivinden ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yapılan araştırmalarla giderilmeye çalışılmıştır. Özellikle 2012 yılından itibaren SALT Araştırma bünyesinde erişime açılan Ali Saim Ülgen Arşivi (ASÜA) önemlidir. Mesleki deneyimini sürdürdüğü yıllardaki onarım çalışmalarıyla ilgili birçok belge bu arşivden yararlanarak elde edilmiştir. Kendisinin yönettiği restorasyonlarla ilgili Vakıflar arşivinde yer almayan birçok özgün belge ASÜA'nde yer almaktadır. Ayrıca Ülgen'in çalışmalarından olan 'Anıtların Korunması ve Onarılması' (1943) ve 'Anıtların Korunması ve Onarılmasına Ait Prensipler' (1974) başlıklı yayınlar tezin önemli kaynaklarındandır. Benzer şekilde 1980'lere kadar yapılan uygulamalarla ilgili bilgiler, EEMGM çalışanı Mahmut Akok'un üstlendiği projeler için kendisinin bizzat kaleme aldığı makalelerden elde edilmiştir. Akok'un yayınları, tez çalışmasının önemli bir kaynağıdır.

Ülkemizdeki koruma tarihinin gelişimiyle ilgili olarak birçok kapsamlı çalışma bulunmaktadır. Anıtsal yapıların korunmasına yönelik çalışmalardan önce sürecin doğru tanımlanabilmesi için 20. yüzyıldan geriye; Osmanlıların 19. yüzyılda arkeolojik alanlarla ilgili siyaseti, Müze-i Hümayun'un kurulması ve eski eserlerin korunmasına yönelik ilk yasal düzenleme olarak kabul edilen Asar-ı Atika Nizamnameleri ile ilgili süreç tezin ilk araştırma konularından olmuştur. Konuyla ilgili Zeynep Çelik ile Edhem Eldem'in hem bireysel hem de ortak çalışmalarından 'Asar-ı Atika: Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeoloji Siyaseti' (2016), 'Geçmişe Hücum: Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeolojinin Öyküsü 1753-1914' (2011) adlı kaynaklarından yararlanılmıştır.

Cumhuriyet ile başlayan koruma çalışmalarını konu alan çalışmalardan Halit Çal'ın 1990 yılında tamamladığı 'Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası' adlı doktora tezinde hem genel çerçevede konu ile ilgili bilgiler yer alırken hem de VGM ve EEMGM'nün yürüttüğü çalışmalar yıllara göre listelenerek okuyucuya sunulmuştur. Emre Madran'ın çalışmaları da koruma tarihçesini öğrenmek için önemli kaynaklardandır. Kendisinin 'Tanzimat'tan Cumhuriyete Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler 1800-1950' (2002) adlı kitabından sıkça referans verilmiştir. Yine Ahmet Mumcu'nun 'Eski Eser Hukuku ve Türkiye' (1969,71), Bilge Umar'ın 'Eski Eserler Hukuku' (1981) tez çalışmasının temel kaynaklarından bazılarıdır.

Korumayla ilgili erken tarihli çalışmalar hakkında bilgi sunan ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün mevcut durumuyla ilgili bilgi edinilen önemli kaynaklar bulunmaktadır. Salahaddin Kandemir'in 1935 tarihli 'Tarihi Eserleri Araştırma ve Koruma Kılavuzu' ve Hamit Zübeyr Koşay'ın 1932 tarihli 'Tarihi Abidelerimizi Koruyalım', 'Tarihi Abidelerimizi Korumağa Mecburuz' adlı yayınları ile Anıtları Koruma Komisyonu'nun ve Eski Eserleri Koruma Encümeni'nin çeşitli zamanlarda çıkarılmış olan çalışma raporları ve mesai raporları; Eski Eserler ve Müzeler Bülteni, Türk Arkeoloji Dergisi, Önasya Dergisi ve Belleten Dergisi tezde sıkça referans verilen kaynaklardandır.

Hem anıtsal mimarinin hem de kentsel çevrenin korunmasını konu alan birçok lisansüstü tezinden de faydalanılmıştır. Bunlardan bazıları; İpek Durukan'ın 2004 tarihli 'Türkiye'de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Sonrası Kültür Mirası Korunmasının Gelişimi ve Uygulama Sorunları' adlı doktora tezi, Nur Altınyıldız'ın 1997 tarihli 'Tarihi Çevreyi Korumanın Türkiye'ye Özgü Koşulları' adlı doktora tezi ve Burcu Selcen Coşkun'un 2012 tarihli 'İstanbul'daki Anıtsal Yapıların Cumhuriyet Dönemindeki Koruma ve Onarım Süreçleri Üzerine Bir Araştırma' adlı doktora tezidir. Ayrıca Emre Madran yürütücülüğünde hazırlanan İpek Yalçın'ın 1988 tarihli 'Attitude of Government Towards Conservation of Heritage in Turkey Between 1930 and 1950' adlı yüksek lisans tezi ile Tuba Akar'ın 2009 tarihli 'The Role of Vakıf Institution in the Conservation of Vakıf Based Cultural Heritage' adlı doktora tezi de yararlanılan kaynaklar arasındadır. Bu grup arasında önemle belirtilmesi gereken tezlerden biri Can Binan'ın 1990 tarihli '13. Yüzyıl Anadolu Kervansarayları Koruma Ölçütleri Üzerine Bir Araştırma' adlı doktora çalışmasıdır. Hem incelediği örneklerin Anadolu Orta Çağ anıtsal yapısı olması hem doğrudan koruma süreçleri ve sorunlarına yönelik irdeleme yapması hem de kendisinin tespitlerinin günümüzdeki durumla kıyaslanması açısından önemlidir. Yakın bir tarihte tamamlanan çalışmalardan biri de Murat Çağlayan'ın 'Mardin Anıtsal Yapılarının Değişmişlik ve Özgünlük Sorunları' (2017) adıyla hazırladığı doktora tezidir. İncelediği yapılar arasında Mardin Ulu Cami, Zinciriye Medresesi gibi Orta Çağ mimarisinin Güneydoğu Anadolu'daki önemli örnekleri yer almaktadır. Onarımlarla yaşanan değişimler dikkate alınarak, bu yapıların özgün yapım tekniklerinin araştırılması üzerine yoğunlaşılmıştır.

Geçmişten günümüzde Vakıfların gelişimiyle ilgili en temel kaynaklardan Bahaeddin Yediyıldız'ın çalışmaları ile Nazif Öztürk'ün 'Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi' adlı çalışması tez kapsamında sıkça başvurulan kaynaklardan olmuştur. Vakıfların kendi yayınları, tezin kaynakçasının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bunlardan 'Cumhuriyetimizin 50. Yılında Vakıflar' (1978), 'Vakıflar ve Vakıf Hizmetlerimiz' (1973), 'Son On Yılda Vakıflar' (1990), 'Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar' (1937) ve 'Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler' adlı eserler ile Vakıf Haftası Kitapları tez çalışması için önemli kaynaklardır. Ayrıca 1938'den beri hazırlanan Vakıflar Dergisi, altı sayıdan oluşan ve ilk sayısı 1974'de çıkarılan Rölöve ve Restorasyon Dergisi ile Vakıf Restorasyon Yıllığı Dergisi'nde yer alan birçok makaleden faydalanılmıştır.

Tez kapsamında belirtilen birincil örneklerin ilk yasal düzenlemelere kadar gördükleri onarımlara yönelik arşiv ve literatür araştırması yapılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde vakıf tamirleriyle ilgili birçok kayıt bulunmuştur.[3] Ayrıca anıtların bulunduğu yerleşimle ilgili tarihi kayıtlar da araştırılmıştır. Bu kapsamda Atatürk Kitaplığı Arşivi'nde yer alan salnamelerden, yüksek lisans tezi olarak transkripsiyonu yapılan şer'iyye sicillerinden, ayrıca mühimme defterlerinden ve seyahatnamelerden de yararlanılmıştır. 20. yüzyıl başlarında yapılarla ilgili detaylı bilgi alınan birincil kaynaklardan biri kuşkusuz Albert Gabriel'in 'Monuments Turcs d'Anatolie' adıyla hazırladığı eserleridir. Gabriel, Anadolu'daki birçok anıtsal yapı için en erken tarihli gözlemleri aktarmakta; fotoğraf ve çizimlerle belgelemektedir. Yine benzer bir çalışma olarak Halil Ethem Eldem ve Max van Berchem'in 'Matériaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum. Troisième Partie, Asie Mineure' adlı yapıtları tez çalışmalarında sıkça başvurulan kaynaklar arasındadır. Cumhuriyet Dönemi onarımları için başta da belirtildiği üzere ilk olarak Vakıflar ve Koruma Bölge Kurulları arşivlerinde araştırma yapılmıştır. Ancak yakın bir dönem olmasına rağmen varlığı saptanan birçok onarım kaydına arşivlerde rastlanmamıştır. Vakıflar, Abide ve Yapı İşleri Müdürlüğü bünyesinde yer alan yapıların dosyalarının dijitalleştirilerek kurum içi bir sisteme yüklendikten sonra geriye kalan belgelerin Devlet Arşivleri'ne gönderildiği bilinmektedir. Ancak bu belgelerin Devlet Arşivleri'nde henüz tasnifi yapılmadığından araştırmacıların erişimi

[3] Bulunan belgelerin çevirilerinde Sayın Dr. Aras Neftçi ve Ocak Ailesi bireylerinin önemli katkıları olmuştur.

sağlanamamaktadır.[4] Ayrıntılı bilgi elde edilmese de onarım kayıtları ve ihalelerin yer almasından dolayı Resmi Gazete yine tez için önemli bir kaynak olmaktadır. Resmi Gazete'den VGM ve EEMGM'nün yaptığı onarımların sayısal bilgilerine ulaşılmaktadır.

Onarım tarihi araştırmalarında bahsedilmesi gereken önemli bir kaynak da Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) kararlarıdır. 1951 yılında kurumun kurulmasıyla birlikte yapılan her toplantının tutanağı ve alınan her karar için karar metni bulunmaktadır. Bu belgelerden araştırılan örnek yapılarla ilgili kararlar öğrenilmekle beraber dönemin koruma teknik ve anlayışına ilişkin durum da tespit edilmektedir.

Hem Selçuklu mimarisiyle ilgili olarak hem de tek yapı özelinde yapılan araştırmalarda yararlanılan kaynakların başında Doğan Kuban'ın 'Anadolu-Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları' (1965) ve 'Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı' (2002) adlı eserleri gelmektedir. Aptullah Kuran'ın 'Anadolu Medreseleri' (1969) ve 'Anatolian-Seljuk Architecture, The Art and Architecture of Turkey' (1994) adlı eserleri Anadolu anıtsal yapılarını belgeleyen ve eserler hakkında bilgiler veren önemli çalışmalar arasındadır. Ayrıca Metin Sözen'in 'Anadolu Medreseleri' (1970), Ayşıl Tükel Yavuz'un 'Anadolu Selçuklu Mimarisinde Tonoz ve Kemer' (1983) ve 'Selçuklu Döneminde Malzeme ve Mimarlık İlişkisi' (2006), Zeki Sönmez'in 'Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar' (1989), Zafer Bayburtluoğlu'nun 'Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları' (1988), Ömür Bakırer'in 'Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı' (1981) adlı çalışmalarına sıkça referans verilmiştir.

Son olarak da konunun uzmanları ve ilgili kurumlarda görev yapan veya yapmış birçok kişiyle yapılan birebir görüşmeler, bu tez çalışmasının kâğıda geçmemiş sözlü kaynaklarıdır.[5] Hem ülkemizdeki koruma çalışmaları genelinde hem de araştırılan örnek yapılar özelinde Prof. Dr. Zeynep Ahunbay ile çeşitli zamanlarda birçok görüşme yapılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Dış İlişkiler Müdürü Gökçe Günel'den hem Vakıfların çalışmalarıyla ilgili olarak hem de kendisinin Amasya

[4] VGM Dış İlişkiler Müdürü Gökçe Günel'den bu bilgi elde edilmiştir. 2014 yılı Mart ayında Ankara'daki Devlet Arşivleri'nden Belgelere erişim için gerekli izin istenmiştir ancak olumsuz yanıt alındığı için bu belgelere erişilememiştir.
[5] Birebir görüşmelerden ilgili bölümlerde bahsedilmiştir.

Müzesi'nde görevli olduğu dönemdeki deneyimlerine ilişkin bilgiler öğrenilmiştir. Geçmiş deneyimleri arasında Vakıf İnşaat'ta görevi olan Yüksek Mimar Burçin Altınsay; Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde görev yapmış Yüksek Mimar Nilgün Olgun, döneme ilişkin bilgi ve tecrübelerini paylaşmışlardır. Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürü Ali Alkan ve Tokat Vakıflar Bölge Müdürü Yılmaz Kılınç'tan hem ilgili müdürlükteki çalışmalar hakkında hem de araştırması yapılan anıtların koruma sorunlarıyla ilgili bilgiler edinilmiştir. Çalışılan yapıların özgün yapım teknikleri konusunda, Anadolu Selçuklu mimari mirası ile ilgili önemli çalışmaları olan Prof. Dr. Ayşıl Tükel Yavuz ile yapılan görüşmeler, yönlendirici olmuştur.

.

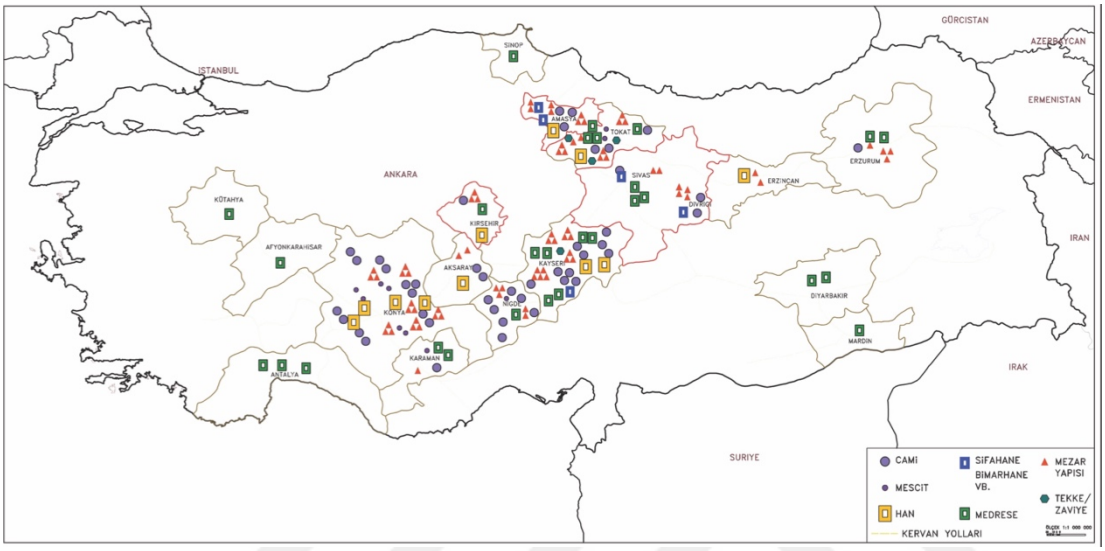
2. ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ ANITSAL YAPILARI

Anadolu coğrafyasının Orta Çağ'dan hemen sonraki yüzyılda nasıl şekillendiğine bakılarak sanat ve mimari bölgesel olarak dört grupta ele alınmaktadır. Doğan Kuban'a göre bu bölgeler; bundan sonraki gelişmelerin kaynağı olan Batı Anadolu Bölgesi, Selçuklu geleneğinin büyük değişiklik göstermeden devam ettiği Karaman Beyliği altındaki Orta Anadolu Bölgesi, politik bakımdan Azerbaycan'la ilişkisi daha fazla olan ve 13.yüzyıl ikinci yarısından beri o bölgeye ilişkili bir gelişme gösteren Doğu Anadolu Bölgesi ve Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerinden beri Mezopotamya ve Suriye'nin sanat geleneklerini içinde kendine özgü bir gelişme gösteren Güneydoğu Anadolu (Artuklu) Bölgesi'dir.

Bu bölgesel ayrım çağın uslupsal bir birlikteliğinden çok; bölgesel etkilerin hakim olduğunu göstermektedir. Mimari türlerin sayısal verileri bile bu bölgelerde değişkendir. Buna göre Anadolu'da Selçuklu Dönemi'nde yapı türleri, yapılış tarihi ve bölgesine göre farklı bir yoğunlukla haritada yer almaktadır (Şekil 2.1). Örneğin Sivas'ta 13. yüzyılın ikinci yarısında, aynı tarihte, üç önemli medrese inşa edilirken; daha erken tarihlerde Artuklu Bölgesi'nin anıtsal mimarisinin çoğunluğu cami türündeki yapılardan oluşmaktadır. Halbuki sayısal verilere[6] bakıldığında medreselerin 13. yüzyıldan önce Artuklu Bölgesi'nde yoğundur. 13. yüzyılda ise Konya, Kayseri ve Sivas'ın önemli kent merkezleri olmasıyla koşut, medrese yapılarının bu bölgede %77'sinin bulunduğu; sıralamada Mardin, Diyarbakır, Silvan gibi 11. yüzyılın gözde merkezleri geride kalmıştır. Benzer şekilde cami türüne ait bölgesel dağılıma bakıldığında; 13. yüzyıldan önce tarihlenen camilerin %75'i Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer aldığı, ancak 13. yüzyılda oranların değişerek Konya başta olmak üzere İç Anadolu Bölgesi'nde arttığı görülmektedir. Bu oranlar, bölgelerdeki mimari üretim ortamının farklı girdilerle şekillendiği göstergesidir. Örneğin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin İslamlaşma sürecinin daha eskiye uzandığı düşünüldüğünde cami ile ilgili veriler şaşırtıcı olmamaktadır. Veyahut Moğol

[6] Sayısal bilgilerde Madran ve Bayburtluoğlu'nun (1981) çalışması kullanılmıştır.

egemenliği altında cami yapımının daha az olması zaten beklenen bir durumdur. Kuban'ın (2002; 93) bu duruma ilişkin tespiti de önemlidir. Bu dönemde Müslüman olmayan bir politik gücün idaresi altında toplumun İslamlaştırılması işlevsel bir yapı olarak camilerle değil, kurumsal bir yapı olarak medreseler aracılığıyla yapılmıştır. Sivas'ta özenle inşa edilen medreselerin politik ve toplumsal rolü camilerden çok daha fazla olduğunu göstermektedir (Kuban, 2002, 75).

Şekil 2.1 : Tez kapsamında irdelenen 12.yüzyıl sonu 14. yüzyıl ortalarına kadar inşa edilmiş olan anıtsal yapıların gösterimi.

Camiler

Bu tespitten yola çıkıldığında Anadolu Selçuklu Mimarisi'nin simgesel değerini cami yapılarında aramak zorlayıcı bir tavır olmaktadır. Çünkü camiler, Kuban'ın (2002;93) da söylediği gibi "Selçuklu çağı mimarisinde diğer yapı türlerine göre gerek tasarım gerek bezeme hatta boyut açısından 2. derecerede bir yapı etkinliği" olan yapılardır.[7] Selçuklu sultanlarının banisi olduğu cami örneği dört tanedir. Bu sayı, Sultanların dini simgesel değeri olarak cami yaptırma gereği duymadığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca işlevin gereksinimleri düşünüldüğünde bir mekânın cami olarak kullanılmasında sade bir kurgu gereklidir; Kıble'ye yönelmek yeterlidir. Bu yönelime bağlı olarak bir Selçuklu camisini anlatırken, özelleşmiş bir öğe olarak mihrap, mihrap önü de özelleştirilerek yapılan aydınlıklı açıklık yani maksure, genellikle sonradan eklenmiş minare ve girişin özelleştirildiği taçkapıdan bahsedilir. Hatta bu tanımlama başından sonuna Selçuklu Dönemi'ni anlatmak için uygun

[7] Divriği Ulu Cami ve Güneydoğu camileri bu değerlendirmenin dışındadır.

değildir. Çünkü Anadolu'da ibadet gereksinimi ilk etapta yeni mekânlar yapılarak değil, mevcut olan Hristiyanlara ait yapıların kullanılmasıyla karşılanmıştır. İslam tarihi boyunca ibadet amaçlı kullanımın ilk olarak kiliselerin dönüşümü ile sağlandığı hatta belirli dönemler ortak kullanımların olduğu bilinmektedir.[8] Bu kullanım, alışkanlığının yeni yapılacak cami tasarımlarına yansıdığı kabul edilmektedir. Bazilikal plan şeması kullanılarak cami ana mekânını oluşturulmuştur. Bu tek mekânda çok ayaklı taşıyıcılar yer almaktadır. Kuban (2002;73), bu plan tipinin boyuna gelişmiş bir şemaya dönüşmesini, yerli ustaların cami tasarımına bir katkısı olarak yorumlamıştır. Bu durum, yalnız cami mimarisine özgü olmayıp, her türlü mimari yapım etkinliğinde ithal edilen biçim ve düzenin yerel geleneklerle etkileşimi Selçuklu Çağı sanatını oluşturmaktadır (Kuban, 2002, 74).

Örneklere bakıldığında Sivas ve Niksar Ulu Camileri, Orta Anadolu'da Türklerin inşa ettiği en eski camilerdir. Selçuklu sultanlarının başkentleri Konya'da Alaattin Cami dışında anıtsal bir cami yaptırma girişimleri olmadığı görülmektedir.[9] Kayseri'de de çok ayaklı cami plan tipinin etkili olduğu örnekler yer almaktadır.

Örneklerin yapım tekniğine bakıldığında Selçuklu Mimarisi'nin genel yapı detayları hâkimdir. Çift cidarlı düzgün yonu kesme taş kalın duvarlarla çevrelenen büyük bir mekanda, belirli aralıklarla taşıyıcı tekil ayaklar yer almaktadır.[10] Ayaklar, kemerlerle birbirine bağlanarak tonoz üst örtüleri oluşturmaktadır. Tonozların aralarına ve üzerine kalın bir toprak dolgu serilmektedir. Yapının önemine bağlı olarak tonoz türlerinin özelleştiği, taçkapısında ve mihrabında bezemelerin zenginleştiği görülmektedir. Ancak bu yapılar toplumun gündelik kullanımının bir dezavantajı olarak kolay müdahale görmüştür. Benzer görüşte olan Durukan (1992) da yüzyıllardır aynı işlevle kullanılan bu yapıların varlıklarını sürdürürken, oldukça sık aralıklarla ve bilinçli-bilinçsiz olarak birçok onarımla değiştiğini söylemektedir. Halen de birçok camide bu tür müdahalelerin gerçekleşmektedir.

---

[8] Kuban (2004;69), cami biçimlerinde Hristiyan ya da Pagan geleneklerinin etkisini ileri sürmenin hoş karşılanmadığını ancak İslam tarihi boyunca Müslümanların herhangi bir yapıyı camiye çevirerek kullanmaktan çekinmediklerini; ilk fetih yıllarında Arapların da yaptıkları gibi kilisenin bir bölümünün Müslümanlar diğer bölümünün Hristiyanlar tarafından kullanıldığını örnekler olunduğunu aktarmıştır.

[9] Kuban (2002;202), bu durumu Sultanların başkentlerinde bir cami yaptıracak kadar sürekli ve emniyetli yaşamadıkları şeklinde yorumlamıştır.

[10] Tekil taşıyıcıların ahşap dikme olduğu cami örnekleri 'Ahşap Direkli' ya da 'Ahşap Tavanlı ve Ahşap Destekli' olarak tanımlanan ayrı bir grubu oluşturmaktadır.

Kervansaraylar

Camilerin plan tipine avluların eklenmesiyle karşımıza Selçuklu Mimarisinin diğer bir önemli yapı türü olarak, orta çağ ismiyle ribat yani kervansaraylar gelmektedir. Ancak simgesel değeri camilerden daha fazladır. Cami plan şeması payandaların eklenmesi ile cephesel düzeni kuvvetlendirilmiş ve kale etkisi oluşturulmuştur. Nitekim bu yapılar işlev olarak ticari amaçlı konaklamaya gelen ziyaretçilerin konaklanması dışında, yolların ve geçitlerin emniyetini sağlama görevini de üstlenmişlerdir (Tükel Yavuz, 1996, 25). Hatta Selçuklu sultanlarının savaşlarına tanıklık eden Sultan Han örneği dahi bulunmaktadır. Anadolu'da bir Selçuklu kervansarayı denildiğinde akla gelen tipik kapalı ve açık bölümden oluşan bir plan şemasıdır. Avlunun ortasında da bir mescit yapısı bulunmaktadır. Ancak tüm bu kervansaraylarda bu plan şeması görülmez. Avlusuz olan örnekler de mevcuttur. Erdmann (1961), kervansarayları avlu durumuna göre gruplandırmıştır. Buna göre kapalı kısmı ve avlusu olanlar, avlusuz olanlar, avlusu olan hanlar şeklindedir. Ancak bu tiplerden başka, farklı tipolojideki örneklerin Erdmann'ın oluşturduğu sistematiğin dışında kaldığı görülmektedir. İlerleyen yıllarda bu konudaki çalışmalar çoğalmış ve farklı parametreleri ölçüt alarak yeni gruplamalar yapılmıştır. Bunlardan en önemlilerinden biri kervansaraylarla ilgili kapsamlı çalışmaları bulunan Ayşil Tükel Yavuz'un (1976) 'eşodaklı' han tipini tanımladığı çalışmasıdır. Alara Han, Eshab-ı Kehf Han ve Mama Hatun Kervansarayı'nın bu plan kurgusunda inşa edildiğini kabul etmiştir. İşlevin öncelikli ölçüt alınarak yapılan bir sınıflandırmadır.

Ancak bir kervansarayda avlunun yer alıp almayışından daha önemli bir durum söz konusudur. Bu yapılar iki aşamalı olarak inşa edilmiştir. Öncelikle kervanların emniyet ve barınma ihtiyacını karşılamak üzere kapalı bölüm yapılmış ardından açık avlu ile yapının çerçevesi tamamlanmıştır (Kuban, 2002, 231). Kapalı bölüm camilerde olduğu gibi çok ayaklı bir plan şemasına sahiptir. Büyük ölçekli hanlarda 5 açıklıklı olmak üzere, genelde 3 açıklıklı şekilde plan şeması kullanılmıştır. Camilerdeki mihrap önü mekânın üst örtüsünün özelleştiği maksurenin kervansaraylardaki karşılığı orta açıklıkta kubbeli bir fener olduğu kabul edilebilir. Diğer birimler ise yine camilerde de görülen bir yapım geleneği olarak üzeri toprak damlı tonozlarla örtülüdür. İşlevselliğin ön planda olduğu bu yapılarda bezemeleri, bir medrese yapısında görülenlerle kıyaslanamaz.

Kervansaray yapılarının korunmuşluk durumları bağlamında özgün konumlarının dezavantaj bir duruma dönüştüğü görülmektedir. Selçuklu çağında bu yapıların ticaret hayatındaki rolü sebebiyle önemleri hem yapıların yapılış tarihleri hem de sayılarıyla ilgili bir çıkarımla anlaşılabilir. Ancak bu altın çağın gitgide sona ermesiyle yapıların kullanımları ile birlikte önemleri de azalmıştır. Her ne kadar Osmanlı Devleti zamanında bazı yapıların derbent olarak kullanıldığına ilişkin arşiv belgeleri yer alsa da bunu tüm yapılar için genellemek yersiz olacaktır (Tükel Yavuz, 1976, 87). Kültürel bir miras olarak tanımlansalar da değerlendirilmeleri uzun yıllar sürmüştür. Hatta bu yapıların yeniden işlevlendirilerek korunmasına ilişkin çalışmalar günümüz şartlarında dahi yeterli değildir.

Türbeler

Anadolu Selçuklu Mimarisi'nde türbe yapıları cami, medrese, kervansaray yapılarına göre daha küçük ölçekli yapılar olsa da bu çağın sanatının eşsiz örneklerini de içinde barındıran bir yapı türüdür. Selçuklu Dönemi mezar yapısı denilince akla gelen, genellikle piramidal ya da konik örtülü kare, poligonal ya da dairesel plana sahip bir yapıdır. Kuban'a (2002;77) göre bu şema Doğu'daki kule mezarın Anadolulaşmış varyasyonudur. Ayrıca kulesel niteliklerin kaybedilmesini de yine yerli ustaların yapı gelenekleriyle yorumlanmış bir tasarımı olarak değerlendirmiştir. Diğer bir deyişle türbe, kümbet; Anadolu Selçuklu Mimarisi'nin özgün yapı tiplerinden biridir.

Yapıların yapılış amacı ve üzerine yüklenen anlamdan ziyade yapılış şekli planlı bir tasarım olduğunun göstergesidir. Temelden daha gelişmiş bir kurgu ile kripta denilen mezar odasının üzerinde yükselen duvarlar üst örtüde iki katman şeklinde yapılmıştır. Kare planlı kripta mekanı, subasman görevini üstlenmiştir. Kalın duvar örgülü ve basık bir hacimden sonra türbenin asıl plan şeması başlar. Kareden çokgene veya daireye geçiş yapılmaktadır. Belirli bir yükseklikten sonra tekrar bir geçiş alanı karşımıza çıkmaktadır. Üst örtünün içte kubbeye dışta piramidal veya konik külah şekline dönüşmektedir. Bu iki katmanın mesnetleri duvar üzerine gelmektedir. Ancak bu katmanın kesitte ilişkisi çeşitlidir. Külah, kubbe seviyesinden yükseldikçe iki katman arasındaki hacim artmakla beraber külahın taşınması için ek bir konstrüksiyon ihtiyacı da doğmaktadır. Genellikle ahşap olan bu ahşap taşıyıcılara ait özgün detaylar yapıların görmüş oldukları onarımlarda en erken kaybedilen değerlerdir. Özellikle 20. yüzyıl ortasında gerçekleştirilen onarımlarda birçoğunun betonarme sisteme döndüğü görülmektedir. Ayrıca yeterince belgeleme

çalışması yapılmadığından özgün detaylara ilişkin bilgiler sınırlı kalmıştır. Bu durum, yalnız tekil olan mezar yapılarında değil; medrese veya camilere bitişik şekilde yapılan mezar yapı örnekleri için de geçerlidir.

Cami, kervansaray ve türbe yapı türlerinden sonra Bir Anadolu Selçuklu Dönemi medrese yapısı düşünüldüğünde bu yapıların, diğer yapı türleri anlatılırken ön plana çıkarılan özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Buna göre camilerde bahsedildiği üzere medreseler, kervansaray ve türbelerle birlikte dönemin simgesel değerini taşıyan önemli örneklere sahiptir. Kervansaraylardan farklı olarak medreselerin konumlarının kent dışında değil kent merkezlerinde olmalarının ve özgün işlevlerinin, Selçuklulardan sonraki kullanımlarında avantaj olduğu görülmektedir. Bu durum, yapıların özgünlük ve bütünlükleri ile birlikte günümüze ulaşmalarını sağlayan bir katkıya dönüşmüştür.

Mezar yapı türündeki örneklere göre de medreseler daha büyük ve daha kompleks yapılardır. Ayrıca bu tez çalışmasında değinilmek istenen konulardan biri olan işlevlendirme ile ilgili medreseler türbe örneklerine göre daha uygundur.

Bu kapsamda genel çerçevede Anadolu Selçuklu Mimarisi'nin mimari ve yapım özellikleri hakkında bilgi veren ancak medrese yapı türüne odaklanan bir anlatım yapılmıştır.

2.1 Medreselerin Ortaya Çıkışı ve Coğrafi Etkileşim

Orta Çağda İslam toplumlarında eğitim, sistematik olmayıp ibadethanelerin bir köşesinde toplanılarak gerçekleştirilmiştir. Özellikle İslamiyet'i benimseyen Türklerden sonra eğitim anlayışının geliştiği kabul edilerek eğitimin ayrı bir yapıda yapılması istenmiş; medreseler inşa edilmiştir. İslami mezhep farklılıkları da medreselerin oluşumunda etkili olmuştur. İlk olarak Gazneliler zamanında Şiiliğe karşı Sünniliğin yaygınlaşması için medreselerin kurulduğu ileri sürülmektedir.[11] Bu etkenle medreseler, İran, Suriye, Mısır, Türkistan ve Anadolu'da gelişen en önemli yapı tipi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kuban, 2004, 104). Sünni doktrini kabul eden Selçuklular için de medreselerin ayrı bir yeri vardır. Öyle ki Büyük Selçuklu Veziri

[11] Detaylı bilgi için bakınız: Kuban (2008) , Kuran (1969) ve Akyüz (1985).

Nizam'ül Mülk ile medreseler özdeşleşmiştir.[12] 11. yüzyılda Nizamü'l Mülk, medreseyi politik amaçlarına hizmet edecek bir kurum olarak geliştirmiştir. Böylece Sünni mezhebin koruyuculuğu ve yayıcılığı sağlanmış, Sünni politikayı yürütecek yeni idari ve dini bir sınıf yetiştirilebilmiştir (Kuban, 2008, 371 ve Akyüz, 1985, 40). Turan (2009;313), Selçukluların 'Şiilere karşı tefrik siyaseti' gütmeden sadece Sünniliğin yayılmasını amaçlayarak medrese yaptıklarını, Aleviler için bile hankâh hatta medrese inşa ettiklerini söylemektedir.

Medreselerin yapımı, 11. yüzyılda Orta Asya'da başladıktan sonra 12. yüzyılda eş zamanlı olarak İran'da, Azerbaycan'da ve Suriye'de devam etmiştir. İlk örnekler olarak Gazneli Mahmut (997-1030) zamanında Nişapur'da dört medrese[13] yaptırılmış; Tuğrul Bey 1046'da Nişapur'da, Çağrı Bey Merv'de, Alparslan Bağdat'ta ve Melikşah İsfahan'da ayrıca Nizam'ül Mülk, Nizamiye adıyla medreseler inşa ettirmişlerdir.

Her ne kadar İslam coğrafyasında medreselerin yapımları farklı yönetimler tarafından gerçekleştirilse de mimarileri, birbirini takip eden ve etkileyen bir süreçte ele alınmıştır. Karahanlılar'daki eyvanlı medreselerin ilk örneği olarak 1066'da Semerkand'da Tamgaç Buğra Han'ın yaptırdığı medreseye karşılık, 1087'de Melikşah zamanında inşa edilen kare avlu etrafında dört eyvan plan şemalı Hargird Medresesi yapılmıştır (Aslanapa, 1989). 1136'da inşa edilen Bosra'daki Zengiler'in Gümüştekin Medresesi'nin plan şeması, Anadolu'da yaygınlaşan avlusunun üzeri kubbe ile örtülü medreselerin örneğidir (Altun, 1988a, 91). Bu medrese planı, 1151-57'deki Tokat ve Niksar'daki Yağıbasan Medreseleri ile benzerdir. Ancak Anadolu'da parlak gelişmesine rağmen, Suriye'de bu örnek plan ilerlememiştir (Aslanapa, 1989, 91).

Kuban (2010;33), sadece medrese mimarisini değil genel olarak Orta Çağ Anadolu Türk sanatını değerlendirirken İslam etkisinin biçimde değil içerikte olduğunu; tüm Doğu İslam ülkelerinin Türklerin gelişinden sonra kendilerini geliştirdiklerini, erken İslam'a kaynak olan köklerden ilham alarak yeni aşamalar kaydettiklerini söylemektedir. 10. yüzyılda Karahanlıların Buhara'yı almalarıyla başlayan mimari

[12] Kuran (1969;5), İslam yazarlarının genellikle Selçuklu Sultanı Alparslan (1063-1072) ve Melikşah'ın veziri Nizam'ül Mülk'ü medresenin kurucusu olarak kabul ettiğini aktarmıştır.

[13] Beyhakiye, Saidiye, Ebu Saad el Astrabati ve Ebu İshak el İsferaini olarak bilinen dört medresenin mimari özellikleri ile ilgili günümüze ulaşan herhangi bir kaynak yoktur (Aslanapa, 1989, 85). Gazneli Mahmut'un oğlu I. Mesud'un da birçok medrese inşa ettirdiği bilinmektedir (Kuran, 1969, 5).

alandaki yeni gelişmeler hızla yayılırken, 1040'dan sonra Büyük Selçuklu Devleti'nin kuvvetli merkezi idaresiyle İran ve Horasan'da yeni bir mimari sentez ortaya çıkmıştır (Altun, 1988b, 33).

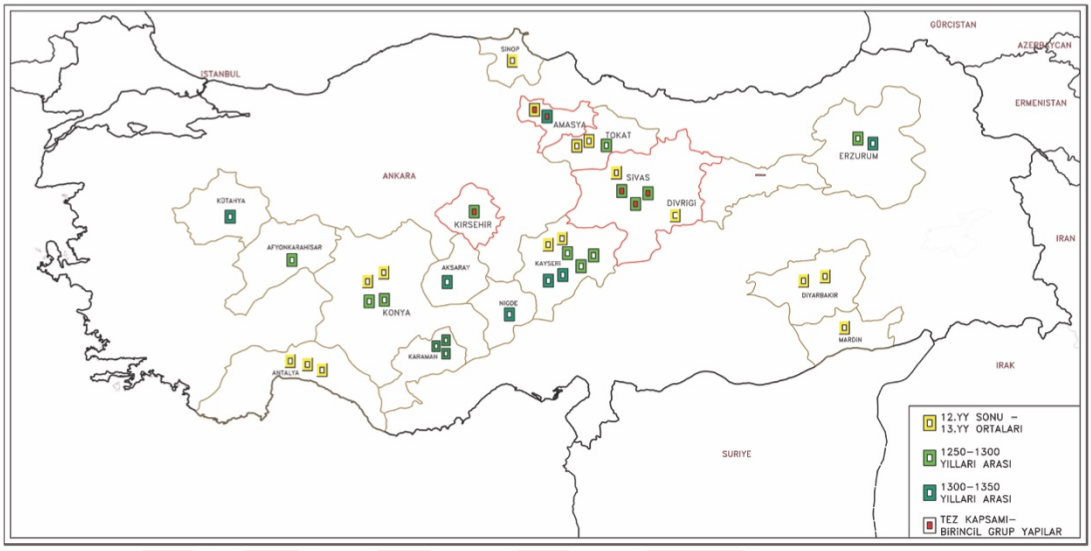
Günümüzde örneklerini gördüğümüz çifte minarelerin yapımı, tüm İslam coğrafyasında yine farklı şekilde gerçekleştirilmiştir. Çifte minarelerin başlangıcı 1187 yapım tarihli Nahcıvan'daki Mümine Hatun Türbesi sayılırken, Anadolu'daki Suriye geleneğine bağlı olarak Mardin Ulu Cami (1176) örneği verilmektedir (Ünal, 1982 ve Tuncer, 1986). Çift veya tek minaresi olması kesinlik kazanmamış Konya Sahipata Camii (1258) ve İnce Minareli Medrese (1265) örnekleri dışında günümüze iki minaresiyle ulaşmış Sivas Gök Medrese ve Çifte Minareli Medrese 1271'de yapılmış iki önemli anıtsal yapıdır. Çifte minareler, bu tarihten yaklaşık yirmi yıl sonra Erzurum'da medreselerde, altmış beş sene sonra Niğde'de bir camide görülecektir

2.2 Anadolu Medreseleri

Anadolu'da 12. yüzyıldan sonra gelişimini gördüğümüz medreseler ilk olarak Danişmendli ve Artuklu bölgelerinde ortaya çıkmıştır.[14] Sayısal verilere göre varlıkları saptanan medreseler, 13. yüzyıl öncesi için Güneydoğu Anadolu'da, aynı yüzyıl sonunda ise İç Anadolu'da daha yoğun olarak inşa edildiği görülmektedir (Bayburtluoğlu ve Madran, 1981, 945), (Şekil 2.2). 1243 Kösedağ Savaşı sonrasında Anadolu'da Moğol yöneticileri tarafından mallarının ve servetlerinin müsadere edilmesini önlemek amacıyla kurulan vakıfların sayısı artmış, Anadolu'da medreselerin önemli örnekleri inşa edilmiştir (Kuban, 2010, 107). Moğol İstilası'ndan sonra güçsüzleşen Selçuklu sultanları yerine vezirler (sahibler) yönetimde daha etkin rol oynamaya başlamışlar buna koşut mimari alanda da kurucu olarak hatta 'alayed' unvanı ile yapım yöneticisi olarak ön plana çıkmışlardır. Celaleddin Karatay, Sahipata Fahreddin Ali, Süleyman Pervane gibi Selçuklu vezirleri Moğollar adına idari olarak görev almış; mimari ortamda yapıların banisi olarak yeni bir dönemi oluşturmuşlardır (Ögel, 1986, 111-112 ve Durukan, 2008, 40-27). 1300'lerde güçsüz Selçuklu sultanları çekilmiş ve II. Mesud'un ölümünden sonra yerine başka bir hükümdar geçememiştir. Böylece idari yönetimi son bulan

[14] Kuban (2004;105), Turan (1996;331) ve Aslanapa'nın (1989;135) genel kabulü bu şekildedir.

Selçuklulardan sonra Anadolu'nun yönetiminde İlhanlıların ağırlığı baş göstermiştir. Ancak Selçuklu mimarisi etkisini kaybetmemiş, İlhanlı eserlerinde de devam ettirilmiştir. Amasya Darüşşifası (1308), Erzurum'daki medreseler bu dönemin en önemli örnekleridir (Aslanapa, 1989, 195).

Şekil 2.2 : Anadolu'da 13. yüzyıldan 14. yüzyıl başına kadar inşa edilmiş medreseler.

13. yüzyılda da kökleşen medrese mimarisinin doğuşunda olduğu gibi dönüşümünde de yeni bir mimari sentez yaşanmıştır. Kuran'ın (1969;148) değerlendirmesine göre Orta Anadolu Selçuklu Mimarisi, Karamanlı sanatında yeni bir ifade kazanmıştır. Ayrıca Selçuklu medrese mimari geleneği, 14. ve 15. yüzyıllarda da devam etmiş; "Osmanlı mimarisinin rasyonel ve evrensel formları ortaya çıkıncaya kadar" denemeleri yapılıp sürdürülmüştür. Anadolu kubbeli medreseleri, Osmanlı selatin cami mimarisinin hazırlığı olarak gelişme gösterdiği şeklinde de yorumlanmaktadır (Aslanapa, 1989, 135).

2.3 Mimari ve Yapım Özellikleri

Günümüzdeki Selçuklu anıtsal yapılarının ayakta olmasını, yapılan onarımlar sağlasa da gördükleri müdahaleler yapıda birtakım özgün değerlerin değişimi veya bunlara yenilerinin eklenmesiyle sonuçlanmıştır. Bu yönüyle tez çalışmasında incelenen örneklerin onarımlarla gördükleri değişimlerin tespit edilebilmesi, ilk yapımına ait özelliklerin anlaşılabilmesi adına önemli olmaktadır. Ancak bu tespiti yapabilmek

için anıtın çağındaki mimari ve yapım geleneğinin bilinmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Konuyla ilgili kapsamlı araştırmaları bulunan Tükel Yavuz (2006;79), Selçuklu mimarisinin çeşitli yönlerden araştırılarak varılan sonuçların tekil örnekler üzerinde geçerli olmadığını, ayrıca genel geçer yorumlarla da önemi tartışmasız ortada olan bu mimarinin açıklanmasının mümkün olamayacağını savunmaktadır. Halen konuyla ilgili araştırmalar yetersiz kalmakta başka yönüyle söylemek gerekirse bir veya birkaç örnek üzerinden yapılan çalışmalar, Selçuklu mimari mirasını tüm kapsamıyla açıklamamaktadır.

Bu hususlar dikkate alınarak ve mevcut çalışmalardaki bilgiler göz önünde bulundurularak tekrara düşmeden bu bölüm hazırlanmak istenmiştir. İncelenen örneklerin tespit edilen özgün değerlerine göre Anadolu Selçuklu medrese mimarisi ve yapım özellikleri anlatılmıştır. Tez kapsamının sınırlarının belirlediği gibi bu bölümde daha çok Suriye ve Musul özelliği gösteren Güney Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki eserler çalışmaya katılmamıştır.[15]

2.3.1 Mimarlar

Orta Çağ medrese mimarisinde görev almış mimarların isimlerinden ziyade öncelikli olarak o dönem mimar tanımının neye karşılık geldiği bilinmelidir. Mimarın yeri ve görevinin anlaşılması için de bir ekip işi olan mimari yapım faaliyetlerindeki diğer görevlilerin de bilinmesi elzemdir.[16] Ancak konunun bütünüyle ortaya koyulması mümkün olmamakta, kaynaklardan elde edilen bilgilerden adı geçen unvanların iş kapsamlarının net ayrımı yapılamamaktadır. Mimari gereklilikler dikkate alınarak tarihi kayıtlardan elde edilen bilgiler değerlendirilmektedir.

İbn-i Bibi ve Yazıcızade'nin Konya Kalesi ile ilgili aktarımlarından sultanın buyruğu üzerine mütehassıs mimar ve ressamların çağrıldığı; muhasipler, mühendisler, bennalar, şıhne-i imaret, üstad mimar ve hazık ressamların divanda hazır olduğu öğrenilmektedir. Eflaki'nin Ariflerin Menkıbeleri'nde geçen neccar, ressam, nakkaş,

---

[15] Kuban'a (2004) göre Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerinden beri Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Mezopotamya ve Suriye'nin sanat gelenekleri içinde kendine özgü bir gelişme göstermiştir.

[16] Ahmet Eflaki'nin Ariflerin Menkıbeleri, İbni Bibi'nin Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi ve Yazıcızade Ali'nin Tarih-i Ali Selçuk eserleri referans alınarak ve sanatçı kitabelerinden yola çıkarak birçok çalışma hazırlanmıştır. Bu çalışmaların başında Mayer (1956), Sönmez (1989), Bayburtluoğlu (1988), Crane (1993) ve Parla'nın (2002) yayınları bulunmaktadır.

hattat ve mimar dışında ahenger, muzdur, kireçci, kiremitçi, mermerci, mühendis, nakkaş, taşçı, tuğlacı inşaat işlerinde tespit edilen mesleklerdir (Merçil, 2011, 257). Birçok unvanın olması, bu unvanlara sahip kişilerin görev ve beceri alanlarının ayrı olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Adı geçen unvanlar idari, proje ve uygulama işleri altında gruplandırılabilir.

Bu dönemde görev almış mimarlar veya ustalarla ilgili bilginin temel kaynağı sanatçı kitabeleridir. Kitabelerde "benna, bennahu, bena, mimar, mimarehu, üstad, üstaz, muallim, mühendis, tersim" gibi mesleki ünvanlar geçmektedir. Ayrıca sıkça rastlanan "ameli" deyimiyle yapılan işin faili olduğunun kastedildiği düşünülmektedir. Çalışma sınırları Abbasi ve Mervani devri sanatçılarına kadar uzanan Sönmez'in (1989;474) tespitlerine göre Anadolu Selçuklu sanatçıları, benna yerine daha çok ameli fiilini kullanmıştır. Sanatçıların nereden olduklarına ilişkin bilgi yine yazıtlardan öğrenilmektedir. Tespiti yapılan otuz üç sanatçının on dokuzu Anadolulu, on dördü ise Anadolu dışındandır (Bayburtluoğlu, 1988, 9).

Kuşkusuz bölgesel olarak sanatçılar arasındaki farklılık sadece kendilerini tanımladıkları unvanda değildir. Ortaya koydukları eserlerin mimari şekil ve tekniklerinde de yöresel etkiler görmek mümkündür. Ancak eserleri belli müelliflere mal etme konusunda şüpheci ve titiz olunması gerektiğini söyleyen Kuban (1972), sanatçıların etnik kimliklerine göre mimari eserlerin değerlendirilmesini doğru bulmamaktadır. Bu kişilerin mevcut mimari ortamdaki bileşenleri yapıda nasıl yorumladığı ve ne ürettiklerinin daha önemli olduğunu savunmaktadır. Bu yönüyle konu ele alındığında birçok sanatçının çağrı üzerine Anadolu'ya gelmiş olması, yerel ustalarla beraber çalışması ve eserlerin ortaya çıkmasında katkı sunması daha önemli olmaktadır. Çağrı üzerine davet edilen veyahut mevcut istihdamdan yararlanmak için gelen gezici usta grupları, 13. yüzyılda Anadolu'daki yoğun yapı çalışmalarını ve bu çalışmaları yapabilmek için mevcut iş gruplarının yeterli olmadığını da göstermektedir (Ögel, 1986, 34, 42).

Ağırlıklı olarak Sönmez'in (1989) yaptığı çalışmadan yararlanarak Anadolu Selçuklu medreselerinde çalıştığı tespit edilen sanatçıların çizelgesi oluşturulmuştur (Çizelge 2.1).[17] Çizelgede görüldüğü üzere Diyarbakır Mesudiye Medresesi'nde görev almış

[17] Meslek ünvanı/ görev sütununda verilenler, doğrudan kitabelerde geçmektedir. Sadece Yılanlı Şifahanesi'nde geçen sanatçının yazılı olan görevlerde çalışmış olması yüksektir (Sönmez, 1989).

sanatçının unvanı kitabesinde "tersim el üstad" olarak geçmektedir. Bu unvan eserin çizimiyle görevli olan kişiler için kullanılmaktadır. Nitekim Konya Kalesi'nin yeniden inşasında çizim yapıldığı, proje hazırlandığı görülmektedir. İbn-i Bibi'nin Kubadabad Sarayı'nın yapılmasıyla ilgili aktarımlarından da Sultan'ın sarayın yapımı için mimar olan Sadeddin Köpek'e emir verdiği, yapının planının çizildiği, sarayın resmedildiği bilinmektedir. Hatta Sultan Alaaddin'in kendisinin de çizimleri olduğuna dair bilgiler mevcuttur. İbni Bibi Konya surları anlatımında Sultan Alaaddin'in yapılacak binanın çizimini yaptığını kaydeder. Ayrıca Antalya Yivli Minare'nin kitabesinde de kendisinden "resmeyleyen" şeklinde bahsedilmektedir (Parla, 2002, 257).

Çizelge 2.1 : Anadolu Selçuklu Medreselerinde çalıştığı tespit edilen sanatçılar.

Eserlerle İlgili Bilgiler			Çalışan Sanatçıyla İlgili Bilgiler	
Yer	Eserin Adı	Yapım yılı	Sanatçının Adı	Meslek Ünvanı/Görev
Diyarbakır	Zinciriye Medresesi	1189	İsa Ebu Dirhem	el Benna
Kayseri	Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası	1205	Ömer	üstad el mimar
Diyarbakır	Mesudiye Medresesi	1223	Şucaeddin Cafer bin Mahmud el Halebi	tersim el üstad
			Mesud	el Benna
Divriği	Melik Turhan Darüşşifası	1228	Hürremşah bin Mugis el Hilati	ameli
Sivas	I. İzzeddin Keykavus Şifahanesi	1217	Ahmed bin Bizl ül Marendi	ameli
Konya	Karatay Medresesi	1251	Muhammed bin Havlan el Dımişki	el Benna
Çankırı	Cemaleddin Ferruh Şifahanesi	1235	Şihabeddin İnal bin el Cemali	-
Konya	Sırçalı Medrese	1242	Muhammed bin Osman el Tusi	el Benna
Konya	İnce Minareli Medrese	1264	Kölük bin Abdullah	ameli
Sivas	Gök Medrese	1271	Kaluyan el Konevi	amel-i üstad
Kastamonu	Pervaneoğlu Ali (Yılanlı) Şifahanesi	1272	Gevherbaş bin Abdullah	-
			Said el Kayseri	-
Afyon /Çay	Taş Medrese	1278	Oğul-beg ibni Muhammed	ameli

2.3.2 Mimari özellikler

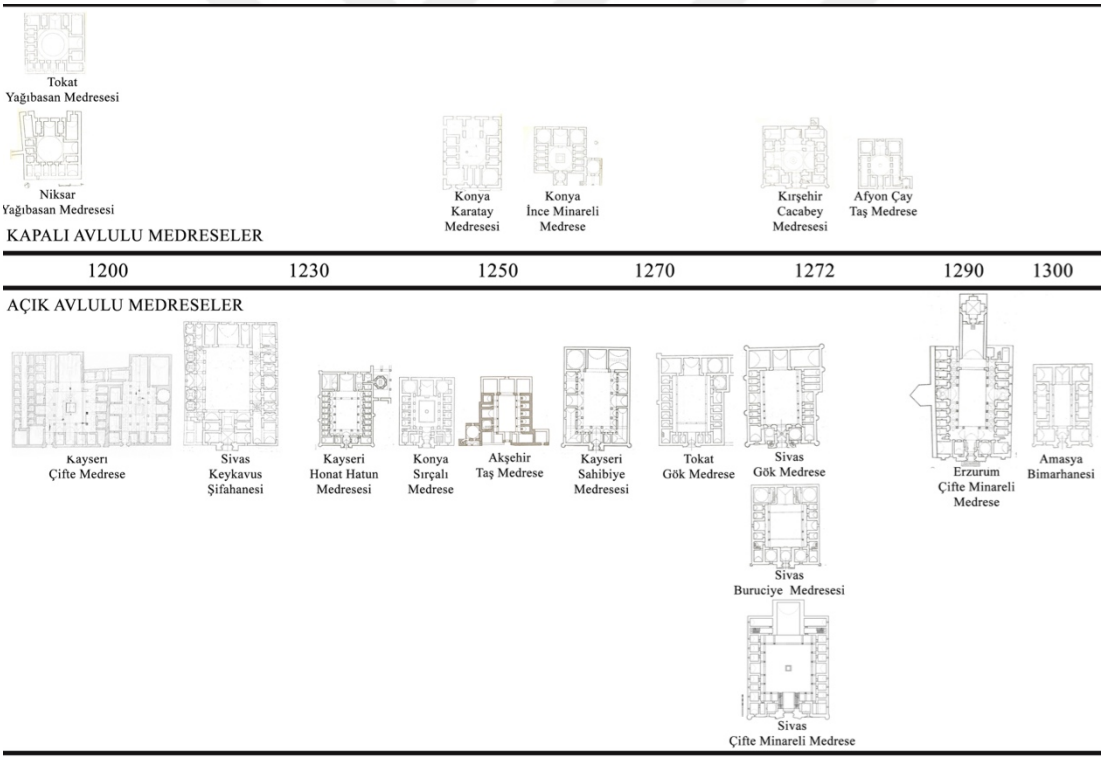
Anadolu Medreseleri, Selçuklu çağı mimarisinin en önemli yapı türü olarak kabul edilmektedir. Boyut, bezeme ve etkili tasarım çabaları bu yapılar üzerinde yoğunlaşmıştır (Kuban, 2006, 93). Medrese ve cami işlevinin tek bir yapı olarak tasarlandığı birleşik işlevli örneklerin olması da yine Anadolu için atfedilen başka bir önemli özelliktir (İpekoğlu, 2006). Medreselerde din, hukuk, dil öğretimi yapılmasının yanı sıra darüşşifa denilen hastanelere bitişik ihtisas medreselerinde tıp öğretimi de yapılmıştır. Medresedeki eğitim türünün tasarımlarındaki etkisi çok az olup, bazı küçük farklılıklar gözlemlenebilmektedir.

Genel olarak yapımları 12. yüzyıl sonu 14. yüzyıl başlarına dönemlenen Anadolu medreseleri ortada avlu ve avlunun çevresinde konumlanan öğrenci hücreleri, mescit, dershane, türbe, ıslak hacim mekânlarından oluşmaktadır. Mimari gruplandırma, ortadaki avluya göre yapılmıştır. Açık-kapalı veya kubbeli-eyvanlı şeklinde tanımlar kullanılarak yapıların mimari kurgusu anlatılmıştır.[18] Açık veya kapalı avluların iklim koşullarına göre tercih edildiğini kabul eden görüşler bulunmaktadır. Ancak iklim avlu ilişkisinde beklenenin aksine önemli istisnaların olması, bu yorumları zayıflatmaktadır. Yavuz Tükel'e (2005;79) göre bu görüş doğru olsaydı Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin kapalı, Afyon Çay'daki Taş Medrese'nin ise açık avlulu olması gerekirdi.

Plan kurgusunun kökenleri Orta Asya'daki konut geleneğine dayandırılarak Anadolu'da ilk olarak kapalı avlulu plan tipinin ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Kuran, 1969, 132 ve Kuban, 2004, 105). 12. yüzyıl ortalarına tarihlenen Anadolu'nun en eski medreseleri olan Tokat ve Niksar'daki Yağıbasan Medreseleri'nde görülen bu plan tipinin yüzyılın ortasında diğer merkezlerde önemli örnekleri çıkmıştır. Konya'daki Karatay Medresesi (1251) ve İnce Minareli Medrese'yi (1265), Kırşehir'deki Cacabey Medresesi (1272) takip eder. Afyon Çay'daki Taş Medrese (1278), kapalı medrese plan tipinin simetrik ve gelişmiş örneği olarak kabul edilmektedir (Kuban, 2004, 105). Kapalı avlulu medreselerin avluyu örten kubbelerinin opaionu ile iç mekân aydınlanmaktadır. Kubbe altında,

[18] Kuban (2010), Aslanapa (1989) ve Cantay (2006) "kubbeli ve eyvanlı" olarak Kuran (1969) ve Sözen (1970) ise "açık ve kapalı avlulu" şeklinde gruplandırma yapmışlardır.

zeminde havuz bulunmaktadır.[19] Eflaki'den Konya Karatay Medresesi'nin havuzunda şeker doldurularak şerbet yapıldığı, İbni Bibi'den hangi yapıya ait olduğu tam bilinmeyen bir havuzun misk ve amber kokusu karıştırılmış gül suyuyla doldurularak kullanıldığı öğrenilmektedir.[20] Tarihi bilinen en eski açık avlulu medrese, 1205-06 Kayseri Şifahiye Medresesi'dir. Yine bir hastane yapısı olan Sivas'taki Keykavus Şifahanesi (1217) de bu plan kurgusundadır. Kayseri Honat Hatun Medresesi (1236), Konya Sırçalı Medrese (1242), Kayseri Sahibiye Medresesi (1267) bu grubun diğer örneklerindendir. Sivas'ta aynı tarihte, 1271'de yapılmış olan üç medrese; Sivas Gök Medrese, Sivas Çifte Minareli Medrese ve Buruciye Medresesi ile Tokat'ta yer alan Gök Medrese (1270) açık avlulu plan tipindedir. İlhanlılar Dönemi'nde inşa edilen ancak Selçuklu medrese mimarisinin özelliklerinin devam ettirildiği Erzurum Çifte Minareli Medrese (1291) ve Amasya Bimarhanesi'nde (1308) de açık avlulu plan tipi görülmektedir (Şekil 2.3).

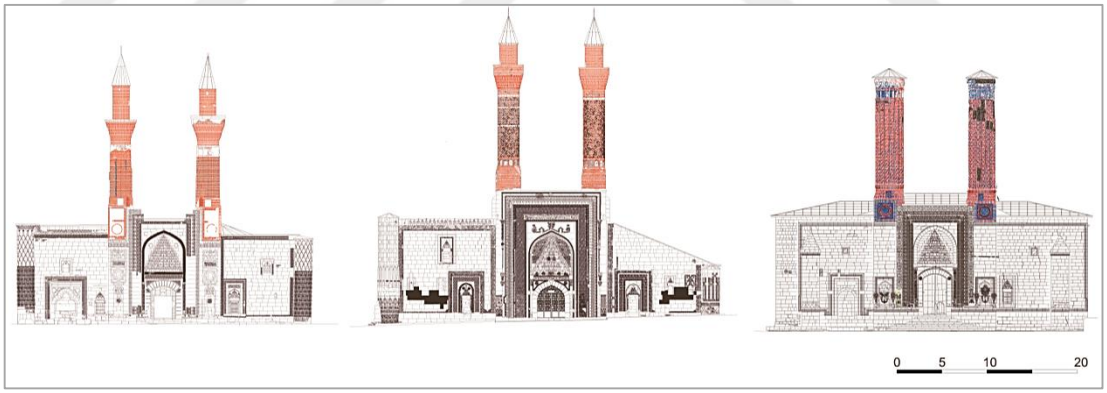

Şekil 2.3 : 13. yüzyıl başından 14. yüzyıl sonuna kadar yapılmış olan medreselerin açık veya kapalı avlulu olma durumlarına göre gruplandırılması (Sözen'in (1970) çizimlerinden yararlanılarak oluşturulmuştur).

[19] Konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler sunan Önge'nin 1997 tarihli 'Türk mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde su yapıları' kitabı ve Ağır'ın 1992 tarihli 'Anadolu Selçuklu kapalı medreseleri ve kubbe-havuz ilişkisi' adlı tez çalışması bulunmaktadır.
[20] Eflaki, 1986, 1/341 ve İbni Bibi, 195 aktaran Bilici, 2006, 20.

Ancak özellikle açık avlulu plan düzenindeki örnekler incelendiğinde aynı grupta olmalarına rağmen birbirleri ile benzer noktaların az olduğu görülmektedir. Eyvan sayısı, avluyu çevreleyen revağın düzenlenişi, kat durumu bu yapıları birbirinden farklılaştırmaktadır. Ayrıca hücrelerde eğitim yapılması ya da hasta odası olarak kullanılması da tasarımı etkilemiştir (Kuban, 2008, 173).

Sadece medreseler özelinde değil Orta Çağ mimarisinde cephe tasarımı taçkapıda yoğunlaşmaktadır. Simgeselliği ile ön plana çıkan taçkapılar, bu dönem yapıları için karakteristik bir özelliktir. Bulunduğu duvardan hem daha yüksek tutularak hem de plan düzleminde girinti veya çıkıntı yaparak ön plana çıkmaktadır. Çoğunlukla cephenin ortasında konumlanmışlardır (Şekil 2.4). Taçkapıların genel bir mimari şeması bulunmaktadır. Silme ve bordürlerle çerçevelenen ve yoğun bezemelerin görüldüğü taçkapıyı oluşturan unsurlar kavsara, kuşatma kemerleri, köşe sütunçeleri, kitabeler, mihrabiye olarak sıralanmaktadır. Taçkapı ana niş boşluğunu örten kavsaralar, genellikle mukarnaslıdır. Taçkapı dışında medreselerin önyüz düzeninde payandalar, minareler, dendanlar, silmeler, kornişler, pencere, niş ve çeşme gibi öğeler de bulunabilmektedir. Kapı açıklığı alçak tutulmuştur. Oran olarak kapının yüksekliği taçkapının yüksekliğinin üçte birine bile ulaşmamaktadır.[21]

Şekil 2.4 : Taçkapısı üzerinde çifte minareleriyle tasarlanmış üç önemli anıtsal medrese, sırasıyla Sivas Gök Medrese, Sivas Çifte Minareli Medrese ve Erzurum Çifte Minareli Medrese (VGM Arşivi'nden alınan çizimler kullanılarak şekil oluşturulmuştur).

Malzeme tercihlerinden bağımsız olarak taç kapıyla birlikte önyüz düzeninde cephe veren mekânların üst örtü tipleri ve büyüklükleri farklı kütle tasarımlarını ortaya

[21] Selçuklu mimarisinde taç kapılar ve bezemeleri ile ilgili Bayburtluoğlu'nun 'Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni' (1977), Ünal'ın 'Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taç Kapılar' (1982) ve Ögel'in 'Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı' (1987) adlı çalışmaları başlıca kaynaklardır.

çıkarmaktadır. Türbe, dershane ve mescit gibi mekânlar üst örtüleri ile cephe düzeninde farklılaşabilmektedir. Kırşehir Cacabey Medresesi'nde türbe mekânı piramidal külahı ile yapının önyüz düzeninde ön plana çıkan örneklerden biridir.

Selçuklu medreseleri arasında mimari özelliklerinden dolayı tipolojik gruplandırma içerisinde değerlendirilmeyen istisnai anıtlar bulunmaktadır. Tez kapsamında detaylı araştırması yapılan Amasya Gökmedrese Camii (1266) bu gruba örnektir. Yapının cami ya da medrese olduğunu savunan farklı görüşler bulunmaktadır.[22] Ancak Kuban, her iki olası durumda da yapının farklı bir tasarım anlayışı olduğuna dikkat çekerek, Kuzey Anadolu kuşağında yer alan Divriği Kale Camii, Niğde Alaaddin Camii ve Amasya Burmalı Minare gibi Gökmedrese Camii'nin de Hristiyan mimarisinde bulunan şemalara göre inşa edildiği, köklerinin Ön Asya Hristiyan mimarisine dayandığı görüşündedir. Kuran (1980;85), Amasya Gökmedrese Camii'nin içinde yer aldığı 13. yüzyılda Anadolu'da inşa edilen camiler için "bazilika tipi" adını vermiştir.

Diğer bir farklı örnek de açık ve kapalı medrese tiplerinin bir karışımı olarak değerlendirilen Divriği Şifahanesi'dir. Plan şeması açık avlulu medreselere benzerken üzerinin örtülü olmasıyla farklılaşmaktadır. 13. yüzyılda Anadolu kültürünün çeşitliliğini ve yoğunluğunu gösteren bu sıradışı yapının sadece plan tipiyle değil çok zengin bezemeleri ve teknik özellikleri bakımından da çağdaşları arasında farklı bir yeri vardır.[23]

2.3.3 Malzeme ve yapım teknikleri

Anadolu Selçuklu medreselerinin temel malzemesi taş olup ağırlıklı olarak yapıda görülen diğer malzemeler tuğla, ahşap ve kerpiçtir. Taş malzemedeki tür seçimlerinde kolay erişim başta olmak üzere malzemenin kolay işlenebilirliğinin ve bezeme amaçlı kullanıma uygunluğun etkili olduğu söylenebilir. Tüf ve kireç taşları en çok kullanılan taş cinsleri arasındadır. Medreselerde de örnekleri bulunan mermerin Selçuklu mimarisinde kullanımını Tükel Yavuz (2008;271), "sistematik değil rastlantısal" olarak yorumlamıştır. Bu durum, devşirme malzemeye ya da yakın bir mermer ocağına erişimle ilgili olarak değerlendirilebilir.

---

[22] Detaylı bilgiler 4.1. Bölümünde yer almaktadır.

[23] Doğan Kuban'ın 'Cennetin Kapıları' (2014), 'Divriği Mucizesi: Selçuklular Çağında İslam bezeme sanatı üzerine bir deneme' (1999) eserleri olup, diğer pek çok çalışmasında da bu önemli Orta Çağ yapısına yer vermiştir.

Şekil 2.5 : Tokat Gök Medrese'de avluyu çevreleyen revaklarda görülen devşirme sütun ve sütun başlıklarından örnekler (İnan Ocak, 2016).

Selçuklular, yapılarında devşirme malzemeyi öncelikli olarak hızlı yapım amacıyla kullanmış olsa da bu kullanımlarda estetik kaygı da sezilmektedir. Cami, medrese, han ve türbe gibi yapılarda yaygın olarak kullanılan devşirme malzemelerin çoğu sütun gövdesi, sütun başlığı ve sütun kaidesidir. Ayrıca birçoğu mermer olan kitabe levhaları, devşirme bloklarıdır. Yapılarda farklı dönemlere ait devşirme malzeme birlikte kullanılmış ve kullanılan devşirme parçalar yan yana getirilirken üsluplarına dikkat edilmemiştir. Medreselerde genellikle avlu revak sütunu olarak devşirme malzeme karşımıza çıkmaktadır. Buruciye Medresesi, Tokat Gök Medrese, Amasya Bimarhane gibi birçok medresenin avlusunu çevreleyen sütun dizisi devşirme sütunlardan oluşmaktadır (Şekil 2.5).[24]

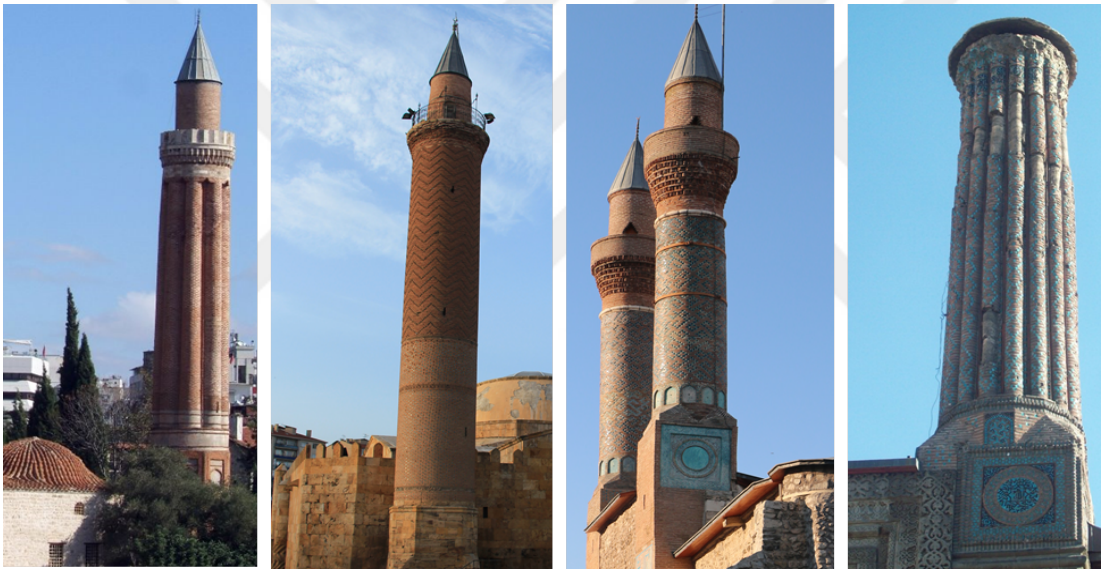
Diğer bir önemli malzeme olan tuğlanın kullanımı aslında Orta Çağ anıtsal yapılarının yapım tarihleri ve coğrafi konumlarının anlaşılabilmesinde önemli bir unsurdur. 12. yüzyıla kadar çıplak tuğla kullanımı yaygınken sonrasında yapı malzemesi olarak tuğlanın tercih edilmesinde azalma görülmektedir. Özellikle taş yapı geleneğinin egemen olduğu Anadolu Selçukluları döneminde tuğlanın kullanımı kısıtlı tutulmuştur. Çalışmaları tuğlayla ilgili temel kaynak olan Bakırer (1981), her ne kadar tercih sıralaması değişse de Anadolu mimarisinde tuğla yapı geleneğinin tümüyle terk edilmediğini, tuğla ile inşa edilen yapılar sayıca az olsa da nitelik açısından dikkat çekici örneklerin olduğunu söylemektedir. Yapı türlerine göre

[24] Selçuklu Mimarisinde devşirme malzeme kullanımı ile ilgili olarak Öney (1968), Redford (2001) ve Ar'ın (2014) kapsamlı çalışmaları bulunmaktadır.

kullanım yoğunluğu değişen tuğlanın medreselerde tek başına kullanımı olmayıp ya bazı bölümlerde ya da üst yapının inşasında tercih edildiği görülmektedir. En yoğun kullanım, yapımları 1240-70 yılları arasına tarihlenen Konya'daki medreselerde olmuştur. Coğrafi dağılıma göre yoğunluk sıralandığında Konya'nın ardından öne çıkan ikinci bir örnek yoktur.

Ancak minarelerin yapımında tuğla malzemeden vazgeçilmemiş, farklı bölgelerde farklı zamanlarda inşa edilse de medreselerin minare bölümleri her zaman tuğladan yapılmıştır (Şekil 2.6).

Yapı veya süsleme malzemesi olarak kullanılan tuğlalar sırlı, sırsız veya çinili şekilde karşımıza çıkmaktadır. Boyut ve şekilleri, kullanım amaçlarına ve yerlerine göre değişiklik göstermektedir.

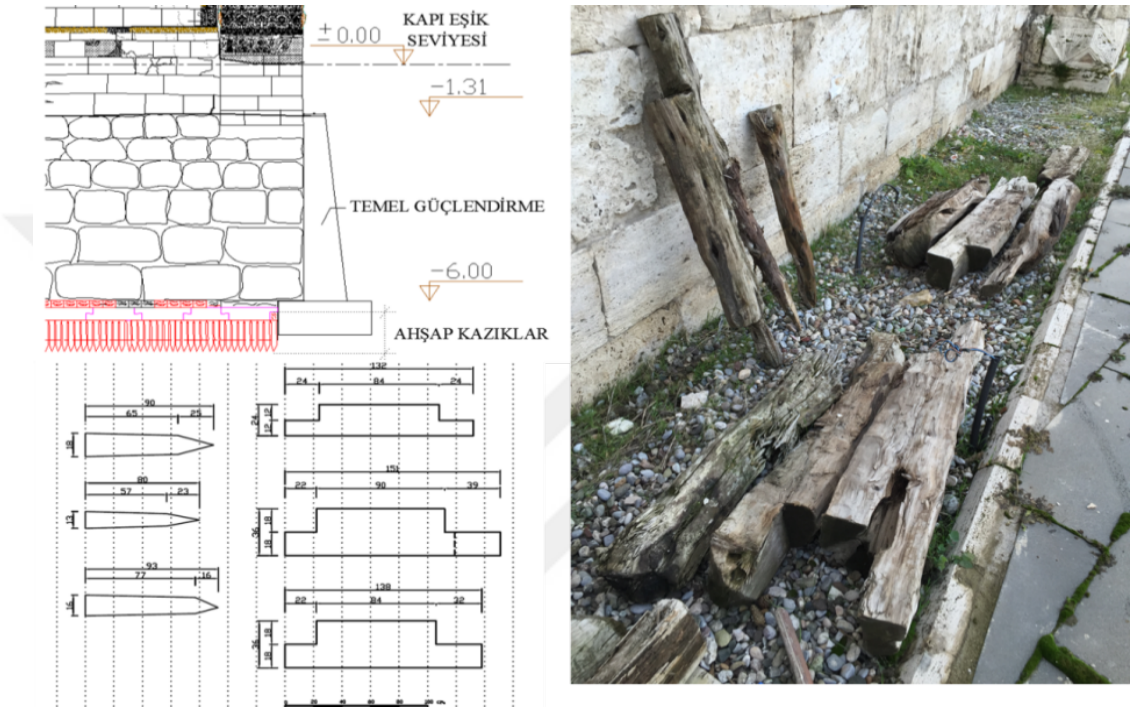

Şekil 2.6 : Antalya Yivli Minare ile Kırşehir Cacabey Medresesi, Sivas Çifte Minareli Medrese ve Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin tuğla minareleri (İnan Ocak, 2015).

Temel

Her ne kadar restorasyonlarda birçok özgün detay görülse de bilgilerin paylaşılmamasından kaynaklı olarak özellikle dışarıdan gözlemlenemediği için temel konusundaki bilinmezlikler günümüzde de sürmektedir. Genel olarak derinliği fazla olmayan temellerin, duvarlar ve tekil taşıyıcı sıraları altında, duvar kalınlığından daha fazla bir genişlikte ilerlediği kabul edilmektedir. Tükel Yavuz (2008;272), araştırma yaptığı kervansaraylarda temellerin belirli aralıklarla birbirleri ile bağlandığı detaylara ve ahşap hatılların kullanımına rastlamıştır. Konya Karatay

Medresesi'nin ana eyvan duvarlarında zeminden yaklaşık bir metre derinlikte ardıç hatıllar ve hatıl yuvaları bulunmuştur.[25] Sivas Gök Medrese'ye ait temel detayı günümüze kadar tespit edilebilen en çarpıcı örnektir. Yapının kapı eşik seviyesinden yaklaşık 1.50 metre aşağısında daha iri taşlar kullanılarak temel duvarı yapıldığı tespit edilmiştir. 4.50 metre boyundaki bu duvarlar da ardıç kazıklar üzerine oturmaktadır. Parçalardan oluşan kazıklar geçme detayı kullanılarak birleştirilmiştir (Şekil 2.7).[26]

Şekil 2.7 : Sivas Gök Medrese'nin özgün temel sisteminde bulunan ardıç kazıklar (İnan Ocak, 2014).

Sivas Buruciye Medresesi'nin batı köşe payandasında alt yapı sınırı diyebileceğimiz seviyelenme altında gitgide genişleme yapılmıştır. Sırasıyla 50, 44, 28 cm. yüksekliklerinde basamaklarla sağlanan bu genişlemeler ampatman olarak tanımlanabilir.[27]

[25] 2006 yılı Karatay Medresesi Ana Eyvan Kurtarma Kazısı Raporu (VGM Arşivi).
[26] Bu bulgular, Sivas Gök Medrese'de 2006 yılında yapılan temel güçlendirme çalışmalarında tespit edilmiştir. Ancak uygulama sonunda tüm kazıklar kaldırılmıştır. 2014 yılında yapının dışında açıkta bırakılan bu elemanlarda yapılan ölçümlerle Şekil 2.6'da yer verilen çizim yapılmıştır. Detaylı bilgiler 4.6. bölümde yer almaktadır.
[27] Bu bulgular, 2004 yılında Koruma Kurulu'nun kararı üzerine Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından yapılan araştırma kazılarında elde edilmiştir. Detaylı bilgiler 4.5. bölümde yer almaktadır.

Şekil 2.8 : Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin restorasyon çalışmaları sırasında çeşitli bölgelerde ulaşılan temel detayı (İnan Ocak, 2013).

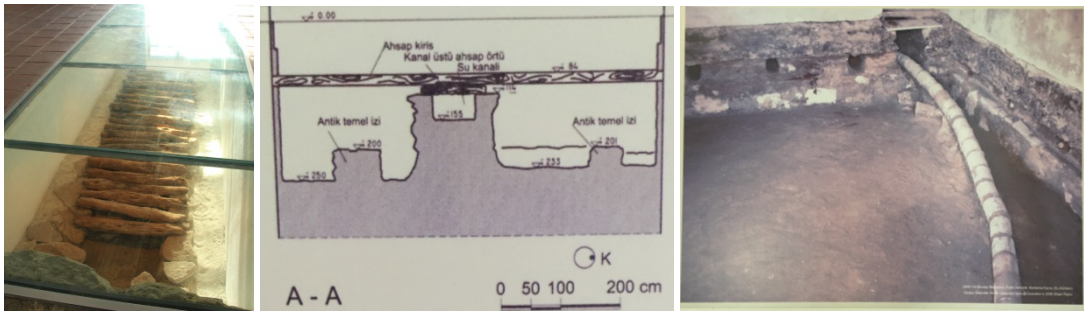
Erzurum Çifte Minareli Medrese'de hücrelerin avluya bakan duvarlarının temel detayında da ampatman olduğu tespit edilmiştir. Kapı eşiğinden sonra geçmeli taş sırası, bu sıranın altında da iki sıra bosajlı taşlar bulunmaktadır. Birbiri üzerinden kaydırılarak yapılan genişletme çok az olup 5-10 cm. aralığında değişmektedir. Yer yer duvar hizasına dik konumlu mütemadi temel olarak yorumlanabilecek duvar bağlantıları yer almaktadır (Şekil 2.8). Sütunlardaki ampatmanlar ise daha geniş yapılmıştır. Benzer uygulama daha erken tarihli bir örnek olan Divriği Turan Melik Darüşşifası'nda yer alan taş ayaklarda da bulunmaktadır (Şekil 2.9).

Şekil 2.9 : Erzurum Çifte Minareli Medrese ile Divriği Turan Melik Darüşşifası'nda taş ayakların altında ampatman şeklinde temel detayı (İnan Ocak, 2013, 2016).

Konya'daki medreselerde yapılan tespitler, temel alt yapı sisteminin strüktürel beklentileri karşılayacak şekilde hem de tesisat gibi diğer önemli gerekliliklerin çözüldüğü bir kurguda oluşturulduğunu göstermektedir. Medreselerdeki ıslak hacimler için ve özellikle kapalı avlulu medreselerde iç mekânda yer alan havuz için gerekli tesisat yolları alt yapıda çözülmüştür. Bu detaylar, Konya Karatay Medresesi

ve İnce Minareli Medrese'nin son restorasyon çalışmalarında açıkta bırakıldığından incelenebilmektedir (Şekil 2.10).

Şekil 2.10 : Konya Karatay Medresesi'nin ana eyvanında yapılan çalışmalar sırasında açığa çıkarılan su kanalı yolunun görünümü ve kesit çizimi (sol ve orta) ve kışlık dershane kısmındaki su künkleri (sağ).

Duvarlar

Roma mimarisinden başlayarak Osmanlı döneminde yaygın olarak kullanılan duvar tekniğinin sürekliliğini Selçuklu dönemi anıtsal yapılarında da sağlanmış olmalıdır. Medreselerin özellikle iki yüzü kesme taş olan ön cephe duvarlarında "*opus caementicum*" adıyla bilinen teknik uygulanmıştır. Ön cephe düzeninde kesme taş olan duvarlar, diğer cephelerde moloz taş duvara dönüşmektedir. Dıştan kesme taş görülen duvarlar, iç mekânda moloz örgüde de olabilmektedir.

Duvar kalınlıkları duvar tekniğine, konumuna ve yapıya göre değişiklik gösterip, genel aralığı 80 ile 150 cm. arasında değişmektedir. Konya'daki medreselerde ahşap hatılların varlığı bilinmektedir. Ancak her duvarda hatıl kullanımı yoktur. Sivas'taki örneklerde hatıl kullanımına rastlanmamıştır.

Kesme taş duvarlarda taşların yükseklikleri ve uzunlukları farklılık göstermektedir Tükel Yavuz (2008; 275) eşit yükseklikteki kesme taşların mukarnasların geometrik kurgusunu yapabilmek adına portallerde kullanıldığını söylemiştir. Amasya Bimarhanesi'nde de tespit edilen eşit yükseklikteki taşların tekrar eden bezemelerde olması yapım kolaylığı sağladığını düşündürmektedir. Kesme taşlar arasındaki derz kalınlığı yok denecek kadar azdır. Taşlar arasında bağlantının ahşap kenetlerle sağlandığı özel bir örnek Sivas Gök Medrese'dir. Yapının kuzey payandasında taş blokların ahşap kenetlerle birbirlerine bağlandığı tespit edilmiştir. Kelebek şeklindeki kenetlerin boyları 35-40 cm arasında değişmekte olup kalınlığı 4 cm'dir (Şekil 2.11).

Şekil 2.11 : Sivas Gök Medrese payanda onarımı sırasında bulunan kesme taş bloklarını birbirine bağlamak için kullanılan ahşap kenetler (sol: Tanyeli, Kahya, 2015; çizim / orta ve sağ: İnan Ocak, 2014).

Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin türbe kısmında ve Sivas Gök Medrese'nin giriş eyvanında mermer taş blokların metal kenetlerle bağlandığı görülmektedir. Ayrıca türü mermer olan taşların bağlantısı dışında da metal kenetlerin kullanıldığı bir örnek olarak Erzurum Yakutiye Medresesi karşımıza çıkmaktadır. Medresenin taç kapısında tespit edilen metal kenetler 16-17 cm uzunluğunda, 3 cm. eninde ve 1 cm. kalınlığındadır (Şekil 2.12). [28]

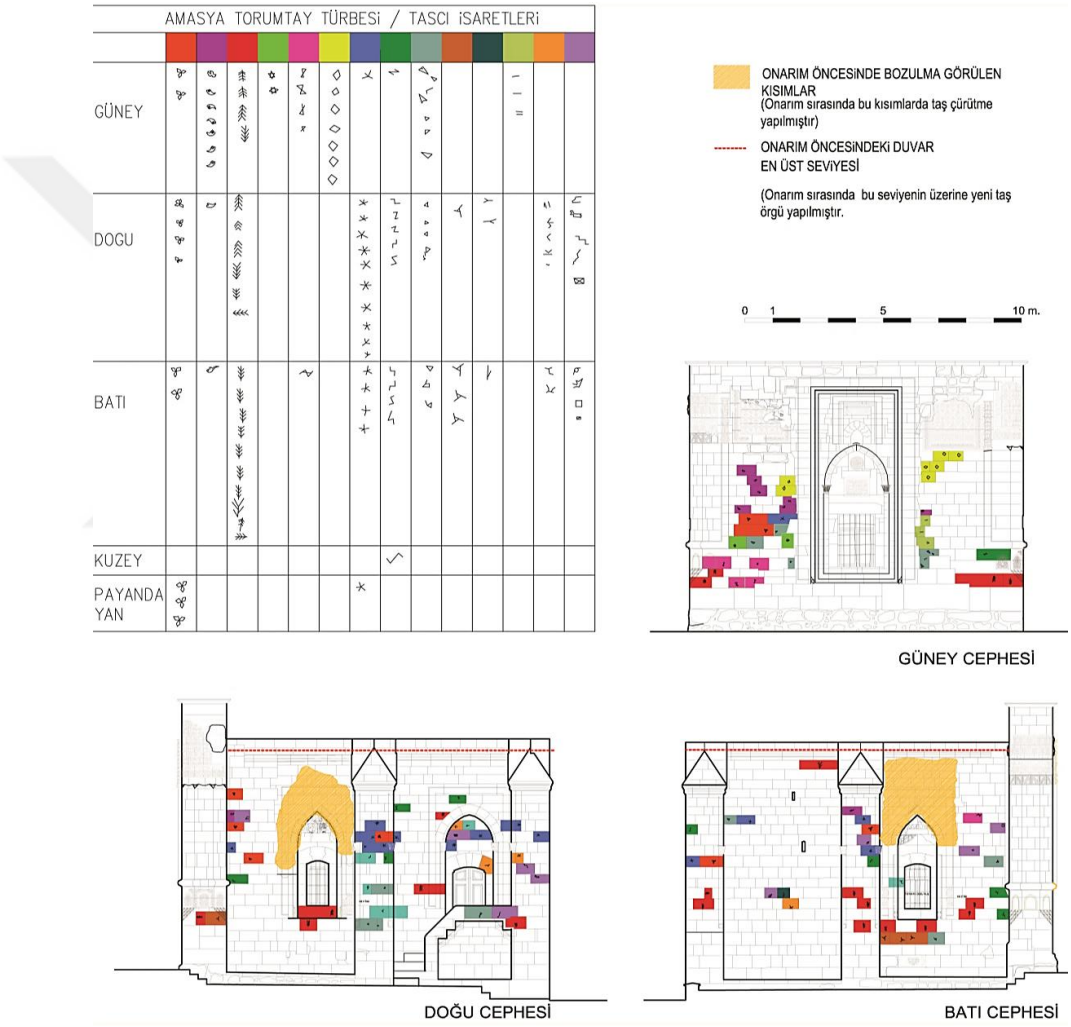
Şekil 2.12 : Sırasıyla Sivas Gök Medrese, Erzurum Çifte Minareli Medrese ve Yakutiye Medresesi'nde tespit edilen metal kenetler (İnan Ocak, 2012,16).

Selçuklu dönemi yapılarının birçoğunda görülmesinden dolayı bu dönem mimarisi için önemli bir özellik de taşların üzerine kazılmış olan ve taşçı işaretleri olarak tanımlanan sembollerdir.[29] Bu işaretler, bu dönemde yapı organizasyonu, inşaat aşamaları hakkında bilgi vermektedir. Farklı şekil ve boyuttaki bu işaretler, işaretin sahibinden, kullandığı taşçı aletinden dolayı farklılaşmaktadır. Taşın kim veya kimler

[28] Erzurum Yakutiye Medresesi'nin malzeme ve bozulmalarına yönelik çalışma yapan Eskici, Akyol ve Kadıoğlu'nun tespitlerinden ölçüler alınmıştır. Detaylı bilgi için 'Eskici ve diğerleri, 2006, 'Erzurum Yakutiye Medresesi Yapı Malzemeleri, Bozulmalar ve Koruma Problemleri', *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46-1, 165-188.

[29] Taşçı işaretleriyle ilgili Binan'ın 2001 tarihli 'Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde Taşçı İşaretleri ve Koruma Sorunları' ve 2009 tarihli 'Ağzıkara Han Örneğinde Anadolu Selçuklu Dönemi Taşçı İşaretlerinin Belgelenmesi Üzerine Sistematik Bir Yaklaşım' adlı kapsamlı çalışmalarından yararlanılmıştır.

tarafından işlendiğini gösteren işaretler, iş sonunda işin ödemesinin yapılması ve işin kalite kontrolünden geçmesi gibi aşamaları göstermekte, taşçıların çalışma şekillerini ortaya koymaktadır. Amasya Torumtay Türbesi'nde taşçı işaretlerinin yalnız kesme taşlarda olduğu görülmektedir. Bezemeli taş yüzeylerinde taşçı işaretleriyle karşılaşılmamıştır. Bu tür yüzeylerde işaretlerin olması, bu kısımların başka özel gruplar tarafından yapıldığı şeklinde yorumlanabilir. Veyahut bu yüzeylerde işaret olsa bile bezeme profilleri sonradan işleneceği için kaybedilmiş de olabilir (Şekil 2.13). [30]

Şekil 2.13 : Torumtay Türbesi'ndeki taşçı işaretleri.

Moloz veya kesme taş örgüdeki beden duvarlarının payandalarla desteklendiği görülmektedir. Örnekler incelendiğinde özellikle 1270'den sonra yapımları

[30] Yapının restorasyon projesini çizen MK İnşaat firmasından alınan çizimler kullanılarak, taşçı işaretleri için bu analiz yapılmıştır.

gerçekleştirilen medreselerde payandaların yaygın kullanımı dikkat çekmektedir. Çoğunlukla ön cephe düzeninde köşelerde olup, uzun duvarların ortasında yer alan örnekleri de bulunmaktadır. Sivas Gök Medrese, sayıca en fazla payanda kullanılan örnektir. Hem yapının dört köşesinde hem de uzun cephe duvarları üzerinde olmak üzere toplam dokuz adet payanda vardır. Kırşehir Cacabey Medresesi'nde ön cephe dışında batı cephesinde de bir adet dairesel planlı payanda bulunmaktadır. Tokat Gök Medrese'de ise ön cephede payanda olmayıp yapının güney yöndeki cephe duvarının tam ortasında ve arka köşesinde yer alan iki adet dikdörtgen planlı payanda yer almaktadır.

Tekil taşıyıcılar

Medreselerdeki tekil taşıyıcılar genellikle avluyu çevreleyen revakları taşıyan sütunlardır. Az sayıdaki örnekte sütun yerine ayak kullanımı da görülmektedir. Kayseri Çifte ve Honat Hatun Medreselerinde ve Sivas Keykavus Şifahanesi'nde taş ayaklar; Tokat Gök Medrese ikinci katında ve Konya Sırçalı Medrese'de tuğla ayaklar görülmektedir. Ayrıca Kırşehir Cacabey Medresesi'nde kubbe duvarlar ile iki taş ayağa oturmaktadır. Buradaki ayaklar 'L' plan kesitindedir. Divriği Turan Melik Darüşşifası'nda da dört adet taş ayak olup sekizgen ve dairesel planlıdır. Sütunlar ise çoğunlukla devşirmedir. Ayrıca Tokat Gök Medrese, Amasya Bimarhanesi ve Sivas Buruciye Medresesi örneklerinde başlıklar da devşirmedir. Değişen zemin kot ve malzemelerinden dolayı her örnekte görülmese de sütunların üzerinde yükseldiği kaideler basit profilli olarak yapılmıştır.

Revaklardaki sütunların birbirlerine gergiler vasıtasıyla bağlandığı görülmektedir. Bazı örneklerde gerilerindeki hücre duvarlarına bağlantı yapan gergiler bulunmaktadır. Bu detay, Buruciye Medresesi'nde görülmektedir. Sivas Gök Medrese'de ise bu yöndeki gergiler demir olup muhtemelen 19. yüzyıldaki Osmanlı onarımında konulmuş olmalıdır. Amasya Bimarhanesi'nde ise revak kemerlerinin birbirlerine bağlantısı olmayıp yalnız arkalarındaki duvara bağlanmalarını sağlayan gergi kullanılmıştır. Özgün şekilde günümüze ulaşamasalar da sütun başlıklarının üzerinde yer alan boşluklar gergilerin varlıklarını, boşlukların boyutları ise ahşap kesitli olduklarını işaret etmektedir (Şekil 2.14).

Şekil 2.14 : Sırasıyla Gök Medrese, Amasya Bimarhanesi ve Buruciye Medresesi revak kemerlerindeki gergiler (Sol ve orta: VGM Arşivi, sağ: İnan Ocak, 2014).

Kemerler

Anadolu Selçuklu mimarisinde çeşitli merkez sayısı oluşturularak kemer türleri elde edilmiş, farklı kemer biçimleri ortaya çıkmıştır.[31] Bu dönem mimarlığının en belirgin özelliği olarak hem kemerlerde hem de tonozlarda en çok iki merkezli sivri biçim kullanılmıştır (Tükel Yavuz, 1983, 17).

Bu genelleme olsa da kemer seçimindeki belirleyici ana unsur, kemerin kullanılacağı yerdir. Portal, kapı, pencere, mihrap, yazıt çerçevesi ve revak kemerlerindeki profiller, bezeme programının bir parçası olduğundan profil seçiminde çeşitlilik görülmektedir. Ayaklarda ya da tuğla malzemeden inşa edilen kemerlerdeki çeşitlilik daha azdır (Tükel Yavuz, 1983, 99-100). Medreselerde üst örtüyü taşıyan kemerlerde, hafifletme kemerlerinde ayrıca portal, giriş, revak, pencere, mihrabiye, niş ve tromplarda en çok iki merkezli kemer biçimi görülmektedir. Sivas Gök Medrese ve Keykavus Darüşşifası, Tokat Gök Medrese ve Erzurum Çifte Minareli Medrese revaklarında iki merkezli sivri kemer kullanılmıştır. Amasya Bimarhanesi, Kayseri Çifte Medrese ve Divriği Turan Melik Darüşşifası örneklerinin portal kavsara kemerlerinde de bu biçim görülmektedir. Taç kapıların kavsara ve çerçevelerinde bu biçim dışında dört merkezli sivri veya teğet kemer kullanılan örnekler de çoğunluktadır. Medrese portal giriş kapıları üzerindeki kemerler çoğunlukla basık kemer görülmektedir. Sinop Pervane Medresesi, Kayseri Sahibiye Medresesi, Kırşehir Cacabey Medresesi, Amasya Bimarhanesi ve Sivas'daki Gök, Buruciye ve Çifte Minareli Medreseler bu biçimin uygulandığı yapılardır. Kemer seçimindeki tekil örnekler olarak Sırçalı Medrese zemin kat revaklarında aynalı kemer profil, Sivas Gök Medrese giriş cephesindeki çeşmenin üç dilimli kemeri,

[31] Konuyla ilgili temel kaynak Tükel Yavuz'un 1983 tarihli 'Anadolu Selçuklu Mimarisinde Kemer ve Tonoz' adlı doktora tez çalışmasıdır. Ayrıca Şahin'in 2001 tarihli 'Anadolu Türk Mimarisinde Geçmeli Düz Atkı 12.-14.yy 'ın İlk Yarısı' adlı tezinden de ayrıntılı bilgiler elde edilmektedir.

Kayseri Sahibiye Medresesi ana eyvan önündeki revak açıklığında at nalı kemer profili kullanılmıştır.

Üst örtü elemanları

Mekânların üzerine gelen örtü seçiminde ağırlıklı olarak beşik tonoz görülmektedir. Tükel'in (1983) tespitlerine göre beşik tonozlar, taş veya tuğla malzemeye göre farklı şekilde kullanılmıştır. Taş beşik tonozlarda en çok iki merkezli sivri biçim kullanılırken, tuğla beşik tonozlarda teğet ve dört merkezli biçimlere sıkça rastlanmaktadır. Beşik tonozlara kıyasla kullanımı daha az olsa da çapraz, haç ve yıldız tonoz örnekleri de mevcuttur. Genellikle giriş eyvanının üstünde daha özel diyebileceğimiz bu tonozlar tercih edilmiştir.

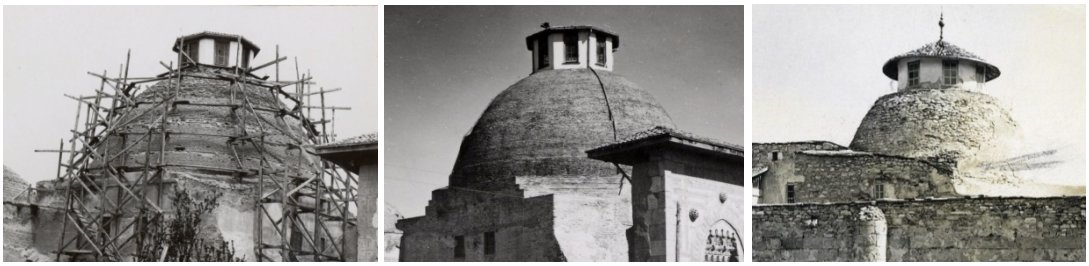
Türbe, mescit, dershane gibi mekânların örtü sisteminde ağırlıklı olarak kubbe kullanımı görülmektedir. Tuğla malzemenin tercih edildiği kubbelerde geçişler pandantif, tromp veya Türk üçgeni ile sağlanmaktadır.

Türbelerde iç mekânda görülen kubbenin üzerine ikinci bir cidarın eklendiği örnekler bulunmaktadır. Tekil mezar yapılarında olduğu gibi bazı medreselerle birlikte inşa edilen türbelerde de bu görülmektedir. Piramidal külahlar şeklinde tasarlanan dış cidardaki örtü taş veya tuğla malzemeden olabilmektedir. Kırşehir Cacabey Medresesi'nin türbe mekânı pandantiflerle geçiş kuşağının sağlandığı yaklaşık çapı 5.60 cm olan taş kubbe ile örtülüdür. Kubbenin üzerinde onikigen piramidal bir külah yükselmektedir. Amasya Gökmedrese Camii'nin türbesi ile Sivas Keykavus Şifahanesi'nin türbesinde külahlar tuğladan olup külahları farklı biçimlere sahiptir (Şekil 2.15).

Şekil 2.15 : Medreselerde yer alan türbe mekanlarının farklı malzeme ve biçimlerle yapılan çift cidarlı külahları, sırasıyla: Sivas Keykavus Şifahanesi, Amasya Gökmedrese Camii, Kırşehir Cacabey Medresesi, Erzurum Çifte Minareli Medrese.

Kapalı avlulu medreselerde avlunun üzerindeki kubbelerde de çeşitlilik görülmektedir. Konya Karatay Medresesi ve İnce Minareli Medrese'de pandantifle geçişin sağlandığı opaion kubbelerin dışarıdan kademeli olarak kesiti incelecek şekilde tuğladan inşa edildiği görülmektedir. Kırşehir Cacabey Medresesi'nin kubbesi ise iki renk almaşıklı taş malzemeden yapılmıştır. Almaşıklık sadece iç yüzeyde olup dışarıdan gözükmemektedir (Şekil 2.16).

Şekil 2.16 : Sırasıyla İnce Minareli Medrese, Karatay Medresesi ve Cacabey Medresesi'ndeki kubbelerinin görünümü (sol ve orta: ASÜA, TASUH481001, TASUH6666; sağ: VGM Arşivi).

Üst örtünün bitişinin genellikle toprak dam şeklinde düzenlenmiştir. Nadir olarak taş kaplama şeklinde örnekler de bulunmaktadır. Bu tür çatı düzenlemeleri yapabilmek için tonozların aynı düzleme getirilmiş olması önemlidir. Tonozlar arasındaki toprak dolgunun yükünü azaltmak amacıyla hafifletme tonozunun yapıldığı örnekler bulunmaktadır. Amasya Bimarhanesi ve Sivas Keykavus Şifahanesi'nde bu uygulama tespit edilmiştir. Dolgunun hafifletilmesi için yapılan başka bir uygulama da testi, küp yerleştirilmesidir. Tükel'in tespitlerine göre Kayseri Huand Hatun Medresesi çatısında baş aşağı yerleştirilmiş, 60-80 cm yüksekliğinde testiler olduğu görülmüştür. Benzer şekilde Kayseri Hacı Kılıç Medresesi, Sahipata Medresesi ve Amasya Gökmedrese Camii'nde de küplerin kullanıldığı bilinmektedir (Şekil 2.17).[32]

Şekil 2.17 : Sırasıyla Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası, Sivas Keykavus Şifahanesi ve Amasya Bimarhanesi'nin üst örtüleri (VGM Arşivi).

[32] Tükel (2005;110) onarım sırasında tespit edilen bu küplerin yerlerinden alınarak ilgili müzelere taşındığını aktarmıştır.

3. ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ ANITSAL YAPILARININ ONARIM TARİHİ

Çağdaş koruma kavramının amaçlarını taşımasa da anıtlarda bozulmaya neden olan sorunların çözülmesine yönelik yapılan tamirler 'onarım' olarak belirtilmektedir. Yapıyı kullanılabilir hale getirmek, sorunlarını ortadan kaldırmak için gerçekleştirilen bu müdahaleler, güncel anlamında koruma eylemi olmayıp yapının sürdürülebilirliğine yönelik yapılmıştır. Kültür varlığı olarak nitelendirilen birçok anıtın günümüze ulaşması bu sayede sağlanmıştır. Nitekim günümüzde restorasyonun tanımı yapılırken bu kavramın çağlar boyu tamir niteliğiyle var olduğu söylenmektedir (Sözen ve Tanyeli, 1994, 202). Bu yaklaşımda Osmanlı onarımları, ayrı bir önem kazanmaktadır.

Ancak 19. yüzyılda henüz Osmanlılar'da, çoğunluğu vakıf yapısı olan anıtların onarımlarında, o dönem Avrupa'daki koruma çalışmalarında tartışılan kavramlara, restorasyonun tanımsal olarak kullanımına rastlanılmamaktadır. Aslında Tanzimat ile başlayan uzun bir süreçte Osmanlı Devleti'nde her alanda olduğu gibi, 16. - 18. yüzyıllar arasında kurumsallaştığı kabul edilen vakıf sisteminde değişim ve yenilikler görülmektedir.[33] Ancak bu değişimler yönetimsel olup, korumayla ilişkilendirebileceğimiz kuramsal alanda gerçekleşmemiştir.

Osmanlılarda koruma kavramının gündeme gelişi, taşınmaz değil taşınır kültür varlıkları için yapılan düzenlemelerle başlamıştır. Son yüzyılında devletin siyasi ve ekonomik çöküşüyle dolaylı şekilde ilişkilenen bir mesele olarak, yabancılar tarafından arkeolojik eserler izinli veya izinsiz yurtdışına çıkarılmıştır. Bu çıkışların engellenmesi ya da düzenlenmesine yönelik Asar-ı Atika Nizamnameleri oluşturulmuştur. İlki 1869 yılında çıkarılan Asar-ı Atika Nizannamesi, birçok defa yasanın kapsamı ve içeriği geliştirilerek 1874, 1884 ve son defa 1906'da

[33] Madran (2004), kendilerinden önceki mevcut vakıfların sayısına Osmanlı Devleti'nin kurdukları vakıfların eklenmesiyle bunların yönetimi için bir sistemin geliştirmesinin zaruri olduğunu ve böylece vakıf sisteminin kurumsallaştığını aktarmaktadır. Bu sistem, 19. yüzyıldaki köklü değişimlere kadar devam etmiştir.

yenilenmiştir. Bu yasalar, aslında Osmanlı'nın eski eserden ne kastettiğini ve bunlara nasıl bir tutum sergilediklerini göstermektedir. Yasal düzenlemelerin yanı sıra korumadan sorumlu teşkilat olarak Müze-i Humayun görev yapmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'ne geçiş sürecinden Cumhuriyet'in ilk on yılına kadar, Osmanlı'nın 19. yüzyıldaki yasal ve örgütsel bu alt yapısı kullanılmıştır. Hatta 1906 Asar-ı Atika Nizamnamesi'nden 1970'lere kadar yeni bir koruma kanunu çıkarılamamıştır. Bu yönüyle bakıldığında ülkemizdeki koruma çalışmaları kapsamında yapılan ilk yasal düzenleme Asar-ı Atika Nizamnamesi kabul edilmektedir.[34]

Ülkemizde koruma çalışmalarını doğru değerlendirebilmek için ülkenin mevcut sosyo-ekonomik durumu da dikkate alınmalıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında savaşların yaraları sarılırken bir yandan da mevcut düzen yeni ilke ve anlayışla yeni baştan oluşturulmaya çalışılmaktadır. Mimari alanda da kavramsal olarak yeni bir anlayış söz konusu olup, modern Cumhuriyet'in temelleri atılmak istenmektedir. Bu süreçte eski eserlerin korunmasına yönelik çabalar olsa da öncelik bu konuda olmadığından çalışmalar yeterli gelmemiştir. Özellikle vakıf yapılarını etkileyen idari amaçlı düzenlemeler, ne yazık ki koruma konusunda bu eserlerin aleyhine olmuştur.

Bu şartlardaki ortamda büyük bir kırılma noktası yaşanmış, belki de anıtların korunması için asıl başlangıç, Reis-i Cumhur Mustafa Kemal Atatürk tarafından yapılmıştır. 1930'larda Mustafa Kemal Atatürk Konya gezisi sırasında, gördüğü manzara karşısında Ankara'ya çektiği telgrafında Karatay Medresesi, Sahipata Medresesi, Sırçalı Mescid, İnce Minareli Medrese gibi önemli Orta Çağ yapılarını "Türk medeniyetinin hakiki şaheseri" olarak nitelendirmiş ve acilen tamirlerinin yapılmasını istemiştir. Telgrafın çekildiği aynı yıl koruma ile ilgili çalışmalar başlatılmış, Anıtları Koruma Komisyonu (AKK) kurulmuştur. Tanım olarak asar-ı atika kullanımı devam etse de koruma kapsamının ve anlayışının geliştiği görülmektedir.

1930'lardan itibaren korumadan sorumlu kurum olarak Maarif Vekâleti altında kurulan Asarı Atika ve Müzeler Müdürlüğü veyahut ilerleyen yıllarda Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü (EEMGM) olarak bilinecek olan yeni birim karşımıza

[34] Madran (2002) ve Akın (1993), Türkiye'nin ilk koruma düzenlemesi olarak Asar-ı Atika Nizamnamelerini kabul ederler.

çıkmaktadır. Bu müdürlük, Vakıfların sorumluluğunda olan ibadet amaçlı kullanılan anıtlar dışındaki tüm yapı türlerinin koruma çalışmalarını yürütmüştür. Ancak hem VGM ve EEMGM'nün koruma anlayışı olarak ortak akılla çalıştığı görülse de özgün işlevine bakılarak bir anıtın onarımının farklı bir kurum tarafından yürütülmesi teknik ve yönetimsel sorunları ortaya çıkarmıştır. Bu ikili örgütsel yapılanma, 1960'larda çıkarılan 7044 sayılı Aslında Vakıf Olan Tarihi ve Mimari Kıymeti Haiz Eski Eserlerin Vakıflar Umum Müdürlüğüne Devrine Dair Kanunla sonlandırılmak istenmiş ancak kanunun uygulanması 1970'lere kadar devam etmiştir.

Koruma tarihindeki diğer bir önemli dönemeç, 1951'de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kurulmasıyla yaşanmıştır. Böylece Vakıflar ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün yanına koruma alanında denetim organı olan GEEAYK gelmiştir. 1980'lerde bu kurumun yerini, günümüzde de görev ve sorumlukları devam eden Koruma Kurulları almıştır.

1973'de, Cumhuriyet Dönemi'nde geçerliliğini yitiren Asar-ı Atika Nizamnamesi yerine birçok tasarı ve hazırlık yapılmasına rağmen ilk koruma yasası olan 1710 sayılı Eski Eser Kanunu'nun çıkarılması, başka bir önemli kırılma noktasıdır. Kanunla birlikte hem tanım olarak hem de kapsam olarak uzun yıllar benimsenen kabuller resmileşmiştir. Asar-ı atika ve abide gibi deyimlerin yerine eski eser tanımı gelmiştir. Tek yapıdan çevresel koruma anlayışına geçilmiştir. Öte yandan, anıtların onarımları incelendiğinde birçoğunun 1970'lere kadar en az bir kere de olsa müdahale gördüğü tespit edilmektedir.

1983'de günümüzdeki ekleri ile birlikte yürürlükte olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Korumadan sorumlu kurumların halen mevcut örgütsel yapılanmaları bu yıllarda kurgulanmıştır. Merkezi yönetimin yerine belirlenen bölgelerden sorumlu alt şubeler oluşturularak kurumların yükleri dağıtılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde korumaya yönelik gerekli olan yasal, örgütsel ve teknik alt yapı mevcuttur. Özellikle projelendirmenin restitüsyon aşamasını etkileyen 378 ve 660 sayılı ilke kararları gibi yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bu yasal gelişmelerin yanı sıra uygulama alanında da bu dönemde önemli bir gelişme olarak Vakıf İnşaat şirketinin kurulması söylenebilir. 1981 yılından itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün onarım uygulama işlerini üstlenen Vakıf İnşaat şirketiyle doğru restorasyon yapılması amaçlanmıştır. Şirketin yürüttüğü onarımlar döneme yön verici olmuştur. Hem belgelemeye yönelik hem de kullanılan malzemeye

yönelik yeni bir anlayış getirilmiştir. Çimento ile yapılan onarımlardaki zararların görülmeye başlanması artık kullanımından yavaş yavaş vazgeçilmeye doğru gidilen yeni bir süreci tetiklemiştir. Ancak tüm bunlar, yeni yüzyıl başına kadar sürecektir.

1950'lerde olduğu gibi 2000'lerde yaşanan siyasi alandaki değişimler dönemin koruma çalışmalarını etkilemiştir. Bu yıllar özellikle Vakıflar için önemli bir değişim sürecidir. Her ne kadar ekonomik koşullarda iyileştirmeler yapılsa da benimsenen koruma politikaları başka sorunları ortaya çıkarmıştır. 1960'lardan beri mevcut olan koruma uzmanı sorunu, daha elverişli imkân ve koşullara rağmen çözülememiştir. Ancak farklı olarak koruma uzmanlarının niceliksel değerlerinden çok niteliksel eksikliklerinden yakınılmaktadır. Her ne kadar uluslararası koruma ölçütleri takip edilip, resmi olarak kabulleri yapılsa da, önceki dönemlere göre bilgi ve kaynaklara erişim kolaylaşsa da bunların doğru kullanılmaması bu döneme özgü bir sorundur. Bu dönem için rekontsrüksiyonun anlam ve tanımının değiştiği söylenebilir.

Koruma kuramının, koruma uygulamaları tarihinden yola çıkılarak anlatılmak istendiği tezin bu bölümü yukarıda bahsedilen 1906'dan günümüze kadar yaşanan önemli kırılma noktalarına göre ayrılmıştır. Tezin kapsamına zaman ve bölge sınırı getirilmesine rağmen tarihsel sürecin doğru irdelenmesi için incelenen anıtların ilk yapım yıllarından itibaren gerçekleştirilmiş olması gereken tamirler de tezin araştırma konusu olmuştur. Ancak Osmanlıların Anadolu'daki bütüncül yönetimine kadar yapılan onarımların tespiti zor olduğundan bu döneme kısaca İlk Onarımlar' başlığında değinilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde gerçekleştirilen onarımlar, vakıf sisteminin yüzyıllar içerisindeki değişimi dikkate alınarak iki bölümde ele alınmıştır. Buna göre kurumsallaşan vakıf sisteminin anlatımı '16.- 18. Yüzyılda Osmanlı Vakıf Sistemi' başlığı altında; Evkaf Nezareti'nin kurulması ile başlayan değişimler ve Asar-ı Atika Nizamnameleri'nden Cumhuriyet Dönemi'ne kadar olan dönemin anlatımı '19. Yüzyılda Değişimler' başlığı altındadır. Sistemin gelişimi tanımlandıktan sonra bu dönemdeki koruma yaklaşımına yer verilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi ise yukarıda anlatılan önemli kırılma noktaları dikkate alınarak sırasıyla '1920 – 1930', '1930 – 1951', '1951 -1973', '1973 – 1983', '1983 – 2004' ve '2004-2018 olarak dönem aralıkları belirlenmiştir. Bu dönemler gelişen koruma anlayışı ve yapılan onarımlar üzerinden ele alınmıştır.

Çizelge 3.1 : Orta Çağ anıtsal yapılarının 20. ve 21. yüzyıl onarım tarihlerine yönelik belirlenen bölümler ve referans alınan önemli kırılma noktaları.

Tarih	Gelişmeler
1920-1930	1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu
	Vakıf Yapılarının Farklı Kurumlara Dağıtılması
1930-1951	1931 Atatürk'ün Telgrafı
	İlk Koruma Komisyonunun Kurulması
	1933 Anıtları Koruma Komisyonu'nun Kurulması
	1936 Vakıflar Kanunu
	Vakıflar Fenni Şartname
	EEMGM Rölöve Bürosu Kuruluşu
	1940 Vakıflar Teşkilatı Hakkında Nizamname
	1944 Ali Saim Ülgen, EEMGM Şube Müdürü
	1945 Eski Eserler Ve Müzeler Danışma Kurulu (EEMDK)
	1946 Türkiye Tarihi Anıtları (Ön Tasarı)
1951 -1973	1951 GEEAYK'ın Kurulması (5805 Sayılı Kanun)
	1957 Vakıf Yapılarının VGM'ye Devri (7044 Sayılı Kanun)
	1960 DPT Kurulması, Onarımların Planlanması
	Ali Saim Ülgen, VGM Mütehassıs Müşaviri
	1963 Yılmaz Önge, VGM Mütehassıs Müşaviri
	1964 7044 Sayılı Yasanın Uygulama Tüzüğü
	1965 ODTÜ Restorasyon Eğitimi
	1971 Orhan Cezmi Tuncer, VGM Mütehassıs Müşaviri
1973-1983	1973 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu
	1976 G.E.E.A.Y.K. Ankara Bürosu'nun Açılışı
	1976 Emre Madran'ın Vakıflardan EEMGM'ye Geçişi
	1981 Vakıf İnşaat A.Ş.'ın kurulması
1983-2004	1983 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
	K.T.V.K. Yüksek Kurul ve Bölge Kurullarının Kuruluşu
	1983 Istanbul Restorasyon Ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı
	1984 Rölöve Anıtlar Bölge Müdürlükleri Kuruluşu
	18435 Sayılı VGM Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun
	1990 Şehzade Camii Onarımı (Çimento kullanımının sonlanması)
	Koruma Kurultayı
	1995 378 Sayılı İlke Kararı
	1999 660 Sayılı İlke Kararı
	2000 VGM'nin RRR projelerini hizmet alımı şeklinde hazırlatması
	2002 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu
2004- 2018	2004 5226 Sayılı KTVKK'de Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun
	2005 Anıt Eser Kurulu Yönetmeliği
	2008 Vakıflar İhale Yönetmeliği
	2011 648 Sayılı KHK
	2018 922 Sayılı İlke Kararı

3.1 İlk Onarımlar

Hem 1075-1308 yılları arasında hüküm süren Selçuklular Dönemi hem de Selçuklulardan sonra Osmanlılar tarafından Anadolu'da bütüncül idari yapılanmanın kurulmasına kadar geçen iki yüz senelik dönem[35] ne yazık ki yazılı belgeler yönünden zengin değildir. Selçuklular ve Beylikler Dönemi olarak tanımlanacak olan bu uzun sürece ait birincil kaynaklar inşa yahut onarım kitabeleri ile vakfiyeler olup, bu kaynaklardan anıtların onarımlarıyla ilgili kısıtlı bilgiler elde edilebilmektedir. Bu sınırlı kaynaklara rağmen vakıf yoluyla kurulan yapıların onarımlarının önemini anlamaya yönelik vakfiye şartları önemli bilgiler sunmaktadır.

Orta Çağ Anadolu'sunda kamu yararı oluşturmak amacıyla kurulan vakıf tesislerinin uzun yıllar devam edebilmesi için hizmetlerin yerine getirileceği vakıf binalarının korunması, vakfın önde gelen arzusudur (Bakırer, 2006, 113). Bir vakıf tesisinin tamiri, vakıf şartının olup olmaması fark etmeksizin mütevellinin tek başına yapabileceği en önemli tasarruf olarak kabul edilmektedir (Akgündüz, 1994, 115). Onarım ihtiyacı varsa önce bunun mali olarak koşullarının sağlanması zorunlu tutulmuş olup vakfın gelirini sağlayabilmek için giderlerde kısıntıya gidebilecek hatta çalışanların ücretlerinin dahi ödenmeyecek; yapının onarımına yapılacak harcamaya ne mütevelli ne de vakfın akrabaları itiraz edebilecektir (Ömer Hilmi Efendi, 1977). Tüm kurallar, koşullara bakılmaksızın öncelikle onarım için vakıf gelirlerinin kullanılması şeklinde düzenlenmiştir (Madran, 2004, 42).

Medrese vakfiyelerinde onarımla ilgili şartların yer aldığı örnekler bulunmaktadır. Amasya'da bir medrese ve yanında da kendisi için bir türbe yaptırmış olan Selçuklu emiri Mübarezeddin Halifet Gazi'nin H. 606 / M. 1209 tarihli vakfiyesinde "vakfın gelir, kâr ve icarından elde edilen hasılat önce medreseyi şimdiki durumuna getirmek mümkün olursa, buna sarfedilsin. Sonra tamirden artan hasılat, zikri geçen yerlere harcansın. Bütün bunlarda vâkıfın -Allah ona acısın- şartlarına uyulur" denilmektedir (Yinanç, 1982, 14). Sivas I. Keykavus Darüşşifası'nın günümüze ulaşmış

[35] Selçuklular sonrasında Anadolu'nun bütüncül idaresi kurulana kadar Anadolu Beyliklerinin bölgesel özerk yönetimleri olduğu ve bu yönetimlerin yükselen Osmanlı Beyliği karşısında anlaşma veya savaşlarla sona erdiği görülmektedir. Sivas, Kayseri, Amasya, Tokat gibi kentleri kapsayan Orta Anadolu Bölgesi, Selçukluların yıkılmasında etkili olan İlhanlılar'dan (1250-1335) sonra Eretna Beyliği'nin yönetimi altına geçmiştir. Eretna Beyliği, bu bölgede 1390 yılına kadar hüküm sürmüştür. I. Alaaddin Keykubat zamanında 1228'de Karaman'da oymak olarak başlayan Karamanoğulları Beyliği'nin Konya, Karaman kentleri üzerine kurulu hâkimiyetleri 1487'de Osmanlılar karşısında son bulmuştur (Sevim, Yücel, 1989, 310-339-359).

vakfiyesinde vakfın gelirinin öncelikle vakfın gelişmesine, yıkılan yerlerin inşasına, harap olan yerlerin yenilenmesine ve onarımına harcanması belirtilmiştir (Durukan, 1997, 31). Celaleddin Karatay'ın vakıf eserlerinden kervansarayın 1245-47 tarihli vakfiyelerinde ve Antalya'daki medresesinin 1253 tarihli vakfiyesinde önceliğin gelir getirecek diğer yapıların tamirine sonrasında artan gelirin ana yapının tamirine harcanması şartı vardır (Turan, 1948). Madran (1986;521), önceliğin esas yapıdan önce gelir getiren ikincil yapıların onarımına tanınmasını akılcı bir politika olarak yorumlamıştır. Gelir kaynaklarının azalması veya yok olması ya da bu kaynakların başka amaçlarla kullanılması durumunda yapının harap hale geleceğini, bu politikanın doğruluğuna kanıt olarak göstermiştir.

Günümüze ulaşan vakfiyelerin bazılarında da bakım onarımdan sorumlu mimar hatta alacağı ücret dahi belirtilmektedir. H. 660 / M. 1261 tarihli Sahip Ata'nın Konya İmareti vakfiyesinde ayda otuz dirhem alan bir mimardan söz edilmektedir (Bayram, Karabacak, 1981, 40). Sivas Gök Medrese vakfiyesinde de tamir ve termimi yapacak görevliye ayda 50 gümüş dirhem verilmesi şart koşulmuştur (Bayram, Karabacak, 1981, 55). Amasya Gök Medrese'nin vakfiyesinde yapının bakım onarımından sorumlu tutulan meremmetçiye dört mud buğday verileceği yazılıdır (Kayaoğlu, 1978, 101). Ancak mimarın varlığı ve alacağı maaş dışında bakım ve onarım işlerinde görevlendirileceklerin nitelikleri, sayılarına ilişkin bilgiler yer almamaktadır. Bu durum, tamirat işlerinde görevlendirilecek kimselerin, lâzım oldukça ve yeteri miktarda temin edildiği şeklinde yorumlanmaktadır (Önge, 1985, 42). Bu örneklerin dışında onarımla ilgili şartları içermeyen vakfiyelerin olması da yapı esnafının gezgin olması ile ilişkilendirilmektedir (Bakırer, 1973, 115 ve Sözen, 1975).

Onarımın vakıf hükümlerinde yeri ve önemi bilinse de Selçuklularda onarımların süreç ve tekniklerini tanımlamak zordur. Ancak bir yapının onarımı, kentteki yeni yapım işlerindeki mevcut düzenden faydalanılarak yapılmış olmalıdır. Nitekim Sahipata Vakfiyesinde onarımla ilgili şartlarında olduğu gibi 'mimar' tanımının geçmesi bunun göstergesidir. Onarımda kullanılan teknik de yeni inşaat işlerinde olduğu gibi dönemin yapım tekniği bilgisi ile gerçekleştirilmiş olmalıdır.

Onarım bittikten sonra yapı inşaatı bitiminde kitabe eklendiği gibi "gelenek olarak" tamir kitabesi de yapı üzerine konumlandırılmıştır (Önge, 1985, 43). Ancak kitabe

eklenmemiş olsa da kuşkusuz günümüzde ayakta olan bu yapıların ihtiyaçları doğrultusunda basit ya da kapsamlı şekilde onarımları yapılmış olmalıdır.

Yapı üzerine eklenen kitabesinden gerçekleştirilen onarımı öğrendiğimiz bir örnek, Niğde Aksaray bağlantısı üzerinde yer alan Sultan Han'dır. 1129 yılında Mimar Şamlı Havlanoğlu Muhammed'in inşa ettiği han, Sultan II. İzzeddin Keykavus ile IV. Kılıç Arslan arasındaki mücadelede bir kale gibi kullanılmış, kuşatma sırasında kapısı yıkılmıştır. 1278 yılında Sultan I. Gıyasüddin Keyhüsrev zamanında kısmen yenilenmek suretiyle kapısı tamir edilmiştir. Bu onarımda kapının eksik parçaları mevcut taşlar kullanılarak aslına uygun olarak "eski ile yenilenen kısımların uyuşturularak" tamamlanmıştır. Yapının mimarının adının yazılı olduğu taşlarda görülen eksik kısımlarına, yazının devam edilmeden yeni taş koyulması "kompozisyonun hatalı bir şekilde tamamlanmaması" için "şuurlu" olarak yapıldığı şeklinde yorumlanmıştır (Önge, 1985, 43). Tamir öncesindeki durumu bilinmeyen giriş kapısının yeni taşlarla oluşturulan sivri kemerli bir düzeni vardır. Kemer üstünde yer alan onarım kitabesinde "yakılmak suretiyle harap olduğundan bu mübarek kapı, Kılıç Arslan'ın oğlu Sultan, din ve dünyanın yardımcısı, fetih babası, Keyhüsrev'in Hükümdarlık günlerinde -Allah saltanatını muhalled etsin- 667 yılında Sultanın Mütevellisi, zayıf kulu, Allah'ın rahmetine muhtaç Hüseyin oğlu Siracüddin Ahmed'in eliyle yenilendi" yazılıdır (Konyalı, 1974, 1121). Abdülmü'min (Megaribe) Mescidi'nin giriş kapısı üzerindeki tamir kitabesinde mescidin H. 674 / M. 1275 yılında yenilendiği yazılıdır. Konya'dan başka bir örnek de 1335'te deprem sonrası onarım yaptıran Kölük Şemseddîn adıyla anılacak olan Kölük Cami ve Medresesi'dir (Atçeken, 1998, 124). 1156 yılında inşa edilen İplikçi Camii ve Medresesi'nin girişinde bulunan kitabesinden de yapının 1332 yılında tamir gördüğü öğrenilmektedir (Soyman, Tongur, 1944, 83).

Önge (1985), birçok çalışmasında Anadolu Selçuklu Dönemi'nde gerçekleştirilen tamirleri konu edinmiştir. Kendisi, örnek verdiği tamirleri Venedik Tüzüğü'ndeki birçok maddeye gönderme yaparak modern koruma anlayışı ile ilişkilendirmeye çalışmıştır. Örneğin, Venedik Tüzüğü'nün 4. maddesinde belirtilen korumanın kalıcı olması ve devamlılığının sağlanmasına atıf yaparak vakfiyelerdeki tamir şartlarını, modern restorasyon prensiplerinin temel fikirlerinden görmektedir. Hâlbuki bu dönemde gerçekleştirilen onarımlarda günümüzdeki koruma anlayışıyla benzer tutumlar olması, vakfın sürdürülbilirliğindeki temel anlayışla ilgilidir. Vakfın devam

edebilmesi için vakıf tesisinin de kullanılabilir olması gerekli olup, bunun için tamir tadilatlar gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle tamirlerin 19. yüzyılda ortaya çıktığı kabul edilen koruma kavramının tarihsel sürecinin daha eskilere uzandığına yönelik bu tür kabullerde koruma anlayışı yerine korunacak nitelikli değerler aranmalıdır. Varlıklarının tespiti zor olsa da bu müdahaleler, yapıların tarihi değerleriyle birebir ilişkili olup, günümüzdeki koruma ölçütlerine göre katman olarak tanımlanabilecek özgün niteliklerindendir.

3.2 Osmanlı Dönemi Onarımları

3.2.1 16. - 18. yüzyılda Osmanlı vakıf sistemi

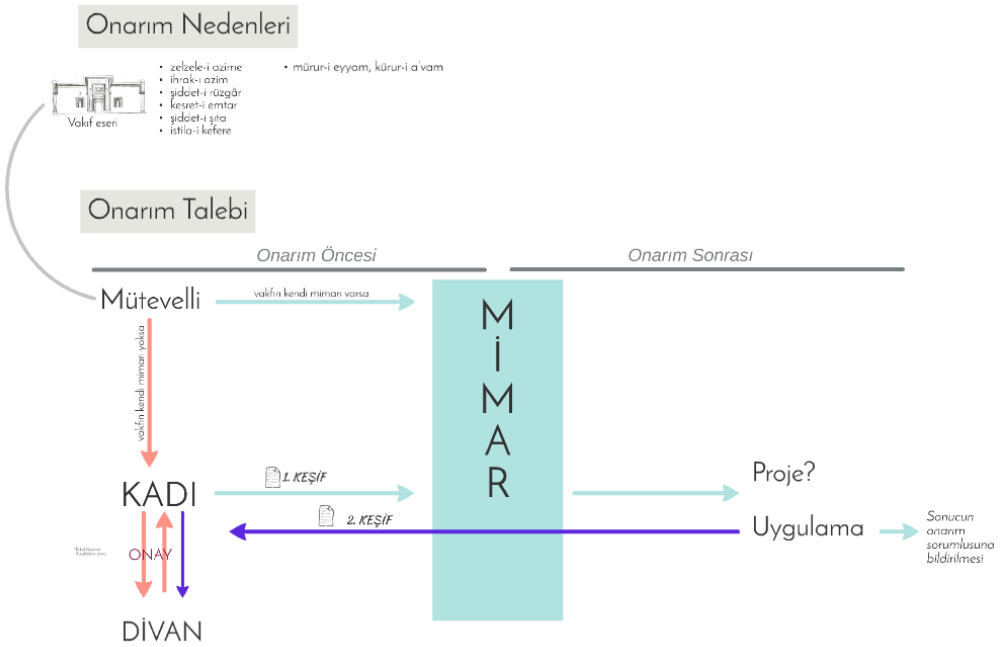
Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyıldan itibaren mimarlık alanındaki kurumsallaşma, vakıf sisteminde de yaşanmıştır (Necipoğlu, 2015 ve Madran, 2004). 16. yüzyıl öncesinde vakıfların kurumsallaşmasının tam şekillenmediği ve kuralların tam oluşmadığı kabul edilmektedir. Kurumsallaşmada Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin kendilerinden önce mevcut olan vakıflarla beraber kendi kurdukları vakıfların sayısı bu konuda önemli bir etkendir.[36] 19. yüzyıldaki köklü değişimlere kadar vakıf bünyesinde yapılan onarımların belirli bir sistematiği vardır.

Osmanlı öncesindeki İslam devletlerinden intikal eden vakıflar, idareleri bakımından kategorize edildiğinde "evkaf-ı kadime" vakıf grubunda yer almıştır.[37] Evkaf-ı kadime grubunda olan bir yapının onarım süreci, küçük farklar dışında diğer gruplara ait yapıların onarımına benzerdir. Osmanlıların kendi kurdukları vakıf tesisleri için olsun, kendilerinden önce var olan yapılar için olsun sistem benzer şekilde işlemiştir.

Vakfın sürdürülebilirliği amacıyla gerçekleştirilen müdahaleler tamir, tadilat, tecdid şeklinde tanımlanmaktadır. Genellikle yapıların harabiyetinin onarım sebebi olduğunu söyleyen Erdoğan (1968;150), bunların; "zelzele-i azime, ihrak-ı azim, şiddet-i rüzgâr, kesret-i emtar, şiddet-i şıta, istila-i kefere gibi tabii ve beşeri afetler yüzünden vücud bulduğunu" aktarmaktadır. Bu gibi durumların dışında da bir yapı en az 20 - 30 senede bir küçük çaplı bir onarıma ya da bakıma ihtiyaç duymaktadır (Çal, 1990, 31). Bundan ötürü de uzun zaman geçmesi sebebiyle onarıma ihtiyaç

[36] Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde bulunan vakfiyelerin 776'sı 16. yüzyıla ait, 1663'ü 17. yüzyıla ait ve 6000'i 18. yüzyıla aittir (Madran, 2004, 40).
[37] Miri arazinin temliki suretiyle kurulan'evkaf-ı irsadiye', Osmanlı teb'asının kendi mal mülklerinden kurdukları "Evkaf-ı lazıme-i sabiha" olarak ayırt edilmiştir (Alkan, 2004, 14)

duyulması anlamında "mürur-i eyyam ve kürur-i a'vam" ifadesi sıkça onarım kayıtlarında yer almakta ve onarıma sebep olarak gösterilmektedir (Hızlı, 1993, 255). Bu gibi sebeplerle tamiri ihtiyaç olan yapının onarımı, görevleri gereği vakıf mütevellilerinin iradesindedir. Onarım isteğini vakıf mütevellileri başlatabileceği gibi vakıf nazırı, yöre halkı, kadıların, naibler, yapı görevlileri veya bir şahıs tarafından da istekte bulunulduğu örnekler söz konusudur (Madran, 2004, 46; Erdoğan, 1968, 164-170). Mütevelli dışında onarım isteği oluşursa onarım kararının alınabilmesi için Divan'da mütevellinin izninin olması gerekmektedir (Madran, 1986, 525).

Şekil 3.1 : Anadolu'da bir Selçuklu yapısının onarım süreci aşamalarını gösteren şema (İnan Ocak,2018).

Uygulama öncesi

Onarım isteği oluştuktan sonra işlerin ilerlemesinde vakfiyelerdeki şartlar belirleyicidir. Evkaf-ı kadime grubunda yer alan yapıların günümüze ulaşan vakfiyelerinin bazılarında bakım onarımdan sorumlu mimar belirtilmiştir. Herhangi bir onarım yapılması istendiğinde vakıf mütevellisi idaresi altında sorumlu olan bu mimar görev almış olmalıdır. Mimarı olmayan vakıflarda ise kadı, çalışacak mimarları belirlemektedir.[38]

[38] Dündar (2000;79), istisnai bir durum olarak Bursa Karacabey'deki Karacaahmet Camii'nin onarımını yapacak mimarın kendi isteğiyle işi bırakması üzerine yeni mimar belirlenmesi kararını kadının değil mütevellinin verdiğini aktarmıştır.

Madran (1999;127), Osmanlı Devleti'nin 16 - 18. yüzyıllardaki yapı esnafının hem onarım hem yeni inşaatta çalıştığını söylemektedir. Bu bağlamda onarımda görevli olan bir mimar, Osmanlı Devleti'ndeki Hassa, Eyalet veya Şehir Mimarları olarak tanımlanan üç farklı yapılanma içerisinde yer alabilmektedir. Özerk bir yapıda olan vakıfların bu yönüyle devlet denetiminde olduğu düşünebilir.

Onarım şeması incelendiğinde tamir isteği doğduktan sonra gereken işlemlerin yürütülmesinde devlete bağlı Hassa Mimarlar Ocağı'nın rolü vardır. Anadolu'da bir inşaat ya da tamir işinde merkezdeki mimarbaşının görev yaptığı durumlar olduğu gibi bu görevleri eyalet merkezlerindeki şehir mimarlarının çoğunlukla yürüttüğü bilinmektedir. Hatta başka eyaletin mimarbaşısı bile görev yapabilmektedir. 16. yüzyıl sonlarında Erzurum yeni bir vilayet olduğundan henüz resmi mimar atanmadığı için Diyarbakır mimarı oradaki işleri yürütmüştür (Necipoğlu, 2013, 214). Ancak tamir işlerinde asıl kişiler vakıf mimarlarıdır (Dündar, 2000, 79). Vakıf yapılarının tamirini yapan veyahut keşiflerini hazırlayan bu mimarların görevlerini 18. yüzyıl ortalarından itibaren meremmetçilere bıraktığı düşünülmektedir. Bu değişim, verilen ücretle ilgili olarak aynı işi meremmetçilerin de yapması vakıf mimarlarının işlerini bırakmasıyla sonuçlandığı şeklinde yorumlanmaktadır (Orhonlu, 1984, 30). Belgeler, meremmetçilerin idari değil teknik görevli kişiler olduğunu, yapı sanatından anladıklarını ancak uzmanlaşmamış olduklarından üstad, usta niteliklerinde de olmadıklarını göstermektedir (Madran, 2004, 89).

Osmanlılar Dönemi'nde yapılan onarım çalışmalarının önemli özelliklerinden biri, öteki yapım çalışmalarında olduğu gibi keşiflerinin yapılması yani gerçekleştirilmeleri durumunda ne tür ve ne kadar gereç gideceğinin, ne kadar masraf yapılacağının yaklaşık olarak hesaplanması ve yapılan harcamaların ayrıntılı bir şekilde defterlere yazılmasıdır (Alsaç, 1992, 15). Necipoğlu'nun (2013; 215) yer verdiği tamirlerde bazı keşifler tahmin raporu olarak da tanımlanmaktadır.[39] İster inşa ister tamirat olsun bunlara ait tüm keşif bedelleri ya Mimarbaşı veya Hassa

[39] Necipoğlu (2013), 1572 tarihli Budin Cami-i Kebir'in tamiri için mimar, onarımcı ve tahmincilerle birlikte güvenilir bir tahmin raporu hazırlandığını kaydeder. Ayrıca 1552'de Sultan Süleyman'ın mimarbaşına atası Sultan II. Mehmet Külliyesi'nde gereken onarımlarla maliyetlerin genel bir tahmin raporu hazırlanmasını emrettiğini aktarmıştır: "Kendünüz külli tahmin-i sahih idüp ve meremmatı cüzvi olan yirleri mu'temedün aleyh ehl-i vukuf gönderup, tahmin-i sahih ile tahmin itdürüp göresin, merematı lazım olan yirler ne asl yirlerdür ve ne mikdar akçe ile meremmet olınur, mufassal ve meşruh yazup dergah-ı mu'allama bildürresin".

mimarlarından biri tarafından hazırlanmıştır.[40] Konya İplikçi Medresesi'nin H. 1114 / M. 1703 yılında gerçekleşen onarımı ile ilgili mütevellisi ve müderrisinin meclise gelerek tamir keşfinin yapılmasını istedikleri bilinmektedir (Atçeken, 1998, 202). Konya Tac'ül Vezir Medresesi ile ilgili bulunan bir kayıtta da yapılacak "onarımın yüz altın ile mümkün olabileceğini bilirkişi tespit etmiştir".[41] Aynı şekilde Karatay Medresesi'nin keşfini yapmak üzere Es-Seyid Hasan Efendi, Mimar Mustafa ve bazı bilirkişiler medreseye gidip tamir için bedel olarak seksen kuruş belirlemişlerdir. Meclise yapılan izah sonrası, mütevelliye gereken tamir izni verilmiştir.[42] Benzer bir örnek olarak 16455'te Kayseri'de Gıyasiye ve Şifaiye Medreseleri'nin müderrisi ve vakfının mütevellisi mahkemeye başvurarak onarım öncesi keşif yapılmasını talep etmiştir. Talep üzerine mimar ve ehl-i vukuf hasar tespit etmiş ve onarım için gerekli meblağı hesaplamışlardır.[43]

Değişik içeriklerde hazırlanan keşiflerin yalnız onarım gerekliliği bahsedilen örnekleri olduğu gibi ayrıntılı tamir metinleri, onarım görecek yerin tarifi, onarım için gerekli malzeme ve fiyatları gibi bilgilerin yer aldığı kapsamlı keşifler de hazırlanmıştır. Ayrıca hazırlanan keşiflere rapor eklenebilmektedir (Madran, 2002, 47-50).

Keşif defteri olarak anılan keşif raporları, mimarbaşı tarafından bir defter halinde Defterdarlığa sunulmaktadır. Defterdarlık, tamir için gerekli paranın nasıl tahsil edileceğini tespit ederek sadrazamdan onay almalıdır. Onaylar alındıktan sonra ilk keşif, tamir sonrası yapılacak keşiflerle karşılaştırma yapmak için kaydedilerek bir örneği mimarbaşına verilmektedir (Turan, 1963, 166). İnşaat ya da tamir işlerinde uygulama öncesi ve sonrasında yapılan keşiflerin kıyaslanması, bunlarda doğru tahmin yapılması gerektiğini göstermektedir. Hesapların birbirleriyle karşılaştırılması için de gereken hassasiyetle ölçüm yapılmış olmalıdır. Ancak daha kapsamlı hesaplar gerektiren yeni inşaat işlerine ait projelerin bile pek azı bilinmektedir.[44] Nitekim tez

---

[40] Turan (1963;170), konuyla ilgili olarak vakıflarda sui-istimallerin önüne geçmek için, vakıf mütevellileri tarafından yaptırılacak çeşitli inşaat ve tamiratın hassa mimarlarınca keşif ve kabul edilmesinin usul edildiğini aktarmaktadır.

[41] Atçeken (1998;212), bu bilgiye Ş.S.D. Cilt 2 (m-20), s.7-2 referansını göstermiştir.

[42] Atçeken (1998;228), bu bilgiye Ş.S.D., Cilt 57(D-26), s. 96/1 referansını göstermiştir.

[43] Aydın (2013;436), bu bilgiye K.Ş.S., 55/86-225 referansını göstermiştir.

[44] Necipoğlu (2015;232), iş manasında kullanılan farsça kökenli 'kâr' kökünden türetilen kârnamenin "boyutlar ve izahatlar yazılmış bir teknik çizim" anlamına geldiğini yazılı keşif ve tahmin raporlarının görsel karşılığı olduğunu söylemiştir. Belgelerde aynı anlamda kullanılan resm, tarh sözcükleri de

kapsamında yer alan yapıların onarımlarına yönelik keşif belgeleri bulunmuş olsa da bununla birlikte hazırlanmış herhangi bir çizime rastlanmamıştır.

Uygulama sonrası

Tamir harcamalarının dökümlerinin yapılması, onarım raporunun hazırlanması, belgelerin ilgili izin ve onay idarelerine sunulması ve onaylanması, onarım sorumlularının aklanması ve gelir gider bilançolarının dengelenmesi onarımın kapatılması için yapılması gereken işlemlerdir (Madran, 2004, 58). Bu işlemlerdeki önemli kısım, maliyetle ilgilidir. Uygulama öncesinde saptanan keşfin kıyaslanması yapılmak üzere uygulamadan sonra da ikinci keşif (keşf-i sani) ve son rapor hazırlanmıştır. Keşifler arasında aranan tutarlılık sağlanırsa yapılan imalat aklanmış olup onaylanmak üzere yerel (kadı) ve merkezi (divan) otoriteye bildirilmektedir (Madran, 1997, 60). Gerçekleşen bir onarımda, keşfi hazırlayanlarla onarımı yürüten ve uygulamayı denetleyenler farklı kişilerdir (Madran, 1986, 542). Kastamonu Atabey Gazi Camii'nin 1560 yılına ait kaydında onarımın ne kadar akçeye yapılacağı, sonrasında da ne kadar akçe harcandığının bildirilmesi istenmiştir.[45] Konya Alaaddin Camii'nin 17. yüzyıldaki bir onarımında son keşif ilk keşiften 597 kuruş fazla çıkmıştır. Bunun üzerine mütevelli, mimarlar ve bilirkişilerin yapılan imalatları yerinde incelemesini istemiştir. Birinci keşifte olmayan bazı işler yapıldığı tespit edilmiş bu durumun yasallaşması için kadıya bildirilmiştir (Atçeken, 1998, 81).

3.2.2 19. yüzyıldaki değişimler

Batılılaşma Dönemi'nde tüm alanlarda olduğu gibi mimari alanda da köklü değişimler yaşanmıştır. Hatta Hassa Mimarlar Ocağı'nda olduğu gibi, Vakıfların da köklü değişime uğramıştır. 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı bünyesinde yapılan vakıf onarımlarında izlenen süreç değişime uğramıştır.

Bu dönemde vakıf onarımlarıyla ilişkili diğer bir kurum olan Hassa Mimarlar Ocağı'nda gidilen değişiklikle ocağın görev ve sorumlulukları farklı kurumlar üzerine dağıtılmıştır. Ocakla birlikte Şehreminilik ve Kıla Nezareti de kaldırılarak imar ve inşa çalışmalarını yürütecek organ olarak 1831'de Ebniye-i Hassa

---

geçmektedir. Ancak Necipoğlu (2013), Turan (1963) ve Dündar'ın (2000) konu ile ilgili çalışmalarında bu belgelerin bulunması ve yorumlanmasıyla ilgili sorunlara dikkat çekilmiştir.

[45] "… usûl bulup mübâseret itdükde, câmi-i mezkûrun vâkı" olan evkaf mahsûlin dahı müsârün-ileyh ma'rifeti ile cem [ü] tahsîl idüp câmi tamîrine bile sarf idüp evkaf mahsûlinden ne mikdâr mâl akça cem' olup ve andan gayrı ne mikdâr akça sarf oldugın defter idüp tamâm oldukda Südde-i sa'âdet'üme gönderesin" (3 no'lu Mühhime Defteri, 434).

Müdürlüğü adıyla yeni bir birim kurulmuştur (Dündar, 2000, 16). Müdürlüğün yeni bir kuruluş olmasına rağmen onarım ön hazırlık işlemlerinde eski düzeni devam ettirdiği bilinmektedir (Madran, 2002, 7). Aynı şekilde hassa mimarlarının taşra teşkilatı da görevlerine devam etmiştir. Şeriye sicillerindeki kayıtlarda vakıf yapılarının tamir keşiflerinin hazırlanmasının bu kişilerin görevleri arasında olduğu belirtilmiştir (Özdemir, 1998, 212).

3.2.2.1 Vakıflarda değişim

Vakıflardaki yönetsel değişim, ilk olarak hanedan üyeleri tarafından kurulan vakıflar için merkeziyetçi eğilimin belirginleşmesi ile başlamıştır (Hatemi, 1985, 1668). 18. yüzyılda Sultan III. Mustafa'nın vakfın idaresi için özel bir daire kurdurmasıyla başlayan bu süreçte, daireye bağlanan vakıf sayısı elli olmuştur. Ardından daire, Darphane-i Amire'ye bağlı nezarete dönüşmüştür. Sonrasında Hamidiye ve Mahmudiye Vakıfları da bağlanmıştır. 1826'da da Evkaf-ı Hümayun Nezareti adıyla bağımsız bir nezaret olarak teşkilatlandırılmıştır (Yediyıldız, 1988, 164; Öztürk, 1995, 67-68). 1838'de Osmanlı Devleti'nin birkaç istisna dışında tüm mazbut ve mülhak vakıflar Evkaf Nezareti'nin idaresi altında olup; nezaretin ayrı bir bütçesi ve hazinesi oluşmuştur.[46]

Nezaretin kurulmasıyla vakıfların özerk yönetimlerine son verilmiştir.[47] Tanzimat Dönemi'ne kadar gerçekleştirilen onarımlarda onarımı başlatan ilk isim mütevellilerdir. Ancak yeni düzenlemelerle mütevelli yetkilerinin sınırlandığı görülmektedir. 1845'de çıkarılan talimatla "mütevellilerin vakıf hayratlarının onarımı ve zorunlu giderleri için beş yüz kuruşa kadar harcama yapabilecekleri, bunun üzerindeki harcamalarda Evkaf Müdürlerinin yetkili olduğu, 2500 kuruşun üzerindeki onarımlarda ise Evkaf Nezareti'nin olurunun alınması" şart koşulmuştur (Madran, 2002, 9).

1858'de vakıf onarımlarıyla ilgili yeni bir düzenleme daha getirilmiştir. Mali kontrolün düzenlemesine yönelik olarak yorumlanabilecek olan Masarif-i Hazain-i Şahanede Rüyet Olunan Bil-cümle Ebniye Hakkında Nizamname'ye göre Evkaf Nezareti yönetimindeki herhangi bir yapının onarım giderleri Hazine tarafından

---

[46] Hatemi (1985), bu durumu vakıfların ruhani bir boyutunun kalmadığı şeklinde yorumlamıştır.
[47] İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Hüseyin Hüsameddin, Evkaf-ı Humâyûn Nezâreti'nin Tarihçe-i Teşkîlâtı ve Nuzzârın Terâcim-i Ahvâli, İstanbul 1335, 11- 37 alıntılayan Alkan, 2004, 14.

karşılanacaktır. Eğer yapılacak onarım İstanbul'da ise 1000 kuruşu, taşrada ise 2000 kuruşu geçmiyorsa, gerekli onayların merkezden alınmasına gerek duyulmamasına karar verilmiştir. Eğer bu para tutarı sınırları aşılırsa, mevcut düzende işlemler yapılacaktır. Bu nizamname şartlarına uyularak yapılan onarımlarda olumlu bir gelişme olarak uzun süren bürokratik izin süreçlerinin önüne geçildiği düşünülebilir.

Aynı yıl Ceza Kanunu'nda eski eserler konusunda önemli bir madde yer almıştır. Kanunun 133. maddesinde "…hayrat-ı şerife ve tezyinat-ı beldeden olan ebniye ve asar-ı mevzuayı hedm ve tahrib ve yahud bazı mahallerini kırıb rahnedar…" edenlerin cezalandırılacağı belirtilmiştir. Bu önemli maddeden cami, mescit ve türbe gibi hayır yapılarıyla anıtsal nitelik olarak değerlendirilebilecek yapıların yararlanabildiği görülmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nde Milli Eğitim Bakanlığı yapmış olan Hasan Ali Yücel, koruma adına önemli olan bu maddeden eski eserler için ilk kanun kaydı olarak bahsedecektir (EEMBDK, 1945, 7).

1863'de çıkarılan Evkaf Nizamnamesi'nde mevcut onarım düzeni ve sürecinin tekrar ele alınarak yönetmelik esaslarına göre kurgulandığı görülmektedir. Vakfın gelirinin kalıp kalmaması, onarım tutarının 2500 kuruşu geçip geçmemesi ve vakfın mülhak veya mazbut olması durumlarına göre onarım sürecindeki aşamalar tanımlanmıştır. Eğer 2500 lirayı geçmeyen bir onarım olacaksa onarımın yapılması için hızlı şekilde Evkaf'tan onay alınabilmektedir. Bu nizamname ile Evkaf müdürü ve il meclislerinin denetiminde onarımların tek ve yetkili bir elde toplanmasının sağlandığını söyleyen Madran (2002;36), onarım tutarının belirleyici olmasını küçük onarımların ivedililikle yapılmasını sağlaması şeklinde yorumlamıştır.

1877 yılında tekrar yasal bir düzenlemeye gidilmiş, Ebniye-i Emiriye ve Vakfiye İnşaat ve Tamiratı Hakkında Nizamname çıkarılmıştır. Onarım izni aşamasında yine onarım tutarı belirleyicidir. Buna göre 5000 kuruşu aşmayan yapım ve onarımlar için valinin onayı gerekirken üst tutarlarda Dahiliye Nezareti'nin onayının alınması şart koyulmuştur. Onarım için belirli bir belge düzenlemesi de getirilmiştir. Onarım yapılması öngörülen yerlerin ölçüleri ile kullanılacak malzemenin niteliği, gerekli işçiliğin tutarlarının bir deftere geçirilmesi ve bunların hazırlanmasında İstanbul'da Şehremaneti Sermühendisi, Emanet Hendesehanesi'nden iki memur, dört ebniye kalfası ile Nafia Mühendisi'nin görev yapması istenmiştir. İstanbul dışında ise Belediye veya Nafia Mühendisi ile birlikte yerel ebniye kalfaları görevlendirilmiştir.

Onayın alınmasında İstanbul'da Şehremenati, taşra da ise Meclis-i İdare-i Vilayet yetkilidir (Madran, 2002, 37).

Tüm bu düzenlemelere rağmen işlerin istenilen düzeyde yürütülemediği görülmektedir. Nezaretin iç yapılanması ile ilgili de birçok defa değişikliğe gidilmiştir. Nezaretin görevleri, altında kurulan dairelere dağıtılmıştır. Örgütü yeniden düzenlemek amacıyla göreve getirilen Halil Hamdi Hammâde Paşa, vakıf yapılarının onarımıyla uğraşacak bir İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü gereğini duymuş ve 1909'da buranın başına Mimar Kemalettin'i atamıştır. Aslında Paşanın "Asar-ı Atik-i İslamiye Muhafaza ve Tamiratı Teşkilatı" kurmak istediği ve bu konuda Mimar Kemalettin'den bir rapor talep ettiği görülmektedir. Mimar Kemalettin raporunda yeni bir örgüt yerine, mevcut olan örgütün geliştirilmesini önermiştir (Tekeli, İlkin, 1997, 7). Bu rapor sonrasında kendisinin 1919 yılına kadar çalışacağı Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Müdüriyet-i Umumiyesi'nde göreve getirilmiştir (Yavuz, 2015, 17-20). 1910'da Nezaretin başına Ürgüplü Hayri Efendi'nin gelmesiyle birlikte Evkafın çalışmaları gelirlerini artırmak için gayrimenkulleri değerlendirme yönelik değişmiştir. Nitekim vakıfların yeni yapı inşaatları bu dönemde artacak, bu işlere yetişilmesi için de nezaretin kadrolarının genişletileceği görülecektir. Bu süreçte görevinin başında olan Mimar Kemalettin'in eğer evkaf politikası değişmeseydi kendisinin çalışmalarının koruma üzerine yoğunlaşmış bir şekilde olacağı düşünülmektedir (Tekeli, İlkin, 1997, 7).

Evkaf Nezareti'nin günümüzdeki teşkilat yapısına benzer merkezi yapılanması, 1912 yılından itibaren çıkarılan nizamnamelerle oluşmuştur. Nezaretin merkez teşkilatı, nazır, nazır yardımcısı görevinde olan müsteşarlar ile danışma ve hizmet birimlerinden meydana gelmiştir (Öztürk, 1995, 79). Nezaret, nazır yönetiminde ayda bir, tüm üyelerin de katıldığı 'Encümen-i Mahsus' adıyla toplantılar yapmıştır. Ayrıca en üst düzeyde karar verme yetkisine sahip reis ve iki üyeden oluşan 'Şura-i Evkaf', vakıflar meclisi de bulunmaktadır (Öztürk, 1995,78-80).

Müessesat-ı hayriyenin[48] tamir ve bakımını sağlamak üzere ruznamecilik daireleri kurulmuştur (Yediyıldız, 1986, 163). Teşkilat şemasında onarımlardan sorumlu İnşaat ve Tamirat Müdüriyet-i Umumiyesi ve bu birimin altında Emlak ve Emval-ı

[48] Korunması gereken vakfedilmiş tesislere "müessesat-ı Hayriye" yani hayır müesseseleri denmektedir (Vakıf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü).

Vakfiye Müdüriyeti ve bu müdüriyete bağlı "asar-ı kadime-i nadire ve nefise-i İslamiye'den icab edenlerin toplanması ve hüsnü muhafazasını sağlamak" ile görevli Evkaf-ı İslamiye Müzesi Müdüriyeti oluşturulmuştur.[49]

1919'daki yeni düzenleme ile İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü yerine 'Heyet-i Fenniye ve İnşaiyesi' adıyla yeni bir birim oluşturulmuştur.[50] Bu birim altında proje (mühendis, mimar), keşif, hesap tasdik ve mutemetlik, muhasebe ve kâtiplik büroları bulunmaktadır. Nezaretin taşra birimleri altında ise İstanbul ve vilayetlerin gruplandırılarak oluşturulduğu beş bölgede kadrolar yerleştirilmiştir. İstanbul'da altı mimar, bir su mütehassıs mühendisi, iki su mühendisi ve idari personelleri görevlidir. Taşra teşkilatlanmasının III. Mıntıkasında Konya, Sivas, Kastamonu, Ankara, Erzurum, Bitlis, Van ve Trabzon kentleri yer almıştır (Öztürk, 1995, 94).

Şekil 3.2 : Evkaf Heyet-i Fenniye üyeleri (Yavuz 2015, 17).

Bu dönemde Vakıfların yeni yapı inşaatları da yoğundur. Bir yandan bu inşaatlara gelir sağlamak için mali düzenlemeler yapılırken, bir yanda teknik kadrolarda genişletme yapılmıştır. Mimar Kemalettin'in önerisi ile İnşâat ve Tamirât Heyet-i Fenniyesi'nin kadroları artırılmıştır (Yavuz, 2015, 18). Bu birim, Birinci Ulusal Mimarlık akımının merkezi haline gelmekle beraber birçok mimar, mühendis ve yapı

[49] H. 6 Rebiyülevvel 1332/ M. 1913 tarihli teşkilat nizamnamesinde Evkaf-ı İslamiye Müzesi Müdürlüğü ayrılarak ayrı bir müdürlük haline getirilmiştir (Öztürk, 1995, 80).
[50] BOA. MV Dosya No: 250, Gömlek No: 72.

ustasının yetişmesini de sağlamıştır. Mimar Kemalettin'le birlikte görev alan Alâaddin Özaktaş, Ali Talât, Mehmet Nihat Nigizberk, Hüsnü ve Cemal Beyler gibi isimler, ilerleyen zamanlarda tarihi yapı onarımlarında da karşımıza çıkmaktadır (Şekil 3.2). 1909 yılında Evkaf-ı Hümayun İnşaat ve Tamirat İdaresi'nin müdür muavinliğini Ali Talat Bey yapmıştır. Kendisi daha sonra, 1919 yılında Heyet-i Fenniye'nin başına gelmiştir (Neftçi, 2013, 152).

Evkaf Nezareti'nin kurulmasıyla örgütsel değişimlerin yanı sıra vakıf hükümlerine göre yönetimin sağlandığı anlayışta da farklılıklar yaşandığı görülmektedir. Eski vakıf hükümlerinde vakfedilen yapı ve ağaçların (ebniye ve eşcarın) yıkılıp kaldırılmaması şarttır. Aksi takdirde vakfın sahih olamayacağı belirtilmiştir (Ömer Hilmi Efendi, 1977, 110). Hâlbuki Nezaret dâhilinde kısmi veya bütünüyle yıktırılan vakıf yapıları vardır. Ayrıca 1909'da 'Müstağn-ı Anha Evkaf Hakkında Kanun' önerisi ile işlevsiz hale gelen ve artık yarar sağlamayan vakıf yapıları ve arsaları satılabilmektedir (Madran, 2002, 13-14). Kanunun nasıl uygulanacağı ile ilgili çıkarılan talimatnamede her kentte Hakim'i Şer başkanlığında müftü, evkaf müdür, vilayet idare meclisi ve belediyelerden kurul oluşturulmuştur. Kurul, onarımı gereken vakıf yapıları belirleyecek, bir yandan da satılması uygun görülen eski eserlerin yerlerine yapılacak yeni binalara karar verecektir. Anlaşılan o ki bu yasada onarımı zor gözüken yapılardan vazgeçilmiş bunların korunması yerine kolayca kaldırılıp yeni bir yapı yapılmasına kolaylık sağlanmıştır (Madran, 2002, 14).

Diğer bir önemli mesele de vakıf gelirlerinin birleştirilmesiyle ilgilidir. Eski hükümlere göre bir vakfın gelirleri diğer bir vakfın yapıları için harcanamaz şartı vardır (Ömer Hilmi Efendi, 1977,146). Evkaf Nezareti'nin kurulmasıyla bu şartın aksine tüm kaynaklar birleştirilmiş ve Evkaf Hazinesi'ne aktarılmıştır. Böylece akarı az olan vakıfların bu sayede onarım görmesi sağlanabilmiştir (Madran, 2002,11). Ancak yarar sağladığı gözükse de aslında vakıf gelirlerinin farklı amaçla kullanımın da önü açılmıştır. Gelirlerin düşüncesizce harcanması, vakıf yapılarının onarılmasına değil aksine yıkılıp gitmesine yol açmıştır. Birçok vakıf yapısının onarımı için gerekli paranın Nezaret Hazinesi'nden karşılanması imkânsız hale gelmiştir.[51]

[51] Öztürk (1995; 72-73), 1833 yılında Eyüp'te kurulacak olan iplik fabrikalarının inşası için yüksek tutarda paranın Evkaf Hazinesi'nden alındığını, vakıf gelirlerinin devletin amaçları doğrultusunda kullanılmasının standart hale geldiğini aktarmıştır.

İşin veriliş yöntemi

1857 tarihli Masarifi Hazaini Şahanede Rüyet Olunan Bilcümle Ebniye Hakkında Nizamname, 1877 tarihli Enbiye-i Emiriyye ve Vakfiyye İnşaat ve Tamiratı Hakkında Nizamname ve Emlaki Mülkiye ile 1880 tarihli Vakfiyenin Tamir ve İnşası Nizamnameleri'nde yer alan ihale maddelerinden bu yüzyılda onarımların ihale edilmesini de etkileyen bir takım değişiklikler yapıldığı görülmektedir (Emiroğlu, Ünsal, 2006 ve Şenyurt, 2011). Hem nizamnamelerdeki maddelerden hem de onarım belgelerinden inşaat işlerindeki hangi şekilde ihalelerin yapıldığı öğrenilmektedir. Buna göre bir onarım işi, açık eksiltme (münakasa), kapalı zarf usulü, emanet usulü ya da pazarlık usulü ile yapılmıştır. Münakasa, işin yapılmasına talip olanların bir araya gelmesi ve aralarında en çok indirim yapanın ihaleyi alması şeklinde yapılmaktadır. Kapalı zarf usulünde farklı olarak teklifler açıktan değil yazılı olarak bildirilmektedir. Bu yöntemlerde ilk keşfin doğru yapılmasının önemi büyüktür.

Diğer bir ihale usulü olan pazarlık için Şenyurt (2011;127) daha çok özel durumlarda ya da doğal afetler gibi olağanüstü olaylar sonrasında ihalenin hızlıca yapılması gerektiğinde tercih edildiğini aktarmaktadır.

Emanet usulü, ihale için istenen talip bulunmadığında inşaat veya onarımı ihale eden sorumlu heyetin müteahhit araya girmeksizin emaneten yaptırılmasıdır. Özellikle 20. yüzyıl başlarında onarımların güvenilir kişilere emanet edilerek yapıldığı görülmüştür. Şenyurt (2011;128) bunun sebebini eski eserlere verilen önemle ilişkilendirmektedir.[52] 1886 yılında, Gıyasiye ve Şifahiye Medreseleri'nin onarımına yönelik yapılan keşiften sonra onarımın emaneten mahalli evkaf müdürü, Kayseri idare meclisi ve vakıf mütevellisinden oluşan komisyon tarafından yapılmasına karar verilmiştir.[53] Emanet usulünün iki sebeple de tercih edildiği onarım örneklerine Konya'da da rastlanılmaktadır. 1889 yılında tamiri yapılan Konya Alaaddin Cami'nin türbe kubbesinin sıva yerine kurşunla kaplanması istenerek 26.700 kuruş olarak belirlenen keşifle onarımı ihaleye çıkılmıştır. Ancak ihaleye sadece Kurşuncuzade Ahmet Efendi katılmış; rekabet koşulları oluşmadığından 100 kuruşluk fiyat kırımıyla ihale bu kişiye verilmiştir. Evkaf Nezareti'nin taşra

[52] Şenyurt'un (2011;128) bulduğu 1911 tarihli bir tezkireye göre Zeyrek'te eski eser olarak tanımlanan kiliseden çevrilmiş caminin tamirinin ihale usulü yapılmasının mimari güzelliğini bozacağı ve korunamayacağı düşünülmüş ve bu nedenle emaneten tamiratının yapılmasının istenmiştir.
[53] BOA, Fon Kodu: İ. Ş.D. Dosya: 8047, Gömlek: 24.

teşkilatına bağlı olması gereken Vakıf Muhasebiciliği olarak geçen birim, müteahhidin yapacağı kurşunların ince ve kaplamasının özensiz olacağı gerekçesiyle onarımın emaneten yapılması kararını almıştır. Bu isteğe karşılık olarak vakıf bütçesinin onarım masrafını karşılayacak paraya sahip olmadığı ve ertelenmesi gerektiği; ancak ertelemenin de daha önceki onarımın boşa gitmesine sebep olacağından masraf tutarının yapıların ileriki yıllardaki vakıf gelirlerinden mahsup edilmek kaydıyla Nezaret bürçesinden ödenmesi önerilmiştir. Onarım ve ihale işinin Ebniye-i Emiriyye Tamirat ve İnşaat Nizamnamesi'ne göre yapıldığını belirterek izni alınması gereken dönemin sultanına durum bildirilmiş ve 1897 yılında onayı alınmıştır.[54] İnce Minareli Medrese'nin de 1900'lerdeki onarım kayıtlarından keşif defterine göre 14,445 kuruş sarfedilerek yapılabilecek olan tamirat için ilan edilen 'açık eksiltme' ihalesine talip çıkmadığı bundan ötürü 'emaneten tamiri' gerektiğine ilişkin talepte bulunulmuştur (Uğur, Koman, 1934, 70).

3.2.2.2 İlk yasal düzenlemeler

Tamir usul ve işleyişleri hakkında Ebniye Nizamnamelerinin ölçüt alındığı yıllarda aslında korumanın yasal olarak başlangıcı sayılan Asar-ı Atika Nizamnameleri oluşturulsa da bu nizamnamelerin kapsamının tümüyle arkeolojik alanlar ve kazılara yönelik olması, henüz Anadolu'daki bir medresenin korunması konusuyla ilişkilenmeyecektir. Hatta İstanbul'da yer alan bir selatin camisinin korunması konusunda bile Asar-ı Atika Nizamnameleri ile ilişki kurulamayacaktır. Ancak bu nizamnamelerin geliştirilmesiyle birlikte koruma anlayışında değişiklikler yaşanmıştır.

Asar-ı Atika Nizamnameleri'nin oluşum sürecine bakıldığında ilki 1869'da çıkarılmıştır. Nizamnamemin mukaddimesinde antika olarak bahsettikleri taşınır eski eserler için her türlü gerekli çalışmanın masraflarını karşılamak üzere Maarif Nezareti bütçesine ekleme yapılacağı söylenmiştir (Mumcu, 1969, 68). Ayrıca yasanın maddelerinde yalnız yer altında araştırma yapılmasının tanımı koyularak eski eser aramak isteyenlere Maarif Nezareti'nin izin alması şartı koyulmuştur. Böylece eski eserlerle ilgili hem ekonomik hem yasal hem de örgütsel tüm çalışmalar Maarif Vekâleti kanalıyla gerçekleşecektir. Ancak ilerleyen yıllarda vakıf eserlerinin eski

[54] Aydın (2014;40-41), kaynak olarak BOA., İ. EV. 16/1314 Z–10–2; BEO. 960/71947–1. ve Ş.S.D. Cilt 45 (c,9), s.18/2. referanslı belgeleri göstermiştir.

eser kapsamı içerisine alınması, Maarif Vekaleti ile Evkaf Nezareti'nin görevleri arasında bir çakışmaya sebep olacaktır.

Bu nizamnamenin yetersizliği ikinci bir çalışmayı gerektirmiş, 1874'te nizamname tekrar ele alınmıştır. 1874 Asar-ı Atika Nizamnamesi'nde eski eser tanımı "ezmine-i kadimeden kalan her nevi eşyayı masnua" şeklinde yapılmıştır. Her ne kadar sadece kapsam içerisinde eşyalar olsa da eskilik değerinin ölçüt olması önemlidir. Ancak 'eski'den kasıt Türk İslam öncesi devirleridir.

İkinci nizamnamenin yürürlükte olduğu yıllarda bahsedilmesi gereken önemli bir isim olan Osman Hamdi Bey'in müze müdürü olması, eski eserler için önemli bir kırılma noktası olarak görülmektedir. 1881'de göreve başladıktan sonra yeni bir yasa çalışmasına girişilmiş ve III. Asar-ı Atika Nizamnamesi çıkartılmıştır. 1884 tarihli bu nizamnamede eski eser tanımı önceki nizamnameye göre daha kapsamlı olup ancak halen Türk İslam çağı eserleri, eski eser olarak görülmemektedir. Halen arkeolojik nitelikli varlıklar yasanın merkez noktasındadır.

1906 yılında nizamnamelerin sonuncusu ve en önemlisi hazırlanmış buna göre devlet sınırları içerisinde olan eski devirlere ait her türlü taşınırlar ile güzel sanatlar, ilim, edebiyat ve halk sanatı ve dinle ilgili niteliklere sahip taşınmazlar örneklendirilerek eski eser kapsamına alınmıştır. Nizamnamede eski eser olarak tanımlanan taşınmazların korunmasından kasıt; yapıya müdahale edilmesi, zarar verilmesi, üç yüz metreden daha yakınına kireç ocağı ve tuğla harmanı yapılması, her türlü yapıyı etkileyen tahribatların yapılması, izinsiz olarak yapının ölçülmesi, iskele kurulması, uygun olmayan ambar, ahır gibi işlevler yüklenmesi yasaklanmasına ilişkindir. Yapılar bu tür eylemlerden koruma altına alınmıştır.

Kültür varlıklarının korunmasıyla ilişkilendirilen bu yasal düzenlemelerle birlikte teşkilat yapılanması olarak görevli olan asıl kurum Müze-i Hümayun'dur.[55] Her ne kadar taşınır eski eserlerle doğrudan ilişkisi olsa da özellikle Halil Edhem Eldem'in müdürlük görevi sırasında taşınmaz eski eserlerle ilgili de görev ve sorumlulukları olduğu görülmektedir. Osman Hamdi Bey'den sonra Halil Edhem Bey ile birlikte

[55] 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisindeki Anadolu, Suriye- Filistin gibi önemli bölgelerin tarihi zenginlikleri sebebiyle Osmanlı Devleti, Batı Avrupa koleksiyoncuları ve müzelerinin takibi altındadır (Ortaylı, 1992, 126,129). Osmanlılarda da bu eserlere ilgi duyulmaya başlamasıyla arkeolojik eserlerin bir araya getirilip sunulması çalışmaları başlamıştır. Nitekim 1846'da Aya İrini Kilisesi'nde eski eserler toplanacak böylece Türkiye müzeciliği başlayacaktır. Çalışmalar ilerletilerek 1869'da da Müze-i Hümayun kurulmuştur (Mumcu, 1969, 66).

eski eserler konusunda odak noktasının değiştiği söylenmektedir.[56] Özellikle 1908'den sonra İslami eserler de müze koleksiyonunda yer almış, hatta 1911'de Evkaf Müzesi kurulmak istenmiştir. 1906'da yürürlüğe giren Dersaadet'te Kain Müberratı Vakfiye Heyeti Keşfiyesine Dair Nizamname'de belirtilen İstanbul'daki vakıf yapıların onarımına ilişkin teknik ve yönetsel hükümlerde Müze-i Hümayun'un da görev aldığı görülmektedir. Buna göre onarımı yapılacak olan yapı eğer eski eser ise onarım keşfinin hazırlanması ve onarımın uygulanması için "Müze-i Hümayun'dan ilmi asarı atikada mütehassıs bir zat" görevli olmuştur (Madran, 2002, 38). Ayrıca müzenin bütçesinde eski eserlerin onarımında kullanılmak üzere belirli bir miktarın ayrıldığı bilinmektedir. Sivas Çifte Minareli Medrese'nin onarımıyla ilgili olarak Müze-i Hümayun tarafından yazılan belgede bu bütçeden bahsedilmektedir.[57] Benzer şekilde 1910 tarihli bir belgede yazılanlara göre Konya İnce Minareli Medrese'nin tamir masraflarının yarısı Müze-i Hümayun tarafından karşılanacaktır.[58] Bursa Yeşil Türbe'nin 1904 onarımı Müze Müdürü Osman Hamdi Bey'in, Sivas Çifte Minareli Medrese'nin 1910 onarımı Halil Edhem Eldem'in yardımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Nitekim Ali Saim Ülgen (1943;34) de "abidelerin korunması için Türkiye'de(ki) ilk teşkilat" olarak Müze-i Hümayun'u belirtir.

Osmanlı Devleti'nde kendileriyle herhangi bir bağı bulunmayan arkeolojik alanlara yönelik koruma yasası oluşturma gereksiniminin ortaya çıkması, Osmanlı dünyasının kısır koruma yaklaşımını göstermektedir. Aslında tüm nizamnamelerde önemli bir sorun olarak görülen mülkiyet sahipliği meselesine çözüm bulunması istenmiştir. 19. yüzyılda Avrupa ile ilişkilere bakıldığında bu tür gelişmeler, korumanın politik ilişkisinin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir. Son nizamnamede dahi Osmanlı Devleti, sadece kendinden önceki devirlere ait eserleri eski eser olarak tanımlamıştır. Kapsamdaki bu sınırlılık; ata yadigârı anlayışıyla birçok eserin tamiratını yapmış devletin, belki de bu tür yapılar vakıflar eliyle bakılıp kollandığından yasal tanımlamaya gerek duymamasından dolayıdır.

---

[56] Eldem (2017), Müze-i Humayun'da müdür olarak görev yapmış iki kardeş olan Osman Hamdi Bey ile Halil Edhem Eldem'in arasında karakter ve nesil farkı olduğunu bunun da görevlerine yansıdığını aktarmaktadır. Osman Hamdi Bey Avrupa merkezli antikite meraklısı iken Halil Edhem Eldem'in yaklaşımın da yerellik, İslami kimlik olduğunu söylemiştir. Benzer şekilde Çelik (2016) de Halil Edhem'in arkeolojik alanlardan ziyade Osmanlı ve Osmanlı öncesi İslami sanat ve mimarlığına ilgi duyduğuna dikkat çekmiştir. Müze-i Hümayun'un gündemini korusa da İslami eserler için yeni girişimler de bulunduğunu söylemiştir.

[57] BOA, Fon Kodu: MF. MKT. Dosya: 1064, Gömlek: 86.

[58] BOA, Fon Kodu: BEO. Dosya: 3787, Gömlek: 283952.

19. yüzyılda afet yada başka sebeplerle gerçekleşen ve çoğunda yabancı ve Levanten mimarların eliyle yürütülen restorasyonlar olsa da başkent İstanbul'daki Kapalıçarşı, Ayasofya gibi önemli yapılar için gerçekleşen bu onarımlardaki yöntem ve yaklaşımın Anadolu'ya yansıdığını söylemek zordur.[59]

Son olarak bahsedilmesi gereken düzenlemelerden biri de 28 Temmuz 1912'de çıkarılan Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi'dir. Bu nizamnamenin, Asar-ı Atika Nizamnamelerinin taşınmazlarla ilgili hükümleri yetersiz olduğundan çıkarıldığına ilişkin görüşler vardır. Mumcu (1969;75) ve Çal (1990;20), önceki nizamnamelerde ayrıntılı gösterilmeyen koruma esaslarının bu nizamnamede tanımlanmaya çalışıldığını aktarmıştır. Ancak Madran (2002;72), Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin bu nizamnameden daha ileri ve olumlu bir içeriğe sahip olduğunu söyleyerek bu görüşe katılmamaktadır. Nizamnamenin ilk maddesi eski eser kapsamı üzerinedir. Maddeye göre kale, burç, sur ile hangi devre ait olursa olsun tüm mekan ve yapılar eski eserdir. İkinci maddede bu kapsamdaki bir yapının yıkılamayacağı aksi bir davranışın da cezalandırılacağı söylenmiştir. Ancak bu maddeye karşın üçüncü ve dördüncü maddesinde eğer eski eserlerden kesinlikle yıkılması gerekli ise bir komisyon kurularak bu komisyonun denetiminde ve Müze-i Humayun umum müdürünün bilgisiyle yapının belgelenmesi yapıldıktan sonra yıkım kararı alınabileceği hükmü vardır. Beşinci maddede ise yıkılma durumunda olan yapıların mahalli idarece müze müdürü gözetiminde izin alınmadan tehlikenin giderilmesi için yıkımlarına izin verilmektedir. Bu maddeler, nizamnamenin amacına ulaşamamasının temel nedeni olarak görülmektedir (Mumcu, 1969, 76). Her ne kadar taşınmaz kültürel değerlerle ilgili hükümler içeren ilk yasal düzenleme özelliğine sahip olsa da bir eski eserin yıkılmadan onarılması ve korunması ilkesini gözardı etmiş; yıkımı yasallaştırmıştır (Madran, 2002, 72-73).

Yasal gelişmelerin yanı sıra örgütsel olarak da 1917 yılında Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni Daimisi' adıyla Maarif Nezareti'ne bağlı yeni bir kurum oluşturulmuş ve İstanbul'daki eski eserlerin saptanması, eserlerle ilgili araştırma yapılması ve fotoğraflanması görevleri tanımlanmıştır (Madran, 2002, 75). Encümen her ne kadar sadece İstanbul ile ilgili konular üzerine çalışsa da Cumhuriyet'in ilk yıllarında tüm ülke genelindeki çalışmalarda rol üstlenecektir. Bu kurumun oluşmasında ağabeyi

[59] Binan'a (2005;197) göre; bu uygulamalardaki çelişkilere ve kuramsal bir koruma yaklaşımının tartışılır varlığına rağmen ülkemiz koruma tarihi açısından önemi bulunmaktadır.

Osman Hamdi Bey gibi eski eser konusunda önemli çalışmalar yapmış birisi olan Halil Edhem Eldem (1861-1938) etkili olmuştur.[60]

3.2.3 Osmanlı onarımlarındaki yaklaşım

Kuşkusuz Osmanlı Dönemi'nde bakım onarım sebebiyle yapılan uygulamaların bir restorasyon olmadığı aşikardır. Yaklaşımla ilgili olarak "ortak görüş genelde yapının niteliğine, yerine, onarımın yapıldığı döneme ve sahibinin kim olduğuna göre farklı yaklaşımlarda bulunulduğu yönündedir" (Durukan, 2002, 11). Bu çerçevede, onarımı yapılacak yapının kendilerinden önceki devirlere ait bir yapı olmasından kaynaklanan farklı bir bakışın olup olmadığı bilinmemektedir. Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen bir yapı olsun veya olmasın, mutlaka olumlu olumsuz olarak tanımlanabilecek örnekler bulunmaktadır.

Arşiv belgelerinden ve bazı kaynaklardan Osmanlı onarımlarında özellikle Orta Çağda inşa edilen anıtların ne tür müdahaleler gördüğü ve bu müdahalelerdeki yaklaşımlarla ilgili fikir elde edilebilmektedir. Çal (1990; 30), gerçekleştirilen Osmanlı onarımlarının devir şartları ile değerlendirilmesi gerektiğini belirterek bu döneme ulaşmış birçok yapı türünün günlük hayatın bir parçası olarak çoğunun aynı işlev ile kullanılmakta olduğunu söylemektedir. Konuya ilişkin örnek olarak verdiği harap durumdaki bir hamamı onarmak gerektiğinde tamirinden sonra elde edilecek gelirle satılması durumunda elde edilecek gelir kıyaslanarak hamamın satılma kararının alınabileceğini aktarmaktadır. Buna karşılık başka bir örnek olarak da İznik'de yeni hamam yapılması isteğine karşı yeni yaptırılmayıp, mevcut olanların tamir ihtiyacı giderilip kullanılması hakkında 1560 tarihli divan kararı çıkmıştır.[61] Kuşkusuz bu örnekten onarımın koruma bilinci ile yapılmadığı, tamamıyla yapının işe yarar durumunun etkili olduğu görülmektedir. Koruma bilincinin olmadığı 17. yüzyılda yeni bir hamam inşasında Alaaddin Köşkü yöresindeki eski mermerlerin kullanılmak istenmesi üzerine toprak altında kalan ve sahipsiz olan parçaların kullanılmasına izin veriliği bir belgeden öğrenilmektedir (Atçeken, 1998, 22).

16. yüzyıla tarihlenen bir belgede yazılanlar olumlu olarak değerlendirilebilecek farklı bir yaklaşımı örneklemektedir. Belgede, Aksaray'daki Selatin-i maziyyeden

---

[60] 1909'da Müze-i Hümayun müdür muavinliği yapmıştır. Osman Hamdi Bey'in ölümünden sonra yerine geçmiş, müdür olmuştur (Karaduman, 2004, 293).
[61] 3 no'lu Mühimme Defteri, 531.

kalan hanın taşlarını kendi binalarında kullanmak üzere çıkarmaları üzerine bu kişilerin ceza almak üzere tespit edilmeleri ve hana zarar verilmemesi konusunda emir yazılıdır (Paksoy, 2013, 203). Başka bir örnek olarak da Sinop Alaaddin Camisi için "mabed-i kadim" olduğundan tamiri yapılsın diye halkın kadıya başvurduğu bilinmektedir (Madran, 2004, 34).

Mülayim ve Oğuzoğlu (1984;116), Osmanlı döneminde yapılan onarımlarla ilgili olarak metinlerde geçen "tecdiden ihya", "tarz-ı kadim üzre ihya" gibi deyimlerin kullanılmasını "yapılacak onarımların aslına uygun olması" gerektiği yönünde yorumlamışlardır. Yazarların Konya Mevlana Türbesi'nin 1698 onarımı ile ilgili buldukları belgelerden Sultan II. Mustafa'nın "eserin uslub-u kadim[62] üzre tamir edilmesini, …yeni imal edilecek çinilerin de tarh-ı kadimine mutabık[63] nakş-i nüma' olması…" istenmiştir (Mülayim ve Oğuzoğlu, 1984, 120-121). Çal (1990;31), sultanın bu isteklerinin bir geleneği işaret edebileceği yorumunu getirmiştir. Birçok defa araştırma konusu[64] olan Konya Alaadin Camii'nin onarımlarının 19. yüzyıl kayıtlarında ise "heyet-i kadimiyesi vechile tamir" ifadesi geçmektedir (Aydın, 2014, 39). Ancak bu ifadeye rağmen yapılan tamirde yapının özgün sıva kaplı kubbelerinin kurşun örtü ile kaplanması istenmiştir. 'Uslub-u kadim' denilmesi, günümüzde kullandığımız terminolojideki 'özgünlük' kavramı ile birebir örtüşmemektedir.

19. yüzyılda korumaya ilişkin dolaylı veya doğrudan yasaların çıktığı dönemde de benzer yaklaşımların devam ettiği görülmektedir. Aslında bu durum, modern bir kavram olarak gelişmekte olan koruma anlayışının, anlamının ve kapsamının, Osmanlılarda henüz oturmadığının bir başka göstergesidir.

Bu döneme ilişkin anılması gereken isimlerden biri Mimar Kemalettin diğeri ise Halil Edhem'dir. Kendileri dönemin koruma örgütleri olarak kabul edilebilecek olan Evkaf Nezareti ve Müze-i Humayun'da çalışmışlardır. Hem çalıştıkları kurumlarında yaptıkları çalışmaları hem de dönemin dergilerinde yazdıkları Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda korumayla ilişkisini anlama adına önemlidir. Ayrıca ikisinin de ortak

---

[62] Eskiden nasılsa o şekilde anlamındadır.
[63] Aslına sadık kalma anlamındadır.
[64] 1987 tarihli V. Araştırma Sonuçları Toplantısı'nda sunulan bildirilerden Oğuzoğlu'nun 'Bazı Belgelere Göre 17. Yüzyılda Alaeddin Camiinde Yapılan Onarımlar', Bilici'nin '17. Yüzyıla Ait Mahkeme Sicillerindeki Konya-Alaeddin Camii'nde Yapılan Onarımlarla İlgili Kayıtlar' adlı çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca Atçeken'nin (1989) 'Sultan Alâeddin Camii ve Osmanlılar Zamanında Yapılan Tamirler' adlı Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 3. sayısında da diğer bir çalışma yer almaktadır.

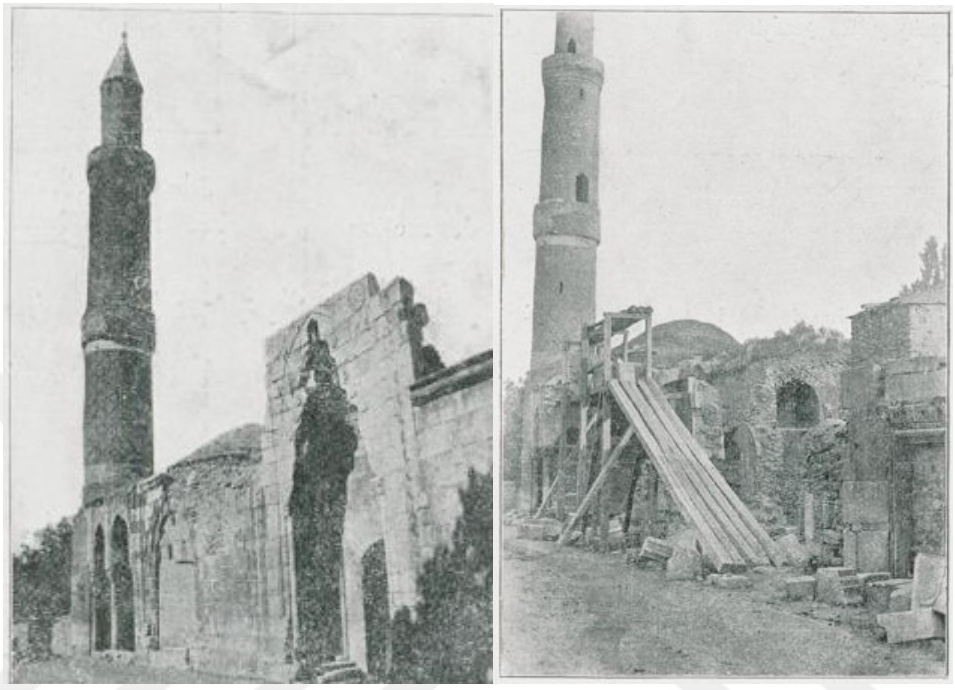
noktası olarak Konya ile ilgili yazılarından Anadolu'nun Orta Çağ anıtlarının ne durumda olduğu görülebilmektedir.

Mimar Kemalettin'in Karatay Medresesi'nin mevcut durumu ve yapılacak müdahalelerle ilgili anlatımında korumaya ilişkin yaklaşımı okunabilir. Yapının giriş kapısı ve kapalı avlu dışındaki mekanları yıkılmıştır. Bunların yerine kerpiç odalar yapılmıştır. Bu kerpiç yapıların "tarz-ı inşanın ne derecelere indiğini" gösterdiğini ve bunların kaldırılması gerektiğini, Selçuklulardan kalma bu önemli yapının kalan kısımlarını bozmamaya gayret edilmesini, yıkılmış olan kubbeli mekanların eski temellerinin araştırmasının yapılmasını ve bunların sökülmesinden kaçınılması gerektiğini söylemiştir. "Bu eski binalar ve harabeler bir tarih ve mimari kitabı" olduğunu, bu amaçla muhafaza edilirken değerlerini yanıltacak ve yapının estetik değerini bozacak her türlü ilaveden kaçınılması gerektiğini belirtmiştir (Mimar Kemalettin, 1917, 31). Mimar Kemalettin'in bu sözlerinden doğrudan günümüz çağdaş restorasyon ilkelerine gönderme yapılabilir. Kendisinin Evkaf Nezareti'ne sunduğu tasarıda da korumayla ilgili görüşleri yer almıştır.[65] Öncelikle asar-ı aliye-i mimariyesinin korunması, ıslah edilmesi bozulan yerlerinin tamir edilmesi Evkafın görevleri olduğunu söyleyerek yapıların korunması ve gerçek şekli ile kalması için devamlı mesai yapılması gerektiğini, aksi takdirde devamlı tamiri dikkatlice yapılmazsa az zaman içerisinde daha çok masraf yapılacağını söylemiştir. Mimar Kemalettin'in bu sözlerinin günümüzdeki karşılığı 'sürekli bakım'dır. Yapılacak ihyalarda "aslına mutabık" kalınması gerektiğini birçok defa yinelemiş, "meslek-i inşai ve tarz-ı tezyinine" zarar vermeden işlerin yapılmasını, derin incelemelerle oluşturulan ikmal projelerinde ihtisaslı mimarların olduğu heyetin istişare edilmesinin en güvenilir yol olduğunu belirtmiştir. Yapılacak işlerde kalite ve hızı artırmak için de mimar kadrolarının genişletilmesi gerektiğini önermiştir.

Evkaf Nezareti'nde görev yapmış ve birçok katkıda bulunmuş olan Mimar Kemalettin'in görüşleri bu yöndeyken, benzer şekilde Müze-i Hümayun Müdürü Halil Edhem Eldem'in de eski eserlerin korunmasına yönelik tespitleri bulunmaktadır. Eldem, Şehbal'de yer alan yazılarında bunları paylaşmıştır. Ağırlıklı olarak Anadolu Orta Çağ anıtsal yapılarından örnek vererek yaptığı anlatımlarında

[65] "Evkaf-ı Hümayun Tamiratının Suret-i İcrası Hakkında Mimar Kemaleddin Beyefendi Tarafından Nezarete Takdim Olunan Layiha" adlı bu metin İstişare adlı haftalık derginin 1908 tarihli 17.sayısında da yer almıştır.

maddi olanaksızlıklardan dolayı yapıların muhafazasının yapılamadığını dile getirmiştir. Yapılardaki tahribatın kayıtsızlıktan ileri geldiğini savunmuştur. Ağır bir eleştirisi, Akşehir Taş Medresesi'nin tekrar inşa edilmek üzere yıktırılmasına yöneliktir. "En mukadder mimarlardan birinin" konuya ilişkin sözüne göre artık bu yapının tekrar inşasının mümkün olamayacağını söylemiştir (Şekil 3.3).[66]

Şekil 3.3 : Tekrar yapılmak üzere yıktırılan Akşehir Taş Medrese'nin taçkapısının uygulama öncesi ve sonrası fotoğrafları (Eldem, 1911, 229).

Eldem'in de vurguladığı gibi Osmanlı'nın son yüzyılında eski eserlerin korunmasındaki en önemli engellerden biri ekonomik sorunlardır. Koruma bilinciyle yapıldığı kabul edilebilecek tamir istekleri olsa da bu döneme ilişkin anıtların korunması konusunda olumsuz örneklerin yaşanmasında özellikle parasal kaynak sıkıntıları etkili olmuştur. Osmanlı arşivlerinde bulunan Sivas'taki önemli Orta Çağ anıtlarının tamirleriyle ilgili belgeler, bu durumu örneklemektedir.

19. yüzyılda Sivas Çifte Minareli Medrese'nin vakıf gelirleri kalmamıştır.[67] Yapı uzun süre de kullanılmadığından gözden çıkarılmıştır. Bakımsız ve harap hale gelen yapı için yıkım kararı alınmıştır. 1882 yılında yapının yalnız ön cephesi tutularak hücrelerin olduğu tüm mekanları ortadan kaldırılmıştır. Yıkımından on iki sene sonra

[66] Halil Edhem Eldem, Akşehir'deki Taş Medrese onarımına yönelik eleştirisini 1933'de yinelemiştir. "Bazı yerleri biraz çatlamış olmakla beraber daha asırlarca durabilirken tamir edeceğiz diye o fevkalade müzeyyen cepheyi yıktılar" demiştir (Tarihi Abideler, 1933, 9).
[67] Konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler 4.4.3 başlığında yer almaktadır.

kalan kısımlarında yıkılma tehlikesi olduğu gerekçesi ile tamir talebi oluşmuştur. Ancak maddi kaynak bulunamaması sebebiyle yazışmalar on sene sürmüştür. Hatta 1904'deki bir yazışmadan yapılacak müdahale tutarının belirleyici bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. Yapının minarelerinin yıkılması ihtimali bile hesap edilmiştir. Ancak 1910 yılında, Halil Edhem Eldem'in sayesinde medresenin onarımı yapılabilmiştir. Bu tarihlerde Sivas'taki diğer bir önemli anıt olan Şahna Kümbeti de onarılmak istenmiştir. Ancak gerekli para bulunamadığı için 1906 yılında bezemeli taşları ayrılarak yapı yıktırılmıştır.

Konya'daki önemli Orta Çağ anıtlarının onarımlarında farklı yaklaşımlar sergilendiği görülmektedir. İşlevselliğini kaybeden Konya Surlarının taşları Hükümet Konağı'nın yapımında (1885-86) kullanılmıştır. Surlar, bilinçli olarak tahrip edilmiştir. Ayrıca diğer önemli anıtların da bakımsız ve harap durumda olduğu bu tarihlerde Konya'yı gören birçok gezgin tarafından dile getirilmiştir.[68] Ancak farklı bir bakış açısıyla durumu değerlendiren Konya Valisi Avlonyalı Ferit Paşa'nın (1898-1902) Sultan Abdülhamit'e gönderdiği 1900 tarihli yazı dikkat çekicidir.[69] Kendisi önemli İslam eserlerinin Konya ve yakınlarında olduğunu belirterek bu yapıların harap halde olduğunu eğer yapılar bu halde bırakılıp sonunda yıkılmaları gerçekleşirse, bu durumun Sultanın şanına yakışmayacağını ifade etmiştir. Ayrıca birçok yabancının yapıları harap halde görmelerinin, kendilerini mahcup duruma düşürdüğünü aktarmıştır. Vali Ferit Paşa, Konya'daki anıtların tamirlerinin yapılmasını bir prestij meselesi olarak görmektedir. Valinin tamir ricasını belirtirken yazdıkları da önemlidir. Eserlerin asıllarına uygun tamir edilmesini bunun için de Almanya'da tahsil yapan ve fenni mimari kadime öğrenen İstanbul Mühendishane-i Berri-i Hümayun'da görevli Muallim Kemal Bey'in gönderilmesini istemiştir. Valinin bu açıklamaları, tamiri yürütecek kişilerde uzman niteliği aradığı şeklinde yorumlanabilir. Bu belgede adı geçen Kemal Bey, Mimar Kemalettin'dir. Valinin isteğinin geri çevrilmemiştir. Mimar Kemalettin, Konya'yı ziyaret etmiş ve burada gördüğü yapıları konu edinen birçok yazıyı kaleme almıştır.

---

[68] Konya'daki anıtların 19. yüzyıldaki durumları, Cumhuriyet Dönemi'nde eski eser olarak değerlendirilmeleri ve geçirdikleri onarımlarla ilgili 'Türkiye Onarım Tarihi'nden Bir Kesit: 1980'lere Kadar Konya'da Gerçekleştirilen Restorasyonlar ve Koruma Yaklaşımı' adlı çalışma hazırlanmıştır. Tam metinli bildiri, IRCICA ve Konya Ticaret Odası (KTO) Karatay Üniversitesi tarafından 17-19 Aralık 2016 tarihinde düzenlenen İslâm Medeniyetinde Konya Uluslararası Sempozyumu'nda sunulmuştur.

[69] BOA, Fon Kodu: Y. MTV Dosya: 204, Gömlek: 41

Konya Valisi Avlonyalı Ferit Paşa zamanında Konya'da birçok onarım yapıldığı bilinmektedir. Bunlardan biri de İnce Minareli Medrese'nin yapıya yeni yapısal öğelerini eklendiği tamiridir. Onarım öncesinde eyvanının kubbeli odalarının yıkık vaziyettedir ve mescidin eksikleri vardır. 1899 yılında "eyvan batısına iki, güneyine bir payande vurulmak suretiyle takviye edil(diği)" anlatılarak onarılmıştır (Konyalı, 1997, 812). 1911 onarımında ise "medresenin büyük kubbesi ve yanında bulunan iki küçük kubbesinin bazı yerleri ve mescidin saçakları ve örtmesinin üzerleri yenilenip tahtalı dershane beyaza sıvanmış, duvarları tamir olmuş, diğer hücrelerin kapıları tamir edilip" yenilenerek bahsi geçen yerlerde "hatıl, mıh, sıva samanı, kireç, kum, kırmızı toprak, öz, ak ağaç" kullanılmıştır.

Medreselerin 19. yüzyılda kullanım değerlerinin azalması dikkate alındığında, bu türdeki yapılara müdahale yaklaşımlarından farklı bir yaklaşım sergilendiği gözlemlenir. Yapıların özgün işlevlerini kaybettikleri, farklı amaçlarla kullanılmaya başlandıkları, herhangi bir işleve hizmet veremeyenlerin ise bakımdan uzak kalarak harap hale geldiği hatta yıkıldığı görülmektedir. Cacabey Medresesi ambar, Erzurum Çifte Minareli Medrese tophane, Amasya Gök Medrese cami olarak kullanılırken birçok medrese boşta bırakılmıştır. Vakıflardaki aksaklıklar ve bunun temelinde yatan ekonomik sorunlarla birlikte Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında eğitim alanındaki değişimler de bu durumun oluşmasında etkilidir. 19. yüzyılda devletin yeni bürokrasinin medrese dışında yetiştirilmesi istemiyle birlikte kaynaklar mekteplere ayrılmıştır (Tekeli, 1983, 457). Hem ideolojik hem de teknik olarak yenilenen sistem kapsamında Tanzimat'tan sonra "rüşdiye, idadi, sultani, iptidai" adıyla Maarif Nezareti'ne bağlı yeni eğitim yapıları inşa edilmiştir (Akyüz, 1985, 307). Aslında Osmanlı'nın son yüzyılında ilmiye sınıfı ile Maarif Vekâleti'ne bağlı yeni eğitim kurumlarının ikili durumu ve farklılıkları sorun haline gelmiş bununla ilgili birçok düzenleme yapılmış ancak sorunlar çözülememiştir (Tekeli, 1983 ve Hatemi, 1985).[70] Eğitim sisteminde birbirleriyle farklı iki kurumdan medreseler resmi olmasa da saf dışı kalmıştır.[71]

---

[70] Osmanlının son yüzyılında bu sorun "ikili düzen" olarak tanımlanacaktır. Kimileri medreselerin maarif sistemi içerisinde yer almasını isterken kimileri ise bu görüşe katılmamaktadır. Hatta 1914'de çıkan nizamnameye göre İstanbul'daki medreselerin tek bir medrese tüzel kişiliğinde birleştirilmek istendiği anlaşılmaktadır (Hatemi, 1985, 506).

[71] 1910 yılında Medaris-i İlmiye Nizamnamesi oluşturulmuş, medreselerin nasıl yönetileceğine ilişkin hükümler getirilmiştir.

3.3 1920'den İtibaren Gelişen Koruma Anlayışı ve Yapılan Onarımlar

3.3.1 1920-1930 yılları arası

3.3.1.1 Yasal ve örgütsel gelişmeler

Yeni Cumhuriyet'in erken döneminde örgütsel alanda yapılan yasal düzenlemeler sonunda korumadan sorumlu diyebileceğimiz iki kurum vardır. Birisi Osmanlılardaki Evkaf Nezareti'nden dönüştürülen Evkaf Umum Müdürlüğü'dür.[72] Diğeri de Maarif Vekaleti'ne bağlı olarak kurulan Asar-ı Atika ve Müzeler Müdürlüğü'dür.[73] Bu birimin Osmanlı Dönemi'nde Müze-i Hümayun'un görevlerini devraldığı düşünülebilir.

Osmanlı Devleti'nden kalan bir kuruluş olan Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni Daimisi ile ilgili olarak da Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni bir düzenleme getirilmiştir. 1924'de oluşturulan talimatnameyle Encümen için İstanbul ve çevresinde eski eserler ve anıtların belgelenmesi ve bu yapılarla ilgili yayınlar hazırlanması, tanımlanan eski eserlerin onarımı, taşınması ve yıkılması konularında başvuruların değerlendirilmesi ve karar verilmesi, asar-ı atika olarak sayılan eserlerin ve İstanbul'un doğal değerlerinin bozulması ve yok olmasına karşı önlemler alınması gibi görevler tanımlanmıştır. Sonradan bu birim 'Eski Eserleri Koruma Encümeni' olarak anılacaktır. Her ne kadar görev alanı İstanbul ile sınırlı olsa da yürürlükte olan Asar-ı Atika ve Muhafaza-i Abidat Nizamnamelerini uygulayan ve korumayı denetleyen ve karar veren bir birim olup, üyeleriyle ilgili kıstaslar ilerleyen yıllarda kurulacak olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nu hatırlatacaktır (Madran, 2002, 98-99).

Bu örgütsel şemada oluşturulan yeni kanunlar doğrultusunda eski eserlerin sorumluluklarının farklı kurumlara dağıldığı görülmektedir. Bunların en önemlilerinden biri, 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'dur. Yeni Cumhuriyet yönetimi ise eğitim alanındaki reform çalışmalarında tüm eğitim kurumlarını tek bir çatı altında toplamak amacıyla Maarif Vekâleti'ni bu konuda

---

[72] Evkafla ilgili ilk düzenlemelerde hem vekâlet olarak hem de nezaret olarak iki Evkaf kuruluşu olmuş ve ikili yönetim ortaya çıkmıştır. 1922'de bu duruma son verilmiş ve 1924'te yeni bir düzenleme ile Evkaf Umum Müdürlüğü, Başvekâlete bağlanmıştır (Öztürk, 1995, 379).

[73] İlk olarak "Türk Asar-ı Atikası Müdürlüğü" adıyla kurulmuş, ardından bir yıl sonra bu birim Hars Müdürlüğü adını almıştır. 1922 yılında bu müdürlük ikiye ayrılarak "Asarı Atika ve Müzeler Müdürlüğü" adıyla koruma çalışmalarını yürütecektir (Madran, 2002, 96-97).

yetkili kılmıştır. Bu kapsamda medrese ve arsaları ve bunlara ait bütçeler Maarif Vekâleti'nin sorumluluğuna geçmiştir. Mektep ve arsaları ise Özel İdarelere bırakılmıştır. 1925'te tekke, zaviye ve türbeler kapatılmış; ancak hangi kurumun sorumluluğuna bırakılacağı belirtilmemiştir. Okul olarak kullanımı uygun olanlar ile muhafaza edilmek istenenler Maarif Vekaleti'ne verilmiş; kalanların ise Evkaf tarafından satışı gerçekleştirilip, elde edilen gelirle yeni okul yapılması planlanmıştır.

Ancak bu yasaların uygulanışında ne yazık ki anıtsal yapıların korunması konusunda olumsuz kararlar alınmıştır.[74] 1925'te Sinop'un çeşitli kasabalarında yer alan altı medrese satılmıştır. Yalnız, merkezde yer alan Alaattin Medresesi'nin tarihi kıymeti sebebiyle muhafaza edilmesi istenmiştir (Öztürk, 1995, 386). Cumhuriyet'in ilanı öncesinde kötü durumda olan Konya İplikçi Altunaba Medresesi ile ilgili olarak Konyalı (1997;819), kanun sonrasında yapının tamamen yıkıldığını ve arsa haline geldiğini söylemektedir.

1927'de çıkarılan Arma, Tuğra ve Saltanat Resimlerine Dair Kararname de bazı araştırmacılar tarafından doğrudan korumayı olumsuz etkileyen bir yasa olarak gösterilmektedir. Ancak bu kararnamenin daha çok Osmanlı anıtlarını hedef aldığı, Anadolu'daki Selçuklu dönemi yapılarını doğrudan etkilemediği görülmektedir.

Koruma adına olumsuz olarak tanımlanan bu yasal belgeler olmasına rağmen 1921'de; yeni meclisin henüz aktif hale geldiği bir yandan da İstanbul'un işgal edilmiş ve Anadolu'da savaşların devam edildiği bir vakitte Asar- Atika Kanunu Tasarısı hazırlanmıştır (Madran, 2002, 73 ve Çal, 1997, 394). Maarif Vekâleti'nin 1933'de yayımladıkları 'Tarihi Abide ve Eserlerimizi Korumağa Mecburuz' adlı eserinde de bu tasarının hazır olduğuna yer verilecektir. Ancak bu tasarı, kanuna dönüşmemiştir. 1906 Nizamnamesinden farklı olarak tasarının birinci fasıl 3. maddesinde taşınır veya taşınmaz, mevcut olan veyahut sonradan keşfedilen her türlü eser devletin malı sayılmıştır. Eski eser tanımlamasında da 18. yüzyıl sonuna kadar güzel sanatlar, ilim, edebiyat ve sanat değeri taşıyanların eski eser sayılacağı belirtilmiştir. Mebani-i mukaddese sözü ile tekke, imaret, türbe ve kümbetlerde bahsedilmiş; İslami devir eserleri kapsam içerisine alınmıştır (Çal, 1997, 394). Ancak tasarının son maddeleri ne yazık ki yıkımı yasallaştırmaktadır. Bu yönüyle

[74] Konuyla ilgili Çal'ın 1990 tarihli 'Türkiye'de Cumhuriyet Devri Taşınmaz Eski Eser Tahribatı ve Sebepleri' adlı çalışması bulunmaktadır.

1921 Kanun tasarısı, 1917 tarihli Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi'nden daha gelişmiş bir koruma anlayışına sahip olmamıştır.

3.3.1.2 Gerçekleştirilen onarımlar ve dönemin koruma yaklaşımı

1920-30 dönemine yönelik özel bir koruma anlayışı tanımlanamamaktadır. Osmanlılardaki tamir geleneği sürmüş olmalıdır. Hatta bu dönemde yapılan onarım sayısı da azdır.

Bu dönem korumayla ilgili çalışma yürüten iki kurumdan biri olan Evkaf Umum Müdürlüğü'nde Mimar Kemalettin en etkili isimdir. Evkaf İdaresi'nden başlayarak müdürlüğün bu yıllardaki tüm etkinliklerinde son onayı veren kişi kendisi olmuş, vakıfların çalışmaları doğrudan Mimar Kemalettin ile özdeşleştirilmiştir. Hatta kendisinden sonra gelen isimler de Mimar Kemalettin'in oluşturduğu çalışma ortamını sürdürdüklerinden 'Kemalettin Mektebi' şeklinde bir adlandırma yapılmaktadır (Cengizkan, 2007, 200-201). Heyet-i Fenniye'nin Osmanlı Dönemi'ndeki kadrosunda yer alan Nihad Nigizberk ile birkaç ismin görevlerinin bu yıllarda da devam ettiği görülmektedir.[75]

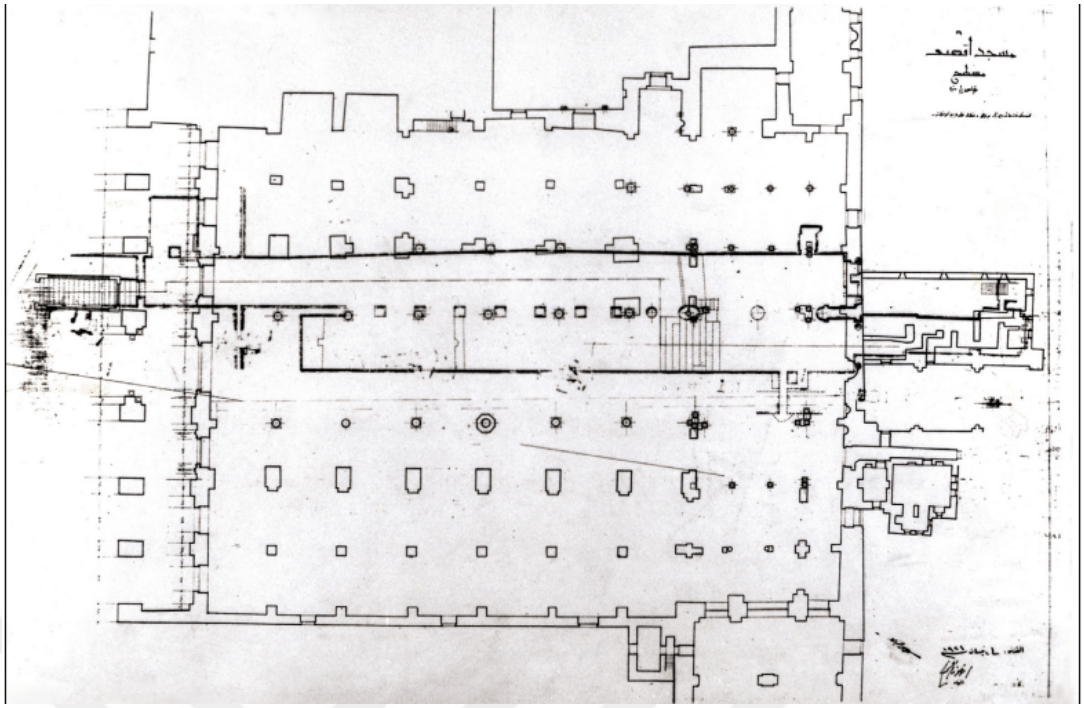
Müdürlük, mevcut görev ve yetkilerini yerine getirerek İstanbul ve Edirne'deki selatin camileri ağırlıklı olmak üzere onarımlar gerçekleştirmiştir[76] Ayrıca Mimar Kemalettin Bey, Ayasofya'nın onarımını ayrıca 1922-27 yılları arasında Mescid-i Aksa'nın onarımını yürütmüştür (Yavuz, 2015, 21). Bu çalışmada Mescid-i Aksa'nın ilk rölövelerini[77] hazırlamış, bilimsel bir çalışma yapmıştır (Şekil 3.4). Onarımında ise "radikal" olarak tanımlanan üç ayrı restorasyon projesi hazırlamıştır. Önerilerinden birisinde yapının en eski bölümlerinden biri kaldırılarak mescidin ortasına Osmanlı geleneğinde kubbeli yeni bir yapı yerleştirmek istemiştir. Aslında Mimar Kemalettin'in restorasyon ilkelerini iyi bildiği ve bu ilkelere bağlı onarımlar yaptığı kabul edilmektedir. Ancak Mescid-i Aksa için planladığı projelerde koruma anlayışını irdelemek zordur (Yavuz, 2015, 22).

---

[75] Mimar Kemalettin'in Mimar Nihad Nigizberk'e gönderdiği 1923 tarihli mektubunda bir süreliğine görevinden uzak kaldığı dönemde, Vakıflar Fen Heyeti'ne yeni atananlardan memnun olmadığını ve heyetin işe yaramaz ve iş yapamaz konuma düştüğünü dile getirmiştir (Cengizkan, 2007, 197).

[76] Bu kapsamda 1922-32 yılları arasında 2.115,660 TL harcanarak 3788 hayrat onarmıştır (Madran, 2002, 99).

[77] Mimar Kemalettin'in hazırladığı çizim paftalarında "rölöve" teriminin kullanılmış olduğuna ilişkin bilgi yoktur.

Şekil 3.4 : Mimar Kemalettin tarafından hazırlanan Mescid-i Aksa rölövesi, dönemindeki çizim tekniğini göstermesi adına önemlidir (Yavuz, 2015, 21).

Koruma alanındaki diğer bir örgüt olan Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü de birtakım onarımlar gerçekleştirmiştir. Ancak henüz yoğun çalışmalar başlamamıştır. 1924-25 yıllarında Maarif Vekaleti'nin bütçesinin ortalama % 1.2'si ancak koruma ve müzecilik için ayrılabilmiştir. Hatta daha sonraki yıllarda bu değer % 0.7'ye kadar düşmüştür (Madran, 1996, 67). Ayrılan bu bütçelerle de onarım yapılan yapı sayısı çok azdır.

Tekke ve zaviyelerin kapatılması kapsamında Konya Mevlana Dergâhı ve Türbesi Atatürk'ün emri üzerine 1926 tarihli kararnamede Konya Asar-ı Atika Müzesi'ne çevrilmiştir (Madran, 2002, 123). Türbenin 1927'de onarıldığı bilinmektedir (Öztürk, 1995, 202). Müzeye dönüştürülen yapıyı ziyarete açmak için Mustafa Kemal, Konya'ya gitmiştir.

3.3.2 1930-1951 yılları arası

Mustafa Kemal, Konya'daki Mevlana Müzesi'ni açmayı da planladığı birçok ili kapsayan gezisi sırasında Konya'daki tarihi yapıların kötü durumlarını görmüştür (Şekil 3.5).

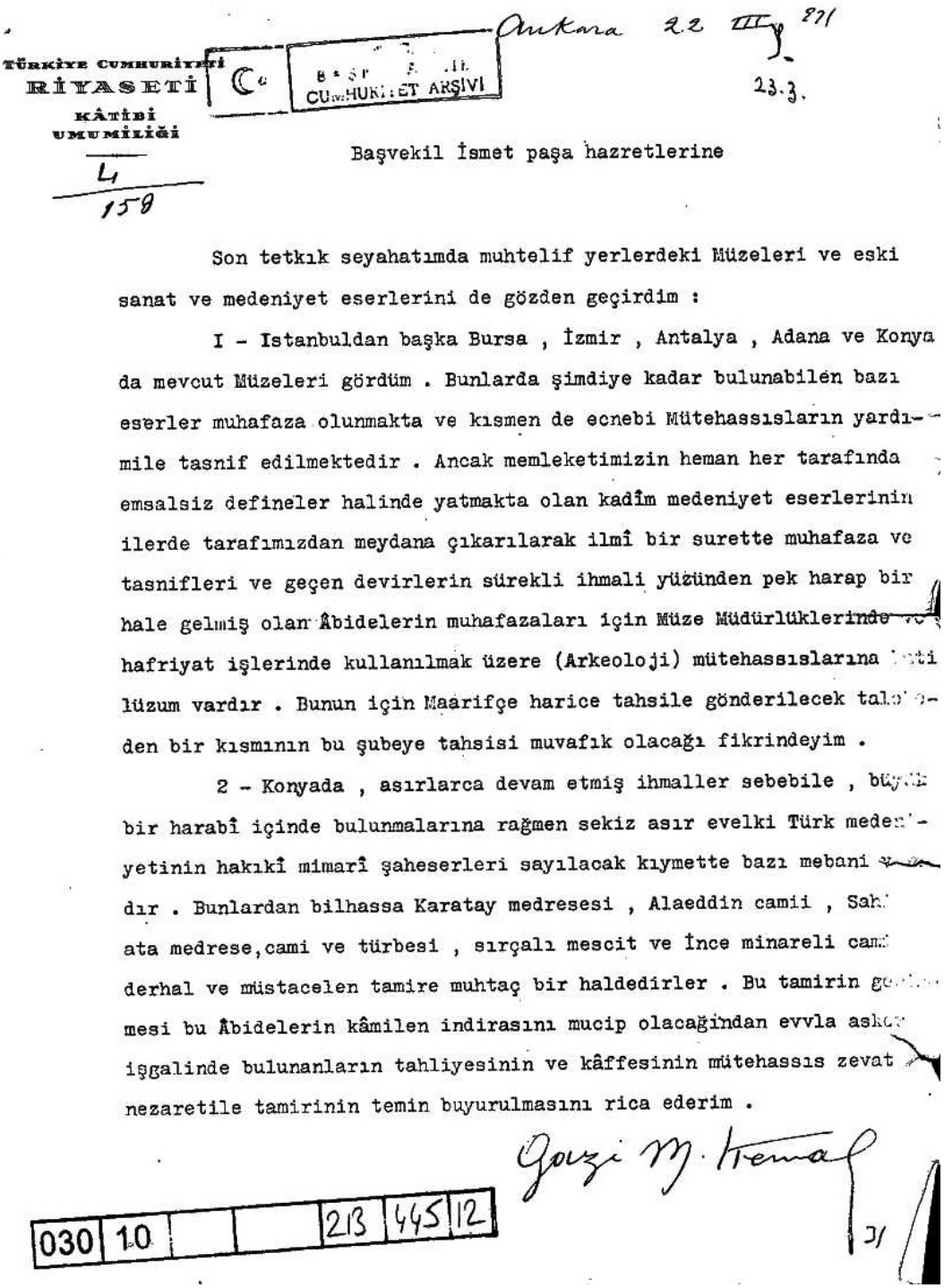

Şekil 3.5 : Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı gezi sırasında Konya'daki önemli anıtların muhtemel hali (VGM Arşivi).

Bu durum, koruma adına olumlu bir gelişmeyi ortaya çıkarmıştır. Atatürk, Cumhuriyet Dönemi koruma çalışmalarında önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen ünlü telgrafı çekmiştir (Şekil 3.6). Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu ve Afet İnan'ın görüşlerini alarak koruma ile ilgili karar alan Reis-i Cumhur, kararını telgrafla Başvekil İsmet İnönü'ye iletmiştir (Madran, 2002, 105-106).

Telgrafında iki farklı uygarlığın eserlerinden bahsettiği yazısında koruma olgusunun uzmanlar eliyle yürütülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Konya ile ilgili olarak öncelikle askeri birimlerin yapılardan tahliye edilmesini ve yapılara tamir yapılmasını istemiştir.[78] On beş yıl sonra toplanacak olan Eski Eserler ve Müzeler Danışma Komisyonu toplantısında da dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, bu önemli telgrafa değinecek ve eski eserlerle ilgili çalışmaların Atatürk ve İnönü sayesinde arttığını vurgulayacaktır (EEMDK, 1945, 3).

[78] BCA 030.10.213.445.12 Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Reisi'nin İsmet İnönü'ye 1.12.1931'deki yazısı.

Türkiye Cumhuriyeti
Riyaseti
Kâtibi
Umumiliği

4
158

Ankara 2.2 III 931

23.3.

Başvekil İsmet paşa hazretlerine

Son tetkik seyahatımda muhtelif yerlerdeki Müzeleri ve eski sanat ve medeniyet eserlerini de gözden geçirdim :

I - Istanbuldan başka Bursa , İzmir , Antalya , Adana ve Konya da mevcut Müzeleri gördüm . Bunlarda şimdiye kadar bulunabilen bazı eserler muhafaza olunmakta ve kısmen de ecnebi Mütehassısların yardımile tasnif edilmektedir . Ancak memleketimizin heman her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadîm medeniyet eserlerinin ilerde tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmî bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan Âbidelerin muhafazaları için Müze Müdürlüklerinde ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere (Arkeoloji) mütehassıslarına [illegible]ti lüzum vardır . Bunun için Maarifçe harice tahsile gönderilecek talebeden bir kısmının bu şubeye tahsisi muvafık olacağı fikrindeyim .

2 - Konyada , asırlarca devam etmiş ihmaller sebebile , büyük bir harabî içinde bulunmalarına rağmen sekiz asır evelki Türk medeniyetinin hakikî mimarî şaheserleri sayılacak kıymette bazı mebani [illegible] dır . Bunlardan bilhassa Karatay medresesi , Alaeddin camii , Sahibata medrese,cami ve türbesi , sırçalı mescit ve İnce minareli cami derhal ve müstacelen tamire muhtaç bir haldedirler . Bu tamirin gecikmesi bu Âbidelerin kâmilen indirasını mucip olacağından evvla askerî işgalinde bulunanların tahliyesinin ve kâffesinin mütehassıs zevat nezaretile tamirinin temin buyurulmasını rica ederim .

Gazi M. Kemal

030 | 10 | | | 213 | 445 | 12

Şekil 3.6 : Mustafa Kemal Atatürk'ün Konya'dan çektiği telgraf (BCA, 030.10.213.445.12).

3.3.2.1 Yasal ve örgütsel gelişmeler

Telgrafın çekilmesinden sonra aynı yıl içerisinde koruma ile ilgili çalışmalar başlatılmıştır. 01.04.1931 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Vakıflar Umum Müdürü, Eski Eserler ve Müzeler Müdürü, Etnoğrafya Müzesi Müdürü ile Başbakanlık ve İç İşleri Bakanlığı müsteşarlarından oluşan bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon,

anıtların çeşitli kurumlara dağıtıldığını, bu kurumların da bilimsel onarım yapabilmek için yeterli bütçelerinin olmadığını tespit etmiştir. Ayrıca Belediye ve Özel İdarelerin koruma çalışmaları için yeterli bilgi düzeyinde olmadıklarını, yol açmak, eski eserin arsasını satmak gibi sebeplerle eski eser kayıplarına neden olduklarını saptamıştır.[79]

Komisyon bu tespitlerine yönelik birtakım iyileştirme önerilerinde de bulunmuştur. İlk olarak koruma çalışmalarının yönetimiyle ilgili olarak Müzeler Müdürlüğünün uygulamaları gerçekleştirmesini, kurulması planlanan Abideleri Muhafaza Heyeti'nin ise onarım programlarını hazırlaması şeklinde bir görev dağılımı önermiştir. Müzeler Müdürlüğü, Maarif Vekâleti'ne bağlı bir birim olarak Cumhuriyet'in ilk on yılında kurulmasına rağmen, asıl teşkilatlanması komisyonun önerilerinden sonra gerçekleşmiştir. Ekonomik olarak da iyileştirme sağlanması için Vakıflara ek bütçe verilmesini, İl Özel İdare bütçesinin de % 0.5' inin anıtların korunması için ayrılmasını uygun bulmuştur. Özellikle Vakıfların anıtların korunması görevini yerine getirmesini ve bunun için yeterli kaynak ayrılmasını istemiştir. Toplumsal bilinçlendirme olarak değerlendirilebilecek bir öneri olarak da yayınların yapılması belirtilmiştir.

03.08.1931 gün ve 85602 sayılı Maarif Vekâleti'nin Başvekâlete hitaben yazısında Atatürk'ün "eski sanat ve medeniyet eserlerinin iyi muhafazası ve Avrupa'ya tahsile gönderilen talebenin bir kısmının Arkeoloji mütehassısı olarak yetiştirilmesi" istekleri üzerine tedbirler alınmıştır.[80] "Abidelerin iyi muhafazası" ve "Arkeolog Yetiştirmek Meseleleri" olarak iki ana kolda yapılan ve yapılacak eylemler sıralanmıştır. Abidelerin iyi muhafazası konusunda;

a. Vekâlet, vilayetlere eski eserlerin korunması için genelge yazmıştır.

b. Askeri kullanımında olan tarihi yapıların tahliyeleri için Milli Müdafaa Vekâleti ile görüşme yapılmış, bazı tahliyeler gerçekleştirilmiştir.[81]

c. Tarihi yapıların tespit ve tescil işleri için vilayetlerde tahrir varakaları düzenlenmesi istenmiştir.

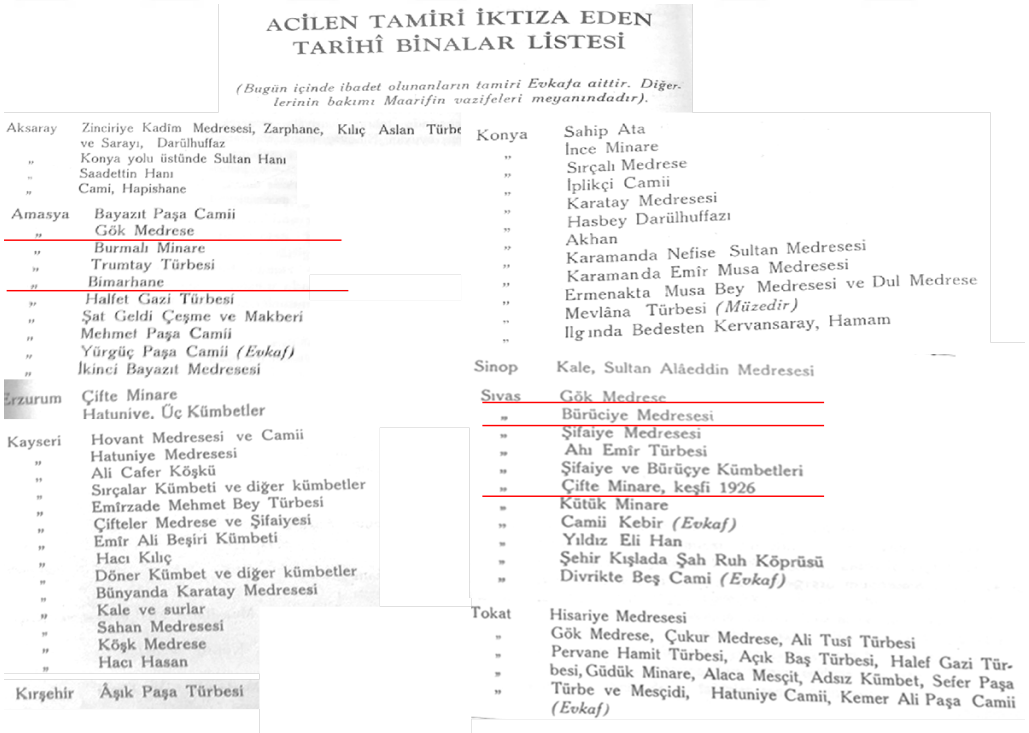
---

[79] BCA 030.10.213.445.11.
[80] BCA 030.10.213.445.12.
[81] Konuya örnek olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 21.02.1939 tarihli yazısında Kayseri Hunat Hatun Camii'nin cezaevi olarak kullanımı istemi, "Tarihi ve mimari kıymeti haiz bulunan bu camiin muvakkaten bile cezaevi olarak kullanılması doğru olmayacağından cezaevi için başka bir bina bulundurulması emir ve müsaade buyurulması rica olunur" ifadesiyle reddedilmiştir.

d. Tarihi eserlerin muhafazası için alınacak tedbirleri tespit etmek ve masraflarını belirlemek için komisyon kurulmuştur. Vilayetin özel bütçelerinin yüzde yarısını bu işlere ayırmak için kanun hazırlandığı ve meclise arz edileceği belirtilmiştir.

Eylemlerin anlatıldığı 'e' bendinde "Otuz kırk sene evvel yapılmış ve bugünün ihtiyaçlarına uymayan Asar-ı Atika Nizamnamesinin yerine kaim olmak üzere Vekâletimizce ayrıca yeni bir Asar-ı Atika Kanunu layihası ihzar edilmiştir. Bu layiha da önümüzdeki devrede yüksek makamlarına arz ve takdim olunacaktır" yazmaktadır. Bu anlatımdan muhtemelen 1921'de hazırlanan kanun tasarısı kastedilmektedir.

Atatürk'ün emri ile dönemin Maarif Vekili Reşit Galip tarafından 28.06.1933 gün ve 14640 sayılı kararla Maarif Vekaleti'ne bağlı olarak Anıtları Koruma Komisyonu (AKK) kurulmuştur. Bu heyete ilk mimar üye olarak Sedat Çetintaş atanmıştır (Ödekan, 2004, 13). Komisyondaki diğer üyeler Viyana Arkeoloji Enstitüsü Genel Yazmanı Profesör M. F. Miltner, Mimar Macit Kural, Tescil Uzmanı Selahattin Kandemir, Fotoğraf Uzmanı Schüler'dir (Madran, 1996, 70, n.16). Komisyon, Eski Eserleri Koruma Encümeni ile benzerlik gösterse görev alanı sadece İstanbul değil tüm ülke genelindedir.

ACİLEN TAMİRİ İKTIZA EDEN
TARİHÎ BİNALAR LİSTESİ

(Bugün içinde ibadet olunanların tamiri Evkafa aittir. Diğerlerinin bakımı Maarifin vazifeleri meyanındadır).

Aksaray	Zinciriye Kadim Medresesi, Zarphane, Kılıç Aslan Türbe ve Sarayı, Darülhuffaz
„	Konya yolu üstünde Sultan Hanı
„	Saadettin Hanı
„	Cami, Hapishane
Amasya	Bayazıt Paşa Camii
„	Gök Medrese
„	Burmalı Minare
„	Trumtay Türbesi
„	Bimarhane
„	Halfet Gazi Türbesi
„	Şat Geldi Çeşme ve Makberi
„	Mehmet Paşa Camii
„	Yürgüç Paşa Camii *(Evkaf)*
„	İkinci Bayazıt Medresesi
Erzurum	Çifte Minare
	Hatuniye. Üç Kümbetler
Kayseri	Hovant Medresesi ve Camii
„	Hatuniye Medresesi
„	Ali Cafer Köşkü
„	Sırçalar Kümbeti ve diğer kümbetler
„	Emîrzade Mehmet Bey Türbesi
„	Çifteler Medrese ve Şifaiyesi
„	Emîr Ali Beşiri Kümbeti
„	Hacı Kılıç
„	Döner Kümbet ve diğer kümbetler
„	Bünyanda Karatay Medresesi
„	Kale ve surlar
„	Sahan Medresesi
„	Köşk Medrese
„	Hacı Hasan
Kırşehir	Âşık Paşa Türbesi

Konya	Sahip Ata
„	İnce Minare
„	Sırçalı Medrese
„	İplikçi Camii
„	Karatay Medresesi
„	Hasbey Darülhuffazı
„	Akhan
„	Karamanda Nefise Sultan Medresesi
„	Karamanda Emîr Musa Medresesi
„	Ermenakta Musa Bey Medresesi ve Dul Medrese
„	Mevlâna Türbesi *(Müzedir)*
„	Ilgında Bedesten Kervansaray, Hamam
„	
Sinop	Kale, Sultan Alâeddin Medresesi
Sıvas	Gök Medrese
„	Bürüciye Medresesi
„	Şifaiye Medresesi
„	Ahı Emîr Türbesi
„	Şifaiye ve Bürüçye Kümbetleri
„	Çifte Minare, keşfi 1926
„	Kütük Minare
„	Camii Kebir *(Evkaf)*
„	Yıldız Eli Han
„	Şehir Kışlada Şah Ruh Köprüsü
„	Divrikte Beş Cami *(Evkaf)*
Tokat	Hisariye Medresesi
„	Gök Medrese, Çukur Medrese, Ali Tusî Türbesi
„	Pervane Hamit Türbesi, Açık Baş Türbesi, Halef Gazi Türbesi, Güdük Minare, Alaca Mesçit, Adsız Kümbet, Sefer Paşa
„	Türbe ve Mesçidi, Hatuniye Camii, Kemer Ali Paşa Camii *(Evkaf)*

Şekil 3.7 : Tez kapsamında detaylı incelenen yapılardan çoğu Acilen Tamiri İktiza Eden Tarihi Binalar Listesi'nde yer almaktadır.

Maarif Vekâleti, 1933'de Acilen Tamiri İktiza Eden Tarihi Binalar Listesi'ni yayımlamıştır (*Tarihi Abide ve Eserlerimizi Korumağa Mecburuz*, 1933, 12-18), (Şekil 3.7). Bu liste, Maarif Vekâleti'nin 1931 yılında belirlediği eylemlerin c bendinde yer alan belgeleme çalışmaları sonuçlarından biridir. Listede ağırlıklı olarak Anadolu kentleri ve Orta Çağ yapıları yer almıştır.

Vakıflardaki düzenlemeler

Asar-ı Atika ve Müzeler Müdürü Hamit Zübeyr, 'Tarihi Abidelerimizi Koruyalım' adlı yayınında komisyonun önerilerini daha da detaylandıran bir yazıyı kaleme almıştır. Yazısında "vakıf fikrinin sönmemesi için vakıf şartları yerlerine getirilmelidir" sözleriyle korumada Vakıfların rolünün farkındalığını gösteren bir öneride bulunmuştur. Koşay'ın bu önerisi karşılık bulmuş; Cumhuriyetin ilk yıllarında çeşitli yasal düzenlemelerle zayıflayan Vakıflar kurumu ile ilgili olarak 5 Mayıs 1936 gün ve 2762 Vakıflar Kanunu[82] ile Müdürlüğün görev ve yetkileri belirlenmiştir. Bu birimle ilgili olarak Cumhuriyet Dönemi'ndeki ilk düzenlemelere bakıldığında ilk kez 1924'te Evkaf Umum Müdürlüğü adıyla kurulduğu sonraki yıllarda teknik kadrosunun tanımlandığı görülmektedir. Ayrıca eski eserlerin korunması yanı sıra yeni inşaatların yapımı da görev tanımı kapsamındadır.[83] Vakıf mallarının çokluğu, bunların yönetimi ve bütçe sorunlarının çözümü olarak ortaya çıkan 1936 Vakıflar Kanunu'nun 4. maddesinde "idaresi vakfa ait olan eserleri muhafaza ve imar eder", 10. maddesinde "mimari veya tarihi değeri haiz eserler satılamaz" hükümleri yer almaktadır. Ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarında vakıf eserlerinin dağılımında Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne ait sadece ibadethaneler verildiğinden kanun sadece bu yapı türleri için geçerli olmuştur. Bu ayrım, Maarif Vekâleti'nin 1933'de yayımladığı Acilen Tamiri İktiza Eden Tarihi Binalar Listesi'nin başında da ifade edilmiştir: "Bugün içinde ibadet olunanların tamiri Evkafa aittir. Diğerlerinin bakımı Maarifin vazifeleri meyanındadır" (*Tarihi Abide ve Eserlerimizi Korumağa Mecburuz*, 1933, 12).

Anıtları Koruma Komisyonu'nu sınırlı para ve insan kaynağının doğru bir şekilde kullanılmasını sağlayan bir düzenleme olarak değerlendiren Madran (2002;111), 1933-35 yıllarında sürdürdüğü envantere dayalı onarım programının kısa zaman

[82] İlerleyen yıllarda da Vakıflar Kanunu ile ilgili değişikliğe gidilmiştir. 28.06.1938-3513 gün ve sayılı, 11.07.1939/ 3668, 31.05.1949 / 5404, 28.06.1952/5982.

[83] I, II, III ve IV Vakıf Hanları, Bebek Camii ve Bostancı Camii, Vakıfların bu dönemde yaptığı yeni yapılardan bazılarıdır.

içerisinde Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından da benimsendiğini aktarmaktadır. Nitekim 17 Temmuz 1936 gün ve 2/5042 sayılı Vakıflar Nizamnamesi oluşturulmuş ve kanunun "vakıf malların korunması ve gayelerine göre yaşatılması" başlıklı üçüncü bölümünün ilk maddesinde doğrudan envanter ve onarım sistemi maddesi yazılmıştır:

> Madde 14 — Evkaf müdür ve memurları, memuriyetleri dahilindeki vakıf binaların ve mimarî veya tarihî değeri olup idaresi vakfa aid olan eserlerin her sene memuriyetleri bakımından bulundukları durumları ve tamire ihtiyaçları derecesini gösterir izahlı birer cetvel hazırlarlar. Mühendis, mimar veya fen memuru bulunan mahallerde alınacak raporlar dahi bu cetvellere iliştirilir. Kaza memurları bu cetvelleri merbut oldukları vilâyet evkaf müdür veya memurluklarına gönderirler. Orada birleştirilen bu cetveller vilâyet müdür veya memurunun mütaleası ile birlikte umum müdürlüğe gönderilir. Tamirleri için her yıl bütçesine kâfi tahsisat konulabilmek üzere bu cetvellerin kânunuevvel ayı içinde umum müdürlükte bulundurulması lâzımdır.[84]

Maddeden anlaşıldığı üzere taşradan merkez müdürlüğe tespitlerin aktarılması yoluyla onarım gereksinimlerinin belirlenmesi istenmiş, bu tespitlere göre de sonraki yılın bütçesinin belirlenmesi öngörülmüştür. Madde 15'te vakıf bünyesindeki yapılar iki sınıfta ele alınmış; "A- Doğrudan doğruya hayrattan olanlar, B- Bu hayratın ve sair vakıf işlerinin masraflarını karşılayan gelir kaynağı mahiyetinde bulunanlar" şeklinde tanımlanmıştır. Madde 16'da ibadethane, hastane ve aşhane gibi yapılar A grubundan olduğu nitelendirilerek "kıymettar abidattan olan hayratın ayrı ayrı dosyalarını yaparak bunların vakfiye ve fotoğraflarını ve icab eden vesikaları toplamak suret ile bu dosyaları tekemmül ettirmek vakıflar teşkilâtının başlıca vazifelerindendir" denmiştir.

Yasal düzenlemelerle yenilenen Vakıflar kurumunun tanıtımının yapıldığı 1937 tarihli 'Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar' adlı yayında da nizamnameye değinilmiştir.[85] Kanunun nasıl uygulanacağını gösteren nizamnamenin 14. ve 16.

---

[84]http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3371.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3371.pdf.

[85] Vakıflar Umum Neşriyatının bastığı bu yayında Vakıflarda yapılan iyileştirmeler sonrasındaki durum aktarılmaktadır. Vakıfların yeni düzeni tanıtılmaktadır.

maddelerinde eski eserlerin muhafaza edilmesi hususunda Vakıflar teşkilatının görevleri olduğu söylenmiştir (*Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar*, 1937, 30-31). Ayrıca Osmanlı Dönemi'ndeki ihmaller yüzünden eski eserlerin ya kaybedildiğini ya da harap hale geldiğini; Cumhuriyet İdaresi'nin bu ata yadigârlarına kurtarıcı eli uzattığı ve yıkılıp gitmekten kurtardığı belirtilmiştir. Bu konuda da Vakıflar idaresinin yurdun her köşesinde iyi bir programla çalışmaya başladığı aktarılmıştır. Nizamnameden başka 21 Mayıs 1936'da Vakıflar Umum Müdürlüğü'nce çıkarılan fenni şartnameye de yer verilmiştir. 'Camilerin ve Bunlara Şumuli Olan Binaların Tamir ve İnşalarına ait Fenni Şartname' adıyla geçen bu resmi çalışmanın, "asarı atika camiasına dahil olan eserlerin tamiratında fenni ve ilmi bir çok esaslar ve usullere riayet edilmesi lazım geldiğinden prensip olarak halli ve bir esasa raptı kabil olan mesail İstanbul Müzeleri Umum Müdürlüğü ve Eski Eserleri Koruma Heyeti ile birlikte" tespit edildiği söylenmiştir (*Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar*, 1937, 31). Görüldüğü üzere her ne kadar iki ayrı kurum olmalarına ve sorumlu oldukları yapılar ayrı olmasına rağmen eski eser koruma alanında ortak bir çalışma olarak fenni şartname üretilmiştir.

Madde 1'de mimari ve tarihi değeri olan camilerin onarılması işlerinin şeriat dairesince yapılacağı, Madde 2'de onarılacak camide ne gibi uygulamalar yapılacağı, Vakıflar Fen Heyeti'nin yapacağı keşif ile tespit olacağı ve Evkaf Müdüriyetine bildirileceği belirtilmiştir. Keşiften sonra proje tanziminde gerek görülürse Vakıflar Fen Heyeti Şefi, Müzeler Genel Müdürlüğü ile görüşerek yapılacak işlerle ilgili etüt edilmesi sonrasında Evkaf Umum Müdürlüğü'ne sunulup eksiltmeye konulması (ihale edilmesi) 2. maddenin devamında yazılıdır. Sonraki madde de caminin tamir ve inşa işlerinden sorumlu mimarın fen heyeti ile görüşmeden ve bu görüşün onayını Evkaf Müdürü ve Müzeler Müdürü'nden almadan yapılması gerekli olsa dahi keşifte olmayan bir işi yapamayacağı belirtilmiştir. Bu maddeler, Vakıf ve Müzeler Müdürlüklerinin koordinasyon içinde çalıştığının göstergesidir

Fenni Şartnameyi hazırlayanlar hakkında kesin bilgi yoktur. Ancak belirtildiği üzere Vakıflar Fen Heyeti'yle EEMGM'nün ortak çalışması olmasından dolayı bu dönemde çalışan mimarlar önemlidir. Bu tarihlerde İstanbul Vakıflar Başmimarı olan Nihad Nigizberk'den (1878-1945) sonra Vasfi Egeli (1890-1962) Fen Heyetini

yönetmiş; Süreyya Yücel (1903-1970), Mustafa Rona ve Salim Gürşen[86], Vakıflarda çalışmalarını yürütmüşlerdir (Egeli, 1946, 44-45; Yücel, 2012, 75). Sedat Çetintaş (1889-1965) ve Macit Kural (1889-1964) ise EEMGM'de görev yapmaktadır.

17 Şubat 1940 gün ve 2/12870 sayılı kararda 'Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Nizamname' çıkarılmış; ilk kez kurumun yapılanması ayrıntılı tanımlanmıştır (Madran, 2002, 145). Müdürlük altındaki koruma uygulamalarından sorumlu olan İnşaat Müdürlüğü, merkezde ve diğer illerde yapılacak her türlü inşaat ve onarıma ait keşifleri ve projeleri hazırlayacak; merkez, onay için gelen projeleri inceleyecek, uygulamaları yönetecek ve denetleyecek, uygulama sonunda sonuç raporu hazırlayacaktır. Ayrıca İstanbul'daki müdürlüğün bölgedeki eski eserlerin durumunu inceleyerek altı aylık raporlar hazırlama ve gelecek onarım isteklerini değerlendirme görevleri bulunmaktadır. Müdürlüğün başında fenni ehliyeti haiz mimar ve mühendis olması belirtilmiştir. Taşradaki uygulamalar ait projelerin merkezde yapılacağı, diğer tüm işlemlerin ise oradaki mimarlar tarafından yürütülmesi şeklinde bir organizasyon şeması kurulmuştur (Madran, 2002, 145-146). Ancak kurulan bu teşkilat şemasıdaki insan sayısının yeterli değildir.

Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ndeki düzenlemeler

Maarif Vekâletine bağlı olarak 15.09.1936 gün ve 2/5326 sayılı kararla Rölöve Bürosu kurulmuştur. Sultan Mahmut Türbesi'nde çalışan büronun başında Sedat Çetintaş bulunmuştur. Ayrıca bir desinatör ve bir kâtip görev yapmaktadır (Ödekan, 2004, 13).

1944'te dönemin Maarif Bakanı Hasan Ali Yücel'in ekibinde çalışmaya başlayan Ali Saim Ülgen, Vekâlete bağlı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü altında Anıtlar Şubesi'ni kurmuş ve şubenin müdürü olmuştur (Ahunbay, 2015, 13). Kendisi bu görev öncesinde 1938'de Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nden yüksek mimar olarak mezuniyeti sonrasında akademide mimarlık tarihi alanında Prof. Celal Esat Arseven'in asistanlığını yapmaktadır. Daha öğrenciyken Eski Eserler Encümen'in de

[86] Mustafa Rona, 1934 Güzel Sanatlar Akademisi'nden mezundur. Salim Gürşen ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır (Url-10).

envanter çalışmalarına katıldığı görülmektedir. İstanbul'daki örneklerin yanı sıra Sivas ve Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin fişlerini de kendisi hazırlamıştır.[87]

Mesleki yaşamının erken yıllarındaki bu çalışmalarda dahi Ülgen, tescile değer görülen eserler hakkında koruma önerilerinde bulunmuş ve yorum getirmiştir (Ahunbay, 2015, 4-5). Daha sonra Cumhuriyet yönetimi tarafından kültür varlıklarının korunması için yetişmiş kadrolar oluşturmak için Maarif Vekâleti kanalıyla yurtdışına eğitime gönderilen kişilerden birisi de kendisi olmuş, 1938'de Almanya'ya gitmiş ancak II. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle Fransa'ya geçmiştir. Ülgen'in bu deneyimi önemlidir. Yurt dışında gördüğü restorasyon uygulamalarını, 1943'de hazırladığı kitabında yer vermiştir.

Şube müdürü olarak görev yaptığı birimin teşkilat yapılanmasında 18 Temmuz 1944 gün ve 4624 sayılı yasayla başka kadrolar da oluşturulmuştur (Şekil B.4). Merkezde Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'ne 1 umum müdür, 3 şube müdürü olmak üzere uzman, idari görevliler atanmıştır. Taşra ve merkezde toplam 185 kişi istihdam edilerek kadro genişletilmiştir.[88] Bir süre sonra da Genel Müdürlüğe Hamit Zübeyr Koşay terfi ettirilmiştir.[89]

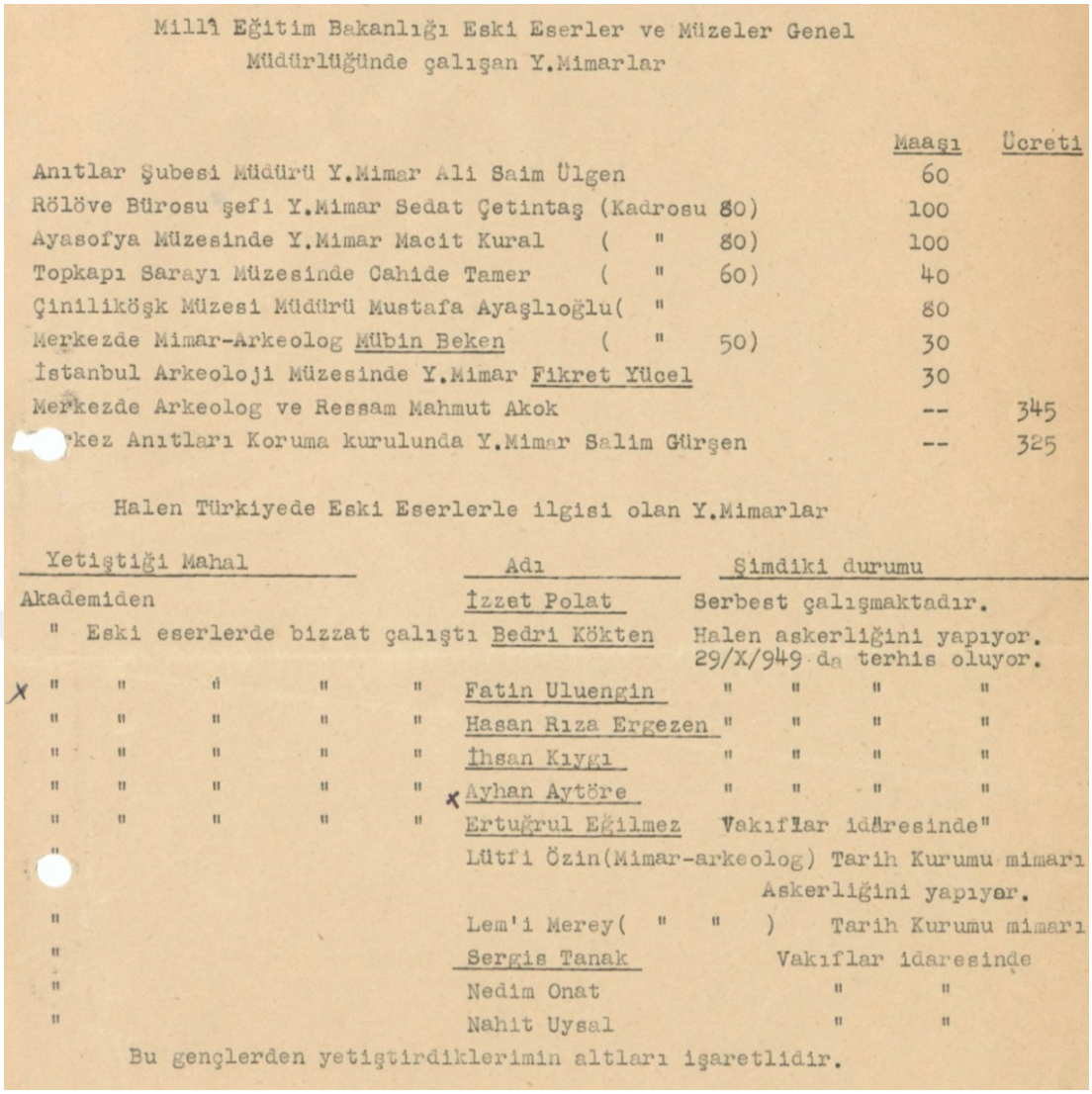
Ülgen Arşivi'nde Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünde çalışan mimarların yazılı olduğu bir listede çalışan diğer isimler de öğrenilmektedir (ASÜA, TASUDOC1353), (Şekil 3.8). 1940'ların sonunda hazırlanmış olduğu görülen bu belgede Ülgen'in Şube Müdürü olarak çalıştığı EEMGM'ndeki diğer çalışanlarla "Halen Türkiye'de Eski Eserlerle ilgisi olan Y. Mimarlar", "Türkiye'de Eski Eserlerle meşgul olmak isteyen hevesli mimarlar" ve "Müşavir olarak meslek ve şehircilik bilgilerinden faydalanılabilecek Y. Mimarlar" başlığı altında o dönem çalışan kişiler sıralanmıştır. Bu listede yer alan isimlerin koruma konusunda yeterli olduğu düşünülse de eski eserler ve bunların restorasyonları düşünüldüğü vakit, bu kişilerin koruma çalışmalarını yürütmek için yeterli sayıda olmayacağı anlaşılacaktır.

---

[87] Sivas Çifte Minareli Medrese'nin fişinde yazılı olan tarih 16.031937; Erzurum Çifte Minareli Medresesi'ne ait fişte ise 29.10.1937'dir.

[88] 4624 sayılı Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı kanunla eklerine bağlı cetvellerin Maarif Vekilliği kısımlarında değişiklik yapılması hakkında kanun http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5763.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5763.pdf.

[89] 24.7.1944 tarihli kararname http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5770.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5770.pdf.

Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünde çalışan Y.Mimarlar

	Maaşı	Ücreti
Anıtlar Şubesi Müdürü Y.Mimar Ali Saim Ülgen	60	
Rölöve Bürosu şefi Y.Mimar Sedat Çetintaş (Kadrosu 80)	100	
Ayasofya Müzesinde Y.Mimar Macit Kural (" 80)	100	
Topkapı Sarayı Müzesinde Cahide Tamer (" 60)	40	
Çinilikösk Müzesi Müdürü Mustafa Ayaşlıoğlu("	80	
Merkezde Mimar-Arkeolog Mübin Beken (" 50)	30	
İstanbul Arkeoloji Müzesinde Y.Mimar Fikret Yücel	30	
Merkezde Arkeolog ve Ressam Mahmut Akok	--	345
Merkez Anıtları Koruma kurulunda Y.Mimar Salim Gürgen	--	325

Halen Türkiyede Eski Eserlerle ilgisi olan Y.Mimarlar

Yetiştiği Mahal	Adı	Şimdiki durumu
Akademiden	İzzet Polat	Serbest çalışmaktadır.
" Eski eserlerde bizzat çalıştı	Bedri Kökten	Halen askerliğini yapıyor. 29/X/949 da terhis oluyor.
X " " " " "	Fatin Uluengin	" " " "
" " " " "	Hasan Rıza Ergezen	" " " "
" " " " "	İhsan Kıygı	" " " "
" " " " "	X Ayhan Aytöre	" " " "
" " " " "	Ertuğrul Eğilmez	Vakıflar idaresinde"
"	Lütfi Özin(Mimar-arkeolog)	Tarih Kurumu mimarı Askerliğini yapıyor.
"	Lem'i Merey(" ")	Tarih Kurumu mimarı
"	Sergis Tanak	Vakıflar idaresinde
"	Nedim Onat	" "
"	Nahit Uysal	" "

Bu gençlerden yetiştirdiklerimin altları işaretlidir.

Şekil 3.8 : EEMGM'nde çalışan mimarların listesi (ASÜA, TASUDOC1353).

Bu dönemdeki önemli çalışmalardan biri de Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1940'lardan itibaren çeşitli dallardaki uzmanların katılımlarıyla gerçekleştirdiği yurt içi gezilerinden Erzurum'da yapılanıdır. İkinci Dünya Savaşı nedeniyle kültür varlıklarının korunması ile ilgili tartışmaların, çalışmaların yoğun şekilde gerçekleştirildiği bu yıllarda ülkemizde de konunun dikkate alındığı görülmektedir. 1944 Erzurum Gezisi'nde de amaç, kentteki tarihi yapıları, mimari anıtları incelemektir. Gezi sonrasında kentteki anıtları tanıtmak için sergi açılmış, Ali Saim Ülgen, Dündar Beyce, Hamit Kemali ve Harika Söylemezoğlu, Mahmut Akok tarafından hazırlanan "tıpkıçizimler" (rölöveler) sergilenmiştir (Alsaç, 2001, 3), (Şekil 3.9). Geziyle ilgili olarak Ali Saim Ülgen'in hazırladığı "Erzurum'un şehircilik ve anıtları yönünden incelemesi" adlı iki adet rapor bulunmaktadır.

Şekil 3.9 : 1944 Erzurum Gezisi sonrasında sergilenen çalışmalardan biri; Mahmut Akok tarafından çizilen "200 yıl Önceki Erzurum" adlı panorama (ASÜA).

1945 yılında Maarif Vekâleti tarafından yürütülen Eski Eserler ve Müzeler I. Danışma Kurulu (EEMDK) toplanmıştır. Bakan Hasan Ali Yücel'in kurul başkanlığı yaptığı komisyona Anıtlar Şube Müdürü Ali Saim Ülgen ile birlikte diğer şube müdürleri ayrıca Topkapı Sarayı ve Arkeoloji Müzeleri müdürleri de katılmıştır (EEMDK, 1945, 1). Yücel, yaptığı konuşmada korumanın finansal sorununa değinmiş ancak asıl sorunun işi yapan usta ya da mimar işi olmasından dolayı değil kültür ve anlayış eksikliği olduğunu vurgulamıştır. İstenilen hususlara bakıldığında mevcut şartlar altında yapılacak işlerde en acil olanların öncelikte olduğu görülmektedir.

Anıt ve eski eser tanımlamaları da yapılmıştır:

> Eski eser: gelip geçmiş kavimlerin ve atalarımızın yaşayışlarına, maddi ve manevi kültürlerine tanıklık eden, yer altında ve yer üstünde bulunan belgelere genel olarak eski eser denir. Eski eserlerden gayrimenkul olanlar içinde, tarihi ve mimari değeri olup da korunması kamunun menfaati icabı olan yapılara ve tesislere tarihi anıt denir. (EEMDK, 1945, 18-19).

Bu tanımlar günümüzde kültür varlığı olabilmesi için bir yapıda olması beklenen tarihi belge niteliğine karşılık gelmektedir.

Onarımların ve envanter çalışmalarının nasıl yapılması gerektiği ile ilgili hazırlanacak talimatnamenin önemli hususları belirlenmiştir. Buna göre; eski eserlerin harita ve planlar üzerinde tespit şekli, anıtların mimari ve tarihi değerlerini ve son durumlarını açıklayan fişlerin eklenmesi, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'nün anıt özelliğine sahip yapıların belirlenmesi için kurulca inceleme yapması ve liste hazırlaması, oluşturulan anıt listelerinin bakanlık onayı alındıktan sonra ilgili makamlara ilan edilmesi ayrıca anıt özelliğinin hiçbir şekilde kaldırılmaması kanun tasarısında olması gereken konulardır (EEMDK, 1945, 19).

Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü Danışma toplantısının Hamit Zübeyr Koşay'ın bahsettiği önemli konulardan biri de yeni bir komisyonun kurulmasıyla ilgilidir. Yılda en az iki defa bir araya gelip koruma ve müzecilik alanlarındaki teknik işleri görüşen Danışma Kurulu ile birlikte gelecek yıllarda Avrupa'da olduğu gibi "Tarihi Anıtlar Yüksek Komisyonu" kurulmasının ümit ettiğini dile getirmiştir (EEMDK, 1945, 10). Bu söylemi, bu görevi üstlenecek bir kuruma ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Ayrıca yeni bir kanun yapılması elzem görülmektedir. Hem Yücel hem de Koşay, mevcut mevzuatın eksikliğini belirtmiş; 40 sene önce yapılan ve kendi dönemindeki ihtiyaçları karşılayan kanunların yeterli olmadığını aktarmışlardır (EEMDK, 1945, 9, 11). Bunun için de yeni bir kanun tasarısı hazırlanmış; Faik Reşit Unat, Aziz Ogan, Tahsin Öz, Ali Saim Ülgen, Macit Kural gibi isimlerden oluşan bir komisyon tasarıyı incelemiştir. Ayrıca son düzeltmeler için hukuk uzmanları tarafından incelenmesi kararı alınmıştır.

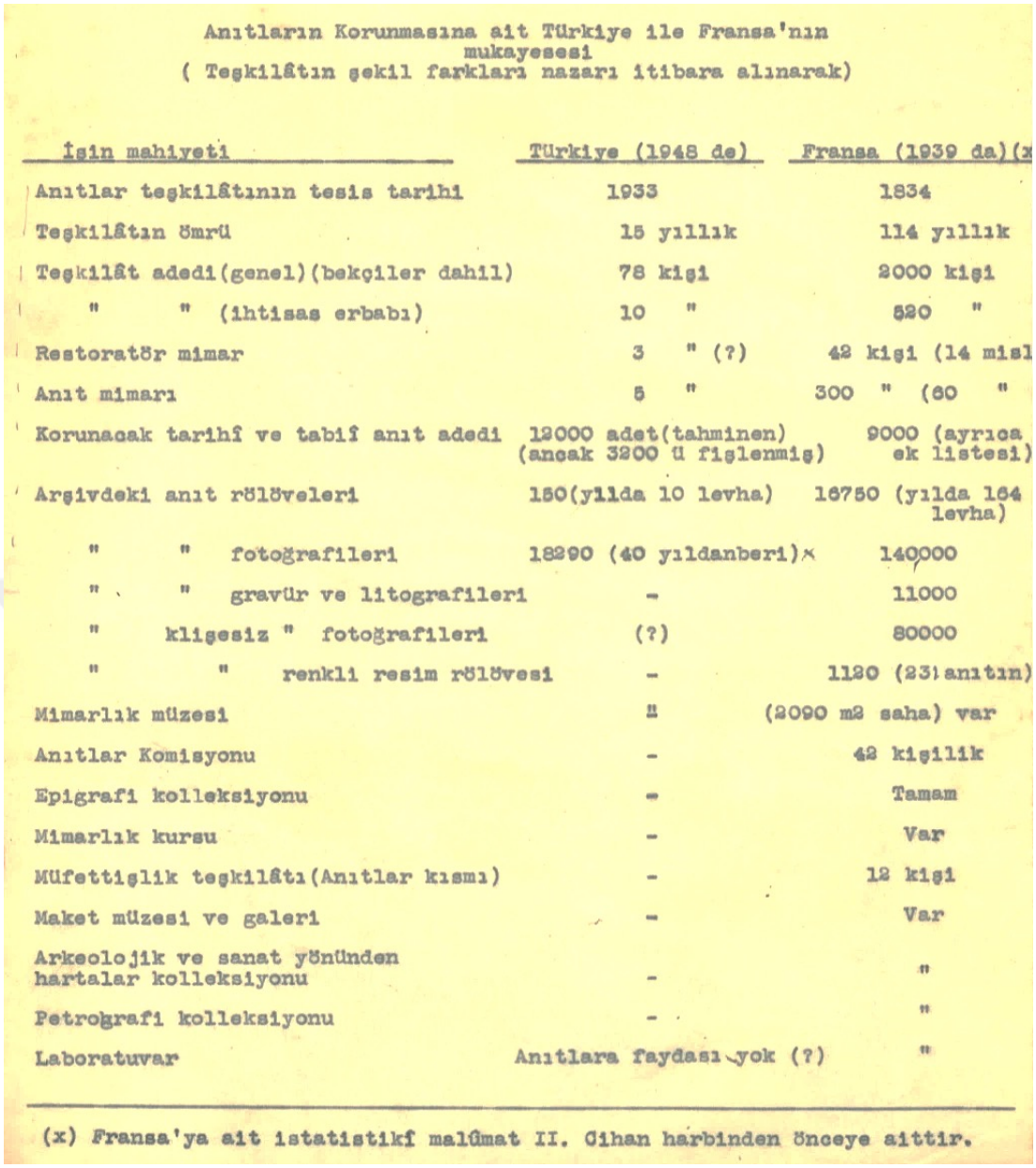
Danışma Kurulu toplantısının bir çıktısı olarak bir yıl sonra Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü, 'Türkiye Tarihi Anıtları (Ön Tasarı)' adlı belgeyi oluşturmuştur. Belge, Vakıflar ve diğer kurumlar bünyesinde olan tüm anıtsal yapıları kapsamaktadır. Bakan Hasan Ali Yücel'in eski eserlerin önemini vurguladığı önzsözüyle başlayan tasarı, Anadolu'nun zenginlikleri, anıtların turizmin sermayesi olduğu, anıtların bir ülkenin medeniyet göstergesi, milli hazinesi olduğu anlatılan önemli başlıklarda metinlerden oluşmaktadır. Ayrıca anıtların Türkiye'de ve diğer ülkelerde nasıl korunduğu yasal ve teşkilat yapısıyla anlatılmıştır. Son olarak da anıtların önemlerine göre yapılan sıralama ve gereken ödeneklerin belirlendiği liste yer almıştır (*Türkiye Tarihi Anıtları (Ön tasarı)*, 1946).

Tasarıda anıtların kötü durumda olmalarının sebepleri maddeler halinde açıklanmıştır. İlk maddede anıtların bakım onarımında sorumluluğu çeşitli kurumlara

dağıtılmasına yer verilmiştir. 1920-30 yılları arasında oluşturulan kanunlar ve bunlar kapsamında hangi anıt türlerinin hangi kurumlara verildiği sıralanmıştır. İkinci sorun olarak anıtların mülkiyet meselesine değinilmiş; bu eserlere kimin sahip oldukları ve kimlerin bakımından sorumlu olduğu kesin olarak belirtilmesi gerektiği ayrıca anıtları tahrip edenlere karşı cezai hükümlerin ağır olması gerektiği yazılmıştır. Üçüncü maddede toplumsal bilinçten bahsedilmiş, halk arasında anıt ve sanat sevgisinin, tarihi eserlere saygı duygusunun gelişmesi gerektiği söylenmiştir. Son olarak da anıtların kütüğe geçirilmesi ve sınıflandırılmasının şart olduğu; eski yapıların onarımı için bu alanda yetişmiş "restorasyoncu mimarlara, ustalara… Anadolu anıtlarının karakterlerine uygun şekilde çalışmaya alışmış ihtisas kazanmış teknisyenlere" ihtiyaç olduğu aktarılmıştır (*Türkiye Tarihi Anıtları (Ön tasarı)*, 1946, 21-22).

Tasarıda yer alan anıtların korunması sorunlarının ilk sebebi olan anıtların farklı kurumlara dağıtılması bu dönemde tartışılan önemli bir konudur. 1940 yılı Vakıflar Bütçe tasarısı için meclisteki görüşmelerde camiler onarılırken medreselerin harap halde kalması gibi sorunlar dile getirilmiş; dönemin Vakıflar Genel Müdürü her ne kadar camilerin onarımı sırasında mektep, medrese, türbe, sebil ve çeşme gibi eserleri birlikte tamir edilmelerini isteseler de kanunlar çerçevesinde yapılamayacağını belirtmiştir (Öztürk, 1995, 418). Maarif Vekâleti, bu sorunları çözmek için bu tartışmalardan önce Vakıflar ve Valilik çalışanlarından oluşan bir heyet kurmuşlardır. Heyet, İstanbul'daki yapılar incelenerek bir rapor hazırlamıştır. Ancak onarımlar için keşifler hazırlansa da ne yazık ki bütçe yetmediği; Maarif Vekâleti'nin "mühim işlerini bırakarak onarım hizmeti" ile pek ilgilenmediği aktarılmıştır. Bu tür sorunların artması, çözüm olarak ilerleyen yıllarda eski eserlerin tekrar Vakıflara bağlanması kararını veren yasayı oluşturacaktır (Öztürk, 1995, 419).

Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen daha çok çaba ve kaynak olması gerektiği Ali Saim Ülgen'in "Anıtların korunmasına ait Türkiye ile Fransa'nın mukayesesi" adlı belgesinde görülmektedir (Şekil 3.10). Kıyaslamada Türkiye için yazılan değerler EEMGM'ne aittir. Her ne kadar Fransa koruma alanındaki en ileri seviyelerdeki bir örnek olsa da bu tablo, ülkemizdeki koruma çalışmalarının olması gereken seviyeden çok uzak olduğunu göstermektedir. Bu tarihlerde koruma alanında yasal, örgütsel ve ekonomik alanda çok daha yoğun gelişmelere ihtiyaç vardır.

Anıtların Korunmasına ait Türkiye ile Fransa'nın mukayesesi
(Teşkilâtın şekil farkları nazarı itibara alınarak)

İşin mahiyeti	Türkiye (1948 de)	Fransa (1939 da)(x
Anıtlar teşkilâtının tesis tarihi	1933	1834
Teşkilâtın ömrü	15 yıllık	114 yıllık
Teşkilât adedi(genel)(bekçiler dahil)	78 kişi	2000 kişi
" " (ihtisas erbabı)	10 "	520 "
Restoratör mimar	3 " (?)	42 kişi (14 misl
Anıt mimarı	5 "	300 " (60 "
Korunacak tarihî ve tabiî anıt adedi	12000 adet(tahminen) (ancak 3200 ü işlenmiş)	9000 (ayrıca ek listesi)
Arşivdeki anıt rölöveleri	150(yılda 10 levha)	16750 (yılda 164 levha)
" " fotoğrafileri	18290 (40 yıldanberi)x	140000
" " gravür ve litografileri	-	11000
" klişesiz " fotoğrafileri	(?)	80000
" " renkli resim rölövesi	-	1120 (23 anıtın)
Mimarlık müzesi	"	(2090 m2 saha) var
Anıtlar Komisyonu	-	42 kişilik
Epigrafi kolleksiyonu	-	Tamam
Mimarlık kursu	-	Var
Müfettişlik teşkilâtı(Anıtlar kısmı)	-	12 kişi
Maket müzesi ve galeri	-	Var
Arkeolojik ve sanat yönünden hartalar kolleksiyonu	-	"
Petrografi kolleksiyonu	-	"
Laboratuvar	Anıtlara faydası yok (?)	"

(x) Fransa'ya ait istatistikî malûmat II. Cihan harbinden önceye aittir.

Şekil 3.10 : Ülkemizdeki anıtların korunmasıyla ilgili durumun sürekli takip edilen Fransa ile kıyaslamasını gösteren belge (ASÜA, TASUDOC0123031).

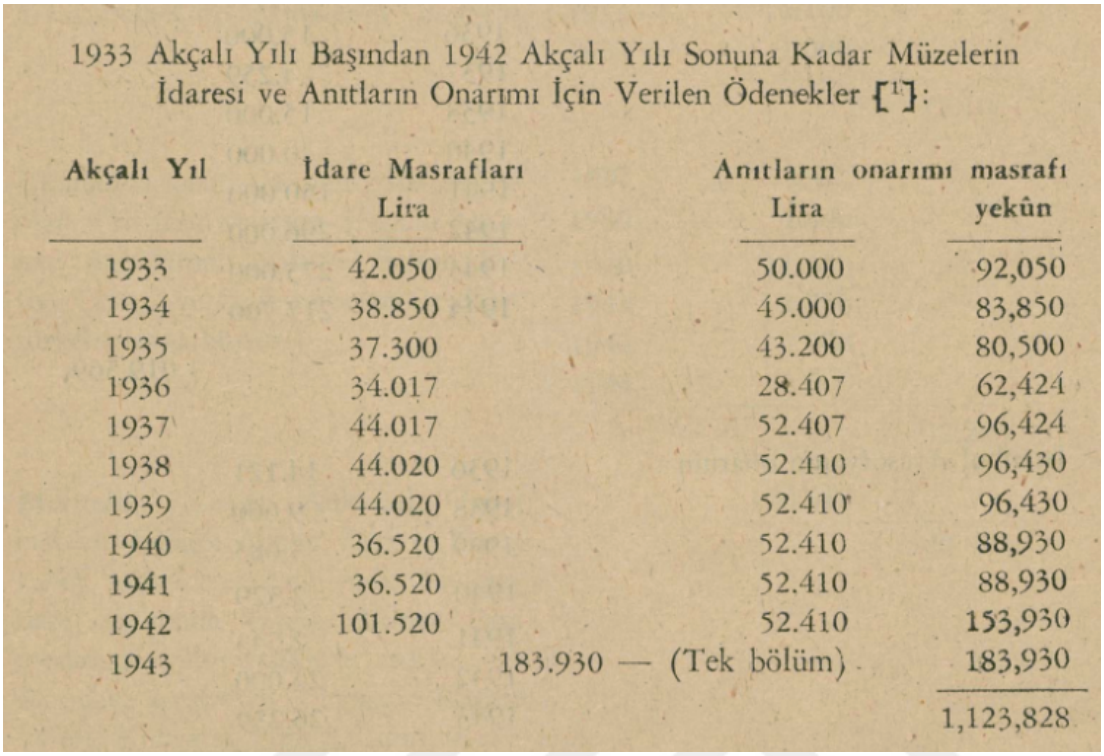
3.3.2.2 Gerçekleştirilen onarımlar ve dönemin koruma yaklaşımı

Onarımların programlanması

Onarıma ihtiyaç duyan birçok anıtın hangi sıra ile onarılmaya başlandığı önemli bir konudur. Onarım programı olarak adlandırabileceğimiz bu konu hem koruma çalışmalarındaki sistemin nasıl işlediğini hem de çalışmaların ekonomik boyutunu göstermektedir.

1933'de Maarif Vekâleti'nin hazırladığı Acilen Tamiri İktiza Eden Tarihi Binalar Listesi konuyla ilgili ilk çalışmalardan biri olarak kabul edilebilir. Nitekim bu

listeden sonra tekrar bir seçim yapılarak 1933-35 yılları arasında önemli ilk onarımları gerçekleştirilmiştir (Şekil 3.11).

1933 Akçalı Yılı Başından 1942 Akçalı Yılı Sonuna Kadar Müzelerin İdaresi ve Anıtların Onarımı İçin Verilen Ödenekler [1]:

Akçalı Yıl	İdare Masrafları Lira	Anıtların onarımı masrafı Lira	yekûn
1933	42.050	50.000	92,050
1934	38.850	45.000	83,850
1935	37.300	43.200	80,500
1936	34.017	28.407	62,424
1937	44.017	52.407	96,424
1938	44.020	52.410	96,430
1939	44.020	52.410	96,430
1940	36.520	52.410	88,930
1941	36.520	52.410	88,930
1942	101.520	52.410	153,930
1943		183.930 — (Tek bölüm)	183,930
			1,123,828

Şekil 3.11 : EEMGM'nin 1933-42 yılları arasında yaptığı onarım ödenekleri (ASÜA, TASUDOC0439018).

1945'de toplanılan EEMDK'da onarım önceliğinin "üstün değerli" anıtlarda olduğu belirtilerek yıkılma tehlikesi en fazla olan yapılardan işlerin başlanması gerektiği ve onarılacak yapılara mutlaka yeni işlev verilmesi söylenmiştir. Ayrıca Danışma Kurulu toplantısının bir çıktısı olan Türkiye Tarihi Anıtları (Ön Tasarı) adlı belgede anıtlar arasında önemlerine göre 3 derece sıralama ayrıca bunlar için ayrılan ödenekler ve takviye, onarım, tanzim, kurtarma, restorasyon, rekonstrüksiyon, istimlak tanımları ile yapılacak işler belirlenmiştir. Onarılması planlanan anıtlar listelenerek onaylanması için Bakanlığa sunulması kararı alınmıştır (*Türkiye Tarihi Anıtları (Ön tasarı)*, 1946, 23).

"Sanat değerleri büyük olan ve esaslı yardım görmeleri gereken anıtlar" A- listesinde Amasya kentinden Bimarhane için kurtarma ve onarım işleri, 350.000 inşaat tutarı; Gök Medrese için ise kurtarma işi 465.000 tutarı yazılıdır. Başka bir örnek olarak Sivas Buruciye Medresesi için onarım işi, 80.000; Erzurum Çifte Minareli Medrese için restorasyon işi 650.000 tutar belirtilmiştir. "Değerli eserler olmakla beraber şimdilik onarımları geciktirilebilen anıtlar" B ve C gruplarında toplanılmıştır. B

grubunda Amasya Torumtay Türbesi, Tokat Ali Tusi Türbesi, Pervane Hamamı; C grubunda kale, hamam gibi anıtlar yer almıştır. Sonuç olarak A listesi için 49.692.000 lira, B listesi için 45.000.000 lira ve C listesi için 41.000.000 liralık bir tutar hesaplanmıştır. Devamlı bakım, denetleme ve teşkilat masrafları için hesaplanan 5.308.000 lira ile beraber genel toplam 141.000.000 lira olmuştur. Ancak bu kaynağın elde edilebilmesinin Şekil 3.1'de yer alan EEMGM'nin dokuz senelik masrafları dikkate alındığında çok uzun yıllar süreceği anlaşılmaktadır.

Tasarıda belirtilen hususlardan biri toplumsal bilinçlenmeye yönelik birçok kurumun katkılarıyla ilgilidir. Bunlardan biri olan Halkevleri hem çıkardıkları yayınlarla, verdikleri konferans ve açtıkları sergilerle geniş kitlelere ulaşabilen önemli bir oluşum olurken müze ve sergi kollarının çalışmaları sayesinde onarımların programlanması ile ilgili dolaylı katkıları olmuştur. Cumhuriyet arşivlerinden elde edilen belgelerde birçok kentteki halkevleri tarafından eski eserlerle ilgili birçok konuda raporların hazırlanıp parti başkanlığına iletildiği, acil onarımı gerektiren bir anıt için müdahale ihtiyacının taşradan merkeze duyurulmasını sağladıkları görülmüştür. 1946 tarihli bir belgede Halkevi Başkanı Diyarbakır'da tarihi eserlerin ve abidelerin mevcut durumlarını anlatan bir rapor hazırlamıştır. Bu belge önce Diyarbakır Parti Başkanlığı'na, buradan parti genel sekreterine aktarılmış; sekreter de gereğinin yapılması için sorumlu kurum Vakıflara iletmiştir.[90] 1944'te Parti Genel Sekreteri, Maarif Bakanı Hasan Ali Yücel'e gönderdiği yazıda sanat abidelerinin korunmalarıyla ilgilenen Halkevlerinin çevrelerindeki abideler hakkında malumat verdiklerini, Niğde Halkevi'nin verdiği malumata göre Hudavent Türbesi ve Hatıroğlu Çeşmesi'nin kitabesi harap olduğu, bunların tamir ettirilerek kurtarılmalarını dilediklerini aktarmıştır. 1942'de de Halkevi Reisi, Konya'daki Selçuklu dönemi eserlerinin en eskisi olan ancak askeri depo olarak kullanılan Alaaddin Camii'nin sakfından temeline kadar iki taraflı yarıldığını; yapının kara dam üst örtüsünden su sızdığını bildiren yazısını Genel Sekreterliğe göndermiştir. Acilen tamirinin yapılması gerektiğini, eğer tamiri uzarsa en azından kış gelmeden yapıdaki ayrılmaların ve su sızıntılarının kapatılmasını Maarif Vekâleti ve Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne bildirilmesini arz etmiştir. Belgelerde Anadolu'daki birçok anıtın İsmet İnönü'nün tamimlerine rağmen boşaltılması istenen askeri amaçlı ya da toprak

[90] BCA 490.100.1067.1093.1

mahsulleri ofisi tarafından depo amaçlı kullanımlarının devam ettiği bu kapsamda olmayanların da harap halde oldukları görülmektedir.

Bu dönemde anıtlarda ciddi bozulmalara neden olan doğal afetler sonrası da yapıların durumlarının tespitine yönelik çalışmalar birtakım onarım programlarının oluşturulmasıyla sonuçlanmıştır. Yine bu konuda da Halkevlerinin katkıları vardır. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yaşanan depremler sonrasında hazırladığı birçok rapor bulunmaktadır. 1939 yılında önce Kırşehir'de daha sonra Erzincan'da şiddetli depremler yaşanmıştır.[91] 1943 Samsun merkezli depremde Amasya, Tokat, Kastamonu ve çevresindeki tarihi anıtlarda da büyük çapta hasarlar meydana gelmiştir (Şekil 3.12).

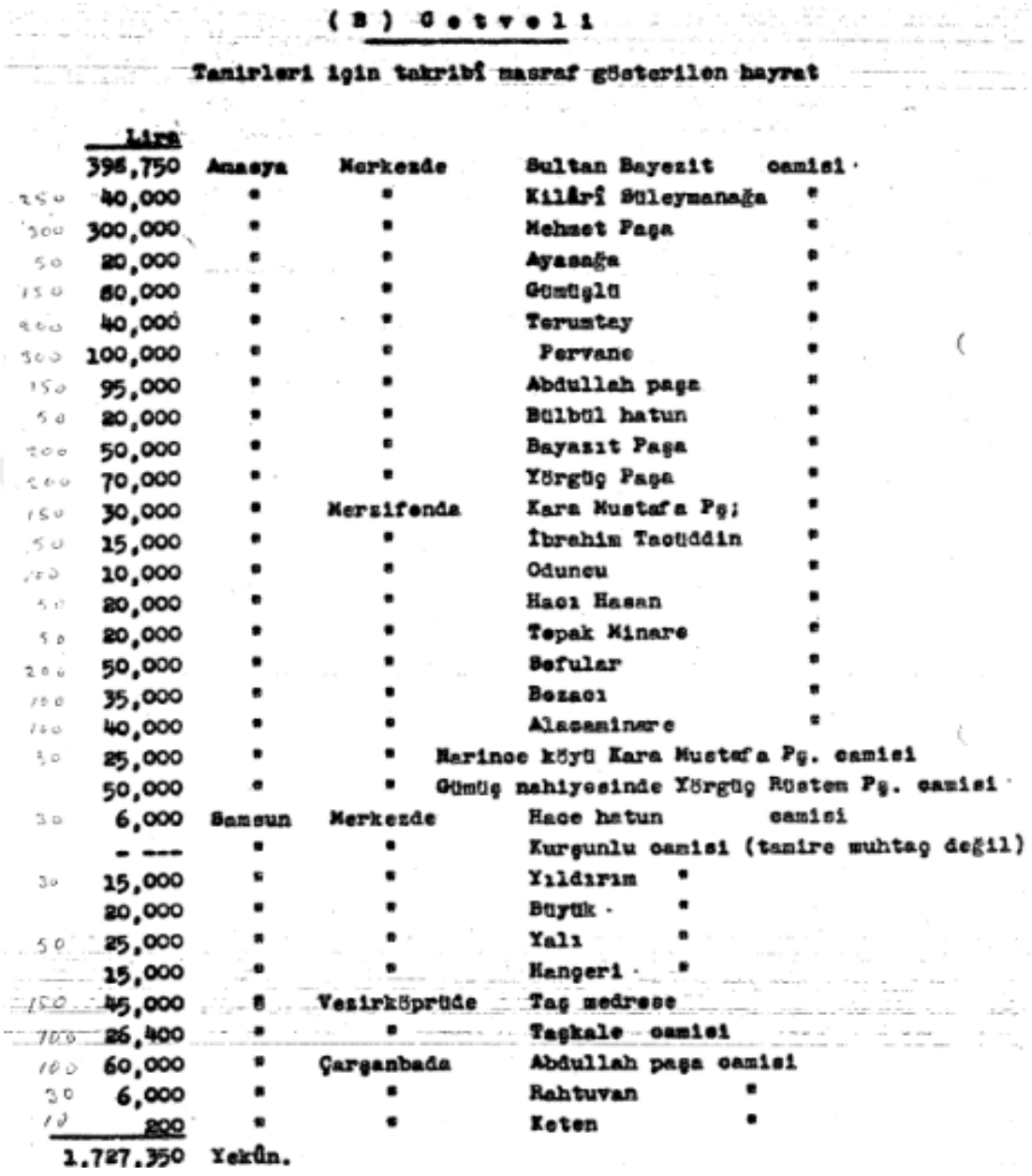
Şekil 3.12 : 1943 Depremi'nde Amasya II. Bayezid Külliyesi'nin yıkıma varan hasarları (Amasya Beyazıt Külliyesi Genel İdari Klasörü, VGM Arşivi).

Bu dönem Vakıflarda çalışan Alaaddin Özaktaş[92] ve Hurşid Altuncu tarafından 1944 tarihli deprem sonrası yapıların durumunun tespitini anlatan rapor hazırlanmıştır.

[91]Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Ulusal Deprem İzleme Merkezi Url-6.

[92] Y. Mimar Alaadin Özaktaş (1875- 1947), Sanayi-i Nefise Mektebi Mimarlık Bölümü'nden diploma alan ilk Türk mimarıdır. İlk olarak VGM İnşaat Dairesi'nde uzman olarak çalışmış ardından bu birimde başmimar ve müdür yardımcısı olmuştur. İlerleyen yıllarda serbest mimarlık işleri yürütmüş ve arkadaşı Mimar Kemalettin'in birçok projesinin müteahhitliğini yapmıştır. 1936'dan sonra tekrar Vakıflar'a geri dönmüş ve eski eser onarımlarında daha çok görev almaya başlamıştır. Bulgaristan

Raporun A listesinde tamir kabul etmeyecek derecede hasar gören hayratlar, B listesinde tamir için takribi masraf gösterilen hayratlar sıralanmıştır (Şekil 3.13).

(B) Cetveli

Tamirleri için takribî masraf gösterilen hayrat

	Lira				
	396,750	Amasya	Merkezde	Sultan Bayezit	camisi
250	40,000	"	"	Kilârî Süleymaniğe	"
300	300,000	"	"	Mehmet Paşa	"
50	20,000	"	"	Ayasağa	"
150	80,000	"	"	Gümüşlü	"
200	40,000	"	"	Terumtay	"
300	100,000	"	"	Pervane	"
150	95,000	"	"	Abdullah paşa	"
50	20,000	"	"	Bülbül hatun	"
200	50,000	"	"	Bayazıt Paşa	"
200	70,000	"	"	Yörgüç Paşa	"
150	30,000	"	Merzifonda	Kara Mustafa Pş;	"
50	15,000	"	"	İbrahim Taceddin	"
150	10,000	"	"	Oduncu	"
50	20,000	"	"	Hacı Hasan	"
50	20,000	"	"	Tepak Minare	"
200	50,000	"	"	Sefular	"
100	35,000	"	"	Bezaci	"
100	40,000	"	"	Alacaminare	"
50	25,000	"	"	Marinoe köyü Kara Mustafa Pş. camisi	
	50,000	"	"	Gümüş nahiyesinde Yörgüç Rüstem Pş. camisi	
30	6,000	Samsun	Merkezde	Hace hatun	camisi
	- ---	"	"	Kurşunlu camisi (tamire muhtaç değil)	
30	15,000	"	"	Yıldırım	"
	20,000	"	"	Büyük	"
50	25,000	"	"	Yalı	"
	15,000	"	"	Hangeri	"
150	45,000	"	Vezirköprüde	Taş medrese	
700	26,400	"	"	Taşkale camisi	
100	60,000	"	Çarşanbada	Abdullah paşa camisi	
30	6,000	"	"	Rahtuvan	"
10	200	"	"	Keten	"
	1.727,350	Yekûn.			

Şekil 3.13 : 1944 yılında hazırlanan deprem sonrası anıtsal yapıların durum raporunun B listesinde, incelenen yapılardan Amasya Gökmedrese Camii de yer almaktadır (Amasya Beyazıt Külliyesi Genel İdari Klasörü, VGM Arşivi).

Bu raporda dört kentte 57 hayratın hasar gördüğü; bunlardan yedisinin tamir edilemeyecek kadar kötü durumda olduğu, geri kalanların tamiri için 2.198.350 TL lik keşif hazırlandığını belirtmiştir. Yapıların duvarlarının yıkılmasında "Toprak

---

Sofya'daki Bosnalı Mehmed Paşa Camii, Divriği Ulu Cami, Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii onarımlarında bulunmuştur (Karakaya, 2006, 85-86)

Mahsulleri Ofisi'nin hiçbir hesaba istinat etmeksizin doldurduğu hububatın amil olduğu anlaşılmakta ve binnetice Vakıflar İdaresi'nin toplam 240.000 TL reddesinde bir zarara maruz kaldığı" söylenmiştir.[93] Torumtay Camisi adıyla Amasya Gökmedrese Camii'nin listede yer aldığı görülmektedir.

Bu tür listelerin oluşturulması onarımların programlanması, yapılardan haberdar olma konusunda önemli çalışmalardır. Ancak programlanan her onarımın gerçekleştirilemediği görülmektedir.

Onarımlar hakkında sayısal veriler

1930-1951 yılları arasındaki dönemde yapılan onarımlar incelendiğinde 1940'lara kadar VGM'nin cami onarımları %90'a varan oranda İstanbul'da gerçekleştirilmiştir (Çal, 1990). Bu oran, ancak 1950'lilerden sonra değişmeye başlayacak ve Anadolu'da etkin onarım çalışmaları yürütülecektir.

Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü'nün yürüttüğü onarımlarda ise 1928-33 yılları arasında sadece iki yapı onarılmışken, 1933 yılından itibaren sayı az da olsa artmıştır (Şekil 3.14). Ancak 1950'lere gelinceye dek onarım sayısı düşüktür. Çal (1990;187), sayısal verilerin az olmasını bu dönemde EEMGM'nün daha fazlasını yapmaya gücü yetmediği şeklinde yorumlamıştır. Bu dönemde Maarif Vekâletinin eski eser onarımları dışında eğitim alanında birçok okul yapma girişimleri olduğu da unutulmamalıdır. 1930-1950 yeni Türkiye'nin inşasının en yoğun olduğu dönem aralığıdır.

EEMGM'nün 1928'den itibaren gerçekleştirilen onarım çalışmalarında birçok yapı, müzeye dönüştürülmüştür. 1940'larda Sırçalı Medrese, Karatay Medresesi ve İnce Minareli Medresesi için müze işlevi düşünülmüş ve koruyucu tedbirler alınmıştır (Akok, 1977). Arkeoloji Müzesi olarak Kayseri Hunat Medresesi, Kent Müzesi olarak Kayseri Gıyasiye Medresesi kullanılmıştır. Sivas Gök Medrese de müze memurluğu olarak kullanılmıştır (Ülgen, 1943, 25). 1945'te Maarif Vekâleti bazı vakıf yapılarının müze olarak işlevlendirilmesini önermesiyle bu örnekler devam etmiştir.

[93] Amasya Beyazıt Külliyesi Genel İdari Klasörü, VGM Arşivi.

Adı	Yılı	
Topkapı Sarayı kulesi	1933	(Şekil 78 - 79)
Ali Tusî türbesi, Tokat	1933	
Kayseri türbelerinin tamiri	1933	
Amasya'da bimarhane istimlâki ve Hılfet		
Gazi türbesi	1933	
Efes, İsabey camii ve türbesinin islâhı	1933	
Denizli, Akhan kervansarayının muhafazası	1933	
Jüvien sütununun nakli	1933	(Şekil 109-110)
Ayasofya kubbeleri	1934	
Hekimoğlu Alipaşa sebili	1934	(Şekil 82)
Ankara kalesinin onarımı	1934	
Kayseri'de ufak tamirler	1934	
Erzurum, Çifteminareler tamiri	1935	(Şekil 80, 81)
Bağdatköşkünün tamiri	1935	
Ayasofya minaresi	1935	
Karaman, Nefisehatun medresesi	1935	
Niğde, Akmedrese	1935	
Topkapı Sarayı mutfakları	1936	(Şekil 83, 84, 85)
Çinili köşkün tamiri	1936	
Türbelerde tamirler	1937	
Türbelerde tamirler	1938	

Şekil 3.14 : Maarif Vekaleti Müzeler Dairesi ve İstanbul Müzeleri Umum Müdürlüğü tarafından yaptırılan tamirler (Ülgen, 1943, 57).

İstimlaklar

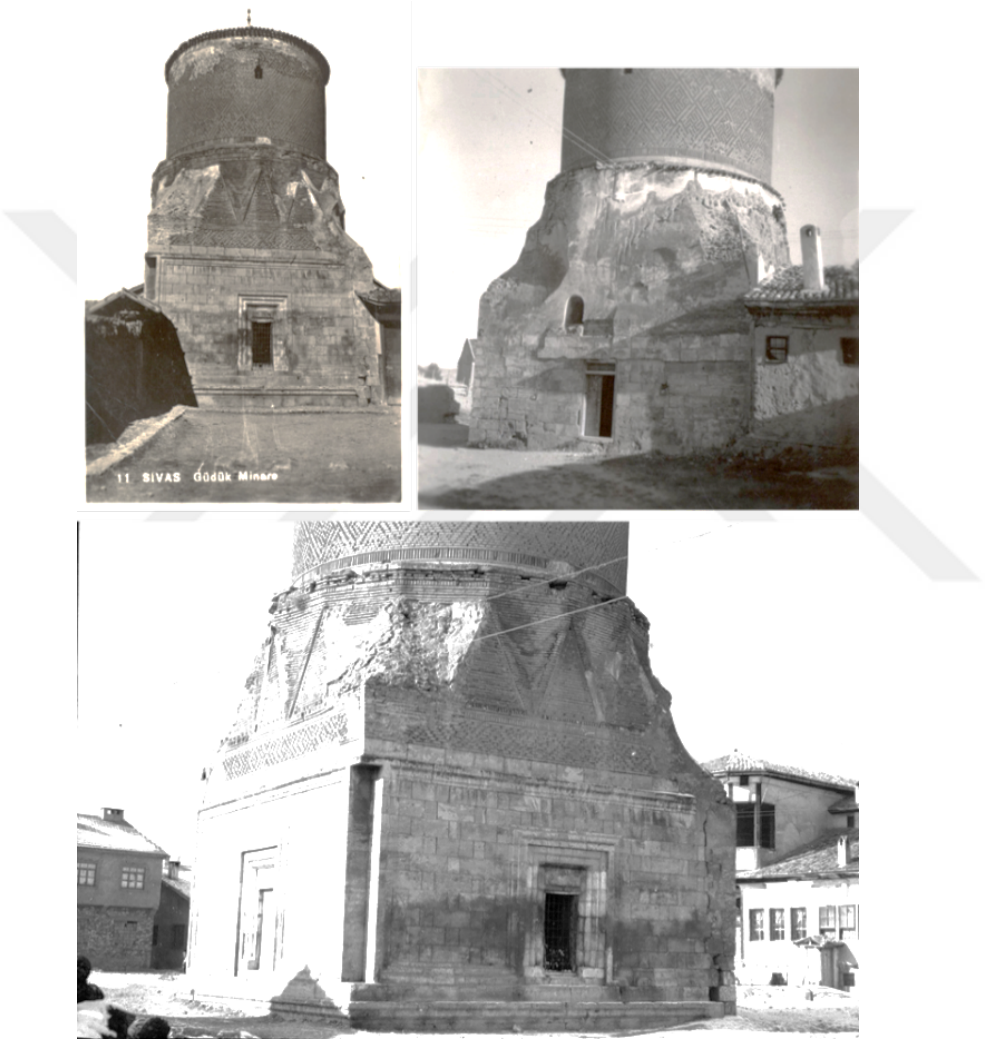
Teknik müdahaleleri içeren onarımlar dışında anıtların çevreleriyle ilgili düzenleme kararları da alınmıştır. Onarım kapsamında birçok anıtsal yapının çevresinde istimlak yapılmıştır (Şekil 3.15). Anıtlara bitişik olan yapılaşmaların kaldırılmasında 19. yüzyılda Osmanlı'da başlayan bir anlayış bu dönemde de devam etmiştir.

1942 Akçalı Yıl Sonuna Kadar Yapılan İstimlâkler:

Akçalı yıl	Lira	K.	
1935	2574	00	Amasyada Bimarhane çevresindeki evlerin istimlâki ve yıktırılması.
1938	2950	00	İstanbul Ayasofya yanındaki dükkânların istimlâki.
1938	6400	00	Sıvas Şifahiye ve Güdük Minare etrafının istimlâki.
1938	1000	00	Silifke Uzunburçtaki Zevs mâbedi yanındaki evin istimlâki.
1938	361	70	Bursa Yeşil Türbe etrafının istimlâki.
1939	640	00	Karacasu - Afrodisyas istimlâki.
1940	600	00	Silifke mozaikli evin istimlâki

Şekil 3.15 : 1943-44 yılları arasında Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü'nün genel durumunu anlatan kitapçıkta listelenen 1942 yılında yapılan istimlaklar.

Anıtların çevresiyle ilgili Sedad Hakkı Eldem'in "İstanbul ve Şehircilik" adlı makalesinde yer verdiği birtakım yorumlardan, bu konuya dikkat edilmesinin gerekli görüldüğü anlaşılmaktadır. "Abidelerin muhafazası yalnız asıl binanın harabiden kurtarılması ile bitmez. Abidenin muhiti mümkün olduğu kadar ya eski halini muhafaza etmeli veya asıl abidenin güzelliğini bozmayacak bir tarzda imar edilmelidir" sözleriyle Eldem'in anıt çevre ilişkisinde korumacı bir bakışı yansıttığı söylenebilir (Eldem, 1931, 1-2).

Şekil 3.16 : Sivas Güdük Minare'nin istimlak öncesi (üst) ve sonrası (alt) görünümü (VGM Arşivi).

Ali Saim Ülgen'in açıklamaları ise Eldem'in bahsettiği gibi çevresinin korunmasına yönelik olarak değil daha çok çevreye nasıl müdahale edilmesi, nelerin kriter alınması gerektiğine yöneliktir. Kendisi yapıyla çevresi arasındaki boşluğun hem estetik olarak hem de ameli ihtiyaç olarak gerekli olduğunu söylemiştir (Ülgen, 1943, 64). Konu ile ilgili açıklamalarında anıtsal bir yapının karşısına geçilip

seyredilebilmesini kriter olarak alınarak yapının bütün güzelliklerini görebilecek şekilde anıtsal yapının üslubu ve kütlesel etkisi dikkate alınarak boşluğun hesap edilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. 1Bir abidenin çevresinin tanziminde abidenin ebedi, çevrenin geçici bir mimari yaratmakta olduğu unutmamalıdır1 diyen Ülgen, anıtsal yapı ve çevresi ilişkisinde öncelik olarak gördüğü anıta kötü etki bırakılmaması; sahte bir çevre oluşturulmaması gerektiğini örnekler göstererek açıklamıştır (Ülgen, 1943, 65-66). Tarihi anıtlara yaklaşma mesafesiyle ilgili bu görüşler, ilerleyen yıllarda İmar Kanunu'na konulacak maddelerle yasallaşacaktır.[94]

Bu kapsamda EEMGM, 1935'de Amasya Bimarhanesi'nde, 1938'de Bursa Yeşil Türbe ve Sivas Şifaiye Medresesi ile Güdük Minare'de, 1940'da Ankara Mahmut Paşa Bedesteni'nde, 1942'de Antalya Yivli Minare'de istimlak uygulamaları yapılmıştır (Çal, 1990), (Şekil 3.15). Uygulama örnekleri incelendiğinde günümüzde korunmasını önerebileceğimiz birçok geleneksel sivil mimari yapısının yıkıldığı görülmektedir. Bu dönemde bu tür yapıların koruma bağlamında önemlerinin olmadığı hatta anıtsal yapıya zarar verdiği düşüncesiyle kaldırılmalarının kolay olduğu görülmektedir.

Proje süreci

Bu dönemde yapılan onarımlar kadar 'proje süreci' olarak tanımlayabileceğimiz müdahaleler öncesi hazırlık evresinin nasıl gerçekleştirildiği de üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

Onarımlar öncesinde projelerinin hazırlanmasına yönelik yasal olmasa da belirli görüş ve beklenti olduğu görülmektedir. 1933 tarihli Tarihi Abidelerimizi Koruyalım adlı yayında Hamit Zübeyr Koşay "abidatın rölüveleri aldırmak işini, tamir işinden ayıramayız" demektedir. 1936 Vakıflar Fenni Şartnamesi'nde ise tamir edilecek yapının eşi varsa resim ve proje hazırlanmasına gerek olmadığı söylenmiştir.[95] Her ne kadar olumsuz bir karar olsa da onarım öncesinde projelerinin hazırlanması gerekliliğinin farkında olunduğu söylenebilir. 1943 tarihli Ali Saim Ülgen'in Anıtların Korunması ve Onarılması I adlı kitabında ise detaylı olarak onarılacak bir yapının dosyasının nasıl olması gerektiği açıklanmıştır (Şekil 3.17).

---

[94] 1956 yılı 6785 sayılı İmar Kanunu'nda anıtlara yaklaşma mesafesi belirlenmiştir.

[95] Maddenin devamında yapılacak işin gerekliliğine göre Evkaf Fen Heyeti'nin tespit edeceği resimlerin hazırlanması ve onay alınması işi, yapacak müteahhidin ya da mütehassısın görevi olarak belirlenmiştir. Ayrıca iki kopya olarak yapılacak projenin bir örneği Evkaf Heyetine diğeri de uygulaması için müteahhide verilmesi öngörülmüştür (Madde 10).

2 — Büro mesaisi.

Bir restorasyon dosyasında bulunması lâzım ve faideli olan dokümanlar:

I

A — Binanın rölövesi (plân, makta, cephe ve tafsilât resimleri).

B — Binanın mütaaddit devirlerde yapılmış tamirleri ve ilâveleri varsa bunların hususi işaretlerle gösterilmiş resimleri.

C — Harap ve eksik kısımların mevkilerini irae eden resimler.

D — Halihazır fotografileri.

E — Tarihî vesikalar. (Gravür, resim, minyatür, foto, plân, yazılı vesikalar).

F — Binadaki malzemenin cinsi. Devir karakterleri, kimyevi terkip ve mahiyetleri.

G — Rölövenin ve bina durumunun izahnamesi.

H — İlâve kısımlarının malzemesinin cinsi ve miktarı harap, ve eksik kısımların cinsi ve metrajı.

II

a — Tamir projesi (plân, makta, cephe ve tafsilât resimleri)

b — İlâve ve tahkim işlerinin hesapları.

c — Malzemenin cins ve evsafını gösteren kimyevi (tahlil) raporları.

d — İskele, destekleme, askıya alma ve tahkime yarıyacak inşaat resimleri.

e — Şartname (malzemenin şartları, işçilik usulleri).

f — Keşif (metraj, vâhidi fiat, işçilik zamanları, umumi keşif).

g — Restorasyon hakkındaki düşünceleri izah eden rapor.

h — Tamirin yapılma şartları. (Münakasa veya emaneten yapılması hakkında)

Şekil 3.17 : Ülgen'in kitabında yer alan, bir restorasyon dosyası içerisinde bulunması gereken belgelerin listesi (Ülgen, 1943, 78).

Çizimlerde kâgir yapıların rölövelerinin 1/200, 1/100 ölçeklerde hazırlanabileceğini; ahşap ve detaylı olan binalarda 1/50 ölçekte hazırlanmasının uygun olacağını belirtmiştir. Önemli noktaları göstermek için tafsilat olarak kastettiği detay çizimlerinin de yapılmasını bunların çiziminde 1/20, 1/10, 1/5, 1/2 hatta 1/1 ölçekleri tercih edilebileceğini söylemiştir. Yapının geçirdiği tarihi değişimleri göstermek için anlattıkları günümüzdeki analitik rölöve çalışmalarını karşılamaktadır. Çizilen resimler üzerinde ayrı renk ve işaretlerle değişimlerin gösterilmesinin faydalı bir çalışma olduğunu belirtmiş; yapıdaki harap olan ve değiştirilmesi gereken yerlerin ayrıca daha detaylı gösterilmesini istemiştir (Ülgen, 1943, 80). Bunun dışında

restorasyon işinde gerekli teknik betonarme hesapların yapılmasını ve inşaat sırasında yapılacak askı ve destek iskelelerinin uygulanışını gösteren resimlerin ihmal edilmemesini hatırlatmıştır.

1945 yılında toplanan Eski Eserler ve Müzeler Danışma Kurulu'nda Y. Mimarın rölöve, restorasyon projeleri ve keşifleri hazırlamakla sorumlu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca hazırladığı projeleri teknik bir komisyon önünde savunması; tamir isteğinin bu komisyon kararı ile kabul edilmesi gerektiği söylenmiştir. Onarım projeleri hazırlanırken parasal olanakların ve yapının yeni işlevinin göz önünde bulundurulması istenmiştir (EEMDK, 1945, 19).

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1944 tarihli Erzurum Gezisi'ne katılanlardan biri olan Mimar Dündar Beyce Erzurum'da yapılan çalışmaları anlattığı yazısında birçok eserin rölövelerinin hazırlandığını çok harap durumda olanların ise "eski şekilleri incelenerek" çizildiği "yani restitüsyonları yapıl(dığını)" söylemiştir (Beyce, 1946, 24).

Rölöve, restitüsyon ve restorasyon terimlerinin kullanılmaya başlanması

Yapılan proje belgeleme çalışmaları ve açıklamalarında kullanılan terimler de önemlidir. 20. yüzyıl başına tarihlenen Osmanlı arşivi kayıtlarında halen 'resm' diye geçen çizimler daha sonra 'tıpkıçizim' ardından da 'rölöve' olarak adlandırılmıştır. Özellikle 1940'lardan sonra doğrudan rölöve teriminin kullanıldığı, tıpkıçizim, kesit anlamında makta gibi terimlerin yer almadığı görülmektedir. Yine de Fransızca kökenli rölöve kelimesinin ne zamandan itibaren kullanılmaya başlandığı tam olarak tarihlendirilememektedir. 19. yüzyıl itibariyle hem yurtdışına giden kişilerden hem de yabancı uzmanların ülkeye gelmesiyle bu tür terimler yerleşmiş olmalıdır.

Cumhuriyet dönemindeki en erken kayıt olarak Arseven'in 1924 tarihli 'Fransızcadan Türkçeye ve Türkçeden Fransızcaya Sanat Kamusu' adlı sözlüğünde onarımla ilgili birçok terim tanımlanmıştır. İlginç olan restitüsyon, restore etmek gibi tanımlar yer almasına rağmen rölöve teriminin açıklaması yapılmamıştır.[96] Rölöveye en yakın anlamlı olarak "*rapporter,* (archit), kâğıda geçmek. Arazi üzerinde alınan ölçüleri kâğıda geçirmek suretiyle mukayeseli bir plan çizmek" tanımı bulunmaktadır. Arseven'in 1944 basım tarihli Fransızcadan Türkçeye Sanat

[96] *Restaurer:* ihya etmek, tamir, termim ve tecdid etmek. Asar-ı mimariye, mebani-i tarihi ve nakş ve nahtu asariyi tamir etmek, hali aslisini bozmaksızın meremmet etmek (Arseven, 1340, 237).

Lügatı'nda rölöve tanımı yer almıştır: "*Relevé,* *Ölçüleme. (Bir bina veya bir harabenin her kısmındaki ebadını ölçerek bir nisbet dahilinde yapılan plan, profil ve cebhe resimleri" (Arseven, 1944, 149). Arseven'in bu tanımında çizim yerine resim demesi de dikkat çekicidir.

Konuyla ilgili önemli ve ilginç bir kaynak Salahaddin Kandemir'in 'Tarihi Eserleri Araştırma ve Koruma Kılavuzu'dur.[97] 1933 tarihinde kurulan Anıtları Koruma Komisyonu'nda yer alan Kandemir bu çalışmasını 1935'de hazırlamıştır. Kitabında rölöveyi "bir yapıyı asli varlığile, mücessem bir halde kâğıt üzerinde canlandırmaktır. Yapının genel durumu, parçaları, süsleri ve başka kısımları ayrı ayrı tersim edilir. Bu resimler adeta bir fotoğraf gibidir" şeklinde açıklamıştır (Kandemir, 1935, 138).

Bu dönemki kaynaklarda rölöve gibi restorasyon ve restitüsyon tanımlarının yapılmış olması da önemlidir. Rölövelerle birlikte bir onarımda yapılacak müdahaleler sonrası yapının durumunun gösterilmesinin beklendiği düşünülebilir. Bu husus, Ülgen'in kitabında "tamir projesi" olarak, EEMDK'da "restorasyon projesi" olarak geçmektedir. Ayrıca restorasyon projesinin nasıl olması gerektiğine Ülgen'in kitabının önsözünde yazısı bulunan Albert Gabriel de değinmiştir. Restorasyon projesinin "binanın eski vaziyetindeki rölövelerini, tamir ya da yeniden inşa edilecek kısımlarının resimlerini, numuneleriyle birlikte inceden inceye tamamen işaretini, taşların menşeini tespit eden izahatı ve dikkatle yapılmış bir keşif hülasasını" içerdiğini söylemiş, onarım başlamadan önce her şeyin planlanıp tespit edilmesi, hiçbir şeyin tesadüfe bırakılmaması gerektiğini vurgulamıştır (Ülgen, 1943, XXII). Restorasyon projeleri ile ilgili en erken örnek olarak Ülgen'in arşivinde henüz öğrenciyken çizdiği bir çizim bulunmaktadır. Samsun Vezirköprü'de yer alan Köprülü Konağı'nın plan ve cephelerinden oluşan çizim paftalarında "restorasyon" yazmaktadır. İlerleyen yıllarda EEMGM'de yürüttüğü onarımlar için hazırladığı birçok restorasyon çizimi bulunmaktadır.

Restitüsyon tanımı hem Arseven'in 1924 tarihli Sanat Kamusu ve 1944 tarihli Sanat Lügatı'nda hem de Kandemir'in 1935 tarihli çalışmasında yer almaktadır. Yaptıkları tanımlar restitüsyondan bir çizimin kastedildiğini göstermektedir.

---

[97] Anıtları Koruma Komisyonu üyesi olan Kandemir, bu yayının tarihi eserler için yapılması gereken "ödevler ve çalışmalar hakkında Türk münevverine yardımda bulunmak, ona yol göstermek ergesiyle" yazıldığını aktarmıştır (Kandemir, 1935, 4).

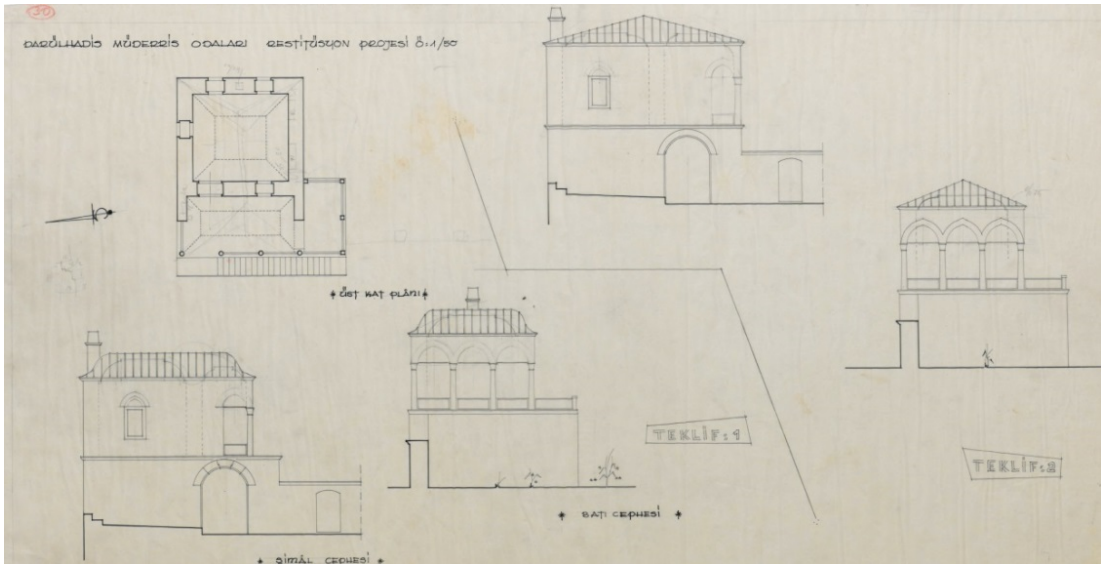
Restitution: (Archit) , eski şekline koymak, hali kadime irca etmek, tamamıyla yıkılmış eski ve kıymetli binaları şekli kadiminde olarak gösterir resimler. (Arseven, 1340, 237).

Restitüsyon (*restitution*): Bugünkü harap veya aslı değişmiş bir yapının ilk hal ve şeklini göstermek üzere resmini yapmak demektir. Burada onarım işi yoktur, resimle bir yapıyı canlandırmağa restitüsyon denir. (Kandemir, 1935, 138).

Restituer. Eski şeklini yapmak, *eşitleme yapmak, eski haline koymak, eski şekli çizmek, eski halini koymak, eski halinin resmini yapmak, aynını yapmak, şekli sabıkın irca etmek.

Restitution. * Eşitleme, eski şekli, eski şeklinin eşini yapma, eski şeklinde yapma, eski şeklinin resmi. (Arseven, 1944, 15).

Ülgen'in büro mesaisi maddelerinde ise doğrudan restitüsyon geçmemektedir. Yalnızca IA ve IB maddeleri restitüsyonla ilişkilidir. Ülgen'in birçok restitüsyon çizimi de bulunmaktadır. Kanlıca İskender Paşa Camii, Üsküdar Atik Valide Külliyesi, Payas Sultan Selim Külliyesi bunlardan bazılarıdır. Hatta Süleymaniye Darülhadis Müderris Odaları için iki önerili restitüsyon çizimi hazırlamıştır (Şekil 3.18). Albert Gabriel'in de bazı çizimlerine restitüsyon yazdığı görülmektedir.

Şekil 3.18 : Ali Saim Ülgen'in Süleymaniye Darülhadis müderris odalarının iki önerili restitüsyon cephe çizimi (ASÜA, TASUPAMS198).

Restitüsyon çizimlerinin onarıma yönelik olmasından ziyade belgeleme amaçlı yapıldığı düşünülmektedir. Özellikle arkeolojik çalışmalarda restitüsyonun

hazırlanmasının daha eskiye dayandığı anlaşılmaktadır. Türk Arkeoloji Dergisi'nde yer alan kazı raporlarından bazı tespitler yapılmaktadır. 1930'lardan itibaren birçok restitüsyon çizim paftası hazırlanmış ve bunlar "hayali bir resim" olarak adlandırılmıştır. Anıtsal yapı onarımlarında hazırlanan çizimlerde olduğu gibi restitüsyon gibi terimlerin kullanılması daha geç olmuştur. Ancak 1940'lara varmadan bu terimlerin kullanımının iyice yerleştiği görülmektedir.

Yabancı kökenli onarım terimlerinden biri de rekonstrüksiyondur. İlk olarak Kandemir'in çalışmasında bu terimin açıklaması yapılmıştır:

> Bir yapının harap parçalarını yerine koymak suretile onu yeni baştan yapmaktadır. Fakat burada restorasyon işi yoktur. Bu çeşit onarımda kullanılan malzeme eskisinin aynısı değildir. Bazan da yapının aslında olmıyan şekiller yeniden konabilir. Bugunkü onarım işlerinde çok defa restorasyon değil, rekonstrüksiyon yapılmaktadır. (Kandemir, 1935, 138).

Tanımın yer alması kadar günümüzdeki koruma anlayışına yakın şekilde tanımlaması, Kandemir'in çalışmasını önemli ve ilginç kılmaktadır.

Onarım öncesinde rölöve ve restorasyon projesinin hazırlanması istenmesine rağmen her yapı için bu çalışmaların yürütülmediği anlaşılmaktadır. Sadece rölövelerden oluşan çizimler olduğu gibi herhangi bir çizimine rastlanmayan onarımlar da gerçekleştirilmiştir. Maarif Vekaleti'nde çalıştığı süreçte Ülgen'in Albert Gabriel'in çizimlerinden faydalanarak uygulamalarda altlık oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ülgen Arşivi'nde keşif veya metraj çıkarma amaçlı olarak bu çizimlerin kullanıldığı, hatta bazılarının üzerinde birtakım kontrol ölçümleri bulunduğu görülmektedir. Albert Gabriel, Sivas, Amasya, Tokat, Mardin gibi Anadolu'nun birçok kentinde önemli anıtsal yapıların belgelenmesi için Maarif Vekâleti adına çalışmalar yapmıştır (Selah, 1932, 217; Ogan, 1943, 8).[98] Bu çalışmalara kendisine yardımcı olması için ilk akla gelen isim Ali Saim Ülgen'dir. Ancak bu çalışmaya katılan isimler arasında Ülgen'in ismi yer almamaktadır (Aktur, 2010, 309). Çalışmanın Mardin, Şanlıurfa,

[98] 1927 Ekim ve Kasım aylarında Kütahya, Afyon, Akşehir, Konya, Karaman, Niğde, Nevşehir, Aksaray, Kayseri ve Ankara şehirlerini gezmiştir. 1928 Nisan Mayıs aylarında Kayseri, Sivas, Tokat, Niksar ve Amasya gittiği diğer yerlerdir. 1929 Ekim Kasım'da tekrar Kayseri ve Sivas gitmiştir. Ayrıca Divriği'ye kadar ilerlemiştir. 1932 Nisan Mayıs ve Ekim, Kasım aylarında tekrar gezi turlarına başlamış; Mardin, Dunaysir, Hasankeyf, Nusaybin, Harran, Urfa ve Halep'e gitmiştir Gezilerinde İstanbul Üniversitesi Kütüphane Müdürü Fehmi Ethem Bey, Eski Eserler Genel Müfettişi Aziz Bey ve Kütüphaneler Müfettişi Tevhid Bey kendisine eşlik etmiştir (Pinon, 2006, 28).

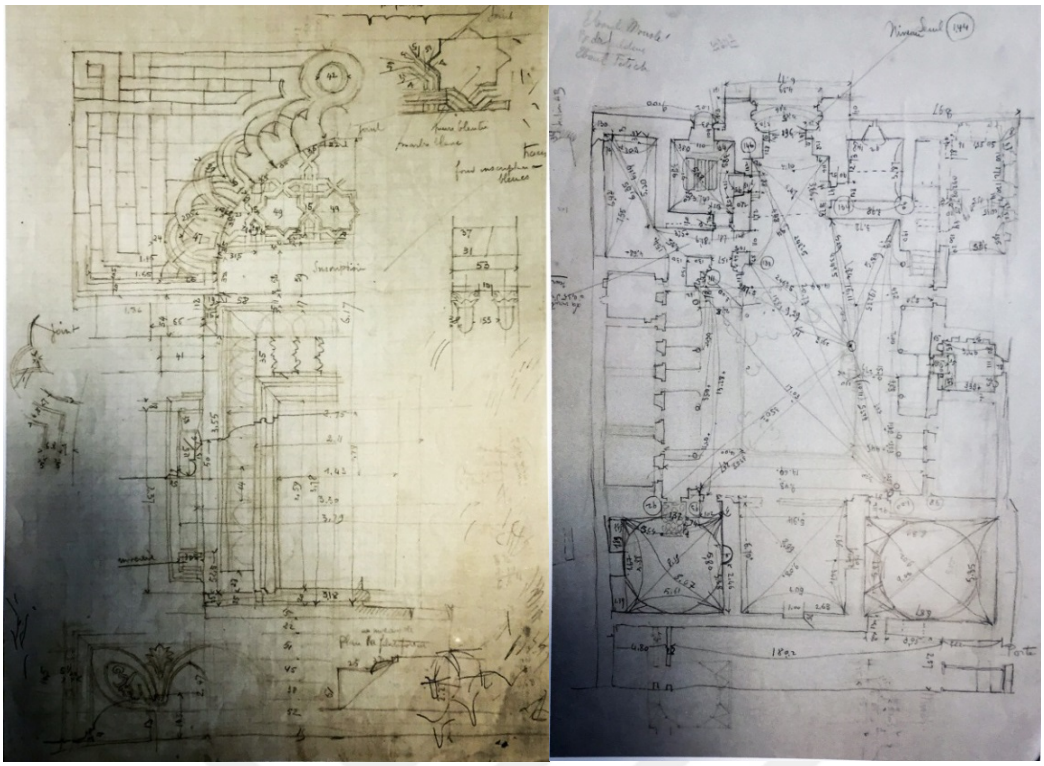
Diyarbakır kentlerindeki ayağında Orhan Alsaç'ın çalıştığı bilinmektedir. Alsaç, beraber çalışma fırsatı bulduğu Gabriel'den "yaptığı çok basit görünen rölöveler ve aldığı birkaç ölçü ile planların ve cephelerin nasıl oluştuğunu gördükçe Prof. Gabriel'in bu alandaki ustalığına hayran kalmamak olanaksız" şeklinde bahsetmiştir (Alsaç, 2001, 3). Kitaba dönüştürülen bu çalışmalarda anıtsal yapıların hem tarihçeleri ile ilgili bilgiler hem de rölöveleri bulunmaktadır. Kandemir de örnek bir monografya çalışması olarak Amasya Gök Medrese ile ilgili olan kısmı Türkçe çevirisini kitabında paylaşmıştır (Kandemir, 1935, 107-113).

Çizim Tekniği

Hazırlanan rölövelerle restorasyon projelerinin çizim tekniği günümüzde hazırlananlardan farklıdır. 1/50 veya 1/100 ölçeklerinde hazırlanan plan, kesit ve cephelerden oluşan çizimlerde herhangi bir kot ve ölçü bilgisi yer almamaktadır. Özellikle özgün karakterinde olmasına rağmen mevcut olmayan kısımlar varmış gibi, muhdes olarak nitelendirilebilecek ekler ise yokmuş gibi çizilmiştir. Çizimlerin 'idealize' edilerek yapıldığı söylenebilir. Toprak dolgu altında kalan bazı yapıların çizimlerinde toprak altında kalan kısımların noktalı olarak ifade edildiği görülmektedir. Ali Saim Ülgen örnek proje olarak Gabriel'in Rodos'daki bir hanın tamir öncesi ve sonrasını gösteren çizimlerini ayrıca yurtdışı ziyaretinde elde etmiş olması muhtemel Fransa'da iki projeyi vermiştir. Ayrıca Gabriel'in Türkiye'deki çalışmalarının da örnek olarak alındığı düşünülmektedir (Şekil 3.19).

Sedat Çetintaş ise Albert Gabriel'in çizimlerine eleştirel bir yorum getirerek "planları yanlış ve gelişi güzel çizmekte mahzur görmediğini", abidelerin 19. yüzyılda ve çeşitli zamanlarda tahrip edilmiş kısımları ya da yeni eklenen kısımları için "binanın orijinal bünyesi meyanında gösterilecek zavallı bir hal getiril(diğini)" söylemiştir.

Gerçekten de Gabriel'in herhangi bir yapı için hazırladığı bir çizim tam olarak yapının o tarihteki durumunu yansıtmamaktadır. Daha çok restitüsyon olarak tanımlanabilecek çizimlerdir. Örneğin Amasya Gökmedrese Camii'yi incelediği tarihlerde yapının alaturka kiremit kaplamalı çatısı olduğu resimlerinde görülürken çizimlerine bu durumu aktarılmamıştır. Sivas Gök Medrese'nin çizimlerine de o tarihlerdeki mevcut durumu yansıtılmamıştır. Yine de bu çizimlerin belgesel değerleri tartışmamız önemlidir.

Şekil 3.19 : Gabriel'e ait Konya Alaaddin Camii'ne ait kapı detayı çizimi ve Sırçalı Medrese'nin plan krokisi (*Albert Gabriel (1833-1972)-Mimar, Arkeolog, Ressam, Gezgin*, 2006, 399,402).

Bu dönemde yapılan çizimlerden bahsederken Rölöve Bürosu başında bulunan Sedat Çetintaş ve Arkeolog Mahmut Akok'u da anmak gerekir. Çetintaş, AKK'de göreve başladıktan sonra kendisinden ilk olarak Bursa'daki anıtların rölövelerinin hazırlanması istenmiştir. Yaptığı çalışmalarda kendine özgü olarak tanımlanan "tarama tekniği" kullanmıştır (Ödekan, 2004, 57).

1901 doğumlu Akok arkeolog olup, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde çalışmış ayrıca Türk Tarih Kurumu'nun yürüttüğü birçok kazıda ve Vakıfların proje işlerinde görev almıştır. İlerleyen yıllarda da ICOM, ICOMOS üyesi olmuş, Genel Müdürlüğün kıdemli teşhir uzmanı olarak görev yapmıştır. Sadi Bayram, Cumhuriyetin ilk yıllarında restorasyon çizim plan nedir bilinmezken Akok'un bu konuda görev yaptığını söylemiş; özellikle yaptığı çizimlerin döneminde de takdirle karşılandığını ve kendine has üslubundan dolayı tekniğine "Akokvari" adı verildiğini aktarmıştır.[99]

[99] Mahmut Akok'la ilgili anılarını paylaşan Sadi Bayram Akok'un özellikle perspektif çizimlerini övmüştür (Url - 12).

Onarım işinin veriliş şekli

Bu dönemde anıtların ihale edilmesine yönelik özel bir kanun yoktur. 1934'de 2490 sayılı "Artırma, Eksiltme ve İhale Yasası" çıkarılmıştır.[100] Bu kanuna kadar Osmanlı Dönemi'nde kullanılan ihale yöntemleri ile iş verilmeye devam edilmiş olduğu, 1936'dan sonra kanuna uyulduğu düşünülebilir. Kanunun birinci maddesi devlete ait olan müesseselerin inşaat ve esaslı tamirat işlerinde bu kanunun hükümlerinin tatbik olacağı ifade edilmiştir. 1936'da çıkarılan Vakıflar Fenni Şartnamesi'nin bazı maddelerinde ihale ve işi üstlenecek müteahhitle ilgili şartlar aranmıştır. 11. maddesinde uygulamayı yapmayı talep eden kişilerin eksiltme usulü yapılan ihaleye girebilmeleri için Evkaf Fen Heyeti'nden onay belgeleri alması gerektiği yazılıdır. Madde 12'de de işi alan müteahhidin kanun ve nizamlara uygun olarak işi yapmakla mükellef olduğu ve çalışma sırasında idare tarafından denetleneceği söylenmiştir. 9. maddede onarımı yüklenen müteahhitten yapılacak işin öncesinde ve sonrasında yapının durumunu gösteren fotoğrafları istenmiştir. Ancak görüldüğü üzere herhangi bir yüklenici restorasyon işini yapabilecektir; kendisinden bu konuda deneyimli olması şartı aranmamaktadır.

Vakıflar Fenni Şartnamesi

1936 yılında hazırlanan Vakıflar Fenni Şartnamesi'nde bu yıllardaki koruma anlayışı, restorasyonlardaki uygulama tekniklerini ve onarım süreçleri tanımlanmıştır. Elli maddeden oluşan şartname 3 kısma ayrılmıştır (Şekil B.1-3). Madde 1-12'i kapsayan 1. kısım "Umumi Şartlar" olarak tanımlanmıştır. Bu kısmın 4. maddesinde ister temelden yeni inşaat olsun ister mevcut kısmın tamiri olsun yapılması uygun bulunan işler 22 bentte sıralanmıştır. Bu işler madde 13-35'i kapsayan ve "Tamir Şartları" olarak tanımlanan 2. Kısımda ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Geriye kalan 36-50 maddeleri 3. kısım altında sıralanmıştır.

Şartnamenin 4. maddesinde ilk olarak eklerin kaldırılması diyebileceğimiz konuya değinilmiş ve "A-muhdes olan ve tarihi kıymeti haiz olmayan ve mimari nokta-i nazardan binaya çirkinlik veren ve bilhassa binaya fazla sıklet ilavesi ile mukavemetini tenkise sebep teşkil eden her fazla kısmın müzeler müdürlüğünün inzimami reyile kaldırılması" istenmiştir. B bendinde de ahşap ve muhdes

---

100 http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2723.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2723.pdf

mahfillerin tarihi ve mimari değerleri olmayanların özellikle caminin mimarisini bozanların yine Müzeler Müdürlüğü onayı ile kaldırılması; yerinde kalacakların ise tamiri yapılması yazılıdır. Görüldüğü üzere çeşitli zamanlarda gelen eklerden, neye göre tespiti yapıldığı bilinmeyen, çirkin veya ağır olarak nitelendirilenler için kaldırılma kararı alınmıştır. Bu karara, *Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar* yayınında da değinilmiştir. Yapılan onarımlarda iki esas belirlenmiş, "1- ciddi ve acil tehlike karşısında bulunan eserlerin, ehemmi mühemmi takdim edilmek sureti ile, kurtarılması" ve "2-Yüksek değerli eserler üzerinde vaktile cehalet ve zevksizlik eseri olarak yapılan ve eserin bütün güzelliğini ve asaletini kaybettiren ve adeta bir tahrip manzarası arz eden çirkinliklerin tedricen ortadan kaldırılması" şeklinde ifade edilmiştir (*Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar*, 1937, 31-32).[101]

Diğer bentlerde de kurşun işleri, alçı işleri, mihrap, minber tamirleri, çatlak olan direk, başlık, kemer gibi yapı elemanlarının tamiri, döşeme kaplama işleri, taş duvarların tamiri, sıva badana ve basit kalem işleri, yerlerinden oynamış çinilerin tespiti, hela şadırvan ve minarelerin temelden inşaları veya tamirleri, izin verilen uygulamalar olarak sıralanmıştır. Bu işlerin ayrıntılı açıklamalarının yapıldığı ikinci kısım incelendiğinde her çeşit duvar ve üst örtü tamirinde çimento harcın kullanılması hatta yeniden yapılacak olan yapısal elemanların betonarmeden imal edilmesi belirtilmiştir. Tamirlerde kullanılacak olan malzemenin mevcut malzeme ile renk ve cins olarak aynı olması beklenmektedir. Tuğla malzeme kullanılacak olan tamirlerin açıklamalarında da eski tuğlaların şekil ve ebadında aynı olması gerekliliği belirtilmiştir. Sıva işlerinin açıklamalarında da her ne kadar eski sıva harcının cinsinden yenisinin yapılacağı söylense de çimento karıştırılarak yapılacak sıva içerikleri tarif edildiği görülmektedir.

Betonarmeyle ilgili olarak şartnamenin 8. maddesinde de bazı hususlar bulunmaktadır. Restorasyon ilke kararı niteliği taşıyan şartnamenin en önemli maddelerinden biri olan 8. maddede çeşitli elemanların daha dayanıklı olması için betonarme yapılması gereği belirtilmiştir:

---

[101] Bu maddenin uygulama örneği olarak Beşiktaş Sinan Paşa Camii'nde eseri tahrip niteliği olarak anlatılan son cemaat yerinde sütunlar arasında yapılan camekânlar ve odalar ayrıca beğeni ile anlatılan tuğla işçilikli yüzeylerdeki sıva ve badanalar kaldırılmıştır. Ayrıca "Türk boyalarından ve renklerinden yapılmış nefis nakışlar sıva ve badana altında bırakılarak üzerine kaba ve lahna yaprağı veya iptidai şano perdeleri şeklinde (yapılan) nakışlar", Süleymaniye Camii ile Edirne Üç Şerefeli Camii ve Selimiye Camii örneklerinde temizlenmiştir (*Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar,* 1937, 32-33).

> Evvelce horasan alçı ve kireçle temin edilen kemer, kubbe ve saire gibi mukavemet aranılan inşa ve tamirlerde çimento harcı kabul edilecektir. Ahşap yapılmasında hiçbir faide bulunmayan döşeme tavan ve saçak ve saire gibi aksamın orijinaliteleri değişmemek şartile metanet ve dayanıklılık Müzeler Müdürlüğü ile bilistişare betonarme yapılmaları belirlenecektir.

Betonarmenin Cumhuriyet Dönemi'ndeki geçmişi aslında Osmanlı'nın daha 18. yüzyılda başlayan reform hareketlerine bağlı olarak Avrupa'dan ithal edilmiş bir malzeme ve teknik olduğu görülmektedir. Birçok fabrika, okul ve kışla örneğinde geleneksel yapım sistemi içerisine putreller, demir donatılar girerek başlayan süreçte Evkaf Nezareti'nin yaptırdığı hanlar, bu türün örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Batur, 2004). Yapı malzemesi olarak çimento, Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet Dönemi'ne geçişte, yeni Türkiye'nin mimari ortamında sivil mimari örneklerinde de yaygın kullanılmıştır.[102] Ayrıca Cumhuriyet Arşivlerindeki araştırmalarda Maarif Vekâleti İnşaat Bürosu'nda betonarme uzmanı olarak görev almak üzere Avrupa'dan yabancı kişilerin veyahut bazı önemli inşaatlarda çalıştırılmak üzere uzman ustabaşı ve işçilerin çağrıldığı birçok resmi belge bulunmuştur.[103]

Görülen o ki betonarmenin yaygın biçimde kullanılmaya başlanması ile aynı dönemde bir yandan da eski eserlerin korunması çalışmalarına yer verilmektedir. Dönemin koruma ile ilgili kurumlarından olan Vakıfların ve Maarif Vekaleti'nin betonarmeyi çoktan bildiği ve öğrendiği; yeni inşaatlarında olduğu gibi diğer işlerinde de kullanmasının doğal bir durum olduğu söylenebilir. Şartnameden iki yıl sonra Vakıflar Dergisi'nin ilk sayısında da o dönem Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne danışmanlık yapan Albert Gabriel "Tarihi Türk Abidelerinin Tamiri ve İhyası" adlı yazısında onarım yapacak mimarın sağlamlaştırma amaçlı olarak betonarmeyi kullanmaması gerektiğini ileri sürmektedir:

> Bugünkü inşaatımızda rolü o kadar mühim olan çimentonun Ortaçağa aid bütün eserlerin tamirinde asla ve katiyen kullanılmaması lazımdır. Hiç değilse gözle görülen kısımlarında kullanılmaması icab eder. Zira inhidama mail bir

---

[102] Dönemin mimarlık dergisi Arkitekt gibi birçok yayında betonarme olarak yapılan birçok yeni tasarımların tanıtıldığı sayılar bulunmaktadır. Ayrıca yine bu dönemde çimento ile ilgili birçok konuda haber yer almıştır. Bakınız Arkitekt , 1937, sayı 6; Mimar, 1931, sayı 11-12, vb.
[103] BCA 30.18.1.2

> kubbenin tamirinde, bir destek tesisinde betonarmeden istifade tamamile doğrudur. Fakat bu takdirde de bu suretle vücude getirilen unsur, yaşını ve rolünü açıkça göstermek üzere tamamiyle meydanda tutulmalıdır. (Gabriel, 1938, 12).

Bu yıllarda onarım görmesi planlanan Bursa Yeşil Türbe için Albert Gabriel bir rapor hazırlamış ve yapının onarımı için önerilerde bulunmuştur.[104] Gabriel, yukarıda ver verilen görüşlerinin aksine "içi metal telli beton kütle(lerin) muntazam aralıklarla beden duvarlarına bağlanması(nı)" ve yeni yapılacak çinilerin çimento harcı ile koyulmasını önermiştir (Kural, 1944, 101). Bruno Taut ise hazırladığı raporda "çimentonun kullanılmasında alınacak tedbirler" adlı bir başlıkta birtakım önerilerde bulunmuştur. Çimentonun tek başına kullanılmaması gerektiğini, türbenin yapım tekniğinin tuğla ve taştan farklı olduğu için çimento kaynaklı çatlaklar olabileceğini ve bu yolla suların sızıp duvarları bozabileceğini, "sıvanın mümkün mertebe çimento ilave etmeden en iyisi su kireciyle yapılması(nı)" gerektiğini açıklamıştır. "Bilhassa çimento harcının ve çimento miktarı çok olan harcın katiyen kullanılmaması icabeylediği kaidesini tereddütsüz ve esas prensip olarak koyuyorum" sözleri ile Bruno Taut, Gabriel'in aksine çimentonun kullanımını uygun bulmamaktadır (Kural, 1944, 94).

Madde 5'te tamir şartları olarak sıralanan işlerin "asıl yapıldıkları kıymet ve değerde yapılabilmesi imkân ve vesait (araç) mevcut olduğu" ancak çini tezyinatı, ince işlenmiş orijinal kalem işleri; gümüş, altın, sedef, fildişi ve sair kakmalı ve nakışlı ornemanlı gayet müsenna işlenmiş kapı ve pencere kanatları ve minber ve kürsü gibi aksamlar, çok ince müsenna işlenmiş alçı çerçeveler ve mozaik aksam olarak sıralanan işler yeniden yapılmaları malzeme ve mütehassıs işçi bulunmaması dolayısıyla ayni mükemmeliyeti temin edilemeyeceği sebebi ile bunların olduğu gibi muhafazası yapılması gerektiği belirtilmiştir.

---

[104] EEMGM adına Bursa Yeşil Türbe'nin 1941-43 onarımını üstlenen Macit Kural kendi çalışmasında o dönem Güzel Sanatlar Akademisi'nde görev yapan Bruno Taut'un 1938'de bu yapıyı yerinde inceleyerek hazırladığı rapora ve Albert Gabriel tarafından hazırlanan 1940 tarihli rapora yer vermiştir. Ancak Kural, türbeyi tetkik eden yabancı mimarların kendilerinin uzun senelerde kazandıkları bilgi seviyesini bir görüşte aşamayacaklarını dile getirmiştir. Sebep olarak da kendilerinin anıtların yer aldığı çevrede doğup büyümelerinden dolayı bağlılıkla çalışma yaptıklarını ayrıca Türk mimarisinin "proporsiyon, teknik, konstrüksiyon ve fonksiyon ile kalitesini yabancı mimarların kavramayacaklarını düşünmektedir. Çok kısa sürede tetkik ederek yazılan raporları da ehli görmemektedir. Hatta bu raporların bir sonuca ulaştırmayacağını" ifade etmiştir (Kural, 1944, 89-90).

Yapının mimarisinde tarihi hatalar var ise bunların düzeltilmeyeceğine ilişkin 7. maddeyi Madran (2013) "keşfi zor" olarak değerlendirmiştir. Ancak bu dönemde üslup birliği anlayışının etkin olduğu dikkate alındığında hataların düzeltilmemesinin şart koyulması önemlidir. Bu yönüyle şartnamenin bu maddesinde çağdaş bir koruma yaklaşımı olduğu söylenebilir.

Fenni şartname dönemin şartları altında değerlendirildiğinde aslında Osmanlı'daki mevcut tamir geleneğinin belirlenen ilke kararlarına göre uygulanmasının tarif edildiği anlaşılmaktadır. Şartnameden anlaşılan özgünlük kavramı, günümüz anlayışına çok uzak değildir. Her ne kadar betonarme kullanılması uygun görülse de bu yapıda sağlamlık kriterlerini yerine getirmek için bir yöntem olarak görülmektedir. Betonarme yapılacak elemanlarda madde 8'de belirtildiği üzere orijinaliteleri bozulmadan yani kastedilen şekillerin değişmemesi kıstası belirlenmiştir. Ancak genel yaklaşımın stil birliği olduğu görülmektedir. Hâlbuki Gabriel (1938)'in bu şartnamenin ardından yayımlanan yazısında stil birliğini reddettiği ve belgesel değerleri vurguladığı görülmektedir (Binan, 2001, 111-112).

Fenni şartnamede yer verilmeyen bir konu olsa da Vakıfların taşıma meselesine bakışı *Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar (*1937, 36-37) yayınında geçen açıklamalardan öğrenilmektedir. Buna göre; eski eserlerin olduğu gibi korunması sadece mimariyle değil peyzajla da ilgilidir. Bunun da orijinalitesinin muhafaza edilmesi gereklidir. Ancak istisnai durumlar olduğu ve eski eserin kaldırılması ya da başka yere nakledilmesi gerektiği; bu kararın da resmi izinler alınarak büyük bir itina ile uygulamanması gerektiği aktarılmıştır. Uygulamadaki hataların telafi edilemez zararlar oluşturacağı, bunun için uygulamanın uzman kişiler tarafından yapılması gerektiği söylenmiştir. Konuyla ilgili olarak üç örneğe yer verilmiştir. Bunlardan ilki "makbere tanzimi" olarak geçen bazı hazirelerin harap halleri ve bunlara müdahale edilmesi işleridir.[105] Son olarak da "tamamıyla kaldırılması lazım gelen eski

[105] Bu kapsamda İstanbul'da Atik Ali Paşa Camii haziresinin bu suretle uzman kişilerle düzenlendiği söylenmiştir. İkinci olarak "metruk vaziyette kalan eserlerin nakli olarak" Okmeydanı yakınındaki Yemen Fatihi Sinan Paşa Camii şadırvanının İstiklal'deki Beyoğlu Ağa Camii'ne taşınması anlatılmıştır. Beyoğlu Camii'nin onarımını 1938 yılında Vasfi Egeli yürütmüştür. Caminin temellerine kadar inerek yenilediği minaresini de yeni baştan yaptığı bilinmektedir. Şadırvanı gibi fıskiyesi de başka bir yapıdan getirtilmiştir. Ancak Ülgen "tarihi kıymeti haiz olup mimari ehemmiyeti bulunmayan eski binanın klasik üslup taklidi zavallı bir hale konması" sözleriyle bu onarımı eleştirmiştir (Ülgen, 1943, LXXVII).

eserlerden bahsedilmiş ve yıkık haldeki bazı eserlerin kaldırılması" işlemleri anlatılmıştır (*Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar,* 1937, 39-43). [106]

Dönemin koruma anlayışı

1939 yılında olduğu gibi, 1940-41 yılı mesai raporunu yayınlayan Eski Eserler Koruma Encümeni, Asar-ı Atika Nizamnamelerine dayanarak yürüttüğü işleri anlatmıştır. Çalışmalarının İstanbul merkezli olduğu görülmektedir. Yapılan bir onarımın anlatımında "şekli kadim muhafazası" yanı sıra "restore etmek" tabiri kullanılmıştır. O dönem yapılan uygulamalardan da bahsedilmiştir. Yeni Han ve Valide Hanı'nın onarımları ile ilgili kararlarda kurşun kaplamalarının yine aynı malzeme kullanılarak değiştirildiği anlatılmıştır. Merdiven yerinin değiştirilmesinin binanın orijinalitesi bozulacağı gerekçesi ile yerinde muhafaza edilmesi önerilirken Arnavut kaldırımı olduğu söylenen koridor zemini tamirinde aynı cinsten taşların kullanılması ve aralarının betonla tesviye edilmesi tarif edilmiştir (*Eski Eserleri Koruma Encümeni 1940-41 Yılı Mesai Raporu*, 1942, 10-11).

1930-1951 yılları arasında, hem VGM hem EEMGM'nün yürüttüğü onarımlardan dönemin koruma ilke ve anlayışı okunmaktadır. Anıtsal yapıların yıllarca bakımsız kalması, birçok depremle daha harap hale gelmesi, onarımların kapsamlı olmasını gerektirmiştir. Bu nedenle de onarımlar, ağır müdahalelere dönüşmüştür. Yeniden yapıma varan uygulamalar da vardır. Yapılardaki kayıplar üslup birliği anlayışını beslemiştir.

Bu dönemdeki birçok onarımı yürüten Ali Saim Ülgen'in bu konudaki görüşleri birbirini tutmamaktadır. "Hayalhanesine güvenen bir mimar hiçbir zaman iyi bir restoratör olamaz. Hakikatı aramak, daima dikkatli ve sabırlı olmak, zayıf ve müphem delillerden netice çıkarmağa kalkmamak lazımdır" sözlerini söylemesine rağmen kitabında Viollet-le-Duc hayranlığını sık sık dile getirmektedir (Ülgen, 1943, 80). 1948'de hazırladığı 'Anıtların Korunması ve Onarılmasına Ait Prensipler' adlı makalesinde gelecek nesillere devredilecek eski eserler için belirlediği tedbirlerde "asli şekillerini değiştirmeden, değiştirmiş olanların da daha iyi durumda" olabilmesini ölçüt olarak belirtmiştir (Ülgen, 1974, 16). Hatta Ülgen'in kitabında önsözü yazan Gabriel ile birbirine iki zıt görüş ortaya çıkmaktadır (Binan, 2001).

[106] Buna örnek olarak Tophane Defterdar Yokuşu'ndaki Ebülfadıl Camii'nin çok yıkık olmasından dolayı yeniden inşasının gerekmediği, bunun için de yapının bulunduğu arsanın satılması işlemi verilmiştir.

Gabriel, üslup birliğini ve bu görüşün öncüsü Viollet-le-Duc'u eleştirmiştir. "Bir abideyi restore etmenin, bir harabenin yeni binaya tahvili demek olmadığı", "yeniden yapılmanın lüzumlu görüldüğü devir artık geçmiştir" sözleriyle üslup birliğini reddetmiş aksi takdirde tarihi abidenin bütün karakterini kaybedeceği, eski olduğu halde yeni zannedileceğini aktarmıştır (Gabriel, 1943, 21-22).

Hâlbuki bu dönemde Ülgen, uluslararası koruma çalışmalarını hem yerinde görmüş hem de Türkiye'ye döndükten sonra da takip etmiştir. Kesin verilere dayanarak bütünleme yapılmasından bahseden 1931 tarihli Carta del Restauro'dan Ülgen haberdardır. İlerleyen yıllarda bu karta, Doğan Kuban tarafından Vakıflar Dergisi'nde yayınlanacaktır. Cahide Tamer kartadan yeniden yapma, orijinale dönüştürmenin kabul edilmediği daha gelişmiş kuralların ortaya koyulduğu bir oluşum olarak bahsedecektir (Tamer, 1974). Ayrıca Ülgen'in '*Congrès archéologique de France*'ın 1936'daki toplantısı başlığı altında tarihi yapıların restorasyon teknikleriyle ilgili notları bulunmaktadır.[107]

Eski eserlerin korunmasının anlayış olarak yerleşmesine rağmen uygulamalarda sorun yaşandığı görülmektedir. Üsküdar Mihrimah İmareti'nin ikazlara rağmen yıktırılması, Edirne'deki iki kapılı hanın ve Ürgüp-Kayseri yolundaki Sarıhan'ın aynı akıbete uğraması üzerine Başvekil İsmet İnönü'nün 27.01.1934 günü vilayetlere gönderdiği belgede şu şekilde bir hüküm yazılıdır:

> Bir eserin kıymetini, muhafazası lazım olup olmadığını ancak mütehassis olan dair tayin edebileceğinden bundan sonra şehir ve kasabalarda, köylerde ve kırlarda mevcut bulunan eski eserlerin her gün tahribatına karşı muhafazaları itina olunmasını ve Maarif Vekâletinin muvafakatı alınmadıkça hiçbir eserin bir bahane ile yıktırılmasına katiyen meydan verilmemesini talep ve aksi takdirde yıktıranlar müsamaha edenler hakkında şiddetle takibat yapılaca(ktır).[108]

1934'de Sedat Çetintaş, yeni yapılacak kanal projeleri ile yıkılma ihtimali bulunan Bursa'daki tarihi köprüler ile ilgili Maarif Vekâleti'ne uygun olmadığı raporu yazmıştır.[109] Vakıf onarımları ile ilgili de şikâyetler söz konusudur. Ulus

---

[107] Bu belgeler sekiz sayfa olup, Ülgen kendi el yazısı ile Osmanlıca yazmıştır (ASÜA, TASUDOCA0355).
[108] BCA 030.10.15.84.1
[109] BCA 030.10.213.446.6

Gazetesi'nin 30 Haziran 1937 tarihli "Yeni Camii Faciası" başlığı ile "Evkafın geçen yılın faaliyetlerini gördüğümüz zaman bu sütunlarda ne kadar sevinmiştik. Evkafa gene faaliyet kusuru bulmuyoruz fakat o da, Belediyelerimiz gibi, sanatla münasebet kurmağı bilmediği için, birçok tamirleri tahrip halini almaktadır" şeklinde Yeni Camii ve Beyoğlu Ağa Camii onarımları haber konusu olmuştur. Haberin devamında "Evkafın faaliyetlerinde şüphe yok: fakat sistemi bozuk: bir sanat eserine, uzun müddet, sanatkârlarla münakaşa edilmeden el dokundurulur mu? İyi bir eserin harabesini, onun fena tamir edilmiş mamuresine tercih edenler haksız değildirler" ifadelerine yer verilerek ağır eleştirilerde bulunulmuştur. Bunun üzerine Halil Edhem'in kontrolörlüğünde Vakıfların yaptığı onarımlarla ilgili "fen ve ihtisasa uygun olarak yapılıp yapılmadığı" hakkında bir değerlendirme raporu hazırlanmıştır.[110] Denetim amaçlı olarak nitelendirebileceğimiz bu raporda, onarımın değerlendirilmesinde neyin kıstas alındığı, önemli bir konudur.

Fenni şartname sonrasında da yapılan onarımlarla ilgili eleştiriler devam etmiştir. Betonarme kullanımı şartnamede yer almasına rağmen, Ali Saim Ülgen kurşun taklidi kubbeleri doğru bulmamaktadır. Abidelerin kubbelerine kasnakların kurşun kaplanması yerine çimento şap veya katran sürmenin sakıncalı olduğunu düşünmektedir (Ülgen, 1943, 46). Kurşun yapmaktaki eski usulleri her ne kadar tercih ve takdir etse de malzemenin üretiminde itinalı olunmadığını da ayrıca belirtmiştir (Ülgen, 1943, 47). Ancak sakıncalı görülen tüm bu uygulamalar birçok defa birçok yapının onarımında yapılacaktır.

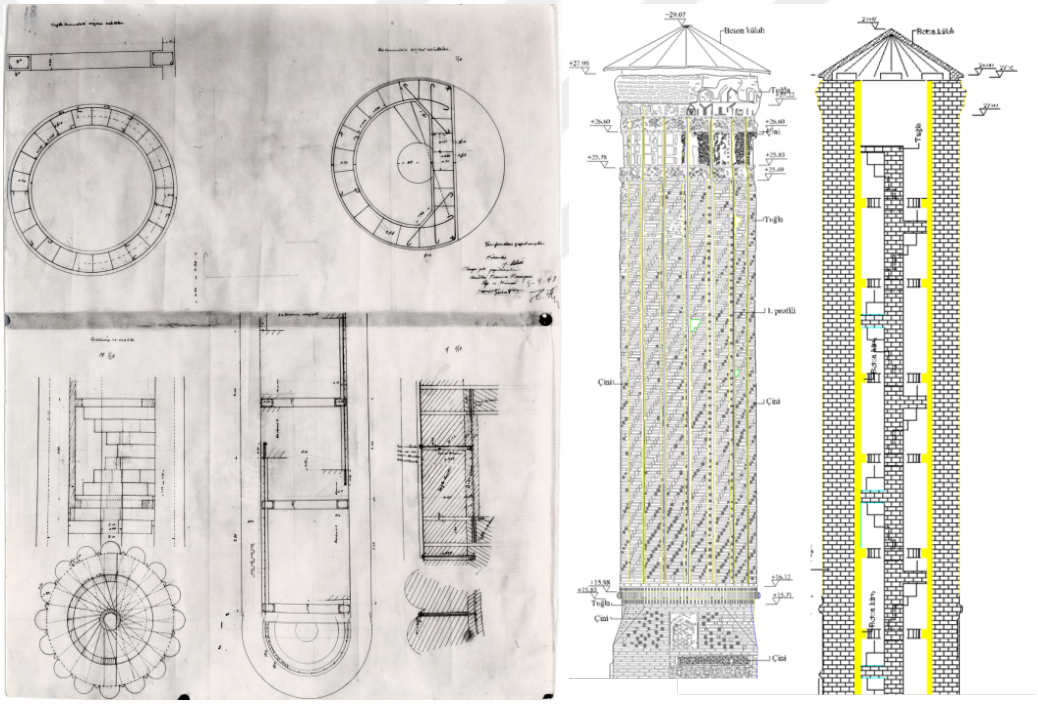
Uygulama Örnekleri

Tezin odaklandığı bu dönemde yapılan restorasyonlardan detaylarına ulaşılan örneklerden biri Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese'dir. Yapının, bu tarihteki onarım kayıtları Vakıflar ve Koruma Kurulu arşivlerinde bulunamamıştır. Ancak önemli müdahalelerin çizimlerine Ülgen (1943) kitabında yer vermiştir. Ayrıca Ülgen Arşivinde de çizimler ortaya çıkmıştır. Onarımın yapıldığı tarihlerde yeni mezun olan Ülgen, Encümen'de envanter çalışmaları hazırlamaktadır. Çifte Minareli Medrese için de envanter hazırladığı sırada bu belgelere ulaşmış olduğu düşünülebilir.

[110] BCA 030.10.213.447.6.

19. yüzyıla girerken tophane olarak kullanılan medresenin, iyi durumda olmadığı hatta bazı niteliksiz ekler aldığı eski fotoğraflarında görülmektedir. Yapının en eski görsel çizimlerinde dahi minarelerin şerefe üstünde olan kısmı yoktur. Ayrıca ana eyvanında da kayıplar olup bir restitüsyon problemi olarak özgün durumu bilinmemektedir.

Dilimli şekilde tasarlanmış tuğla minarelerde mavi renk çinilerle bezeme oluşturulduğu görülmektedir. Ancak farklı kotlarda ve farklı büyüklüklerde dilimlerde bezeme ve tuğlaların kayıpları tespit edilebilmektedir. Minarenin de bu kayıplardan dolayı kesiti incelmiş olmalıdır. Bundan dolayı içeriden mantolama yapılarak kesit genişletilmesine ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Bu uygulama betonarmeden yapılmıştır (Şekil 3.20).

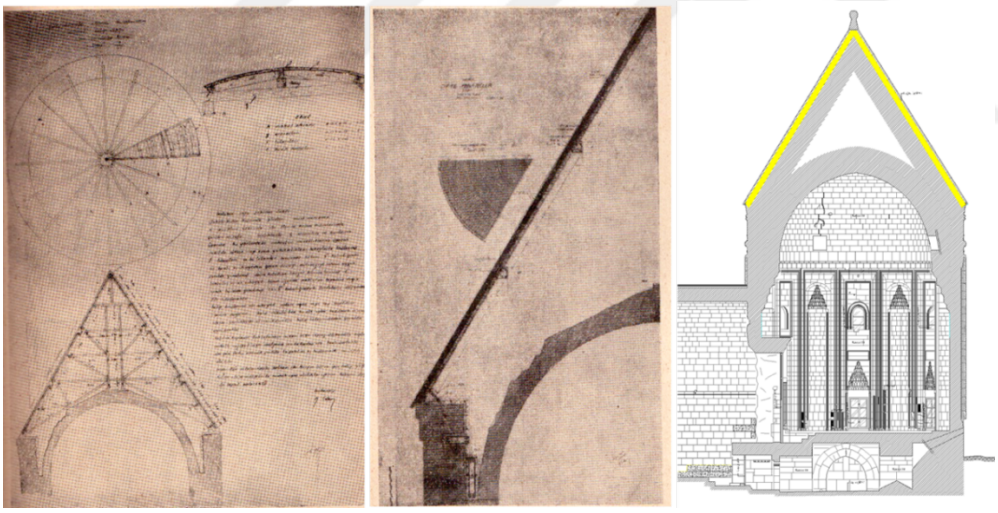

Şekil 3.20 : Medresenin minarelerinin içinden yapılan betonarme mantolama ve minarenin dış yüzeyinde boydan boya geçirilen metal profil uygulaması VGM Arşivi'nden alınan projesi üzerinde sarı renkle işaret edilmiştir.

Ayrıca minarenin dış yüzeyinde kaybedilen tuğlaların yerleri çimentoyla sıvanarak kapatılmıştır. Tekil taşıyıcılarda bu tür sorunlara karşı en sık uygulanan metot çemberlemedir. Ancak bu örnekte minarenin formundan dolayı metal elemanlar yatayda değil dikey yöndedir; dilimlerin arasından 5 x 5 cm L metal profiller geçirilerek yapılmıştır. Bu şekilde minarenin bir arada tutulması istenmiş

olmalıdır.[111] Bu uygulamanın proje çiziminde ismi tam okunamayan bir mühendisin imzası (Y. Bi…) bulunmaktadır. Proje onayını veren ikinci bir imza da bulunmaktadır. Ancak bu kişinin de yine ismi okunamamakta yalnızca "Anıtları Koruma Komisyonu Üye ve Mimari" şeklinde yazdığı unvanı bilinmektedir. Ayrıca 05.09.1931 tarihi yazılıdır.

Bir diğer önemli müdahale de batı eyvan ucundaki türbenin çift cidarlı olarak tasarlanmış külahında gerçekleştirilmiştir. Külahın sökülerek betonarmeden tekrar aynı formunun oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Dıştan ise mevcut taşları kullanıldığından içteki bu yeni strüktür fark edilmemektedir. Ülgen, kitabında bu uygulamanın da detaylarına yer vermiştir. Kümbet külahının betonarme kalıp teşkilatı şeklinde paylaştığı çizim, plan ve kesitten oluşmaktadır. Ayrıca Mühendis K.Akın imzalı bir kişinin "kalıbın şeklinin sırası" başlığı altında yazısı bulunmaktadır. Yazının üstünde de tam olarak neyi ifade ettiği anlaşılmayan ayrı bir çizim ve "ebat" olarak bahsedilen dört sıra yazı daha bulunmaktadır (Ülgen, 1943, XCIII).

Şekil 3.21 : Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin kümbet kısmının onarımı için hazırlanan çizimler (sol ve orta;Ülgen,1943,XCIII ve XCII), Vakıflardan alınan restorasyon projesi üzerinde bu uygulama sarı renkle işaret edilmesi (sağ).

Kesitte külahın ve duvarların ilişkisinin net şekilde tanımlanmış olması, uygulama için hazırlanan bu hesap ve çizimlerin külah açıldıktan sonra hazırlandığını düşündürmektedir. Ülgen'in külahın betonarme resimleri ve demir tevziat şeklinde

[111] Ölçümler yerinde inceleme sırasında elde edilmiştir. Pekerler İnşaat tarafından yürütülen Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin restorasyonu, 2012 ve 2013 yaz aylarında Erzurum Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden izin alınarak şantiyesinden takip edilmiştir.

adlandırdığı sistem detayı şeklinde hazırlanmış kesitte, duvar ile iç kubbe arasında kalan kısımda betonarme bir kirişin döndürüldüğü ayrıca bunun üst kotunda da duvardan başka bir betonarme hatılın geçirildiği görülmektedir (Şekil 3.21). Asma şeklinde gösterilen külahın yeni konstrüksiyonu, daha küçük ölçekli olmasına rağmen bu kesitte gösterilmemiştir (Ülgen, 1943, XCII). Ayrıca kümbetin iç kubbesinde ve minarelerdeki çatlaklarda "büyük otomobil pompalarından istifade edilerek yıkan(ma) ve çimento şerbetiyle doldur(ma)" işlemleri yapılmıştır (Kural, 1944, 89), (Şekil 3.22).

Şekil 3.22 : Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin 1935 tamiri sırasında yapılan uygulamaların günümüzdeki durumları (İnan Ocak, 2013).

Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin 1935 ve 37 yıllarında yapılan onarımları için toplam 17.100 lira para harcanmıştır (*1943-44 Yılları Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü'nün Genel Durumu*, 1945, 25).

Vakıfların onarımlarına örnek olarak da 1940'larda Sivas Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası'nda gerçekleştirilen uygulamalardan söz edilebilir. Cumhuriyetin ilk yıllarında bakımsız halde olduğu bilinen yapının bu tarihlere gelinceye dek gördüğü son onarım 1907 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu onarımda üst örtüdeki bağdadi duvarlı, üzerleri alaturka kiremitli fenerlerin yapıldığı düşünülmektedir(Şekil 3.23).

1933 yılında yayınlanan Acilen Tamiri İktiza Eden Tarihi Binalar Listesi'nde yer almıştır. 1938 yıllarında darüşşifa kısmı hububat deposu olarak kullanılmıştır. 1940-45 arasında, II. Dünya Savaşı yıllarında Ulu Cami İstanbul'dan Milli Saraylar'dan getirilen eşyalar için depo görevi görmüş, savaş bittikten sonra eşyalar geri götürülmüştür. Bu kullanım öncesinde Vakıflar tarafından onarım yapılmıştır.

Şekil 3.23 : Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası'nın 20. yüzyıl başlarına kadar toprak damlı olduğu görülmektedir (Gabriel, 1934).

Vakıflar İnşaat Müdürü Hurşit Altuncu ile Fen Heyeti uzmanı Mimar Alaattin Özaktaş denetiminde Mimar Kenan Mermer'in inşaatın başında devamlı bulunduğu bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Ayrıca onarımla ilgili rapor hazırlanmıştır.[112] Öncelikle damın toprak dolgusu kaldırılmıştır (Şekil 3.24).

Bu uygulamalar sırasında dolgu arasında küp ve künkler konulduğu görülmüştür. Çatı, Kayseri'den getirtilen bims taşı[113] ile tesviye edilmiş, üzerine grobeton, şap ve yalıtım yapılmıştır. Damın sal taşlarıyla ya da kurşunla kaplanması düşünülmüştür. Ancak yeterli bütçe bulunamadığından 1944 yılına kadar yapı bu durumda bırakılmıştır. 1944 yılında hazırlanan ayrı bir raporda caminin batı duvarının dışa doğru meyillendiği, darüşşifa kapısında 10 cm, batı kapısında ise 45 cm. duvar hizasından sapma olduğu tespit edildiği yazılıdır. Açık bırakılan damda son katman yalıtım malzemesinde çatlaklar oluştuğu, yalıtımı sağlayamadığı için iç mekâna su ve nemin nüfuz ettiği hatta bazı tonozlarda taş düştüğü belirtilmiştir. Cami içinde saklanan Milli Saraylar'ın eşyalarına da zarar gelebileceği için acilen çatının kapatılarak kurşun kaplama yapılması istenmiştir. Kurşun, bazı camilerden toplanan hurda kurşunların eritilip yeni levha haline getirilmesiyle elde edilmiş ve kaplanmıştır (Önge, 1978, 57-58).

---

[112] Bu rapora VGM Arşivi'nden ulaşılamadığı için raporu okuyan Önge'nin (1978) aktarımlarından yararlanılmıştır.

[113] Önge (1978;57), "bimis toprağı" olarak belirtmiştir. Ayrıca LeverSil marka yalıtım malzemesi kullanıldığını söylemiştir.

Şekil 3.24 : Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası'nın 1940 onarım öncesi ve sonrası görünümleri (VGM Arşivi).

Ayrıca taş külahta da bir müdahale olduğu anlaşılmaktadır. Külahın onarım öncesi ve sonrası fotoğrafları kıyaslandığında derzlemeler göz çarpmaktadır (Şekil 3.25).

Şekil 3.25 : Yapının VGM Arşivi'nde bulunan eski fotoğrafları kıyaslandığında taş külahta derzleme yapıldığı fark edilmektedir.

3.3.3 1951-1973 yılları arası

1950 yılı hem ülke siyasi tarihinde çok partili demokrasiye geçilmesiyle bir dönüm noktası iken hem de koruma tarihinde önemli bir kırılma noktasıdır. Bunun öncesinde Cumhuriyet'in ilk otuz yılındaki gelişmeleri onar yıllık periyotlarla değerlendiren Madran'a (2002;95) göre bu dönemde sadece koruma alanında değil diğer sektörlerde de alışılmışın dışında politikalarla yeniden şekillenme söz konusudur.[114] 1950'den itibaren Türkiye'de restorasyon çalışmaları hız alacak koruma yaklaşımında yeni düşünceler dile getirilecektir (Tayla, 1982, 41).

3.3.3.1 Yasal ve örgütsel gelişmeler

GEEAYK'ın kurulması

Kuşkusuz bu yeni dönemin başlangıcında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun oluşturulması, korumadaki önemli adımlardan biridir (Akozan, 1977,21). 2 Temmuz 1951 gün ve 5805 sayılı kanunla yürürlüğe giren Yüksek Kurulun oluşmasındaki alt yapı, aslında 1940'lardaki sorunların çözüm arayışlarının sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. 1950'de yasa hazırlanması için EEMGM Anıtlar Şube Müdürü Ali Saim Ülgen görevlendirilmiştir.[115]

Ancak Ülgen kitabında yer vermemesine rağmen takip ettiği Carta del Restauro'da öngörüldüğü gibi eski eserlerin onarımlarının bilimsel esaslara göre yapılması ve bunun için bilimsel bir heyet oluşturulması gerektiği inancıyla Yüksek Kurulun kurulmasında çalışmış olmalıdır (Ahunbay, 2015, 15). Bu tarihlerde şubedeki görevi devam eden Ülgen'in kanunda belirtilmemiş olmasına rağmen genel sekreter olarak seçildiği; büyük çaba ve emeklerle kurduğu kurulun yönetsel olarak içinde yer aldığı görülmektedir (Madran, 2013 ve Tayla, 1982, 41). Bu kurul, 1945'te toplanan Eski Eserler ve Müzeler Birinci Danışma Komisyonu raporunda bahsedilen restorasyon projelerini değerlendiren ve geçerlilik kazandıran teknik bir komisyonun hayata geçirilmesidir (EEMDK, 1945, 10). Ancak farklı olarak Danışma Komisyonu devletin mevcut organları içinde heyeti oluşturmak isterken, GEEAYK mevcut örgütlenme dışında bağımsız bir kurum olarak ortaya çıkarılmıştır (Madran, 2002, 143).

---

[114] Konuyla ilgili olarak Sey, 1998, Mumcu, 1970 vd.

[115] Ülgen'in arşivinde Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Talimatnamesi'nin düzeltmelerini yaptığı nüshaları bulunmaktadır (ASÜA, TASUDOCA0060, TASUDOC1297).

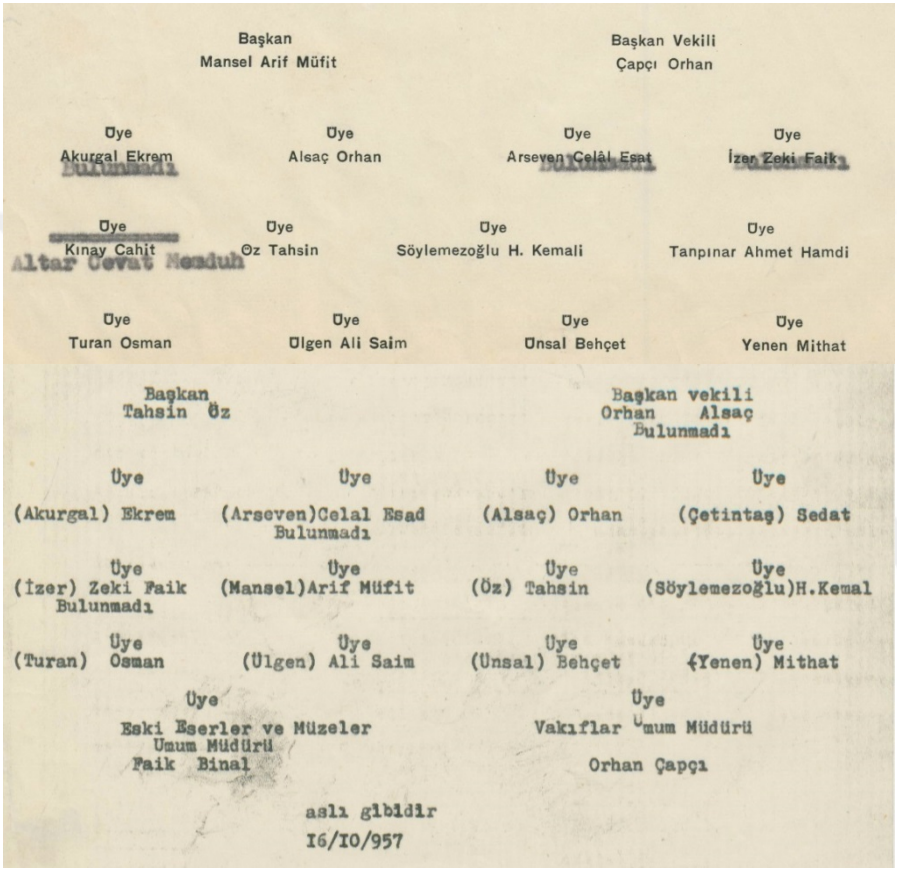
Artık restorasyon uygulamaları yapan Vakıflar ve Eski Eserler ve Müzeler Müdürlükleri ile birlikte koruma alanında karar almakla görevli yeni bir aktör olarak GEEAYK vardır. 5805 sayılı kanunun ilk maddesinde Yüksek Kurulun görevleri "yurt içinde korunması gerekli mimari ve tarihi anıtların koruma, bakım, onarım, restorasyon işlerinde riayet edilecek prensipleri ve bunlarla ilgili programları tespit etmek, uygulamasını genel olarak denetlemek, anıtlarla ilgili her türlü konu ve anlaşmazlık durumunda görüş bildirmek" şeklinde tanımlanmıştır (Akozan, 1977,45-46). Bundan sonra restorasyonlar, tek yönlü değil uzmanların bir araya gelerek oluşturdukları Yüksek Kurulun denetiminden geçecektir (Tayla, 1982, 41). İstanbul Eski Eserleri Koruma Encümeni'nin yerine geçen yeni bir oluşum olarak kuruldan bahsedilecektir (Yücel, 2009, 33).

Yüksek Kurul adına karar verecek üyelerin kimler olacağı kanunda belirtilmiştir. Dört üyesi üniversiteden olmak üzere ilgili bakanlıklardan ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden seçilecek üyeler ve bunların da seçeceği dört üye ile Vakıflar Genel Müdürü ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü, on beş kişilik kurul kadrosunu oluşturmaktadır. Üyelerin tarih, arkeoloji, sanat tarihi, mimarlık, estetik, şehircilik alanlarında çalışmaları olması aranan şartlardandır (Madde 2). Hatta kurul üyeleri arasında ressam ve yazar olan isimler bile görev yapmıştır. Kurul üyeleri kendi aralarında başkan ve vekili seçmektedir. Başkanlık dönemi iki yıl olarak belirlenmiştir.[116] Kurul gündemini, başkanlık hazırlamaktadır.[117] Kurulda ayrıca gündemde konuşulacak konuyu araştıran raportörler de bulunmaktadır. Kurul, kararlarını oy çokluğu ile almak zorundadır. Üyeler arasından karşı oy çıkması halinde sebepleri özetle yazılarak belgelenir. Kurul isterse incelenen konularla ilgili makam ve şahıslardan izahat almak üzere onları toplantıya çağırabilmektedir.

Kurulda 1956 yılına kadar Arif Müfit Mansel başkan olmuştur. Vekil olarak Vakıflar Genel Müdürü Orhan Çapçı (1950-60) bulunmuştur.[118] 1956- 69 yılları arasında kurul başkanlığı görevini Tahsin Öz yapmış; kendisi 1969'dan sonra da yaş sınırı getirilinceye kadar üye olarak kurulda bulunmuştur (Yücel, 2009, 33). Öz'ün başkan olduğu dönemlerde vekil olarak Orhan Alsaç yer almıştır (Şekil 3.26).

[116] GEEAYK Talimatnamesi Bölüm I, Kuruluş ve Vazifeler, Madde 1-8.
[117] GEEAYK Talimatnamesi Bölüm II, Çalışma, Madde 10-25.
[118] ASÜA, TASUDOC0655004.

Bu sistemle çalışan GEEAYK, aktif olduğu dönem boyunca birçok karara imza atmıştır. Korunması gerekli yapıların tespiti ve tescili, yalnız anıtsal yapıların değil sivil mimarlık örnekleri ve sitlerin de koruma altına alınması, restoratör mimar yetiştirilmesi konusunda teşvik ve eğitimler, restorasyon projelerinin ve dosyalarının hazırlanması yüksek kurul kararlarıyla yapılan başlıca işler olarak sıralanmaktadır (Akozan, 1977, 23). Koruma yaklaşımı, ilke ve prensiplerini belirleyen ellinin üzerinde önemli kararı vardır.

Başkan
Mansel Arif Müfit

Başkan Vekili
Çapçı Orhan

Üye
Akurgal Ekrem

Üye
Alsaç Orhan

Üye
Arseven Celâl Esat

Üye
İzer Zeki Faik

Üye
Kınay Cahit

Üye
Öz Tahsin

Üye
Söylemezoğlu H. Kemali

Üye
Tanpınar Ahmet Hamdi

Üye
Turan Osman

Üye
Ülgen Ali Saim

Üye
Ünsal Behçet

Üye
Yenen Mithat

Başkan
Tahsin Öz

Başkan vekili
Orhan Alsaç
Bulunmadı

Üye
(Akurgal) Ekrem

Üye
(Arseven)Celal Esad
Bulunmadı

Üye
(Alsaç) Orhan

Üye
(Çetintaş) Sedat

Üye
(İzer) Zeki Faik
Bulunmadı

Üye
(Mansel)Arif Müfit

Üye
(Öz) Tahsin

Üye
(Söylemezoğlu)H.Kemal

Üye
(Turan) Osman

Üye
(Ülgen) Ali Saim

Üye
(Ünsal) Behçet

Üye
(Yenen) Mithat

Üye
Eski Eserler ve Müzeler
Umum Müdürü
Faik Binal

Üye
Vakıflar Umum Müdürü
Orhan Çapçı

aslı gibidir
16/10/957

Şekil 3.26 : GEEAYK'ın 1955 ve 1957 yıllarına ait iki örnek kararında yer alan kurul üyeleri (ASÜA, TASUDOC0655).

GEAAYK'ın en önemli görev yetkilerinden birisi bir yapının eski eser olup olmadığına ilişkin karar almasıdır. Bu yetkisini kullanan Yüksek Kurul, uygun gördüklerini tescil etmiştir. 26.07.1954 gün ve 296 sayılı kararda kurul üyesi Celal Esad Arseven'in önerisiyle tescil konusu detaylı olarak incelenmiştir. Konuyla ilgili diğer ülkelerde nasıl tescil yapıldığının, Ali Saim Ülgen, Celal Esad Arseven ve Tahsin Öz'ün bulunduğu bir alt komisyon tarafından araştırılmasına ve kurul gündemine sunulmasına karar verilmiştir (Durukan, 2004, 51-52). Bu kararın öncesinde de Ali Saim Ülgen'in konu üzerinde çalışmaları olduğu görülmektedir.

Ülgen Arşivi'nde, "1953 yılında yapılacak onarım, rölöve ve tescil işlerini" anlatan bir rapor bulunmaktadır. Türkiye abidelerinin tescili mesaisi başlığı altında "abidelerin mahiyeti ve miktarları belli olmadan koruma işlerinin kesin olarak ele alınamayacağı cihetle tescil çalışmalarına hız verileceği" bildirilmiştir.[119] Aslında tespit işleri 1933'de Anıtları Koruma Komisyonu görevleri arasında belirtilmiştir. Encümen tarafından hazırlanan envanter fişleri bulunmaktadır. Ancak o dönemki bakışla eski eser veyahut abide olarak nitelendirilenler sadece tespit edilmiştir. İlerleyen yıllarda eski eser tanım aralığının genişletileceği görülecektir.[120] 'Eski eser' olarak karar verme yetkisi olan GEAAYK tescil işlemlerini yürütecektir.

GEEAYK'ın kurulmasıyla birlikte onarımı yapılacak anıtın projelerinin kurul gündemine sunulduğu süreç de başlamıştır. Kurul, gündemine gelen projesiz onarım isteklerini değerlendirmeyecektir. Hatta korunmasını gerekli görmediği yapıların bile yıkılmadan önce rölövelerinin yapılmasının istendiği 06.06.1956 gün ve 506 sayılı kararı bulunmaktadır (Akozan, 1977, 42).

Ancak Yüksek Kurulda her konunun incelenmediği bilinmektedir. Yalnız önemli yapılar ve restorasyonlar mutlaka kurul onayına sunulmuştur (Tayla, 1982, 41). Bir dönem kurul üyeliği yapmış Kuban, GEEAYK'ın yasal süreçle ilgili yetkisi olsa da alınan kararların uygulanmasında ve bunun denetim ve gözetiminde yeterli olmadığını aktarmıştır. Bu nedenle kötü restorasyon uygulamalarının önüne geçilemediği gibi birçok yapının tahrip edilmesine ya da yıkılmasına da müdahale edilmediği görülmektedir. İlerleyen yıllarda da olumsuz durumlar için ceza yaptırımları getirilememiş olması, kurulun eksikliği olarak ortaya çıkacaktır (*Türkiye Vakıflar Bankası ve Vakıflarımız: 20nci kuruluş yıldönümünde*, 1974, 59). Özellikle 1973'ten sonra gündemin yoğunlaşmasıyla Yüksek Kurul, acil ve günlük konuları dahi çözemez hale gelecektir (Tayla, 1982, 41).

7044 sayılı kanunla farklı kurumlardaki vakıf yapılarının VGM'ye devri

1951-1973 dönem aralığındaki önemli bir diğer konu da 1957 yılında yürürlüğe giren 7044 sayılı Aslında Vakıf Olan Tarihi ve Mimari Kıymeti Haiz Eski Eserlerin

[119] ASÜA, TASUDOC1322

[120] Osmanlı'nın kendinden önceki devirlere ait olan eserleri asar-ı atika olarak tanımlamasının ardından Cumhuriyet'in ilanı sonrası tanım aralığı değişmiştir. Ali Saim Ülgen'in kitabının (1943) önsözünde yer verilen dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel hem atalarından kalan hem de bunlardan olmayan her eserin korunması gerektiği söylenmiştir. 1970'lere doğru da sivil mimarlık örnekleri de eklenerek liste genişlemiştir. Ancak günümüzde de değişen kriterlerle artması beklenen aralık sınırlıdır. Özellikle endüstri ve modern miras tescillerinde halen sorun yaşanmaktadır.

Vakıflar Umum Müdürlüğüne Devrine Dair Kanun'dur.[121] Kanun kapsamında Cumhuriyet'in ilk yıllarında farklı kurumların sorumluluklarına dağıtılan vakıf eserleri Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmiş ve artık koruma çalışmalarını bu kurumun üstlenmesi sağlanmıştır. Kanunun 3. maddesinde bazı yapıların Vakıflara belirli bir süre sonra devredilmesine izin verilebileceği ancak bu yapıların gerekli onarımlarının Vakıfların da denetim ve gözetimi altında devredilen kurumlar tarafından kendi bütçelerini kullanarak yaptırılması yazılıdır. Bu yasaya kadar birçok vakıf yapısının koruma çalışmalarını yürüten EEMGM, bu kanunu uygun bulmuş olsa da eski eserlerin vakıf kökenleri durumlarına göre denetimlerinde iki kurumun olmasının uygulamada karışıklık doğuracağı görüşündedir. Bu görüşün yazıldığı EEMGM komite raporunda eski eserin mülkiyet hakkı kimde olursa olsun bunlar üzerindeki denetim hakkının yasa öncesinde olduğu gibi kendilerinde olması gerektiği söylenmiştir. Kendilerini ilmi bir makam olarak nitelendirilen Milli Eğitim Bakanlığı'nın bu ilmi görevi yerine getirecek yegâne kurum olması ayrıca istişare kurulu olarak nitelendirilen GEEAYK'ın da yine bakanlığa bağlı olması bu duruma gerekçe olarak gösterilmiştir (*Eski Eserler ve Müzeler Komitesi Raporu*, 1961, 23).

1957'de kanun yürürlüğe girse de kanunun uygulama şeklini gösterir tüzüğü 1964'de yayınlanabilmiştir. Bu nedenle yasanın asıl uygulama tarihi çıkış tarihi ile aynı olamamaktadır. Dolayısıyla bu süreçte birtakım aksamalar yaşanmıştır. Her ne kadar geçici kararlar alarak işlem yapılmaya çalışılsa da 1970'lere kadar arzu edilen yeni sistem tam olarak oturamamıştır. İlerleyen yıllarda da yasanın aksayan yönleri eleştiri konusu olmuştur. Ancak Öztürk'e göre bu yasa Cumhuriyet'in ilk yıllarında farklı kurumlara dağıtılan vakıf eserlerinin tekrar toparlanması için bir fırsattır. "Vakıfların perişan haline bir son verme amacıyla" oluşturulan bu kanunun "bir özür dileme kanunu" olduğu söylenmiştir (Uğural, 1990, 140).

Kanunun geçici maddesinde kanundan önce onarımına başlanmış yapılar için 1957 mali yılı zarfında devri öncesindeki kurum tarafından uygulamanın devam edilmesi kararı alınmıştır. Sivas Buruciye Medresesi'nin onarım süreci, bu yasayla etkilenen örneklerden biridir. Medresenin Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen onarımı kapsamında 1956-58 yılları arasında rölövesi hazırlanmış, uygulama EEMGM kontrolünde başlamıştır. Ancak yasa

[121]http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9705.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9705.pdf

çıkınca işin tamamlanması Vakıflara bırakılmıştır (Akok, 1968,14). Aynı şekilde Kayseri Tuzhisarı Sultan Han, Köşk Medrese ve Alaca Mescit yapılarının projelerinin EEMGM tarafından hazırlanıp uygulamasına başlanıldığı kanundan sonra işlerin Vakıflara devredildiği bilinmektedir (Akok, 1969a, 12-15).

F.	M.	Tahsisatın nev'i	1957 Yılı tahsisatı	1958 Yılı teklifi	Fazlası
741	10	Âbideler onarımı	2 450 000	2 573 000	123 000
	20	7044 sayılı Kanunla devralınan eski eserler onarımı	—	4 000 000	4 000 000
	30	Hayrat yapı ve onarımı	500 000	500 000	—
	40	Dernekler ve köyler tarafından inşa veya tamir ettirilecek hayrata yardım	—	8 000 000	8 000 000

Şekil 3.27 : 1958 yılı Vakıflar Bütçe düzenlemesinde onarımlar için verilen bütçe teklifleri (*1958 Yılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Bütçesi*, 1958, 17).

Kanunun üçüncü maddesinde de Vakıfların yetkili oldukları yapı sayısı artacağı için maliyeden ek yardım yapılması yazılıdır. Kanun sonrasında düzenlenen bütçelerde hem yardım hem de devri alınan yapıların onarımları için ayrı kalemler açılmıştır (Şekil 3.27).[122]

Vakıflardaki önemli aktörler

Onarımlar için ayrılan ödeneklerle birlikte kanundan sonraki ilerleyen yıllarda Vakıflarda kurum içi yeni düzenlemelerin de arttığı görülmektedir. Öncesinde Abideler Şubesinde tek bir mimar görevliyken 1958 yılından itibaren uzmanlıkları rölöve ve restorasyon olarak belirtilen mimar kadroları yer almıştır. 1959 yılından itibaren de 1 Başmühendis veya Başmimar kadrosu eklenmiştir. Bu kadro için "şube müdürlüğü vazifesini yapar, ihtisas mevkii" ifadesi yazılıdır. 1962 yılında ise Abide Şubesine "1 Başmimar (Şube Müdürlüğü vazifesi yapar)" kadrosunun eklendiği görülmektedir.[123] Kadrolardaki bu değişiklik, Ali Saim Ülgen'in 1960 yılından itibaren Vakıflarda çalışmasıyla ilişkili olmalıdır. Ülgen, dokuz yıl Maarif

[122] Bütçe teklifinde donanımsal eklemelerde yapılmak istendiği görülmektedir. Özellikle İstanbul'daki eski eserlerin restorasyon işlerinde sürekli kontrol ve denetim yapılması gerektiği ancak şehrin çeşitli bölgelerinde bulunan şantiyelere vakıf görevlilerinin otobüs ve tramvayla gitmeleri vakit kaybı olduğu bunun için de kuruma 3 adet aracın satın alınarak kolaylık sağlanması istenmiştir. 1958 yılı Vakıflar Bütçe Kanununa erişim:
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d11/c002/tbmm11002048ss0032.pdf

[123] Vakıfların Abide ve Yapı İşleri Kadroları 1950-1965 yılları Bütçe Kanunlarından elde edilmiştir. 1970'de bu kadrolarla ilgili tekrar düzenleme yapılacaktır (Vakıflar Genel Müdürlüğü Vazife ve Teşkilâtı hakkındaki Kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bir fıkra ve ek maddelerle geçici maddeler eklenmesine dair 1262 sayılı Kanun).

Vekaleti'nde çalıştıktan sonra gelen teklif üzerine Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Şubesi'ne geçmiştir. Zaten bu tekliften önce Ülgen, Vakıflara birçok konu ile ilgili olarak görüş vermiş; danışmanlık yapmıştır. Sonrasında da Vakıflar ile GEEAYK arasındaki ilişkileri düzenlediği, her iki kurum arasındaki sorunları çözdüğü, çelişkili kararlar çıkmasını engellediği bilinmektedir (Yücel, 2015a, 30). Bu dönemde Süreyya Yücel, Mustafa Rona, Ertuğrul Eğilmez, Hüsrev Tayla, Cahide Tamer (Vakıflar İstanbul Başmüdürlük Baş Mimarı), Fatih Uluengin de Vakıflara geçen isimlerdir (Madran, 2013). Nedim Onat, Ülgen'in sağ kolu olarak Abide Şubesi'nde çalışmıştır. Genel Müdürlüğün İnşaat Dairesi başında Y. Mimar Faruk Çeçen vardır (Yücel, 2015a, 31). Ülgen, mütehassıs müşavir mimar ünvanı ile vakıf eserlerin bakım ve onarımlarıyla ilgilenecektir. Bu unvan, yönetsel olmasa da müdürlüğün genel müdürden sonraki en kıdemli kadrosudur. Orhan Cezmi Tuncer serbest mimarlık yaptığı zamanlarda bu konumun sahibi olan Yılmaz Önge'yle tanışmasını anlatırken yaptığı çizimleri Ankara Genel Merkezin yani mütehassıs müşavirin onaylaması gerektiği için o projelerin Önge'ye gösterilmesinin istendiğini; işlerin bu şekilde yürütüldüğünü aktarmıştır (Gülecen, 1993, 302).

Ülgen'in göreve başladığı senelerde Vakıflarda Tahsin Öz de bulunmaktadır. 1924'ten itibaren Topkapı Sarayı Müze Müdürü olan Öz, 1952'de emekli olunca dönemin Vakıflar Müdürü tarafından İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü'ne müşavir olması teklif edilmiştir. Kendisi özellikle vakıf gayrimenkullerinin kiralama satış işlerini düzenlemiştir. İlerleyen yıllarda da Vakıflarda müzecilik ile ilgili önemli çalışmalar yürütecektir (Yücel, 2009, 29-33).

7044 sayılı kanunla devri alınan eski eserlerin onarım hizmetleri için geçici hizmetli olarak kadroları tanımlanmış yapı ve onarım teknisyenleri, fotoğrafçı, sürveyan, desinatör, eski eserler tespit ve tescil memurları ve işçileri vardır (*1958 Yılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Bütçesi*, 1958, 47-48). Sonraki yıllarda sanatkar işçi ve ustalar da bu kadrolara eklenmiştir. O dönem Vakıflar, kurşun, kalem işi, alçı vb. işlerini ihale etmeyip kendi kadroları ile yaptırmıştır. Hatta gerekli malzemeyi kendi bünyelerinde tedarik etmişlerdir. Özellikle kurşun malzemeyle ilgili olarak Ayasofya yakınlarında bir yerde eski kurşunları eritilerek yenileri üretilmiş; lazım gelen şantiyelere buradan gönderilerek kolaylık sağlanmaya çalışılmıştır (Önge, 1970, 14). Kurşun sorununa bir çözüm getirmek için 1945 yılında Hasan Ali Yücel'in Eski Eserler ve Müzeler Danışma Kurulu toplantısında "kubbeli eserlerde ölüm ve yıkım, üstlerindeki

kurşunların yok edilmesiyle başlıyor" diyerek dönemin Gümrük ve Tekel Bakanı ile çözüm bulma adına bir girişimi olduğunu paylaşmıştır (EEMDK, 1945, 7). Vakıfların toptan malzeme alımları ilerleyen senelerde de sürmüştür. Eski eser onarımlarında kubbe ve çatı kaplaması olarak kullanılmak üzere *Rhepanol f* malzemesinin Braasco Gmb. H. Batı Almanya firmasından alınması için çalışmalar yürütülmüştür.[124] Ancak tüm bu çabalara rağmen 1960'ların sonuna kadar Vakıfların taşra teşkilatında teknik elemanı yoktur. İstanbul ve Ankara'dan tüm ülkedeki onarımlar idare edilmeye çalışmıştır. Ankara'daki Abideler Şubesi Rölöve Bürosu çalışanları her biri Anadolu'nun bir bölümünü üstlenerek ihale dosyasının hazırlanmasından onarımın son aşamasına kadarki tüm işleri yürütmüşlerdir. Anadolu'daki eski eserlerin yıllık programlarla projelerinin hazırlanması bu bürolarda gerçekleştirilmiştir (*Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, 1973, 36).

Bu işleyişi Ali Saim Ülgen'in getirdiğini söyleyen Madran (2013), yazılı olmayan kurallar dahilinde yapıldığını hatta Ülgen'in Vakıflardan ayrılışından sonra bile ilke olarak devam edildiğini aktarmıştır. Daha sonraki yıllarda Erzurum ve Diyarbakır gibi bazı kentlerde teknisyen ya da teknikerlerin onarım işleri ile ilgilenmesi için teşkilat kurulmuştur. Bu da ilerleyen yıllarda birçok bölge müdürlüğü açan Vakıfların teşkilat şemasını oluşturacaktır. Ayrıca İstanbul kadrosunda çalışanların Ankara'dakilere kıyasla hem sayıca hem de nitelik olarak iyi olduğunu aktarmıştır (Madran, 2013).

Ali Saim Ülgen'in Vakıflarda göreve başlamasından sonra ilerleme kaydedilen bir konu da birim fiyat listelerinin hazırlanması ile ilgilidir. 1950'li yıllarda Mimar Hüsrev Tayla; kendisi de VGM İstanbul Baş Müdürlüğü mimarı görevindeyken bir grup mimarla bir çalışma yapmıştır (İlhan, 2015, 125). Çalışma yapılmak istenmesinin sebebi, birim fiyatların belirlenmesinde sorunlar yaşanmasıdır. Keşiflerin hazırlanmasında bir standardın olmadığından keşfi hazırlayanların kendi deneyimlerine göre fiyatları belirledikleri görülmektedir. Bundan dolayı da aynı cins imalat için aynı sene aynı şehirde farklı fiyatların yazıldığı durumlarla karşılaşılmıştır (Tayla, 1982, 41). Ali Saim Ülgen Arşivi'nde bulunan bazı onarım şartnamelerinde keşif hesaplarına rastlanmıştır. Bunlarla ilgili kıyaslamalı bir çalışma yapıldığında aynı iş kalemlerinin farklı birim fiyatlarına sahip olduğu görülmektedir.

[124] BCA 030_18_01_02_312_14_4

1948 yılı Amasya Bimarhanesi için hazırlanan şartnamede sıva raspası 0.43 lira, çürütme için yapılacağı yere bağlı olarak değişken fiyatı olsa da en ucuz birim fiyatı 20.00 liradır. Aynı yıl Şereflikoçhisar Alaattin Camii onarımı için hazırlanan keşiflerde ise 1 m^2 raspanın fiyatı 0.72 lira, çürütmenin fiyatı ise 9.78 liradır.

L - CETVELİ

D.	Memuriyetin nev'i	Aded	Aylık
	MERKEZ		
	Hukuk Müşavirliği		
5	Avukat	1	80
	Âbide ve Yapı İşleri Dairesi		
	Âbideler Şubesi :		
4	Restorasyon mütehassısı Y. Mimar (İhtisas mevkii)	1	90
4	Rölöve Mütehassısı Y. Mimar (İhtisas mevkii)	1	90
5	Y. Mimar (İhtisas mevkii)	1	80
	Yapı İşleri Şubesi :		
4	Tesisat mütehassısı Y. Mühendis (İhtisas mevkii)	1	90
4	Betonarme mütehassısı Y. Mühendis (İhtisas mevkii)	1	90
5	Y. Mimar veya Y. Mühendis (İhtisas mevkii)	2	80
6	Mühendis veya mimar (İhtisas mevkii)	1	70
9	Ressam	1	40
	Hayır İşleri ve Mülhak Vakıflar Müdürlüğü		
	Hayır İşleri Bürosu :		
10	Memur	1	35
11	»	1	30
	Mülhak Vakıflar Bürosu :		
12	Memur	1	25
	Gureba Hastanesi		
7	Üçüncü sınıf mütehassıs	1	60
9	Mütehassıs muavini	2	40
11	Asistan	6	30
9	Eczacı	1	40
9	Hemşire	1	40
10	»	2	35
11	»	3	30
12	»	6	25

L - CETVELİ

D.	Memuriyetin nev'i	Aded	Ücret
	MERKEZ		
	Hukuk Müşavirliği		
6	Avukat	1	950
	Âbide ve Yapı İşleri Dairesi		
	Âbide Şubesi :		
4	Başmimar (Şube Müdürlüğü vazifesini yapar, İhtisas mevkii)	1	1 250
4	Restorasyon Mütehassısı Y. Mimar (İhtisas mevkii)	1	1 250
4	Rölöve Mütehassısı Y. Mimar (İhtisas mevkii)	1	1 250
5	Y. Mimar (İhtisas mevkii)	2	1 100
6	Y. Mimar (İhtisas mevkii)	1	950
	Yapı İşleri Şubesi :		
4	Başmühendis veya Başmimar (Şube Müdürlüğü vazifesini yapar, (İhtisas mevkii)	1	1 250
4	Tesisat Mütehassısı Y. Mühendis (İhtisas mevkii)	1	1 250
4	Betonarme Mütehassısı Y. Mühendis (İhtisas mevkii)	1	1 250
5	Y. Mimar veya Mühendis (İhtisas mevkii)	3	1 100
6	Mühendis veya Mimar (İhtisas mevkii)	2	950
8	Başressam	1	700
9	Ressam	1	600
	Hayır İşleri ve Mülhak Vakıflar Müdürlüğü		
	Hayır İşleri Bürosu :		
10	Memur	1	500
11	»	1	450
	Mülhak Vakıflar Bürosu :		
12	Memur	1	400
	Gureba Hastanesi		
7	Üçüncü Sınıf Mütehassıs	2	800
9	Eczacı	1	600
9	Hemşire	1	600
10	»	2	500
11	»	3	450
12	»	6	400
9	Şef	1	600
	Arşiv ve Neşriyat Müdürlüğü		
	Neşriyat Bürosu :		
8	Raportör	1	700
	VİLÂYETLER		
4	Y. Mimar veya Mühendis (İhtisas mevkii)	1	1 250
5	Y. Mimar veya Mühendis (İhtisas mevkii)	2	1 100
6	Y. Mimar veya Mühendis (İhtisas mevkii)	1	950
6	Mıntaka veya Vilâyet Müdürü	1	800
10	Fen Memuru	1	500
12	Anbar Memuru	1	400

Şekil 3.28 : 1958 ve 1962 Bütçe Kanununda yer alan Abide Şubesi kadrosu (üst: *1958 Yılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Bütçesi*, 1958, 42 alt:*1962 Yılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Bütçesi*, 1962, 45).

Ülgen'in fiyat analizlerini belirleyebilmek için bir ustayı iki saat çalıştırarak yaptığı işi hesapladığı bilinmektedir (Madran, 2013). Tayla ve grubu ilk kez kullanılan birim fiyatları bir araya getirerek tek tip fiyat analizleri ve şartname hazırlamaya çalışmıştır. 1960'lı yıllarda da ilk toplu imalat tanımları, birim fiyat derlemeleri, analiz ve yıllık malzeme ve işçilik fiyatları Müdürlük bünyesinde oluşturulmuştur (Serttaş Yaren, 2015, 132). 1968'de de ilk defa Vakıflar Birim Fiyat Analizleri ve Tanımları kitabı yayımlanmıştır.[125]

Ali Saim Ülgen'in Vakıflarda etkin şekilde rol aldığı senelerde çalışma konularından birisi de hangi eserlerin onarım göreceği; onarım ihtiyacı olan yapıların nasıl belirlendiği ve sonrasında nasıl sıralama yapılması üzerinedir. 1920-50 yılları arasında çeşitli sebeplerle hazırlanan listelerle birtakım onarım programları oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu listelerin bilgisiyle 1963 yılına kadar mütehassıs müşavir ünvanı ile Ali Saim Ülgen ve Anıtlar Şube Müdürünün koordinasyonunda genel müdürlük yatırım programı hazırlanmıştır. Konuyla ilgili olarak Madran (2013), Merkez ve İstanbul Müdürlüklerindeki ekiplerin senede iki defa bütçe programını oluşturmak üzere bir araya geldiğini; ancak kararda merkezin ağırlığının fazla olduğunu aktarmıştır. Bunun sebebi olarak da Ali Saim Ülgen'in kurum içindeki görev yetkisi ve baskınlığını göstermiştir.

1960 yılında Başbakanlığa bağlı Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulmasıyla DPT birçok kurum için planlama ve yıllık planları hazırlamaya başlamıştır. 1963'te Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün eski eser onarımları için de planlı döneme geçilmiş; DPT denetim ve onayıyla yapılan beşer yıllık planlarla restorasyon program ve politikaları takip edilmiştir. Planlamalarda yaklaşık beş yüz eserin onarım için sıralandığı görülmektedir. I. Beş yıllık planda 516, III. Beş yıllık planda 551 eser yer almıştır (*Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, 1973, 17). 1966 yatırım programında Anadolu'dan 31 adet yapı vardır. Ancak onarımların uzun sürmesinden dolayı listedeki on altı adet onarımı 1963'te başlayan eserler oluşturmuştur (Madran, 2013). Örneğin Konya Alaattin Camii onarımları 1952-71 yılları arasında, Sinop Alaattin Camii 1954-64, Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası 1959-1971 yılları arasında yapılmıştır (*Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, 1973). Listedeki sayılar, yalnız her

[125] Bahsedilen bu kitaba ulaşılamamıştır.

sene yapılacak yeni restorasyon işini değil süren eski onarımları da gösterebilmektedir.

Planlamada belirlenen yapı sayısı ile ayrılan ödenek oranlandığında da yapı başına yaklaşık 30 ile 60 bin TL arasında ödenek düştüğü görülmektedir. Madran (2013), bu ödeneğin, çok büyük olmayan bir yapı olarak örneklediği herhangi bir türbede ancak derzleme işi ve drenajın yapılabilmesine yeteceğini söylemiştir. Bu durumun da restorasyonların uzun sürmesindeki sebeplerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Bu dönem Vakıfların bürolarında proje çizim mesaisi sürdüğünden, yatırım programlarında proje etüt bedeli adıyla ayrı bütçe eklenmesi devam etmiştir.

Koruma alanında önemli işlere imza atmış Ali Saim Ülgen, 8 Şubat 1963 günü vefat etmiştir. Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü'nde hem de Vakıflarda yasal ve yönetsel şemanın başında olan ve kurumun çalışma sistemini organize eden Yüksek Mimar Ali Saim Ülgen'in çalışma hayatı boyunca 150'ye yakın eser onarımı yaptığı, 300'den fazla eserin onarımında da büyük yardımları olduğu tahmin edilmektedir (Ergezen, 1963, 87-88). Ali Saim Ülgen'in koruma alanında eski eserlere olan duyarlılığıyla hem teori hem uygulama açısından önemli katkılar verdiğini aktaran Akçura (1972;42), onun sayesinde örgüt içinde büro kurulduğunu ve ilk bilimsel onarım projelerinin yapıldığını söylemiştir. Kendisinden sonra da yazılı olmasa da bir gelenek olarak kurduğu sistemde Vakıflar işlerine devam etmiş, Ülgen'in makamına Y. Mimar Yılmaz Önge geçmiştir (Madran, 2013). Yılmaz Önge, 1961'de başladığı Vakıflardaki görevi sırasında Ali Saim Ülgen'le çalışma imkânı bulmuştur (Bayram, 2015, 96). Kendisinin Ülgen'e göre daha yenilikçi bir yaklaşımı olduğu aktarılmaktadır (Madran, 2013 ve Tuncer, 2010). Yılmaz Önge önderliğinde kurum içinde yapılan düzenlemede rölöve bürosu şefi Orhan Cezmi Tuncer olmak üzere mimar kadrosunda Emre Madran, Alpay Özdural ve sanat tarihçisi Erol Yurdakul ayrıca yedi adet tekniker görev yapmıştır. Yine yakın zamanlı olarak ekipte Filiz Oğuz, Ömer Özbek gibi isimler de yer almıştır (Madran, 2013 ve Bayram, 2015,100). Görev yapan isimlerden Madran, Özdural gibi isimlerin restorasyon konusunda uzman unvanları bulunmaktadır. 1965 yılına kadar restorasyon şantiyelerinde görevli kişiler usta çırak modeli ile yetişirken, akademik olarak da eğitimli insanların yetişmesinde Cevat Erder'in önderliğinde ODTÜ'de restorasyon

eğitimi başlamıştır .[126] Mimarlık Fakültesi mezunları, iki yıllık ihtisas programı sonunda "Onarım Uzmanı Yüksek Mimar" ünvanı almışlardır (Erder, Kuran, 2003, 449). Bu gelişme, o dönem Avrupa'da olduğu gibi ülkemizde de eski eser koruma çalışmalarında mimar ve plancıların görev ve yetkileri olması gerektiğinin savunulduğunu ayrıca restorasyonun ayrı bir uzmanlık olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir (Üstünkök, 1972). Programdan 1972 yılına kadar mezun 13 kişinin olduğu ve Vakıflar, EEMGM, Karayolları Genel Müdürlüğü gibi onarım çalışmaları yürüten kurumlarda çalıştıkları bilinmektedir (Özdural ve Üstünkök, 1972, 73-74).

3.3.3.2 Gerçekleştirilen onarımlar ve dönemin koruma yaklaşımı

Proje süreci

Bu dönemde hazırlanan projelerin incelenmesinden önce korumadan sorumlu iki kurumun çizim ofisleri ve ekipleri hakkında araştırma yapılmıştır. Ali Saim Ülgen Vakıflara geçinceye dek EEMGM'nde yaptığı çalışmalarda projenin nasıl yapılması gerektiğini kitabında aktarmıştır. Ancak her projenin tarifllediği şekilde hazırlandığı beklenmemelidir. Bu dönemde de 1930-51 yılları arasında olduğu gibi yalnız rölövesi hazırlanarak onarım yapılabilmiştir. 1951-71 yılları arasında yapılan proje çizim işleri ile ilgili olarak 7044 sayılı kanun öncesinde EEMGM'nün Rölöve Bürosu, birçok proje hazırlamıştır. Büroda Mahmut Akok başkanlığında Desinatör Tefik Kölük, Ressam Cengiz Erol, Fotoğraf uzmanı Selahattin Öztartan'dan oluşan ekibin alan çalışmaları yaparak çizdiği birçok proje vardır (Akok, 1969a, 5). Planş veya planj olarak adlandırılan çizimler yalnız rölöveden ibarettir.[127] Rölöveleri ile uygulamasına başlanılan bazı işler 7044 sayılı kanun çıktıktan sonra Vakıflar tarafından devralınmıştır. Bazı yapılar için Vakıfların sonradan restorasyon projelerini hazırladığı bilinmektedir (Akok, 1968, 12).

Vakıflarda çizimlerin yapılmasıyla ilgili oluşum Rölöve Bürosu adıyla tanımlanmıştır. Müdürlük Abide Şubesi, önce İstanbul'da 1952 yılında rölöve bürosu kurmuştur. İlerleyen yıllarda, 1961'de, Ankara'da da rölöve bürosu açılacaktır. Öncesinde büroların çalışma şekli bilinmemekle beraber 1966 yılında yeni bir

---

[126] Bunun öncesinde 1951'den itibaren İTÜ Mimarlık Tarihi derslerine giren Prof. Paolo Verzone'nin eski eserlerin korunmasını konu olarak ele aldığı bilinmektedir (Kuban, D., 2000. Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu: Kuram ve Uygulama, YEM Yayınları, İstanbul.)

[127] Özgüç, Akok (1957) ve Akok (1956) yayınlarında çalışılan yapıların rölöveleri ile birlikte restitüsyonların da hazırlandığı söylenmiştir. Ancak restitüsyon çizimlerine rastlanılmamıştır.

düzenleme getirilmiştir (*Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, 1973, 36). 7044 sayılı kanun sonrasında iş yüklerinin artmış olması bunda etkilidir. Her ne kadar onarım sırası yıllık programlarla belirlense de proje hazırlanmasının program paralelinde yapılamadığı, birçok eksiklik olduğu görülmektedir. Vakıflar, rölöve bürosu tarafından hazırlanan çizimlerin hangi yapılarla ilgili olduğunu gösteren bir liste düzenlemiştir. Listede rölövesi hazırlanan her yapının restorasyon projesi[128] yoktur. Hatta yalnız planı olan anıtlar dahi vardır (*Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, 1973, 37-49) , (Şekil 3.29).

RÖLÖVE BÜROSUNCA HAZIRLANAN RÖLÖVE VE RESTİTÜSYON PROJELERİ LİSTESİ

İLİ	İLÇESİ	ESERİN ADI	RÖLÖVE	RESTİTÜSYON
AFYON	Merkez	Misri Camii	X	
»	»	Gedik Ahmet Paşa Camisi	X	
»	Şuhut	Hamza Paşa Hamamı	X	
»	Sultandağ	İshaklı Kervansarayı		X
»	Merkez	Alaca Hamamı	X	
»	İhsaniye	Eğret Kervansarayı	X	
»	Sincanlı	Sinan Paşa Külliyesi	X	X
»	»	» » » II.	X	X
»	»	Boyalıköy Külliyesi Medrese	X	
»	»	» » Kureyş Baba		
»	Bolvadin	Lala Sinan Paşa Camisi	X	
»		Taş Han	X	
»	Sandıklı	Hamamönü Camisi	X	
»	Merkez	Ulu Camisi	X	
»	Şuhut	Eski Hamam	X	
	(Karaköse) Merkez	Sıddıkiye Camisi	X	
AMASYA	Merzifon	Alaca Minareli Camii	X	
»	Merkez	Hızır Paşa Hamamı	X	
»	»	Bimarhane	X	
»	»	Şehzade Osman Türbesi	X	X
»	»	Pir İlyas Türbesi	X	X
»	Merzifon	Çay Camisi	X	
»	Merkez	Kilari Süleyman Ağa Camisi	X	X
»	Merzifon	Sofular Türbesi	X	
»	Merkez	Abdullah Paşa Camisi	X	
»	»	Çilehane Camisi	X	X
»	»	Burmalı Minare	X	X
»	Merzifon	Sofular Camisi	X	X
»	Merkez	Camii Kebir		X
»	»	Başağa Medresesi	X	X
»	»	Bedesten		X
»	»	Sofular Camii		X
»	»	II. Beyazıt Camisi		X
»	»	» » İmareti	X	X
»	»	Gökmedrese	X	
		Mehmet Paşa Camisi	X	X
»	Merzifon	Pasa Hamamı	X	

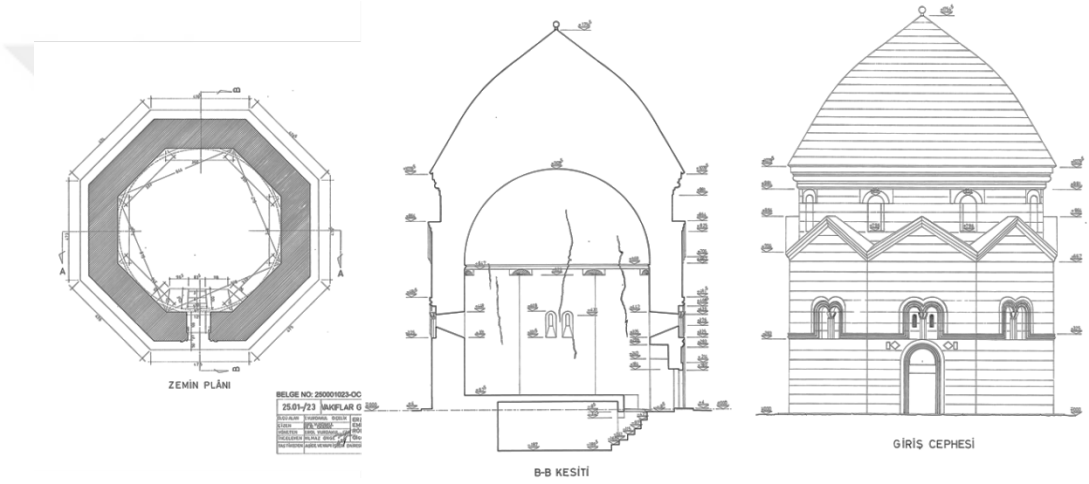
YALNIZ PLÂNI OLAN ESERLER

İLİ	İLÇESİ	ESERİN ADI
ADANA	Merkez	Mestan Hamamı
»	»	Cafer Paşa Camii
»	»	Ulu Cami
AFYON	Şuhut	Kubbeli Mescit
»	»	Cemi Kebir (Çarşı Camii)
»	Çay	İsa (Sarı) Dede Türbesi
»	Merkez	Taci Ahmet M. Tahtalı
»	»	Kubbeli Mescit
»	»	Mevlevihane Türbe Camii
»	»	Ayak Tekkesi Camii
»	»	Ak Mescit
»	»	Garipler Türbesi (Kadınlar Pazarı)
»	Çay	Taş Medrese
»	Merkez	Alaca Hamamı (Abdül kasım Mısrı Hamamı)
»	Eğret	Anıtkaya Cuma Camii
AĞRI	Doğu Beyazıt	Kale Camii
»	» »	İshak Paşa Sarayı C. Son cemaat yeri
»	Karaköse 'Merkez)	Ulu Cami
AMASYA	Merkez	
»	Merzifon	Bedesten
AMASYA	Merzifon »	Sofular Camii
»	Merkez	Kumacık Hamamı
»	»	Abdullah Paşa Camii
»	Gümüşhacıköy	Camii Kebir
»	»	Köprülü Mehmet Paşa Camii

Şekil 3.29 : Vakıflar Rölöve Bürosu tarafından hazırlanan projeler listesinden örnek bir kısım gösterilmektedir. (*Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, 1973, 37-49).

[128] Listede restitüsyon yazılı olduğu ancak restorasyon yerine yanlışlıkla yazıldığı anlaşılmaktadır.

Bu dönemde hazırlanan projelerin çizim tekniği incelendiğinde Mahmut Akok'un kendine özgü çizimleri görülmektedir. Kendisi projelere ayrıca perspektif çizimler eklemiştir. Plan, kesit ve cephe çizimleri 1/50 ölçekte hazırlanmış, çizgi ölçek koyulmuştur. Ancak çizimlerde bir kot ve ölçü bilgisi ya hiç yoktur ya da çok ender olarak yer almıştır. Özellikle 1965'lerden sonra hazırlanan çizimlerde ölçü bilgilerinin arttığı görülmektedir. Yılmaz Önge'nin mütehassıs müşavir olduğu dönemde Erol Yurdakul tarafından hazırlanan projelere örnek bir çalışma olarak Erzurum Üç Kümbetler projesinde ölçü, kot bilgileri verilmiştir. Ayrıca hasar olarak bazı çatlakların gösterildiği görülmektedir (Şekil 3.30). Ancak her proje için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Şekil 3.30 : Yılmaz Önge'nin mütehassıs müşavir olduğu dönemde Erol Yurdakul tarafından hazırlanan Erzurum Üç Kümbetler projesi (VGM Arşivi).

Nerdeyse tüm projelerde yapılara ait birçok detayın da çizimi yapılmıştır. Çeşitli ölçeklerde hazırlanan detaylar minare külahı, silme, alçı içlik ve dışlıklar veyahut kapı pencere doğramasını göstermektedir. Ali Saim Ülgen'in bir gelenek olarak detay çizimleri yaptırdığı ve bunlar bir araya getirilerek albüm/kitapçık oluşturulduğu bilinmektedir[129]. Bu kitapçık çoğaltılarak proje çizen ekiplerin faydalanması sağlanmıştır (Bilecen, 1993, 303 ve Madran, 2013).

Gelişen çizim tekniğiyle beraber projelerin nasıl hazırlanması gerektiği ile ilgili olarak da Ülgen'in (1943) belirlediği tanımların yenilendiği, geliştirildiği görülmektedir. GEEAYK, 2894 sayı 25.09.1965 tarihli kararında kurula sunulacak

[129] Madran (2013) A4 formatında hazırlanan detay çizimlerinin bir araya getirilmesine kitapçık derken, Orhan Cezmi Tuncer bunlardan albüm olarak bahsetmiştir.

olan dosyanın nasıl hazırlanmış olması gerektiği ile ilgili hususları belirtmiştir. Buna göre;

1- Konunun kurula intikaline sebep olan eski eserin

a) Kısa tarihçesi

b) Kitabesi varsa metni ve okunaklı fotoğrafı

c) Varsa eski eser fişi örneği (Milli Eğitim Bakanlığından veya Vakıflardan sağlanabilir)

d) 1/500 veya 1/1000 ölçekli vaziyet planı (varsa esere ait medrese mektep, çeşme, sebil, türbe, hamam, hazire, mezar, avlu veya ihata duvar, şadırvan, meşruta vs gibi müştemilat binaları

e) Ve diğer komşu binalar ve yollarla beraber

f) Bugünkü durumunun rölövesi, bu yoksa ölçekli plan krokisi

g) Genel olarak her cepheyi gösteren dıştan ve eseri tanıtacak şekilde önemli yerlerinden içten alınmış en az 9 x 12 lik fotoğraflar

2- Eserde değişiklik, ilave v.s. yapılmak isteniyorsa 1. Maddedeki dökümanlarla beraber bu değişikliğin eserler ilintisini gösteren

h) Vaziyet planı

i) Projesi (plan, cephe, kesit)

3- Eserin restorasyonu isteniyorsa 1. Maddedeki dökümanlarla beraber restorasyon projesi

4- Eserin restorasyonu isteniyorsa buna esas olacak dökümanlar

5- Eserin civarında yapılacak inşaat için gerekli kurul kararı alınmak isteniyorsa

j) 1. Maddedeki dökümanlar

k) İnşaat yapılacak parselin kadastro haritası üzerinde veya varsa imar planındaki yerini gösteren ve ilgili eseri de ihtiva eden vaziyet planı

l) Varsa yeni yapılacak inşaatın projesi istenmiştir.

Ülgen'in hazırladığı restorasyon dosyasında olması gerekenler ile GEEAYK'ın bu kararı karşılaştırıldığında anıtların çevresiyle ilgili şartların düzenlendiği

görülmektedir. İster restorasyon yapılsın ister tarihi anıtın yanında yeni inşaat yapılsın kurul gündemine sunulan bir anıtın mutlaka çevresiyle ilişkisinin aktarılması istenmiştir. Diğer bir farklılık olarak 1.a maddesinde belirtilen kısa tarihçenin rapor olarak hazırlanmasının istendiği düşünülebilir. Anıtların tarihi araştırmaları ile ilgili olarak Ülgen de "I-E- tarihi vesikalar (gravür, resim, minyatür, foto, plan, yazılı vesikalar)" maddesiyle benzer gereksinimi ifade etmiştir (Ülgen, 1943, 78).

Onarım işinin veriliş şeklli

Bu dönemde günden güne Vakıflardaki çalışanların nitelik ve sayıları artsa da çalışma sahasının tüm ülke sınırlarını kapsamasından dolayı hiçbir zaman yapılması gereken işler yetiştirilememiş; kadrolar yetersiz kalmıştır. Bundan dolayı da Tayla (1982;42) bu dönemde hazırlanan proje çizimlerinin sayılarının ve düzeylerinin yeterli olmadığı özeleştirisinde bulunmuştur. Ayrıca birçok restorasyonda ataşman defterlerinin doğru tutulamadığını; bir anıtın yapısal sorunu halledilmesi gerekirken bunun yerine kalem işlerinin yapıldığını, müteahhitlerce yapılan işlerin kontrol edilemediğini aktarmıştır. Bundan dolayıdır ki müteahhitlerle ilgili birçok şikâyet yazısı olduğu görülmektedir. 1959 yılı Bursa Ulu Cami onarımında kontrol mimarları olarak Süreyya Yücel, Fevzi Topoyan ve teknisyen Hikmet Erbaş görevlidir. Kendilerinin müteahhitle ilgili şikâyetleri Müdürlüğe iletilmiştir. Konuyla ilgili olarak taş çürütmede fazla derine gidildiği, kesme taş imalatında şartnamede 600 dozlu çimento harç ve şerbeti kullanılması söylenmesine rağmen kireç harçla işlem yapıldığı, cami köşesindeki çinili çeşmenin rölövesi çizilmeden söküldüğü şikâyetleri sıralanmıştır. Müteahhit ise üç hakedişin ödemesini alamamaktan dolayı itiraz etmektedir.[130] Diğer bir şikâyette de Amasya Bimarhanesi'nin onarımında yaşanmıştır. Müteahhit parasını alamadığı için itirazda bulunurken, onarımı takip eden Ali Saim Ülgen şartnameye uygun olarak onarım yapılmadığı için işler tamamlanmadan ödeme yapılmaması gerektiğini ilgili makama iletmiştir.[131] Kırşehir Cacabey Medresesi'nin 1950'lerde başlayan onarımında da müteahhitle ilgili şikâyetler söz konusudur. Müteahhittin işi fenni şartnameye aykırı yapmasıyla başlayan memnuniyetsizlik, sözleşmesinin fesih edilmesi hatta bahsi geçen müteahhitte bir daha iş verilmemesi istemi ile sonuçlanmıştır.[132] Şikâyetlerin

[130] ASÜA, TASUDOC0444
[131] Şikayet mektupları ayrıntılı olarak 4.2.3 başlığında anlatılmıştır (ASÜA, TASUDOC0696).
[132] Şikâyet mektupları ayrıntılı olarak 4.3.3 başlığında anlatılmıştır.

sebeplerinden biri de işi alan müteahhitlerin eski eser onarımları ile ilgili bilgi ve deneyimlerinin ihale şartlarında aranmaması ile ilgilidir. Bu nedenle restorasyon uygulamalarının başından beri en çok sıkıntı çekilen durumlardan biri ihalelerdir. İlerleyen yıllarda çok defa ihalelerin düzeltilmesi gerektiği söylenecektir.[133] Bir eski eserin onarımı için genellikle eksiltme usulüyle ihale açıldığı örnekler vardır. Ülgen 1943 tarihli kitabında tamirin yapılma şartlarını münakaşa veya emaneten yapılması şeklinde iki seçenek olarak yazmıştır (Ülgen, 1943, 78). Örnek olarak Kütahya Vahit Paşa Kitaplığı, Amasya Bimarhanesi onarım işlerinin "kapalı zarf usuliyle eksiltme" şartnameleri Ülgen'in arşivinde bulunmuştur.[134] 1970 tarihli 1262 sayılı kanunun 9. maddesinde eski eser onarımı için teklif isteme kapalı zarf usulü ile artırma veya eksiltme açık artırma veya eksiltme, pazarlık, emanet, anlaşma şeklinde belirtilmiştir.

Döneme özgü uygulama teknikleri

Her ne kadar Tayla (1982;42), dönemindeki koruma çalışmalarını anlatırken Viollet-le-Duc'un düşünceleri yerine Carta del Restauro ve Venedik Tüzüğü prensiplerinin göz önünde tutulduğunu söylese de bilimsel restorasyon ilkelerinden daha çok stilistik rekompozisyon anlayışı hakimdir. Özellikle Ali Saim Ülgen'in uygulamalarında bu anlayış net olarak görülmektedir. Ayrıca kendisinin Anıtların Korunması ve Onarılması I adlı kitabında onarımlarda çimento kullanımını hem uygun bulmamış hem de kullanımını önermiştir.

Daha sonradan kaleme aldığı Anıtların Korunması ve Onarılmasına Ait Prensipler adlı yazısından dönemin tekniklerini, yöntemlerini anlamak mümkündür.[135] Ülgen (1974), madde madde korumayla ilgili konuları açıklamıştır.[136] Anıtların korunması için gerekli teknik tedbirleri yapının mevcut strüktürel durumuna göre sıralamıştır. İlk olarak yapı için koruyucu örtü yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Çökme tehlikesinde olan bir anıtta gerekli kısımların tamirinin yapılmasını söylemiş bunun için yeniden inşa ve takviye yapılmasını uygun görmüştür. Bu tür yapılarda yapılacak destekleme uygulamalarını anlatırken "eski kısımlarının mümkün olduğu

---

[133] Ali Işık ve Filiz Oğuz gibi Vakıf çalışanları, 1991'de gerçekleştirilen 8. Vakıf Haftası etkinliğindeki konuşmalarında sıkça yüklenici ve ihale şikâyetlerini dile getirecektir.

[134] ASÜA, TASUDOC0485

[135] Bu makalesi, kendisi vefat ettikten sonra 1974 yılında Rölöve ve Restorasyon Dergisi, cilt 1, sayı 1'de yayımlanmıştır.

[136] Diğer yazılarında olduğu gibi ilk olarak belgelemenin yapılması işlerinden bahsetmiştir. Eski eserlerin hem sayım işlerinin yapılması gerektiğini hem de imar planlarında işlenmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun için eski eserlerin harita üzerinde tespiti, mimari tavsif olarak açıkladığı rölöve ile tespiti, tarihi belgelerle tespiti işlemlerini sıralamıştır.

kadar çok muhafaza edilmesi" sözleriyle özgünlük değerinden bahsettiği anlaşılmaktadır. "Modern işçilik ve malzemenin o anıtın siluetini bozacağı ve kıymetini düşüreceğini" söylemiş, eğer bu tür bir uygulama şart olursa en azından "gizli mahallerde ve konstrüksiyonda" olması gerektiğini dile getirmiş; olabildiğince bu işlemlerden kaçınılmasını temenni etmiştir. Ancak yapı desteklenmesine rağmen yapıda çökme tehlikesi devam ederse "rekonstrüksiyon" yapılması gerektiğini; bu uygulamanın "eserin hususiyetle tamamiyle ahenktar ve teferruatına uygun şekil ve üslupta yapılması(nın)" zorunlu olduğunu söylemiştir. Görüldüğü üzere yapının ayakta kalmasını sağlamak için yeniden yapımını Ülgen uygun bulmaktadır (Ülgen, 1974, 16-17). Kıstas olarak belirttiği özgünlük değerini ise günümüzdeki anlamından farklı olarak ele almaktadır.

Diğer bir husus olarak anıtlarda bitkilenmeden bahseden Ülgen, bu bozulmayı engelleyebilmek için temizlik ve devamlı bakımın sağlanması gerektiğini, derzlerin sağlam tutulmasını önermiştir. Ülgen'in bu önerileri bakım onarım kavramıyla örtüşmektedir.

Son olarak Ülgen'in açıklamaları şöyledir:

> Onarımı icabeden anıtlarda yapılacak inşaat ile restorasyon ameliyesi aynı miktar ödemeğe ihtiyaç gösterir ve daha ucuza mal olmaz ise o eserin restorasyonu yoluna gidilebilir. Şaheser sayılan anıtlarda sonradan eklenmiş kısımlar o esere çirkinlik veriyor veya periyodik bir kıymet ifade etmiyorsa Anıtlar Yüksek Komisyonunun müsaadesiyle kaldırılabilir.

Ancak burada inşaattan kastettiği anlam, tam olarak anlaşılamamaktadır. Her ne kadar "yeniden inşa" ve "rekonstrüksiyon" kelime kullanımları olsa da Ülgen yeniden yapımı kastetmek için inşaat kelimesini kullanmış olabilir. Farklı bir bakış olarak projeli onarımı ayırt etmek için bu kullanımı tercih etmesi akla gelmektedir. Mali kaygılarla eğer onarımın keşfi yüksek çıkacak, basit bir tamirden öte bir fiyata tekabül edecekse projesinin çizilerek onarımın yapılması gerektiğini yani restorasyonun yapılmasını uygun gördüğü düşünülebilir. Nitekim ilerleyen yıllarda benzer bir prensip kararı olarak "normal tamiri ile restorasyon masrafları aynı ise restorasyonun tercih edilmesi" gerektiği söylenmiştir (*Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, 1974, 107). Ayrıca Vakıfların abide ve eski eser onarım fişlerinde adi tamir, restorasyon ve geçen yıldan devam şeklinde seçenekler sıralanmıştır. Onarım ne

kapsamda yapılıyorsa bu seçeneklerden biri işaretlenerek fişler doldurulmuştur (Şekil B.5-8). Fişlerde yazılı olan adi tamir ile 1974'de geçen normal tamirin aynı olduğu akla gelmektedir. Normal veya adi tamir kavramının bu şekilde yer alışı, Ülgen'in projeyi referans alarak onarım yapılmasını anlatabilmek için inşaat kelimesini kullandığı kabul edilebilir.

Onarımlarda kullanılan bazı teknik ve yöntemlerle ilgili olarak da Ülgen'in açıklamaları vardır. Taşların tamiri ve takviyesi başlığı altında taşların özgün kısımlarının dokunulmadan korunması anlayışı vardır. Eğer yeni malzeme kullanılması gerekirse mutlaka eski taşla benzer olması, eski eserin genel görünüşüne rengine, bünyesine uygun olması gerektiğini söylemiştir. Ülgen'in ilk kitabındaki karmaşıklığa benzer şekilde bu makalesinde de çimento kullanımının zararlarını dile getirip hatta bazen zararlı sonuçlar alındığını söyleyip sonrasında da çimento kullanımı olan önerilerde bulunması dikkat çekmektedir. Duvarların üst kısımlarından su sızmasını engellemek için yapılacak harçta çimento kullanılmasını tavsiye etmiştir. Ayrıca kendi deyimiyle bel veren duvarlar için betonarme kiriş yapılabileceğini söylemiş, duvar üzerinde kiriş için boşluk açılmasını imalattan sonra bu kanalın kapatılıp izole edilmesi şeklinde yapım işini tarif etmiştir. Çatlaklar ve küçük boşlukların çimento ile doldurmasını önermiştir (Ülgen, 1974, 17-19).

Bu dönem yapılan restorasyon uygulamalarında büyük oranda çimento kullanımı görülmektedir. Buruciye Medresesi 1958-67 yılları arasında gerçekleştirilen onarımlarda çimento harç kullanılmış, betonarme hatıllar yapılmış, ayrıca üst yapı örtüsü şap dökülerek üzeri taşla kaplanmıştır. Kırşehir Cacabey Medresesi de 1959-63 yılları onarımı sırasında benzer uygulamalar görmüştür.

Çeşitli uygulamalardan okunan bu dönemin koruma anlayışını Cahide Tamer de örneklemektedir. Tamer, Vakıflara geçmeden önce EEMGM'nün Topkapı Sarayı Sofa Köşkü restorasyonu ile ilgili olarak yapıdaki önceki dönemlere tarihlenen kalem işleri için hepsinin kaldırılmasının "enteresan bir devir tesirini inkâr etmek icap edecektir" sözleriyle uygun olmayacağını belirtmiştir. Yine bu dönemin koruma mimarlarından Mualla Eyuboğlu Anhegger'in anıtların onarımında görünmeyen kısımlarda modern ve yeni malzeme kullanımını uygun gördüğü ancak görünen kısımlarda onarımın belli olmaması gerektiği görüşü vardır (Çandar, 2003, 103). Bu görüş, çimentonun yapısal sağlamlaştırma amacıyla kullanımının uygun olması yaklaşımına benzerdir.

Özellikle taş duvarlarda derz farkı bırakarak onarımı belirtme tekniği bu dönemde de devam etmiştir. Sivas Şifaiye Medresesi'nin ve Kırşehir Cacabey Medresesi'nin 60'lardaki onarımlarında özgün taşlarla yeni imal edilen taşlar arasında kasıtlı olarak yüzey farkı oluşturulmuştur (Şekil 3.31). İlerleyen yıllarda bu konuyla ilgili olarak Vakıflar çalışanı İsmet Ahsen Mocan bir yayın hazırlamıştır. 1982'de ICCROM'da çalışmalara katılmış olan Mocan, İtalya'da yapılan kagir onarımlarda eksik kısımların tamamlanmasında kullanılan onarımı belirtme tekniklerini derlemiştir. Bu prensibin Türkiye'de de benimsenmiş olduğunu, uygulamaların 1940'lardan sonra yoğunlaştığını aktarmıştır (Mocan, 1983, 5-18).

Şekil 3.31 : Sivas Şifaiye Medresesi Doğu cephesinde özgün taş doku ile 1960'larda yapılan onarım sırasındaki yeni taş örgüsü hem renk farkından hem de yüzey farkı oluşturulduğundan birbirinden ayırt edilebilmektedir (VGM Arşiv).

Bu dönem restorasyonlarında en çok uygulanan tekniklerden biri bütünlemedir. Anadolu Selçuklu anıtsal mimarisinin ön plana çıkan özelliklerinden taç kapıların özellikle yıkıma varacak derecede hasarlı olması, bu kısımlarda önemli tamamlamalar yapılmasına neden olmuştur. Yapılan tamamlama uygulamalarının büyük bir çoğunluğunun Carta del Restauro (madde 7) ve Venedik Tüzüğü (madde 13) ilkelerine uygunluğu söz konusudur.[137]

[137] 7- Eğer bir abideyi ayakta tutabilmek için tam veya kısmî bir tamamlamağa gitmek veya herhangi bir pratik kullanış sebebiyle ilâveler yapmak gerekirse, bunlar konstrüktif şemaların ifadesi olan çıplak ve sade bir karakterde ve kabil olduğu kadar az olmalıdır. Ve benzer stilde bir ilâve ancak yapının genel hatlarında, dekorasyon asla mevzuubahis olmadığı zaman kabul edilebilir' (Kuban, 1962, 151).
13- Eksik kısımların tamamlanması, bütünle uyumlu bir şekilde bağdaştırılmalıdır; fakat onarımın, aynı zamanda artistik ve tarihi tanıklığı yanlış bir şekilde yansıtmaması için, orijinalden ayırt edilebilecek bir şekilde yapılması gereklidir (Erder, 1972).

Bakırer (1985), ilerleyen yıllardaki bir çalışmasında yapılan tamamlamaları gruplayarak ne tür uygulamalar yapıldığını izah etmiştir. Buna göre:

1. Yapıdan gelen izler değerlendirilerek yapılan tamamlamalarda aynı veya benzeri malzeme kullanılırken kenar bordürlerindeki silmelerin devam ettirilip, süslemenin tekrarlanmadığı uygulamalar (Kayseri Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası, Buruciye Medresesi örnekleri[138])

2. Yapıdan gelen izler değerlendirilerek yapılan tamamlamalarda aynı veya benzeri malzeme kullanılırken kenar bordürlerinde silmelerin hem de süslemenin tekrarlandığı uygulamalar (Kayseri Karatay Han, Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi)

3. Yapıdan gelen iz olmadan belgelere dayanılarak yapılan tamamlamada herhangi bir belirtme tekniği kullanılmaması (Selçuk İsa Bey Camii) şeklinde uygulama örnekleri değerlendirilmiştir. Ancak yoğun olarak birinci gruptaki uygulamalar söz konusudur. Bakırer'in verdiği örnekler dışında Antalya Karatay ve İmaret Medreselerinde, Konya Sırçalı Medrese ve Sahipata Medresesi'nde de tamamlamalar bezemelerde değil yalnız bordürlerde yapılmıştır. İstisnai bir örnek olarak Aksaray Sultan Han'ın köşk mescidindeki tamamlamada malzeme farklılaştırılarak kesme taş yerine tuğla tercih edilmiştir. Buna karşın taçkapı tamamlama yapılmadan bırakılmıştır.

Uygulama Örnekleri

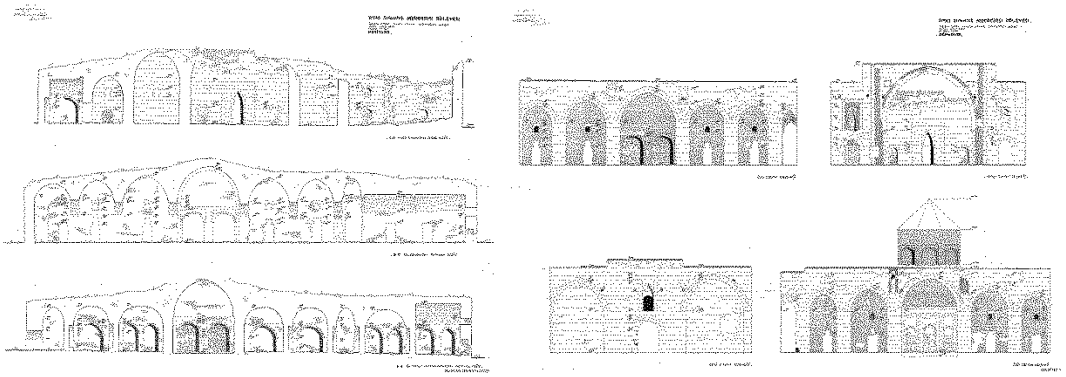
Sivas Şifaiye Medresesi, bu döneme özgü restorasyon tekniklerinin uygulandığı bir onarım süreci geçirmiştir. 1962 yılında 135.525,00 liralık tahsisatla başlayan onarımda öncelikle temizlik işleri yapılmıştır. Molozlar, damdaki toprak örtü ve muhdes ekler kaldırılmıştır. Ayrıca yapıda kullanılacak pres tuğla yaptırılmış ve depoda hazır halde bulundurulmuştur.[139] 1963 yılında yapının rölövesi hazırlanmıştır. Çizim paftaları üzerinde 15.02.1963 tarihi ve tanzim eden Y. Müh. Mimar Gündoğdu Akkor yazılıdır (Şekil 3.32).

---

[138] Bakırer (1985;52) bu gruba örnek olarak ayrıca Amasya Bimarhanesi'ni de vermiştir. Yapının taç kapısındaki tamamlamanın "çerçevenin üst kısmında, yatay yönde uzanan bordürlerin basamaklı kesilen düzeni" ile tek örnek olduğunu söylemiştir. Hâlbuki yapıyla ilgili yapılan araştırmalarda bunun kasıtlı yapılmadığı; onarımın bitirilememesinden dolayı taç kapıdaki tamamlamanın da yarım bırakıldığı ortaya çıkarılmıştır. Ayrıntılı olarak 4.2.3. bölümde anlatılmıştır.

[139] VGM Arşivi, 074 Keykavus Darüşşifa (Şifaiye) Medresesi Genel İdari Klasörü

Rölöve çizimlerinde görüldüğü gibi yapı iyi durumda değildir. Kısmen de olsa yapının harap durumu çizimlere yansıtılmıştır. Rölöveden iki ay sonra tarihli restorasyon projesi çizimi de yapılmıştır. Çizim paftalarında yine aynı isim yazılıdır. 1963 yılı onarımında hazırlanan projeye göre güney yönündeki hücre duvarlarında uygulamalar yapılmıştır. "Klasik tip pres tuğla kaplaması ve kesme taş kaplamaları" yapıldığı ve bunun için 85.141,76 lira harcandığı bilinmektedir. Bir sonraki yıl güney, doğu köşe hücreleri ile hücre önündeki galerilerde betonarme tonozlar yapılmış, üzerleri yerine göre tuğla veya taş olarak kaplanmıştır. Bu iş için de 167.961,78 kuruş harcanmıştır. 1965 yılında benzer işlere devam edilmiş, ilaveten taş döşemeler de yapılmış, bu işlere 1966 yılında da devam edilmesi planlanmıştır.[140] Ayrıca 1965 tarihli çatı projesi hazırlanmıştır. Böylece medresenin güney, doğu ve batı yönlerinde uygulamalar tamamlanmıştır.

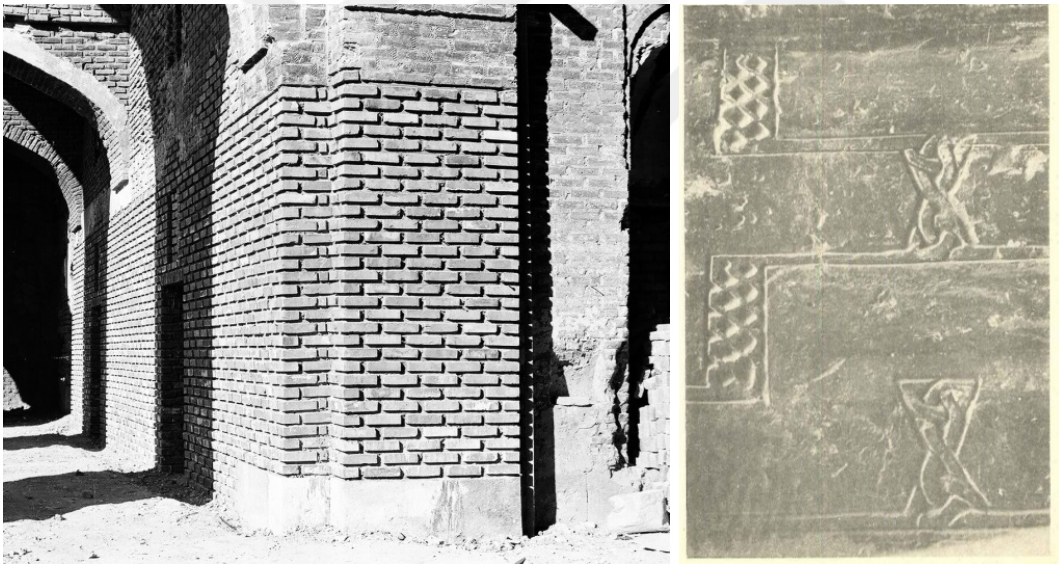

Şekil 3.32 : Sivas Şifaiye Medresesi 1963 tarihli rölöve çizimleri (VGM Arşivi).

Ancak yapının en sorunlu olan kuzey yönündeki revak kemerlerinde Vakıfların ne yapması gerekliliği ile ilgili iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. İlk olarak İnş. Y. Müh. Uğur Erim tarafından "kuzey cephe revakının şakulden inhirafı dolayısıyla tonoz ve kemerlerin tehlikeli durumda olduğu müşahede edilmiş, yıkılarak yeniden yapılması" uygun görüldüğüne ilişkin 13.03.1969 tarihli rapor hazırlanmıştır. Bu dönemde Mütehassıs Müşavir olan Yılmaz Önge, ahşap gergilerin çürümesinden dolayı gerisindeki duvarlara bağlanamayan kuzey yöndeki revakları için en kolay ve emin çare olarak yıkılıp yeniden yapma işi uygun görülse de belirttiği gerekçelerden dolayı bu uygulamayı kabul etmemiştir. "Yapının orijinalitesi icabı, revak ayakları, kemerler ve cephe kaplaması kesme taştan, buna mukabil revak cephesi gerideki duvarlara bağlayan arzani kemerler ve tonozlar tuğla ile inşa edilmiştir. Bu tuğlaların

[140] VGM Arşivi, 074 Keykavus Darüşşifa (Şifaiye) Medresesi Genel İdari Klasörü

dizimi, bunların arasında kullanılan çinili dekorasyon ve tuğla örgüsündeki derzlere tatbik edilen oyma tezyinat ile bazı kısımlarda izleri kalmış olan alçı kabartmalar revak örtülerinin yıkılmasıyla yok olup gidecek ve yerlerine asla yenileri yaptırılamayacaktır" sözleriyle neden uygun görmediğini açıklamıştır. Bunun yerine "kuzey revakının kesme taş cephesiyle beraber dondurulmasını", bunun için "betonarme bir sistemle veya demir konstrüksiyonla revak cephesini üstten ve taş ayaklarını üzengi hizalarından geriye tespiti, bu olmadığı takdirde taş ayakların avlu cephesine bakan yüzlerine taş veya betonarme kontrofor sisteminin konulmasını" önermiştir. Bu öneriyi Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün o güne dek yaptığı restorasyonlarda aşırı yenileme eğiliminin eleştiri konusu olduğunu dikkate alarak "biraz fazlaca muhafazakâr görünen düşünceleri(nin) hoş görüleceğini" ümit ederek şubeye sunmuştur.[141] Şekil 3.33'de görüldüğü üzere yapının onarımı sırasında çekilen fotoğraflarında yapının özgün tuğla örgüsü ile yeni imal edilen tuğlaları arasındaki fark görülmektedir.

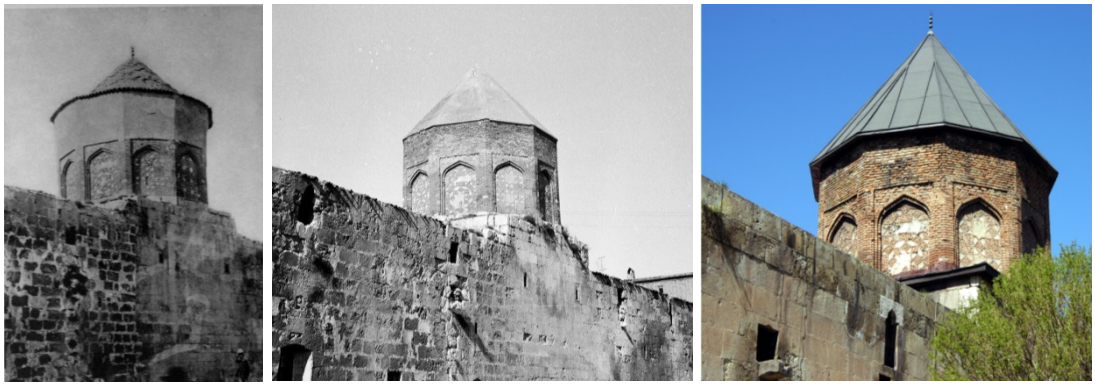

Şekil 3.33 : Sivas Keykavus Şifahanesi'nin Önge'nin bahsettiği tuğla derzleri arasında oyma bezemelerin bazıları müdahale görmediği için günümüzde de mevcuttur (sol: VGM Arşivi, sağ:Bakırer, 1981).

1969 Mayıs ayında Vakıflar tarafından görüş almak üzere GEEAYK'a sunulan bu raporlar için "hazırlanacak projesine göre restorasyonun yapılması uygun görüldüğüne" ilişkin kararı çıkmıştır. Bunun üzerine Yılmaz Önge yönetiminde Darüşşifa kuzey revak ayakları için yeni bir rölöve hazırlanmıştır. 1971'de tekrar bir

[141] Sivas KVKBK Arşivi, Kurul_Dosyası_146

çalışma yapılmıştır. Aptullah Kuran'ın plan çiziminin kopya edilerek hazırlandığı söylenen çizim yapının planından ibaret olup üzerinde lejant kullanılarak bazı müdahaleler önerilmiştir.

Şekil 3.34 : Sivas Keykavus Şifahanesi'nin onarım öncesi durumu (sol: Berchem, Eldem, 1911), 1962 yılında başlayan onarım sırasında külahın yapılması (orta: VGM Arşivi) ve ilerleyen yıllarda üzerinin metal malzeme ile kaplanarak oluşturulan mevcut durumu (sağ: VGM Arşivi).

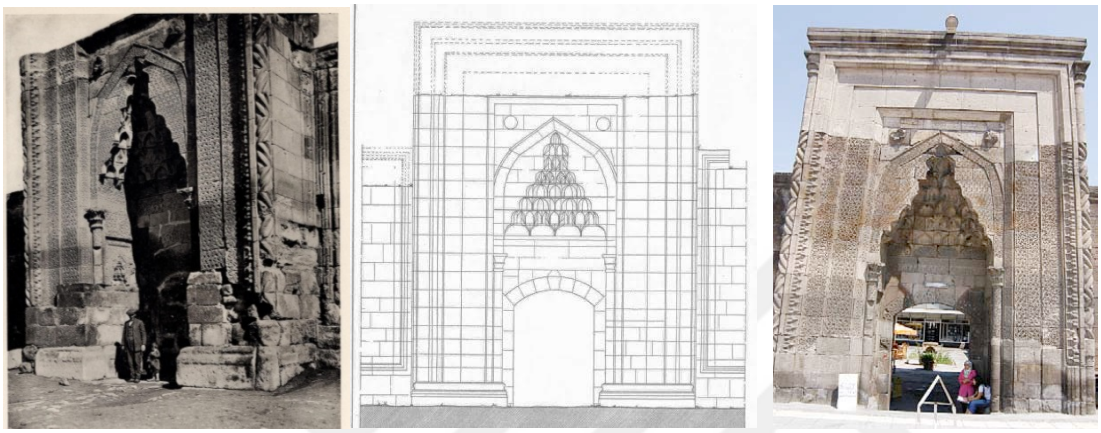
1972 yılında yeni bir proje daha hazırlanmıştır. Emre Madran'ın hazırladığı çizimler döşeme onarım projesi olarak adlandırılmıştır. Birçok dönem çeşitli şekilde farklı kapsamda proje çizimleri hazırlanan Sivas Şifaiye Medresesi'nde onarım durmuştur. Yarım kalan işleriyle uzun yıllar bakımsız kalmıştır.

Bu dönemde onarım görmüş anıtlardan biri de Kayseri Sahibiye Medresesi'dir. Sahipata'nın yaptırdığı eserlerden biri olan yapının, Osmanlı Dönemi'nde medrese olarak kullanımı devam etmiştir. 20. yüzyıl başlarında da harap olduğu bilinen anıt, Halil Edhem Eldem'in de dikkatini çekmiş ve yapının kötü durumu dile getirilmiştir (Eldem, 1982, 121). Bu yıllarda basit bir onarım gerçekleştirilse de bu tamir için Akyurt (1946;20) eksik yapıldığını hatta yapıyı tahrip ettiğini söylemiştir. Bu onarımdan yıllar sonra EEMGM restorasyon işine başlamıştır. Öncelikle Mahmut Akok ve ekibi rölövelerini hazırlamıştır. Rölövesinin hazırlandığı yıllarda, 1950'lerin sonunda, medrese %50 oranında varlığını kaybettiği, avluyu çevreleyen revakların yıkıldığı ve bir çok hücrenin üst örtülerinin çöktüğü aktarılmıştır (Akok, 1969a, 134).

1964 tarihli rölöveleri incelendiğinde dönemindeki diğer çizimlerde olduğu gibi kot, ölçü ve benzeri bilgiler yer almamaktadır. Yapıda mevcut olmayan kısımlar kesikli çizgilerle ifade edilmeye çalışılmıştır (Şekil 3.35).

1950'lerden itibaren Kayseri'de birçok anıtsal yapı onarımına başlanmasına rağmen bu yapıya hemen müdahale edilmediği görülmektedir. Honat Hatun Medresesi, Çifte

Medrese, Hacı Kılıç Camii, Karatay Hanı gibi birçok yapının onarımıyla Ali Saim Ülgen ilgilenirken Sahibiye Medresesi'ne Ülgen'in vefatından sonra bakılabilmiştir. 1968 yılında başlanan onarımı yürüten Vakıfların yaptığı işlerin başında yapıdan gelen izlere dayanarak bütünleme gelmektedir. Taçkapı portalinin eksik kısımları, avluda revak ayak ve kemerleri tamamlanmıştır. Üst örtüleri olmayan mekânların tonoz ve damları yeniden yapılmıştır. Bazılarının betonarme inşa edildiği bilinmektedir. Uygulamalar 1970'lere kadar devam etmiştir (VGM Arşivi).

Şekil 3.35 : Kayseri Sahibiye Medresesi'nde tamamlanan taçkapının uygulama öncesi ve sonrasını gösteren fotoğrafları (sol: Gabriel, 1931 ve sağ: VGM Arşivi) ve Mahmut Akok ve ekibi tarafından hazırlanan 1964 tarihli rölövesinden bir örnek (orta: Akok, 1969a).

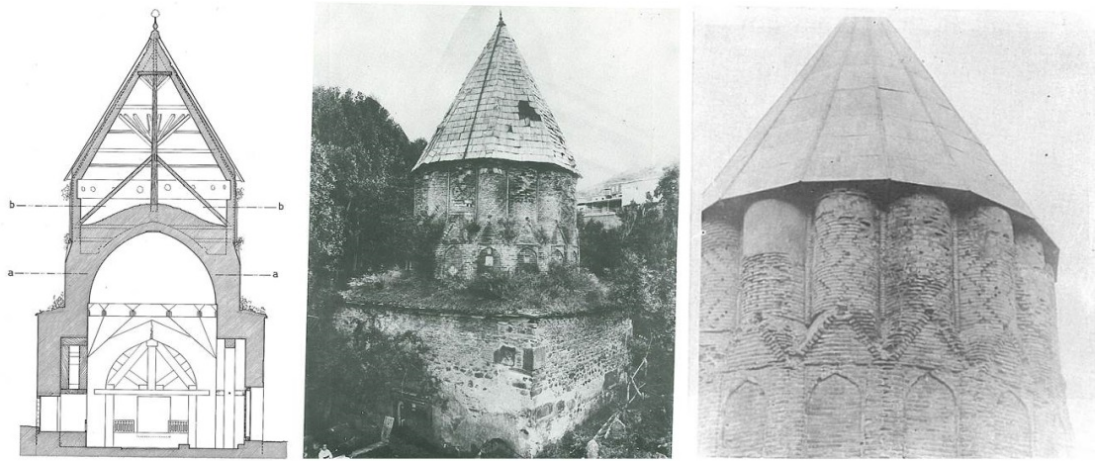
Konya Akşehir'deki Seyyid Mahmut Hayran Türbesi'nin restorasyonu dönemin sorunlarını anlamak için önemli bir örnektir. Yılmaz Önge yürütücülüğünde 1964'de başlayan onarımda öncelikle eserin mevcut durumu belgelenmiştir. Önge (1975;82) onarım öncesinde yapılması gereken işlemler olarak "rölöve projesinin hazırlanması, fotoğrafların çekimi, hafriyat ve sondajların yapılması ile bunların neticesinde restorasyon şeklinin kararlaştırılması ve projesinin tanzimi" sıralamıştır. Ancak yeterli veri ve projeler olmaksızın türbenin onarım işine başlandığını söylemiştir.

Onarım sırasında yapılan işlemler araştırma kazıları olarak başlamıştır. Toprak hafriyatı yapılmış, türbenin temeline ilişkin veriler bulunmak istenmiştir. Bir yandan da statik açıdan tetkiklerin yapılabilmesi için raspa işlemleri yapılmıştır.

Yapının iç mekânındaki kemerleri arasında bulunan ahşap gergilerin "mevcut durumlarıyla muhafazalarında" bir yarar görülmemiş, bunların kaldırılarak gergilerin "betonarme olarak ihyası(na)" karar verilmiştir (Önge, 1975, 82). Aynı işlem duvar içerisinde yer alan ahşap hatıllar için de yapılmıştır. Benzer şekilde çift cidarlı olan

türbenin üst örtüsünde külahı taşıyan ahşap asma sistem kaldırılmış ve yerine demir gergili bir sistem önerilmiştir. Külah kısmındaki onarımlarda da tuğla rengi çimento ile tamirler yapılmıştır.

Bu uygulamalar sonrasında yapının birçok özgün detayı kaybedilmesine rağmen anıtın "mümkün mertebe eski haline getirilebilmesi için restitüsyon çalışmalarına" başlandığı söylenmiştir. Bulunan eski fotoğrafına dayanarak birtakım uygulamalar planlanmış ancak bunlar da gerçekleştirilememiştir (Önge, 1975, 84). Kümbetin tuğla gövdesi ile külahının "orijinal şekline getirilmesi" işinin özellikle arzu edildiği anlaşılmaktadır. Ancak özgün yassı tuğlaların hem üretimi hem de işçiliğini yapacak ustalar olmadığından bu işin yapılamadığını aktaran Önge'ye göre, bunun yerine "basit bir çare" olarak tuğla rengi ince bir harç yapılıp üzerine örgünün derzlenmesi bu sayede tuğla kaplama görüntüsü elde edilmesi planlanmıştır. Ancak bu işlemin bile "ihale sistemindeki eksik ve yetersizlikler ile kontrol mekanizmasının imkânsızlıkları ve müteahhitlik elemanlarının kalitesizliği" sebebiyle yapılmadığını söylemiştir. Hatta müteahhitin yaptığı kötü uygulamalar söktürülmüştür. Hedeflenenlerin mevcut malzeme ve işçilikle yapılamayacağından on altı kenarlı ahşap bir piramidal külah yapılıp üzerinin sacla kapatılması uygun bulunmuş ve bu şekilde uygulama yapılmıştır. Yaşanan sorunları Önge, restorasyon kritiği olarak ele almış, hem kurum içerisindeki hataları hem de yaşanan sorunları bu şekilde dile getirmiştir. Yapının projelerini onarım bittikten sonra özel olarak tekrar hazırlatmıştır (Şekil 3.36).

Şekil 3.36 : Sırasıyla Konya Akşehir'de bulunan Seyyid Mahmut Hayran Türbesi'nin rölöve kesiti, 20. yüzyıl başlarına tarihlenen eski bir fotoğrafı ve 1964'deki onarımı sonrası görünümü (Önge, 1975).

3.3.4 1973-1983 yılları arası

1973'e kadar yürütülen koruma çalışmalarındaki en büyük eksiklik, arzu edilmesine rağmen yeni bir koruma yasasının çıkarılamamış olmasıdır. Ancak 1973 tarihli Eski Eser Yasası'nın beklenenden daha uzun sürede ortaya çıkması sadece koruma alanındaki gelişmelerle ilgili olmayıp hem ulusal hem de uluslararası düzeyde gerçekleşmiş birçok olay ve olgu etkisinde kalınmıştır. Siyasi alanda çoklu parti sistemi sonrasında 1960 İhtilali, 1971 Askeri Muhtırası; Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri yeni toplum ve yeni kent inşa etmek amacının mimari ortama yansımaları ve bütçenin de bu amaçlara göre pay edilmesi; ilerleyen yıllarda kentleşme, göç problemleri bunlardan birkaçıdır. Her ne kadar II. Dünya Savaşı'na katılmasak da savaşın etkileri ülkemizde de hissedilmiştir. Savaş sonrası olumlu bir etkilenme olarak uluslararası koruma anlayışındaki gelişmeler ülkemizde de takip edilmiştir. Venedik Tüzüğü ile büyük bir döngü olan ve sonrasında 1972'de Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme gibi önemli gelişmeler ülkemiz tarafından kabul görmüş, 1982'de imzalanmıştır. 1974'de ICOMOS Türkiye Milli Komitesi kurulmuştur. Bu tür gelişmelerin ülkemizde yansımaları olmuştur.

3.3.4.1 Yasal ve örgütsel gelişmeler

1710 sayılı Eski Eser Kanunu'nun (EEK) çıkarılması

1951-73 yılları arasında hem 5805 ve 7044 gibi özel kanunlarla hem de 1961 Anayasası ile eski eser korunması adına yasal gelişme sağlansa da konuyla ilgili yasanın eskiliği büyük bir sorundur. Bu tarihlere kadar Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin varlığını sürdürdüğü düşünülse de nizamnamenin yürürlükte olmadığı aşikârdır. Ülgen Arşivi'nde yer alan 1959-61 yılları arasına tarihlenen notlarda kronolojik sıralanmış olan korumayla ilgili yasalar, tamimler, emirler ve talimatnameler listesinde Asar-ı Atika Nizamnamesi için "(yürürlükte değildir)" ifadesi yazılıdır.[142] Hatta "Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ve Bu Teşekkülün Doğuşunu Hazırlayan Akiller ve Tarihçesi" adlı raporda da nizamname için "çeşitli cephelerden eski eserleri korumağı mutazammın müeyyideler bulunmakla beraber bugünki anlayış ve ihtiyaçları karşılayacak durumda değildir" ifadeleri yeni bir yasa gerekliliğiyle ilgili söylemleri daha geriye

[142] ASÜA, TASUDOC04430 008-0015

götürmektedir.[143] Ancak uzun yıllar hazırlık çalışmaları süren kanunun çıkışı gecikmiştir.

1710 sayılı kanunla birlikte asar-ı atika, abide tanımları yerine "eski eser" kullanılmıştır. Kapsam olarak incelendiğinde 1970'lere gelinceye dek, arkeolojik alanların korunması ile başlayan süreç 1930'lardaki kırılma noktası ile anıtları da kapsayarak gelişme göstermiştir. 1710 sayılı kanunda ise sadece anıtları değil anıtların çevreleriyle korunmasını amaçlayan, alan koruması modeli ortaya çıkarılmıştır. Sit kavramı tanımlanmış; kent planlaması içerisinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca anıtlar gibi sivil mimarlık örnekleri de korunması gereken varlıklar olarak ele alınmaya başlanmıştır.[144]

İçerikteki bu değişikliklere rağmen yasa şekil açısından Asar-ı Atika Nizamnameleri ile benzerlik göstermektedir. Umar (1981) ve Mumcu (1969) Asar-ı Atika Nizamnamelerindeki hataların, 1710 EEK'nda da tekrar edildiğini söylemişlerdir. Madran (1992, 45) özellikle taşınır eserler ve arkeolojik kazılarla ilgili hükümlerde nizamnamelerin büyük oranda etkisi olduğunu dile getirmiştir.[145]

Özellikle anıtları doğrudan ilgilendiren maddelerde GEEAYK'ın görevli olduğu belirtilmiştir. Anıtlarla ilgili yasakların anlatıldığı 5. maddede GEEAYK'ın görüşü ve MEB'in izni olmadan onarım ve kazı yapmak da yasak olarak kabul edilmiştir.[146]

---

[143] ASÜA, TASUDOC0994.

[144] Yasanın resmi çıkışından önce Amasya'daki yalı boyu evlerinin koruma altına alınması bu anlayışın uygulamaya dönüşen ilk örneğidir.

[145] Kanunun birinci maddesinde eski eser tanımı yapılmış, hangi eserlerin eski eser olduğu tek tek yazılmıştır. Maddenin devamında yeni kavramların tanımı eklenmiştir. Anıt, külliye, sit, tarihi sit, ören yeri ve tabii sit tanımları yapılmıştır. Buna göre "önemli tarihi olaylara sahne olan veya arkeoloji, tarih, sanat bakımından bir önemi ve özelliği bulunan, korunması ve değerlendirilmesi gerekli her türlü taşınmaz mimari eserlere ve aynı nitelikteki heykellere anıt" denmiştir (Akozan, 1977, 50). Madde 3, eski eser üzerindeki tasarruf yetkisiyle ilgili olup, bütün taşınır taşınmaz eski eserlerin devletin malı olduğu belirtilmiştir. Bu madde, 1961 Anayasası'ndaki tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtların korunmasından devletin sorumlu olduğu hükmünde de vardır. Ancak maddedeki ifade, anıtlarda olmasa da özel mülkiyetteki eserlerle ilgili yetki konusunda bir karmaşa oluşturmaktadır (Umar, 1981, 10). 4 ve 10. maddelerden devlet adına korumayı sağlayan ve kararlar alan birim olarak Milli Eğitim Bakanlığı gösterilmiştir. Kimin idaresi ve mülkiyetinde olursa olsun eski eserlerin korunmasını sağlamak için her türlü tedbiri alan, aldırtan ve bunların kontrolünü yapan MEB'dır (Madde 7).

[146] Madde 5'de yasak tutulan eylemeler: kanunun tarif ve kapsamına giren eski eserleri, tarihi ve tabii anıtları bozmak ve değiştirmek, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun mütalâasına dayanmak kaydıyla, Millî Eğitim Bakanlığının izni olmadan onarmak ve içlerinde veya emniyet sınırlan dâhilinde inşaat, tesisat, sondaj ve kazı yapmak, kireç ocağı ve tuğla harmanı tesis etmek, hayvancılıkta, tarımda veya herhangi bir işte kullanmak, yıkılmalarına veya tahriplerinden meydana gelen maddeleri almak, bunları geçici veya devamlı olarak herhangi bir maksatla iskân veya işgal etmek, kısmen veya tamamen tahrip etmek, tahriplerine sebep olabilecek hizmetlerde kullanmak buralarda define aramak olarak belirtilmiştir. Bu maddeye aykırı hareket edenlerin iki yıldan beş yıla

Madde 6'da anıtların kullanma şeklinin GEEAYK mütalaasına istinaden MEB'in izni ile değiştirilebileceği, Madde 8'de eski eser olarak tespiti yapılan yapının GEEAYK'ın onayıyla tapu kütüğüne kaydının yapılacağı[147], Madde 9'da eski eserlerin koruma sahalarının tayini ve bu alan içinde inşaat ve tesisat yapılıp yapılmayacağı konusundaki karar yetkisinin GEEAYK'a ait olduğu, Madde 10'nda anıtlar ve bunlara ait koruma sınırları içerisindeki emlak ve arazilerin GEEAYK'ın görüşü ve MEB'in izni olmadan tüzel ve özel kişilere satılamayacağı ve bu alanlarda yeniden imar ve ihya hakkı tanınmayacağı belirtilmiştir (Akozan, 1977, 51-52).

Vakıf eski eserleri ile ilgili olarak VGM'nin izniyle farklı kurumlara tahsis işlemlerinin yapılacağı (Madde 11), ancak bunların kullanılması ve onarılması konusunda GEAAYK izni alındıktan sonra VGM tarafından yapılacağı söylenmiştir (Madde 7).[148] Anıtlarla ilgili yapılacak inceleme, harita, plan ve rölövesinin yapılması, fotoğraflarının ve kalıplarının çıkarılması ve gerektiğinde uzmanlara kontrolü için eser sahiplerinin izin vermesi ve kolaylık göstermesi zorunlu tutulmuştur (Madde 18). Anıtların "bakım, onarım ve restorasyon işleri 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye ve 2490 sayılı Arttırma ve Eksiltme ve İhale kanunları" ile yapılacağı belirtilmiştir (Madde 19). Eski Eser Kanunu'nda Vakıfların ve EEMGM'nin korumadaki sorumluluklarının tekrar vurgulandığı söylenebilir.

Eski Eser Kanunu'ndan bir yıl sonra, 1974'de GEEAYK Yönetmeliği yayımlanmıştır. Yüksek Kurulun kurumsal yapısı, çalışma şekli ve alt komisyonları ile ilgili yeni düzenlemeler yapılmıştır. 1976'da yalnız İstanbul'da bulunan bürosu gibi Ankara'da ikinci bir büro açılmıştır (Durukan, 2004, 75). İki büronun olmasıyla çalışma alanları da bölümlenmiştir. İstanbul Marmara Bölgesi'ndeki konuları incelerken Ankara bürosuna tüm Anadolu kentlerinin sorumluluğu verilmiştir. Yüksek Kurulun 1978'de aldığı 10200 sayılı ilke kararında eski eserler üç grupta sınıflandırılarak yapılacak müdahaleler belirlenmiştir. Bu karar kapsamında anıtsal yapılar, I. Grup; "gelecek kuşaklar için içi ve dışı ile olduğu gibi saklanacak yapılar"

---

kadar hapis ve 5.000 liradan 20.000 liraya kadar ağır para cezası olup; eğer suçu işleyen eski eser korunmasında görevli kişiler ise cezanın bir misli artırılacağı belirlenmiştir (Madde 50). Bu hüküm, 1906 AAN 3. fasıl 8. maddesiyle benzerdir.

[147] Bu maddeyle ilişkili olarak GEEAYK, "fişleri olan eski eserlerin 1710 sayılı kanuna göre tapuya kayıtları hakkında" 12.01.1974 gün ve 7673 sayılı kararı almıştır (Akozan, 1977, 43).

[148] Aynı şekilde Karayolları, Demiryolları gibi diğer kurumlarda olan anıtlar için de aynı tanım yapılmış, adı geçen kurum tarafından bakım onarımları yapılacağı belirtilmiştir (Madde 16).

arasında yer almıştır.[149] Bu dönemde GEEAYK'ın aldığı önemli kararlardan birisi de 6819 sayılı kararıdır. 13.01.1973 tarihli kararda "eski eser onarımlarında kullanılan birim fiyatların günün şartlarına uydurulması ve eski eserin bozulmadan onarılması için yeterli oranda çıkarılması" hakkındadır.

Ancak GEEAYK'ın mesaisi, yoğunlaşan gündeme yetişememiştir. Her ne kadar kendi içinde özerk ve tam yetkili çalışsa da karar verme etkinliği her konuda başarılı olamamıştır (Durukan, 2004, 76). Ancak yönetimin arzu etmediği şekilde karar alabilme yetkisi çok sürmemiş, Yüksek Kurulun yapılanması ile ilgili değişime gidilmiştir. 1981'de 13281 sayılı kararla Kurul'un kaldırılması öngörülmüştür.

Vakıflardaki düzenlemeler

Vakıflar, Anadolu'da teşkilat yapısı oluşuncaya dek İstanbul ve Ankara müdürlükleri tüm anıtsal yapıların onarımlarını yürütmüşlerdir (*Vakıflar ve Vakıf Hizmetlerimiz*, 1978, 37). Korumadan sorumlu kurumlardan biri olan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde 1963'ten beri mütehassıs müşavir olarak görev yapan Yılmaz Önge görevini bırakmış, 1971'de Ankara Üniversitesi'nde asistan olmuştur (Bayram, 2015, 96). Ancak kendisinin Vakıflar ile ilişkisi kopmamıştır. Birçok konuda danışmanlık yaptığı, görüş verdiği bilinmektedir (Bilecen, 1993, 301). Önge'den sonra Orhan Cezmi Tuncer Abideler Mütehassıs Müşaviri olarak göreve gelmiştir.

Ancak Vakıflarda kadroların yetersizliği ile ilgili yaşanan sıkıntılar sürmektedir. Madran (1982;21), Vakıfların onarım uygulama sorunlarını derlediği makalesinde kadrolar konusuna değinmiş, onarım etkinliklerinde önemli bir girdi olduğunu ve uzun yıllardır bahsedilen sıkıntıların devam ettiğini söylemiştir. Ankara Merkez örgütündeki eleman ve onarım sayılarını oranlayarak oluşturduğu tabloda kurumda görevli bir mimarın yaklaşık 25 onarımdan sorumlu olduğu görülmektedir (Şekil 3.37). İlerleyen yıllarda artan restorasyon sayısına karşın kadrolarda bir değişiklik olmadığı için teknik personelin görev yükü misliyle artmıştır.

Vakıfların kadrosundaki personelin yeterli sayıda olmasının önemi kadar sahip oldukları bilgi ve deneyimleri de önemli bir konudur. 1970 yılında Vakıflar Abide

[149] II. Grup: çevresel niteliklerin önemi açısından sadece dış görünümleri ve gabarileri ile korunması gerekli yapılar, III. Grup: çevresinin gerek mimari gerekse gabari bakımından tümü ile yenilendiği dolayısıyla tek başlarına koruma şansının kaybedildiği veya kamu yararına kaldırılması gereken rölövesi ile fotoğrafları arşive konulduktan sonra yıkılarak yürürlükteki İmar Yasası'na göre uygulama yapılabilecek yapılar yer almıştır.

Şubesi'nde yeni bir hareketle rölöve bürosu, müdürlüğe dönüştürülmüş, dağınık halde bulunan teknik elemanlar bir araya getirilmiş ve yeni teknik elemanlar ekibe katılmıştır (Tayla, 1982, 42).[150] Madran'ın Vakıflarda mimar olarak çalıştığı bu dönemde "grup müşavir" unvanı getirilmiş ve görev dağılımı yapılmıştır. Bu unvandaki mimarların sorumlu oldukları bölgede teknikerlerle çalıştığını söyleyen Madran, görevlerini rölöve-restorasyon projelerini hazırlamak, çeşitli zamanlarda müteahhitlerle yapılan görüşmelerde bulunmak ve hazırladıkları projeyle uyumlu olarak onarımı yürütmek şeklinde sıralamıştır. Ancak bu sistemin verimli olmadığını çünkü kendilerinin iş konusunda daha acemi olduğunu, kendilerinden önce her şeye vakıf olan Ali Saim Ülgen imajından sonra çalışanların zorlandığını aktarmıştır (Madran, 2013). İlerleyen yıllarda da bu sorun devam etmiştir. 1970'lerin sonunda Vakıflarda çalışmaya başlayan Nilgün Olgun, kurumdaki deneyimlerini paylaşırken kendisinin yeni mezun olduğunu, şantiyelere gittiklerinde ustalardan işi öğrendiklerini söylemiştir.[151]

	Eleman S.			Kişi baş.	
	Mimar	Rest.	Onarım S.	M.	R.
1974	4-5	10	104	25	10
75	4-5	10-12	206	50	20
76	4-5	10-12	104	25	10
77.	4-5	10-12	178	40	15
78	4-5	10-12	219	48	18
79	4-5	10-12	270	60	20
80	6	13			
81	6	13	97	16	8
Ortalama	*5*	*12*	*168*	*33*	*14*

Şekil 3.37 : VGM Ankara merkez kuruluşunda çalışan teknik personel ve onarım sayıları arasındaki ilişkiyi gösteren tablo (Madran, 1982, 21).

EEMGM'de Milli Eğitim Bakanlığı'nın kullanımında olan anıt eserlerin bakım ve onarımlarına devam edilmiştir. 1970'lerin ortasına kadar Mahmut Akok ve ekibinin onarımları sürdürdüğü görülmektedir. 1976 yılından itibaren de Emre Madran Vakıflardan ayrılarak EEMGM'de mimar olarak görev yapmıştır.

[150] İlgili kanun http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13505.pdf
[151] Nilgün Olgun ile görüşme, Ocak 2016.

3.3.4.2 Gerçekleştirilen onarımlar ve dönemin koruma yaklaşımı

Proje süreci

Bu dönem aralığında projelerin çizim tekniği ve sunumu ile ilgili değişimler incelendiğinde özellikle restitüsyona yönelik çalışmaların daha çok ifade edildiği görülmektedir. Hem EEMGM'nin birçok onarımının anlatıldığı Türk Arkeoloji Dergisi'ndeki makalelerde hem de Vakıfların yürüttüğü onarımların yer aldığı Rölöve Restorasyon Dergisi'ndeki makalelerde onarım gören anıtların restitüsyonlarına yönelik yapılan çalışmalar aktarılmıştır. Madran'ın (1971) da anıtların onarımı için yapılacak etüdü konu edindiği makalesinde çalışmanın nasıl yapılacağı, hangi kaynaklardan faydalanılması gerektiği maddeler halinde dile getirilmiştir. Cumhuriyet'in 50. Yılında Vakıflar yayınında yer verilen "Eski Eserlerin Korunması Konusundaki Prensipler" bölümünde de projelerle ilgili yapılması gerekenler tanımlanmıştır.[152] Eski eserlerin tescil edilmesi ve belgeleme çalışmaları yapılması gerektiği söylenmiş; rölöve, restorasyon ve restitüsyonları ile ilgili projelerin çizilmesi ve bunlara esas olan belgelerin de bir araya getirilmesi gereği belirtilmiştir. Abidelere ait "tarihi, teknik, estetik ve statik (bilhassa malzeme durumları da göz önünde tutularak) belgelerin araştırılıp, bunlardan zorunlu sonuçlar çıkarılması" maddesi ile fotoğrafların çekilmesi maddesi, günümüzde geçerli olan proje hazırlanması konusundaki ilke kararlarını hatırlatmaktadır. Ancak yine de proje sunumlarında ayrı pafta olarak restitüsyon çizimlerinin hazırlandığı örnekler yok denecek kadar azdır. Restitüsyon çizimi yapılan anıtlar ya çok özeldir ya da restorasyon kararlarının alınabilmesi için restitüsyon çalışmasının yapılması şart durumdadır.[153]

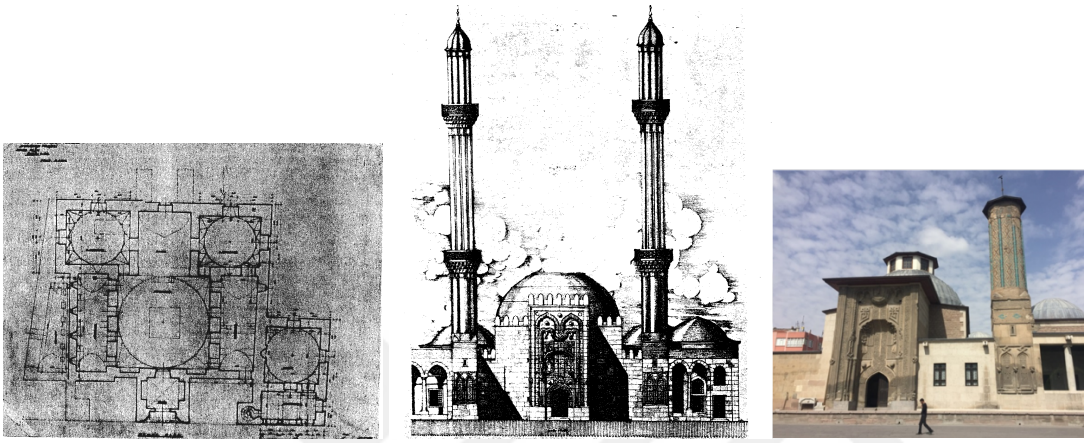
Bu tarihlerde Konya'daki çalışmalar incelendiğinde anıtların bütünlüklerini büyük oranda kaybetmelerinden ötürü restitüsyonlarına yönelik araştırmalar yapıldığı

---

[152] Bahsi geçen prensipler, VGM'nin diğer bir yayını olan Vakıflar ve Vakıf Hizmetlerimiz adlı eserde de geçmektedir (*Vakıflar ve Vakıf Hizmetlerimiz*, 1978, 34-35).

[153] Karşılaşılan en erken örneklerden biri Topkapı Sarayı için hazırlanan 1979 tarihli onarım işi sözleşmesidir. Sözleşmede doğrudan "Rölöve – Restorasyon - Restitüsyon ve yeni işlev verme projesi" tanımı geçmiştir[153]. Projelerin Sarayın ilk yapılışından 100 sene evvelki durumuna kadar geçirdiği aşamaları içerecek şekilde ele alınması gerektiği sözleşme konu ve kapsamında belirtilmiştir. Sözleşmede yer alan iş programında da mevcut durum belgelendikten sonra restorasyon ve restitüsyon projesi aşaması gelmektedir. "Bölgenin büyük değişiklik gösteren devirlerini, yok olmuş yapılarını, bahçelerini arkeolojik kalıntı anlamında gösteren restitüsyon projeleri" açıklaması yapılmış ve ölçek için 1/2000, 1/1000, 1/500 belirtilmiştir. Bu ölçek oranlarının seçilmesinde muhtemelen büyük bir kompleks olması etkili olmuştur. Nitekim Harem bölümü için en büyük ölçek 1/100'dür (https://www.archives.saltresearch.org/ TSHEDOC0052).

görülmektedir. EEMGM adına onarımları yürüten Mahmut Akok, rapor niteliğinde anıtların restitüsyonlarını incelemiştir. Ancak restitüsyon adıyla ayrı çizimler oluşturmamıştır. Yapının mevcut durumunu gösteren rölöveler ve restorasyonları hazırlanmıştır. Farklı bir durum olarak 1950-70 yılları arasındaki rölöveler idealize edilirken bu dönemdeki rölövelerin mevcut durumu yansıtmaları büyük oranda artmıştır. Restorasyon projelerindeki anlatımlarda ise hem restitüsyon verileri bulunurken hem de uygulama kararlarının yer aldığı paftalar olduğu görülmektedir.

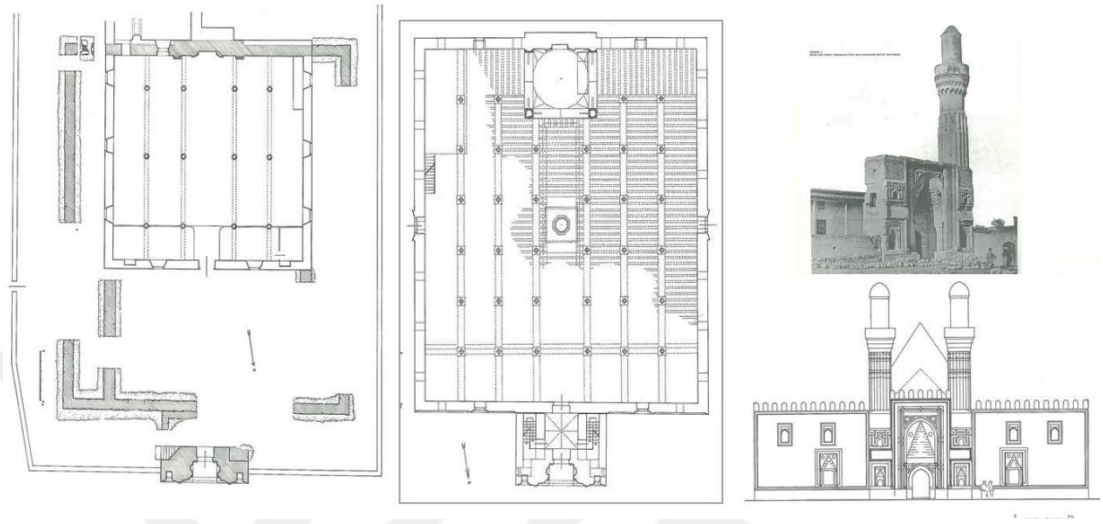

Şekil 3.38 : Mahmut Akok tarafından hazırlanan İnce Minareli Medrese'nin restorasyon plan ve cephe çizimi (sol ve orta: Akok, 1977b) ve 1974'deki onarımı sonrası bir değişiklik olmayan yapının görünümü (sağ: İnan Ocak, 2016).

Mahmut Akok'un Konya İnce Minareli Medrese için "restorasyondan sonraki biçimi" adıyla paylaştığı ön cephe çizimi incelendiğinde paftada yapının mevcut olmayan ikinci minaresinin olması, kubbesindeki mevcut olan ahşap fenerin ise kaldırılması gibi verilerin yer alması bu çizimlerin bir restitüsyon olduğunu akla getirmektedir. Halbuki restorasyon sonrası fotoğrafları ile bu pafta kıyaslandığında restorasyon önerisi olarak düşünülen durumun uygulanmadığı görülmektedir (Şekil 3.38). Bu durum halen restitüsyonun uygulamaya dönük bir çalışma olarak yapılmadığını, Albert Gabriel'den gelen anlayışın sürdüğünü göstermektedir.

Benzer şekilde Sırçalı ile Karatay Medreseleri için de restitüsyon verileri araştırılmıştır. Büyük tamamlama uygulaması görmelerine rağmen bu anıtlar için restitüsyon çizimleri hazırlanmasına gerek duyulmamıştır. Konya'daki diğer bir önemli anıt olan Sahipata Camii ile ilgili olarak Haluk Karamağaralı'nın Rölöve Restorasyon Dergisi'nde yayımlanan "Sahip Ata Camii'nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme" adlı çalışması bulunmaktadır. Karamağaralı yapıda araştırma kazısı yürütmüş, bulduğu verileri paylaşmıştır. Onarımına yönelik olmayıp yalnızca

verilerini sunmak amacıyla yapının restitüsyon çizimleri hazırlanmıştır. "Restitüsyon rölöveleri" diye adlandırdığı çizimlerin Yılmaz Önge tarafından çizildiğini söylemiştir (Karamağaralı, 1982, 49, no: 1). Paftalar "caminin asli hali" olarak adlandırılmıştır (Şekil 3.39).

Şekil 3.39 : Konya Sahipata Camii'nin rölöve ve restitüsyon planları ile restitüsyon cephe çizimi (Karamağaralı, 1982).

Dönemin koruma yaklaşımı

Rölöve Restorasyon Dergileri'nde yer alan makalelerde dikkat çeken bir durum yapılan müdahalelerin Venedik Tüzüğü'ne uygunluğunun dile getirilmesidir. Filiz Oğuz, Emre Madran gibi Vakıflar çalışanlarının yürütücülüğünde gerçekleştirilen onarımlarda uygulamalar anlatılırken "orijinal şekilde yapım", "orijinaline uygun" tabirleri şıkça kullanılmıştır. Bu müdahalelerin de Venedik Tüzüğü'nün 12. maddesine uygun olduğu belirtilmiştir.

Anıtların özgün malzeme ve tekniğine uygun olmamasına rağmen çimento esaslı uygulamalar yapılmıştır. Özellikle statik gerekçeler gösterilerek "betonarme gergiler", "beton hatıllar" yapılara eklenmiştir. Bunların yapımının da Venedik Tüzüğü'nün 10. maddesine uygun düştüğü belirtilmiştir. Hatta betonarme elemanlar eğer dıştan görülmüyorsa bunların anıtların tarihi değerleri adına kayıp olmadığı görüşü vardır. Yapılan müdahalelerde anıtın mevcut durumu önemlidir. Eğer yapı ağır tahribat altındaysa bu yapının onarımında korumaya ters düşse bile her türlü uygulama yapılabildiği görülmektedir. Özellikle de sağlamlaştırma amacıyla betonarme elemanların kullanılması mecburi olarak yapılması gereken bir uygulama olarak düşünülmektedir. Cumhuriyet'in 50. Yılında Vakıflar yayınındaki "Eski

Eserlerin Korunması Konusundaki Prensipler" bölümünde de harap vaziyette olan yapılar için prensipler ağırlıklı olarak sağlamlaştırmaya yönelik maddelerden oluşmaktadır. İlk olarak çökme tehlikesi olan yapılar için takviye yapılması söylenmiştir. Takviyelerin gizli olması gerektiği ve modern malzemelerin kullanılabileceği belirtilmiştir. Sonraki iki madde temizlikle ilgilidir. Yapıya zarar veren bitkilerin, molozların kaldırılmasından bahsedilmiştir. Bu tür yapıların yalnız bakım ve onarımlarının yeterli olamayacağı belirtilmiş, boş bırakılmamaları gerektiği söylenmiştir (*Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, 1974, 107).

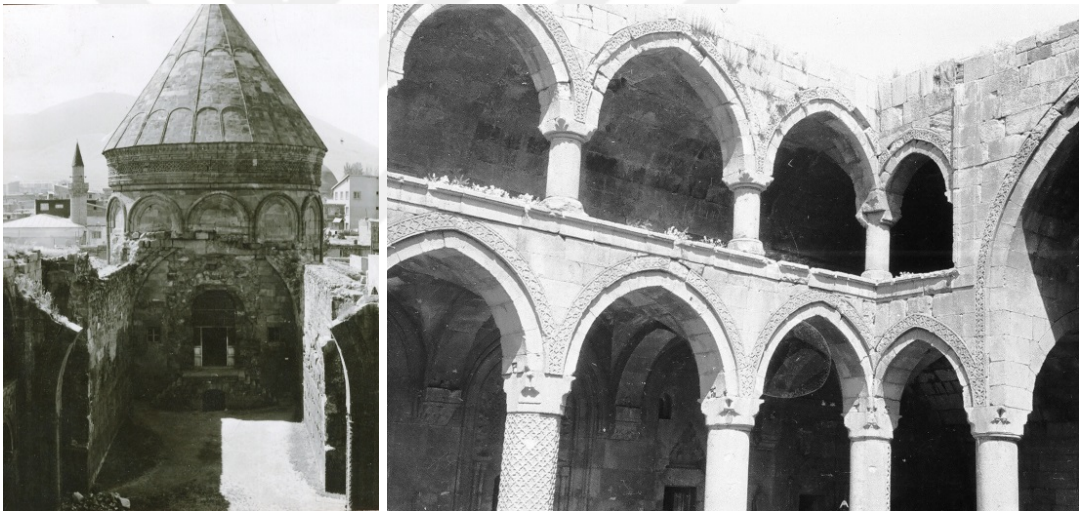
Bu prensiplerde yapıların durumlarına göre yapılan gruplandırma harap vaziyette olanlar dışında fonksiyonu mevcut olanlar, fonksiyonunu kaybetmiş olanlar adıyla iki grup daha yer almaktadır. Fonksiyonu mevcut olan yapılar için belirlenen ilk madde "hüviyeti değiştiren ve çirkinlik veren noktalar var ise bunların (dökümanlarla müstenit olmak şartıyla) restore edilip asli şekilleriyle sanat tarihine örnek yapı olarak kazandırılması(dır)". Bu maddeden yapının özgünlüğünü bozan eklerin kaldırılması gerektiği anlayışı net şekilde okunmaktadır. Vakıflar onarımlarında da sık sık "muhdes eklerin kaldırılması" ile ilgili hususların belirtildiği görülmektedir. Sonraki maddelerde "sonradan yapılmış olmakla beraber mimari periyot ifade eden kıymetli unsurların" da özgün olarak kabul edildiği ve bunların da korunması gerektiği belirtilmiştir. "Çeşitli devirlerin eklemelerini bir arada gösteren abidelerin, mana ve maksatlarını muhafaza gayesiyle imalat, malzeme vesair hususlarının özelliği(nin)" de korunması gerektiği yazılıdır. Günümüzde de kabul gören 1975 tarihli bu maddelerin yazımında Venedik Tüzüğü'nün etkisi olmalıdır. Diğer bir önemli madde de "normal tamiri ile restorasyon masrafları aynı ise restorasyonun tercih edilmesi(dir)". Bu maddenin proje referans alınarak yapılacak müdahaleyi belirttiği kabul edilmiş, önceki bölümde bahsedilmiştir (*Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, 1974, 107).

Fonksiyonunu kaybetmiş yapılar için de yukarıda anlatılan anlayışta onarımların yapılması gerektiği söylenmiş, ilaveten yeni verilecek işlevle ilgili hususlar belirtilmiştir. Buna göre yeniden işlevlendirilecek yapının kendine özgü özellikleri bozulmadan, minimum düzeyde değişiklik ve eklerin yapılması söylenmiştir. Ayrıca değişiklik ve eklerin "nötr tarzda ve estetik bir zarar vermeyecek" şekilde olması istenmiştir. Tesisatla ilgili unsurlar için de aynı kaygılar söz konusu olup, bunların

modernize edilmesi gereği belirtilmiştir (*Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, 1974, 107).

Uygulama örnekleri

Bu dönem aralığında Anadolu Orta Çağ anıtlarına yönelik önemli bir restorasyon Erzurum Çifte Minareli Medrese'de gerçekleştirilmiştir. Medrese, Cumhuriyet'in ilk yıllarında en erken onarım gören anıtlardan birisidir. Uzun yıllar boş kalan yapının restitüsyonuna yönelik birçok bilinmez vardır (Şekil 3.40). Medresenin ana eyvanının üstü açıktır. Ayrıca eyvanın bitim hizasından yaklaşık 3 metre ilerisinde büyük bir kemer olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu bölümün eyvanla nasıl ilişkilendiği tam olarak bilinmemektedir. 1970'lerde Erzurum'daki diğer bir önemli medrese olan Yakutiye Medresesi ile birlikte bu anıtın Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne tahsis edilmesi düşünülmüştür. 1973'de Vakıflar onarım programında bu yapılara yer verilmiştir. Onarımı yürüten Emre Madran'dır.

Şekil 3.40 : 1960'larda Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin iç avlusunun görüntüsü (VGM Arşivi).

Madran'ın 30.03.1973 tarihli raporundan 1973 yılı Vakıflar onarım programında yer alan Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin proje sürecine ilişkin bilgiler öğrenilmektedir.[154] Yapının rölöveleri Rölöve Bürosu tarafından hazırlanmıştır. Ayrıca restorasyon projelerinin hazırlanması için araştırma yapıldığını söylemiştir. Araştırmasında yapıyı gören seyyahların notlarından, yapının gravürlerinden ve eski fotoğraflarından yararlanarak "yapının bugünkü haline gelinceye kadar geçirdiği

[154] VGM Arşivi, 035 Çifte Minareli (Hatuniye) Medrese ve Kümbeti, Genel İdari, 250001035-RP004

aşamaları(n) ve maruz kaldığı değişiklikler(in)" tespitini yaptığını dile getirmiştir. Tarihsel araştırma diyebileceğimiz bu çalışmanın yapının restitüsyonuna yönelik olduğu söylenebilir. Bulunan veriler yazılı olarak dile getirilse de bir proje olarak hazırlanmadığı görülmektedir. Restorasyona yönelik sıraladığı maddelerde de avlunun "hafif ve şeffaf bir malzemeyle kapatılması (örneğin: çelik makaslar üzeri telli cam)" önerisinde bulunmuştur. Aynı yıl dönemin çağdaş koruma anlayışına karşı görüşleri olduğu bilinen GEEAYK üyeleri Haluk Karamağaralı, Semavi Eyice ve Ekrem Hakkı Ayverdi Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü'nün daveti üzerine Erzurum'a gelmiş ve Çifte Minareli ile Yakutiye Medreseleri için kullanım ve restorasyonlarına ilişkin rapor hazırlamışlardır. Haluk Karamağaralı'nın imzası olan 2 Temmuz 1973 tarihli raporda Madran'ın önerisinin aksine "avlunun üstü ve revakların avluya bakan yanları süret-i kat'iyyede kapatılmamalıdır" denilmiştir.[155] Kurul ve Vakıflar arşivinden elde edilen sınırlı belgelerden onarımda yapılan bazı uygulamalar tespit edilebilmektedir.

Şekil 3.41 : 1974 onarımında medrese ana eyvanında yapılan tamamlamalar (VGM Arşivi).

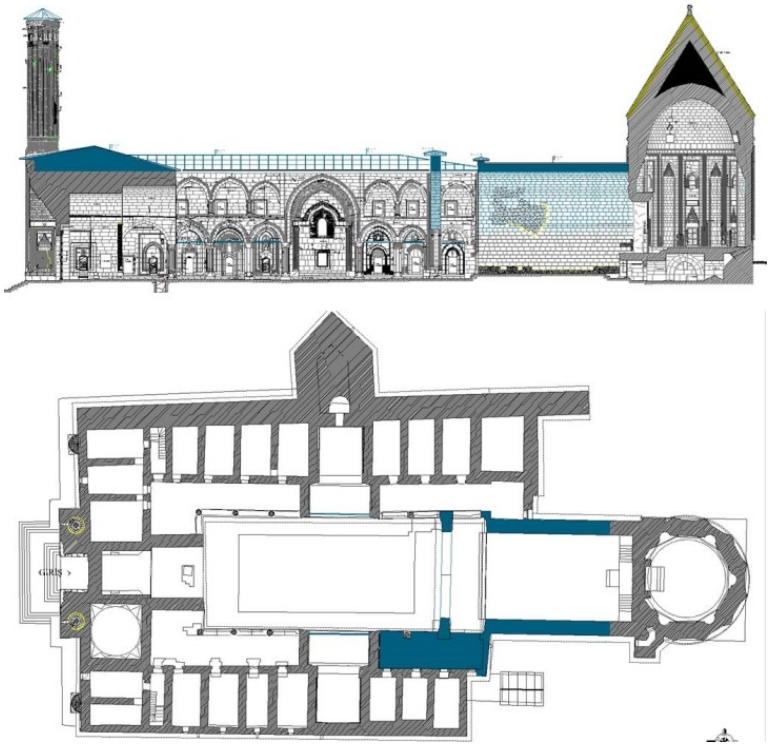
Yapıdaki önemli restorasyon kararı olarak öncelikle ana eyvan tonozunun tamamlanması işi tanımlanmış ve bunun için bir etüt yapılarak projenin hazırlanması öngörülmüştür. Ancak arşivde yapının rölöve çizimleri olsa da bahsedilen bu projeye rastlanmamıştır. Tamamlama işinin doğal taş kullanılarak ve yapıdan gelen izlerden yola çıkarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak yapının restitüsyonu tam çözülememiş olacak ki eyvan önündeki kemer eyvandan bağımsız olarak tamamlanarak bırakılmıştır (Şekil 3.41).

[155] VGM Arşivi, 035 Çifte Minareli (Hatuniye) Medrese ve Kümbeti, Genel İdari, 250001035-RP002

Diğer bir uygulama da birinci kat odalarında tehlike arz ettiği düşünülen tonozların onarımı ve revak kemerlerinde çürümüş taşların değiştirilmesidir. Batı yönünde üst kat revaklarının bu karar doğrultusunda özgün formunda ancak betonarme olarak yapıldığı tespit edilmektedir. Alt kattaki revak kemerleri arasına da betonarme gergilerin yapıldığı görülmektedir. Bu işlem yalnız bu kattaki kemerlerde uygulanmıştır (Şekil 3.42). Yapının özgün toprak dam örtüsü için de metal kaplamalı eğimli çatı yapılması planlanmış ve çatı projesi hazırlanmıştır.

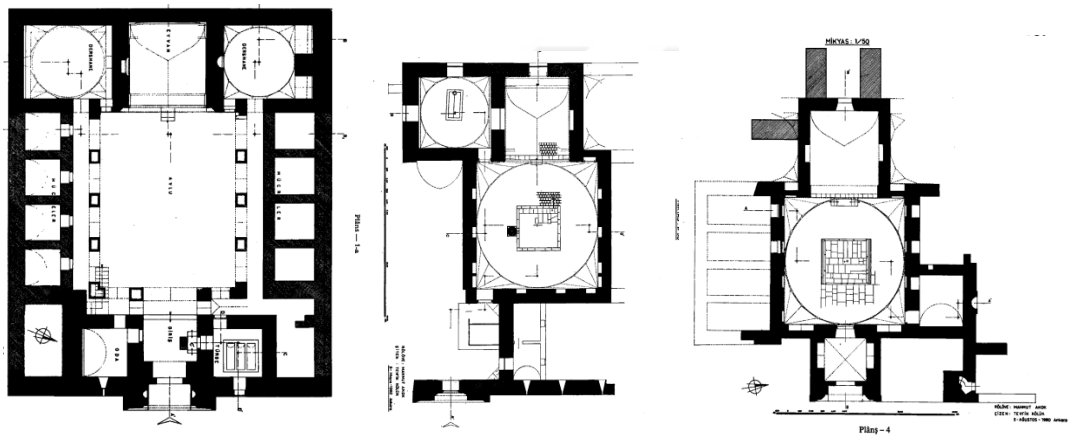

Şekil 3.42 : Medresenin 1974 onarımında yapılan üst kattaki betonarme tonoz ve alt katta revak kemerleri arasındaki betonarme hatıllar (İnan Ocak, 2013).

Şekil 3.43 : Erzrurum Çifte Minareli Medrese'nin 1974'de başlayan Vakıflar onarımında yapılan müdahaleler mavi renkle yapı üzerinde işaretlenmiştir.

Bu dönemde EEMGM'de önemli restorasyonlar gerçekleştirmiştir. Mahmut Akok'un yönetiminde Konya'daki üç önemli medresenin onarımları 1974-80 yıllarında yapılmıştır. Akok ve ekibi bu yapıların rölöve çalışmalarına daha erken tarihte, 1959'da başlamıştır. Bu çalışmalarını da Türk Arkeoloji Dergisi'nde paylaşmıştır.[156] Her üç medrese için "planş" olarak adlandırdığı döneme özgü çizim tekniğinde rölöveler hazırlanmıştır. Çizimlerde herhangi malzeme, kot veya ölçü bilgileri yer almamaktadır. Ancak yapıların bütünlüklerinde büyük kayıplar olduğundan daha iyi ifade sağlamak amacıyla lejant kullandıkları görülmektedir. Mevcut kısımlar, yıkıntı halinde görülen kısımlar ve tahmin edilen kısımlar şeklinde belirtilen farklı çizgilerle gösterilen bir anlatım yolunu tercih etmişlerdir.

Şekil 3.44 : 1960'larda EEMGM tarafından hazırlanan plan çizimleri: sırasıyla Sırçalı Medrese, Karatay Medresesi ve İnce Minareli Medresesi (Akok, 1977b).

Rölöveleri hazırlandıktan yaklaşık on beş sene sonra, 1974'de uygulama aşamasına geçilmiştir. Müze olarak kullanılan anıtların restorasyonlarında hem yapısal sağlamlaştırma hem de işlev kaynaklı gereklilikleri sağlamak için kararlar alınmıştır. Özellikle de sergi amaçlı kullanımda yer ihtiyacı olduğu için mevcut olmayan mekânların yeniden inşası yönünde uygulamalar yapılmıştır. Uygulamalarda da ara duvarların yapılmaması, bazı mekanların üst örtülerinde ışık ve havalandırma amaçlı açıklıklar yapılması gibi kararlar alınmıştır. Sırçalı Medrese özelinde eski merdivenleri uygun görülmediği için yeni metal merdiven yapılması kararı alınmıştır. Uygulamalar ilk olarak Sırçalı Medrese'de başlatılmış, diğer iki yapıda öncelikle mevcut olmayan mekânların araştırması için sondaj çalışmaları yürütülmüştür. Ayrıca eski yazılı ve görsel belge araştırmaları yapılarak, yapıdan

[156] Türk Arkeoloji Dergisi sayı 19-1, 18-1, 18-2 ve 24-1 de ilgili makaleler bulunmaktadır.

gelen izlerin okunarak ve analoji çalışmaları yapılarak bir nevi restitüsyon çalışması yürütülmüştür. İnce Minareli Medrese'de dershane mekanı için "kalan izlerden hareketle çağının benzeri örneklerinden esinlenerek projelendirme" yapıldığı (Akok, 1977b, 46), Sırçalı Medrese için eski fotoğraflarından yararlanıldığı (Akok, 1977b, 43) ve Karatay Medresesi'nin kuzey yönünde bulunan dershane mekanı için alınan kararlarda sondaj ve kalıntılara bağlı olarak bulguların değerlendirildiği söylenmiştir (Akok, 1977b, 45).

Dönemi bağlamında özgün verilerin araştırılmasına yönelik bu çalışmalara rağmen, araştırma kapsamında elde edilen verilerin hepsi doğru yorumlanamamıştır. Verilerin eksik olmasına rağmen İnce Minareli Medrese'nin çift minareli olduğu öngörülmüş ve restorasyon çizimlerinde bu şekilde gösterilmiştir. 1901'de Osmanlı onarımları sırasında yapılan payandaların 1936'da yapıldığı söylenmiş ve "yakın çağın ihmalkârlığı ile ortaya çıkmış olan utancı durum" olarak nitelendirilmiştir.

Hazırlanan restorasyon projelerindeki kararların hepsinin uygulamada gerçekleştirilmediği görülmektedir. İnce Minareli Medrese'de ikinci minare ile Karatay Medresesi'nde cümle kapısı arkasında yeniden yapılması planlanan mekânların uygulamaları gerçekleştirilmemiştir. Neden tercih değiştirdikleri ile ilgili Akok'un herhangi bir açıklaması bulunmamaktadır. Bununla ilgili olarak kurul kararı da bulunamamıştır. Dönemin yaklaşımı olarak bu yapıların onarımında da ahşap hatıllar kaldırılmış betonarmeden yenileri yapılmıştır. "Tarihi aslına uygun" olsun diye Sırçalı Medrese'nin yapılması öngörülen üst katının rekonstrüksiyonunda revak kemerleri içine hem yatay hem de dikey betonarme elemanlar yerleştirilmiş ve üzerleri tuğla kaplanmıştır. Bu uygulamalarla statik güvenliğin sağlandığı aktarılmış ayrıca GEEAYK prensiplerine uygun olduğu belirtilmiştir (Akok, 1977b, 43).

Şekil 3.45 : Sırçalı Medrese'nin onarım öncesi ve sonrasında taçkapı ve avlusundan görünümler (sol iki fotoğraf: ASÜA, sağ iki fotoğraf İnan Ocak, 2016).

Konya'da onarımı yapılan üç önemli anıtsal yapının ortak özelliklerinden biri de yoğun çinilere sahip olmalarıdır. İç mekânlarda pano şeklinde ayrıca kubbe ve

kubbeye geçiş öğelerinde farklı desen ve renklerden oluşan çini bezemeler bulunmaktadır. Ancak tüm çiniler, bütünlüğünü koruyamamıştır. Onarımlar sırasında çiniler için de bir karar alınmıştır. Akok'un "boş bırakma yöntemi" olarak adlandırdığı bir kararla eksik çinilerin tamamlanmasına gidilmemiştir (Akok, 1977b, 43). Ancak dönemin şartları çini üretimine yeterli olmadığından, Akok'un bu kararı aldığı açıklamalarından anlaşılmaktadır.

Dikkate değer bir detay olarak 1970'lerde onarımı yapılan İnce Minareli Medrese ve Karatay Medresesi'nde opaion kubbesi üzerindeki ahşap fenerler korunurken benzer durumu olan Cacabey Medresesi'nin 1960'lardaki onarımında aynı karar uygulanmamıştır. Cacabey Medresesi'nde fener kaldırılarak yerine piramidal şeffaf bir örtü yapılmıştır. Karatay ve İnce Minareli Medrese'de ahşap fenerler yenilenmiş ayrıca kubbeler kurşun kaplanmıştır. Yıllar sonra farklı bir uygulamanın gerçekleştirilmesinde koruma anlayışının değiştiğine ilişkin bir açıklama bulunmamaktadır. Tahminen Akok'un fenerleri tutmak istemesinde Cumhuriyet'in 50. Yılında Vakıflar yayınında yer verilen 'Eski Eserlerin Korunması Konusundaki Prensipler'de yer alan "çeşitli devirlerin eklemelerini bir arada gösteren abidelerin, mana ve maksatlarını muhafaza gayesiyle imalat, malzeme vesair hususlarının özelliği(nin)" de korunması gerektiği anlayışı etkili olmuş olabilir.

3.3.5 1983-2004 yılları arası

Onarım tarihi araştırmalarında bu dönem aralığı günümüzde çeşitli değişikliklerle yürürlükte olan 2863 sayılı kanun ile başlamaktadır. Yeni yasa ile birlikte GEEAYK'ın yerini alan KTVKBK'nn kurulması da aynı zamanda olmuştur. Ayrıca Kültür Bakanlığı'nın korumayla ilişkili diğer birimlerinde de yine bu dönemde gelişmeler olduğu ve koruma sürecini doğrudan etkileyen önemli ilke kararları hazırlandığı görülmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün teşkilat yapısı da yine 1983'te yeniden düzenlenmiş, günümüzdeki yapısının temel hali bu tarihteki düzenlemelerle oluşturulmuştur.

Yalnız yasal ve örgütsel alt yapıda değil teknik alanda da korumayı etkileyen önemli kırılma noktaları yaşanmıştır. Vakıf İnşaat bünyesinde yapılan önemli restorasyonlar, bir restorayonun nasıl yapılması gerektiği konusunda yönlendirici etkiye sahip olmuştur. Çimento ile onarım görmüş yapıların vahim durumları sonrası artık

90'ların sonunda çimentonun zararları konuşulmaya başlanacaktır. Ancak çimentonun uygulamada terk edilişi biraz daha zaman alacaktır.

2002'de Türkiye'deki siyasi değişimler sonrası da Vakıflar Genel Müdürlüğü adına ilk etapta olumlu denilebilecek gelişmeler yaşanmıştır. Ekonomik olarak ferahlama olarak tanımlanabilecek bu süreçte yapılan onarım sayılarında ciddi artış yaşanmıştır. Bu yeni sürece kadarki dönem aralığı bu bölümde anlatılmıştır.

3.3.5.1 Yasal ve örgütsel gelişmeler

1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı kanunun birçok tartışmalı yönü bulunmaktadır. Ayrıca kanun hazırlanırken 32 yıllık tecrübeye sahip GEEAYK'nin görüşüne itibar edilmemesi de önemli bir eleştiri konusu olarak Orhan Alsaç'tan gelmiştir (Alsaç, 1984). Ancak yine de 1710 Eski Eser Kanunu'nun eksiklikleri giderilmeye çalışılarak yeni tanım ve kapsamlarla mevcut yasanın yenilendiği söylenebilir.[157] Özellikle sit kavramı ile ilgili birçok defa değerlendirme altına alınan 2863 sayılı KTVKK'nin anıtsal yapılarla ilgili doğrudan yeni maddeleri bulunmaktadır.[158]

Yasada koruma kapsamının adı ve tanımı ile ilgili değişiklik yaşanmıştır. Bu tarihlerden sonra abide, eski eser tanımları yer almayacak, anıt yapı ve kültür varlığı tanımları yerleşecektir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın görev ve yetkilerinin yer aldığı "kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak ve aldırmak, denetimini yapmak" ile ilgili onuncu maddede Vakıflar Genel Müdürlüğü sorumluluğunda bulunan varlıkların bakım ve onarımlarını kapsamamaktadır. 1710 sayılı yasadaki gibi doğrudan VGM'nin görevi yasada belirtilmiştir.

Yasanın 18. maddesinde tüm kültür varlıklarının proje sürecini ilgilendiren bir hüküm bulunmaktadır. Buna göre "tescilli taşınmaz kültür varlıklarının rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri ve bunların uygulanmasında restoratör mimar veya mimarın bulunması zorunludur". Hâlbuki bu tarihlere kadar Mahmut Akok gibi

---

[157] Kanun yedi bölümden oluşturulmuştur. İlk bölümdeki genel hükümlerde diğer eski koruma yasalarından farklı olark amaç ve kapsam ilk maddede açıklanmıştır. Ayrıca diğer maddelerin başında da kıcaca içerik tanımı yapılmıştır. Bu yönüyle yasanın açık, anlaşılır ve düzenli bir yapıda olduğu yorumlanmıştır (Durukan, 2004, 60). Ancak kanunun diğer eski yasalarla şeklen benzerliği büyük oranda devam etmektedir. Genel tariflerin verilmesi, yasa kapsamı içerisine giren varlıkların tek tek sayılması bu yasada da devam etmiştir.

[158] 2863 sayılı KTVKK ile alan koruma olarak tanımlayabileceğimiz sit ve Koruma Amaçlı İmar planları hakkındaki maddeleri ile aynı yıl çıkarılan Boğaziçi Kanunu'nun tez çalışmasıyla doğrudan ilişkisi olmadığı için bu bölümde yer verilmemiştir.

bu unvanlara olmayan birçok kişi onarım işi yapmıştır. Bu maddeyle restorasyon çalışmalarının koruma eğitimi almış kişiler tarafından yürütülmesi gerektiği şart koyulmuştur.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı birimlerdeki düzenlemeler

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın çıkardığı 1985 tarihli Eski Eserler ve Müzeler Bülteni'nde bakanlığın teşkilat şemasına "temelde ve geniş çapta değişiklikler" yapıldığı söylenmiştir (*Eski Eserler ve Müzeler Bülteni*, 1985, 2). İlk değişikliklerden biri de GEEAYK yerini alan Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun (KTVKYK) kurulmasıdır. 2863 sayılı kanunun 51 maddesi gereğince "yurt içinde bulunan ve bu kanun kapsamına giren korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hizmetlerin bilimsel esaslara göre yürütülmesini sağlamak üzere, Bakanlığa bağlı Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Bakanlıkça belirlenecek bölgelerde Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları" oluşturulmuştur.

Koruma kurullarında göze çarpan ilk değişiklik üye sayı ve tanımları ile ilgilidir. Daha önce 21 olan üye sayısı 15'e düşürülmüştür. GEEAYK üyeleri 5 bürokrat ve 16 seçilmiş üyeden oluşurken, KTVKYK için 7 bürokrat ve 8 seçilmiş üyenin görev yapacağı tanımlanmıştır. 3386 sayılı yasa ile bu sayılar değiştirilmiş, kurul yapısı 8 bürokrat ve 6 seçilmiş üyeye dönüştürülmüştür. Bölge kurullarındaki 4 bürokrat ve 5 seçilmiş üyeler yerine 2 bürokrat ve 2'si Yüksek Öğretim Kurumu'nun 3'ü Kültür Bakanlığı'nın ataması ile gelen 5 seçilmiş üyeden oluşan bir üye şeması oluşturulmuştur. Akademik üye yerine bürokrat üyelerin sayısının artması ile kurulların politik baskıya açık bir yapılanması olmuştur (Alsaç, 1984). Üyelik süreleriyle ilgili olarak da yedi yıl sınırı yerine bir üyenin ancak iki dönem seçilebileceği belirtilmiştir.

1983 yılında Ankara, İstanbul, İzmir kurulları görev yapmakta olup, Adana, Diyarbakır, Erzurum, Kayseri ve Konya Bölge Kurulları kurulma aşamasındadır (*Eski Eserler ve Müzeler Bülteni*, 1985, 4). 1986 yılında dokuz koruma bölge kurulu görev yapmaktadır. Bu sayede kurul gündemlerinin yoğunluğu azaltılabilmiş, koruma kararlarının daha hızlı alınabilmesi sağlanmıştır.

Bakanlığın 1936'da kurulan Rölöve Bürosu'nun ismi "Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü" olarak değiştirilmiştir. 1984-85 yıllarında da birçok bölge müdürlüğü

kurulmuştur. 1984'de Ankara, 1985'de Adana, Konya, Diyarbakır, Kayseri ve Erzurum Müdürlükleri açılmıştır (*Eski Eserler ve Müzeler Bülteni*, 1985, 5).

Bakanlığa bağlı olarak 1983 yılında İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü kurulmuş, ilk müdürü Ülkü İzmirligil olmuştur (*Eski Eserler ve Müzeler Bülteni*, 1985, 5). Koruma laboratuvarının kurulmasında dönemin EEMGM Müdürü Dr. Nurettin Yardımcı'nın doğrudan katkısı bulunmaktadır. Kendisi yurtdışındaki laboratuvarlarda yaptığı incelemelerden etkilenmiş ve aynı oluşumun ülkemizde de kurulmasında ön ayak olmuştur.[159] Bu birimle müzelerden gelen basit onarım işlerinin yapılması ile tüm konservasyon isteklerinin yerine getirilmesinin sağlanması amaçlanmıştır (*Eski Eserler ve Müzeler Bülteni*, 1985, 5).

Vakıflardaki düzenlemeler

Vakıflar Merkez ve Bölge Müdürlükleri teşkilat yapılanmasında da düzenlemeye gidilmiştir. İdari yapılanma ile birlikte bu müdürlüklerde teknik personel sayılarında artış yapılmıştır (*Son On Yılda Vakıflar '1980-1990'*, 1991). Mütehassıs Müşavir olarak görev yapan Orhan Cezmi Tuncer de 1980 yılında görevini bırakarak akademik çalışmalara yönelmiştir (Dişli, Günel, Kırcı, 2015, 61). Bu dönemde Fikret Çuhadaroğlu, Filiz Oğuz gibi isimler ön plana çıksa da Tuncer'den sonra bu görev tek bir kişi tarafından sürdürülmemiştir. 18.04.1984 gün 18435 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 227 sayılı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameye göre Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığının görevleri tanımlanmıştır. Buna göre anıtların projelerinin hazırlanması, arşivlenmesi, onarımlarının sağlanması, yıllık ve beş yıllık onarım programlarının hazırlanması, dairenin görevleri arasındadır. Bu kararnamede oluşturulan yapılanma, günümüzde de devam etmektedir.

Diğer bir önemli gelişme de 1981 yılından itibaren Vakıf onarımlarını üstlenen Vakıf İnşaat Anonim Şirketi'nin uygulamalarıdır.[160] Genel Müdürlüğün kendi bünyesinde restorasyon işlerini yürütmesi amacıyla bu şirket kurulmuştur (Çetin, 1985, 168). Şirket, önemli selatin camilerinin restorasyonlarını yüklenerek işe başlamıştır. Vakıf

---

[159] Konuyla ilgili çalışma yapan Yarlıgaş (2016;307) bu bilgiyi Ülkü İzmirligil'le yaptığı birebir görüşmeden elde etmiştir.

[160] Şirket Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı, Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. ve Güneş Sigorta A.Ş.' nin önderliğinde; Güneş İnşaat Ticaret Finansman ve İhracat A.Ş. adı altında 5.000.000.-TL sermaye ile 14 Aralık 1977 tarihinde kurulmuştur. 21 Mayıs 1985 tarihinde Vakıf İnşaat Restorasyon ve Ticaret Anonim Şirketi adını almıştır (Url-17).

İnşaat tarafından 1983'de Edirne Selimiye Camii'nin 1984'de Sultanahmet Camii Arastası'nın onarımı üstlenilmiştir (Alsaç, 1989, 33). Rüstempaşa Camii, Cafer Ağa Medresesi, III. Ahmet Çeşmesi, Şehzade Camii ve Kazakistan Ahmet Yesevi Külliyesi Vakıf İnşaat'ın yürüttüğü önemli onarımlardır. Ayrıca Gök Medrese'nin de yer aldığı Tokat'taki dokuz adet anıtsal yapının onarım işi yürütülmüştür.[161]

3.3.5.2 Gerçekleştirilen onarımlar ve dönemin koruma yaklaşımı

Bu dönemde Vakıf İnşaat'ın yaptığı uygulamaların ülkemiz onarım tarihi açısından önemi bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan Selimiye Camii'nin onarımında yürütülen çalışmalar hem kendi döneminde hem de sonrasında olumlu gelişmeler yaşanmasını sağlamıştır. 1983-85 yıllarında sürdürülen restorasyon çalışmalarında Doğan Kuban danışman olarak projede yer almıştır. Çalışmadan sonra yapılan müdahalelerin anlatıldığı, nasıl bir süreç yaşandığı ile ilgili bir yayın hazırlanmıştır. Kuban, bu önemli belgeleme çalışmasının önsözünde kültürel miras olan mimarlığın maddi mirasının korunmasının sadece tamir ve restorasyonla yapılmadığını, "bu yapıların belgelenmesi, sağlıklı rölövelerinin yapılması, zaman içinde geçirdikleri değişikliklerin saptanması, bunlarla tarihi olayların arasındaki ilişkilerin kurulması" gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca restorasyon uygulamalarında müdahalenin belgelenmesinin çağdaş restorasyon ilkelerinin başında geldiğini, restorasyonun nasıl yapıldığını bilmenin gelecek kuşakların hakkı olduğunu söylemiştir (Kuban, Birkan, 1990, 9). 'Restorasyon Belgeleri Dizisi 1' adıyla çıkan bu yayından sonra Caferağa Medresesi için de benzer çalışma yapılmış ancak sonrakiler için devamı gelmemiştir.

Selimiye Camii onarımında izlenen yol ve yöntem sonraki restorasyonlarda da kullanılmıştır. Selimiye Camii onarımı, 1995'de çıkarılan 378 sayılı ilke kararından önce hem projelerin hazırlanmasına yönelik hem de uygulama sırasında yapılacaklara yönlendirici bir çalışma, önemli bir deneyimdir.

Proje süreci

Selimiye Camii'nin 1983-85 restorasyonunda "restorasyon hazırlığı" olarak öncelikle yapının çizim ve fotoğraflarla belgelenmesi yapılmıştır. Rölövesiyle birlikte "yapının konstrüktif ve strüktürel analizi" ile yapıda kullanılan malzemeler, yapıdaki bozulmalar ve nedenleri tespit edilmiştir. Ayrıca yapının geçirdiği önceki onarımlar

[161] Anadolu'dan yalnız Tokat'ın yer almasında dönemin Vakıflardan sorumlu bakanının etkili olduğu bilinmektedir (Tokat VBM Müdürü Yılmaz Kılınç ile görüşme, Temmuz 2016).

araştırılmıştır (Kuban, Birkan, 1990, 20-26). Yapının restitüsyon önerisi yalnız bezemelere yönelik olmuştur. Restorasyon projesi kısmında ağırlıklı olarak malzeme ve bezemeye yönelik kararlar anlatılmıştır.

Projelerin hazırlanmasındaki gerekli kriterler yasal olarak önce 378 sayılı ilke kararında açıklanmıştır. Ardından ufak değişikliklerle günümüzde de geçerliğini sürdüren 660 sayılı ilke kararı çıkarılmıştır. "Rölöve – Restitüsyon - Restorasyon Proje Hazırlama Esasları" adıyla yapılması gerekenler anlatılmıştır.

1995'te çıkarılan 378 sayılı Taşınmaz Kültür Varlıklarının Koruma, Bakım ve Onarımlarına İlişkin ilke kararında "kültür varlıklarının korunmasında en önemli sorun, yapılacak müdahalenin (restorasyonun) niteliğidir" ifadesi yer almıştır[162]. 1988'de çıkarılan kültür varlıklarının dört gruba ayrıldığı düzenleme değiştirilmiş, iki sınıfa ayrılan grup tanımlamaları yapılmıştır.[163] 1. Grup Yapılar "toplumun maddi tarihini oluşturan kültür verileri içinde (askeri ve dini yapıları da içermek üzere) tarihi, anı ve estetik nitelikleriyle korunması zorunlu yapılar" olarak belirlenmiştir. Anıtsal yapılar bu grup içerisinde yer almaktadır. Her yapının kendine özgü sorunları olduğu ve bunlara tekabül eden restorasyon kararları olduğu için tüm yapıları kapsayacak ve müdahale biçimini belirleyecek genel sınıflandırmaların uygulamada yanlış sonuçlar verdiği saptanmıştır' ifadesine yer verilmiştir.

Müdahale biçimleri olarak da "her yapının kendine özgü koşullarına göre saptanacağı" belirtilerek bakım ve onarım olmak üzere iki türe ayrılmıştır. Bakım tanımlanmasında müdahale türleri basit olup yapılabilmesi için herhangi bir proje şartı bulunmamaktadır. Ancak uygulama sonrasına ait rapor ve fotoğraflarla belgelenerek kurula iletilmesi istenmiştir. Eğer uygun görülmeyen bakım uygulamaları varsa yenileneceği söylenmiştir. Ancak bu söylemin uygun olmadığı sonradan belirlenen, geriye dönüşü zor olan bir müdahalenin düzeltilmesinde yeterli olmayacağı aşikardır.

---

[162] Bu karar Emre Kongar'ın Müsteşar olarak görev yaptığı dönemde çıkarılmıştır. Kararın altında imzası olan Yüksek kuruldaki seçilmiş üyeler ise Ara Altun, Haluk Abbasoğlu, Gönül Tankut, İsmet Ağaryılmaz, Doğan Kuban ve Raci Bademli'dir.

[163] Geçerliliğini yitiren ilke kararında yapılacak müdahale boyut ve ölçeğinin belirlendiği gruplamalarla her ne kadar 1. Grup (içi ve dışı ile olduğu gibi korunması gereken, malzeme değişikliği yapılmayacak olan yapılar) içerisinde yer alan anıtsal yapılar için doğrudan olumsuz bir etkilenme olmasa da bu kararın devamında yer alan 2., 3. ve 4. grup yapıların tanımları büyük eleştiri konusu olmuştur.

Onarım ilkeleri olarak yapının tarihi kimliğinin öğelerini oluşturan mekânsal, biçimsel ve yapısal özellikleri ile çevre içindeki özgün konumunun korunması (a), eğer zaruri bir durum varsa koruma kurulunun ancak karar alabileceği aksi takdirde mutlaka yıkılmadan korumanın sağlanması (b), yapıların tarihi değer taşıyan eklerinin korunması (c), yeni işlevle kullanılacak yapılarda yapılacak eklerin bir tasarım sorunu haline gelmemesi için öncelikle avan proje hazırlanması (d), gerekli araştırmalara dayanmak koşuluyla varlıkları bilinen yok olmuş yapı öğelerinin bütünlenmesi (e), restorasyon projesine temel olacak restitüsyon çalışmasının, sıva raspası, kısmi söküm, sondaj, belgeler üzerinde çalışma, karşılaştırmalı araştırmalar sonucuna dayalı olarak hazırlanması gerektiği eğer bu çalışmalar onarım öncesi yapılamıyorsa onarım projesi onaylandıktan sonra ortaya çıkan yeni veriler ışığında restorasyon projesinin revize edilmesi (f) istenmiştir. İlke kararlarında tarihsel araştırmanın, tarihi değer taşıyan eklerin belirtilmesi önemlidir. Proje sürecinde restitüsyon çalışmasının yapılması artık şart olarak koyulmuştur.

Adana Koruma Kurulu'nun kararlarını mercek altına alan Durukan'ın tez çalışmasında alınan ilke kararlarının koruma kurullarında ne şekilde ele alındığını gösterenna önemli tespitler sunulmaktadır. 378 sayılı ilke kararı sonrasında restitüsyon projesi hazırlanmasına ilişkin kararlar alınmaya başlanmıştır. Durukan'ın (2004;129). tespitlerine göre bu kararlar en fazla 2002 yılından sonra alınmıştır.

Diğer bir önemli husus da "yok olan tescilli yapılara ilişkin işlemler" kısmındaki tanımlanan rekonstrüksiyonun nasıl yapılacağının izahıdır. Buna göre herhangi bir nedenle kaybedilen bir kültür varlığının "gerek kültür varlığı niteliği gerekse kültürel çevreye olan tarihsel katkıları açısından" tekrar yapılmak istenmesi durumunda kapsamlı restitüsyon etüdüne dayanarak işlemlerin yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Özgün konumunda ve özgün plan şeması, cephe özellikleri, malzeme ve yapım tekniği kullanılarak yapılması şart koyulmuştur.

"Uygulamanın Denetlenmesi" bölümünde kurul onaylı bir restorasyon projesinin uygulamasının uzmanlar tarafından denetlenmesi gerektiği, bu görevin imar ve koruma mevzuatında belediyelere ve valiliklere verilen denetim yükümlükleriyle beraber müellif mimarın sorumluluğunda olduğu belirtilmiştir. Müellif mimar, sorumluluğunu başka bir mimara devredebilecektir.

İlerleyen yıllarda 378 sayılı ilke kararı revize edilerek 1999'da 660 sayılı "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları" başlıklı ilke kararı çıkarılmıştır[164]. Bu karar metninde müdahale biçimlerinden onarımın basit ve esaslı olarak iki grupta ele alındığı görülmektedir. 378 sayılı ilke kararındaki bakım tanımında yer alan müdahaleler, 660 sayılı ilke kararında basit onarım altına alınmıştır. Esaslı onarım tanımında sağlamlaştırma, temizleme, bütünleme, yenileme yeniden yapma ve taşıma teknikleri belirtilmiştir. Bunlardan yeniden yapma yani rekonstrüksiyon ayrı bir başlıkta açıklanmış, 378 sayılı karardaki metin tekrar edilmiştir.

660 sayılı ilke kararında belirtilen esaslı onarım ilkeleri, 378 sayılı ilke kararındaki ilkelerle hemen hemen aynıdır. Farklı olarak korunması istenen "tarihi değer taşıyan ekler", "tarihsel ve sosyo-kültürel değer taşıyan ekler" şeklinde belirtilmiştir. Uygulamanın Denetlenmesi bölümünde de benzer açıklamalar olup farklı olarak "uygulama bittikten sonra müellif mimarın isminin yazıldığı tabelanın yapının uygun bir yerine asılması" gerektiği söylenmiştir.[165]

İlke kararında yer alan 'Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon Proje Hazırlama Esasları'na göre proje takımının hangi ölçekte ve nelerden oluşacağı belirtilmiştir. 378 sayılı ilke kararından farklı olarak 660 sayılı ilke kararında restitüsyon projesi için hazırlanacak belgeler belirtilmiştir. Restitüsyon verilerinin rölövedeki gibi ölçekli çizimlerden oluşturulması istenmiştir. Ancak belirlenen bu proje esasları ile önemli bir aşama kat edilmesine rağmen Vakıfların proje çalışmalarında sorunları devam etmiştir. 1990 yılında yapılan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı'na katılan VGM çalışanlarından Filiz Oğuz proje ile ilgili yaşanan sıkıntıları dile getirmiştir.[166] Çoğu projesini kurum içinde hazırlatan, çok azını ihale eden Vakıflarda, uzun ve yorucu alan çalışması gerektiren rölövelerin hazırlanmasının uzun sürdüğünü, sonuçta da hassas rölövelerin yapılamadığını

---

[164] Yüksek Kurul Başkanı Prof. Dr. Tekin Aybaş ile seçilmiş üyeler Mete Ünal, Nurcan Uydaş, Cengiz Eruzun, Orhan Cezmi Tuncer, Önder Bilgi ve Tamer Gök'den oluşan kurul tarafından karar alınmıştır.
http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,13918/660-nolu-ilke-karari-tasinmaz-kultur-varliklarinin-grup-.html

[165] Bu bölüm 22.03.2001 tarih ve 680 sayılı ilke kararı ile değiştirilmiştir.

[166] 14-16 Mart 1990'da Ankara'da Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen kurultayda koruma alanında yaşanan sorunların tespiti ve bunlara yönelik çözüm amacıyla Vakıflar ve Bakanlık çalışanları, akademisyenler, bürokratlar bir araya gelmişlerdir.

aktarmıştır. Ayrıca mevcut yöntemle yapılan çalışmaların yapılardaki sorunların tespitine yetmediğini vurgulamıştır. Proje sürecindeki diğer bir aşama olan restitüsyonun yapının değerlendirilmesinde ve onarım ilkelerinin belirlenmesinde doğrudan etkili olduğu için kapsamlı ve titiz bir araştırma olması gerektiğini söylemiştir. Çalışmaların mimar, sanat tarihçisi, tarihçi, statikçi, kimyager, biyolog, jeolog gibi laboratuvar elemanlarının ortak olarak yürütmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak görev alan mimarların bile "restorasyon disiplinine ve yeterli tecrübeye" sahip olmadıklarını, uzman kişiler olsa bile yoğun onarım programlarından hem de elemanlar arasındaki koordinasyon ve işbirliğinin kurulamamasından dolayı sağlıklı araştırma için gerekli zamanın ayrılamadığını dönemin bir sorunu olarak dile getirmiştir. Oğuz, kurum içinde yaşanan sorunları sıralamış, sonuç olarak genç ve deneyimsiz kadrolarla ve gerektiği şekilde tamamlanamayan araştırmalara dayanarak isabetli kararlar alınamadığını söylemiştir (*Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı*, 1990, 80-83).

Kurultayda çeşitli komisyonlar oluşturularak koruma sorunlarının çözümü için çalışmalar yürütülmüştür. "Tek Yapı Ölçeğindeki Restorasyon Etkinliklerinde Proje ve Uygulama Sorunları, İlkeler ve Müdahale Biçimleri" üzerine oluşturulan 4. komisyonun sonuç bildirgesinde Filiz Oğuz'un da bahsettiği sorunlar için çözüm önerilerinde bulunulmuştur.[167] Buna göre projelerin mimar ve restoratör mimar gibi yetkili uzmanlar tarafından hazırlanması, önemli antik ve Orta Çağ yapılarının koruma projeleri, özel sorunları olan anıtlarda ise uzman ekiplerin oluşturulması söylenmiştir. İlgili kurumlarda kadroların artırılması tavsiye edilmiştir (*Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı*, 1990, 129).

Çimentodan vazgeçiş

Komisyonun malzeme ile ilgili sorunların çözümü olarak özgün malzeme türlerinin elde ediliş, biçim kaynak ve yöntemlerinin tespit ve tescil edilmesi, temininin yapılması, temin edilirken yaşanan birim fiyatlara uymadığı için restorasyonlarda yeni veya imitasyon malzeme kullanımının sonlandırılması, malzeme analizleri yapabilmek için konservasyon laboratuvarlarının kurulması ve geleneksel

[167] Komisyon Başkanı Kemal Gökçe'dir. Zeynep Ahunbay (İTÜ), Ahmet Ersen (İTÜ), Ahmet Güleç (İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı), Hasan Böke (ODTÜ), İlban Öz (İstanbul Koruma Kurulu Üyesi) ve Yılmaz Önge (Selçuk Üniversitesi) gibi isimler komisyondaki üyelerden bazılarıdır.

malzemeyle ilgili olarak şartname ve standartların getirilmesi sıralanmıştır (*Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı*, 1990, 130).

Vakıf İnşaat'ın üstlendiği Selimiye Camii onarımında geleneksel malzemenin öneminin dikkate alındığı görülmektedir. Doğan Kuban'ın danışmanlığında yürütülen Selimiye Camii onarımında yapının malzeme ve bozulma analizleri yapılmış, bunlara yönelik değerlendirmeler anlatılmıştır. Özgün malzeme ve tekniğin kullanılması vurgulanmıştır. Ancak ilk onarım çalışmalarından itibaren kullanılmaya başlanan çimentodan vazgeçilememiş ve bu onarımda çimento kullanımı devam etmiştir.

Selimiye Camii onarımında oluşturulan ekiplerin Şehzade ve Sultanahmet Camilerindeki onarımlarda da çalıştıkları bilinmektedir. Özellikle 1990 Şehzade Camii onarımında çimento malzemeden vazgeçilme yolunda önemli bir deneyim yaşanmıştır. Restorasyonda şef olarak çalışan Ali Zaimler yürüttükleri çalışmalarını yüksek lisans tezinde konu olarak seçmiştir. Hem bu tez çalışmasından hem de Vakıflar kontrolörü olan Beyhan Erçağ'ın yayınından onarımla ilgili bilgiler elde edilmektedir.

Öncelikle yapıda görülen bozulmalar analiz edilmiştir. Özellikle 1960'larda yapılan onarımlar sırasında kullanılan çimentonun yapıya zarar verdiği dile getirilmiştir (Erçağ, 1987, 87). 'Çimentonun sertliği, elastikiyeti bulunmaması, su emmesi çok olması, bünyesindeki tuzların çözünerek asit etkisi oluşturması' açısından zararlı olduğunu belirtmiştir. Bu tespitler dikkate alınarak yeni uygulamalarda çimento kullanılmak istenmediği belirtilmiştir (Zaimler, 1995, 124-126). Bu tarihlerde kurulmuş olan Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı ile İTÜ öğretim üyelerinden Ahmet Ersen ile ortak çalışmalar yapılarak çimento yerine kullanılacak alternatif malzemeler aranmaya başlanmıştır. O dönem laboratuvarda çalışan Ahmet Güleç önerilerin yer aldığı bir rapor hazırlamıştır. Raporunda kesinlikle çimentodan kaçınılması gerektiğini vurgulamıştır. Ersen de yapıda kullanılacak uyumlu taş imitasyonları için laboratuvar çalışması yürütmüştür (Zaimler, 1995, 261). Onarım süreci uzun olduğu için kireç söndürülmüştür.[168] Ancak bazı imitasyonlarda sınırlı oranda çimento kullanımı kaçınılmaz olmuştur Yine de yaşanan bu süreç çimentonun zararlarının dile getirilmesi açısından önemlidir. Kullanılacak harçlarda kireç oranı

[168] Burçin Altınsay, Tevfik Dalkılık, birebir görüşme, Mayıs 2016

artırılıp gitgide çimento oranı azaltılarak elde edilen yeni karışımlar denenmiştir. Çimento oranı %10 seviyelerine inmiştir. Şehzade Camii onarımından sonra yürütülen birçok anıtsal yapı onarımında malzeme analizleri yapılmış ve çimentodan uzaklaşılmaya başlanmıştır.

3.3.6 2004'den itibaren yaşanan gelişmeler

2000'li yıllardan sonra kültür mirasına duyulan ilgi ve bu mirasın korunması için hazırlanmış birçok sözleşme ve ilkeler ülkemizde de karşılık görmüştür.[169] Ancak yasal düzenlemeler ve uygulama örneklerinin çok tartışmalı olduğu bir süreç yaşanmaktadır. Koruma bilincinin gelişmesinin beklendiği ayrıca bilgiye erişimin kolaylaştığı bu yüzyılda özellikle tarihi çevrenin korunmasıyla ilgili alınan birçok olumsuz karar kabul edilemez olmaktadır. Anıtsal yapıları doğrudan etkileyen bir süreç gibi gözükmese de temelde yatan problem koruma yaklaşımı ile ilgili olduğu için mevcut bakış açısı, anıtsal yapılar için de bir tehdittir. Nitekim çok tartışmalı restorasyon uygulamalarının yapılması bunun bir göstergesidir. Yine de birtakım iyi gelişmeler de bu dönem için umut verici olmaktadır. Doğru değerlendirildiği vakit ekonomik olarak iyileştirmelerin yapıldığı Vakıflar kurumunda birtakım sorunlar azaltılabilecek ayrıca bilimsel kurulların oluşması ile akademik bilgiden yararlanılabilecektir.

3.3.6.1 Yasal ve örgütsel gelişmeler

2004'de 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması hakkında Kanun çıkarılmıştır.[170] Bu kanunla 2863 sayılı yasada yaşanan aksaklıkların ortadan kaldırılması ve eksikliklerin giderilmesi amaçlanmıştır.

2863 sayılı kanunun 18. maddesi devamına "tescilli taşınmaz kültür varlıklarının rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri ve bunların uygulanmasında restoratör mimar veya mimarın bulunması zorunludur. Bunlardan I. grup kapsamında olanların rölöve, restorasyon ve restitüsyon projelerinin uygulama çalışmaları, yapının

---

[169] Korumada yeni hassasiyetler olarak oluşturulan Avrupa Peyzaj Sözleşmesi (2000), Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (2003), Avrupa Konseyi Toplum için Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi (Faro Konvansiyonu), Valetta İlkeleri (2011) Endüstriyel Miras Alanları, Yapıları ve Peyzajları için Koruma Ortak İlkeleri-Dublin İlkeleri (2011) ülkemizde de kabul görmüş önemli sözleşmelerdir.

[170] https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5226.html

özelliğine göre kalem işleri, ahşap, demir, taş işleri ve restorasyon konularında uzmanlaşmış kişilerce yapılır" ibaresi eklenmiştir (Madde 9). Diğer bir önemli tanım da Vakıflar sorumluluğunda bulunan kültür varlıkları için ruhsata tabi olmayan tadilat ve tamiratları, özgün biçim ve malzemeye uygun olarak yapılması şartı belirtilmiş ve hem uygulama öncesi hem de uygulama sonrası koruma bölge kurulunun bilgilendirimesi istenmiştir (Madde 11).

Bu kanunla birlikte "Koruma Kurulu" yerine "Koruma Bölge Kurulu" ibaresi getirilmiştir. Ayrıca beşinin Bakanlık tarafından seçilmesi ile üye sayısı 5'ten 7'ye çıkarılmıştır. Bu yedi üyeden birinin hukukçu olması zorunlu kılınmıştır. Ancak diğer kurul üyeleri için uzmanlık şartı belirtilmemiştir. Atanma kriterlerinde genel bir tanımlama olmadığı için mimarlık, şehircilik, sanat tarihi veya diğer meslek gruplarından olması beklenen kişilerin diploması olması bir bölge koruma kurulunda üye olabilmesi için yeterli olacaktır. Ayrıca akademisyen olarak atanan üyeler için de koruma uzmanı olma şartı olmaması önemli bir eksikliktir.

5226 sayılı kanunun 10, 11 ve 57. maddeleri uyarınca hazırlanarak 2005'te Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları, Proje Büroları ile Eğitim Birimlerinin Kuruluş, İzin, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik çıkarılmış ve KUDEB'lerin kurulması dönemi başlamıştır. Bir sonraki yıl İstanbul'da daha sonra Anadolu'da bürolar kurulmuştur. Tez kapsamında incelenen örnekler ile KUDEB'lerin doğrudan bir bağlantısı olmamıştır. Ancak KUDEB'lerin görevleri arasında vakıf yapıları olmasa da 1. grup yapıların kurul görüşü sonrasında onarım izinlerinin verilmesi bulunmaktadır Ayrıca bünyelerinde bulunan Restorasyon - Konservasyon Laboratuarı, Ahşap Laboratuarında malzeme analizlerinin yapılması bir anıtsal yapının onarımı sürecine katkıda bulunabildikleri için önemlidir.

Yine 2005'te Alan Yönetimi ve Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik çıkarılmıştır.[171] Buna göre anıt eser niteliğindeki taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla o eser için Anıt Eser Kurulu kurulabilecektir. Bu kurulun görevleri eserin korunması ve geliştirilmesi, tanıtım ve teşhir gibi konuları kapsayan yıllık ve beş yıllık koruma ve geliştirme projesini hazırlamak ve

[171] http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14538/alan-yonetimi-ile-anit-eser-kurulunun-kurulus-ve-gorevl-.html

uygulamak, eserin tanıtımını yapmak, eserin korunması ve geliştirilmesini sağlamak amacıyla bağış toplamak, eserin korunması ve geliştirilmesi için ayni, nakdi veya bedeni olarak yardımda bulunanlardan uygun gördüklerine onursal ödül vermek, eserin korunması ve geliştirilmesine ilişkin düzenli olarak rapor hazırlamak ve bu raporları ilgili idarelere göndererek uygulanmasını sağlamak olarak tanımlanmıştır (Madde 19). Kurul üyeleri için "anıt eserin bulunduğu bölgedeki üniversitelerin ilgili bölümlerinden en az bir öğretim üyesi, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları ve yerel idarelerin temsilcileri ile eserin korunması ve geliştirilmesi için bağışta bulunanlar arasından Bakanlıkça uygun görülen kimseler ile bu eserler üzerinde tasarruf yetkisine sahip idarenin temsilcileri olmak üzere en az yedi kişiden" oluşturulabileceği belirtilmiştir (Madde 18). Bilimsel kurullar, projelendirmeden uygulamanın sonuna kadar işveren ve yüklenicinin danışabileceği, düzenli görüş alabileceği bir oluşum olması açısından önemlidir.

Anıt eser kurulu ile ilgili olarak anıtların mülk sahibi VGM'nce kurulun kurulması proje ve uygulamaların uzun soluklu, sistemli ve bilimsel olarak yürütülebilmesi adına gündemleri yoğun olan koruma kurullarından bağımsız olarak anıt eser kurulunun çalışabilir olması gerektiği üzerine bir görüş bulunmaktadır[172]. Her ne kadar iyi niyetli bir yaklaşım olsa da sağlıklı kararlar alabilmek için özerk bir birimin denetiminin olması gereklidir.

2007 yılında 731 sayılı Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare ve Denetiminde Olan Cami, Mescit, Türbe vb. Kültür Varlıklarının Müdahale Biçimleri Uygulama ve Denetimi ile ilgili ilke kararı çıkarılmıştır.[173] Buna göre "vakıf kökenli anıtsal yapıların fonksiyon değişikliklerinde varsa vakfiye veya vakfiye yerine geçen hüccet, berat, ferman gibi belgeler veya vakıf senetlerinde yazılı fonksiyonlara uyulmasına özen gösterilmesine", kültür varlığı olarak tescil değerlendirmeleri yapılırken "taşınmazın tarihi, mimari, estetik, mahalli ve sanat tarihi açısından değerinin bütün olarak göz önüne alınması" buna göre koruma bölge kurulunun tescil edip etmeyeceği belirtilmiştir. Vakfiyelerinde belirtildiği gibi eğitim amacıyla yapılmış olan ve bu

[172] İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü'nde görevli Dr. Olcay Aydemir ve Ayşe Öztürk'ün Vakıflar Genel Müdürlüğü Bünyesinde Oluşturulacak Bir Anıt Eser Kurulu; "Nuruosmaniye Külliyesi Örneği" adlı çalışmalarında bu görüşlerini paylaşmışlardır.
[173] http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14356/731-nolu-ilke-karari-vakiflar-genel-mudurlugu-idare-ve-.html

şekilde kullanılması şart koşulan herhangi bir Anadolu medresesine yeni işlev verilirken 731 sayılı ilke kararının bu maddesinin nasıl uygulanacağı tartışmalıdır.

Ayrıca tescilli cami ve mescitlerin son cemaat mahallerinin camekanla kapatılması izni yalnız Doğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgelerindeki illerde soğuk iklim koşulları gereği olan yapılara verilmiş, yapının özgün mimari şeklini bozmaması şartı belirtilmiştir. Bu madde kapsamında doğrudan Anadolu Selçuklu medreselerinde uygulama yapılmamış olsa da yapının türüne ve bulunduğu bölgeye göre alınan bu kararla benzer yapılarda farklı uygulama sonuçları ortaya çıkabilecektir. Olumlu bir gelişme olarak bu ilke kararı "Danıştay 14. Dairesinin 12.10.2017 tarihli, E:2015/10533, K:2017/5273 sayılı kararı ve Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 24.01.2018 tarih ve 874 sayılı kararı ile iptal edilmiştir".[174]

Kararın devamında yapıları estetik yönden tahrip edebilecek abdest alma yerleri yapma, ses sistemleri kurma gibi konularda da özgün biçim ve malzemeye uygun olması şartı yer almıştır. Isıtma sistemi kurma gibi istemlerin mekanik proje ve uygulama gerektirdiği için işlemlerin koruma kurulu onayından geçmesi gerektiği söylenmiştir. Ayrıca anıtsal yapılarda gerçekleştirilen proje ve ruhsat gerektiren esaslı onarımları belirtmek amacıyla yapılara onarım kitabesi konulması istenmiş, kitabelerin malzeme, şekil, yazı ölçüsü, yazı stilinin ve kitabenin kapsamındaki metni gösteren bilgilerin onayı için de koruma bölge kuruluna sunulması istenmiştir.

2011'de çıkarılan 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile köklü değişimlere gidilmiştir. Kültür ve tabiat varlıkları birbirinden ayrılmıştır. Tabiat varlıkları ve doğal sitler Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na devredilmiştir. Koruma kurulu yapılanmasında da bu bu ayrım gözetilmiştir. Bundan dolayı kurulların ismi Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu olarak değiştirilmiştir. En önemli değişimlerden biri Koruma Kurulu yapılanması ile ilgilidir. 648 sayılı KHK'nin 47. maddesi ile 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 55. maddesinde değişikliğe gidilmiştir. Kurul üyesi seçimlerinde YÖK tarafından üye atanması uygulaması sonlandırılmıştır. Tüm atamaların artık yalnız Bakanlık tarafından yapılması istenmiştir. Bu düzenleme ile gitgide akademik üye sayısı azaltılmış, koruma bölge kurullarınn özerkliği de olumsuz yönde etkilenmiştir. Ayrıca 49. Maddeye dayalı

[174] http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14356/731-nolu-ilke-karari-vakiflar-genel-mudurlugu-idare-ve-.html

düzenleme ile de gözlemci olarak kurul toplantılarına katılım yapabilen meslek odalarına "müdürlük daveti" şartı getirilmiştir. Bu ön şart korumada katılımın sağlanması ilkesine ters düşmektedir. Ayrıca koruma bölge kurulu kararlarına itiraz haklarına da kısıtlama getirilmiştir (Madde 50).

2018 yılında Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu 660 sayılı ilke kararının rekonstrüksiyon maddesine ilişkin koşullar esnetilmiştir. 922 no'lu bu ilke kararına göre herhangi bir nedenle yok olan korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli cami mescit ve türbelerin rekonstrüksiyonlarında kendi parselinde yapılması uygun değilse "kendi parselinde daha önce bulunudğu yapı oturum alanında" şartı aranmayıp, farklı bir konumda veya yakın çevresinde başka bir parselde kapsamlı restitüsyon etüdüne dayalı rekonstrüksiyon yapılması uygun bulunmuştur.[175] Bu kararda kapsamlı restitüsyon etütlerinde en sağlıklı bulgu olan özgün konum verisinin aranmaması bir tutarsızlık örneğidir. Zaten tartışmalı bir konu olan rekonstrüksiyon uygulamasında özgün konumun da aranan bir şart olmaması, koruma adına vahim bir durumdur. Her ne kadar tez kapsamında herhangi bir Selçuklu Dönemi medresesi ile bu ilke kararı ilişki gözükmese de günümüz koruma yaklaşımının gerileyen seviyesinin bir örneğidir. Eğer hatalı bu adımlardan geriye dönülmezse, ileride bu yapılar için de tehdit olabilecek yeni kararlar alınabileceğinin bir göstergesidir. Ayrıca özgün konumunda olmayan rekonstrüksiyon bir yapının tescilinin yapılarak "kültür varlığı" tanımı alması, Anadolu'da 1270'lerden beri ayakta kalan bir anıtsal yapıyla aynı yasal statüde olması düşündürücüdür.

İşin veriliş yöntemi

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kültür varlıklarına yönelik çeşitli proje ve uygulama işlerinin ihale edilmesi ile ilgili olarak 2005 yılında "Kültür Varlıklarının Rölöve, Restorasyon, Restitüsyon Projeleri, Sokak Sağlıklaştırma, Çevre Düzenleme Projeleri ve Bunların Uygulamaları ile Değerlendirme, Muhafaza, Nakil İşleri ve Kazı Çalışmalarına İlişkin Mal ve Hizmet Alımlarına Dair Yönetmeliği" yürürlüğe girmiştir. Buna göre anıtsal yapıların ihale süreçlerini etkileyen bir madde olarak ihaleye katılacak firmalardan belirli yeterlilikler istenmiştir.

Vakıflar çoğunlukla kendi rölöve bürosu içerisinde onarım projeleri hazırlarken, 2000 yılından itibaren tümünü ihale etmeye başlamıştır. Uygulama ve proje işleri,

[175] http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,204386/922-no39lu-ilke-karari.html

2886 sayılı Devlet İhale Kanunu çerçevesinde ihale edilmiştir. Ancak ihalelerde yaşanan sorunlar, Vakıflar çalışanları tarafından birçok defa dile getirilmiştir.

2008 yılında Vakıf Kültür Varlıkları İhale Yönetmeliği çıkarılmış, vakıf kültür varlıklarının rölöve, restitüsyon, restorasyon, çevre düzenleme ve statik güçlendirme projeleri ve bunların uygulamaları ile konservasyon, kazı çalışmaları, değerlendirme, muhafaza ve bunlara yönelik mal ve hizmet alımlarına ilişkin ihale esasları belirlenmiştir. Yönetmelikte projesi hazır olan uygulama işlerinin ihalesi için "anahtar teslimi götürü bedel teklif almak suretiyle ihale edileceği" belirtilmiştir. Açık ihale, belli istekliler arasında ya da pazarlık usulü ihale edilebilir. Yönetmeliğe göre yapılacak değerlendirme sonucunda ihale ekonomik açıdan en avantajlı teklifi veren isteklinin üzerinde bırakılmaktadır (Madde 52/4). Eğer çok düşük bir teklif varsa ihale komisyonunun teklifi sahibinin verilen hizmetin ve yapım yönteminin ekonomik olmasını, yapım işinin yerine getirilmesinde kullanacağı avantajlı koşulları ve yapım işinin özgünlüğünü belgelendirerek yaptığı yazılı açıklamaları dikkate alarak verilen teklifi değerlendirebileceği belirtilmiştir (Madde 52/1). Halbuki Bakanlığın Kültür Varlıkları İhale Yönetmeliği'nde aşırı düşük teklif değerine eşit veya düşük teklifler değerlendirme dışı bırakarak, kalanlardan en düşük olan teklif ihale komisyonunca uygun teklif olarak belirlenmektedir.

3.3.6.2 Gerçekleştirilen onarımlar ve dönemin koruma yaklaşımı

Türkiye'de 2002'de değişen siyasi iktidarın Vakıflar kurumuna önem verdiği birçok defa dile getirilmiştir. Mirasın korunması amacıyla Vakıflar, bu zamana kadar görülmemiş bir ekonomik rahatlığa kavuşturulur. Korumayı doğrudan etkileyen ekonomik şartların iyileştirilmesi olumlu bir gelişmedir. Onarım sayısında ciddi artış yaşanmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nin '2002- 2010 Restorasyonlarımız' adlı yayınında sekiz yılda 3484 yapının onarıldığı belirtilmiştir (Şekil 3.46).

Dönemin bakanı, kitabın önsözünde yapılan işlerin bakım onarım ve aslına uygun olarak yeniden yapılarak eserlerin ayağa kaldırılması olduğunu ifade etmiştir (*2002-2010 Restorasyonlarımız*, 2011). Ancak nicelik olarak artan onarımların nitelikleri için aynı artış söz konusu değildir. Yapılan uygulamalar incelendiğinde rekonstrüksiyona varan tamamlamaların yapıldığı, anıtlarda kaybolan her detayın yeniden üretildiği görülmektedir. Özellikle bütünlüğünü büyük ölçüde kaybetmiş olan kervansarayların onarımlarında ağır müdahaleler yapılmıştır.

MARMARA BÖLGESİ		
1	Bilecik	29
2	Bursa	138
3	Çanakkale	49
4	Edirne	88
5	İstanbul	342
6	Kırklareli	15
7	Kocaeli	9
8	Sakarya	12
9	Tekirdağ	11
10	Yalova	2
	TOPLAM	**695**

AKDENİZ BÖLGESİ		
1	Adana	41
2	Antalya	82
3	Burdur	28
4	Hatay	58
5	Isparta	72
6	Kilis	26
7	Mersin	34
8	Osmaniye	4
	TOPLAM	**345**

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ		
1	Ağrı	3
2	Ardahan	2
3	Bingöl	3
4	Bitlis	55
5	Elazığ	32
6	Erzincan	19
7	Erzurum	75
8	Hakkari	2
9	Iğdır	1
10	Kars	10
11	Malatya	57
12	Muş	10
13	Tunceli	12
14	Van	15
	TOPLAM	**296**

KARADENİZ BÖLGESİ		
1	Amasya	81
2	Artvin	8
3	Bartın	7
4	Bayburt	16
5	Bolu	36
6	Çorum	30
7	Düzce	2
8	Giresun	12
9	Gümüşhane	10
10	Karabük	24
11	Kastamonu	110
12	Ordu	9
13	Rize	5
14	Samsun	45
15	Sinop	21
16	Tokat	118
17	Trabzon	63
18	Zonguldak	12
	TOPLAM	**609**

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ		
1	Adıyaman	14
2	Batman	-
3	Diyarbakır	65
4	Gaziantep	54
5	Kahramanmaraş	41
6	Mardin	49
7	Siirt	6
8	Şanlıurfa	54
9	Şırnak	3
	TOPLAM	**286**

İÇ ANADOLU BÖLGESİ		
1	Aksaray	33
2	Ankara	100
3	Çankırı	29
4	Eskişehir	58
5	Karaman	47
6	Kayseri	117
7	Kırıkkale	8
8	Kırşehir	20
9	Konya	160
10	Nevşehir	36
11	Niğde	46
12	Sivas	98
13	Yozgat	23
	TOPLAM	**775**

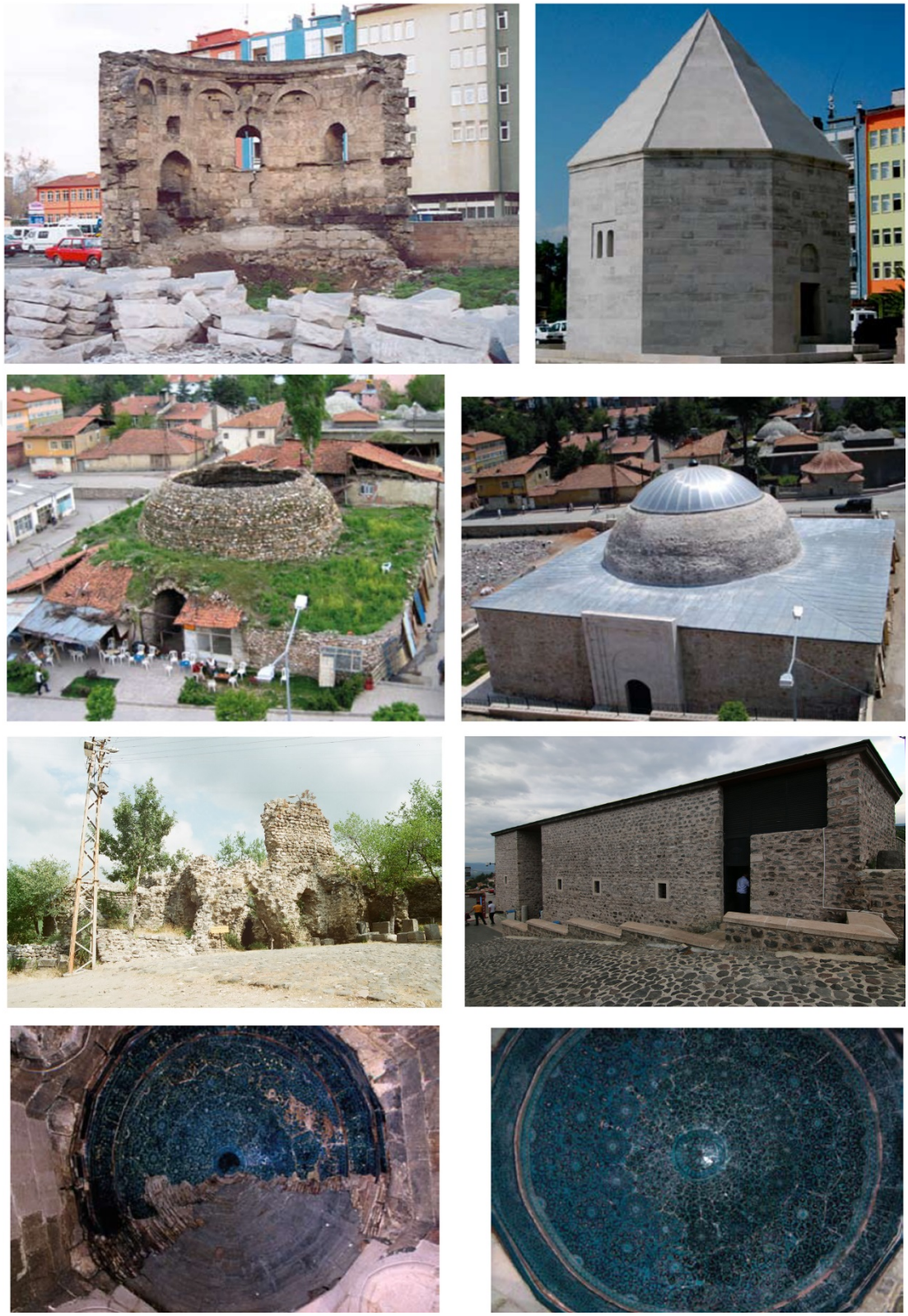
EGE BÖLGESİ		
1	Afyonkarahisar	92
2	Aydın	54
3	Balıkesir	63
4	Denizli	25
5	İzmir	72
6	Kütahya	76
7	Manisa	36
8	Muğla	41
9	Uşak	19
	TOPLAM	**478**

Şekil 3.46 : Vakıflar Genel Müdürlüğü vakıf kültür varlıkları restorasyon hizmetleri coğrafi bölgelere göre dağılımı (*2002-2010 Restorasyonlarımız*, 2011).

Şekil 3.46'de yer verilen sırasıyla Kayseri Hacip Çavlı Kümbeti (12.yüzyıl sonu), Tokat ve Niksar Yağıbasan Medreseleri (1151-57) ile Konya Beyşehir Eşrefoğlu Türbesi'nin (1299) bu dönemde gerçekleştirilen onarımlarının öncesi ve sonrası fotoğrafları dönemin koruma anlayışını özetle sunmaktadır.

Verilen örneklerden Anadolu'da inşa edilen ilk kapalı avlulu plan tipli medreseler olarak kabul edilen Yağıbasan Medreseleri'nin hem eski fotoğrafları hem de günümüzdeki fotoğrafları, ne yazık ki büyük bir kaybı göstermektedir. Yapıların günümüze ulaşıncaya dek bir müdahale görmemesi kadar son onarımlarında özgün

karakterlerinden başkalaştırılarak yeniden yapım müdahaleleri görmesi de koruma tarihimizin kabul edilmesi güç anlayış ve imkanlarını yansıtmaktadır.

Şekil 3.47 : Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 2002-2010 yıllarında yaptığı bazı onarımların uygulama öncesi ve sonrası fotoğrafları (*2002- 2010 Restorasyonlarımız*, 2011).

Beyşehir Eşrefoğlu Türbesi'nde eksik olan çinilerin tamamlanması uygulaması da bu dönemin diğer bir sorununu ortaya koymaktadır. Restorasyon projelerinden bağımsız olarak konservasyon projeleri hazırlanmaktadır. Proje açıklamalarında konunun uzmanları tarafından değerlendirileceği söylenmektedir. 1990'lardan itibaren uzman ekiplerce müdahale kararlarının alınması gerektiğini söyleyen koruma bilimine karşın tek bir uzmanın verdiği kararlar sonucu uygulama yapılmaktadır. Yapılan çini tamamlamalarının gerekli olup olmadığı kadar, teknik uygulaması da tartışmalıdır.

1999 Marmara Depremi sonrasında anıtsal yapılar için yeni bir farkındalık ortaya çıkmıştır. Bu yapıların kaybedilmemesi için deprem sonrası meydana gelen hem de ileride karşılaşılabilecek sorunlarına karşı yapısal müdahale konuları gündeme gelmiştir. Koruma yöntemlerinden biri olan sağlamlaştırmadan farklı olarak "güçlendirme" tanımı ile yeni projeler geliştirilmeye başlanmıştır. Güçlendirme tanımı 648 sayılı kanun hükmünde kararname ile son şeklini alan koruma yasasında yer almamaktadır. 2008 yılında Vakıf İhale Yönetmeliği'nde ise statik güçlendirme projeleri ihale edilirken proje tanımı yapılmıştır: "Statik Güçlendirme Projesi: Vakıf kültür varlığının yapım malzemesi, taşıyıcı sistemi ve üzerinde bulunduğu zeminin sağlamlaştırılmasına yönelik çizimleri ve raporu" (Madde 4i). 2013 yılında hazırlanan ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'nde müdahale biçimleri tanımlanırken yapısal iyileştirme, güçlendirme ve sağlamlaştırmanın ayrı tanımları yer almıştır. Sağlamlaştırma, yapının mevcut yapısal sisteminin iyileştirilmesine yönelik müdahaleleri içermektedir. Güçlendirme ise standartların gereği olarak yapının güvenlik seviyesinin yükseltilmesi, mevcutun iyileştirilmesi dışında takviye olarak yapılacak müdahaleleri içermektedir. Bu müdahalelerin mimari bütünlüğe zarar vermeden, özgün strüktürel bünyeyi değiştirmeden ve geri dönülebilir olması ilkeleri doğrultusunda yapılması gerektiği ifade edilmiştir.

Raspa, araştırma kazıları, muhdes eklerin kaldırılması gibi çalışmalardan sonra açığa çıkan bulgulardan dolayı güçlendirme tespitleri yapının restorasyon uygulaması sırasında yapılabilmektedir. Halbuki bu aşamada yapının bozulma ve müdahale gibi analitik çalışmalarının da yer aldığı rölöve restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmış ve koruma bölge kurulundan onay almış olmalıdır. Güçlendirme projesi için yapılan bu önemli tespitlerin mutlaka projeye eklenmesi gerekmektedir. Ancak

gerçekleşen bazı uygulamalar hazırlanan restorasyon projelerinden bağımsız olarak yapıldığını göstermektedir. Sivas Gök Medrese için hazırlanan güçlendirme projesi, proje müelliflerine haber verilmeden yapılmış, hatta uygulanmıştır[176].

Güçlendirme projelerinin yapılması sürecinde yaşanan bir sorun da konuya yaklaşımla ilgilidir. Yapının sorunları varsa bunların çözümü için yapılması gerekliliği mutlak kabul görse de yer yer yapılma amacının korumanın önüne geçtiği kararlar ortaya çıkmaktadır. Mimari Miras Koruma Bildirgesi'nde bahsedildiği gibi yapı bileşenlerinin sürdürülebirliği sağlanmalı, malzemeleri sağlamlaştırılarak var olanı korunmalıdır. Alınan güçlendirme kararları bu bakışın önüne geçerek yapının mevcut yapısal davranışını değiştirecek müdahaleler sorgulanmalıdır. Ancak günümüzde kaçınılmaz olarak restorasyonuna başlanan birçok anıtsal yapı için temel güçlendirme projeleri düşünülmektedir.

2018 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve İstanbul Proje Koordinasyon Birimi'nin (İPKB) işbirliği ile konunun uzmanı akademisyenlerden oluşan bir ekip tarafından "Türkiye'deki Kültürel Miras Yapıları için Deprem Risklerinin Yönetimi Kılavuzu" hazırlanmıştır. Hem korumadan sorumlu kurumlara hem de yüklenicilere yol gösterici olacak bu kılavuz önemli bir çalışmadır.

Bu dönemde yapılan yasal mevzuattaki değişiklikler, koruma çalışmalarında olması istenen katılım, bilimselik, şeffaflık gibi kavramlardan uzaklaşan bir sistemi ortaya çıkarmıştır. Bu şartlar altında da dışarıya kapalı uygulamalar gerçekleştirildiği görülmektedir.

Uygulama örnekleri

Bu dönemde Anadolu Orta Çağ anıtlarına yönelik yapılan koruma çalışmalarından biri Tokat Gök Medrese için yapılmıştır. Medresenin 2009 yılında Sivas Koruma Bölge Kurulu'ndan onay almış restorasyon projesi dönemin koruma sorunlarını anlamak adına önemlidir. Medrese, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni işlev verilerek kullanımı amaçlanan anıtlardan biri olmuştur. 1926 yılında ilk olarak müzede sergilenecek elemanlar için depo olarak ele alınmıştır. 1930'lardan itibaren Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi olmuştur.

[176] Bu uygulamanın detayı 4.6.3 başlığında yer almaktadır.

Şekil 3.48 : Tokat Gök Medrese'nin Temmuz 2016'daki durumu (İnan Ocak, 2016).

1955-56 yıllarında sergi amaçlı kullanımı için yapı içinde birtakım müdahaleler yapılmıştır. Üst kat odalarının zeminine beton dökülmesi ve çatısının düzenlenmesi bu tarihlerde gerçekleştirilmiştir.[177]

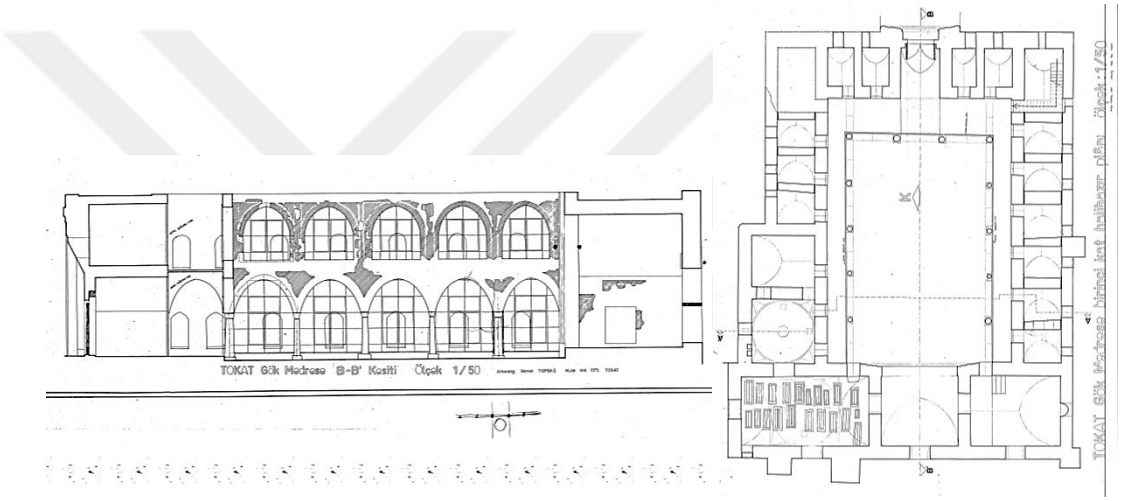

Şekil 3.49 : 1975 yılında Tokat Gök Medrese'nin revaklarının kapatılması isteminin fotoğraflar üzerinden işaretlenerek gösterilmesi (Sivas KVKBK Arşivi).

[177] Sivas KVKBK Arşivi, 1976 Tescil Fişi

1974'de teşhir edilen eserlerin korunması için revakların cam doğramalarla kapatılması istenmiştir. EEMGM tarafından GEEAYK'a müdahale isteğinin gönderildiği ilgili yazışmalardan öğrenilmektedir[178]. Ancak belgede bahsedilen proje çizilmemiş, yapılmak istenenler fotoğraflar üzerinden işaretlenerek gösterilmiştir (Şekil 3.49). GEEAYK proje olmadığı için Müzenin bu isteğine onay vermemiştir.

1975 yılında Müze Müdürü Arkeolog Ahmet Topbaş'ın imzasıyla plan ve kesitlerden oluşan bir proje hazırlanmıştır (Şekil 3.50). Basit bir şekilde istenen doğramaların çizim gösterimi yapılmıştır. Bu proje kabul görmüş olacak ki revakların kapatılması uygulamasının 1976 yılına kadar süren onarım çalışmalarında yapıldığı görülmektedir.

Şekil 3.50 : 1975 yılında EEMGM kullanımında olan Tokat Gök Medrese'ye ait revak kapatılması istemi için dönemin Müze Müdürü tarafından hazırlanan projesi (Sivas KVKBK Arşivi).

1999 yılında yapı onarım için tekrar ele alınmış ve Vakıf İnşaat Restorasyon A.Ş. tarafından projesi hazırlanmıştır. Proje olarak sadece yapının rölövesi hazırlanmıştır. Ayrıca fotoğraf albümü ve mimari olarak yapının anlatıldığı raporu bulunmaktadır. Kayseri KTVKBK sunulan bu proje için Yüksek Kurul'un 3.12.1998 gün ve 634 sayılı rölöve-restitüsyon-restorasyon projesi hazırlama esaslarına ilişkin aldığı ilke kararına göre projelerinin hazırlanmasından sonra değerlendirilebileceği kararını

[178] Sivas KVKBK Arşivi, EEMGM'nün 13.11.1975 gün 732.63. Ç-10990 sayılı yazısı

almıştır.[179] Bu tarihten sonra yapıda yapısal müdahaleden ziyade müze işlevinde kullanılmasından dolayı teşhir ve sergi düzenlemesine ilişkin kararlar alınmıştır.

Kayseri Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Kültür Bakanlığı'na tahsis edilen Tokat Gök Medrese için 2007 yılında çatı örtüsündeki ve su iniş borularındaki sorunların giderilmesini kapsayan basit onarım izni için Bölge Koruma Kurulu'na başvuruda bulunmuş ve onayını almıştır. 2008 yılında da orta avlusunun camla kapatılmasını 02.07.2008 gün ve 264 sayılı yazılarınında ifade ederek Kurul gündemine sunmuştur. Ancak bu tarihlerde Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yapının rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin ihale edildiği ve çizimlerinin devam ettiği öğrenilmiş, Koruma Kurulu asıl mülkiyet sahibi Vakıflara başvuru yapılması kararını almıştır.[180] Bakanlığa tahsis edilmesine rağmen Vakıfların bu kurumdan habersiz proje hazırlatmasına ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Halbuki başka örneklerde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün tahsis edilen kurula proje hazırlatmasını talep ettiği görülmektedir. İlk olarak kendileri onay verdikten sonra hazırlatılan proje, Koruma Kuruluna sunulmaktadır.

Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından Boyut Mimarlık İnş. Tic. Ltd. Şti. şirketine ihale edilen projesi 2009 yılında onay almak üzere Koruma Bölge Kurulu'na sunulmuştur. Aynı firma Amasya Bimarhanesi'nin restorasyon projesini de hazırlamıştır. İlk olarak rölövedeki eksiklerinden dolayı uygun bulunmayan proje, revize edildikten sonra restorasyon müdahale kararlarında yer alan çini tamamlaması dışında kabul edilmiştir.[181]

Projede eski onarımlarında yapılan moloz taş duvar içerisindeki betonarme hatılların kaldırılması, yerlerine ahşap hatıl konulması kararı alınmıştır. Ayrıca yapıda önemli hasarlara sebep olan çimentolu onarımların kaldırılması planlanmıştır. Üst kat revak döşemesinde geçmiş dönem onarımlarında yapılan beton şap katmanın kaldırılması, bunun yerine yapının özgün detayında olduğu gibi ahşap kirişler üzerine ahşap kaplama yapılması istenmiştir. Ayrıca günümüze ulaşmayan, revak kemerlerini arkasındaki hücre duvarı yönünde bağlayan ahşap gergilerin tamamlanması kararı projede yer almıştır. Ancak kemerlerin birbirine bağlandığını gösteren herhangi bir

---

[179] Kayseri KTVKBK'nun 03.06.1999 gün ve 2432 sayılı aldığı bu kararda yazılı olan 634 sayılı ilke kararı 05.11.1999 tarihinde çıkarılan 660 sayılı ilke kararında yeniden düzenlenmiştir (Url-8).
[180] 01.08.2008 gün ve 616 sayılı kurul kararı, Sivas KVKBK Arşivi
[181] 04.12.2009 gün ve 1529 sayılı kurul kararı, Sivas KVKBK Arşivi

hatıl yuvası görülmemesine rağmen kemerlerin 4 x 4 cm. boyutlarındaki dolu demir gergilerle birbirine bağlanması da alınan müdahale kararları arasındadır. Ancak yapının bu şekilde özgün detayı bulunmaması ayrıca statik bir gerekçe gösterilmeden böyle bir karar alınması ve Koruma Bölge Kurulu tarafından da uygun bulunması dikkat çekicidir. Benzer şekilde aynı firma tarafından hazırlanan Amasya Bimarhanesi restorasyon projesinde de demir gergi yapılması kararı bulunmaktadır.

Medresenin adını aldığı özgün çinilerinden kalan kısımları için ayrı bir rapor hazırlatılmış ve bu rapordaki kararların uygulanacağı belirtilmiştir. Konservatör Celaleddin Küçük tarafından hazırlanan 25.10.2009 tarihli raporda mevcut çinilerin temizlenmesi ve sağlamlaştırılması yöntemleri ile panoların desenlerinin anlaşılan bölümlerinde orijinal desene sadık kalınarak su bazlı geri dönüşümlü boyalar ile tamamlanması, eksik çinilerin taş çini olarak sır tekniğinde maksimum 2 cm. kalınlığında orijinal çinilerden bir ton daha açık olacak şekilde yeniden yapılması ön görülmüştür.[182] Çinilerin tamamlanmasına yönelik alınan bu kararlar ayrıca Sivas Gök Medrese ve Çifte Minareli Medrese için de hazırlanan raporlarda yer almaktadır. Hatta bu medreselerde uygulaması gerçekleştirilmiştir.[183]

2009 yılında onay almış bu projelerin uygulama işine halen başlanmamıştır. Tokat Vakıflar Bölge Müdürü tarafından verilen bilgiye göre yatırım programında yer alan yapı için ödenek beklenmektedir.

[182] Sivas KVKBK Arşivi
[183] Bölüm 4.4.3. ve 4.6.3 de ayrıntılı olarak bu uygulamalar ele alınmıştır.

4. İNCELENEN YAPILAR

Tezin bu bölümünde, seçilen altı örnek yapının ilk yapımından günümüze onarım tarihleri anlatılmıştır. Yapıları tanıtmak, onarımlardaki değişimleri tanımlamak üzere kısaca mimari özellikleri yer verilmiştir. Anlatımlarda yapıların mimarlık tarihi kapsamında önemlerine vurgulanırken, bir yandan da onarımlarla değişmiş olan kısımlarına değinilmiştir.

Yapıların onarım tarihi başlığı altında ise, çeşitli alt başlıklar bulunmaktadır. Bunlardan biri; yapıların ilk yapımlarına ilişkin bilgiler derken akla ilk gelen kaynak olan vakfiyeleridir. Ancak incelenen her yapının günümüze ulaşan özgün bir vakfiye belgesi bulunmamaktadır. Örneğin Sivas Gök Medrese'nin detaylı bilgilerin olduğu vakfiyesi olmasına rağmen, aynı tarihte inşa edilmiş olan Çifte Minareli Medrese ile Buruciye Medresesi'nin günümüze ulaşan özgün bir belgesi yoktur.

Vakıf bilgilerinden sonra, yapıların onarımları her yapı özelinde farklılaşan başlıklarla anlatılmaktadır. Onarımlarına ilişkin araştırmalarda elde edilen veriler, bu bölümlerde belirleyici olmuştur.

Genel olarak yapıların 20. yüzyıl başlarına kadarki durumlarına ilişkin bilgiler kısıtlıdır. Bu tarihe kadar onarımlarda yapılanlar bir kenara dursun, herhangi bir onarımın yapılıp yapılmadığına ilişkin kayıt dahi yoktur. Kesinliği bilinmese de yapıların varlıklarını sürdürerek günümüze ulaşmasını sağlayan bir takım müdahalelerin yapıldığı kabul edilmektedir.

İncelenen örneklerin 1930-1951 yılları arasındaki sürecine ilişkin bilgiler de zengin değildir. Medrese türünde olan anıtsal yapılar, Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim alanında çıkan yasalardan doğrudan etkilenmiştir. Buna göre bu türdeki yapıların sorumluluğu Maarif Vekaleti'ne verilmiş yani onarım süreçlerini Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü yürütmüştür. Özgün işlevi cami olan ya da cami olarak kullanılan yapılar ise, Vakıflar Genel Müdürlüğü sorumluluğunda kalmıştır. İncelenen örneklere bakıldığında Cacabey Medresesi ve Amasya Gökmedrese Camii işlevlerinden dolayı VGM'de, diğer yapılar ise EEMGM'dedir. Bu iki kurumun ortak

çalışmalarının olduğu görülse de yine de idari işleyişte bir karmaşa haline gelmiştir. Günümüzde kurumların arşivleri incelendiğinde, bu durumun olumsuz etkileri gözlemlenmektedir. Herhangi bir yapının bu kurumlar arasındaki değişiminde onarım tarihi araştırmalarına referans olacak görsel ve yazılı belgeler dağılmış, eksilmiş; dolaylı olarak kısır bir arşiv kaynağı ortaya çıkmıştır. 1956'da 7044 sayılı yasa kapsamında birçok anıtsal yapının EEMGM'den VGM'ye devrinde hatta GEEAYK'ın 1980'lerde Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu olarak görevine devam edip ardından bölge kurullarına bölünmesi süreçlerinde kurumların görev ve yetkileriyle beraber arşivleri nakledilmiştir. Korumadan sorumlu bu kurumların arşivlerinde birçok belgenin kaybedildiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda incelenen örneklerin onarımlarının tespiti zorlaşmıştır. Ancak dönemin sınırlı yazılı ve görsel kaynağına rağmen günümüze kadar az bilinen müdahaleleri ortaya çıkarılmıştır. Bu kapsamda Amasya Gökmedrese Camii'nin 1960'larda görülen bakır kaplamasının aslında kurum arşivlerinde bulunamayan 1940'lı yıllarda yapılmış olması muhtemel bir onarım sırasında yapıldığı tespit edilmiştir. Başka bir örnek olarak; Cacabey Medresesi'nin 1940'lı yıllarda deprem sonrası onarımının yapılmasına yönelik yapılan yazışmalar Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'nde bulunmuştur.

Albert Gabriel'in Anadolu'daki çalışmalarının tezin önemli kaynaklarından biri olduğu belirtilmiştir. Hem yapılara ait görsellerin olması, hem çalışmanın yapıldığı tarihlerde yapının durumuna ilişkin bilgi vermesi, hem de çeşitli çizimlerin olması yapıların araştırmalarına yönelik önemli bir veri olmuştur. Ancak yapıldığı tarihlere ait önemli bir belgeleme çalışması olması açısından değerli olan bu çizimlerin, tam bir rölöve niteliğinde olmadığı, yapıların restitüsyonuna yönelik birtakım verileri de içerdiği bilinerek değerlendirilmiştir. Gabriel'in çalışmalarında örnek yapılardan Cacabey Medresesi dışında hepsiyle ilgili bilgi bulunmaktadır.

Yapıların onarım süreçlerinde değinilen hususlardan biri de Acilen Tamiri İktiza Eden Yapılar Listesi'nde yer alma durumlarıdır. Abideleri Koruma Heyeti'nin Anadolu'da yaptığı alan araştırmaları sonucunda ortaya çıkan bu listede yapıların yer alması korunmuşluk durumlarına ilişkin bir yorumu da beraberinde getirmektedir. Örneğin tez kapsamında incelenen örneklerden Cacabey Medresesi dışında tüm yapılar listede yer almaktadır. Cacabey Medresesi'nin listenin yapıldığı tarihlerdeki durumuna bakıldığında yapının 19. yüzyıl sonundaki karmaşa ortamında hem onarım

görmesi hem de cami olarak kullanıldığından işlevi olması nedeniyle şanslı bir yapı olduğu söylenebilir. Nitekim listede de yer almamıştır.

Tezin ikinci bölümünde anlatılan 1951-1973 yılları arasında gerçekleşen anıtsal yapı koruma süreci dikkate alındığında koruma çalışmaları 1931 yılıyla başlatılsa da incelenen örneklerin ilk kapsamlı restorasyonları bu tarihlerde yapılabilmiştir. Amasya Gökmedrese Camii 1955-63, Cacabey Medresesi 1959-63, Buruciye Medresesi 1958-66 yılları arasında onarım görmüştür. Sivas Gök Medrese'nin uygulaması yapılamasa da 1966'da koruma projesi hazırlanmıştır. Çifte Minareli Medrese'de ise yapının arkeolojik özelliğinden ötürü restorasyon değil; kazı şeklinde çalışmaları yürütülmüştür. Yalnız Amasya Bimarhanesi'nin onarımı 1948'de başlamıştır.

Ülkemiz koruma tarihinin 1951-73 yılları arasındaki durumuna bakıldığında, yapının cami işlevinden dolayı, onarımı yürüten VGM iken 7044 sayılı yasanın çıkışına kadar diğer yapılarda EEMGM'dür. Hatta bu yasanın çıkışının restorasyonlara yansıması dikkate alındığında korumada aktörlerin idari şekillenmesinin önemi de görülmektedir. Denetim rolünde ise GEEAYK yer almaktadır. Bundan dolayı da incelenen örneklerin onarımına ilişkin bilgiler GEEAYK kararlarında bulunabilmiştir. Bu süreçte yapılan onarımlarla ilişkili olarak belirtilmesi gereken hususlardan biri de onarımların yürütücüsünün Ali Saim Ülgen olmasıdır. Günümüzde Ülgen Arşivine erişim sağlandığından onarımlara ait Vakıflar ya da Koruma Kurulları arşivlerinde bulunamayan birçok belge bu arşiv sayesinde elde edilebilmiştir. Böylece onarımların içeriklerine ilişkin detaylı bilgiler elde edilebilmiştir. Özellikle Ali Saim Ülgen'in EEMGM'nde Abideler Şubesi'nde görev yaparken üstlendiği Amasya Bimarhanesi'nin restorasyonuyla ilgili bu zamana kadar bilinenin aksine onarım kararları alındığı ortaya çıkarılmıştır.

Anıtsal yapıların 1973-83 yılları zaman aralığında korunma süreçleri, bir geçiş dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu dönem, hem kurumsal hem de yasal mevzuatın temelini teşkil eden köklü değişimlerin hazırlanma sürecidir. Ayrıca kültür varlığı tanımının kapsamının artmasıyla korumadan sorumlu ilgili kurumların sorumlulukları da artmaya başlamıştır. Özellikle Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yalnız ibadethane amacıyla kullanılan yapılar üzerinden gerçekleştirdiği koruma çalışmalarına 1960'larda EEMGM'den gelen diğer yapı türündeki eski eserlerin eklenmesi, mevcut sistemin ilerleyen yıllarda iş yürütülemez bir yoğunluk

yaşamasına sebep olacaktır. Bu nedenle 1970'lerdeki kurum içi çalışanların sürekli personel yetersizliğine vurgu yaptığı görülmektedir. Bu tarihlerde bir döneme kadar yalnız abide yani yalnız anıtsal yapılara yönelik koruma çalışmaları yürütüldüğünden GEEAYK gündeminde bunlar yer almış, 1970'lerden sonra koruma kapsamının genişlemesiyle aşırı yoğunluk yaşanmıştır. Bu süreç içerisinde incelenen örneklere bakıldığında birtakım müdahaleler öngörülmüş ve yazışmaları yapılmış olsa da yasal gereklilik olarak projelerin hazırlanması şartı sağlanamamıştır. Projesi olanların bile uygulama işine başlanılamadığı ya da uygulamaya başlayana kadar projesinin üzerinden yıllar geçtiği görülecektir. Yapılan uygulamalara bakıldığında ise 1960'lardaki onarımında kullanılan ağır çimentonun etkileri ortaya çıkmasına rağmen yine çimentolu müdahalelerin yapıldığı görülmektedir. Bir yandan da GEEAYK'dan onaylı bu onarımların Venedik Tüzüğü'ne uygunluğunun özellikle belirtildiği dikkat çekicidir. Günümüz koruma ölçütlerine göre iyi niyetli yapılan bu müdahaleleri nitelikli uygulamalar olarak değerlendirmek zordur.

Tezin üçüncü bölümünde yer alan, özellikle ayrı bir dönem aralığı olarak anlatılan 1983'den 2000'li yıllara kadarki dönemin en belirgin tavrı, çimento esaslı malzemenin koruma alanındaki kullanımına ilişkindir. Çimento kullanımı 1936'da Fenni Şartnamede yer alarak yasallaşmış, ilerleyen yıllarda ise vazgeçilmez bir koruma malzemesi ve tekniğine dönüşmüştür. Ancak 1990'ların sonunda doğrudan tez kapsamında incelenen örnekler kapsamında dile getirilmemiş olsa da çimento malzemenin kullanımı gitgide azaltılmış, günümüzde anıtsal yapılardan çıkarılması bir koşul haline gelmiştir. Ancak yapıların bünyesinde mevcut olan çimentoyu ayrıştırmak kolay olmayacaktır. Bu nedenle çeşitli onarımlar yapılsa da yapıların sorunları devam edecektir. Buruciye Medresesi örneği bu durumu örneklemektedir.

Bu döneme ilişkin diğer bir önemli gelişme de 378 sayılı ilke kararı ile yasal bir gereklilik hale gelen restitüsyon projelerinin hazırlanmasına yöneliktir. Öncesinde restitüsyon projelerini hazırlayacak kadar vakit olmadığı gibi bu kapsamda belge üzerinde çalışma gerekliliği de henüz içselleştirilmemiştir. İncelenen örneklere bakıldığında birçoğunun 1990'lar sonundaki koruma kurulları kararlarında restitüsyonlarına yönelik çalışmalar istenmiştir. Ancak bu şart yerine getirilebildiğinde onarıma izin verileceğine ilişkin ifadeler yer almıştır. Yapıların onarım tarihi anlatımlarında özellikle bu tür kararlar vurgulanmıştır. Bu yıllarda oluşturulan ilke kararları geliştirilerek isimleri değişse de bir kültür varlığının

koruma mekanizması genel itibari ile kurgulanmış ve 2000'li yıllarda da devam etmiştir. Ancak 2000'li yıllarda değişen koruma yaklaşımı bu dönemde hazırlanan projeleri ve alınan koruma kararlarını 1980'lerdekilerden farklılaştırmaktadır. Bu bağlamda incelenen örneklere bakıldığında 2000'li yıllarda rölöve, restitüsyon ve restorasyondan oluşan projelerin hazırlandığı ancak her birinin niteliğinin farklı olduğu anlaşılacaktır.

Bu durumu oluşturan unsurlar arasında projeyi yüklenen firmaların da olduğu, ancak bu farklılıkların asıl sebebinin sistemden kaynaklandığı görülecektir. Nitelikli projeler yapılsa da aynı durum uygulama işini yüklenenler için de geçerli olacaktır.

İncelenen örneklerin 2000 sonrası koruma proje ve uygulamaları koruma çalışmalarının uzmanlık gerektiren bir disiplin içerisinde bütüncül olarak ele alınmasını gösteren örnekler olmaktadır. Sivas Gök Medrese, Cacabey Medresesi, Çifte Minareli Medrese bu durumun kötü örnekleri olmuştur. Amasya Gökmedrese Camii ve Bimarhane'nin de projeleri üzerinden yaklaşık on yıl geçmesine rağmen henüz onarımlarının başlamaması, 21. yüzyılda ekonomik olarak iyileşmelerin olmasına rağmen kurumsal başka sorunların varlığına işaret etmektedir.

ÖRNEK YAPILAR

	KONUM	YAPININ ADI		YAPIM YILI	VAKFİYE	DÖNEM	BANİSİ	MİMAR	TESCİL	ONARIMLAR						GÜNCEL KULLANIM	BAĞLI OLDUĞU VBM ve KVKBK
										1920-1930	1930-1951	1951-1973	1973-1983	1983-2002	2002-		
1	Amasya	Gökmedrese Camii	Torumtay Camii	1266 (H. 665)	+	Selçuklu	Amasya Valisi Seyfeddin Torumtay	-	GEEAYK / 1979		BO	KO		KO		Cami	Tokat VBM Samsun KVKBK
2	Amasya	Bimarhane	Darüşşifa-i Alaaddin Ali Amasya Tımarhanesi Amasya Şifahanesi	1308 (H.708)	-	İlhanlılar	Sultan Mehmet Olcaytu ve eşi İlduş Hatun adına Anber Bin Abdullah	-	GEEAYK / 1979		İ	KO		KO		Müze	Tokat VBM Samsun KVKBK
3	Kırşehir	Cacabey Medresesi		1272 (H. 670)	+	Selçuklu	Kırşehir Valisi Nureddin Cibril bin Caca	-	KTVKK / 1991		BO	KO		BO	KO	Cami	Kayseri VBM Nevşehir KVKBK
4	Sivas	Gök Medrese	Sahipata Medresesi Medrese-i Sahibiyye-i Fahriyye Kızıl Medrese	1271 (H. 670)	+	Selçuklu	Sahip Ata Fahreddin Ali	Konyalı Kaluyan	GEEAYK / 1977		BO	AK	BO	BO	KO	Çay ocağı	Sivas VBM Sivas KVKBK
5	Sivas	Çifte Minareli Medrese	Vezir Şemseddin Medresesi Cüveyni Dar'ül Hadis	1271 (H. 670)	-	Selçuklu	Vezir Sahip Şemsettin Mehmet Cüveyni	Konyalı Kaluyan veya Keluk bin Abdullah	GEEAYK / 1977			KO	BO	BO	BO	-	Sivas VBM Sivas KVKBK
6	Sivas	Buruciye Medresesi	Hacı Mesud/ Maksud Medresesi	1271 (H. 670)	-	Selçuklu	Muzaffer bin Hibetullah ül-Burucerdi	-	GEEAYK / 1977		BO	BO	BO	İ	KO	-	Sivas VBM Sivas KVKBK

BO: Basit Onarım
KO: Kapsamlı Onarım
AK: Araştırma Kazısı
İ: İstimlak

Şekil 4.1 : Tez kapsamında incelenen örnek yapıların listesi.

Tezin bu bölümünde onarım tarihinin kırılma noktalarını ve değişen / gelişen koruma yaklaşım teknik ve onarımlarını örnekleyen bu yapılara Amasya Gökmedrese Camii

ve Torumtay Türbesi ile Bimarhane ardından Kırşehir Cacabey Medresesi son olarak da Sivas kentinde yer alan Çifte Minareli Medrese, Buruciye Medresesi ve Gök Medrese sırasıyla yer verilmiştir (Şekil 4.1).

4.1 Amasya Gökmedrese Camii ve Torumtay Türbesi

Gökmedrese Camii Amasya'da ismini verdiği mahallede yer almaktadır. Banisi, 13. yüzyılda Amasya kentinin valisi olarak görev yapmış Seyfettin Torumtay'dır. Yapı, Torumtay Camii olarak da bilinmektedir. Yapının hemen önünde konumlanmış olan türbe, Torumtay yada Kılınçarslan Türbesi olarak adlandırılmıştır (Şekil 4.2, 4.3).

Şekil 4.2 : Gök Medrese Camii ve Torumtay Türbesi'nin görünümü (VGM Arşivi).

Yapının kitabesi günümüze ulaşmamıştır. Vakfiyesinde düzenleme tarihi H. 665 / M. 1266 yazılıdır. Ancak yapının yapılış tarihinde kesinlik yoktur. Ayrıca yapının özgün kullanımının medrese ya da cami olması da kesin değildir.

Kültür varlığı olarak tescilli olan Amasya Gökmedrese Camii ve Torumtay Türbesi, Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne bağlı vakıf eseri olup, Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün görev alanı içerisinde yer almaktadır.

Şekil 4.3 : Amasya Gök Medrese ve Torumtay Türbesi'nin 1960'ların sonunda görünümü (VGM Arşivi).

4.1.1 Mimari tanım

Yapılış tarihi konusundaki belirsizliğin yanı sıra günümüzde cami olarak kullanılan yapının özgün işlevi ve kullanımı ile ilgili de farklı görüşler söz konusudur. Konuyla ilgili Urak (1994;48), vakfiyede geçen imaret, medrese ve cami yapılarının olduğunu ancak günümüzdeki Gökmedrese Camii'nin "ne tam bir cami, ne bir medrese ne de imaret özelliği" gösterdiğini söylemektedir. Yapının medrese olduğunu kabul eden görüşlerden birinde piramidal üst örtüsü olan türbenin öncesinde dershane olduğu sonradan türbeye dönüştürüldüğü iddia edilmektedir (Ünal, 2007, 240). Urak (1994;50) ise medresenin ayrı bir yapı olduğunu kabul ederek, sözlü olarak kendisinden bilgi aldığı Amasya yerlilerinden Atıf Kahraman'ın yapıyı birebir görmediğini ancak caminin şarkında medrese olduğunu işittiğini ve medresenin 1918'de yıkıldığına ilişkin söylemlerini aktarmaktadır. Vakıf eski eser fişinde ise yapının plan şemasının iki kareden oluştuğu, bunlardan "öndekinin orijinal ikincisi Osmanlılar tarafından eklen(diği)" yazılıdır.[184] Osmanlı arşiv belgelerindeki kayıtlarda ve tapu tahrir defterlerinde ise Gök Medrese'nin camiler ve medreseler

[184] VGM Arşivi'nde yer alan 050001035-TF003 kodlu belgenin tam tarihi yoktur. Eski eser fişinde tarih kısmındaki 196_ kısmı doldurulmamıştır. Fişi hazırlayanın Neşet Köseoğlu olduğu yazılıdır.

bölümlerinde ayrı ayrı listelendiği bilinmektedir (Kuzucular, 1993, 41). Evliya Çelebi de yapıyı; camiler (Der-beyân-ı cevâmî'i Amasiyye) ve medreseler (Evsâf-ı medârisi Amasiyye) bölümünde hem de tekkeler (Evsâf-ı tekye-i dervîşân-ı zî-şân) bölümünde yazmıştır (Çelebi, 2004, 95).

Vakfiye hakkındaki şüpheleri de dikkate alarak kesinliği kanıtlanmamış görüşlerden mevcut eserin en azından çok işlevli olarak hem cami hem de medrese olarak kullanıldığı izlenimi çıkmaktadır.

Amasya Gökmedrese Camii'nin eski bir kilise üzerine yapıldığıyla ilgili bilgiler de mevcuttur.[185] Kuban (2010b;68), içerisinde Gökmedrese Camii'ni de kattığı bir grup yapının, Hristiyan mimarisinde bulunan şemalara göre inşa edildiğini ve bu gruptaki yapıların hiçbir İslam ülkesinde eşinin olmadığını ve köklerinin Ön Asya Hristiyan mimarilerine dayandığını ileri sürmüştür. Kuzucular (1990;41), yapı için "ayrıntılı taş ve tuğla işçiliği, türbesinin piramit örtüsü, karşısındaki Torumtay Türbesi ile birlikte Osmanlı döneminde gelen gezginler üzerinde Türk İslam öncesi Hristiyan yapısı izlenimi yarattığı" yorumunda bulunmuştur. İşleviyle ilgili farklı görüşler dikkate alınarak bir değerlendirme yapıldığında cami veya medrese olma durumuna göre yapının çağdaşları içerisinde farklı özellikleri olduğu görülmektedir. Kuban'a (2008;154) göre yapı, bazilikal kilise şemasındadır. Genel bir kolaylık sağladığı düşünülen bu şemanın Müslüman yapı programlarına uygun hale getirilirken büyük değişimler yapıldığını ve Gökmedrese Camii'nin bunu örnekleyen ilginç bir yapı olduğunu söylemiştir.[186]

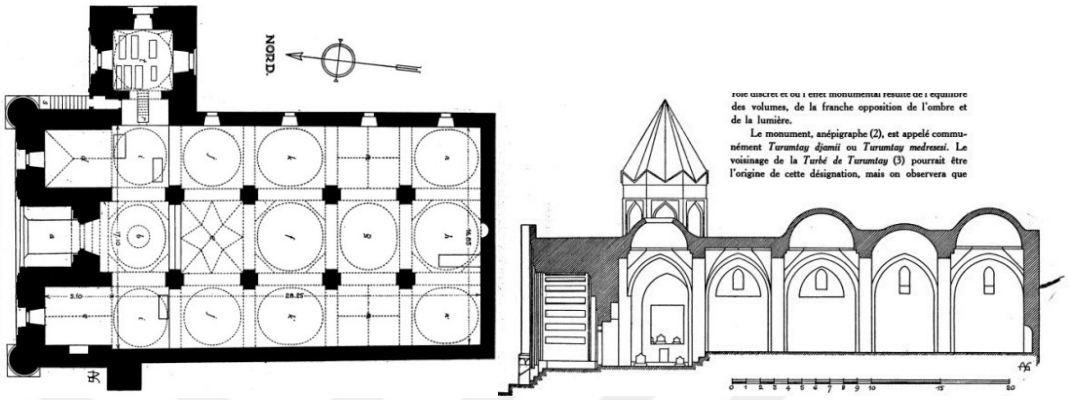
Yapı kuzey-güney yönünde konumlandırılmış olup, 37 x 21 metre boyutlarında dikdörtgen biçimindedir (Şekil 4.4). Tek bir hacimden oluşan yapının içerisinde

---

[185] Hüseyin Hüsamettin (2007;174), "Venk tesmiye edilen mevkiin şark tarafında kadimen bir kilise ve patrikhane olduğu… harab olup enkazından medrese ve cami-i şerif ve türbe bina edildiği… bu medrese cami-i şerifin büyük kapusunun iç tarafında kain boşluğun şimal ve garb taraflarında görülen ufak ve sengin hücerat-ı adiden ibaretdir. Dershanesi şark tarafında müseddes şeklinde vasi, üstü açık, manzara-i hariciyesi dil-firib, açık yakut gibi yeşil taşlar ile müzeyyen olduğu" bilgilerini aktarmıştır. Amasi yapıyla ilgili olarak "Torumtay Paşa dahi Amasya'da Venk Manastırını hedm edip nakzi'le bir büyük cami ve pişgahında (önünde) kabeye müşabih (benzer) kenduya bir türbe ve cami cibinde (yanıbaşında) kırk hücreyi müştemil iki kat bir ala medrese ve Narlıbahçe Mezarlığı'nda padişahına bir türbe-i muazzama binası tamamında Ladik'te Kılıçarslan'ın vefatı olup naaşını yapılan türbeye vaz'ettiler" demiştir (alıntılayan Urak, 1994, 48). Benzer şekilde Amasyalı Vazıh Efendi de Venk Manastırı diye bilinen yapının yıktırılıp enkazı üzerine Gök Medrese'nin yaptırıldığını söylemektedir (alıntılayan Olcay, 2010, 159) Farklı olarak K. Porter ise yapıdan "camiye dönüştürülmüş, Ani kilisesi stilini andıran bir kilise" şeklinde bahsetmektedir (Alıntılayan Gabriel, 1934, 21, dipnot 3).

[186] Yapıyla ilgili olarak Sözen'in (1972) değerlendirmesi yokken, Kuran (1969) 'Anadolu Medreseleri' adlı eserinde değil; Anadolu Selçuklu Mimarisi üzerine genel değerlendirme yaptığı makalesinin camiler bölümünde yapıyı ele almıştır.

sekiz adet tekil ayak bulunmaktadır. Bundan dolayı yapının çok ayaklı cami tipinde olduğu kabul edilmektedir. Planı içerisindeki bu ayaklar referans alındığında yaklaşık birbirleriyle eş 18 karenin, dar kenarda üç birimin, uzun kenarda ise altı birimin sıralanmasından oluşmaktadır. Plan tipi, Amasya Burmalı Minare Camii planı ile benzerdir.

Şekil 4.4 : Albert Gabriel (1934)'in kitabında yer alan yapının plan ve kesit çizimleri.

Ayaklar birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmaktadır. Aralarından dairesel kesitli ahşap gergiler geçmektedir (Şekil 4.5). Girişe yakın olan birimlerin arası duvar şeklinde olup giriş eyvanını oluşturmaktadır. Sivri kemerli tonoz örtülü bu eyvan girişi iç mekâna değil dış mekâna dönük şekilde tasarlanmıştır. Bu mekânın iki yanında konumlanan iki büyük eyvan yer almaktadır. Eyvanların dershane olarak veya Osmanlılarda olduğu gibi namazdan önce toplum büyüklerinin oturabileceği bir mekân olarak kullanıldığını söyleyen Kuban (2008;154), bu mekânlardan dolayı yapının hem cami hem de dershane işlevine uygun programlandığını söylemektedir.

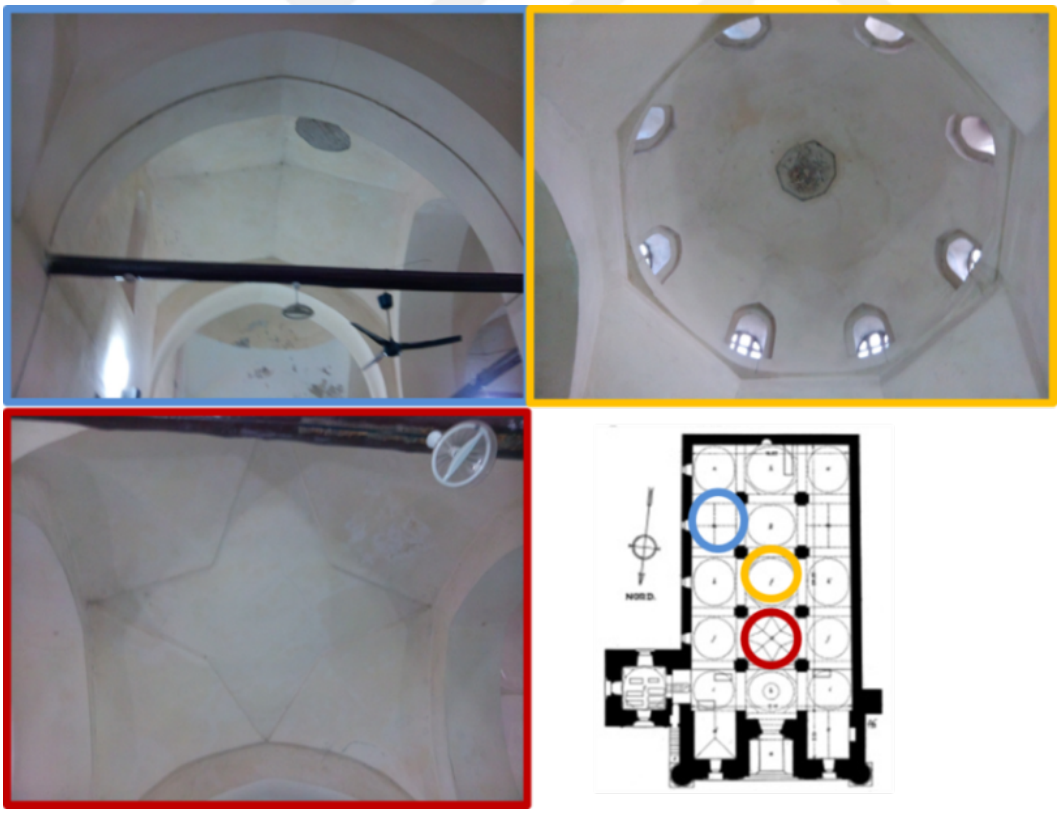
Plandaki her kare birimin üst örtüsü, çoğunlukla basık veya yüksek kubbeler olmak üzere haç, yıldız tonoz olarak farklı şekilde yapılmıştır. Günümüzde beyaz badana sıvalı olan iç mekânda, bozulma sonucu kalkan sıvalardan tekil ayakların, kemerlerin ve üst örtünün tuğla örgüsü görülmektedir.

Giriş aksı özelleştirilmiştir. Girişin üstündeki kubbe, tam orta aksın ve mihrap önündeki birimin üstündeki kubbeler diğerlerinden daha yüksektedir. Ayrıca kubbe çevrelerinde dizilen pencereler bulunmaktadır. Kuran (1980;85), Selçuklu camileri içerisinde değerlendirdiği yapıyı, üst yapısındaki üçlü kubbe plan şema kullanımını en önemli gelişme örneği olarak ve bu düzenlemeyle birlikte erken Osmanlı ulu camilerinin prototipi olarak kabul etmektedir.

Şekil 4.5 : Amasya Gök Medrese Camii'nin iç mekanından görünümler (İnan Ocak, 2013).

Gabriel (1934;20), girişin önündeki mekânın kubbesini günümüzdeki görünümden farklı olarak okülüs şeklinde çizmiştir (Şekil 4.4). Ancak yapının eski fotoğraflarından bahsi geçen bu kubbenin doldurulmuş pencereleri olduğu görülmüştür. Yapının görmüş olduğu onarımlar sonucu bu pencereler açılarak günümüzdeki görünümüne kavuşmuştur (Şekil 4.6).

Şekil 4.6 : Gökmedrese Camii'nin farklı biçimlerdeki üst örtüleri (İnan Ocak, 2013).

Kubbenin altındaki bu mekânın döşemesinin tam ortasında 50 x 50 cm'lik bir kare içerisinde yıldız şeklinde düzenlenmiş ve ortasında tahliye deliğinin bulunduğu bir mimari öğe vardır. Urak (1994;35), bundan şadırvan olarak bahsetmektedir.

Girişten itibaren yükselen döşeme seviyelenmesinde günümüzdeki dış mekân kotu 0.00 kabul edildiğinde Gabriel'in sonradan eklendiğini söylediği merdivenlerin sahanlığı +1.17, giriş eyvanı döşemesi +2.51, su tahliye taşının olduğu mekân +2.77, cami harim döşemesi ise +3.79 kotundadır. Girişin doğu ucundan yapıya dışarıdan eklemlendiğini düşündüren türbe kısmına geçilmektedir. Yapı ana giriş döşeme seviyesinin 3,40 metre aşağısında (-1.24 kotu) kripta bölümü; 0,80 metre yukarısında (+2,95) türbe ana mekânından oluşan iki katlı bir kütledir. Kenar ölçüsü 5.25 metre olan kare planlı türbe, çift kabuklu üst örtüye sahiptir. İç mekânda Türk üçgenli geçiş kuşağından sonra başlayan kubbe ve onun üzerinde de yükselen tuğla beden duvarlarına oturan piramidal, sekiz dilimli bir külah yer almaktadır (Şekil 4.2, 4.7). Hem iç mekânda hem de dış cephe düzenlemesinde çini bezemeler vardır. Türbe içerisinde ve yapının girişine yakın konumlu alanda farklı boyutlarda sandukalar yer almaktadır (Şekil 4.5).

Şekil 4.7 : Piramidal külahın iç konstrüksiyonunda olması beklenen ahşap elemanlar için açılmış olan boşluklar gözükmektedir (Samsun KVKBK Arşivi).

Ana yapının cephe düzenine bakıldığında kuzey cephesinin köşelerinde yer alan dairesel kesitli payandalar ile giriş vurgulanmıştır. Bu payandaların kareden daireye geçişinden yaklaşık iki metre aşağısında zemin seviyesi başlamaktadır. Üst temel diyebileceğimiz bu geçiş seviyesinin altında kalan duvar örgüsü farklıdır. Düzgün kesme taş olan örgü bu seviyeden sonra ampatman gibi kalınlaşmakta ve farklı malzeme ve örgü ile devam etmektedir. Albert Gabriel (1934), bu kısmın bir onarım

sonrası zeminin fazla düşürülmesi sonucu ortaya çıktığını; asıl zemin seviyesinin köşe payandalarındaki geçiş seviyesinin olduğunu; yüksekte kalan yapıya ulaşmak için de merdivenin eklendiğini söylemektedir (Şekil 4.8, C.1).

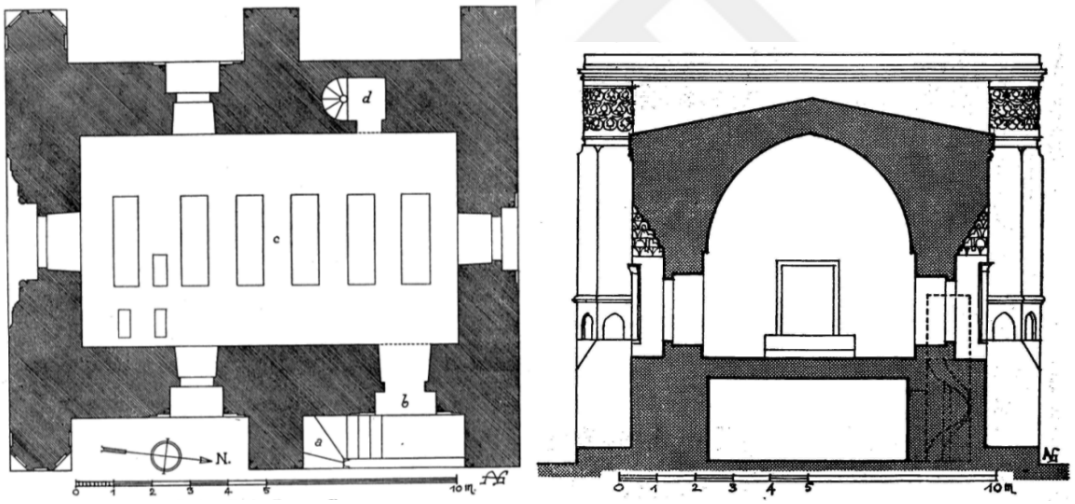
Şekil 4.8 : Amasya Gök Medrese'nin giriş cephesinin 1930'lardaki ve 2013'deki görünümü (sol: Albert Gabriel, 1934, sağ: İnan Ocak, 2013).

Eyvan şeklinde düzenlenen giriş, cephede bir boşluk oluşturmaktadır. Girişin iki yanında da bordürlü ve taş bezemesi yoğun iki pencere yer almaktadır. Yapıya bitişik türbe kısmının da yapının ön cephe düzeni içinde bütünleşik bir tasarımı vardır. Ön cepheye açılan bordürlü, bezemeli kemer açıklığı içerisinde bir pencere ile dışarıdan türbeye ulaşımı sağlayan merdivenler ve küçük kemerli kapısı yer almaktadır. Değişen zemin kotu seviyesinden ötürü merdivenlerin son basamağı zemine ulaşmamakta; köşe payandalarının kareden daireye geçiş seviyesinde kalmaktadır. Türbe kütlesinin diğer doğu ve güney cepheleri bezeme olarak kuzey cephesine nazaran daha az yoğunluklu şekilde tasarlanmıştır. 1.50 metre kalınlığında düzgün kesme taş örgü ile oluşturulan türbe cephelerinden sonra ana yapının doğu, güney ve batı cepheleri sırasıyla 1.50, 1.70 ve 1,55 cm. kalınlıklarında, kaba yonu moloz örgü olarak devam ettirilmiştir. Sadece yapının batı cephesindeki kaba yonu moloz örgü; köşeye on metre kala yer alan payandadan sonra iki metre kalınlığa varan düzgün kesme taş örgü şeklindedir.

Yapının üst örtüsü günümüzde bakır kaplamalıdır. Mekân içerisindeki kubbeler, boyutlarına bağlı olarak çatı düzleminden farklı seviyelerde yükselmektedir.

Gökmedrese Camii'nin abanoz ağacından yapılmış özgün kapısı günümüzde Amasya Müzesi'nde sergilenmektedir. Kapı işlemeleri arasında dua yazısı ve ustasının ismi de yer almaktadır.

Caminin kuzey cephesinin 7,50 metre önünde Torumtay Türbesi yer almaktadır. Türbenin planı 12 x 13 metre boyutlarında dikdörtgen şeklindedir (Şekil 4.9, C.6). Türbeye giriş, doğu cephe duvarına bitişik tasarlanmış taş basamaklı merdivenlerden sağlanmaktadır. Mevcut zemin seviyesinin 3 metre üstünde yer alan iç mekânı 5,60 x 10 metre ölçülerinde olup, üst örtüsü tonoz şeklindedir. Planda kısa kenarda yer alan duvarları uzatılarak bir nevi payanda oluşturulmuştur. Ayrıca yapının uzun kenarlarının ortalarında da konumlanmış payandalar vardır. Bu payandalar arasında 1,80 cm ölçüsündeki kalın duvarlar içerisinde kapı, pencere gibi açıklıklar yerleştirilmiştir. Bu açıklıklardan biri de kemerli bir kapı olup; üst örtüye merdivenle çıkış sağlamaktadır. Yapının üst örtüsü günümüzde taş kaplamalı düz dam şeklindedir.

Şekil 4.9 : Albert Gabriel'in (1934) kitabında yer alan Torumtay Türbesi'nin plan ve kesit çizimleri.

Torumtay Türbesi'nin güney cephesi, kalkan duvar şeklinde yükselerek yoğun taş bezemeli şekilde tasarlanmıştır. Bordürlerle belirginleştirilmiş, kemerli açıklıklar içerisinde yer alan pencere düzenine sahiptir. Özellikle güney duvarındaki dairesel köşe şeklinde oluşturulan payandaların parapet duvarına yakın kısımlarında kabartma şeklinde taş tezyinatı bulunmaktadır. Bezemelerin yanı sıra taş işçiliği açısından da yapının önemi vardır Türbenin cephe duvarlarında taşçı işaretleri bulunmaktadır

(Şekil 2.13). Gabriel (1934;60-61) de taşçı işaretlerinden bazılarını çizmiş ve bunların ustaların ne kadar iş yaptığını gösterdiğini söylemiştir.

4.1.2 Onarım tarihi

Vakıf bilgileri

Kesin yapım yılı bilinmeyen eserin günümüze ulaşan 1266 tarihli vakfiyesini okuyan Kayaoğlu (1978;100-106), vakfiyesinde Gökmedrese olarak anıldığını; gelirlerle ilgili kısımda da yapıdan "meşhur medrese" olarak bahsedildiğini aktarmaktadır.[187] Urak (1994;47), hem yazılış tarzı ve ifadesi bakımından hem de bilinen diğer vakfiyelerdeki bazı hususların eksik ya da farklı oluşundan[188], bu belgenin özgün olmadığı kanaatindedir. Ayrıca ilgililerin dilekçesi üzerine vakfiyenin H. 3 Şevval 1170 / M. 21 Haziran 1757 tarihinde kayda alınmasını, özgün vakfiyenin bilinmeyen bir sebeple ortadan kalktığı, bahsi geçen tarihte vakfiyenin tekrar "mütevelli lehine" düzenlendiği şeklinde yorumlamıştır.[189]

Amasya Gökmedrese Camii'nin vakfiyesinde görevli kişiler ve alacağı ücretler belirtilmiştir. Buna göre aşçı, ekmekçi, onarımcı (meremmetçi), nazır, naathan, on hafız, kandilci, ferraşa, kapıcı (bevvab) ayrıca Cuma günü teşbih ve dua okuyan dört kişi, gelir tahsildarlığı (cibayet), kitabet, hatiplik, müezzinlik, salahanlık ve nakiplik görevini yerine getiren kişiler vakıftan ücret alarak yapıda çalışan kimselerdir (Kayaoğlu, 1978, 101). Ancak bu vakıfta farklı olarak ücretler nakit ödeme yerine, mud cinsinden buğday verilerek karşılanmıştır.[190] Çalışanlar arasında yer alan tedris ciheti görevlisi (40 mud) ve buna yardım eden kişilerin (10 mud) aldıkları buğday miktarlarına bakılarak medresede sayı yönünden az öğrenci bulunduğu düşünülmektedir. (Kayaoğlu, 1978, 101). Ayrıntılı şekilde farklı göreve sahip dini

---

[187] Bu ifadeden dolayı vakfiyenin sonradan düzenlenmiş olduğu düşünülmektedir.

[188] Kaç müderris ve muidin çalıştığının belirsiz olması, tedris hizmetinin aile fertlerine verilmiş olmasının tekelci bir eğitim olduğu, muidin mütevellinin tayini ile görevlendirilmesi, ücret olarak nakit ödemesi yapılmadan sadece buğday verilmesi, köy ve arazi adlarının çoğunun Türkçe olması, tedris ciheti için az ücret belirlenmiş olması vb.

[189] Vakfiyenin sonunda ayrıca bir kayıt tutulmuş ve "Amasya Kazasında Turumtay nam sahibu'l murevveh ve tarih-i mezburda Amasya kadısı… ihticâca sâlih olduğunu sadr-ı rûm faziletlü Efendi Hazretlerinin şeriyatçısı (?) Ahmed Efendi ilâm etmekle mucibince mahalline kayd ve suret verilmek babında fi sene 3 Şevval 1170 tarihinde sadır olan ferman-ı âli mucibince mahalline kayd olunmuştur" şeklinde geçmektedir (Kayaoğlu, 1978, 103). Vakfiyenin tercümesinin sonunda da "bu olayın tanıklığı, tahriri, beyanı, takriri, hicri 665 senesi recep ayında vaki oldu" denilmiştir (Kayaoğlu, 1978, 197).

[190] Kayaoğlu(1978,101), bir mud değeri karşılığını, Osman Turan'ın bulduğu 1 mud=100-120 kg değeri olarak kabul etmiştir. Ayrıca ücret olarak buğday verilmesinin vakfın gelirlerinin yalnız köy ve arazilere bağlı kalmasından dolayı olduğu şeklinde yorumlamıştır.

hizmet görevlileri belirtilmesine rağmen sayı olarak ne kadar müderris ve muidin çalıştığı bilgisi verilmemiştir (Kayaoğlu, 1978, 102). Turumtay Vakfı'nın nezaret işinde Seyfeddin Torumtay'ın torun ve çocuklarının görevli olması şart koyulmuştur. Bundan dolayı da Torumtay'ın vefatından sonra torunu Mehmet Bey görevi devir almıştır. Ayrıca tedris hizmeti öncelikle aile fertlerine tahsis edilmiştir.[191] Evkaf Defteri'ne göre iki nahiyede yedi köyde bulunan malikâneden gelirleri bulunmaktadır. 1520 tahririnde 16.000; 1576 tahririnde ise 36.000 akçe olduğu ayrıca vakıf gelirlerin tasarruf hakkı ve medresenin idaresi Kaya Paşa oğlu Mehmet Çelebi'de bulunduğu bilinmektedir (Gürbüz, 1993, 225).[192]

Vakfiyede de geçen ve günümüzde de Gökmedrese Camii'nin kuzey yönünde yaklaşık yedi metre ötesinde konumlanmış Torumtay Türbesi ile ilgili olarak bilgiler ise daha kesindir. Kılıç Arslan Türbesi olarak da bilinen türbenin günümüze ulaşamayan kitabesinde "Büyük sultan, fetihler babası Gıyaseddin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan zamanında -Allah saltanatının daim kılsın- Allahın rahmetine muhtaç zayıf kul Torumtay bin Abdullah, Allah onu bağışlasın, 677 senesinde yaptırdı" yazılıdır (Önkal, 1996, 353).

20. yüzyıla kadar yapının durumu

Gökmedrese'nin yapım yıllarından itibaren Amasya'nın idari yapısına bakıldığında 13. yüzyıldan sonra sürekli değişim gösterdiği, 15. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra da Osmanlı egemenliğinde uzun yıllar devam ettiği görülmektedir. Geçen süreçte vakıf eseri olarak vakıf hükümlerinin devam ettirildiği ve yapının kullanımının gerçekleştiği düşünülmektedir. Bozulmaya sebep olan olaylar sonrasındaki tamirlerin yanı sıra bir yapının ihtiyacı olan düzenli bakım onarımlar, Gökmedrese için de gerçekleşmiş olmalıdır. Ancak vakıf himayesinde yapılmış olması gereken bu onarımlarla ilgili kayıtlar günümüze ulaşmamıştır. Yapıyı gözlemleyenlerin yorumlarından değişimler anlaşılmakta bunların da muhtemelen bir tamir sonrası yapıldığı düşünülmektedir.

Yapıyla ilgili bilinen en erken gözlemlerden biri Evliya Çelebi'ye aittir. Amasya'da saydığı on adet medreseden biri olarak "…ve Gök Medrese ve Büyük Ağa Medresesi kurşunlu binâ ve dud ağaçlı ve bâğçeli dârü't-tedrîsdir" ve camiler kısmında da "ve

[191] Aynı durum Altun Aba, Karatay vakfiyelerinde de geçmektedir (Kayaoğlu, 1978, 102).
[192] Araştırmacı bu bilgiye BOA, TD 387, s. 356,379; TKGMA, TD 26, vr.66a, 109a, 110a, 111a, 115a kaynak göstermiştir.

Gökmedrese Câmi'i; kurşunlu ve minaresizdir" demiştir (Çelebi, 2004, 95). Ayrıca tekkeleri anlattığı kısımda da "Tekye-i Gök Medrese" olarak geçmektedir.

18 Mayıs 1781'de Amasya'ya gelen seyyah Domeniko Sestini de Gök Medrese'yi görmüş ve o tarihte yapıyı şu şekilde anlatmıştır:

> Kısmen harabe durumundaki Gök Medrese, güzel çizimlerle, işlenmiş oymalarla, kabartmalarıyla dolu ve kalıcı mimarisiyle çok etkileyicidir. Ancak günümüzde imalathane olarak kullanılır. Gök medrese tarzındaki kurandan alınmış ayetlerin yer aldığı kitabeleriyle çeşitli benzer yapılar da yarı harap durumdadır. Medresenin giriş kapısında, üç kitabe parçası görülür, bunlardan birinde, son Rum imparatorlarının yaşadığı dönemden daha eski olmayan karakterlerle *'ΜΕΤΡΟΠΟΔΟΕΩΣ'* yazısı okunmaktadır. (Tuzcu, 2007, 79-83)

1858'de Heinrich Barth'ın "… çok kullanışlı büyük yapılmış. Zamanının en görkemli bir binası imiş. O adını yapımında kullanılan mavi çinilerden almış. Astronomik gözlemlerin yapıldığı kulesi şimdi hafifçe eğik durumda. Amasya bir zamanlar pozitif bilimlerin öğretildiği önemli bir merkez, eğitim ve dünyanın her tarafındaki bilim adamlarını kendine çeken bir mıknatıs gibiymiş. Şimdi bu günlerde şehirde böyle bilginlere rastlanmıyor" şeklinde yaptığı anlatımlardan yapıda eğitimin sürmediği anlaşılmaktadır (Tuzcu, 2007, 196). Amasya tarihini yazan Hüseyin Hüsamettin (2008;174-175), ulema arasında "medrese-i seyfiyye" diye anılan Gökmedrese'de, H. 800-1281 / M. 1398-1864 yılları arasında görev yapan müderrislerin isimlerini eserinde yazmıştır.[193] 1868'de ise Amasya'nın başlıca camilerinden biri olarak Gökmedrese'den bahsedilmiş, gözlem yapan Dr. Perunak Feruhan Bey, "Gök Medrese'nin önünde tamirhane bugün metruk bir haldedir" demiştir (Tuzcu, 2007, 161).

Yapıyla ilgili bulunan yazılı tek onarım kaydı 19. yüzyılın sonlarına aittir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki H. 1311/ M. 1893 tarihli belgede "selahiye-i selçukiyeden Kılıç Arslan Gazi'nin Amasya'da kain türbe-i şerifleri ile Torumtay

[193] İlk müderrisin hekim Gıyaseddin Mahmud Garmini olduğunu söylemektedir (Yaşar, 2008, 174). Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan araştırmalarda da 18. yüzyıl kayıtlarında vakfın tevliyet görevi ile ilgili atamaları ve türbelere türbehan atamaları yapılmıştır. İlk müderrislik tayini ile ilgili H. 1158/M. 1745 tarihindeki kayıtlarda yapı hem medrese hem de cami olarak geçmektedir. H. 1205/M. 1790 yılından itibaren de birçok din görevlisi ataması yapılmıştır.

Paşa Camii'nin ve bazı makbere ve türbelerin tamiri için" gerekli meblağın büyük kısmının ödendiği ancak kalan bazı yerler için para gerektiği; bunun için de Mütevelli Necip Mehmet Bey'in arzuhali olduğu yazılmıştır.[194] Gerekli tutar bulunmuş olacak ki onarım sonrasında onarıma ait bir kitabe hazırlanmış ve Torumtay Türbesi iç mekân duvarı üzerine yazılmıştır (Şekil 4.10). Günümüzde göremediğimiz bu kitabeyi mevcut olduğu zamanlarda Hakkı Önkal (1996;354) okumuştur:

> Hazret-i Gazi Hamid Hanın uluvvi himmeti/ Kıldı ihya kaffe-i büldanı mamur eyledi/ Adli eşçarı bütün ruy-ı zemine verdi şevk/ Sayeler saldı şerefle namı meşhur eyledi/ Beşyüz otuz saldır bu türbe olmuşken harab/ Mütevellisi Necib Bey sa'y-i mebrur eyledi/ Türbede medfun olan Gazi Kılınç Arslan Veli/ Çok fütuhar eyleyüb küffar-ı mehcur eyledi/ Sene bin üç yüz dokuz Daim Celi tarih dedi/ Tekmil oldu ta'miri hep halkı mesrur eyledi (R) 1309.

Şekil 4.10 : Türbenin iç mekânında güney duvarında yazılmış tamir kitabesi günümüzde görülmemektedir (Önkal, 1996, 692).

Tahminimiz Gök Medrese'nin bu onarımı, Osmanlı Dönemi'nde gerçekleştirilen son müdahaledir. Albert Gabriel (1934;23) bu onarımı "Osmanlı restorasyonu" diye tanımlamıştır. Gabriel'in yapıda gözlemlediği farklılıklar bu onarımda yapılmış olmalıdır. Yapıda kuzey (ön) cephesi köşelerindeki kulelerin üst temel geçişinden zeminin düşürüldüğü bunun için de taçkapı önüne merdiven eklendiğini söylemektedir (Gabriel, 1934, 21), (Şekil 4.8).

Çatıyla ilgili incelemeleri sonucunda caminin iki yöne meyilli bir teras ile kaplı olduğunu; kubbelerin de yükseldiğini gözlemlemiştir. Ayrıca özgününde açıkta görülen tonozların harçla sıvalı, diğer kısımların ise basitçe toprakla kaplanmış olması gerektiğini aktarmıştır. Kitabındaki resimlerde ise üzeri alaturka kiremit kaplı

---

[194] BOA Fon Kodu: DH. MKT, Dosya: 139, Gömlek: 7, H. 14 Ra 1311/ R. 12 Eylül 1309/ M. 25 Eylül 1893.

bir saçak, duvarlardan çıkıntı yaparak yapının etrafını dolanmaktadır. Ancak Gabriel anlatımlarında bunlara değinmemiştir. Ayrıca Evliya Çelebi'nin kubbeleri kurşun kaplı görmesinden bahsetmesine rağmen kendisi kubbelerin kaplamaları ile bilgi vermemektedir. Hâlbuki Ali Saim Ülgen'in yıllar sonra, 1961'de muhtemelen onarım öncesindeki durumuna göre tamir işlerini anlatırken "harap olan kubbe bakır kaplamaları" demesi de dikkat çekicidir. Gabriel'in gördüğü tarihten 1960'lara kadar kayıtlara geçmiş herhangi bir onarımı olmayan yapının bu yıllar arasında Ülgen'in dediği gibi kubbeleri bakır kaplı olmalıdır. Gabriel'in ise bundan bahsetmemiş olması göremediğinden dolayı olabilir.[195] Veyahut Gabriel'den sonra yapıda kayıt altına alınmamış bir müdahale yapılmış ve kubbe kaplamaları bakır olarak yenilenmiştir. Ayrıca Amasya'yı etkileyen 1944 tarihli deprem sonrası Vakıfların yapıların durumlarının tespitine yönelik hazırlanan raporda Torumtay Camii olarak yapının isminin geçmesi de dikkate alınmalıdır. Bu listede yapının onarımı için 40.000 liralık tutar gerekli olduğu da belirtilmiştir. Bu tutar kapsamlı bir onarım ihtiyacı olan Amasya Sultan Bayezid Külliyesi için yazılan 396.750 liralık bedelle kıyaslandığında Gökmedrese Camii için basit onarım niteliğinde bir müdahale düşünüldüğü yorumlanabilir. Bu tarihlerde yapıya ilişkin herhangi bir onarım kaydı olmamasına rağmen yapıdaki üst örtü kaplamasının bir onarımla yapıldığı kabul edildiğinde kayıtlara geçmeyen bu onarımın 1944 Deprem sonrası yapıldığı düşünülebilir. Ancak Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılda kubbelerin kurşun olduğuna dair aktarımı, yapıyı 1930'larda inceleme fırsatı bulan Albert Gabriel'in ise yapıda bakır ya da kurşun kaplama görmemesi göz önünde bulundurulduğunda onarımda neden bakırın tercih edildiği tam olarak bilinmemektedir.[196] Nitekim konuya ilişkin olarak bakırın bu bölgeye uzak olmayan bir malzeme olması da önemlidir.

20. yüzyılda yapının durumu

Cumhuriyet ile birlikte eski eser koruma çalışmalarında Amasya Gök Medrese'nin ismi Acilen Tamiri İktiza Eden Tarihi Binalar Listesi'nde yer almıştır. Yapının bu yıllardaki fotoğrafları ve çeşitli anlatımlar da onarıma ihtiyacı olduğunu

[195] Hem incelemelerin sonunda dediği anlatımı hem de resimlerin çekiliş yönleri dikkate alındığında Gabriel'in üstten görecek şekilde yapıyı inceleyemediği düşünülebilir.

[196] 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde bakır madeninin işleyiş sürecine bakıldığında bakır madeni Ergani'den çıkarılıp; Tokat Kalhanesi'nde işlenmektedir. Devlet için kullanımı dışında kent içinde bakırcılık zanaati için levha şeklinde satılmaktadır. Bakır, bu bölge için uzak bir malzeme değildir. Mimaride kaplama olarak kullanılmasının da ender örnekleri Bosna'da 20. yüzyıl başlarında Avusturya işgali sonrasındaki onarımlarda görülmektedir. Avrupa'da da yaygın kullanımı vardır (Ahunbay, 2016, Görüşme).

göstermektedir. 1930'larda yapıyı gözlemleyen Gabriel'den (1934;20) yapının iyi durumda olmadığı, yapının uzun süredir kullanılmadığı ve bakımsız kaldığı öğrenilmektedir. Ön cephesinin doğu ve batı ucundaki dairesel köşe payandalarındaki ayrılmalar yapının fotoğraflarında net şekilde görülmektedir. Cepheye bakan pencerelerde herhangi bir doğrama kalmamış olup, pencere açıklıklarından mekân içlerinin moloz ve benzeri şekilde dolu olduğu anlaşılmaktadır. Aynı durum türbe iç mekânında da geçerlidir. Ayrıca türbe kısmına ulaşımı sağlayan merdivenlerde ve türbenin kuzey duvarının taşlarında dökülme ve bozulmalar mevcuttur. Türbenin güney tarafında toprak seviyesi yükselmiş, yapı yarı seviyesine kadar gömülü kalmıştır (Şekil 4.11). Yapıdaki en büyük kayıplardan biri olan türbenin piramidal üst örtüsünün bu tarihte de açıkta olduğu görülmektedir. Gabriel (1934;21), her ne kadar yapının harap görüntüsü olsa da birçok önemli unsurunun halen mevcut olduğunu söylemiştir.

Şekil 4.11 : Gabriel'in (1934) gözlem yaptığı zamanlarda Amasya Gökmedrese Camii'nin durumu.

Yedigün Mecmuası'nın 4.12.1935 günlü nüshasında Kemal Bilgen'in kaleme aldığı Amasya'da Selçuk Eserleri adlı yazıda Gök Medrese'nin de tarihi anlatımı yapılmış ve paylaşılan resminin altına "bakımsızlıktan harab olmaya yüz tutan muhteşem kapısı" notu düşülmüştür.[197] Ayrıca yapının Orta Anadolu'da etkili olan 1939 depreminden diğer birçok yapıda olduğu gibi olumsuz yönde etkilendiği düşünülmektedir.

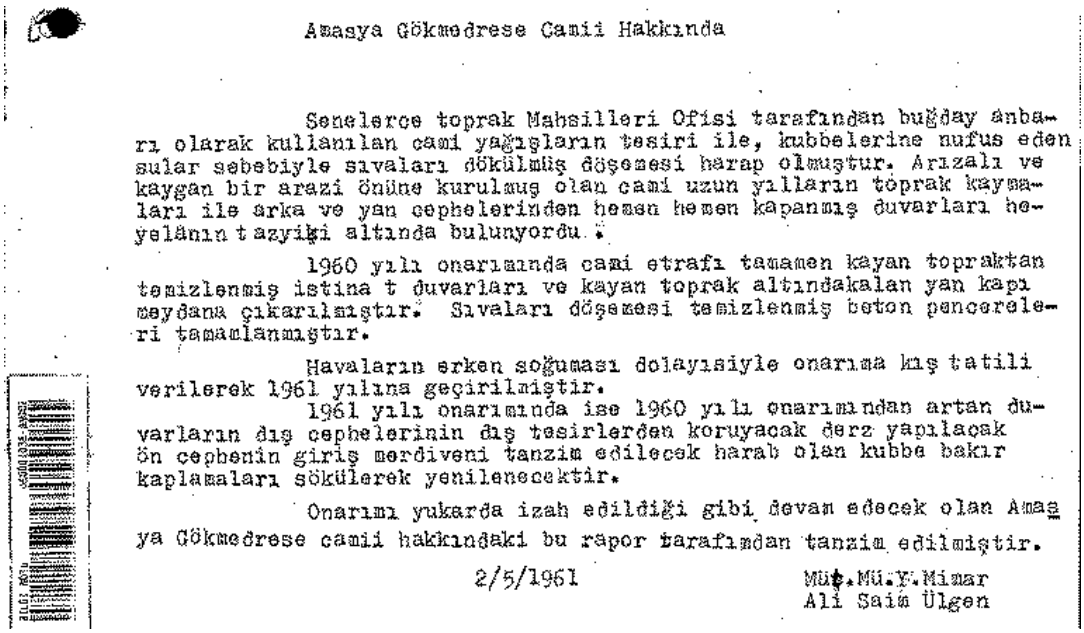
Gediz Urak (1994;33) sözlü olarak elde ettiği bilgiden yapının 1948 yılında kapalı olduğunu,[198] daha sonra, senelerce Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından buğday

[197] SALT Arşivi, FFT052004.
[198] Urak, bu bilgiyi Atıf Kahraman isminde bir Amasya yerlisinden öğrendiğini aktarmıştır.

ambarı olarak kullanıldığını aktarmıştır. Ali Saim Ülgen'in 1961 tarihli raporlarında da yapının buğday ambarı olarak kullanıldığı bilgisi yer almaktadır.

1955-63 yılları onarım süreci

Çal'ın (1990) onarım listelerinde 1955 yılından 1963 yılına kadar Gök Medrese ile ilgili kayıtlar yer almaktadır. Bu tarihlerdeki onarımın başında Ali Saim Ülgen vardır. Vakıflar arşivinden elde edilen belgelerde "Amasya Gökmedrese Camii Hakkında" başlığı altında Ülgen, 1960 ve bir sonraki seneyi düşünerek iki aşamalı olarak yapıda onarım kararı öngörmüş ve yapılacak işleri sıralamıştır. Ali Saim Bey'in raporundan o tarihlerde yapının buğday ambarı olarak kullanıldığı, yağışlar sebebiyle yapının zarar gördüğü öğrenilmektedir. 1960 yılında yağışların etkisi ile yapının arka ve yan cephelerinin kayan toprak dolgu ile kapandığından bunun açılmasına yönelik işler yapılmıştır. Kayan toprak altında kalan yapının batı cephesindeki ikinci giriş kapısının ortaya çıkarılması, iç mekânda sıvaların raspası, pencerelerin çimento esaslı malzemeyle tamamlanması yapılan işlerden birkaçıdır. Ülgen, dış cephe derzlerinin yapılması, ön cephenin giriş merdiveninin tanzim edilmesi ve harap olan kubbe bakır kaplamalarının sökülmesi işlerini sıralamış ve kış tatili sonrası 1961'de onarım çalışmalarına devam edileceğini raporunda yazmıştır (Şekil 4.12).

Amasya Gökmedrese Camii Hakkında

Senelerce toprak Mahsilleri Ofisi tarafından buğday anbarı olarak kullanılan cami yağışların tesiri ile, kubbelerine nufus eden sular sebebiyle sıvaları dökülmüş döşemesi harap olmuştur. Arızalı ve kaygan bir arazi önüne kurulmuş olan cami uzun yılların toprak kaymaları ile arka ve yan cephelerinden hemen hemen kapanmış duvarları heyelânın tazyiki altında bulunyordu.

1960 yılı onarımında cami etrafı tamamen kayan topraktan temizlenmiş istina t duvarları ve kayan toprak altındakalan yan kapı meydana çıkarılmıştır. Sıvaları döşemesi temizlenmiş beton pencereleri tamamlanmıştır.

Havaların erken soğuması dolayısiyle onarıma kış tatili verilerek 1961 yılına geçirilmiştir.

1961 yılı onarımında ise 1960 yılı onarımından artan duvarların dış cephelerinin dış tesirlerden koruyacak derz yapılacak ön cephenin giriş merdiveni tanzim edilecek harab olan kubbe bakır kaplamaları sökülerek yenilenecektir.

Onarımı yukarda izah edildiği gibi devam edecek olan Amasya Gökmedrese camii hakkındaki bu rapor tarafımdan tanzim edilmiştir.

2/5/1961

Müh.Mü.Y.Mimar
Ali Saim Ülgen

Şekil 4.12 : Ali Saim Ülgen'in Gökmedrese onarımıyla ilgili kısa raporu (VGM Arşivi).

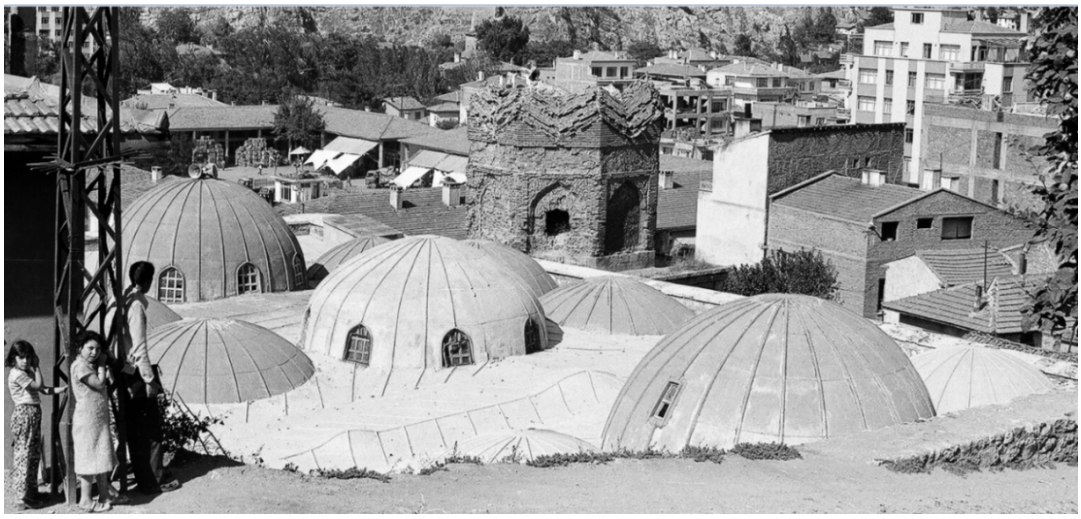
Herhangi başka bir yazılı kaynak olmayıp, yapının eski fotoğrafları incelenerek yapılan tespitlere göre Ülgen'in bakır kaplamaların yenilenmesi olarak hedeflediği işin yapılmadığı görülmektedir (Şekil 4.13). Bunun yerine yapının üst örtüsü şapla kaplanmıştır. Tüm kubbelerin üzerinde kaplama varmış gibi kaplama bini detayları oluşturulmuştur (Şekil 4.14). Aslında bu uygulama, "kurşun yerine tecritli çimento şapla kurşun örtüsü örtülmesi" olarak bilinen ve dönemin koruma örgütü GEEAYK'ın, onarımın yapıldığı tarihten yaklaşık sekiz sene önce, Mayıs 1952'de aldığı ilk kararlarından biridir.[199] Ülgen'in raporunda bakır kaplama yapılmasını belirtmesine rağmen bakır yerine neden kurşun taklidi şap yapıldığı bilinmemektedir.

Şekil 4.13 : Amasya Gökmedrese Camii'nin 15 Haziran 1959 tarihli fotoğrafları (ASÜA, TASUH2717).

Yeni onarımı tamamlanmış olmasına rağmen yapının 1969 tarihli vakıf eski eser fişinde "müze olarak kullanılmakta ve onarıma muhtaçtır" yazılıdır. Tarihi olmayan başka bir eski eser fişinde de "kapalı depo halindedir. Ofis tarafından kullanılmaktadır. Eğitim Bakanlığına devredilmiş eserlerdendir" ifadesi yer almaktadır. Anlaşılan o ki; onarımı Vakıflar üstlense de müze olarak kullanılmasından ötürü yapı, Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Sekiz yıl süren onarımda yapılan işlerden son üç senede yapılan ve planlanan işleri anlatan Ülgen'in raporu dışında elimizde başka bir belge yoktur. Ayrıca yapıya ait herhangi bir proje veya çizim olmayıp, Gabriel'in çizimlerinden yararlanıldığı düşünülmektedir.

[199] GEEAYK'ın 4. toplantısında aldığı 19 numaralı bu karar, aslında kurşunların çalınmasına bir çözüm önerisi olarak getirilmiştir.

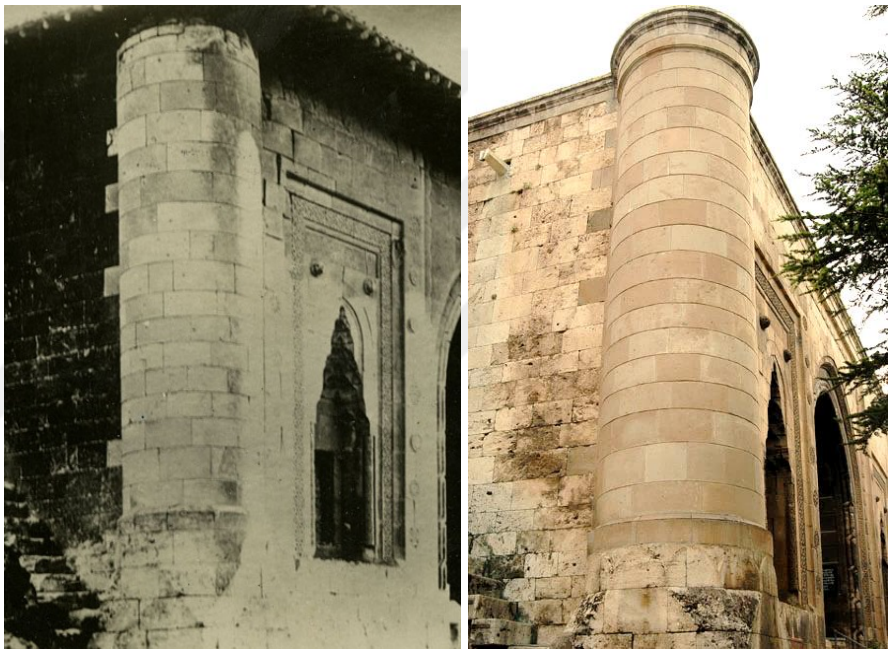
Şekil 4.14 : Amasya Gökmedrese Camii'nin 1955-63 yıllarında gerçekleştirilen onarımında yapının üst örtüsü kurşun taklidi şap ile kaplanmıştır (VGM Arşivi).

Yapılan müdahaleler, onarım öncesi ve sonrasını gösteren görsellerden ayırt edilmektedir. Onarım öncesindeki resimlerden yapının beden duvarları ile istinat duvarları arasının dolduğu görülmektedir. Batı tarafında aynı durum geçerli olup türbenin yarı yüksekliğe kadar toprağa gömülü olduğu görülmektedir. Ülgen'in de belirttiği üzere ilk sene yapıyı saran toprak dolgunun hafriyatı yapılmıştır. Bu kısımlarda toprak dolgu kaldırılmış; cephe duvarları açığa çıkarılmıştır. Yapının eğimli bir arazide konumlanmasından ötürü güney ve batı yönlerinden istinat duvarları ile çevrelenmiştir (Şekil 4.15).

Şekil 4.15 : 1960 onarımlarında Amasya Gökmedrese Camii'nin doğu yan duvarlarındaki toprak dolgu kaldırılmıştır (VGM Arşivi).

Onarım öncesinde ayrılmaya varan köşe kule bitiminde ve türbenin kuzey ucundaki duvar örgüsünün yenilendiği görülmektedir. Renk farkından ayırt edebildiğimiz yeni duvar örgüsünün özellikle batı köşe kuledeki taş sıralarının özgününden daha ince olarak yapıldığı anlaşılmaktadır (Şekil 4.16). Ayrıca duvar örgü tekniği olarak köşe payandalarındaki kesme taşlar arasında yatay yönde derz aralığı olduğu görülmektedir. Ali Saim Ülgen'in 1958-61 yılları arasında Amasya Bimarhanesi'nde yürüttüğü onarımda benzer şekilde yaptığı taş kaplamalar "kesme taş cetvelli derzli cephe kaplaması" olarak geçmektedir.[200] Yapının bulunan eski fotoğraflarında bu şekilde bir duvar örgüsü olduğu tespit edilememektedir. Bu detayın uygulamada tercih edilme sebebi bilinmemektedir.

Şekil 4.16 : Köşe payandaların 1955-63 onarımı öncesi ve sonrası görünümü (sol: AK, Krt_014267, sağ: İnan Ocak, 2013)

Yapının çatı saçaklarından dolayı cephe duvarının nasıl bitirildiğine ilişkin detay tespit edilememektedir. Şekil 4.16'da görüldüğü üzere onarım öncesinde köşe payandasının en üst taş sırasının diğer taş sıralarına nazaran kalınlığının az olduğu görülmektedir. Nitekim bu kısımların onarımında bu taş sırasından referans alındığı anlaşılmaktadır. Albert Gabriel'in restitüsyon olarak adlandırdığı perspektif çiziminde ise duvarların silme ile sonlandırıldığı köşe payandaların ise daha yüksek tutularak dendanlı olarak tanımlanabilecek bir bitiş yapıldığı görülmektedir. Ayrıca

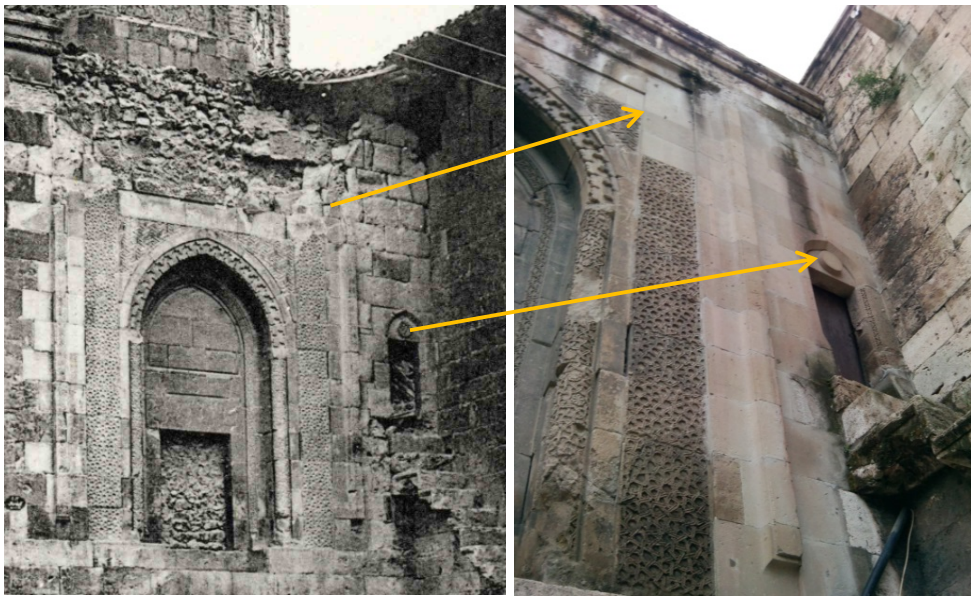
[200] Bu tanım Amasya Bimarhanesi'nin onarım fenni şartnamesinde geçmektedir. Konu ayrıntılı şekilde Bölüm 4.2.2 de açıklanmıştır.

türbe kısmında görülen silmeyi ana kütlede devam ettirmiştir (Şekil 4.17). Onarımda tercih edilen silme ise, türbeninkinden farklıdır.

Şekil 4.17 : Albert Gabriel'in Amasya Gökmedrese Camii için hazırladığı restitüsyon çizimi (Gabriel, 1934)

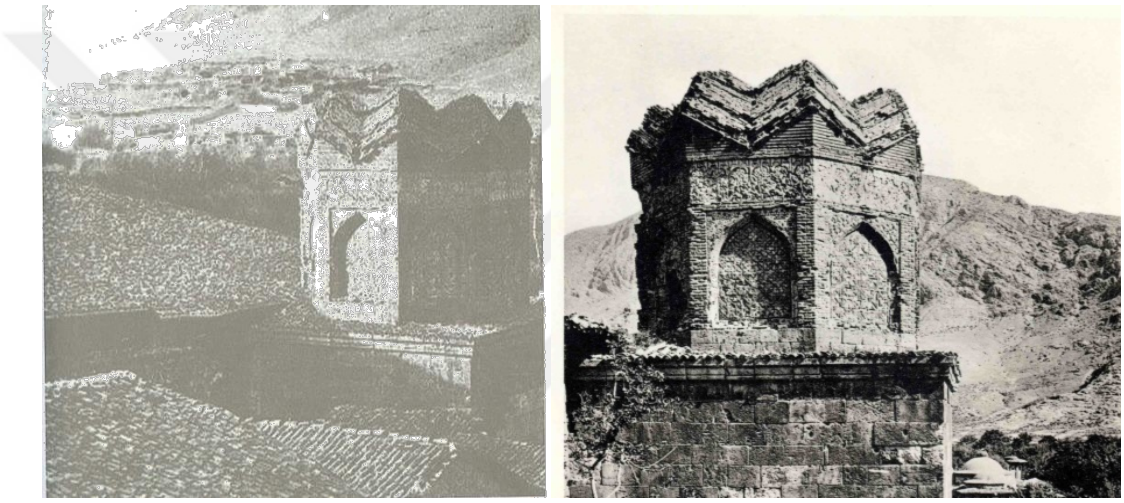
Bu yıllarda yapılan tamamlamalardaki bezemelerin yapılmaması anlayışı Gökmedrese Camii için de geçerlidir. Yapının türbesinin kuzey cephesinde bezemeli olan kısımların onarımında, yeni duvar kaplamalarına bezemeler işlenmemiştir (Şekil 4.18).

Şekil 4.18 : Türbe kuzey cephesindeki taş onarımlarında bezemeler yapılmamıştır (sol: Gabriel, 1934, sağ: İnan Ocak, 2013).

1955-63 onarımında yapının girişindeki basamaklar tekrar düzenlenmiştir. Üst temel seviyesine kadar açık olan yapının zemininde değişiklik yapılmadan, merdivenler düzgün kesme taş basamak olarak yeniden yapılmıştır.

Onarımda yapılan başka bir uygulama ise bazı kubbelerdeki doldurulan pencerelerin tekrar açılmasıdır. 1959 yılında çekilen fotoğraflardan yapılan bu uygulamalar görülmektedir. Molozlar yapı içinden temizlenmiştir. Fotoğraflarda sıvasız olarak görülen duvar, ayak ve kemerler sıvanmıştır. Bu uygulamalar dışında türbenin açık külahına ve Torumtay Türbesi'ne herhangi bir müdahalede bulunulmadığı anlaşılmaktadır. Türbenin piramidal külahı, yaklaşık otuz sene sonra yapılacak olan onarımına kadar üstü açık şekilde kalmaya devam etmiştir.

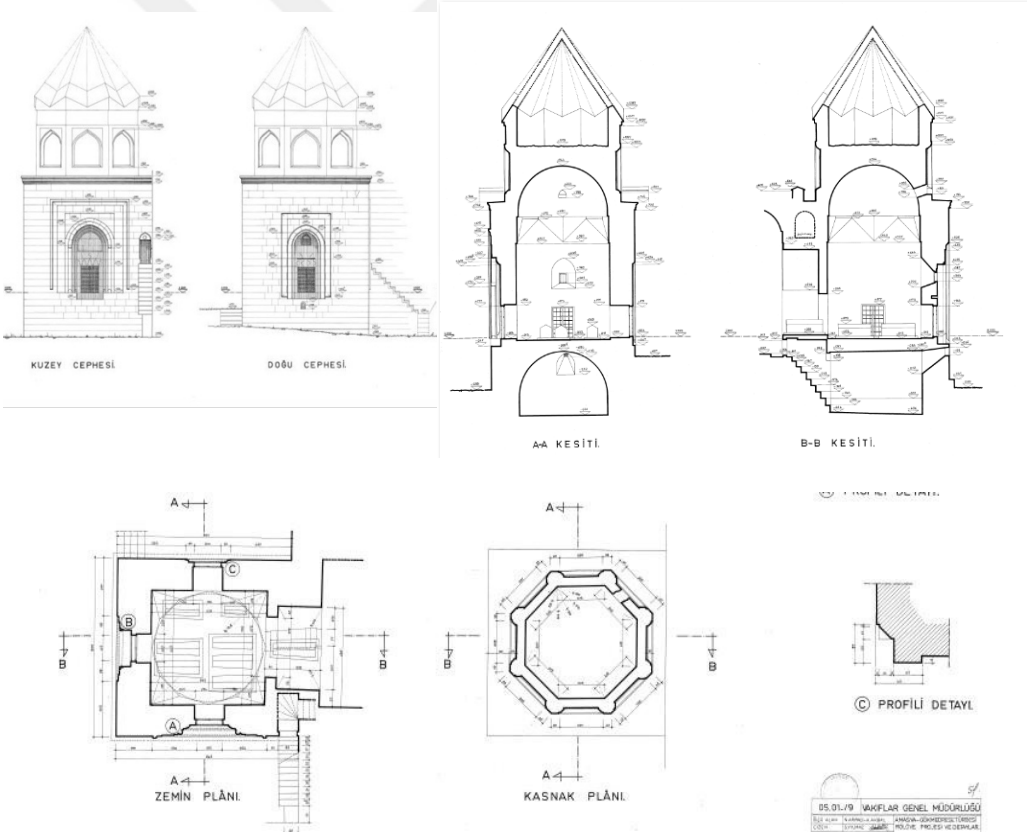
Şekil 4.19 : Amasya Gök Medrese'nin eski fotoğraflarında kiremit kaplı çatısının, kubbelerin geldiği kısımlardaki şekli görülmektedir (sağ: AK, Krt_001000; sol: Gabriel, 1934).

Yapıya birleşik türbesi ve önünde konumlanan Torumtay Türbesi ile bir yapı kompleksi olmasına rağmen bu yıllardaki onarımda yalnız cami kısmına müdahale edilmesinin altında bu tarihlerde etkili olan sorunlar yatmaktadır. Ekonomik sıkıntılar başta olmak üzere mevcut ekiplerin her yapıya yetişememesi onarım isteğinin yıllarca beklemesine sebep olmuştur. Bu nedenle de Amasya Gökmedrese Camii de uzun yıllar onarım için beklemiş yapılardan biri olmuştur. Hem onarımın mali boyutuyla ilgili olarak hem de mevsim şartlarına bağlı olarak her sene yapılan işler kısıtlı olmuş, öncelik acil müdahalelere verilmiştir. Onarımı sonrası yapı, 1962 yılından itibaren müze olarak kullanılmaya başlamıştır. Ayrıca 1963 yılında yapıya tekrar müdahalede bulunulduğu ve günümüzdeki mevcut alçı mihrabın yapıldığı bilinmektedir (Urak, 1994, 45). Amasya'nın merkezinde yapılacak olan müze

binasının bitimine kadar kullanımı devam etmiştir. 1977 yılında Müze kendi binasına taşınmış ve yapı terk edilmiştir.[201]

1977, çatının bakır kaplanması

Urak (1994;45), 1955-63 onarımlarından sonra yapının 1971'de bir onarım daha geçirdiğini ancak bununla ilgili kayıt bulamadığını belirtmiştir. Çal'ın onarım listelerinde ise "Gök Medrese Türbesi" ismiyle yapı yer almıştır (Çal, 1990, 552,539). Bununla ilgili olarak vakıflar arşivinde 1971 tarihli "Amasya Gök Medrese Türbesi Rölöve Projesi ve Detaylar" başlığında Erol Yurdakul'un yönetiminde çizimleri hazırlanmıştır. Çizimlerde çizen Sebahattin Yılmaz, yöneten Erol Yurdakul ve tasdik eden Ekrem Demirtaş'ın imzaları yer almaktadır. Ana binadan soyutlanarak sadece türbe kısmının plan, kesit, görünüş ve profil detaylarından oluşan üç pafta olarak hazırlanan rölöve çizimlerinde çini ve bezeme ayrıntıları yoktur (Şekil 4.20).

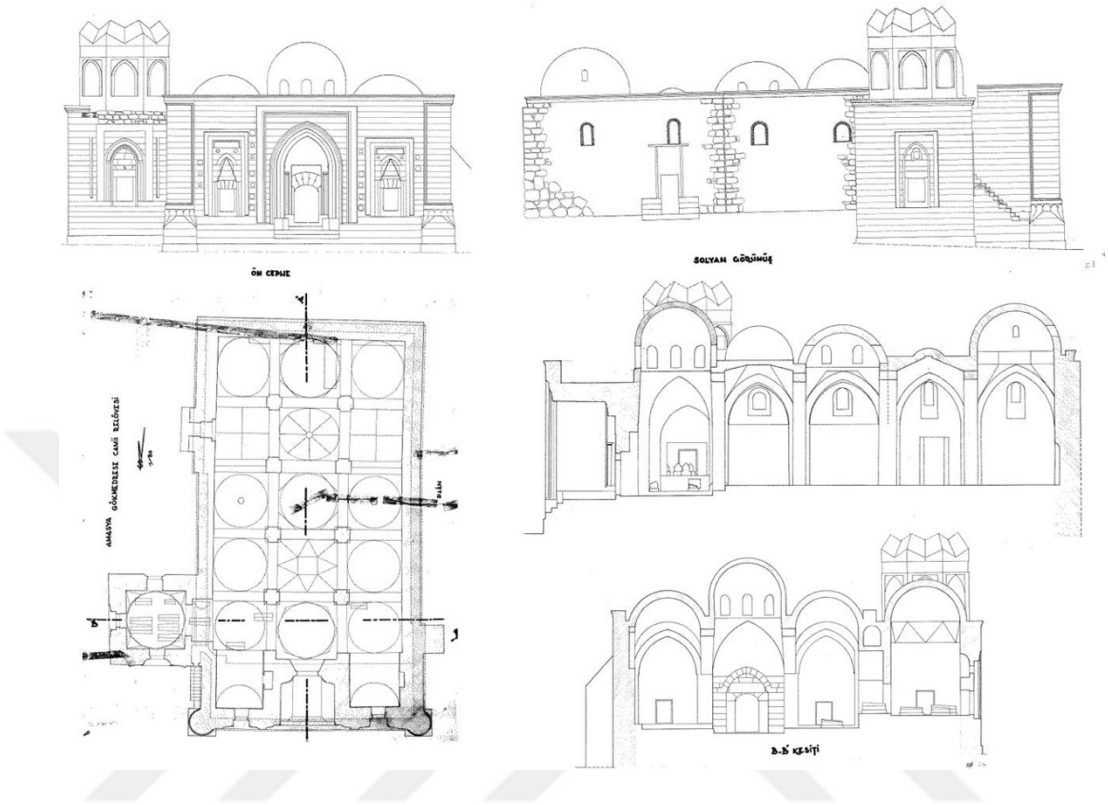

Şekil 4.20 : Yapının türbe kısmı için hazırlanan 1971 tarihli rölöve çizimlerinden bir bölüm (VGM Arşivi).

1971 tarihli rölövesi olmasına rağmen 1974'de tekrar rölöve çizimi yapıldığı görülmektedir. Vakıflar arşivinde bulunan iki pafta rölövede çizen Hasan Yüksel,

[201] Url-11.

yöneten ve inceleyen Orhan Tuncer yazmaktadır. Çizimler yapının bütününe yönelik hazırlanmıştır. Plan, iki kesit ve iki cephe çizimi yapılmıştır. Çizimlerde herhangi bir bilgi belirtilmemiştir (Şekil 4.21).

Şekil 4.21 : Amasya Gökmedrese Camii'nin 1974 tarihli rölövesi (Samsun KVKBK Arşivi).

1977'de yapının onarımına yönelik Vakıflar ile dönemin koruma örgütü GEEAYK arasında karşılıklı yazışmalar başlamıştır. Gök Medrese ve Türbesi olarak tanımlanan iş için 500.000,00 TL tahsisat ayrılmış ve "dam örtüsü olan şaplar çatlayıp bina içine akıntı yaptığından bakır ile kaplanması, cami dışında kesme taş açık drenaj tesisi ile türbe külahının restorasyon projesine göre imitasyon tuğla ile yapılması" işleri belirlenmiştir.[202] Vakıfların isteğine GEEAYK, "…Amasya Gök Medrese'nin onarımın(ın) yapılacağı bildirilmektedir fakat medresenin hangi bölümünün çatı örtüsünün tamir edileceği belirtilmemiştir. Bu konu hakkında karar alınabilmesi için onarımı yapılacak bölümün rölöve ve onarım projelerinin kurulumuza getirilmesi" talebini içeren 27.04.1977 gün ve 732-05-A sayılı kararı almıştır. Aynı yılın Haziran ayında GEAAYK'ın yeni bir karar daha bulunmaktadır. Buna göre; "prensip olarak

[202] 12.04.1977 tarihli Vakıflar Abide ve Eski Eser Onarım Fişinde yapılacak işler sıralanmıştır. Bu restorasyon için 500.000,00 TL tahsisat ayrılmıştır.

uygun bulduğu onarımın bakır değil kurşun kaplama ile üst örtüsünün yapılmasını ayrıca külahın tuğla normlarının tespit edilerek tuğla fabrikalarına yaptırılacak yeni tuğlaların yapılmasına ve tambur çinilerin korunmasını" istemiştir.[203] Bu duruma ilişkin "kurşun teminin güçlüklerini ve işin aciliyetini" öne sürerek kaplamanın bakır malzemeyle yapılmasını isteyen Vakıfların 14.10.1977 tarihli yazısına GEEAYK, "Vakıfların isteği üzerine Amasya Gök Medresenin çatısının yalnız bu esere mahsus olmak üzere bakır kaplanabileceğine" karar vermiştir (Şekil 4.22). Ancak yapının 1955-63 onarımında yapılan kurşun taklidi şapın kaldırılarak mı yoksa bu katmanın üzerine mi bakır kaplandığı bilinmemektedir. Onarım fişinde yazılı olan diğer iş kalemleri yapılmamıştır. Sadece medrese çatısında müdahalede bulunulmuş; türbe külahı için tanımlanan işler uygulanmamıştır.

Şekil 4.22 : Amasya Gökmedrese Camii'nin onarımında yapılan bakır kaplamalı üst yapı örtüsü (Kuran, 1980, 95).

1987-91 yılları onarım süreci

Gökmedrese Camii'nin türbe kısmıyla ilgili olarak Vakıflar çalışanı Mustafa Elgin tarafından hazırlanmış olan 04.02.1980 tarihli rapor önemlidir. Raporda yapının 1974 yılında çizilmiş rölöve ve resimlerinde görünenden daha harap bir duruma geldiğini ve bu durum göz önüne alınarak yeni bir restorasyon projesinin hazırlandığını belirtmektedir. Onay kararları sürecinde eskiyen projelerin uygulanması sorunu yaşadığımız 21. yüzyıl Türkiye'sinin bu yıllarda böyle bir öngörü ile proje revize etmesi dikkate değerdir. Nitekim dönemin modern malzemesi olarak görülen

[203] 11.06.1977 GEEAYK Karar Yazısı. Bu yazının öncesinde Vakıfların kurula herhangi bir yazı gönderdiğine ilişkin bilgi yoktur.

betonarme ile uygulama yapılması istenmiş olsa dahi beş sene önceki projenin günü yansıtmaması gerekçesi ile yeni bir proje gerekliliği bu dönemdeki koruma çalışmaları adına önemlidir.

Elgin'in raporunda Vakıfların yapmak istediği onarım aşağıdaki gibi açıklanmıştır:

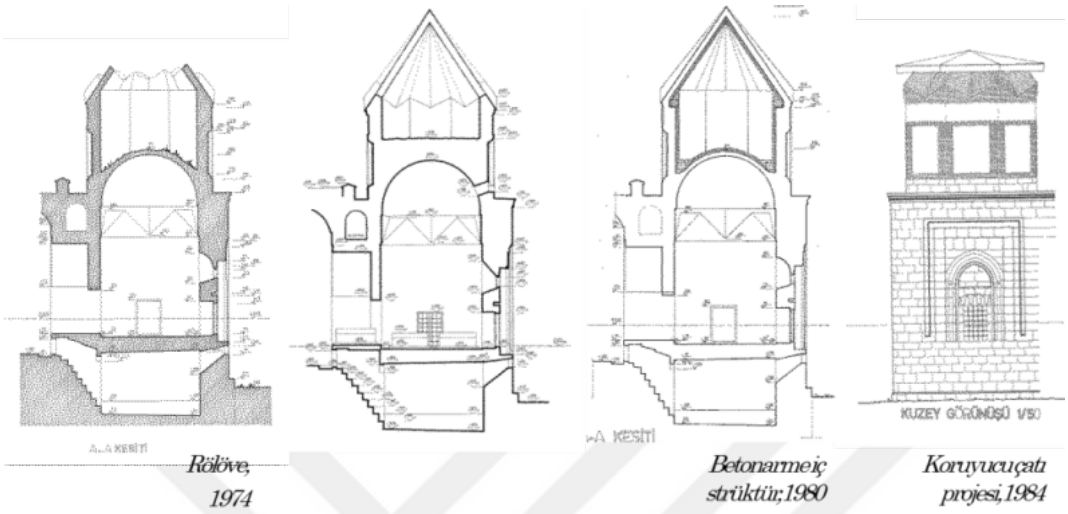
> Onarım projesinde, türbe duvarlarına külahın yükünü vermemek ve duvarları arkadan kavramak üzere içten betonarme bir perde teşkil ederek bunun üzerine külahın yükünü taşıyacak şekilde yine betonarme bir yıldız piramit teşkil edilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğünün raporunda, türbenin külahının, dışta orijinal tuğlalarına uygun imitasyon tuğladan yapılacağı, türbe cephelerindeki çini tezyinata bir müdahalede bulunulmayarak olduğu gibi muhafaza edileceği...

Yukarıda yazılı onarım kararlarına ilişkin GEAAYK'ın 12.07.1980 tarihli kararı yine dönemin koruma yaklaşımını yansıtması adına önemlidir. Yüksek Kurul, Gök Medrese Türbesi'nin, uzman bir mimar kontrolünde onarılması ve orijinal kısımlar ile yeni yapılan kısımlar arasındaki farkın belirtilmesi için onarılan kısımlarda özel tuğla veya kiremit kırıkları kullanılması koşulu ile gönderilen projeye göre uygulama yapılmasında sakınca olmadığı kararını almıştır.[204] Bu yıllarda özgün kısma müdahalelerin fark edilmesi anlayışı ile derz şaşırtma, yüzeyden farklılaştırma gibi teknikler birçok restorasyonda uygulanmıştır. Amasya Gökmedrese Camii'nde de aynı malzeme kullanılarak onarımın anlaşılmasının istendiği görülmektedir. Ancak kararlar alınmasına rağmen uygulamaya geçilememiştir.

1984 yılında Vakıflar tekrar türbe için rapor hazırlamış ve bu tarihlerde 2863 sayılı koruma yasasının kabulü ile birlikte korumaya ilişkin kararlar, artık Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu (KTVKBK) inisiyatifinde olduğundan bu kurulun gündemine sunulmuştur. Raporda Amasya, Merkez, Gök Medrese Türbesi'nin, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1984 yılı onarım programına alındığı yazılıdır. Ayrıca Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 12.7.1980 gün ve A-2302 sayılı kararıyla onaylanan restorasyon projesine göre yaptırılan ihale uzun zamandır talipli çıkmadığından türbenin sürekli olarak doğa etkisine açık kaldığı ve tahrip olduğu bu

[204] Kararın alındığı tarihte GEEAYK Başkanı Orhan Alsaç, yardımcısı Hüsrev Tayla'dır. Kurul üyeleri arasında Feridun Akozan, Cevat Erder gibi isimler de bulunmaktadır.

nedenle, 1984 yılı onarım programında türbeye "geçici ve koruyucu nitelikli ahşap çatı" yapılması istendiği ifade edilmiştir (Şekil 4.23). Ankara Koruma Kurulu bu isteğe olumlu görüş vermiştir. Ancak projesi hazırlanan ve 3.000.000 TL ödenek ayrılan geçici çatı uygulamasının yapılıp yapılmadığı bilinmemektir.[205]

Şekil 4.23 : Türbe kısmı için hazırlanan projeler (VGM Arşivi).

Gök Medrese Camii'nin türbe kısmı ile ilgili çalışmalara sonraki senelerde de devam edilmiştir. 1987 yılında tekrar ödenek ayrılması planlanmış ve "son çizilen restorasyon projesine göre türbe külahı ahşap olarak tamamlanacak ve üzeri bakır kaplama yapılacaktır" şeklinde iş tanımı yapılmıştır.[206] Vakıfların programladığı işler için Koruma Kurulu'nun ne karar verdiği ile ilgili bilgi yoktur. Hatta hedeflenen onarımın yapıldığına ilişkin yazılı kayıtlar da bulunamamıştır. Tezi için alan çalışması yapan Urak (1994;46), bu tarihlerde yapılan onarımla ilgili gözlemlerini aktarmıştır:

> Biz eseri incelerken müteahhid tarafından onarım yapılmakta idi. Ancak restorasyon raporlarından, bu onarımda, yer yer taş çürütülmesi yapılmış, ikinci gövdenin bütün köşeleri imitasyon tuğla ve beyaz harç ile doldurulmuş, kemerli yüzeysel nişlerin çıkıntılı kısımları ve pahları ile bunun üstündeki

[205] VGM Arşiv/ 050001030-OC008. Amasya Gök Medrese Türbesi Çatı Projesi adıyla yapılan çizimlerde çizen Fuat Şişman, Statik Uğur Unaldı, Yöneten Murat İren, Şube Müdürü Mustafa Elgin, Mut. Müşavir Filiz Oğuz ve Onaylayan Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanı Nefi Buharalı'nın isimleri ve imzaları yer almaktadır. 03/04/1984 tarihli çizimlerde külahın kalan örgüsünün üzerinde betonarme hatıla tespitli bir ahşap strüktür üzeri de çinko kaplama olarak tasarlanmıştır. Çizimler plan, kesit ve görünüşten ibarettir.

[206] Bahsi geçen proje arşivde bulunamamıştır. Sadece yapının rölöve çizimleri vardır.

kûfi süs şeridinin de yer yer alçı ile doldurulmuş, sadece nişlerin iç yüzeylerinin bir kısmının eski halinde bırakılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4.24 : Amasya Gökmedrese Camii'nin türbe külahının onarım öncesi,sırası ve sonrası görüntüleri (VGM Arşivi).

1990 senesindeki fotoğraflarda türbenin külahının tamamlandığı görülmektedir. Günümüzdeki mevcut durumundaki şekliyle tuğla olarak tamamlanmıştır. Külahın bakır kaplı olacak şekilde tamamlanması kararının olduğu restorasyon projesine uyulmadığı görülmektedir. Ancak külahın iç strüktürünün 1980'lerdeki projesindeki gibi betonarme mi yoksa ahşap mı yapıldığı bilinmemektedir.

Aynı sene medresenin karşısında yer alan Torumtay Türbesi için de onarım yapılması planlanmıştır. Torumtay Türbesi'nin 1891 Osmanlı onarımından sonra bilinen ilk restorasyonu gerçekleştirilmiştir. Bu tarihe kadar yapının korunması için herhangi bir proje hazırlanmamış ve uygulama yapılmamıştır. Bu onarımda da projesi yoktur. Türbe için aşağıdaki işler tanımlanmıştır;

1. Türbenin kesme taş olan beden duvarlarındaki çürük kaplamalar ve eksik olan silmeler tamamlanacaktır.

2. Türbenin sonradan yapılan dam döşemesi kaldırılacak ve orijinal dam döşemesine uygun olarak yeniden yapılacaktır.

3. Türbe iki katlı olduğundan hem alt kısmında ve hem de üst kısmında bozuk sıvalar yenilenecek ve badanası Türbe taban iç döşemesi, ahşap kapısı, penceresi gibi buna benzer işler yapılacaktır.

Osmanlı Arşivi'nde yer alan ve kitabesi de yazılan H. 1311 / M. 1891 onarımında yapılan değişiklikler ile türbe, yıllarca mevcut durumunu muhafaza etmiştir.

Gabriel'in (1934;60) aktarımlarından türbenin harap üst kısımlarının kabaca restore edildiği; üst örtüsünün de özgün olmadığı ve yeni yapıldığı anlaşılmaktadır. Yapının beden duvarları ve payanda bitiş detaylarına dikkat edildiğinde kesme taş devam eden beden duvarlarının üzerindeki profilli silme taşları ile sonlanması gerekmektedir. Ancak fotoğraflarından bu silme taşları üzerinde güney-kuzey doğrultusunda eğim verilen moloz taşlarla örgünün devam ettirildiği görülmektedir. Batı ve doğu cephelerindeki pencerelerin kemerlerinden itibaren düzgün kesme taş duvar yüzeyinin kabaca sıvanması, niteliksiz bir müdahaledir. Bu yüzeylerde taşçı işareti olması ihtimali yüksektir.

Şekil 4.25 : Torumtay Türbesi'nde taşçı işaretlerinin yoğun olarak yer aldığı batı cephesinde yapılan taş çürütmeler (VGM Arşivi).

Albert Gabriel'in tespitleri dışında herhangi bir belgede geçmeyen yapının özgün değerlerinden taşçı işaretlerinin 1988-91 yılları onarımında da dikkate alındığını söylemek zordur. Sıvalı yüzeyleri çevreleyen alanlarda taç çürütmeleri yapıldığı; farklı taşlarla tamamlandığı görülmektedir (Şekil 4.25).

Şekil 4.26 : Torumtay Türbesi'nin onarım öncesi ve sonrası üst örtüsündeki değişimler (sağ; ASÜA, sol: Samsun KVKBK Arşivi).

Ayrıca duvar en üst seviyesindeki moloz taş örgü kaldırılarak kesme taşlarla yeniden yapılmış; bitkilenmeden dolayı detayı görülemeyen üst örtü, taş kaplama şeklinde düzenlenmiştir (Şekil 4.26).

21. yüzyılda yapının durumu

1990'lardaki onarımından sonra yapı için tekrar onarım ihtiyacı doğmuştur. Gökmedrese'nin mihrap duvarında rutubet olduğu ile ilgili 2003 tarihli bir rapor bulunmaktadır. Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü sorumluluğunda Torumtay Türbesi'nin dahil edildiği onarım kararı çıkmış ve ilk olarak restorasyon projeleri hazırlatılmıştır. Proje yüklenicisi MK Mimarlık ve Mühendislik firmasıdır. Proje müellifinin ünvanı "Y.Mim. Şehir Plancısı" olarak yazılıdır.

Firma tarafından hazırlanan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri ve raporları 2008 yılında Samsun Koruma Bölge Kurulu'na onay için sunulmuştur. Ancak ilk olarak "rölöve ve restitüsyon projelerinin uygun olduğuna ve onaylanmasına, restorasyon projesinin uygun olmadığına, taşınmazlarda taş işlemeleri ve çini süslemelerin tamamlanması yapılmadan, daha çok var olan yüksek sanatsal özellikli süslemelerin korunması ve konsolide edilmesine yönelik öneriler geliştirerek hazırlanacak restorasyon projesinin sunulması gerektiği" kararı alınmıştır. Tekrar sunulan revize projelerinden sonra olumlu görüş verilmiş ve 20.02.2009 gün ve 798 sayılı karar ile projeler onaylanmıştır. Ancak incelenen projede eskisinden farklı bir çizim olmadığı görülmüştür.

Restitüsyon projesine bakıldığında yapının onarım sürecinde elde edilen bir bulgu olarak; üst örtüsünün kurşun görünümlü tecritli beton kaplamalı olduğu, projeyi üstlenen ekip tarafından bilinmediği görülmektedir. Halbuki bu bilgi, yapı üzerindeki sorgulamalarla öğrenilebilirdi. Bu önemli değişimin bilinmediğinden müdahale kararlarında da yer almadığı görülecektir. Bu duruma rağmen, yapıdan ayrılması zor olan bu katmanın kaldırılmasının mümkün olamayacaktır.

Restorasyon müdahale kararlarında yapıdaki su ve nem problemlerine yönelik önerilerden birisi olarak; çatıdaki bakır kaplamaların kurşun olarak yenilenmesi önerilmiştir. Ayrıca türbe dış beden duvarlarına yönelik müdahale kararında genelde iyi durumda olduğu, derz boşalmaları görülen kısımlarda horasan harcı ile derzleme yapılacağı yazılıdır. Buna göre de doku kaybına uğramış taşların ise çürütme yöntemi kullanılarak onarılması planlanmıştır. Ancak önerilen bu müdahalede yapının duvarlarında yoğun şekilde bulunan taşçı işaretlerinin dikkate alınmadığı

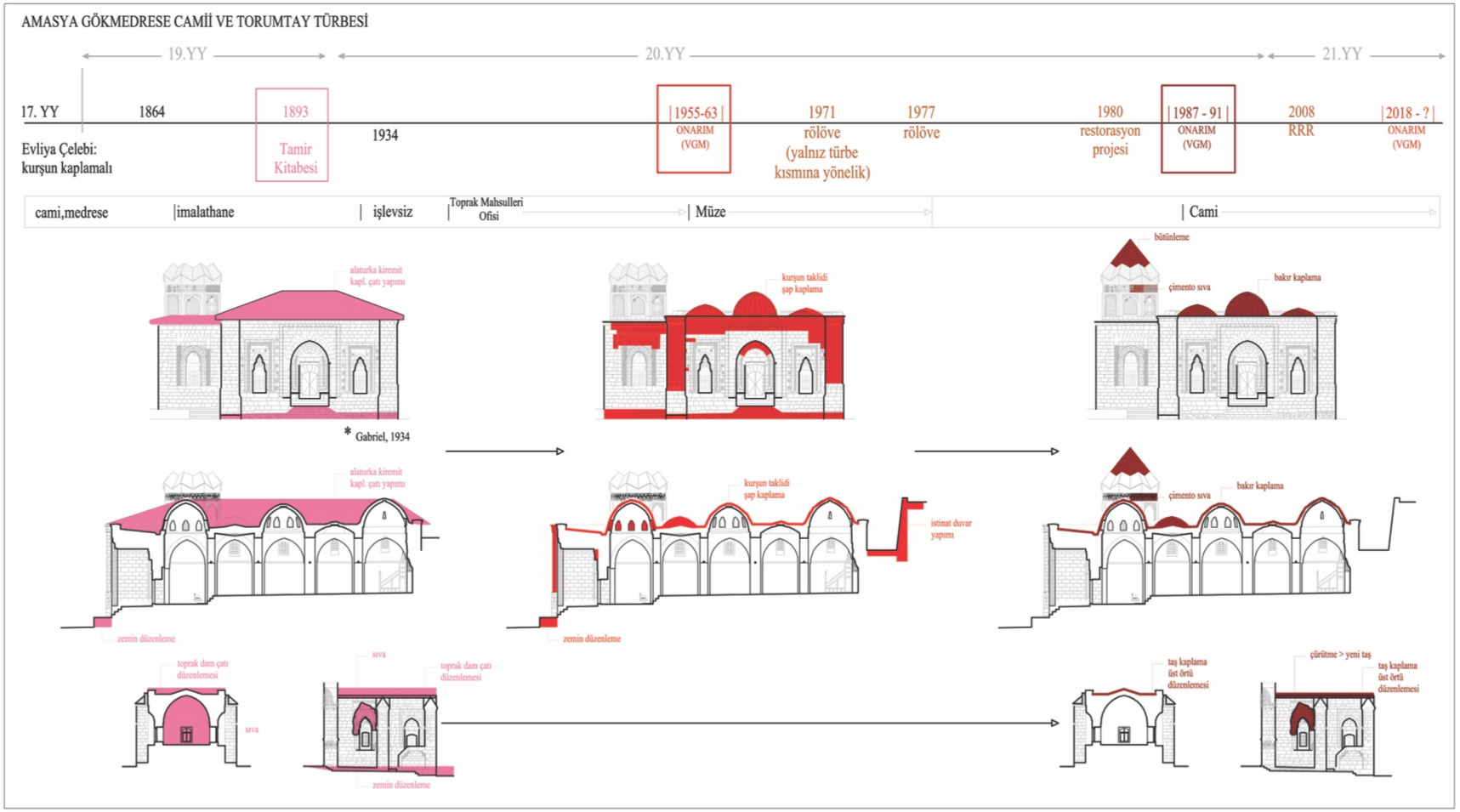
görülmektedir. Ayrıca taşlarda görülen doku kaybının sınırı, tanımlanmamıştır. Bu Projenin yapıya özgü ayrıntılı tarifler yapması beklenirken, bu türden müdahale kararlarının genel geçer tanımlardan ibaret olduğu görülmektedir.

Şekil 4.27 : Amasya Gökmedrese Camii'nin çatı örtüsünün günümüzdeki hali (VGM Arşivi).

Proje üzerinden dokuz sene geçmiş olmasına rağmen herhangi bir restorasyon çalışmasına başlanmamıştır. Yapıda büyük ölçüde değişim olmasa da nem sorunlarının artması yeni bir izlemeyi, müdahale kararlarının tekrar gözden geçirilmesi gerektirmekmektedir. Ancak herhangi bir revizyon yapılmadan bu proje ile uygulamasına başlanılacaktır. Hâlbuki benzer bir durum eskiden de yaşanmış, Yüksek Kurul'un 1974'de hazırlanan proje ile onarım yapma isteğini projelerin mevcut durumu yansıtmadığı gerekçesiyle yeni proje hazırlanması gerektiğine 1980 tarihli ilişkin kararı alınmıştır. Günümüz koşullarına yakışık olmayan bu durum olarak birçok anıtsal yapının raflarda kalmış eski projeleri ile onarımı yapılmaktadır.

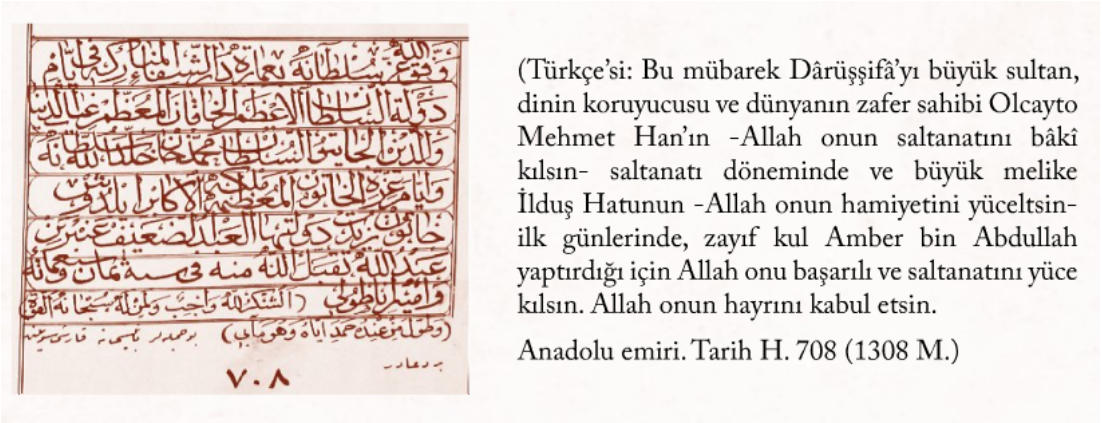
2012 yılında ruhsatsız olarak yapılan şadırvanın Koruma Bölge Kuruluna yapılan ihbarı ile yıkılmasına ilişkin karar alınmıştır. 2018 yılında restorasyonun yapılması beklenmektedir.

Şekil 4.28 : Amasya Gökmedrese Camii'nin onarımları analizi (İnan Ocak, 2018).

4.2 Amasya Bimarhanesi

Amasya Bimarhanesi, Amasya merkez mahallelerinden Yakutiye'de, Yeşilırmak Nehri boyunca uzanan Atatürk Caddesi üzerinde 171 ada, 16 parselde yer almaktadır. 1308-09 yıllarında İlhanlı Hükümdarı Sultan Mehmet Olcayto ve eşi İlduş Hatun[207] adına kölesi Amber bin Abdullah yaptırmıştır. Bimarhane'nin girişinde yer alan kitabesinde banisinin ismi yazılıdır (Şekil 4.29).

(Türkçe'si: Bu mübarek Dârüşşifâ'yı büyük sultan, dinin koruyucusu ve dünyanın zafer sahibi Olcayto Mehmet Han'ın -Allah onun saltanatını bâkî kılsın- saltanatı döneminde ve büyük melike İlduş Hatunun -Allah onun hamiyetini yüceltsin- ilk günlerinde, zayıf kul Amber bin Abdullah yaptırdığı için Allah onu başarılı ve saltanatını yüce kılsın. Allah onun hayrını kabul etsin.

Anadolu emiri. Tarih H. 708 (1308 M.)

Şekil 4.29 : Yapının kitabesi ve Türkçe çevirisi (Olcay, 2010, 134).

Aslında bir darüşşifa olup kayıtlarda 'Darüşşifa-i Merhum Alaaddin Ali' ve 'Darüşşifa-i Merhum Pervane Bey' isimleriyle yer almaktadır (Abdizade, 2007, 171-172). Yapı, bir dönem sadece zihinsel sorunları olan hastalara yönelik hizmet verdiği için Bimarhane olarak da anılmıştır. Halk arasında Amasya Tımarhanesi veya Amasya Şifahanesi olarak da bilinmektedir (Sözen, 1972, 207).

Tıp tarihi açısından önemli bir hekim olan Sabuncuzade Şerefeddin bin Ali 15. yüzyılda bu yapıda on dört yıl hekimlik yapmıştır. 19. yüzyıla kadar birçok hekim yetişmiştir.[208] Günümüzde de Amasya Bimarhanesi Sabuncuoğlu Tıp ve Cerrahi Tarihi Müzesi olarak kullanılmaktadır. Amasya Belediyesi'ne tahsis edilmiş olan yapı, Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü sorumluluğundadır.

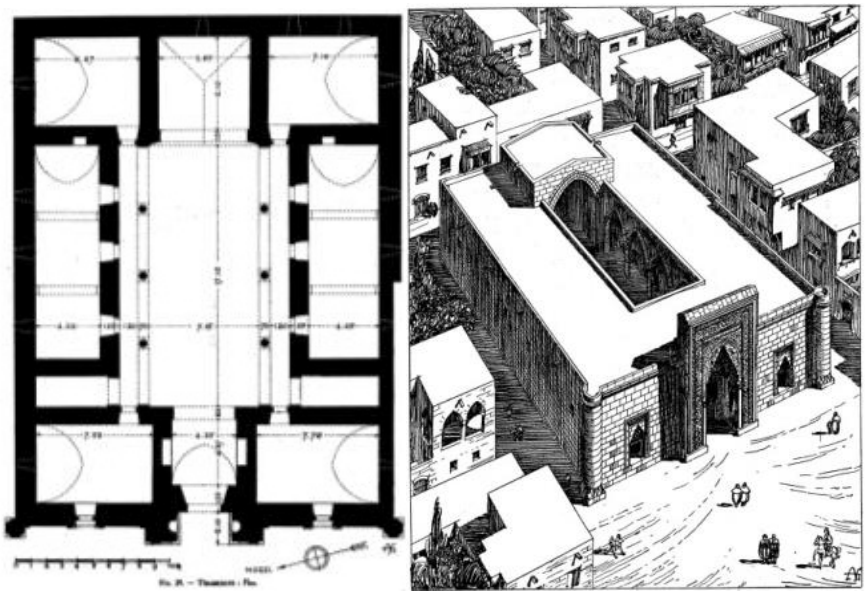
[207] İlduş, İlduz veya Yıldız Hatun olarak da kayıtlarda geçmektedir.
[208] 1386 yılında doğan Amasyalı hekim Sabuncuzade Şerafeddin 1465'te 'Cerrahiye-i İlhaniye' adlı minyatür anlatımlı tıp eserini yapmış ve dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmet'e sunmuştur. Ayrıca Şükrullah Halimi, Merzifonlu Atufi ve Lütfü Hahoğlu Mehmet de Amasya Darüşşifası'nda hekimlik yapmıştır (Abdizade, 2007, c.1, s.139)

Şekil 4.30 : Amasya Bimarhanesi'nin genel görünümü (İnan Ocak, 2014).

4.2.1 Mimari tanım

Selçuklu egemenliği son bulduktan sonra Amasya, Sivas gibi önemli Selçuklu merkezleri İlhanlı yönetimi altına girse de bu dönemde de Anadolu'da medrese yapım etkinlikleri devam etmiştir. Amasya'da inşa edilen Bimarhane, "İlhanlıların Azerbaycan'la birlikte Anadolu'yu yurt tuttuklarını kanıtlayan yapılardan" birisi olarak görülmektedir (Kuban, 2008, 213). Ayrıca İlhanlı baniliğinde yapılmış olsa da yapı Selçuklu medrese mimarisi içerisinde ele alınmaktadır. Aslanapa (1989;195) Bimarhane'yi de kapsayan bir değerlendirme yaparak 14. yüzyıl başında Selçuklu mimarisi ve taş süslemelerinin kuvvetini ve canlılığını kaybetmediğini İlhanlı hükümdarları için yaptırılan eserlerde bunun belli olduğunu, Kuran (1969;129), sadece Bimarhane özelinde değil açık veya kapalı avlulu bütün İlhanlı medreselerinde Selçuklu medrese mimarisinin etkisinin açıkça hissedildiğini söylemektedir. Kuban (2008;213) yapıdan "revaklı ve giriş eyvanı ile ana eyvandan oluşan, tek katlı medrese tipinin Selçuklu Çağı sonunda yapılan tipik örneklerinden biri" şeklinde bahsetmiştir. Cantay (1992) da, yapıda klasik Selçuklu eyvanlı avlulu medrese şeması olduğunu söylemiştir. Sonraki tüm çalışmalarda da yapı, Selçuklu Medrese Mimarisi içerisinde değerlendirilmektedir.

Şekil 4.31 : Albert Gabriel'in (1934) kitabında yer alan Amasya Bimarhanesi'nin planı ve aksonometrik perspektif şeklinde çizilen restitüsyon çizimi.

Batı yönünden girilen medresenin kuzey ve güney yönünde revaklar ve hücreler; doğu yönünde ise avluya açılan eyvanı bulunmaktadır. "Planın temel özelliği tam simetrisidir" (Kuban, 2008, 213). Plan özelliklerine bakıldığında dikdörtgen formlu yapının giriş yapılan taç kapısı beden duvarlarından ayrılmış ayrı bir kütle olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca batı cephesinin köşelerinde yer alan dairesel kesitli payandalarla giriş vurgulanmıştır.

Taçkapıdan girildikten sonra tonoz örtülü, yaklaşık 4,3 metre kenar ölçülü kare biçimli bir eyvana gelinir. Bu mekândan kuzey ve güney yönünde revakların yer aldığı, doğu yönünde de eyvanla kapanan açık avluya geçilmektedir (Şekil C.5). Üçer sütunla dörder bölüme ayrılan revaklar bulunmaktadır. Sivri kemerleri taşıyan sütunların, kaide ve başlıkların devşirme olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 4.32). Revak kemerlerinin 1,2 metre gerisinden hücrelere giriş kapıları bulunmaktadır. Alçak tutulmuş kemerli kapılarından üçer adet hücrenin olduğu zannedilen kollar, aslında tek mekân şeklindedir. Kuban (2008;213) ara bölüntüsü olmayan, nervürlerle berkitilmiş uzun beşik tonozlarla örtülü mekânların "akıl hastalarını barındırmak için kullanıldığını gösteren bir düzenleme" olabileceği şeklinde yorumlamıştır. Cantay (1992) da aynı şekilde revakların gerisinde ayrı birimler yerine avluya paralel uzanan tonozlu hacimler için "bu dikdörtgen mekânlarda mazgal pencerelerle havalandırma ve ışıklandırmaya yer verilmiş olması, burada koğuş ihtiyacını karşılayacak mekânlar oluşturmak isteğinden kaynaklanmış olabilir" yorumlarını getirmiştir.

Tek hacim şeklindeki bu hücrenin hemen batı ucunda yer alan yine revak sütunlarının gerisinden girilen başka bir mekân daha vardır. İki tarafta da yer alan 2,5 x 4,5 boyutlarındaki dar mekânların kapı girişleri yoktur. Tonoz örtülü olup; avluya bakan yarı açık mekân şeklinde düzenlenmişlerdir. Bu mekânları "küçük koridorlar" olarak nitelendiren Kuban (2008;213), ilk tasarlandıklarında belki ayakyolu olabileceği sonradan değişikliğe gidilmiş olabileceği ihtimalini dile getirmiştir.

Şekil 4.32 : Bimarhane'nin avlusunda yer alan revaklardaki sütunların, malzeme ve işçiliklerinden devşirme oldukları anlaşılmaktadır (İnan Ocak, 2013).

Giriş eyvanının iki yanında birer adet hücre vardır. Boyutları 5-5,5 x 7,5-8 metre uzunluklarında değişen tonoz örtülü mekânlar, ön cepheden açılan pencereler ile aydınlanmaktadır. Batı yönünde yer alan eyvan hem plan hem de üçüncü boyutta özelleştirilmiştir. 5 x 6 metre boyutlarındaki mekânın beşik tonozu, revak üst örtüsünden yüksekte son bulmaktadır.

Planı gibi giriş cephesinin düzenlemesi de yapının Selçuklu mimarisi özelliklerini taşıdığını göstermektedir. Cephe tasarımsal düzenindeki mükemmeliyetçiliği ile Sivas Buruciye Medresesi'ni akla getiren Bimarhane'nin taçkapısının, yandaki cephe bölümleriyle eş uzunlukta olması; cepheye açılan pencerelerin "klasik düzen içinde cephe bölümlerini ortalamasının" Amasya Gökmedrese Camii'nde de var olduğunu söyleyen Kuban (2008, 213); bu tasarım özelliklerinin "Osmanlı dönemini haber veren, basit fakat önemli tasarım davranışları" olarak değerlendirmiştir.[209] Simetri özelliğinin ön cephe düzenlemesinde; yoğun bezemeli taç kapıdaki bezeme kurgusu,

[209] Sözen (1970) ve Tuncer (1980) de simetrik plan şeması bakımından bu yapı, Sivas Buruciye Medresesi (1271) ile karşılaştırma yaparak değerlendirmiştir.

yapıdan daha erken Sivas ve Konya'daki örneklerde görülmektedir (Ögel, 1966, 73). Özellikle iri plastik palmet ve rumiler, Sivas üslubunu hatırlatmaktadır.[210] Bimarhane, bezeme düzeni ile de Selçuklu taş süslemelerinin birçok motiflerini bir araya getirerek dönem özelliklerini devam ettirmiştir (Şekil 4.33).

Şekil 4.33 : Bimarhane'nin taçkapısı üzerinde bezemeli bordür detayı (VGM Arşivi).

Bimarhane'nin kuzey, güney ve doğu beden duvarları, Buruciye Medresesi'nde olduğu gibi, moloz taş olup, bu kısımlarda ön cephedeki bezemeli cephe anlayışı mevcut değildir. Yapının Cumhuriyet Dönemi'ne gelinceye kadar bitişiğindeki yapılaşmalar olduğu için çevresinin istimlak sonrasında bu duvarlar sonradan cephe niteliği kazanmıştır. Yapıyla ilgili önemli bir değişim de üst yapı örtüsündedir. Eski fotoğraflarından toprak dam olduğu bilinen üst yapı geçirdiği onarımlar sonrasında metal çatı şeklinde düzenlenmiştir. Günümüzde de yapının bu görüntüsü mevcuttur.

4.2.2 Onarım tarihi

Vakıf bilgileri

Darüşşifanın veya bugünkü kullandığımız adıyla Amasya Bimarhanesi'nin ilk Vakfiyesinin 1312 yılında düzenlendiği bilinmektedir (Ünver, 1938, 19). Ünver (1933, 34), günümüze ulaşamayan bu vakfiyeyi yazanın İlduş Hatun'un kardeşi olan büyük bir emir olarak bahsettiği Alâeddin Ali olduğunu söylemektedir. Hüseyin Hüsamettin Yaşar ise "kuyud-ı atikada umumen Dar'iş-şifa el merhum Alaeddin ve sicillat-ı atika-yı mahkemede Dari'iş şifa-i el merhum Alaeddin Ali ve Dari'ş-şifa-i

[210] Ögel, (1966,73) ve Aslanapa, (1989, 195)

el merhum Pervane Beg ve Darü'ş-şifa-i Pervane süretleri ile mukayyeddir" bilgilerini aktarmıştır (Abdizade, 2008, c II, 100). Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerde de "Amasya'da Sultan Alaeddin Darüşşifası" şeklinde yapıdan bahsedilmektedir.[211]

Vakıf kayıtlarında darüşşifada çalışan görevli kadrosu ile ilgili bilgiler vardır. Buna göre; müstevli, bir kâtip, bir tabip, bir mutemet, bir tabip muavini (şakird), bir müremmim, bir nakib (ekmek dağıtan), üç zincirci ve bir bevvab vardır (Ünver, 1933, 32). Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarında da bu görevliler ile ilgili çeşitli atama kayıtları bulunmaktadır.[212]

20. yüzyıla kadar yapının durumu

Amasya'nın Osmanlı yönetiminde olduğu dönemde de yapının özgün kullanımı devam etmiştir. 15. yüzyılda Amasyalı hekim olan Sabuncuoğlu Şerefeddin (1386-1470) bu yapıda on dört yıl hekimlik yapmıştır (Şehsuvaroğlu, 1989, 53-54). Sonraki yıllarda 15. yüzyılın sonundan 19. yüzyılın ortalarına kadar hekim, tabip ve tabip muavini atamalarının yapılması darüşşifanın bu süreçte kullanıldığını göstermektedir.[213] 1815'ten sonra evkaf defterinde başka hekim kayıtları yer almamıştır (Ünver, 1935, 33).

17. yüzyılda Amasya'yı gezen Evliya Çelebi, yapıdan bahsederken "Miskinler Tekkesi, Mehmet Paşa hanına karib tımarhane-i a'zam bir abadan kadimdir" demiştir.[214] Çelebi'nin böyle demesi yapıyı gördüğü tarihlerde sadece zihinsel sorunları olan hastaların olması şeklinde yorumlanmıştır. 17. yüzyıla ait başka bir bilgide Amasya Şeriye Sicilleri'ndeki kayıtta yapıdan bimarhane olarak bahsedilmiştir (Kavaklı, 2011, 234).

---

[211] Ünver (1933) vakfiyeyi tertip edenin Alaeddin bin Ali olduğunu ancak vakıf isminde yazılı olan Sultan Alaaddin'in yanlış olduğunu söylemektedir. Hüseyin Hüsamettin (2008) de Sultan Alaattin olamayacağını belirtmiştir.

[212] Darüşşifaya H. 1156'da zincirci (BOA, C.SH, 21,1033), H. 1219'da şakird, tabib ve zenciri (BOA, C..SH, 9, 261) atamaları yapılmıştır.

[213] Darüşşifa'da yetişen diğer hekimler Şükrullah (1488'de vefat etmiş), 1516'da Halimi ve 1561'de Merzifonlu Atufi'dir. Darüşşifa'nın evkaf kayıtlarında hekim görev atamaları ile ilgili kayıtlar tutulmuştur. Tabip(doktor) görevine 1693'e kadar Tabip Ahteri Bali, ardından yerine Tabip Kostuce, 1708'de Esarbali gelmiştir. Esarbali'nin azledilmesinden sonra İstanbul'da eğitim gören Hacı Mahmud tayin olmuş ve 1731' kadar Darüşşifa'da hizmet vermiştir. Bu hekimin oğulları da tabip ve tabip muavini olarak Darüşşifa'da çalışmışlardır. 1747'de Mehmet Halife, 1751'de Abdullah Efendi, 1800'de Abdullah Efendi'nin torunu görev almışlardır. 1804'de Mustafa bin Ebubekir ve bir muavin ataması yapılmış, 1815'de Hafız Emin ve Seyit Mehmet göreve getirilmiştir (Ünver, 1933, 32-33).

[214] VGM 050001076-KA002, T.V.A ve EE, 259

15 - 19 Kasım 1858'de Amasya'da bulunan gezgin Heinrich Barth'ın gezi notlarında "bir zamanlar hastane olarak hizmet veren bu güzel bina" olarak bahsettiği Amasya Bimarhanesi'nin imalathane olduğu söylenmiştir. 1873'ten sonra ise sadece zihinsel sorunları olan hastalara yönelik hizmet vererek, tekrar kullanıldığı bilinmektedir. Ünver (1938;19), "yakın zamana kadar malumdu" diyerek aktardığı vakıf "mütevellisi tabibi, muavinleri eczacıları, kapıcıları, çamaşırcısı, aşçıları ve hademe" gibi medresede görevli olarak çalışan kişilerden, hastane işlevini 20. yüzyıl başına kadar sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Bimarhanenin bir vakıf tesisi olarak kullanımın sürmesi için bu süreçte yapılmış olması gereken onarımlarla ilgili bilgiler kısıtlıdır. Vakıflar Arşivi'nde yer alan bir belgede yapının 1693, 1708, 1747, 1800, 1804 ve 1815'te onarım gördüğü yazmaktadır. Ancak tarih dışında başka bir bilgi yer almamaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde onarımlarla ilgili olarak sadece H. 13 Safer 1320 / M. 1902 tarihinde "Amasya'nın Yakutiye mahallesinde bulunan Bimarhane'nin tamiri" belgesi bulunmuştur.[215] Bu belgede de onarım yapılması için izin istenmektedir.

Şekil 4.34 : 1912 yılı basımı Şehbal mecmuasında yer verilen Amasya Bimarhanesi'nin fotoğrafı (Şehbal, sene 3, no. 61, 15 Eylül 1328).

[215] BOA Fon Kodu: DH. MKT. Dosya: 508 Gömlek: 44

20. yüzyılda yapının durumu

Yapının başka amaçlı kullanımlar için kiralandığı görülmektedir. Yapıda bir süre kereste ticareti yapıldığı bilinmektedir.[216] Şehbal'de yer alan bir resminde de bu kullanımın yapıldığı görülmektedir (Şekil 4.34). 1920'de Amasya'da kurulan İstiklal Mahkemesi'nde yargılananlardan ceza alanlar için Bimarhane'nin "Genel Pontus Hapishanesi" olarak tahsis edildiği bilinmektedir (Olcay, 2010, 158). Daha sonra müze olarak kullanılmak üzere yapı tahliye ettirilmiştir (Ünver, 1938, 19).

1933-35, istimlak

20. yüzyıl başlarından itibaren Amasya Bimarhanesi'nin farklı işlevlerle kullanımı sürerken bir yandan ülkemizdeki koruma çalışmalarında adı anılmaktadır. 1933 yılında Abideleri Koruma Heyeti tarafından hazırlanan Acilen Tamiri İktiza Eden Tarihi Binalar Listesi'nde Amasya'dan birçok eski eserle birlikte Bimarhane de yer almıştır. Maarif Vekâleti'nin 1933-35 yılları arasında bazı anıtsal yapılar için gerçekleştirdiği onarım listesinde yapı, "Amasya'da Bimarhane istimlakı ve Hilfet Gazi Türbesi-1933" de şeklinde yer almıştır. Çal'ın (1990) onarım listelerinde de bu uygulama geçmektedir. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün yaptığı onarımların 1934 ve 1935 kalemlerinde Amasya Bimarhanesi için "çevresindeki evlerin istimlakı" şeklinde kayıt düşülmüştür. Eski fotoğraflarından bu uygulamanın öncesi ve sonrası yapının durumu tespit edilmektedir (Şekil 4.35, 4.36). İstimlak ile yıkılan yapıların geleneksel konut olduğu görülmektedir. Bu tarihlerde henüz sivil mimarlık örnekleri koruma kapsamında yer almamaktadır.

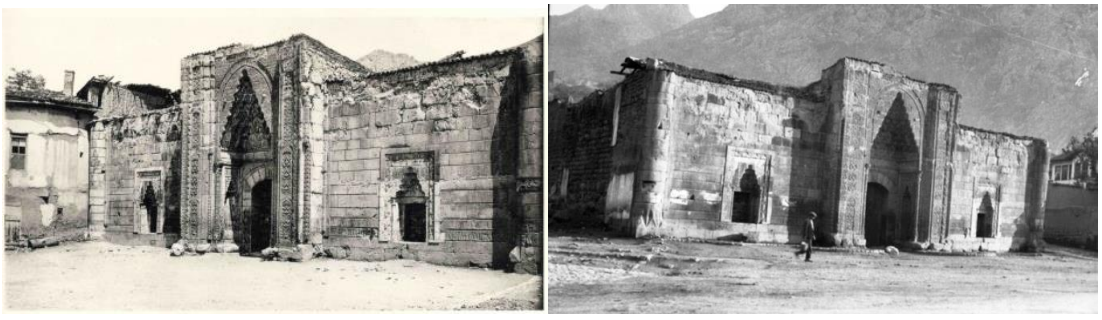
Bimarhane'nin çevresinin açılması dışında yapıya yönelik bir uygulama yapıldığı bilinmemektedir. Uygulama öncesi ve sonrasını gösteren fotoğraflarından bir ayrım yapılamamaktadır. İstimlak sonrasında da yapının taç kapısı kemer kavrasası üzerinde taş sıralarının eksik olduğu, portalin gerisinde kalan ön cephe duvarlarındaki taş bozulmalarının aynı olduğu ve yapının gömülü kaldığı zemin seviyesinde değişiklik olmadığı görülmektedir. Yazılı ve görsel belge olmadığından, iç mekanına ilişkin herhangi bir tespit yapılamamaktadır.

[216] Osman Efendi adlı Amasyalı bir kişiden bahsedilirken Osman Efendi'nin Bimarhane'yi kiraladığı ve yapıda kereste ticaretine başladığı söylenmektedir (Olcay, 2009, 106).

Şekil 4.35 : İstimlak öncesinde Bimarhane (Olcay, 2009, 26).

Bu uygulama ile birlikte Amasya Bimarhanesi, Cumhuriyetin erken yıllarında eski eser olarak yaşatılması için onarım kararları alınan, en erken müdahale görmüş anıtlardan birisi olmuştur. Ekonomik ve örgütsel alt yapının daha oturmadığı erken Cumhuriyet Dönemi'nin 1933-35 yıllarında teknik bir müdahale yerine yapının çevresine istimlak yapılması istemi de dikkat çekicidir. Koruma amacıyla çok az yapıya müdahale yapılabildiği bu tarihlerde Bimarhane için istimlak yapılması isteğinin bu kadar elzem olması, Cumhuriyet'in erken yıllarından itibaren anıtların çevresini açma isteğinin bir sonucudur.

Şekil 4.36 : Bimarhane'nin çevresinin istimlakı öncesi ve sonrası durumunu gösteren resimleri(Sağ: VGM Arşivi, sol: Gabriel, 1934).

1939 yılında Erzincan merkezli depremde Bimarhane'nin de zarar gördüğü bilinmektedir.[217] Yapısal tehditlere ulaşan sorunların oluştuğu ve ciddi kayıpların yaşandığı yapının eski fotoğraflarından tespit edilmektedir.Vakıflar Arşivi'nde yer

[217]Url-1. ve Tektaş,1985,17.

alan tarihsiz bir belgede yapının bu durumu özetlenmiş ve durum tespiti yapılmıştır.[218] Belgede en sağlam kalan yerin ön cephesi olduğu yazmaktadır. Ayrıca arka ve yan cephelerin bozuk olduğu, sürekli su çeken toprak damdan ötürü ıslah edilmediği takdirde yıkılabileceği yazmaktadır. Yapının muhtelif zamanlarda tamir gördüğü de belirtilmiştir.[219]

1948-50, onarım süreci

Amasya Bimarhanesi'nin bu durumu görmezden gelinmemiş, yapının onarımına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 1949 yılında kurtarılması gereken anıtlar için hazırlanan listesinde ve 1948 yılında yıkılan veya yıkılma tehlikesi gösteren yapılar listesinde Amasya Bimarhanesi de yer almıştır (Aktur, 2010, 404). Ali Saim Ülgen, bu listede çok sayıda yapı olduğu, bütçenin verdiği imkanlar dikkate alınarak listede yer alan tüm yapıların onarım ihtiyacı olmasına rağmen eserler arasında seçme yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Ülgen'in bu açıklamaları dikkate alındığında listeden seçilerek onarımına başlanılması Amasya Bimarhanesi'nin şanslı yapılardan biri olduğunu göstermektedir.

Ali Saim Ülgen'in "1948 yılında bana düşen onarım işleri" başlığıyla oluşturduğu listede Amasya Bimarhanesi 65.000 lira ayrılan ödenek tutarı ile yer almıştır (Şekil C.7).[220] "1948 Yılında Bayındırlık Emrindeki 646/8. Bölümden Anıtlara Ayrılan Ödenek" başlığıyla yer alan başka bir belgede ise anıtlara ayrılan ödeneklerde 24.596 lira 95 kuruş ile "Amasya Bimarhane'sinin cephe ve kapı kısmında çökme tehlikesi gösteren kısımların acil tamirleri" notu düşülmüştür (Aktur, 2010, 403), (Şekil C.8). Yapı için yazılan iki farklı ödenek, yine Ülgen Arşivi'nde bulunan diğer belgelerle kıyaslandığında ilk olarak 65.000 liralık onarım keşfinin hesaplandığı anlaşılmaktadır.[221] 65.000 liralık olan tutar, "Amasya Bimarhanesi (Müze binası)

---

[218] Belgenin tarihi tahminen 1940'lı yıllar olmalıdır (VGM Arşivi, 050001076-BN001)

[219] Urak (1994;425) hasarlı olan yapının 1945'de Türk Tıp Tarih Kurumu'nun desteği ve Ali Saim Ülgen'in gayretiyle onarımına başlanıldığını söylemiştir. Bu bilginin üzerine Türk Tıp Tarihi Kurumu'na konuyla ilgili bilgi almak üzere iletişime geçilmiştir. Süheyl Ünver'in bu yapıyla hep ilgilendiği ancak onarımı için kurum olarak herhangi bir maddi destekte bulunulmadığı öğrenilmiştir (Prof. Dr. Gülten Dinç, Türk Tıp Tarihi Kurumu Genel Sekreteri, birebir görüşme, 24.02.2014)

[220] Bu listede Alanya Kızıl Kule, Divriği Darüşşifası gibi yapılar da yer almıştır. Bu yapıların da onarımı Amasya Bimarhanesi ile hemen hemen eş zamanlarda başlamıştır. Bu belgeye SALT Arşivi'nden ulaşılamamış olup, Aktur'un (2010:392) çalışmasından yararlanılarak elde edilmiştir.

[221] Kendisinin de belirttiği üzere Maarif Vekâleti Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün yürüttüğü bu onarımın başında Ali Saim Ülgen vardır. Restorasyon olarak tanımladığı bu uygulama ile ilgili detaylı bilgilere Ali Saim Ülgen'in kişisel arşivinden ulaşılmıştır. Arşivdeki belgeler arasında

1948 yılı onarıma ait keşif hülasası" başlığıyla yazılı olan belgede de yer almıştır (Şekil C.9).[222] Belgede otuz beş iş kalemi ile bunların miktarları, birim fiyatları ve tutarları yazılmıştır. Belgede yazılı olan iş kalemleri, Ülgen'in imzasının bulunduğu "Amasya Bimarhanesi restorasyonuna ait hususi fenni şartname ve seridöpri" adlı belgelerde müteahhidin sorumluluğuna verilecek işler tanımlarıyla aynıdır (Şekil C.10-13).[223] 25.597 lira değerindeki bedel ise 1948 onarımında yapılan işlerin tutarı olup 24.597 lira olarak belirlenen tutar ise Amasya Bimarhanesi'nin "1948 onarımına ait keşif hülasası" adlı belgede geçmektedir (Şekil C.14).[224] Bu belgede yirmi kalem iş tanımı yapılmıştır. Bu tutarın yazılı olduğu başka bir belge de "Amasya Bimarhanesinin 1948 yılı onarımına ait II.nci keşif müfredatı ve hülasasıdır" başlığıyla hazırlanmış olan 26 Nisan 1949 tarihli belgedir (Şekil C.15-19).[225] Yapının onarımı için 65.000 lira olarak hesaplanan işin, 1948 yılında 24.597 liralık kısmının yapıldığı anlaşılmaktadır.

Amasya Bimarhanesi için hazırlanan fenni şartname incelendiğinde bu yıllarda hazırlanmış diğer şartname örnekleriyle benzer olduğu görülmektedir. Şartnamede belirtilen işler ve tanımları, Divriği Darüşşifası, Alanya Kızıl Kulesi ve Ankara Hacı Bayram Veli Külliyesi gibi birçok yapı için hazırlanmış şartnameyle ortak ifadeler taşımaktadır. Bu durum, Eski Eserler Müzeler Genel Müdürlüğü'nün onarımların şartnamesi için hazırladığı ortak bir altlık olduğunu göstermektedir.

Şartnameye göre müteahhitten kendisi ve kontrol mimarı için Bayındırlık şartnamesine göre uygun bir büro hazırlanması istenmiştir. Şantiye alanının güvenliği müteahhide aittir. Ayrıca amele helası, ahşap bir sundurma ve suyun temini işleri de müteahhitten beklenmektedir. Onarım işlerine ait hesaplamalar, resimler ve detaylar müteahhit tarafından yapılacak ve kontrol mimarının onayı alınacaktır. Birçok nüshası olan fenni şartnamede değişen kısımlardan biri de projelerin müteahhit tarafından çizilmesi şartıdır. "1/50 rölövesi ve 1/50 cepheleri, gerekli işlere ait betonarme hesapları resimleri ve detaylar müteahhit tarafından yapılarak ve

---

restorasyon yazışmaları, malzeme giriş çıkışları ve cetvelleri, yüklenici sözleşmeleri bulunmaktadır. Ülgen yapının onarımıyla ilgili keşifleri hazırlamıştır. Ancak Ali Saim Ülgen Arşivi'nde yer alan belgelerin çoğunda tarih yoktur. Birçoğu imzasız olup üzerlerinde düzeltme vardır. Bu nedenle hangi belgenin son nüsha olduğu tam olarak belirlenememektedir.

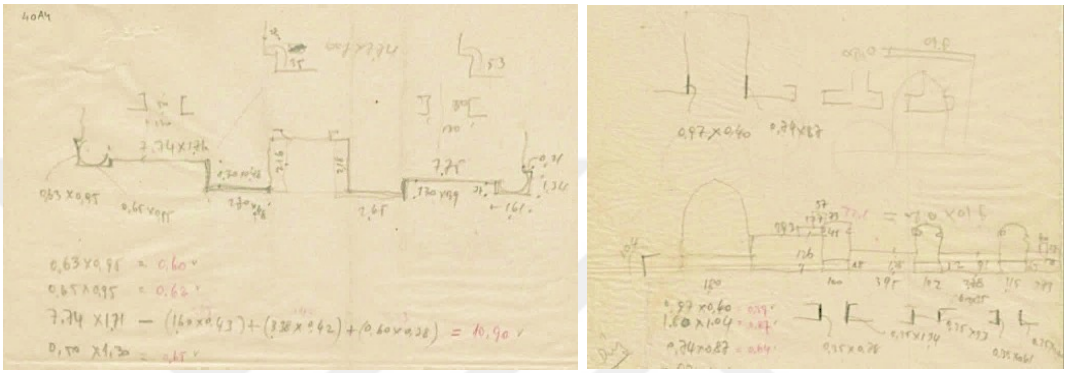
[222] ASÜA, TASUDOC0696096.

[223] Şartnamenin birçok nüshası bulunmamaktadır. Aralarında küçük farklılıklar bulunmakla beraber genel olarak hepsinde aynı iş tanımları mevcuttur (ASÜA, TASUDOC0696111-14)

[224] ASÜA, TASUDOC0696092.

[225] ASÜA, TASUDOC0696053-57.

kontrollüğün tasdikiyle tatbikine geçilecektir" ifadesi, "onarımın gerekli işlerine ait hesaplar, resimler ve detaylar müteahhit tarafından yapılarak ve kontrollüğün tasdikiyle tetkikine geçilecektir" şeklinde farklı bir versiyonda yazılmıştır.[226] Ancak yapının bu onarımı için hazırlanan herhangi bir çizime rastlanmamıştır. Yine de proje beklentisinin olması ve sözleşmede buna yer verilmesi önemlidir. Ali Saim Ülgen'in onarım için belirlenen bu şartın öncesinde yaptığı keşif hesaplamalarında Albert Gabriel'in Bimarhane'ye ait çizimlerini kullandığı anlaşılmaktadır. Kabaca ölçülerini aldığı kroki çizimleri de mevcuttur (Şekil 4.37).

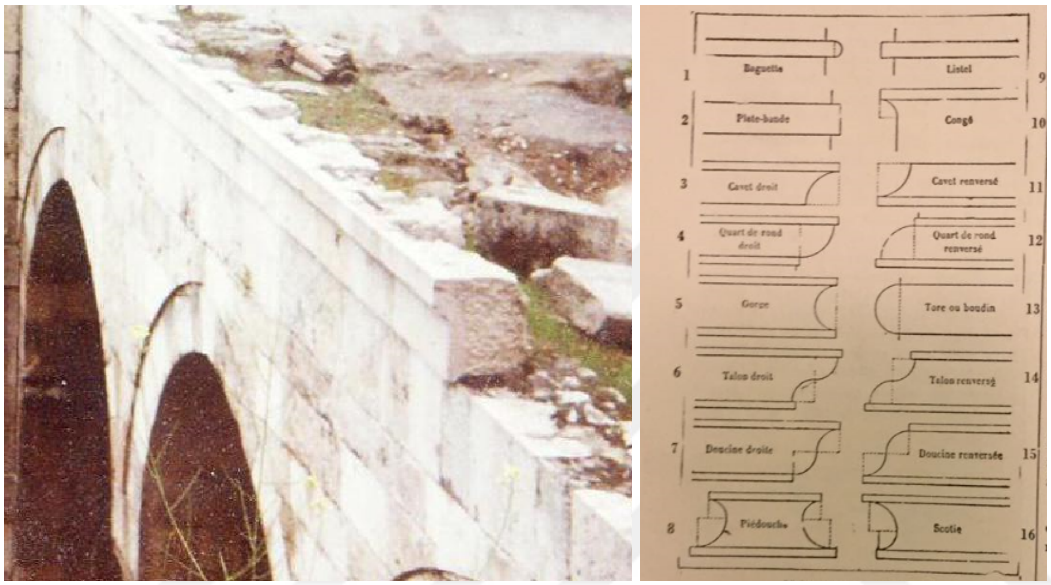
Şekil 4.37 : :Ali Saim Ülgen'e ait 1948 tarihli Bimarhane ölçü defterinde yer alan çizimlerden örnek (ASÜA, TASUDOC0696163-73).

Şartnamede hafriyattan çıkacak molozun nakledilmesi işinin müteahhidin sorumluluğunda olduğu belirtilmiştir. Bunun dışında yıkım işleri, toprak hafriyatı ve nakli, toprağın tekrar nakli, toprağın imlası, çürütme, müellon moloz duvar, kesme taştan kemer taşı, kesme taş pahlı derzli cephe kaplaması, kesme taş cetvelli derzli cephe kaplaması, iskele ve askıya alma, kaba taraklı sünger taşı tonoz, kemer ve tonoz kalıbı, 200 dozajlı grebeton, blokaj, klasik tuğla tonoz ve kemer, corjoraranlı silme, çörten, izolasyon, çimento şap, kapı motifi süslemesi, iskele kurulması başlıklarında işler sıralanmış ve nasıl yapılacakları anlatılmıştır. Ali Saim Ülgen bir okul defterine el çizimleri ile bu iş kalemlerinin hesaplamalarını tutmuştur (Şekil C.20-24).[227]

Şartnamede dikkat çeken konulardan biri Fransızca kökenli terimlerin yazılışlarının birbirini tutmadığıdır. Örneğin Amasya Bimarhanesi'nin onarımında yapılması

[226] Bu şekilde yazan şartnamede Ülgen'in imzası vardır. Ancak üzerinde el yazısı ile sayıların yazılmış olması, herhangi bir onay mührü olmayışı şartnamenin son hali olması olasılığını azaltmaktadır (ASÜA, TASUDOC0696078-081, 111).
[227] ASÜA, TASUDOC0696 211-233

hedeflenen işlerden biri de silme yapımıdır. Ülgen'in bu işi silme profiline göre adlandırdığı görülmektedir. Yapmak istediği "corjoranlı" tipteki silmeyi, keşif belgelerinde ve şartnamede "gerjerinli", "gorjerinli" ya da "corjoraranlı" olarak yazmıştır (Şekil 4.38). Benzer şekilde yine Fransızca bir terim olan ve moloz taş anlamında olan "*moellon*"[228] kelimesini "müellon" yada "müyellon" olarak yazdığı görülmektedir. Ali Saim Ülgen'in yabancı terimleri farklı şekilde yazması, henüz bu terimlerin tam olarak yerleşmediği şeklinde yorumlanabilir.

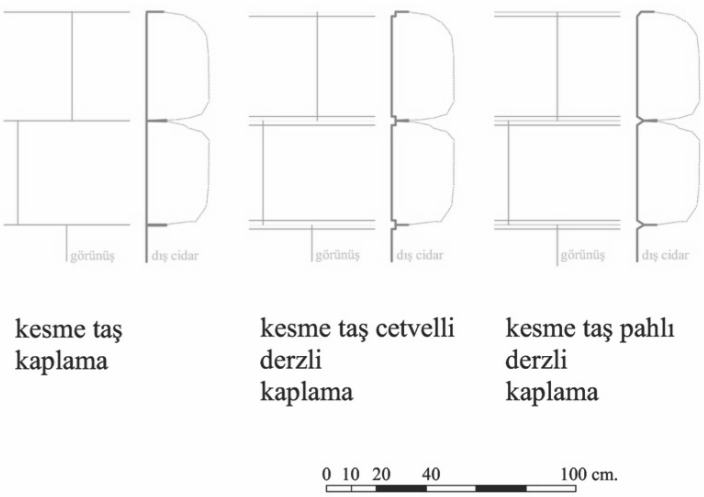
Şekil 4.38 : Amasya Bimarhanesi'nin 1948-50 onarım şartnamesinde 5 numaralı silme çeşidinin yazılmasına karşın uygulamada 10 numaralı silme çeşidin yapıldığı görülmektedir (Sol:VGM Arşivi, sol: Arseven, 1957).

Şartnamede önemli hususlardan biri de "kesme taş duvar küfeki kaplama", "kesme taş pahlı, derzli cephe kaplaması" ve "kesme taş cetvelli derzli cephe kaplaması" olarak geçen üç farklı detaydaki kaplama taş çeşididir (Şekil 4.39). Bu tanımlar bilinen diğer şartname örneklerinde yer almamaktadır. Yapının batı cephesindeki kesme taş duvar örgüde bu özellikteki örgüler görülmektedir. Ülgen onarım öncesinde bu detayları yapı üzerinde görmüş olmalı ki onarım için bunları referans alarak şartnamede belirtmiştir. Yapının onarım öncesi eski fotoğraflarında da farklı detayda bir kesme taş örgüsü olduğu doğrulanabilmektedir.

1948 yılında başlayan onarım işi için bir sitüasyon raporu hazırlanmıştır.[229] Bir tür hakediş diyebileceğimiz bu raporda sözleşmede tanımlanan işlerin bir kısmının

[228] "*Mur en moellon*"*:* moloz taş duvar (Arseven, 1944, 117).
[229] ASÜA, TASUDOC0696021.

yapıldığı yazılıdır. Yapılan işler moloz taş duvar, tonoz ve kemer sökülmesi, toprak hafri ve nakli, ön cephede ve iç mekânda bazı yerlerde yapılan çürütmeler, döşemenin sökülmesi, avlu ve dış duvarlarda yapılan müellon duvarlar, derz işleri, tahmini olarak hesabı yapılan kesme taş küfeki duvar kaplamaları, iskele ve askıya alma işleridir.[230] 30.11.1948 tarihine kadar onarımı yapılan kısmın iş bedeli 10.070,68 liradan 9.869 lira 27 kuruşun müteahhidin hakkı olduğu öğrenilmektedir.[231]

Şekil 4.39 : Amasya Bimarhanesi onarım şartnamesinde geçen taş kaplama çeşitleri.

1949 yılına ait keşif hülasası ve kat'i hesap cetveli olarak adlandırılan belgelerden bu yılda hedeflenen işlerin hesaplandığı miktarda yapılmadığı görülmektedir. Keşif 26.060,67 lira iken, kat'i hesap 21.595,08 liradır.

Anıtlar Şubesi Müdürü olarak Ali Saim Ülgen tarafından Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün "1950 Yılında Yapılacak Onarımlar" başlığıyla yazılan üç sayfalık belgede "Bayındırlık Genel İnşaat Bölümünden Yapılacak Onarımlar" altında Amasya Bimarhanesi onarımı için "takviye işi devam etmektedir İç revaklar ve odaların kubbe izolasyonları ile çürük istinatgahların ve kemerlerin desteklenmesine devam için asgari (25.000) liraya ihtiyaç vardır" yazılıdır (Aktur, 2010, 419), (Şekil C.25). 1950 yılı bütçe teklifi adıyla hazırlanan listede ise "Amasya Bimarhanesi ve Sultan Mes'ud Türbesinin takviyesine" 50.000 lira ödenek belirtilmiştir. Buna karşın "1950 Yılında yapılan onarımlar" listesinde Amasya

[230] ASÜA, TASUDOC0696097-98.
[231] ASÜA, TASUDOC0696035.

Bimarhanesi yer almamıştır. Bunun yerine "1951 yılında yapılacak kamulaştırma ve onarımlar" listesinin "onarımı teklif edilen anıtlar" bölümünde "Amasya Bimarhanesinin tamamlanması - 25.000 lira" olarak yapıdan bahsedilmiştir. Ayrıca 1951 yılında Amasya Bimarhanesi'nde yapılan onarım olarak 1.500 liralık bedelle avlusunun temizliğinin yapıldığı yazılı olsa da EEMGM'nün ne 1946-52 yılları arası yapılan onarım listesinde ne de 1949-1953 yılları arası müdürlüğün çalışma listesinde 1950 yılından sonra Amasya Bimarhanesi'nin ismi geçmektedir. Yalnızca 1948 yılında Bayındırlık 646/8 no'lu bütçesinden 24.596 lira ile, 1949 yılı "Genel İnşaat" bütçesinden 25.000 lira ile onarım yapıldığı yazılıdır. Bundan sonra Amasya Bimarhanesi'nin adına 1957 yılındaki onarım listelerinde rastlanılacaktır.[232]

Bu durum 1948'lerde başlayan onarımın 1950'de son bulduğunu göstermektedir Ancak onarımından 6 yıl sonra yapının tekrar gündeme gelmesi hem yazışmalardan hem de eski fotoğraflarından anlaşıldığı üzere aslında yapılan onarımın bitmediğini göstermektedir. Vakıfların ileriki yıllarda yazılan raporlarında da bu uygulama "kısmen onarıldığı" şeklinde aktarılacaktır.[233] Tektaş (1985;17) çalışmasında yapıdan "1945 yılında restore edilmeye başlanmış (fotoğraflarda da görüldüğü üzere) ancak çeşitli sebeplerle tamamlanamayarak yarıda bırakılmıştır" şeklinde bahsetmiş; giriş cephesinin fotoğrafını paylaşmıştır.

Müteahhitle yaşanan sorunlar

1949 yılından sonra yapıda onarım işine devam edilememesinin onarım işini alan kişilerle yaşanan sorunlardan kaynakladığı görülmektedir. Müteahhit ile Ali Saim Ülgen arasında geçen karşılıklı yazışmalardan sürecin bir bölümüne tanık olunmaktadır. Buna göre onarım öncesindeki keşifte belirtilen iş miktarları ile müteahhidin yaptıkları arasında farklar vardır. Bir yandan da müteahhit, yaptığı fazla işlerin parasını alamamaktan şikayetçidir. Yazışmalarda iki tarafın birbirlerine karşı memnuniyetsizlikleri dile getirilmiştir. 21.04.1950 günü Müteaahit Mustafa Afşar'ın vekili olan Nazmi Gençoğlu, yaptığı fazla işlerden para alamamaktan ve aldığı süre uzatması cezasından şikâyetlerini dile getirdiği ve yardım istediği mektubunu Ali Saim Ülgen'e gönderir (Şekil C.26).[234]

---

[232]Müdürlüğün 1957 yılı bütçesinde abide onarımları için teklif edilen ödeneğin sarf olunacağı yerlerden birisi de Amasya Bimarhanesi'dir. Onarımı için 50.000 lira bütçe belirtilmiştir.
[233] VGM Arşivi 0500176-RP002.
[234] ASÜA, TASUDOC0696014.

Bu taleplere Ali Saim Ülgen'in ne cevap verdiği bilinmemektedir. Arşivde bulunan tarihi belirtilmemiş başka bir belgede "Amasya Bimarhanesi'ne yapılan fazla iş miktarı" adıyla hazırlanan bir liste yer almaktadır. Listedeki iş kalemlerinin taş işleri ile alakalı olması bu mektupta belirtilen taş ihzarını gösterdiğini düşündürmektedir (Şekil C.27).[235]

Müteahhit başka bir vekili ile tekrar şikayetçi olmuş ve bunu 11/10/1951 gün ve 1660 sayılı bir dilekçede Bayındırlık Müdürlüğü'ne iletmiştir. Dilekçede başka birinin ismi yazılıdır. Bunun sebebi tam bilinmemektedir. Müteahhitin değişmiş olabileceği ya da ismi geçen kişinin müteahhitin ortağı veyahut alt taşeronu olabileceği akla gelen ihtimallerdir. Ali Saim Ülgen, bu dilekçeye cevap olarak işi kötü ve eksik yaptığı için müteahhitten şikayetlerini belirtmiş, şartnamede belediyenin göstereceği yere kaldırılmasının yazılmış olmasına rağmen yıkım işleri molozun halen şantiyede olduğunu, şartnamenin 6. poz numarasında yazılan müellon duvarların istenilen intizamda ve tarihi numunelerine uygun yapılmadığı, çimento harçlarının taşırıldığı, kaplama işlerinde derzlerin iyi yapılmadığı, revakların üstünü örten kapak taşlarının yapılırkenki eksikliklerini, blokaj işinde de şartnameye uygun yapılmadığını, köşe payandalarda baştan savma ve kusurlu taş işlerinin olduğunu, revaklardaki ahşap gergilerin duvar içine giren kısımlarında istenilmesine rağmen katranlanmadığını yazmıştır (Şekil C.28).[236] Ayrıca imalatını yapmadığı ancak "taslak halindeki malzemeler'in de kabulünü isteyen müteahhidin isteğinin uygun olmadığını, eksik görülen işler tamamlanmadıkça da onarımın kati kabulünün yapılmayacağını ve hesaplar arasındaki farklar konusunda Bayındırlık Bakanlığı'nın onayının alınması" gerektiğini söylemiştir.

1948 - 50 yıllarında yapılan ve tamamlanamayan işler

Amasya Bimarhanesi'ne ait 1948 onarım keşfi, 1949 onarım keşfi ve sonrasında 1949 kat'i hesap belgelerine dayanarak ayrıca yapının onarım öncesi ve sonrası fotoğrafları kıyaslanarak 1948-1950 yılları arasında yapılan yada yapılamayan işler tespit edilebilmektedir. Buna göre onarım süreci sonunda şartnamede yer alan işlerin bazılarının yapılıp bitirilirken, bazılarının yarım kaldığı bazılarına ise hiç başlanamadığı görülmektedir.

---

[235] ASÜA, TASUDOC0696012.
[236] ASÜA, TASUDOC0696122-28.

1948 yılına ait keşif belgelerine göre "moloz taş duvar, tonoz ve tuğla kemer sökülmesi, çürütme, ahşap döşeme sökülmesi, muellon moloz duvar, mevcut tuğla, kiremit, ahşap, taş aksamın istif ve temizliği, kesme taş duvar küfeki kaplama, kemer taşı, kesme taş pahlı derzli cephe kaplaması, kesme taş cetvelli derzli cephe kaplaması, iskele ve askıya alma, taş kapak, raspa, gorjerinli silme, silme montajı, çörten, küfeki cümle kapısı sokl ve eşik, iş iskelesi" iş kalemleri yapılmıştır.[237]

1949 yılında ise 1948 yılındaki birçok işin devam edilmesinin planlandığı anlaşılmaktadır. Söküm işleri, çürütme, moloz taş duvar yapımı, taş kapak yapımı, iskele ve askıya alma, kemer taşı yapım işleri ve kaplama işleri bunlardan bazılarıdır.

Kaplama işlerinde dikkat çeken durum cetvelli derzli olarak geçen kesme taş kaplama iş tanımının 1948 yılında hedeflenenden daha az yapıldığı hatta 1949 yılına ait kati hesap cetvelinde yer almadığı görülmektedir. Buna karşılık pahlı derz kaplamasının hedeflenenden daha fazla yapıldığıdır. Nitekim yapının giriş cephesinde yapılan uygulamalar incelendiğinde 1948-50 onarımında yapıldığı anlaşılan taş kaplamaların çoğunlukla pahlı derzli detayda oldukları görülmektedir. Cetvelli derz ile yapılması planlanan birçok kaplamanın pahlı derzli detay olarak yapıldığı anlaşılmaktadır (Şekil 4.40).

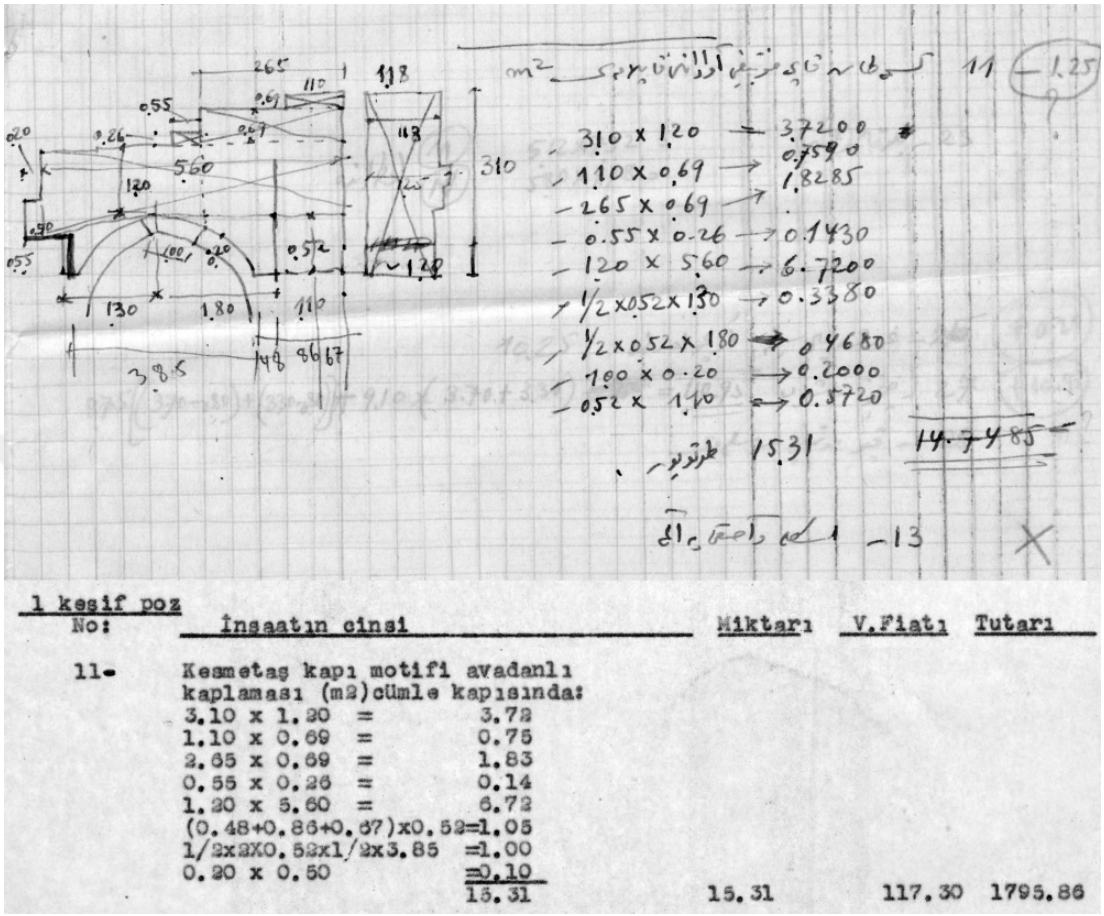

Şekil 4.40 : Onarımda yapılan cetvelli derzli ve pahlı derzli taşlar (İnan Ocak, 2013).

1949 yılında yapılacak iş tanımlarına yeni bir kaplama türü olarak "kesme taş kapı motifi avadanlı kaplaması" eklenmiştir. Cümle kapısında yapıldığı söylenen bu kaplama, detay olarak kesme küfeki taş kaplamayla aynı olup taçkapının bütünlenmesinde yapılan yeni taş kaplama işlerinde yapıldığı görülmektedir[238].

[237] ASÜA, TASUDOC0696053-57 ve TASUDOC0696092.
[238] ASÜA, TASUDOC0696124.

Ülgen, bu hesaplamayı eskiz niteliğindeki kendi notlarında bir çizim üzerinden yapmıştır. Çizim bimarhanenin taç kapısının üzerindeki tamamlamaya aittir. Her taşın hesabını tutarak yapılan işin miktarı bulunmuştur (Şekil 4.41).

1 keşif poz No: | İnşaatın cinsi | Miktarı | V.Fiatı | Tutarı

11- Kesmetaş kapı motifi avadanlı kaplaması (m2)cümle kapısında:

3.10 x 1.20 =	3.72			
1.10 x 0.69 =	0.75			
2.65 x 0.69 =	1.83			
0.55 x 0.26 =	0.14			
1.20 x 5.60 =	6.72			
(0.48+0.86+0.67)x0.52=	1.05			
1/2x2X0.52x1/2x3.85 =	1.00			
0.20 x 0.50 =	0.10			
	15.31	15.31	117.30	1795.86

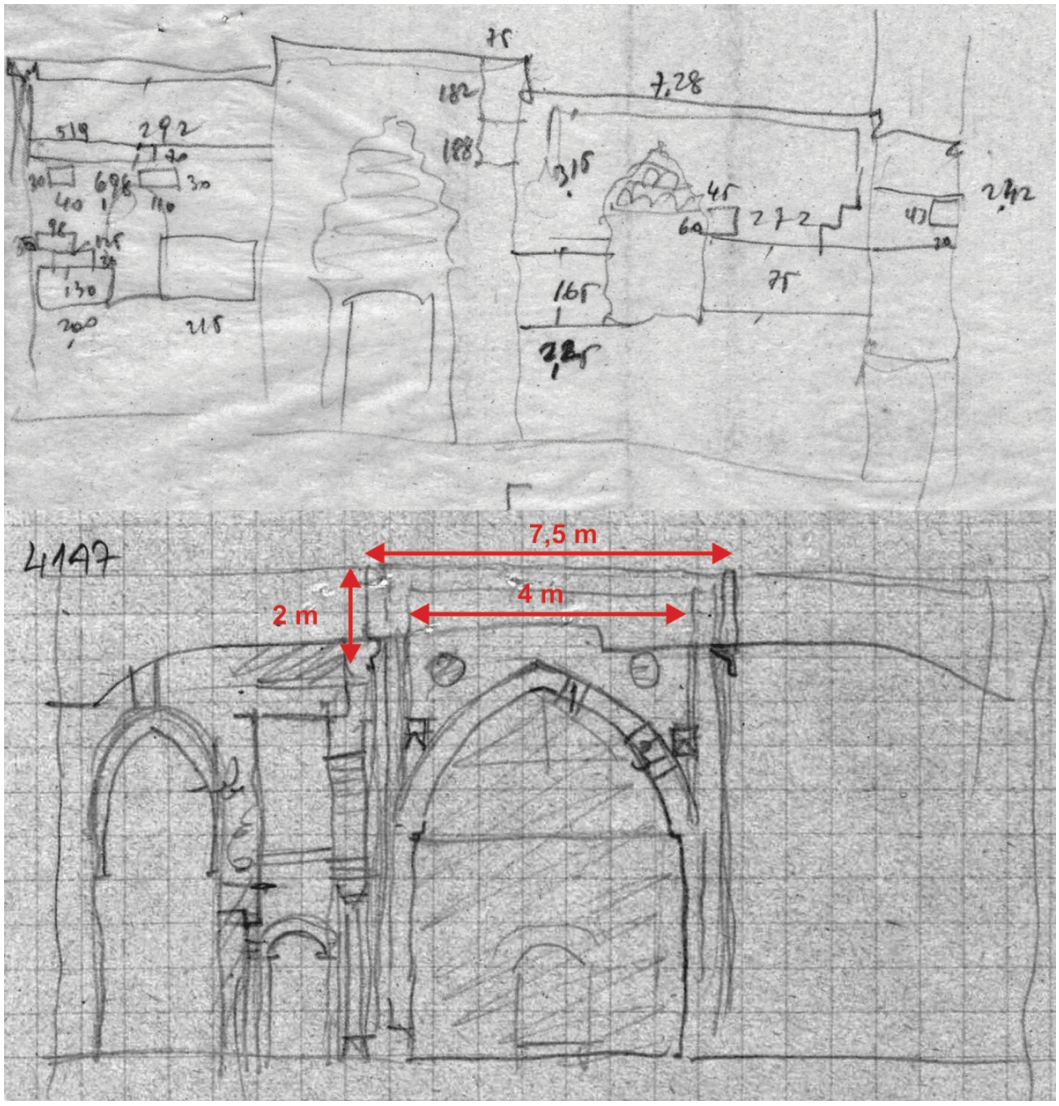
Şekil 4.41 : Ülgen tarafından hazırlanan taçkapıdaki tamamlama işinin eskiz çizimi ve hesaplamaları (ASÜA, TASUDOC0696125).

Ancak 1948 yılı keşif belgeleri incelendiğinde "kesme taş duvar küfeki kaplama" işinin ayrıntılı hesaplarında cümle kapısı üst kısmında yapılacak işin aşağıdaki gibi bulunduğu görülmektedir:

$$2x2.00x1.00 + \frac{7.50 + 4.00}{2}\ x.2.00 + 2x1.00x2.00 = 20.50$$

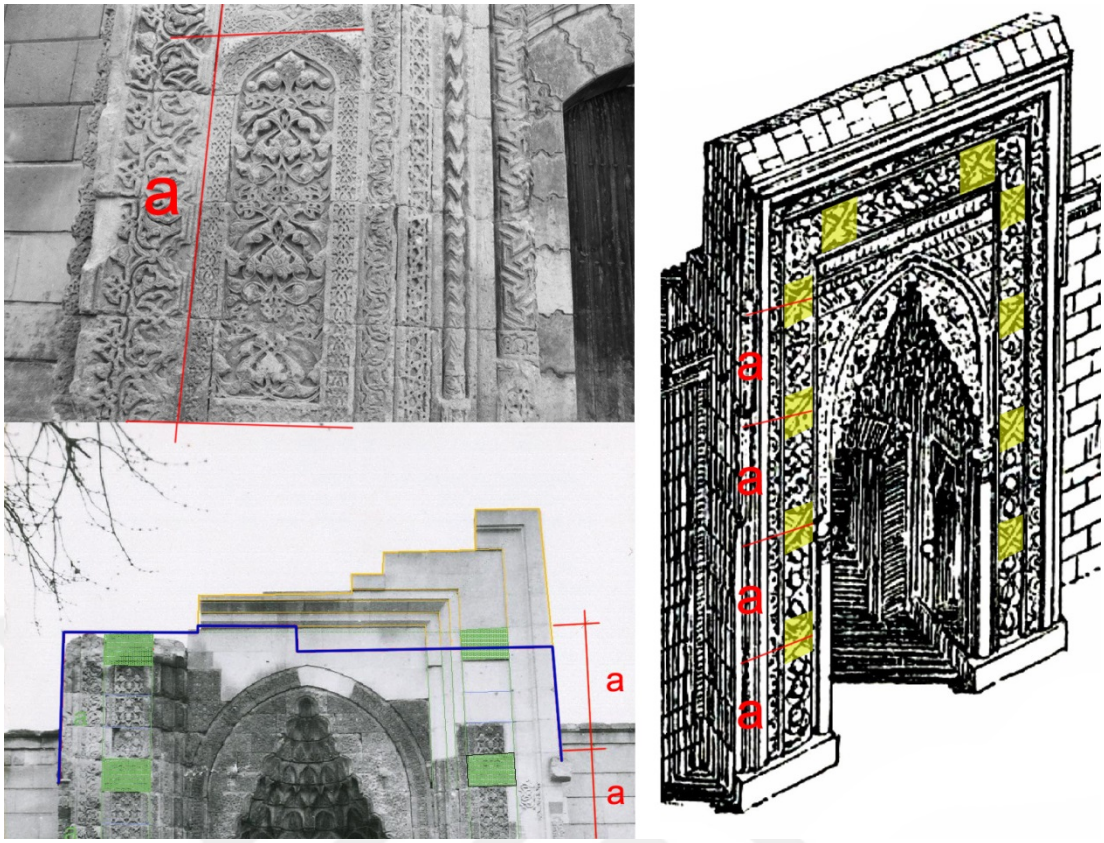
Bir yüzey alanı hesabı olan bu denklemden 2.00 değerinin tamamlanacak seviye yüksekliğini gösterdiği düşünülmektedir. 7.50 metre taçkapı genişliğine, 4.00 metre ise taçkapının yan bordürleri olmadanki genişliğine denk gelmektedir. Taçkapının yan yüzeyleri, hesap içerisine katılmış olmalıdır. Yine de ölçülerden nasıl bir yüzey alanı hesaplaması yapıldığı tam olarak anlaşılamamaktadır. Eşitliğin 19,50 olması

gerekirken tutmayan bu hesabın kasıtlı olarak mı yapıldığı ya da yanlışlıkla mı yazıldığı bilinmemektedir (Şekil 4.42).

Şekil 4.42 : Ali Saim Ülgen'e ait 1948 tarihli Bimarhane ölçü defterinden örnek bir çizim (ASÜA, TASUDOC0696168, TASUDOC0971007).

1949 yılında yapılan bu uygulamada taçkapının güney köşesinden başlayarak bir taş sırası bitirilmeden diğer taş sırasına geçilmiştir. Bazı taşların yüzey hattından çıkıntı yaptığı görülmektedir. Bunların referans almak üzere yapıldığı düşünülmektedir. Çünkü onarım öncesinde yapının durumuna bakıldığında taçkapının en üst kotundan bir taş seviyesi kalmamıştır. Kuşkusuz taçkapının mevcut kot seviyesinden daha da yükselmesi gerekmektedir. Ancak taçkapının ne kadar yükselmesi gerektiği yapıdan gelen izler doğrultusunda tam olarak belirlenememektedir. Bunun için de Ali Saim Ülgen taçkapı üzerindeki bordür ve bezemelerden referans alarak 'deneme' yapmış olmalıdır.

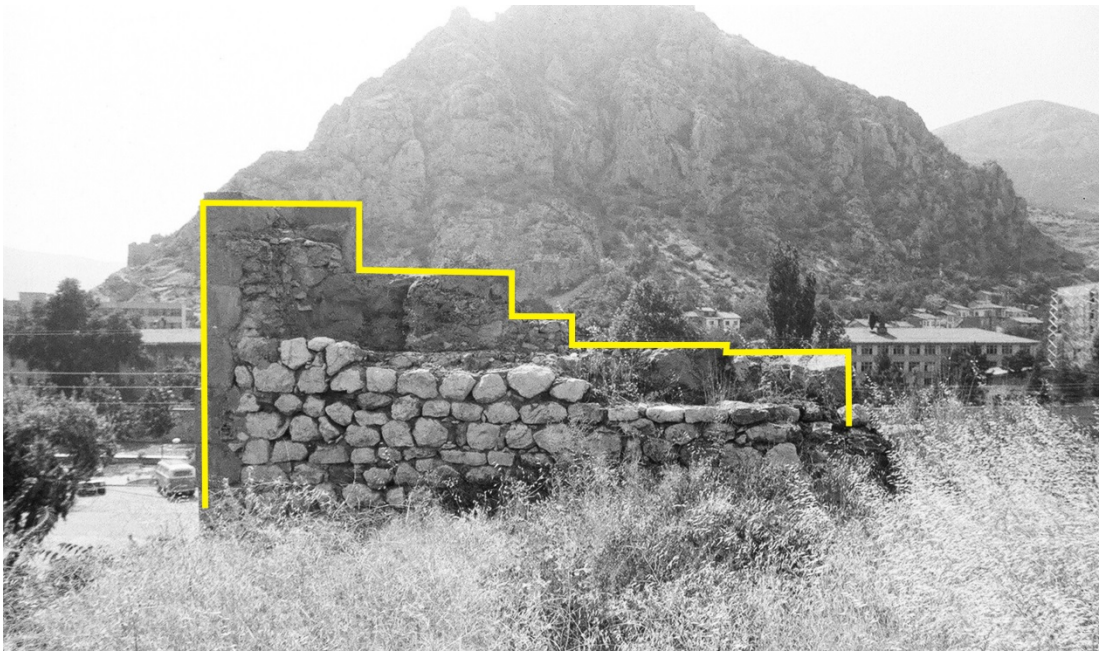

Şekil 4.43 : Bimarhane'nin taç kapı bordürlerinde, baş ve son taşı özelleştirilmiş dört sıra taşla bir motif oluşturulmuştur. Ülgen'in, taç kapının sol en üst köşesinde motifin son taşını referans alarak sağ tarafında yapacağı tamamlamada yerine koydurduğu anlaşılmaktadır.

Yapının taçkapısı incelendiğinde birçok orta çağ anıtsal yapısının taçkapısındaki tekrar eden bezemelerden farklı bir kompozisyon olduğu görülmektedir. Kavsarası üzerinde görülen bezeme kuşağı dört sıra taşın üst üste gelerek oluşturduğu bir motifin tekrarından oluşmaktadır. Onarımı öncesinde taçkapı üzerindeki bu motiflerden dört blok kaldığı görülmektedir. Her biri 'a' değeri olarak tanımlanan bu motifin, onarım öncesinde taçkapının kuzey ucunda son taş sırası kalmışken güney ucunda ise bu taş kalmamıştır. Güney uçta eksik olan kısmın yeni taş kaplamaları yapılırken iki motifin kesişim taşının da kaba yonu olarak yerleştirildiği görülmektedir. Bu taş seviyesinden sonra da dışta dolaşan bordür 90 derecelik bir açıyla kırılarak çerçeveyi dönmüştür. Bu nedenle belirgin olarak yapılan taşın, taçkapının yüksekliğini belirlemek için yapılan bir referans noktası olarak yorumlanmıştır (Şekil 4.43).

Taçkapının arka yüzeyinde görüldüğü üzere yapılan kaplamaların arkasındaki moloz taş duvarın eksik olduğu görülmektedir (Şekil 4.44). Bu durumdan dolayı

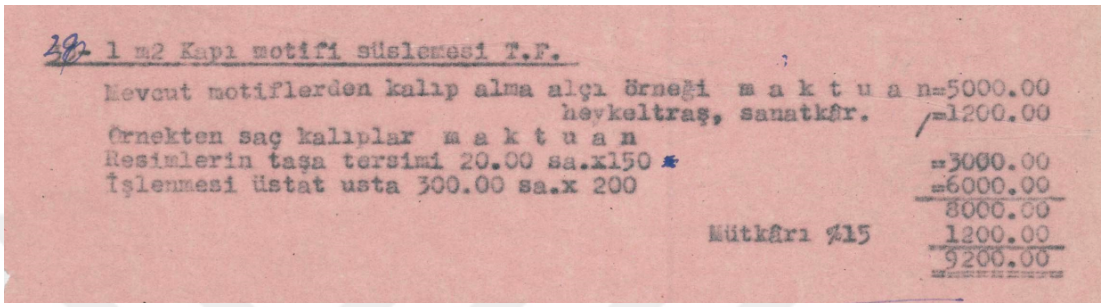
tamamlamanın kasıtlı olarak yarım şekilde bırakılması ihtimali, akılcı bir çözüm olarak gözükmemektedir. Eldeki veriler ışığında Ali Saim Ülgen'in baştaki niyeti taçkapının bütünlenmesine yönelik olduğu ve bunu yapmak için deneme ile işe başladığı kabul edilmektedir. Ancak yine de uygulama süreci tam olarak aydınlatılamamaktadır. Neden deneme olarak başlayan iş bitirilememiştir sorusu akla gelmektedir. Yapının restorasyonu sırasında müteaahit ile anlaşılamaması müteahhitin yaptığı işlerin beğenilmediğine dair birçok yazışma olması düşünüldüğünde bu soruya müteahittin işi yarım bıraktığı şeklinde cevap verilebilir. Nitekim sadece taçkapının tamamlanması işinde değil yapının birçok noktasında devam eden uygulamalar yarım kalmıştır.

Şekil 4.44 : Taçkapıda yapılan kaplamaların arkasındaki moloz taş duvarın eksik olduğu görülmektedir (VGM Arşivi).

Onarım süreci tam olarak tanımlanmasa da taçkapının tamamlanmasıyla ilgili bulunan bu yeni veriler, koruma kuramı alanında birçok defa üzerine yorum yapılmış olan Amasya Bimarhanesi'nin taçkapısının tamamlanmasının farklı bir hikayesi olduğunu göstermektedir. Bu zamana kadar yapının taçkapısında yapılan tamamlama şekli, günümüzde de geçerli olan modern bir koruma anlayışı taşıdığı kabul edilerek birçok defa kendinden bahsettirmiştir. Erder 1967'de yayımladığı bir çalışmasında "Ali Saim Ülgen tarafından yapılan ilginç restorasyon konsepti" notuyla Amasya Bimarhanesi'nin fotoğrafını paylaşmıştır. Bakırer (1985), bimarhanenin tamamlama şeklinin "taçkapısı, çerçevenin üst kısmında, yatay yönde uzanan bordürlerin

basamaklı kesilen düzeni ile aralarındaki tek örnek" olduğunu söylemiştir. Sonraki yıllarda Hersekli (1993a;321) de Bimarhane'deki bu uygulama için "eserin taçkapısı üzerinde tamamlayıcı bir restorasyon yerine yalnızca kapının eski boyutunu hissettirecek ölçüde bir onarım yapılmış olup, yeniden yapılan kısımlarda kenar bordürlerinin süslemeleri de işlenmemiştir. Söz konusu onarım tutumu, kapının bir onarım geçirmiş olduğunu açıkça ifade etmesi yönünden Venedik Tüzüğüne uygundur" yorumunu getirmiştir.

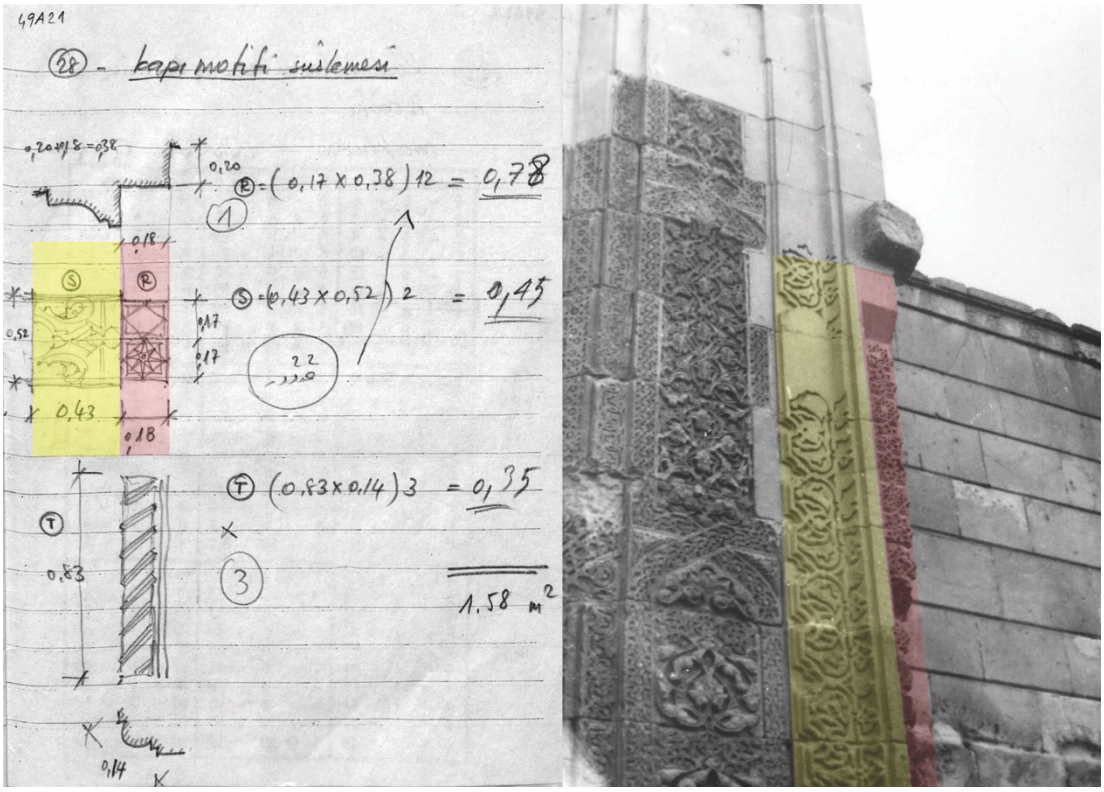

38- 1 m2 Kapı motifi süslemesi T.F.
Mevcut motiflerden kalıp alma alçı örneği m a k t u a n=5000.00
heykeltraş, sanatkâr. /=1200.00
Örnekten saç kalıplar m a k t u a n =3000.00
Resimlerin taşa tersimi 20.00 sa.x150 =6000.00
İşlenmesi üstat usta 300.00 sa.x 200 8000.00
Mütkârı %15 1200.00
9200.00

Şekil 4.45 : Kapı motifi süslemesinin yapımı olarak tanımlanan işin şartnamedeki açıklaması.

Ancak Ülgen'in yaptığı hesaplamalardan Bimarhane'nin taç kapısının yıkılmış olan kısmını, diğer anıtsal yapı taçkapı tamamlama örneklerinde olduğu gibi bütünlemek istediği anlaşılmaktadır. Hatta Ülgen'in bezemeleri bile yapmak istediği hesaplamalarında ortaya çıkmaktadır. Bu isteği fenni şartnamede 33 poz numaralı "kapı motifi süslemesi" işi olarak yer almaktadır. Bu işin açıklaması "mevcut örneklerinden kalıplar alınarak hazırlanmış kaplama üzerine iskelesi ve her çeşit işçiliği dahil olmak üzere aynı şekil, derinlik, motif ve ebatta işlenecektir. Eskilerden hiçbir farkı olmayacak ve bu işte çok itina gösterilecek, kontrollüğün münasip göreceği usta ve işçilere yaptırılacaktır" şeklinde yapılmıştır.[239] Kapı motifi süslemesinin yapımı, şartnamede yer alan en pahalı iştir (Şekil 4.45). Taş kaplama işlerinin birim fiyatları 83 ile 115 lira arasında bir değerken, bezemelerin işlemesinin birim fiyatı 920 liradır. Yaklaşık "2.00 x 2.00 = 4.00" metre olarak işin miktarı hesaplanmıştır. 1948 yılında gerçekleştirilen uygulamalar arasında bu iş yer almazken 1949 yılında yapımına başlandığı görülmektedir. 1949 yılına ait kat'i hesap cetvelinde 28 poz numaralı "kapı motifi süslemesi (m^2)" olarak tanımlanan işin birim fiyatı 174,82 liraya düşürülerek ancak 1,58 metre yapıldığı yazılıdır. Nitekim Ali Saim Ülgen'in 1949 yılında yapılan işleri hesaplamak için kullandığı defterde yer

[239] ASÜA, TASUDOC0696071.

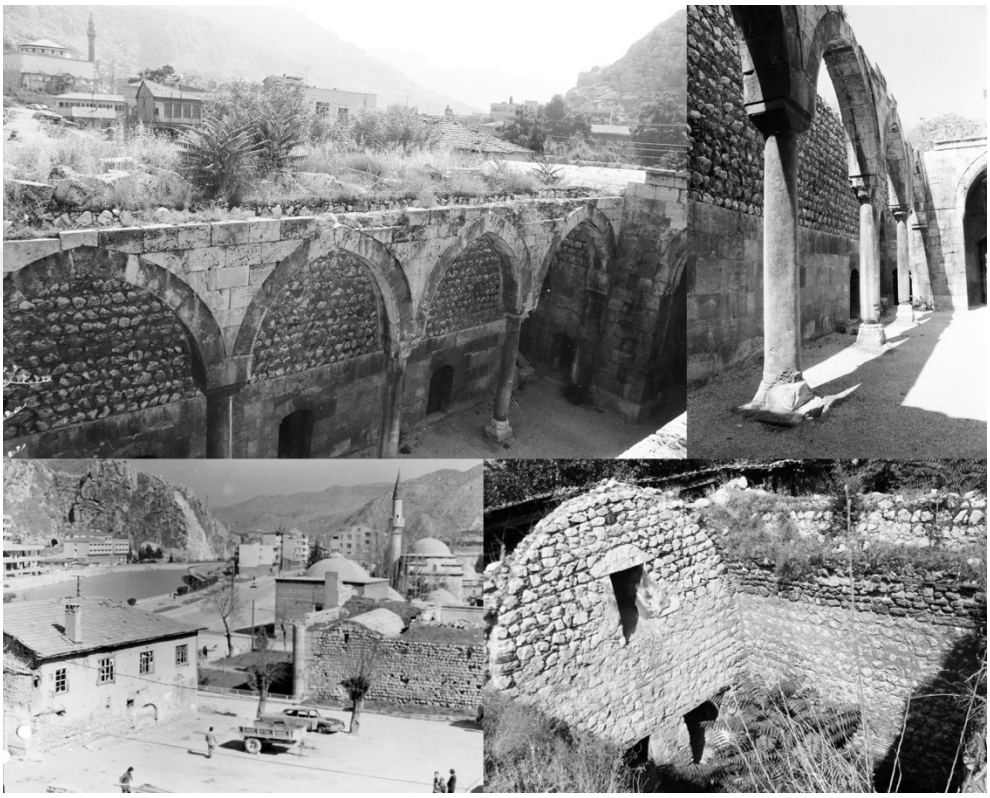
alan eskizlerde bu hesabı nasıl bulduğu çizimle görülmektedir. Ayrıca taçkapının kuzey tarafında bulunan köşe sütunçe başlığının güney tarafta karşılığı olarak konulan taşın, üzerinde bezemesi işlenmek istendiği için yüzeyden taşılarak konduğu düşünülmektedir (Şekil 4.46).

Şekil 4.46 : Taçkapıda yeniden işlenen bezemelerin ne kadar yapıldığına ilişkin Ülgen'in hesabı (sol:ASÜA, TASUDOC0696232 / sağ:VGM Arşivi).

Onarım öncesi yapının fotoğraflarına bakıldığında fenni şartnamede "taş kapak" "gorjerinli silme" ve "ahşap hatıl" olarak tanımlanan işlerin de yarım kaldığı görülmektedir. Bunlardan ahşap hatıl yapılması işi "revaklarda sütunlarla duvarlar arasına konulan ve duvar içlerinde de devam ettirilen vasati 0.12x0.10 olmak üzere kuru ardıç kerestesinden örneklerine uygun gergi ve hatıl imal edilecek ve yerlerine başları başlıklı olarak konulacak ve ahşabın duvara temas eden yerlerine rutubet görecek kısımları katranlanacaktır" şeklinde yazılmıştır. 1949 yılı onarımına ait keşif belgelerinde 3 x 1.95 (adet x metre) miktarında ahşap hatıl yapıldığı yazılıdır. Revak kemerlerindeki sütunların arkadaki duvarla bağlantısını sağlayan gergilerin birçoğunun çıkarıldığı ancak yenisi yapılmadığı için yerlerinin boş kaldığı görülmektedir. Ayrıca Ülgen Bayındırlık Müdürlüğü'ne müteahhitten şikayetlerini dile getirdiği yazısında bu iş kalemiyle ilgili olarak bu iş yapılırken katran sürülmediğini belirtmiştir. Gorjerinli silmenin de yapının batı cephesi duvarında ve

revakların üstünün bir bölümünde yapıldığı görülmektedir. Yeniden kurulduğunu söylediği güney yöndeki revak kemerlerinin üstünün ve doğu ana eyvan duvarının üstünün tamamında ayrıca batı yönündeki giriş eyvanın bir bölümünde silme yoktur. Yine güney yöndeki revak bölümü üstündeki taş kapaklar yerleştirilmemiştir (Şekil 4.47). Ayrıca fenni şartnamede yapılması öngörülen yapının giriş cephesinde gorjerinli silmelerin üzerine yapılmak istenen dendanlar hiç yapılamamış, keşif belgelerinde yer almamıştır.

Şekil 4.47 : Amasya Bimarhanesi'nin onarımında üst örtüsüne müdahale edilememiştir (VGM Arşivi).

Şartnamede "kaba taraklı sünger taşı tonoz" olarak tanımlanan iş bimarhanenin ana eyvanın yanında bulunan iki mekanında yok olan tonozların yeniden yapılmasına yöneliktir. İşin açıklamasında ocaktan gelecek olan sünger taşının çimento esaslı harç ile kullanılacağı yazılıdır. Ancak yapının onarım sonrası fotoğraflarında bahsi geçen mekanların tonozlarının olmadığı görülmektedir. Ayrıca yapının üst örtüsüne de herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır.

1950-90 yılları arası yapının durumu

Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü'nün yürüttüğü bu onarım sonrasında yapının yeni bir işlev verilerek kullanılması mümkün olmayacaktır. Uzun bir süre daha yapı

boş kalmıştır. Vakıflar arşivinde bulunan 1969 tarihli abide ve eski eser fişinde yapı için "yarı harap durumdadır" yazılıdır. 1972'de yapıyı gören Prof. Dr. İlter Uzel de harabe halinde olduğunu aktarmıştır.[240] Aynı yıl yapıda onarım yapıldığı ile ilgili bir bilgi mevcuttur. Vakıflar arşivinde yer almamasına karşın 22 Mart 1972 tarihli Resmi Gazete'de Vakıfların projelerinin yer aldığı listede "Bedesten ve Tımarhane" şeklinde onarım kaydı vardır. Ayrıca 1971 yılı için bir harcama bedeli yazılmamışken 1972 yılı için 270.000 lira bedel yazılıdır. İki yapı için de belirlenen onarım bedelinden anlaşılacağı üzere kapsamlı bir uygulama yapılmamış olduğu düşünülmektedir.

Dönemin koruma örgütü olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından Edirne'de yapılan toplantıda Amasya Darüşşifası'nın korunması gerekli eski eser olarak tescili yapılmıştır. A-1754 23.7.1979 sayı ve tarihli kararda ayrıca "taçkapısı ve diğer hususlarının onarım projelerinin" kurul onayı alındıktan sonra uygulanması gerektiği yazılmıştır. 10.10.1986 gün ve 1062 sayılı kararda Ankara Bölge Koruma Kurulu tarafından yapının çevresinde koruma alanı oluşturulmuş; bu alanda yapılaşmaya gidilmemesi yönünde karar alınmıştır.

Amasya Bimarhanesi'nin onarım görmesi ve Prof. Dr. Afet İnan'ın girişimleri ile "Tıp Tarihi Müzesi" olarak düzenlenmesi için bazı çalışmalar yapıldığı ancak gerçekleşmediği; kurulması amaçlanan söz konusu müzenin 1982 yılında Erciyes Üniversitesi tarafından Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi'nde kurulduğu bilinmektedir (Tektaş, 1985, 17).

1991-97 onarım süreci

1987 yılında Amasya Bimarhanesi'nin onarımı için tekrar çalışmaların başlatıldığı görülmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde yer alan 1987 tarihli abide ve eski eser onarım fişine göre 50.000.000 TL bedel ile yapının restorasyonu yapılmak istenmektedir.[241] Yapılacak işler aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

1. Avlu ve odalarda araştırma hafriyatının yapılması
2. Doğu odaların başlangıcındaki yıkık olan tonoz aslına uygun olarak tamamlanacaktır.

[240] Prof. Dr. İlter Uzel, Bimarhane'nin Sabuncuoğlu Müzesi olarak kullanılmasında katkı sağlayan ayrıca müze sergilerine danışmanlık yapan tıp tarihi konusunda çalışmaları bulunan öğretim üyesidir. 24.02.2016 tarihinde kendisiyle yapılan görüşmede yapı ile ilgili bilgiler alınmıştır.
[241] Belgede Restoratör Tülin Yelkovan ve İnş.Y.Tek. Ömer Ertan'ın imzaları yer almaktadır.

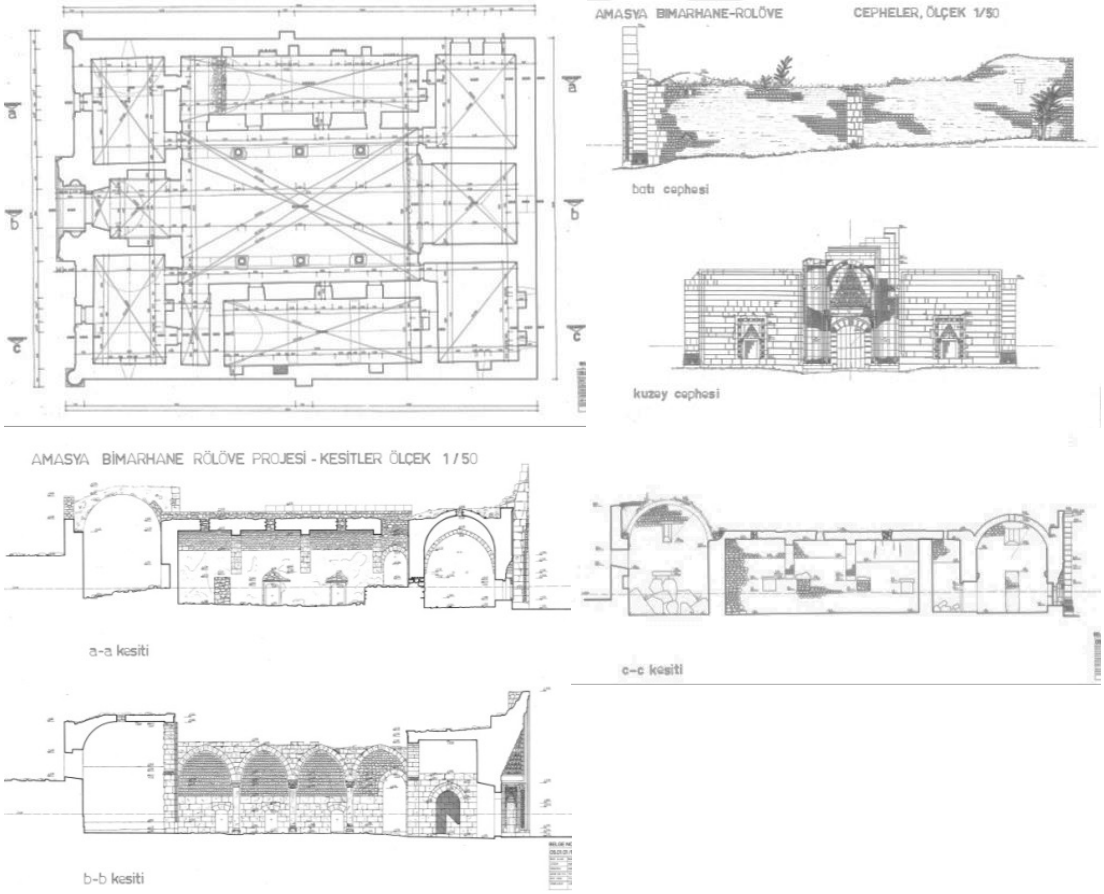
3. Revak üst örtüsü orijinal döşemesine göre yapılacaktır.

4. Baş eyvanın doğu ve batısındaki oda tonoz izleri araştırılacak, bu izler tonoz örtüsünün tamamlanmasına yettiği takdirde tonozlar tamamlanacaktır.

5. Mevcut tonoz izler ile bulunacak yapının üst örtüsü tamamlanacak, bu izler yeterli görülmediğinde, ahşap malzeme ile üst örtüsü yapılacaktır.

6. Yapının üst örtüsü tamamlandıktan sonra iç odalardaki sıva, badana, elektrik tesisatı, taban döşemesi, dış cephe derzleri ve avlu döşemesi gibi buna benzer işler yapılacaktır.

Ayrıca 1987 tarihli bir rölöve çalışması bulunmaktadır. Plan, üç kesit ve iki cephe çiziminden oluşan paftalar yapının mevcut durumunu yansıtmaktadır. Yapıdaki birçok bozulma çizimler üzerinde gösterilmiştir. Yapının ölçü bilgileri de mevcuttur (Şekil 4.48).

Şekil 4.48 : Amasya Bimarhanesi'nin 1987 tarihli rölövesi (VGM Arşivi)

Ancak Vakıfların onarım talebinin nasıl sonuçlandığına ilişkin herhangi bir yazılı belge bulunamamıştır. Yalnızca 1987 yılında yapının içinde moloz yığınlarının temizlenerek dökülen taşların yerine konulduğu bilinmektedir.[242]

1988 yılında tekrar eski eser onarım fişi hazırlandığı görülmektedir. 200.000.000 TL ayrılan tahsisatla aşağıdaki işlerin yapılması planlanmıştır:

1. Yapının iç mekânlarında, avluda ve çatı kısmında gerekli araştırma hafriyatı yaptırılacaktır.

2. Araştırma hafriyatı yapıldıktan sonra çıkacak işler ve kotlar değerlendirilecektir.

3. Çıkan iz, kot ve restorasyon projesine göre, avluya giriş sağ ve soldaki eskiden yıkılmış olan iki aranın moloz taş tonozları tamamlanacaktır.

4. Yapının yarım kalan portali kontur? olarak yonu taşından yapılacak taş yüzlerindeki tezyinat yapılmayacaktır.

5. Portalin ve büyük eyvanın sağ ve solundaki mekan üzerleri restorasyon projelerine göre yapıldıktan sonra, yapının kotları tesbit edildikten sonra, idarece çizilecek ahşap oturtma çatı projesine göre, eserin çatısı yapılacaktır. Çatının eserin görünümünü bozmaması için %15 meyilli olarak üzeri bakır ile kaplanacaktır.

7. Eserin çatısı ve çatı kaplaması yapıldıktan sonra iç mekânlarda ve avluda çıkan izlere, orijinaline veya bunlar bulunmadığında projeye göre iç mekânların ve avlunun taban döşemesi, kapalı bölümlerin iç sıvası, badanası, kapısı, penceresi, sıhhi ve elektrik tesisatı, dış cephe moloz taş duvar derzleri gibi benzer işler yapılacaktır.

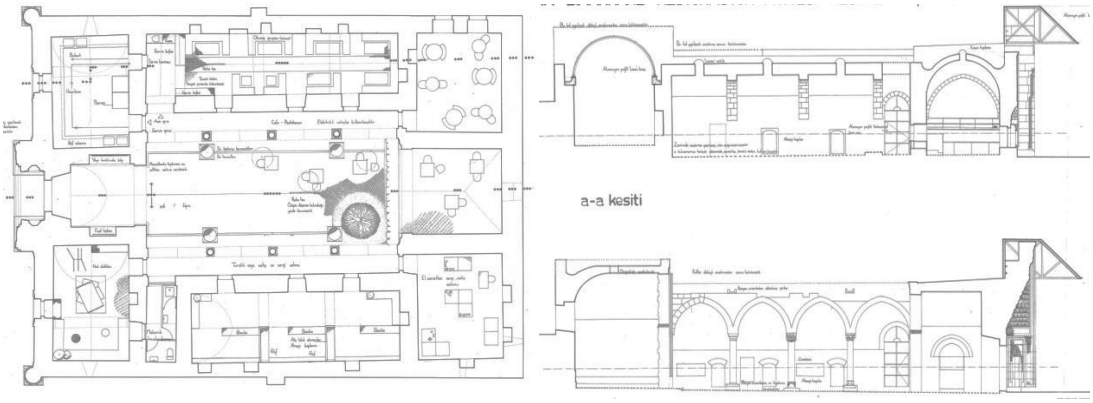
8. Yapının ön ve arka bölümündeki boşluklar ise eserin onarımı tamamlandıktan sonra mahalli belediye başkanlığı ile irtibata geçilerek projelerdeki bahçe düzenlemesinin yapılması sağlanacaktır.[243]

---

[242] VGM 05001076-RP003 no'lu raporda Amasya Valiliği'nden bu bilginin öğrenildiği yazılmıştır. Ayrıca 1988 eski eser onarım fişinde 'önceki yıllarda yapılan işler: Avlu ve oda içlerinin temizliği eski taşların istifi' yazılıdır.

[243] Eski eser abide fişi Restoratör Tülin Yelkovan, Tekniker Ömer Ertan, Mimar Nilgün Dağıstanlılar (Olgun) tarafından hazırlanmıştır.

Onarım sonrası yapının kullanımına yönelik bir tefriş planı ile küçük notlarla müdahalelerin üzerine yazıldığı kesitler hazırlanmıştır (Şekil 4.49).

Şekil 4.49 : 1988 tarihli restorasyon projesi (VGM Arşivi)

Buna göre yapıda kafe, turistik eşya satışı, sergi salonları şeklinde bir kullanım planlanmıştır. Eski eser abide fişinde belirtildiği gibi yapıda araştırma yapılarak özgün kot ve seviyeleri belirleceği hedeflenmiş bunun için de kesitte mekanların zeminleri kesikli çizgi ile çizilerek "zeminde araştırma yapılacak, izler değerlendirilecektir. İz bulunamaması halinde döşemede parke taş, taraklı beton kullanılacaktır" notu düşülmüştür. Benzer şekilde ana eyvanın yanında bulunan tonozları olmayan mekanlar için "yapılacak detaylı araştırmadan sonra belirlenecektir" notu yazılıdır. Ancak bu tonozların yeniden yapımında "alüminyum profilli 'lexan' tonoz" şeklinde yapılacağı yazılıdır. Eski eser onarım fişinde yapının üzerine ahşap oturtma çatı üzerine bakır kaplama yapılacağı yazılıyken restorasyon projesi kesitlerinde taçkapının üzerinde "aluminyum profilli lexan sacak" diğer kısımlarda ise "kurşun kaplama" olacağı yazılıdır. Ayrıca beyaz çimentodan dökülmüş çörtenlerin avludan geçen kesitte revak kemerleri üzerine konulduğu görülmektedir.

Vakıflar bu çalışmalarını 23.02.1989 tarihli yazısı ile ilgili Ankara KTVKK'na göndermiştir. Aynı yılın Temmuz ayında kurula sunulan rölöve ve restorasyon projelerinin yeterli olmadığına, "yapının özgün mimarisi gerekse eski işlevine uygun kullanımını, iç ve dış donanımlarını belgeleyecek bilimsel araştırma yapılarak veri toplanmasına" ayrıca gerekli araştırma kazı ve sondajların yapılarak elde edilecek bulgulara göre eski işlevine yönelik bir düzenlemeyi amaçlayan 1/50 ölçekli restitüsyon ve restorasyon projelerinin ve belgelerinin hazırlanmasına ilişkin 292

sayılı kurul kararı alınmıştır.[244] Bu kararın alındığı tarihlerde henüz 378 sayılı ilke kararının mevcut olmadığı göz önünde bulundurulduğunda yasal bir gereklilik olmamasına rağmen Koruma Kurulunun Amasya Bimarhanesi'nin restitüsyon araştırma ve projesinin hazırlanmasını istemesi önemlidir.

1989 yılı itibari ile yapıyla ilgili yazışmalar Kayseri'de koruma kurulunun kurulmasıyla Kayseri KTVKBK ile yapılmıştır. 292 sayılı kurul kararı sonrasında Vakıfların onarım fişi ve projelerini göndererek araştırma kazısı ve onarım yapmak istediğine ilişkin yazısı kurula sunulmuştur. Kayseri Bölge Koruma Kurulu 08.04.1989-402 gün ve sayılı kararla araştırma kazısı ve onarımın yapılabilmesi için onay vermiştir[245].

19 Temmuz 1989 tarihli Resmi Gazete'de Amasya Bimarhanesi'nin 350.000.000 TL bedelinde onarım ihalesi ilanı yer almıştır. Kapalı zarf usuluyle yapılacak olan ihalenin şartlarında onarımın keşfi kadar iş bitirmesi olması istenmiştir. Bunun dışında onarımı yüklenecek olan firmada başka bir nitelik aranmamıştır. Ancak bu ihalenin nasıl sonuçlandığına ilişkin yazılı bir kaynak yoktur.

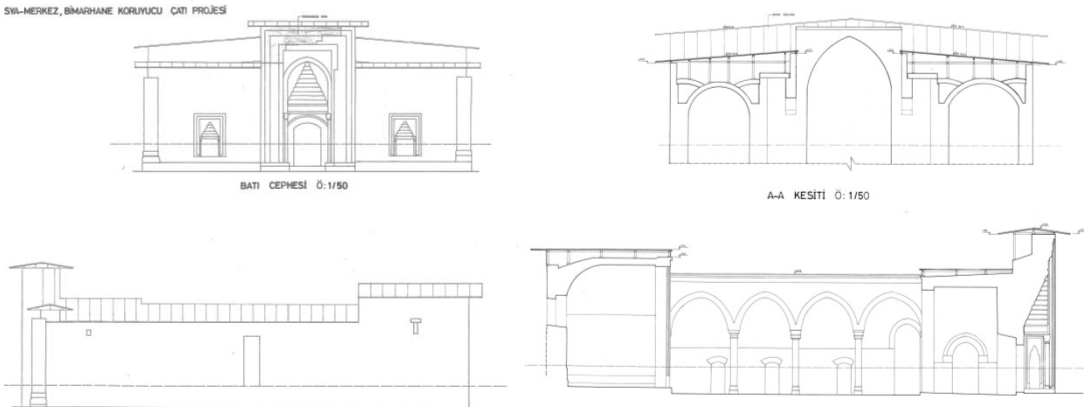
Amasya Bimarhanesi'nde 15. yüzyılda görev yapmış Sabuncuoğlu Şerafettin bin Ali'nin tıp tarihi açısından da büyük önemi vardır. 1989 yılında İstanbul'da gerçekleşen Uluslararası Tıp Kongresi sonrasında cerrahlardan oluşan bir delege topluluğu, Sabuncuoğlu'nun görev yaptığı bu önemli yapıyı ziyaret etmek istemişlerdir.[246] Bu istek, yapı için yürütülen çalışmaların hızlanmasına vesile olmuştur.

Onarım kararlarının uygulama işine 1991 yılında başlanmıştır. İlk olarak Vakıflar geçici koruma çatısı hazırlamış ve 14.05.1991 gün 1781 Ankara Koruma Kurulu kararıyla onayını almıştır.[247]

Hazırlanan çatı projesi çatı planı, iki kesit ve cephe ile detaylardan oluşmaktadır. Ölçülerin rölöveden alındığı yazılıdır. Kaplamanın bakır yapılacağı yazılıdır. Ayrıca taçkapı tamamlanarak çizilmiş ve "tamamlanacak kısım" notu düşülmüştür. Koruyucu çatı olarak adlandırılan proje paftalarında çizimlerin Hüseyin Çetinkaya

[244] VGM 050001076-KR011.
[245] VGM 050001076-KR012.
[246] VGM Arşivi, 05001076-RP003.
[247] VGM Arşivi, 050001076-KR009.

tarafından yapıldığı, Cansen Kılıççöte tarafından yönetildiği yazılıdır. Dönemin abide şube müdürü ve müşavirinin imzaları da bulunmaktadır (Şekil 4.50).

Şekil 4.50 : Amasya Bimarhanesi için hazırlanan 1991 tarihli çatı projesi (VGM Arşivi)

1991 yılında uygulamasına başlanan onarımın 1997 yılına kadar sürdüğü; il Milli Eğitim Müdürlüğü ve Valilik işbirliği ile yarım kalan onarım işlerinin bitirildiği yine arşiv belgelerinden öğrenilmektedir. Yapı, Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü olarak kullanılmaktadır[248]. Bu kullanım esnasında yapıya zarar verici fiziki müdahalede bulunulmadığı; kullanımında halk eğitim merkezinin sergileme yeri, halk eğitim merkezi döner sermayesine bağlı mutfak ve servis yeri ile müdür odası, satış bölümü ve iki adet galeri ve iki adet tuvalet kabini mevcut olduğu Vakıflar raporunda anlatılmıştır. Ayrıca ısıtma tesisatı projesi hazırlanması gerektiği söylenmiştir. Bahsi geçen sergileme yeri Anadolu'da müzikle tedavi yapılan ilk hastane olan yapıda ünlü Türk hekimlerinden Sabuncuoğlu Şerafettin bin Ali'nin eğitim gördüğü ve hizmet verdiği, bu nedenle şifahanenin tarihi kimliğinin korunması ve yaşatılmasına yönelik bir bölümün düzenlenmesinin uygun olacağı bu sergi kısmı günümüze yapının Sabuncuoğlu Müzesi olarak işlevlendirilmesi ile sonuçlanacaktır.

1991-97 onarımında 1948-50 yıllarındaki onarımda yarım kalan işlerin tamamlandığı görülmektedir. Taçkapının tamamlanması, batı eyvanı yanındaki tonozu olmayan mekânların üst örtülerinin tamamlanması, eksik olan revak kapak taşları ve silmelerin tamamlanması yapılan işlerden bazılarıdır. Tonoz örtülerin hangi malzeme ve teknik kullanılarak tamamlandığına ilişkin herhangi bir bilgi yoktur (Şekil 4.51). Urak (1994;424), "tonozlarda gereken yerlerde betonarme demiri kullanılmıştır"

[248] VGM Arşivi, 050001076-RP005

bilgisini Vakıflar Yazışma Dosyalarını referans göstererek paylaşmıştır. Günümüzde bu mekanlar sıvalı olduğundan bu bilgi doğrulanamamaktadır.

Şekil 4.51 : 1991-97 onarımında tonoz örtülerin tamamlanması sırasında çekilmiş fotoğraflar (VGM Arşivi).

Üst örtünün üzerine ahşap oturma çatı yapılmış ve üzeri bakırla kaplanmıştır. Aynı seviyede saçak başlangıcı oluşturmak için yapının beden duvarlarında yer yer örgü devam ettirilerek yükseltilmiştir. Ayrıca bu duvarlardaki kapatılmış olan pencere açıklıkları tekrar açılmıştır. Taçkapının üzerine de saçak yapılmıştır (Şekil 4.52).

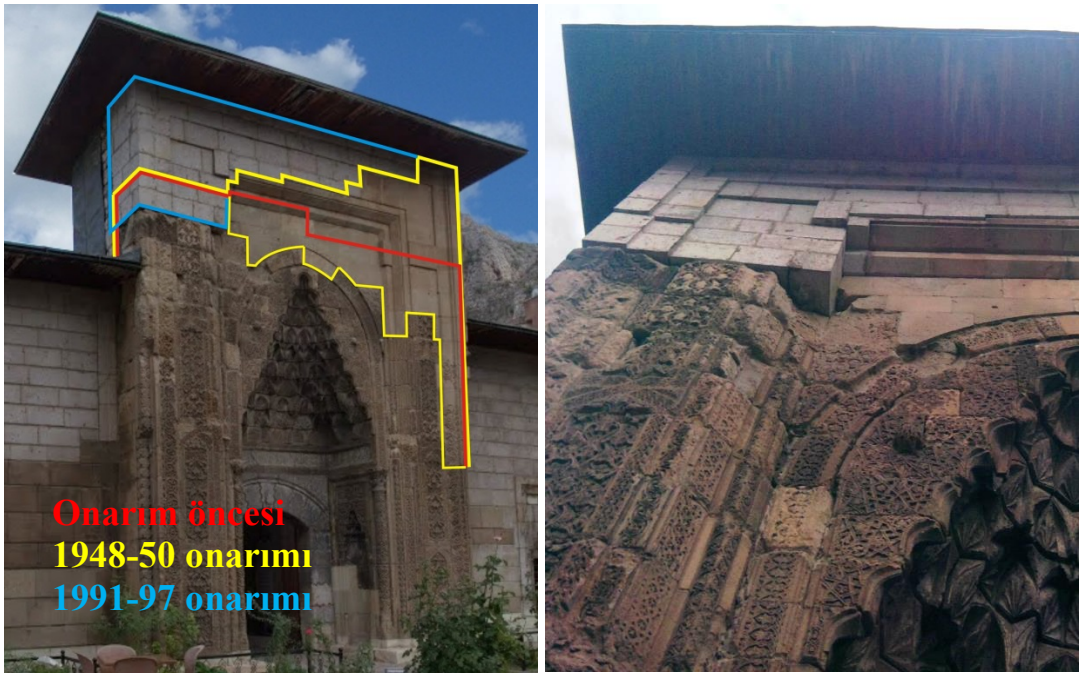
Şekil 4.52 : Bimarhanenin onarımında metal kaplamalı oturtma çatı yapılması ve saçak kotunun aynı seviyede oluşturulabilmesi için beden duvarlarında yapılan tamamlamalar (VGM Arşivi).

Avluda zemin döşeme kaplamaları, kapı pencere açıklıkları için ahşap doğramalar yapılan diğer işlerdir. Sıvalı olduğu düşünülen revağın gerisindeki duvarlar, doğu eyvanı ve hücre iç mekânları sıvanmıştır. 1948-50 onarımında yerlerine konamayan ahşap gergilerin tamamlanmadığı, aksine mevcut olanların da kaldırıldığı görülmektedir. Yapının batı cephesinde taş onarım uygulamaları kapsamında yeni taşların yapıldığı görülmektedir. 1948-50 onarımında yapılan duvar kaplamalarının birçoğu bu onarımda değiştirilmiştir (Şekil 4.53).

Şekil 4.53 : 1948-50 onarımında yapılan yeni taş kaplamaları sökülüp yeniden yapılmıştır (Url-8).

Yeni yapılan kaplamalar da önceki onarımda yapılanlar gibi pahlı derzli şekildedir. Ancak hem renk olarak hem de taş boyutlarından cephe üzerinde kolayca fark edilmektedir (Şekil 4.54).

Şekil 4.54 : Onarımlar taçkapı üzerinden okunabilmektedir.

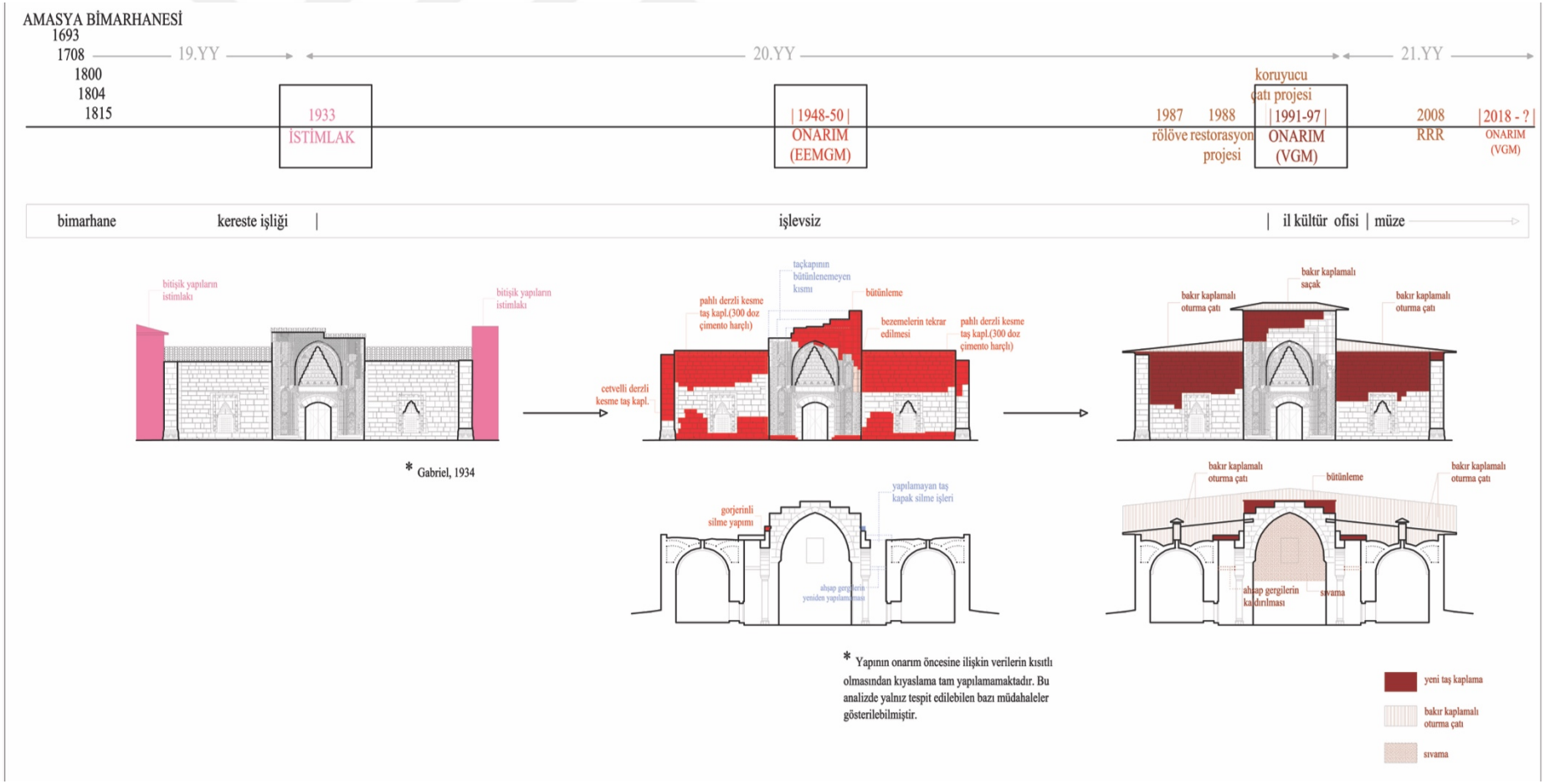
Fakat bu uygulama kararının nasıl alındığından öte neden yapıyla uyumsuz bir malzeme seçildiği ve niteliksiz bir işçilikle yapıldığı sorularının makul bir şekilde cevaplanması zordur. Cumhuriyet tarihinde ilk koruma çalışmalarının yapılmasından itibaren sahip olduğu mimari özelliklerinden ötürü her zaman önemi dikkate alınmış böyle bir anıtın taçkapısında yapılan tamamlama, bu tercihlerden ötürü de 'hiç dokunulmasaydı' düşüncesini akla getirmektedir. Her ne kadar tamamlama kararı dönemin koruma anlayışı kapsamında değerlendirildiğinde kabul edilebilir olsa da uygulamadaki niteliksiz işçiliğin iş bitiminde nasıl kabul edildiği merak konusu olmaktadır.

21. yüzyılda yapının durumu

Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan Bimarhane, Amasya Belediyesi'ne tahsis edildiği için Vakıflar Kanunu'na göre yapıyla ilgili projelerin hazırlanmasından belediye sorumludur. Belediye tarafından yapının esaslı onarımına yönelik müdahale ve restorasyon projeleri hazırlatılmıştır. Samsun Koruma Kurulu'nun 20.10.2008-1817 gün ve sayılı kararıyla projeler onaylanmıştır. Boyut Mimarlık İnş. Tic. Ltd. Şti. tarafından hazırlanan alınan müdahale kararlarından biri 1990 onarımında taçkapıda yapılan bütünlemelerin kaldırılarak yapının özgün taş rengi ile uyumlu taşlarla yeniden yapılmasıdır. Bu uygulamada bezemelerin tekrarlanmayacağı vurgulanmıştır. Yine yapının giriş cephesinde köşelerde yer alan köşe payandalara başlık yapılması önerilmiştir. Tartışmalı bir müdahale kararı da avluda revak kemerleri arasına 8 x 8 cm. boyutlarında metal gergilerin yapılması ve üzerlerinin siyah yağlı boya ile boyanmasıdır. Statik raporunda yapıda yeni bir gergi sisteminin kurulmasına yönelik herhangi bir gerekçe yer almamaktadır.

Günümüzde Bimarhane ile ilgili olarak müze donatıları ile ilgili çalışmalara Prof. Dr. İlter Uzel önderliğinde devam edilmektedir. Ayrıca yapının, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 2016 yatırım programına alınması için Bölge Müdürlüğünden talepte bulunulmuştur.[249] Ancak Amasya Gökmedrese Camii'de olduğu gibi halen yapının restorasyonu yapılmamıştır.

[249] Tokat VBM Müdürü Yılmaz Kılınç, Görüşme, Temmuz 2016.

Şekil 4.55 : Amasya Bimarhanesi'nin onarımları analizi (İnan Ocak, 2018).

4.3 Kırşehir Cacabey Medresesi

Cacabey Medresesi, Kırşehir'de valilik yapmış olan Nureddin Cibril b. Cacabey tarafından inşa ettirilmiştir (Ülgen, 1942, 254). Taçkapısı üzerindeki Selçuklu sülüsü ile iki satır halinde kitabesi bulunmaktadır:

> Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu mübarek medresenin büyük sultan, ulu şahinşah, ümmetin koruyucusu, Arap ve Acem sultanların efendisi, karanın ve denizlerin sultanı, İslamın ve müslümanların yardımcısı, sultanların ve meliklerin efendisi, fetihlerin babası, Gıyaseddin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan – Allah devletini daim kılsın- zamanında Allahın rahmetine ve mağfiretine muhtaç Cebrail bin Caca, Allah'a yaklaşmak ve onun rızasını kazanmak için 671 senesi aylarında emretti.

Yapının kayıtlı olduğu vakfın Arapça ve Moğolca olmak üzere iki dilde yazılmış olan 1272 tarihli, üç nüshalı vakfiyesi günümüze ulaşmıştır. Vakfiyesindeki anlatımdan yapının kesinlikle medrese olarak planlandığı anlaşılmaktadır (Ağır, 1992, 59).

Şekil 4.56 : Kırşehir kent meydanından Cacabey Medresesi'ne bakış (İnan Ocak, 2015).

20. yüzyıl başlarında Osmanlı Dönemi'nde gerçekleştirilen son onarımı sonrası yapının işlevi cami olarak değiştirilmiştir. Günümüzde de cami olarak kullanılan ve

anılan yapı, Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün sorumluluğunda olup, Nevşehir KVKBK'nın görev alanı içerisinde yer almaktadır.

4.3.1 Mimari tanım

Yapının günümüze ulaşan vakfiyesinden, medrese ile birlikte başka işlevde yapılar da olduğu öğrenilmektedir. Günümüzde mevcut olmayan bu yapılardan biri camidir. Caminin 19. yüzyıl sonunda var olduğuna ilişkin iki kaynak bulunmaktadır. 1858 yılında yapıyı gören Mordtmann, medresenin arkasında bir cami olduğunu söylemiştir. Yapılan arşiv araştırmalarında da yalnızca H. 1288 / M. 1871 tarihli bir belgede "Kaza-yı Kırşehir sancağında vakı Cacabey Cami-i Şerifi ve minaresi ile ittisalinde bulunan medrese–i şerif harab olduğundan…" ifadesi geçmektedir.[250] Ancak günümüzde medresenin arkasında sadece medreseden bağımsız bir minare yer almaktadır. Yapının ulaşılabilen eski fotoğraflarında herhangi bir yapı tespit edilememektedir.[251]

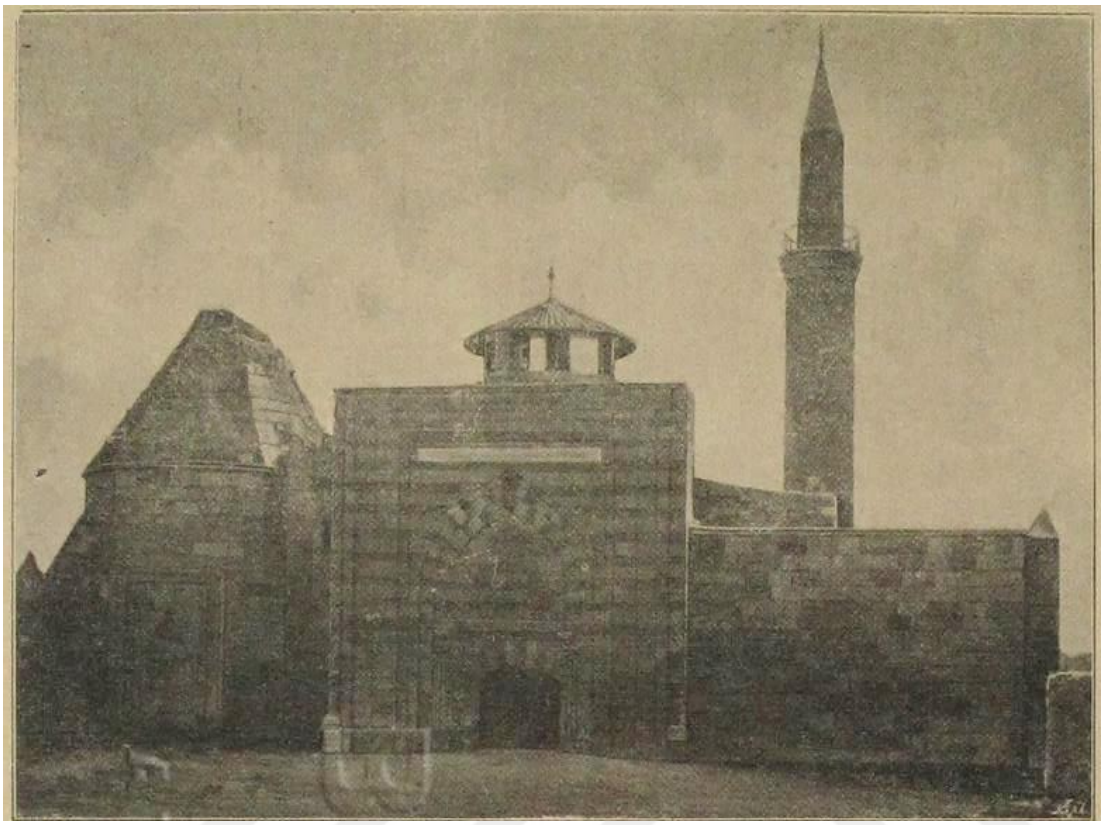
Medresenin rasathane amaçlı kullanıldığına ilişkin birçok söylem bulunmaktadır. Ancak yapılan araştırmalarda bunu kanıtlayan yazılı bir belge yoktur. Vakfiyesinde ve kitabelerinde de bu bilgi paylaşılmamıştır. Rasat amaçlı kullanıldığı ile ilgili görüşler, yapının mimari özelliklerine ve birtakım rivayetlere dayandırılarak ileri sürülmektedir. Medresenin kubbesinin açık olması, içerisinde kuyusu bulunması ve kule olarak betimlenen minaresi bu iddianın kanıtları olarak gösterilmektedir. Birçok araştırmacının referans gösterdiği Ankara Salnamesi'nde de yapının bu mimari öğelerinden ötürü bu kanıya varılmıştır. H. 1325 / M. 1907 Ankara Salnamesi'nde yapı "zemininde bir kuyu bulunduğu ve evvelki kubbenin vasatında bir fetha mevcut idüğü söylenmekte olduğundan sabit bir teodolit vazifesi ifa edebilecek olan mezkur kubbe ve fetha kevakibin nısfın-nehardan müruru anı zapt olunduğu ve şimdi minare olarak kullanılan kulenin bir rasat kulesi olması varidi hatur olur" şeklinde anlatılmıştır (*Salname-i Vilayet-i Ankara*, 1907, 257-258). Kırşehir'in kent tarihiyle ilgili erken kaynaklardan birini hazırlayan Cevat Hakkı Tarım (1938;61) yapının

---

[250] BOA Fon kodu: İ. DH.. , Dosya: 640, Gömlek: 44572

[251] Meydan düzenleme projesinin yapıldığı dönemde Nevşehir Koruma Kurulu Müdürü olarak görev yapan Mevlüt Coşkun'dan bilgi alınmıştır. Cacabey Medresesi'ni de kapsayan yakın zamanda yürütülmüş olan meydan düzenleme projesinin çalışmalarında da herhangi bir yapı kalıntısına rastlandığı bilinmemekle beraber; kayıtlarda bilgisi yer almamaktadır. Şayet daha önce yapılan düzenlemeler sırasında kaybedilmediyse medrese çevresinde yapılacak araştırma kazı çalışmaları ile mescidin varlığı da kesinleşecektir.

kitabesinde Arapça olarak yer alan "medrese kelimesinden burasının medrese olduğu ve minaresinin vaziyetinden ise rasat kulesi olduğu anlaşılmaktadır" demektedir.

Şekil 4.57 : Ankara Salnamesi'nde yer alan Kırşehir Cacabey Medresesi'nin fotoğrafı (*Salname-i Vilayet-i Ankara*, 1907, 256)

Halbuki bu öğeler Selçuklu mimarisinde ve benzeri şekilde yapılmış birçok Orta Çağ anıtında bulunmaktadır. 13. yüzyıl ilk yarısına tarihlenen Konya Ali Gav Medresesi, Tokat Yağıbasan Medresesi (1248), Konya Karatay Medresesi (1251), İnce Minareli Medrese (1279) gibi Anadolu'da Cacabey Medresesi'nin çağdaşı başka yapılarda da kubbenin açık bırakıldığı görülmektedir.

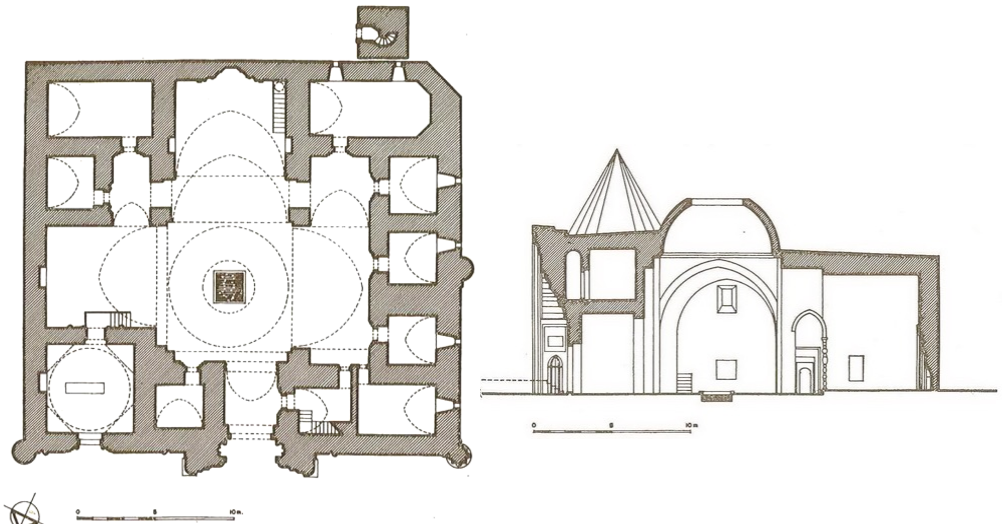
Minaresiyle ilgili olarak da hem konumu hem de yapım tekniği dikkate alınarak analoji yapılmıştır. Medresenin güney (arka) cephesinde bulunan minare, yapıdan bağımsız konumlanmıştır. Taş kaidesi etrafında dolanan merdivenlerden minare içine ulaşılmaktadır. Minare, kaidesi üzerinden 23 metre kadar yükselmektedir. Tuğladan olan dairesel formlu gövdesinde mavi sırlı çinilerle bezemeler oluşturulmuştur (Şekil C.31-32). Yapım tekniği bağlamında minarenin çağdaşları ile benzer olduğu

görülmektedir.[252] Minarenin medrese ile eş zamanlı yapılmış olduğu kabul edilebilir. Ancak konumu dikkate alındığında Cacabey Medresesi dışında minarenin arkada yer aldığı başka bir örnek yoktur.[253] Minarenin 19. yüzyıl ortalarına kadar varlığını sürdürdüğü söylenen camiye de ait olabileceği ihtimaller dahilinde düşünülmelidir.

İşlevi konusunda kaynak sıkıntısı olması bir yana yapı, bir medrese olarak orta çağ anıtlarının karakteristik mimari özelliklerine sahiptir. Kuban (2008;183), Cacabey Medresesi'nden "kapalı medreseler içinde karmaşık işlevli, iki katlı ve plan tasarımı açısından ortaçağın en gelişmiş mimari tasarım örneklerinden biri" olarak bahsetmektedir. Kare formundaki planın üçüncü boyuta geçişi farklı form ve seviyelerde tasarlanmış; yapının mimarisi farklılaşmıştır.

Medrese, yaklaşık 29.20 x 25 m. kenar ölçülerine sahip dörtgen plan şemasına sahiptir (Şekil 4.58). Güneydoğu köşesi pahlıdır. Yapıya giriş, kuzey cephesinden hem kütle hareketi ve yüksekliği ile hem de taş almaşıklığı ile özelleşmiş bir taçkapıdan yapılmaktadır (Şekil C.31). Basık kemerli kapıdan giriş yapıldıktan sonra 3.70 x 3.85 m. boyutlarındaki üzeri sivri beşik tonoz örtülü giriş eyvanına ulaşılır. Eyvanın sağında yapının üst katına ulaşımın sağlandığı merdivenlerin yer aldığı mekana açılan kapı bulunmaktadır. Ayrıca bu mekana kapalı avluya girildikten sonra da ulaşılabilmektedir. Bu mekan 3.90 x 2.90 boyutlarında olup hemen sağında yapının kuzeydoğu köşesine denk gelen, 5.50 x 3.20 m. boyutlarında ikinci bir mekan daha bulunmaktadır. Bu iki mekanın aslında bir bütün olduğu sonradan ince bir ara duvarla bölümlendirildiği düşünülmektedir. Bu mekanların kapı dışında herhangi başka bir açıklıkları bulunmamaktadır. Giriş eyvanının doğu yönünde ise sırasıyla çapraz tonoz örtülü 3.10 x 2.70 m. boyutlarında bir mekan ile türbe mekanı yer almaktadır. Kuzeydoğu köşesinde konumlu olan türbe mekanı piramidal külahından dolayı dışarıdan ayrı bir yapı olarak algılanmaktadır (Şekil C.32). Dıştan bağımsız görünen türbeye ulaşım medrese içinden birkaç basamakla sağlanmaktadır. 5.60 m. kenar ölçülü, kare plan şemalı türbenin kripta bölümü de açıktadır.

[252]Bu konu ile ilgili Ömür Bakırer'in 'Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı' adlı yayınından yararlanılmıştır.
[253] Çift minaresi olanlar dışında, tek minareye sahip olan medreselerde minarenin konumu çeşitlilik göstermektedir.

Şekil 4.58 : Cacabey Medresesi'nin planı ve kapalı avlusundan geçen kesit çizimi (Kuran, 1969, 56).

Medresenin plan şemasında, ortada, bir kenarı 8.30 metre ölçüsünde kapalı avlu yer almaktadır. Bu mekan tam olarak medresenin orta aksından yaklaşık 1 metre doğu yönünde konumlanmıştır. Avlunun üstü kesme taş pandatiflerle geçişin sağlandığı iki farklı taştan oluşturulan almaşık örgülü kubbeyle örtülüdür. "Opaion" olarak tanımlanan kubbenin tepesi deliktir (Kuban, 2008, 183), (Şekil 4.59, C.33). Günümüzde cam yüzeylerle kapatılmıştır (Şekil 4.34). Kubbenin yer döşemesindeki izdüşümünde yaklaşık 3,5 metre derinliğinde kuyu bulunmaktadır. Kapalı avlulu medreselerde ortada havuzun olması Selçuklu Medreseleri için karakteristik bir öğe olmuştur. Bu bağlamda Cacabey Medresesi'ndeki kuyu değerlendirildiğinde bunun havuz özelliğine sahip olduğunu söylemek zordur.

Şekil 4.59 : Kubbenin üstü 1960 onarımında piramidal, 2008 onarımında ise küre parçası şeklinde cam yüzeylerle kapatılmıştır (VGM Arşiv).

İç mekânda orta kubbenin etrafında dizili eyvanlar ayrıca kıbleye yönlenmiş ve 50 santimlik bir seki üzerinde yükseltilmiş ana eyvan yer almaktadır. Cami olarak

kullanılan yapının mihrap ve minberi bu eyvanda bulunmaktadır. Yapının ilginç detaylarından biri olan koni ve küre biçimlerin üst üste gelmesiyle oluşturulan sütunçeler de yine mihrap eyvanının doğu, batı duvarlarında yer almaktadır (Şekil C.34). Doğu eyvanın arkasında eş büyüklükteki üç hücre mekanı, yapının güneydoğu köşesine denk gelen mekan ve bu mekana ulaşımı sağlayan hol bulunmaktadır. Batı eyvanının yanında da benzer mekan yerleşimi olup yalnızca eyvanın arkasında hücre yer almamaktadır. Hol olarak tanımlanan bu mekanlar ile ana eyvan arasında kemerli açıklıklar bulunmaktadır. Medresenin hücreleri farklı büyüklüklerde olduğundan üstlerini örten tonozların da boyutları birbirinden farklıdır.

Medresenin avlu kotundan yedi metre yukarıda yer alan ikinci katta sadece ulaşımın sağlandığı hücre ile girişin yapıldığı eyvanın üstü mekân olarak kullanılabilmektedir. Bu kot seviyesi, diğer mekânların üst örtülerine denk gelmektedir. Yapının damına yine bu katta yer alan bir kapıdan geçilmektedir.

Yapının günümüzdeki mevcut üst örtüsü 1960 onarımında yapılmış, sonraki yıllarda gördüğü onarımlarda da çeşitli düzenlemeler geçirmiştir. Özgününde toprak dam olması beklenen üst örtü günümüzde taş kaplamalıdır. Kubbenin dış yüzeyi ise sıvanmıştır (Şekil C.35).

Şekil 4.60 : Medresenin sırasıyla kuzeydoğu, kuzeybatı ve doğu cephesi ortasında yer alan payandaları (VGM Arşivi).

Yapının girişinin olduğu kuzey cephesi, doğu cephesi ve batı cephesinin türbe mekanının bitimine kadarki olan kısmı düzgün kesme taş örgülüdür (Şekil C.36-37). Geri kalan kısımlar ise yalnız köşelerde kesme taşın kullanıldığı moloz taş örgüde yapılmıştır. Duvar kalınlıkları hem konumlarına göre hem de örgü türüne göre değişiklik göstermektedir. Kesme taş olan dış beden duvarlarının kalınlıkları 130 ile

150 cm arasında değişmektedir. Moloz taş duvarlardaki ölçüler ise 110-140 cm aralığındadır. Yapının giriş cephesinin köşelerinde ve batı cephesinin ortasında yer alan üç adet farklı şekillere sahip payanda bulunmaktadır (Şekil 4.60).

Günümüzde kurul onaylı projeyle düzenlenen kent meydanı niteliğindeki alanın en güney ucunda ve en alt kotunda yer alan medrese, meydanın yeraltı mekân kullanımı sebebiyle meydan kot seviyesinden aşağıda kalmıştır. Görünümünün olumsuz etkilendiği medrese, meydan kotunun kuzey yönünde sekiz metre; güney yönündeki yol kotunun da üç metre aşağısında yer almaktadır.

4.3.2 Onarım tarihi

Vakıf bilgileri

Caca Bey'in vakfının iki dilde yazılan vakfiyesinin Arapça kısmı 20 Mayıs 1272'de, Moğolca kısmı ise 22 Mayıs 1272'de yazılmıştır. Vakfiye, kendi içinde iki nüshadan oluşmaktadır. İskilip'te yaptırdığı medrese ilk nüshada, Kırşehir'de yaptırdığı medrese ise diğer nüshalarda yer almaktadır (Temir, 1959).

Diğer vakfiye örneklerinde olduğu gibi Cacabey Vakfiyesinde medresede görevli kişiler ve alacakları maaşlar belirtilmiştir. Ayrıca medresede yirmi dört öğrencinin eğitim göreceği ve öğrencilere verilecek burslar da yazılıdır.

Yapının sülüs yazı Arapça kitabesi, kuzey cephesinde taçkapı kemerinin üzerinde yer almaktadır. Ayrıca ıraz şeklinde yazılmış Farsça kitabeleri de taç kapı üzerinde bulunmaktadır. İlhanlılar zamanında Kırşehir kentinde kaldırılan vergilerden bahseden kitabelerin 1330 senesine ait olacağı düşünülmektedir.[254]

20. yüzyıla kadar yapının durumu

Cacabey Medresesi'nin Osmanlı Dönemi'nde de işlevinin devam ettirilerek kullanıldığı, arşivden elde edilen çeşitli müderris atama yazılarından anlaşılmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan H. 1107 / M. 1696 tarihli belgede medrese müderrisinin vefat ettiği ve yeni müderrisin atanması gerektiği söylenmiştir.[255] 18.

---

[254] 1- Hükümdarın –Allah devletini devam ettirsin- adaletinin en parlak tesirleri bütün tebası üzerine yayıldığı için şahna vergisi, tabkar, yani yapı malzemesi mükellefiyeti ve bunun gibi sabun ve küçe(sokak) resimlerinin kalkması emredildi. 2- Cihanın itaat ettiği emrine uygun olarak bu fena yükler tamamıyle ilga edilmiş bilinmelidir. Bundan dolayı devlet-i kahiresi günlerini devamı için dualar fazlalaştırılmalıdır. Bundan sonra her kim ki bu yükleri tekrar vaz'der veyahut vaz'etmeğe çalışırsa Allah'ın lanet, hiddet ve gazabı ona rastlasın. 3- Aynı şekilde keten ekme tamgası ve aşçılık vergisi kaldırılmıştır (Hinz, 1949, 778).

[255] BOA Fon Kodu: AE.SMST.II, Dosya: 41, Gömlek: 4032

yüzyılda çeşitli zamanlarda bu gibi sebeplerle medreseye müderris ve hatip atamaları yapılmıştır.[256]

19. yüzyılda yapının kullanımının değiştiğini gösteren A.D. Mortmann'ın anlatımları bulunmaktadır. 1858 yılında Kırşehir'de bulunan Mordtmann, yapının mühimmat ambarı olarak kullanıldığını belirtmekte ve yazısında medreseyi de tariflemektedir:

> Kırşehir'de Selçuk devrinden kalma birçok anıt vardır, mesela: birinci meydanın ortasında binalardan mükerrer bir blok, bunun ön tarafında bir medrese ile bir türbeye ait giriş kapısı vardır. Medresenin üzerindeki yazıtta, Irak ve Acem Sultanı, İslam ve Müslümanların yardımcısı, sultanlar sultanı ebi-l fetih Gıyaseddin, 691 (1292) yılından vakıf olarak gösterilmiştir. Türbede de bir yazıt vardır, fakat üzeri örtülmüştür. Arka tarafta, tuğladan yapılmış ve mavi çini ile süslü minare ile birlikte bir cami vardır, minarenin ucu kopmuştur. Türkiye'nin bugünkü askeri idaresinde Kırşehir bir asker toplama merkezi teşkil ettiğinden, bunlar hepsi de silah deposu olarak kullanılmaktadır.[257]

Bu dönemde yapının iyi bir durumda olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu döneme ait müderris ataması ile ilgili kayıtlara da rastlanmamıştır. Nitekim 1871'de onarımı ile ilgili yazılan belgede yapının kullanılabilir bir durumda olmadığı doğrulanmaktadır.

1899 onarımı

H. 23 Ş. 1288 / M. 7 Kasım 1871 tarihli belgede harap olan medrese için Evkafın onarım yapması istenmiştir. İsteğin nasıl sonuçlandığı bilinmemektedir. H. 25 Ca 1317 / M. 31 Ekim 1899 tarihli belgeden onarımı için keşif yapıldığı öğrenilmektedir.[258] Belgede "Kırşehir kasabasında harap olan Caca Cami Şerifi'nin bermucibi keşif 17.190 kuruş sarfı ile mahallince teşkil alınan komisyonu mahsus marifetiyle emaneten icran-ı tamiri ve meblağı mezburdan 10.800 kuruşun mevcut vakıftan ve 6309 kuruşunu vakfının mal-ı sandukundan müterakip (biriken) bedelattan tesfiyesi" yazılıdır. Bir sonraki yılda yazılan belgede de tamir masraflarının nasıl karşılanacağı açıklanmıştır.[259]

---

[256] 1702, 1707, 1757, 1758, 1786 yıllarında müderris ve hatip atamaları gerçekleştirilmiştir.
[257] Mordtmann'ın anlatımları için Temir'in (1959; 12) çevirisinden yararlanılmıştır.
[258] BOA Fon Kodu: BEO, Dosya:1379, Gömlek no:103409.
[259] BOA Fon Kodu: ŞD., Dosya: 149, Gömlek no: 44.

Mordtmann'ın aktarımı ve onarımla ilgili arşiv belgeleri dikkate alındığında medresenin bu onarımında camiye çevrilerek kullanılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Ankara Salnamesi'ndeki "…burası edvarı Selçukiye'ye ait bir medrese-i funun harabesi olduğu halde ahiren camii şerif haline ifrağ edilmiş, elsine-i umumiyede: Cace Bey camii diye maruf bulunmuş ise de binayı atik-ı mezkûrun bir medrese olduğu kati'idir…" sözleriyle Cacabey Medresesi'nde işlev değişikliğinin yapıldığı ve kuyusunun kapatıldığı anlatılmaktadır (*Salname-i Vilayet-i Ankara*, 1907, 258). Salnamede yer alan fotoğrafında yapının onarım sonrası durumu görülmektedir. Kubbesi üzerinde ahşap çatı feneri, ayrıca minaresinde külahı vardır (Şekil 4.57).

20. yüzyılda yapının durumu

Cumhuriyetin ilk yılları, Osmanlı sonrası uzun süren bakımsızlıkla harap hale gelen eski eserler için artık faaliyet zamanıdır. Bu dönemde 'Acilen Tamiri İktiza Eden Tarihi Binalar Listesi' oluşturularak Anadolu anıtlarının onarımları başlatılmıştır. Bu listede Kırşehir ilinden yalnız Aşık Paşa Türbesi yer almıştır (*Tarihî Abide ve Eserlerimizi Korumağa Mecburuz*, 1933, 15). Bilinen en son onarımdan otuz sene sonra Cacabey Medresesi'nin listede yer almayışı, yapının bu tarihlerde iyi durumda olduğu kabul edilerek yorumlanabilir. 20. yüzyıl başlarında geçirdiği onarım ve sonrasında yapılan işlev değişikliği, yapının 1939 Depremi'ne kadar sağlam kalmasını sağlamıştır. Uzun yıllar onarım görmeden bakımsız ve işlevsiz kalan diğer medreselerin koruma süreçleri ile kıyaslandığında Cacabey Medresesi 'işlevlendirerek korumanın' yararını gösteren iyi bir örnek olmaktadır.

19 Nisan 1938 günü Kırşehir'de büyük bir deprem sonucunda can ve mal kayıpları yaşanmış; bu depremden Cacabey Cami de olumsuz şekilde etkilenmiş ve minaresinde hasar meydana gelmiştir.[260] Onarım için 1939'da dönemin valisi Mithat Saylam'ın girişimleri ile Vakıflar tarafından 68 bin liralık bir keşif hazırlanmıştır.[261] Ancak vali değişimi sonrası takipsizlik yaşanmış ve onarım gerçekleşememiştir. Keşif evrakı da Vakıflar İdaresi İnşaat Müdürlüğü dosyasında kalmıştır.

Deprem sonrası yapının durumu Ali Saim Ülgen'in 1942 yılında Vakıflar Dergisi'nde yayımlanan makalesinden öğrenilmektedir. Ülgen makalesinde sadece

[260] Yaşanan büyük depremde 160 can kaybı olmuş, 4066 yapı hasar görmüştür (Url-6).

[261] Bu onarım bilgisinin herhangi bir kaydına ne Vakıflar ne de Koruma Kurulu Arşivlerinde rastlanmıştır. Onarım ile ilgili bilgiler Cumhuriyet Arşivleri'nde bulunan 1945 tarihli belgeden öğrenilmiştir (BCA, 490.1.0.0.2011,1).

Cacabey Medresesi'ni değil Kırşehir'deki diğer önemli anıtsal yapıları da ele almıştır. Bu tarihlerde EEMGM'de çalışan Ülgen'in cami olarak kullanıldığı için Vakıflar sorumluluğunda olması gereken yapıyla neden ilgilendiği bilinmemektedir. Yapının rölövesini hazırlamış, ayrıca mevcut durumu ile ilgili bilgileri aktarmıştır. Cami dese de "esası medresedir" şeklinde bahsettiği yapıda "toprağa gömülmüş takkapısı" olduğunu, "binanın üstündeki sıva tabakası bozulduğundan ve az meyilli yerlere yapılmış olan toprak dam tamir edilmediğinden kubbeleri otlar kaplamış ve abide harap olmağa" başladığını söylemiş ve "bu mühim eserin tamamen imarını" temenni etmiştir (Ülgen, 1942, 254-255). Dipnot olarak "1941 yılı yazında damın vaziyeti ıslah edilmiştir" bilgisi paylaşıldığı yayınının sonunda yapının plan, cephe ve kesitlerinin yer aldığı çizimleri ve tahminen uygulama sonrası çekilen fotoğrafları vardır.[262] Bu fotoğraflar, yapının deprem sonrası durumunu da göstermektedir. Minaresinde külahın olmadığı görülmektedir (Şekil 4.61).

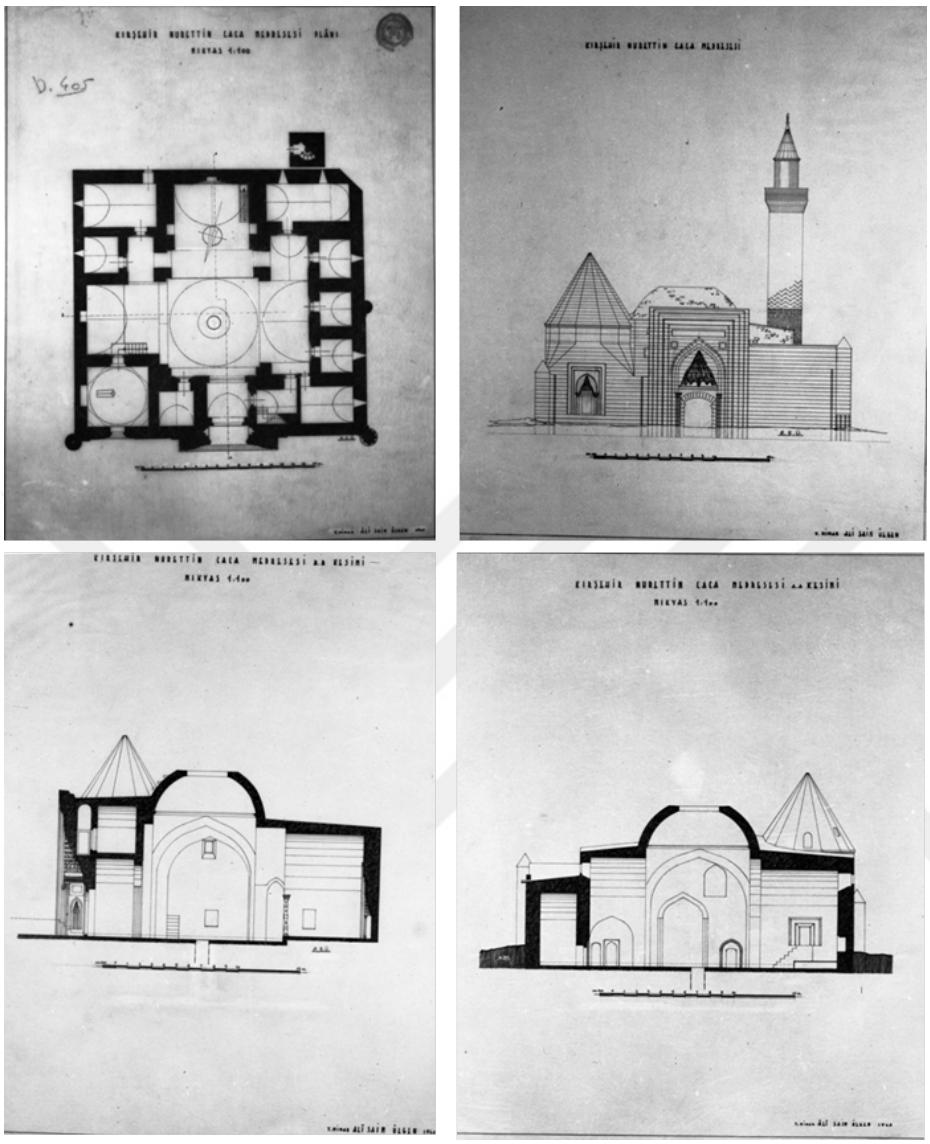
Şekil 4.61 : Ülgen'in makalesinde yer verdiği fotoğraflarda zeminin yükseldiği, güneybatı yönünde bir duvar kalıntısının olduğu görülmektedir (Ülgen, 1942, 265).

Ülgen'in makalesinde medreseye ait zemin kat planı, giriş cephesi ve iki yönlü kesitten oluşan çizimler bulunmaktadır. Çizimler üzerinde ölçü, kot bilgileri olmayıp sadece 1/100 ölçekte olduğu yazılıdır. Bu tarihlerde yapının kubbesi üzerinde ahşap fener olmasına rağmen çizimlere bu detay eklenmemiştir. Ön cephesinin çiziminde belirli bir kota kadar toprak altında kalan kısımları noktalı olarak ifade edilmiştir. Avlu ortasındaki kuyunun da noktalı çizgiyle varlığına işaret edilmiştir. Mevcut olmayan minare külahının çizimlerde tamamlandığı görülmektedir[263]. Ülgen'in

[262] Islah edilen olarak bahsettiği damların resimlerde iyi bir şekilde görünmesinden bu tahminde bulunulmuştur.

[263] Ülgen'in minare külahı çizimi ile 1907 Salnamesi'nde yer alan fotoğraf kıyaslanmıştır. Buna göre fotoğrafta şerefeden sonra daha uzun bir gövde olduğu görülmektedir. Ancak Ülgen yapının bu halini hiç görmediğinden yıkık hali üzerine külah ekleyerek çizimini yapmış olmalıdır.

rölöve amaçlı bu çizimlerinde, dönemin anlayışını yansıtarak yapının "idealize" edildiği söylenebilir (Şekil 4.62).

Şekil 4.62 : 1940 tarihli Kırşehir Cacabey Medresesi'nin plan, iki kesit ve cephe çizimleri (Ülgen, 1942).

Vakıflar bünyesinde yapılmış olması gereken bu basit onarımın yazılı bir belgesi bulunmamakla beraber Ülgen'in dam ıslahı bahsi dışında başka bir müdahale olup olmadığı da bilinmemektedir. Ayrıca Çal'ın yayınladığı listelerde de 1941-51 yılları arasında gerçekleşen onarım kayıtları olmadığından Cacabey Medresesi'nin 1941 yılında gördüğü müdahale ile ilgili bilgi, sadece Ülgen'in yayını ile sınırlı kalmıştır. Ancak yapılan müdahale yeterli gelmeyecektir ki 1945 yılında yapının acilen onarımı

istenmiştir.[264] 27.04.1945 gün 168-2 sayılı CHP İl İdare Kurulu Başkanı Rüşdü Yurdakul'un Genel Sekreterliğe hitaben yazısında1939 yılında Vali Mithat Saylam teşebbüsü ile hazırlanan onarım keşfinin hazırda olduğunu söylemekte ve onarımın yapılmasını şu şekilde ifade etmektedir:

> Vakıflar Genel Müdürlüğünde bu gibi değerli eserlerin onarılması için maliye bakanlığından alınacak bir kısımla birlikte altı yüz bin liralık bir tahsisat bulunduğunu ve bu tahsisattan bir kısmının ayrılması kabil olacağını… Partimizin ana yollarından biri de bu gibi değerli eski eserlerin muhafazası ve harabiden kurtulması olduğunu… bu paha biçilmez varlığın bütün harap olmasına ve bu suretle daha çok para harcanmasına meydan kalmamak üzere bu yıl dağılacak paradan bizim eski eserimizin değeri itibariyle başda gelmekliğimiz için …[265]

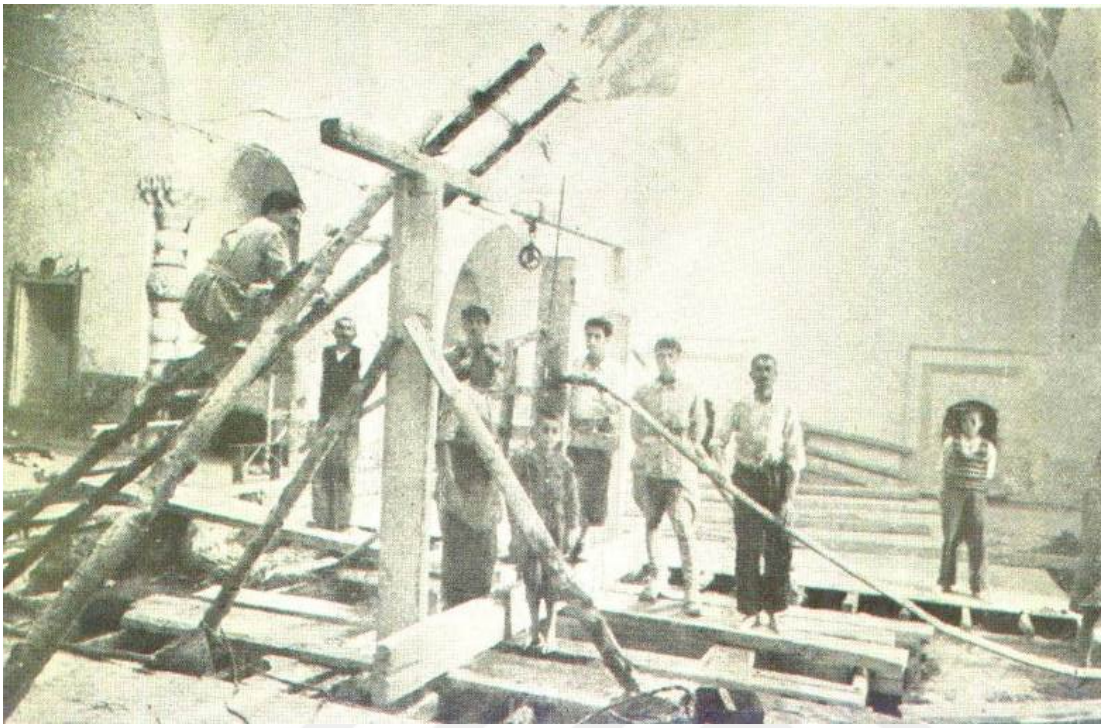
Aynı yıl bu istek Parti Genel Sekreterliği üzerinden Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne iletilen bu isteğe cevaben "cami ve minarenin tamiri için bu sene ödenek ayrılması mümkün olmayacağı" söylenmiş, yapı için olumsuz karar alınmıştır.[266]

TTK- Kuyu araştırma kazısı

Yapı ile ilgili gelişmeler 1947 yılında da devam etmektedir. "Gerek kapı üzerindeki kitabeden, gerekse binanın mimari tarzından sarih olarak" sözleriyle özgün işlevinin medrese olduğu kabul edilen yapıda, astronomi öğretiminin yapılıp yapılmadığı konusu bir araştırma kazısına vesile olmuş ve bu konuyla ilgili bilgi toplanmasını sağlamıştır (Sayılı, Ruben, 1947, 673). 4 Temmuz 1947 günü Dr. Aydın Sayılı ve Dr. Walter Ruben, Cacabey Medresesi'nin orta avlusunda araştırma kazısını yürütmüş ve raporlarını Türk Tarih Kurumu (TTK) Belleten dergisinde yayınlamışlardır. Araştırmacıların kazı yaptığı tarihte kuyu açıkta değildir. Ülgen'in (1942) çizimlerine bakıldığı zaman medreseye girildikten sonra döşeme seviyesi mihrap eyvanına kadar düz devam etmektedir. İç mekân fotoğraflarında da yer döşemesinde bir açıklık olmadığı görülmektedir. Günümüzde var olan kuyunun araştırmasının yapılacağı tarihlerde kapalı olmasından dolayı Sayılı ve Ruben öncelikle kuyunun varlığına dair kentte yaşayanlarla bir sorgulama yapmışlardır. Kuyu olduğuna dair yaptıkları ön araştırma bölümünde 60 yıl kadar yapıda imamlık yapmış olduğu

[264] BCA 490.01.2011.1.1.
[265] Belgede belirtilen üç adet fotoğraf belgenin ekinde yer almamaktadır.
[266] BCA, 490.1.0.0. 2011, 1.

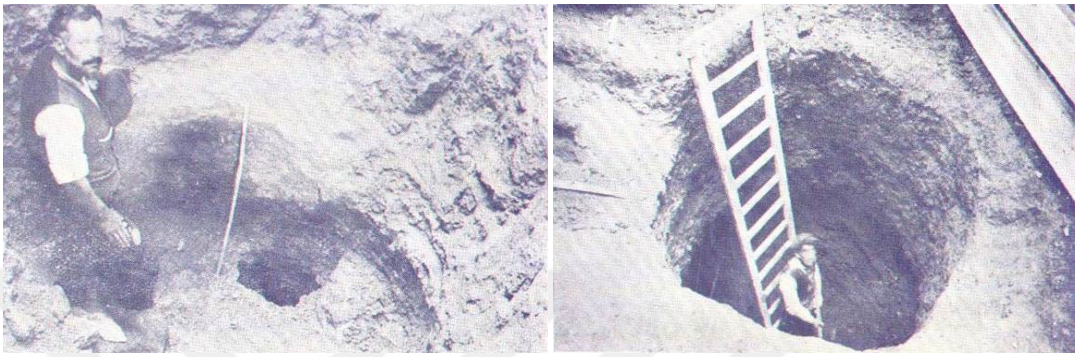
söylenen Ömer Hoca'dan kubbenin altında eskiden bir kuyu bulunduğunu ve kuyuyu dedesinin körletmiş olduğunu öğrenmişlerdir (Ruben ve Sayılı, 1947, 674).

Şekil 4.63 : 1947 yılında yapılan Cacabey Medresesi kuyu araştırma kazısında çekilen bir fotoğraf (Sayılı, Ruben, 1947, 692).

Kazı çalışmaları sırasında öncelikle avlu ortasından kubbe altında kuzey-güney aksı yönünde 3 x 7 metrelik bir alanın döşemesi kaldırılmıştır (Şekil 4.63). Kazıya başlanılan kot seviyesi bugünkü mevcut döşeme seviyesi değil 1941 resimlerinde görüldüğü gibi giriş eyvan kotu seviyesidir. Nitekim tahta döşeme kaldırıldıktan sonra rastladıklarını söyledikleri 15 cm. kalınlıktaki sel toprağı bugünkü düşük kotun doldurulduğunu göstermektedir. Araştırmacılar 15 cm.'lik sel toprağı altında 20 cm. kalınlığında taş döşeme ve harcı bulduklarını söylemektedir. Geldikleri bu seviye günümüzdeki kubbe altı avlu döşeme kotuna denk gelmektedir. Kazıya devam ettikçe bulunan taş döşemenin kubbe altında bulunmadığı görülmüş ve bu alanda kazı ilerletilmiştir. Kuyunun kesinliğini bilmeden yaptıkları bu araştırma kazısında "2 metre derinlikte görülen ve muntazam bir şekilde tertip edilmişe benzeyen taşlar bir kuyu izi şüphesini ver(diğini)" aktarmışlardır (Sayılı, Ruben, 1947, 675). "Kuyu çapının döşemeden takriben 3 metre derinlikten itibaren genişlediği, … altı metre derinlikte kuyunun çapı 260 cm olarak tespit edilmiştir" (Sayılı, Ruben, 1947, 677), (Şekil 4.64). Kuyunun içerisine doldurulan toprağın dolma toprak olduğunu ve kolayca alındığından bahsedilmekte kuyu dışındaki toprağı da ana toprak olarak

nitelendirmekte ve bu topraktan farklı olduğu söylenilmektedir. Ayrıca bu dolma toprak içerisinde kuyunun çapının arttığı 3. metreden sonra farklı şekilli taşlar, çan şeklinde küp ve farklı nesneler bulunmuş; bunların medrese ile ilgili olup olmadığı irdelenmiştir. Altıncı metreden sonra ilk suyun geldiği kazı seviyesi yaklaşık sekiz metre kotunda yapının emniyeti açısından durdurulmuş; tekrar eksi üç metre seviyesine kadar da güvenlikli bir şekilde doldurularak araştırma sonlandırılmıştır.

Şekil 4.64 : Kazı çalışmaları sırasında kuyunun açılmadan önceki ve sonraki fotoğrafları (Sayılı, Ruben, 1947, 690).

Gerçekleştirilen kazının, yapıya dikkat çekilmesi adına ayrı bir önemi vardır. Bir yıl sonra dönemin Kırşehir Valisi Cavit Kınay tarafından Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne hitaben yazılan belgede "yabancı uzmanlar tarafından tarihi kıymeti üzerinde durulan" sözleri kazı çalışmasının dikkate alındığını göstermektedir. Vali yazısında ayrıca yapının kubbesi çökmeden yapıya müdahale edilmesi gerektiğini de dile getirmiştir.[267]

1960 onarım süreci

1951 senesinde bu istek de yerini bulmuş ve yapının fenni şartnamesi hazırlanarak Valiliğe gönderilmiştir. Hazırlanan şartnameye göre yapılacak işlemler öncelikle kubbe ile ilgilidir. Mevcut fenerin yıkılması ve yerine yeni fenerin yapılması, kubbenin temizlenmesi, damın loğlanması, kubbe sıvası, alem yapılması ve taş kaplamalar olarak sıraladıkları iş kalemleri ve bu işlerin birim fiyatları yazılmıştır. İkinci bir iş de minare ile ilgili olanlardır. Şerefenin tamiri, korkuluk ve alem yapılması, minare peteği ve serenin yapılması yine hedeflenen işlerden bazılarıdır. Fenni şartnameye göre hazırlanan onarım çalışmaları Vakıflar tarafından müteahhite verilmiştir. Ancak müteahhitin yaptığı işlerden memnun olunmamıştır. Müteahhit ile

[267] BCA Tarih :20.10.1948 Sayı : Dosya :K3 Fon Kodu :30..1.0.0 Yer No :117.737..2.

imzalanan sözleşmenin feshi hatta bahsi geçen müteahhite bir daha iş verilmemesi istenmiştir.[268] Bu sürecin nasıl sonuçlandığı ile ilgili belgemiz yoktur. Ayrıca şartnamede hazırlanan iş kalemlerinin ne kadarının yapıldığı bilinmemektedir.

Çizelge 4.1 : Çal'ın hazırladığı onarım listelerinde yer alan Cacabey Medresesi'nin 1960'larda geçirdiği onarımlar

Sıra	Yıl	Yapının Adı	Keşif	İhale	Harcama
1	1959	Cacabey Camisi	0	663,876	663,876
2	1960	Cacabey Camisi	0	281,989	281,989
3	1961	Cacabey Camisi	15,436	12,048	14,698
4	1962	Cacabey Medresesi	0	6,522	6,522

1960'larda Vakıflarda mütehassıs müşavir olarak görev yapan Ülgen, Kırşehir'deki birçok anıtsal yapının onarımını yürütmüştür. Cacabey Medresesi'nde de kendisinin imzası bulunmaktadır. Birkaç yıl süren bu onarım, Çal'ın listelerinde yer almaktadır (Çizelge 4.1).

1960 onarımı olarak bahsedeceğimiz yaklaşık üç yıl süren bu koruma çalışmasında yapı kapsamlı bir restorasyon geçirmiştir. Yapı, müdahale ölçeği ve oranı büyük bir uygulama görmüştür. Bu restorasyon için çizilen bir proje olduğu bilinmemektedir. Tahminen Ali Saim Ülgen'in 1940'larda yaptığı çizimlerin kullanıldığı düşünülmektedir.

Kırşehir'de birçok yapının onarımını yürüten Ülgen'in gözlemlerini aktardığı çeşitli tarihlerde yazdığı raporları bulunmaktadır. 20.06.1959 tarihli belgede Ülgen, Cacabey Medresesi'ni doğrudan anmamaktadır.[269] Kırşehir-Hacıbektaş şantiyelerdeki işlerin kalitesizliği, kötü uygulamalar gibi sıkıntılardan bahsetmiştir. Sonuç olarak müteahhitin iş yerine çağrılmasını ve vekillerin şantiyeden uzaklaştırılması için tebligat yapılmasını dile getirmiştir.[270]

Cumhuriyet Arşivlerinden elde edilen bir belgede Bakanlar Kurulu tarafından 24 Ağustos 1960 yılında Cacabey Camii onarımına ait ihalenin kabulü

[268] Vakıflar çalışanı İnşaat Müdürü Faruk Çeçen'in 8 Ekim 1953 tarihli yazısında Hasan Erdoğan isimli müteahhitten şikayet edilmektedir (VGM Arşiv, Kırşehir Cacabey Dosyası).
[269] ASÜA, TASUDOC0055.
[270] 24.06.1959 tarihli raporda Ali Saim Ülgen'in bahsettiği Müteahhit Şaban Şahin; vekili olarak idarenin karşısına çıkarttığı isim ise Mustafa Özek'tir. Ancak şantiye mahallinde müteahhit veya vekil bulunamamış onların yerine vekilin oğlu İbrahim Özek'e rastlanılmıştır.

kararlaştırılmıştır. 2490 sayılı eksiltme ilanlı onarım ihalesi, üç yüz doksan üç lira on kuruş keşif bedelindedir.[271]

Ali Saim Ülgen'in arşivinden Cacabey onarımları ile ilgili diğer bir belge de tarihsiz olmakla beraber tahminen 1960 yılı iş kaleminde olduğunu düşünülen 225 yapı için hazırlanmış "Muhtelif camilerle ilgili restorasyon işlerini gösteren tablo" dur.[272] Tabloda Cacabey Camii için yapılacak işler kısmında "teritli şap yeniden yapılıp üzerine taş kaplanacak; ayrılan tahsisat: 30.000" yazmaktadır. Diğer belge ise Anadolu Abidelerinin Onarımları Hakkında (25.03.1961) başlıklı rapordur.[273] Raporda Kırşehir Cacabey Cami onarımı ile ilgili olarak;

1. Kesme taş harpuştalarının eğriliklerinin çaplanması
2. Dış bahçedeki künbet temeli üstünde harpuşta olmayıp düz döşeme şeklinde sokulması
3. Bahçeye iniş merdivenin sağ tarafındaki basamak ve sahanlığa 40 cm. bindirilen moloz duvarın kaldırılarak iniş korkuluğun duvarın hizasına getirilmesi
4. Kesme taş kaplama yüzlerindeki bozuk derzler ile kaplamaya yapışmış harç bakiyelerinin temizlenmesi işleri sıralanmıştır.

Restorasyon öncesi ve sonrası çekilen fotoğraflarının kıyaslamasından bazı uygulamalar tespit edilmiştir. İlk olarak çevresindeki dolgunun yükselmesinden ötürü gömülü hale gelen yapının etrafı açılmış; taç kapının toprak altındaki kısmı gün yüzüne çıkarılmıştır. Medresenin onarım öncesi fotoğraflarında cephe duvarlarının doğu ve güney duvarlarının moloz taş duvar tekniğinde örüldüğü görülmektedir. Ayrıca batı duvarının düzgün kesme taş olduğu son 3-5 sırasının moloz duvarla devam edilen kısmı onarım sonrasında düzgün kesme taş örgü şeklinde değiştirilmiştir. Hatta bu örgü mevcut kesme taş duvar örgüsü ile denk gelen kısımlarda aynı satıhda bırakılmadan yüzey farkı oluşturulmuş; yapılan onarım ile

---

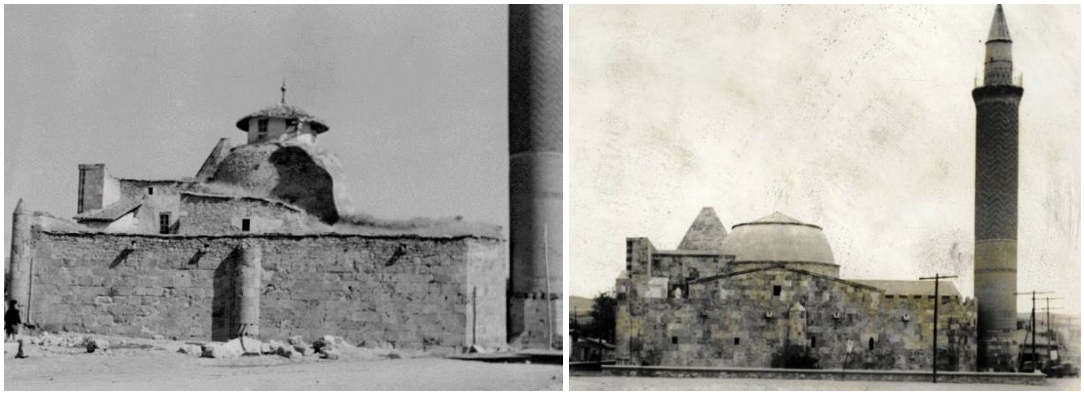
[271] BCA Tarih :24/8/1960 Sayı :273 Dosya :4151 Fon Kodu :30..18.1.2 Yer No:156.14..10.
[272] ASÜA, TASUDOC0057.
[273] ASÜA, TASUDOC0062 / Kırşehir Cacabey Cami, Hacıbektaş Mimari Manzumesi, Gülşehir Silahtar Mehmet Paşa Hamamı, Ürgüp Damsa Taşkın Paşa Camii, Niğde Alaaddin Camii, İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı, Karatay Kervansarayı, Köşk Medrese, Emir Ali Türbesi, Kayseri Döner Künbet, Kayseri Çifte Medrese, Kayseri Hacıkılınç Cami ve Kayseri Honat Cami bu raporda geçen yapılardır.

orijinal duvar ayrıştırılmıştır. Bu detay dönemin onarım üslubu dahilinde bilerek yapılmıştır (Şekil 4.65).

Şekil 4.65 : Yeni taşlar kullanılarak yapılan duvar onarımlarında yapının güneyinde yer alan minare kaidesinde ve batı cephesinde bölümdeki müdahaleler renk ve yüzey farkıyla özgün taşlardan ayırt edilebilmektedir (İnan Ocak, 2015)

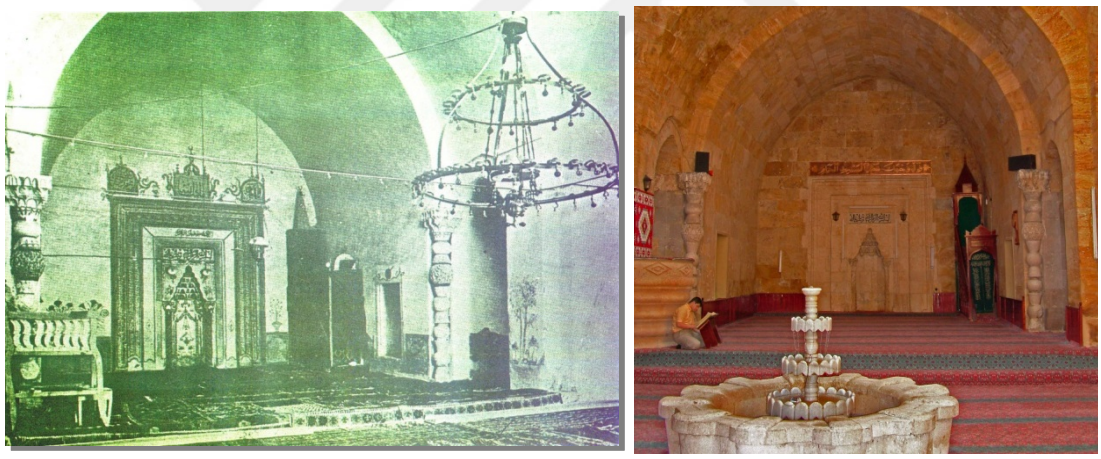
Duvarların en üst kotunda bitirme elemanları olarak dendanlar yapılmıştır. Onarım öncesi fotoğraflarında görülen medresenin kuzey cephesinde duvarın üst kotlarına yakın örgü içerisinde kalan şekilli taşlar örnek alınarak dendanların yapıldığı anlaşılmaktadır. Dendanların yerleştirildiği seviye medresenin cephelerinde farklı kottadır. Ancak bu kot batı cephesinde tonoz örtünün altında kaldığından onarım öncesi toprak dam olan üst yapı örtü sisteminde değişikliğe gidilmiştir. Kubbenin oturduğu kalan duvarlar ve çatı üstünden yükselen tüm moloz duvarlar düzgün kesme taş örgüye dönüştürülmüş; sade profilli taşlarla duvar bitimleri yapılmıştır. Duvarların son durumundan çok farklı bir şekilde yükseldiği de görülmektedir. Kubbe damı kaplama olarak şap yapılarak bitirilmiştir. Kubbenin üzerindeki ahşap fener kaldırılmış, yerine piramidal olarak kubbeye oturan camlı bir konstrüksiyon hazırlanmıştır. Minare taş kaidesinde de taş çürütmeler yapılmış; kurşun kaplama külah ile minarenin tepesi kapatılmıştır (Şekil 4.66). İç mekânda da taş çürütmeler yapılarak yeni taş kaplamalar yapılmıştır. Ana eyvanda sıvaların kaldırıldığı görülmektedir (Şekil 4.67).

Şekil 4.66 : Cacabey 1940'lı yıllarda gerçekleştirilen damının temizlenmeden önceki ve 1960 onarımı sonrasındaki fotoğrafları (VGM Arşivi).

Uzun yıllar bu onarım sonrasındaki görüntüsü ile Cacabey Medresesi'nin cami olarak kullanımı devam etmiştir.

Vakıflar ve Koruma Kurul arşivlerinde yer almayan ancak Halit Çal'ın derlediği listelerde 1979 yılında onarım görmüş yapılar arasında adı geçmektedir. Bununla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Şekil 4.67 : Ana eyvanın onarım öncesi ve sonrası durumu (VGM Arşivi).

20. yüzyıl sonu 21. yüzyıl başında yapılan müdahaleler

1994'de Cacabey Medresesi ve çevresini etkileyen bir müdahale kararı alınmıştır. Buna göre Kırşehir Belediyesi tarafından hazırlatılan "Cacabey Medresesi ve II. Yeraltı Çarşısı çevre düzenleme projesi" hazırlatılmış ve proje Kayseri KTVK Kurulu'nun 16.12.1994 gün ve 116 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Yapının bu dönemdeki görsellerinden drenaj kaynaklı sorunlardan dolayı duvarlarda nemin oluştuğu görülmektedir. Uzun yıllar bir metreden fazla gömülü kalan yapıda onarım sonrası taş kaplamalar yenilense de yapıda kullanılan çimentonun da etkisiyle

zeminden alınan nem yapı için yıpratıcı bir unsur haline gelmiş olmalıdır. Özellikle doğu köşesinde yer alan köşe payandasında, güney cephe köşe pahı ve minare kaidesinde görülen ıslanmalar göze çarpmaktadır (Şekil 4.68). İç mekân ve kubbe dış sıvasında bozulmalar görülmektedir.

Şekil 4.68 : VGM Arşivi'nde yer alan 1996 tarihli fotoğraflarda yapının zemin suyu kaynaklı sorunlar yaşadığı tespit edilmektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden elde edilen 1996 yılı fotoğraflarında medrese kubbesinin sıva rengi günümüzdekinden farklıdır. Ayrıca iç mekânda bugün mevcut olan vaaz kürsüsü, müezzin mahfilinin bu resimlerde ahşaptan olduğu; girişte de ahşap bir doğrama ile kapatılarak rüzgârlık oluşturulduğu görülmektedir. 1960 yılında "hem cami dahilinde manasını çok kimsenin anlayamayacağı ve temizlenmesi mümkün olmayacağı hem de ibadet sahası intizam ve genişliğinden bir şey kaybetmeyeceği" sebepleri ile üzerine kapak taşı koyularak kapatılan kuyu 1996 resimlerinde de aynı şekilde durmaktadır. Tahminen uygulama öncesi çekilen bu fotoğraflardan sonra yapıda değişikliğe gidilmiştir. Yeni vaaz kürsüsü yapımı ve kapalı olan kuyusunun açılması gibi uygulamalar 1996 yılı Kasım ayında Kırşehir Belediye Başkanlığı tarafından yapılmıştır (Balibeyoğlu, 1998, 3). Vakıf ve Koruma Kurulu arşivlerinde bu işlemlerin yazılı belgesine rastlanmamıştır.

1991 yılında kültür varlığı olarak tescili yapılan medresenin drenaj problemleri 2005'de onaylanan restorasyon projesinin uygulamaya geçmesine kadar devam etmektedir. Onaylı projede kurul önerisi ile muayene kuyusu açılarak temel bilgisine göre detayı geliştirilecek drenaj yapılması öngörülmüştür.

Kurul onayı alınan projeler Somdaş Mimarlık Bürosu tarafından hazırlanmıştır. Projeler ve raporları incelendiğinde birtakım hataların olduğu tespit edilmiştir. Rölöve analiz raporunda batı ve güney cepheleri ile minare kaidesinde "bina oturumuna bağlı kayma" olduğu yazılıdır.[274] Ayrıca bu yanlış tespit, çizim paftalarında da yer almıştır. Halbuki kastedilen 1960 onarımında yeni ve özgün taş yüzeyi arasında bilerek oluşturulan yüzey farkıdır. Projenin kurula sunulduğu tarihlerde üye olarak görev yapan Dr. Gülsün Tanyeli, bu yanlışlığın bizzat kurul tarafından düzeltildiğini aktarmıştır. Nitekim restorasyon raporlarında gerekli düzeltmeler yapılmış ve kurul onayı alınmıştır. Yeterli araştırmanın yapılmadan raporların hazırlandığı anlaşılmaktadır.

Diğer bir yanlışlık ise yapının tarihsel sürecine ilişkin bilgilerle ilgilidir. Restorasyon raporunda yapının bir afet geçirmediği ayrıca "1950-60 yılları arasındaki bir dizi restorasyonda KTVKK izni olmadan" yapıldığı yazılıdır.[275] Halbuki 1939'da yaşanan depremde Orta Anadolu'daki birçok anıtsal yapısında olduğu gibi Cacabey Medresesi de zarar görmüştür. Bahsi geçen onarımlar da 1950-60 değil 1959-63 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu tarihlerde Koruma Kurulları olmayıp, GEEAYK görev yapmaktadır.

Proje müdahale kararları incelendiğinde 1960 onarımından kaynaklı sorunların çözümüne yönelik önerilerde bulunulduğu görülmektedir. Özellikle çimento harçların kullanıldığı yerlere ve yapının üst örtüsüne yönelik müdahale kararları çoğunluktadır. Yapıda nem sorununu tetikleyen 1960 onarımındaki çimentolu uygulamaların kaldırılması istenmiştir. Yapı üst örtüsü için horasan harçla tesviye edilerek yeniden düzenlenmesi önerilmiştir (Şekil 4.69). Üst örtünün şekli değişilmeden, 1960 onarımında yapılan şekliyle kalmıştır.

Yapılan malzeme analiz raporlarına dayanarak uygun harçlarla boşaltılan kısımların tekrar doldurulması diğer bir müdahale kararıdır. Bunun dışında malzeme bozulmalarına minimum müdahale edilmesi istenmiş, tamamlamalardan kaçınılmış ve sadece basit temizlik önerilerinde bulunulmuştur.

[274] Kırşehir Cacabey Medresesi Rölöve Raporu 400001005_RP004, VGM Arşivi.
[275] Kırşehir Cacabey Medresesi Restorasyon Raporu 400001005_RP007, VGM Arşivi.

Şekil 4.69 : Cacabey Medresesi'nin 2006 onarımında sırasıyla Mart, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında yapılan üst örtüdeki çalışmalardan görünümler (VGM Arşivi)

Türbe mekanındaki eksik yazı kuşağı için tamamlama önerilmiş özellikle bu kısımda "yüzey farkı oluşturularak" ya da "farklı malzemeyle sembolik olarak ifade edilerek" tamamlamanın belirtilmesi istenmiştir.[276] Ancak Şekil 4.70'de görüldüğü üzere onarım öncesi ve sonrası fotoğrafları kıyaslandığında projedeki önerilerin yapılmadığı hatta yazı kuşağının bir bölümünün de kaybedildiği anlaşılmaktadır. Halbuki bu önemli verinin çok daha titiz bir konservasyon çalışması ile korunması gerekirken yapı üzerinden silinmesi tartışmalıdır. Ayrıca bu özgün verinin kaybedilmesine ilişkin Koruma Kurulu ya da Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Yapının restorasyonu 2006 Bahar aylarında başlatılmış ve sekiz ay sürmüştür. Bu restorasyon sonrasında 2010 yaz aylarında iç mekanda sıva tamirleri yapılmıştır.

[276] Kırşehir Cacabey Medresesi Restorasyon Raporu 400001005_RP007, VGM Arşivi.

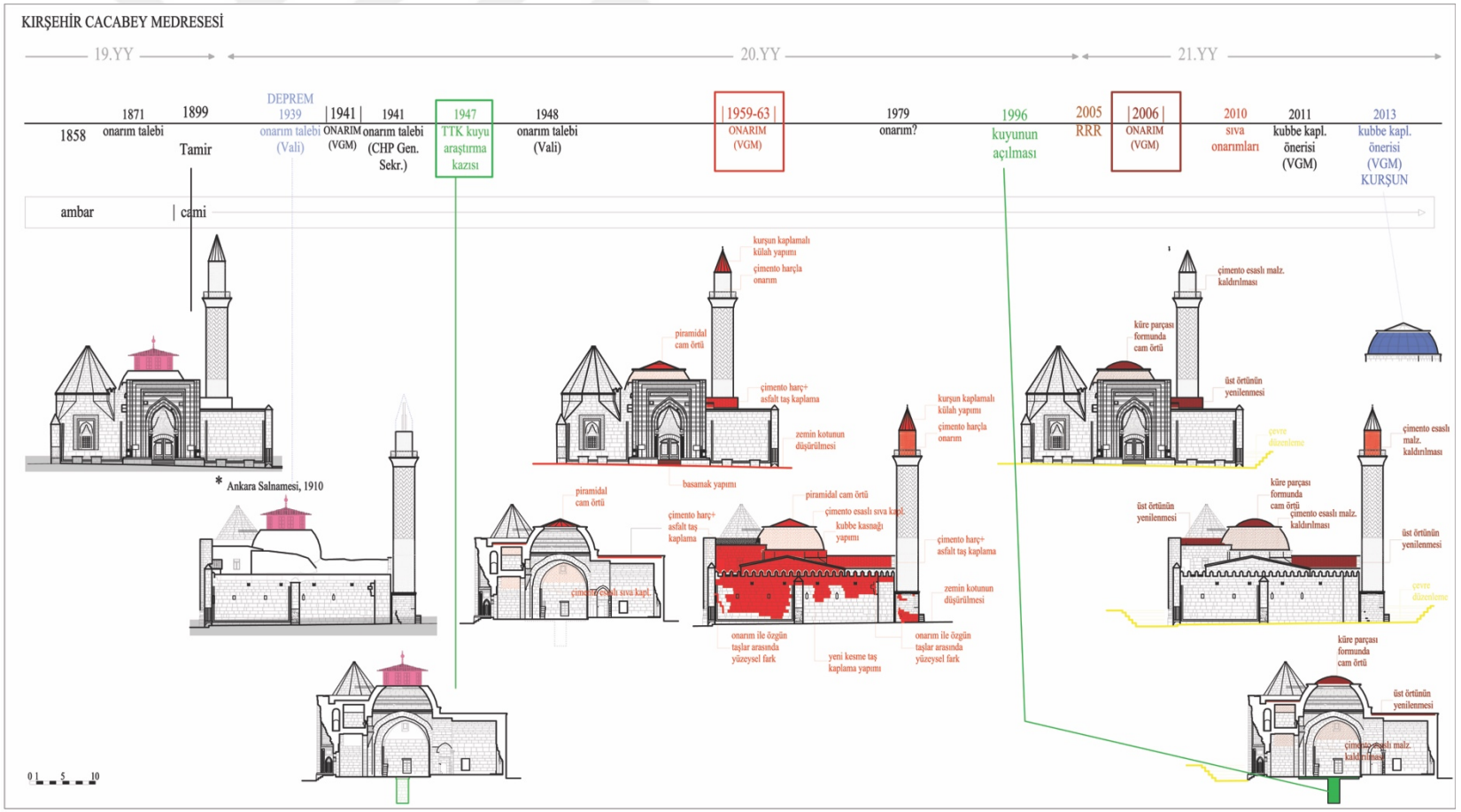
Şekil 4.70 : Türbe mekanındaki yazı kuşağının 2000'lerdeki fotoğrafı (sol: VGM Arşivi) ve günümüzdeki durumu (sağ: İnan Ocak, 2015).

Onaylı projede kubbeyi kapatan piramidal yüzeyli elemanların yerine küre parçası formunda yeni bir tasarım yapılmıştır. Ancak hava sirkülasyonu sağlanamadığından ısınan havanın yoğuşmaya sebep olduğu ve iç mekânda nem problemlerinin ortaya çıktığı belirlenmiştir (Kayseri VGM Arşivi, 2011). Bu sorunlara yönelik medresenin bağlı olduğu Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün dönem dönem yeni önerileri olmuştur. 2011 yılında havalandırma pencereli bir sistemle, 2013 yılında da kubbe dahil tüm çatının kurşun kaplanması önerileri sunulmuştur. Koruma Kurulu bu önerileri uygun bulmamıştır.

Yapının özgünlüğünü bozmayacak yeni öneriler getirilmemiş olacak ki yapıdaki nem sorunları devam etmiş hatta son yaşanan hadise ile gazetelerde haber olmuştur. 30.06.2015 internet haberlerinde "çatısında bulunan çatlaktan sızan suların camiye zarar vermesini önlemek için" yapılan önlemlere rağmen dört yıl içinde kış şartlarından etkilenen tarihi yapıda kova koyarak akma toplandığı; sıvalarının yere döküldüğü yazılmıştır.[277] Günümüzde de nem sorununun iyice arttığı yine internet haberlerinden öğrenilmektedir[278]

Cacabey Medresesi ile ilgili çalışmalardan biri de yapının da dahil olduğu Anadolu Selçuklu Medreseleri'nin 2014 yılı itibari ile Dünya Mirası geçici listesinde yer almasıdır. Bu yapıların asıl listeye girmeleri için Bakanlık tarafından çalışmalar sürdürülmektedir.

[277] Url-15.
[278] Url-2.

Şekil 4.71 : Kırşehir Cacabey Medresesi'nin onarım analizi (İnan Ocak, 2018).

4.4 Sivas Çifte Minareli Medrese

Sivas Çifte Minareli Medrese Sivas'ta Buruciye Medresesi ve Gök Medrese ile aynı tarihte, 1271'de, birlikte inşa edilmiştir. Medresenin günümüze ulaşan vakfiyesi yoktur. Taçkapısı üzerinde yer alan kitabesine göre İlhanlı veziri Sahip Şemseddin Mehmed Cüveyni tarafından yaptırılmıştır. Kitabede "Bu medresenin yapımını, Baş Vezir, dünyadaki vezirlerin en yücesi, dünya ve dinin güneşi, divan sahibi Muhammed oğlu Muhammed oğlu Muhammed –Allah devletini sonsuz kılsın- 670 (1271) yılında emretti" yazılıdır.[279]

Şekil 4.72 : Sivas Çifte Minareli Medrese'nin karşısında Şifaiye Medresesi, kuzeyinde Kale Camii yer almaktadır (İnan Ocak, 2016).

Banisinin ismiyle de anılan yapı, Vezir Şemseddin Medresesi veya Cüveyni Dar'ül Hadis olarak da bilinmektedir (Hersek, 1993b, 130, n.10). Osmanlı kayıtlarında yapı

[279] Berchem ve Edhem (1917;32), Uzunçarşılı ve Edgüer (1928;141).

Darülhadis ya da "Pervane Medresesi"[280] olarak geçmektedir. 1903 tarihli Sivas salnamesinde minarelerinden ötürü yapının "beynel ahali çifte minareler deyu iştiharına sebep olunduğu" ve bu şekilde de anıldığı yazılıdır (*Salname-i Vilayet-i Sivas*, 1903, 208). [281]

19. yüzyılda geçirdiği büyük müdahaleler sonucu Sivas Çifte Minareli Medrese'nin yalnız ön cephesi ayakta kalmıştır. Günümüze bütünlüğünü koruyamadan ulaşmakla birlikte kalan portal kısmı için onarım, yıktırılan kısım için kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

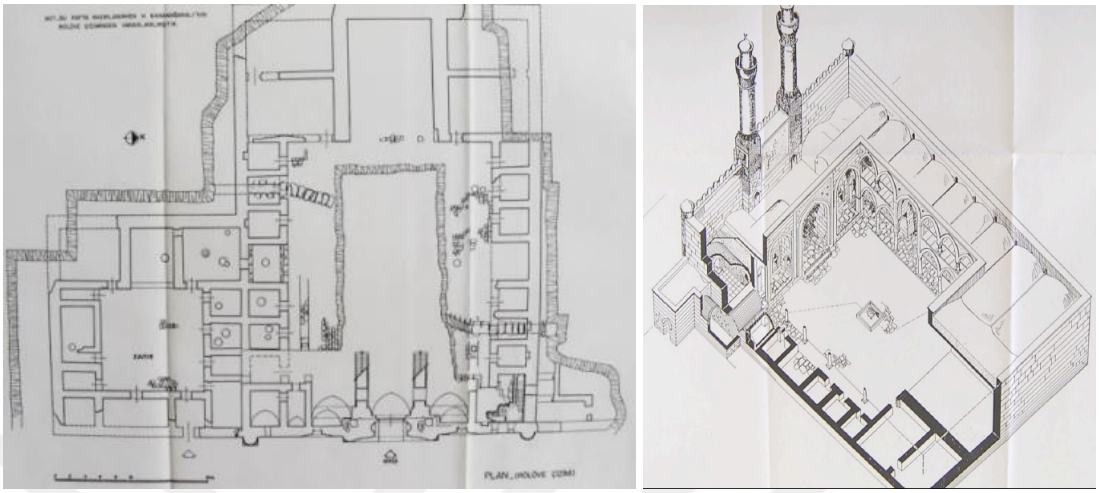
Şekil 4.73 : Sivas Çifte Minareli Medrese'nin ayakta kalan doğu duvarının önden ve arkadan görünümleri (İnan Ocak, 2016).

4.4.1 Mimari tanım

Sadece tek bir cephe duvarı kalmasına rağmen tasarım ve bezeme zenginlikleriyle kendinden birçok çalışmada bahsettiren medrese, Anadolu'nun en önemli anıtsal yapılarından biri olarak değerlendirilmektedir (Kuban, 2004; 106, Kuran, 1969, 115

[280] Demirel (1991;94), Defter-i Evkaf-ı Rum kayıtlarında Evkaf-ı Medrese-i Pervane Bey ismiyle kaydedildiğini söylemiştir.
[281] Özellikle 19. yüzyıla tarihlenen arşiv belgelerinde yapıdan, Selçuklu eseri Çifte Minareler olarak bahsedilmiştir.

ve Sözen, 1970, 58). Yapının mimarı ile ilgili kitabe mevcuttur. Taçkapısı üzerinde hasarlı olan sanatçı kitabesinde yalnız "amel-i üstad.." yazısı okunabilmiştir (Uzunçarşılı ve Edgüer, 1928, 115). [282]

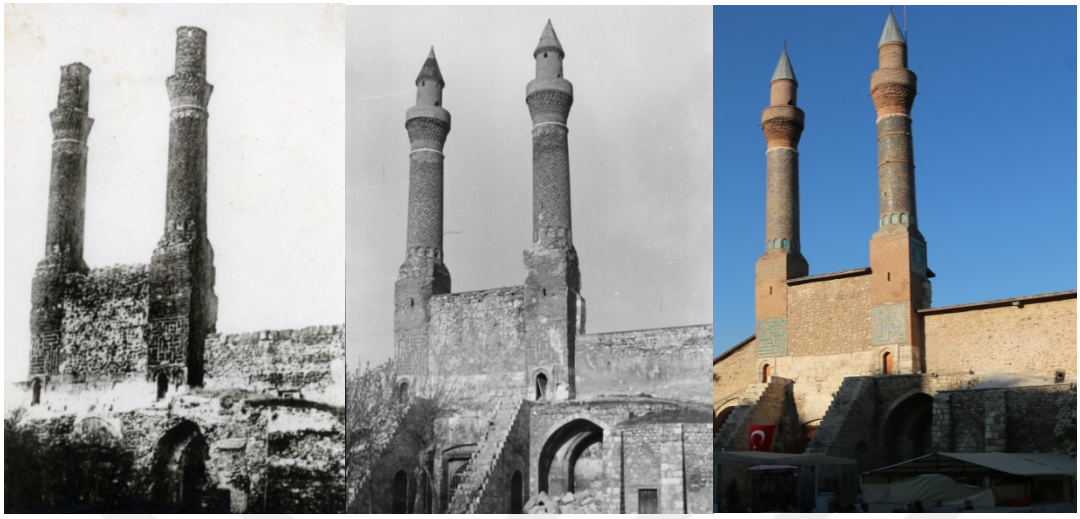
Şekil 4.74 : Çifte Minareli Medrese'nin kazı sonrası buluntularını gösteren rölövesi ve restitüsyon denemesi yapan Hersek'in (1993) çizimleri.

Haluk Karamağaralı'nın 1960'larda yaptığı kazı çalışmaları sonucu yapının plan şemasıyla ilgili bilgiler açığa çıkmıştır. Çıkan buluntulardan medresenin açık avlulu ve girişi ile birlikte dört eyvanlı plan şemasında olduğu anlaşılmaktadır. İki katlı olduğu ileri sürülse de bu yargı kesin bulgulara dayanmamaktadır (Şekil 4.74).

Kazı sonrasında açığa çıkarılan bulgulara göre medrese, yaklaşık 37 x 53 metre boyutlarında dikdörtgen plan şemasındadır. Yapıya kemerli bir kapıdan girilmektedir. Giriş mekanı, iç tarafta eyvan şeklinde düzenlenmiştir. Giriş eyvanının iki yanında üst kata ve minarelere ulaşımı sağlayan merdivenler yer almaktadır. Hersek (1993b;134), merdivenlerin minarelere ulaşımdaki en uygun yer olduğunu; başka bir yerde de merdiven ile ilgili iz bulunamadığı için malzeme ve işçiliği özgün olmasa da konumunun özgün olduğunu düşünmektedir. Halbuki yapının eski fotoğrafları incelendiğinde merdivenlerin Cumhuriyetin erken yıllarında yapılan onarımlarda inşa edildiği apaçık ortadadır. 1940'lardaki onarımda eklendiği anlaşılan

[282] Bayburtluoğlu (1971;89). Konya İnce Minareli Medrese 'ye benzeyen taç kapı düzeninden ötürü mimarın Kölük bin Abdullah olabileceği; ancak yazı sanatçı kitabesi tam okunamasa da bu mimarın ismi geçmediğinden Kölük bin Abdullah'ı tanıyan başka bir mimar olabileceği yorumunu getirmiştir. Aynı zamanda Sözen (1970, 60) de özellikle taç kapının biçimi ve bezemeleri açısından Konya İnce Minareli Medrese ile benzerlik kurmuştur. Hatta mimar Keluk bin Abdullah'ın ya da onun yanında çalışmış bir ustanın varlığını düşündürdüğünü söylemektedir.

merdivenlerin öncesindeki konumu ve şekliyle ilgili kesin bir bilgi yoktur (Şekil 4.75).

Şekil 4.75 : Medrese'nin minarelerinin durumuna bakılarak yaklaşık tarihlendirilmesi yapılan fotoğraflarda merdivenlerin, 1945 onarımında eklendiği anlaşılmaktadır (sağ: Berchem ve Eldem, 1910, sol: VGM Arşivi).

Boyutları tam olarak bilinmeyen yaklaşık 20 x 25 metre olduğu tahmin edilen açık avlusu revak koridorları ile çevrelenip, gerisinde hücreler konumlanmıştır. Kazılardan çıkan yaklaşık 1.60 m. boyundaki sütun ve başlıkları, revak sıralarında yer almış olmalıdır. Sütunların boylarının kısa olması, yapının iki katlı olmasına veri olarak değerlendirilmiştir (Hersek, 1993b, 154).

Giriş eyvanının karşısında en büyüğü olmak üzere; medresenin kuzey ve batı yönlerinde hücrelerin arasında konumlanmış iki eyvanı daha vardır. Hersek'in (1993b) yaptığı restitüsyon denemesinde medrese, batıya bakan ön cephe duvarının arka görünüşünde minarelerdeki ve duvar yüzeylerinde kalan çinilerden dolayı bu kısmı açıkta olacak şekilde iki kat; batı tarafında yer alan geniş açıklıklı eyvan tek kat; yan yana sıralanmış hücrelerin olduğu kuzey ve güney yönlerinde ise yine iki kat olarak çizilmiştir.[283] Ancak Denknalbant (2010;401), ön cephenin arkasında, minare kapılarının açıkta kaldığı iki kat mekân çözümlemelerinin iklimsel şartlar dikkate alındığında uygun olmadığı görüşündedir.

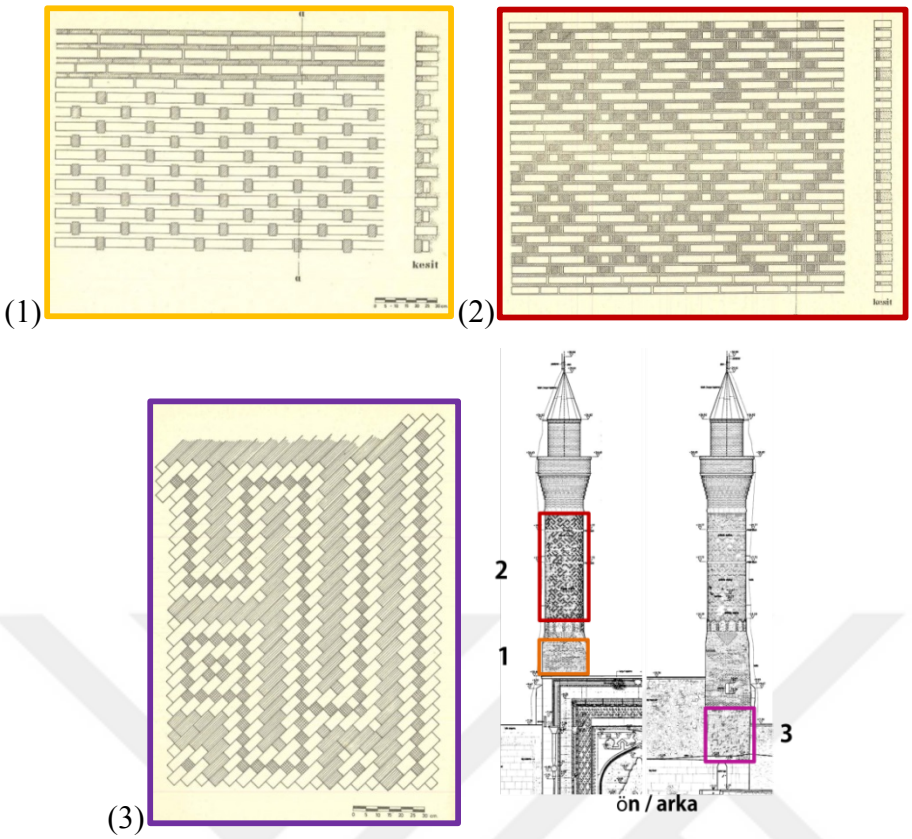
Kazı çalışmalarından medresenin diğer mimari detayları da ortaya çıkarılmıştır. Medrese güney kanadında iki hücrede ve eyvanında ısınma amaçlı kullanıldığı

[283] Hersek(1993), hem yapıdan gelen izlerle hem de analoji çalışmaları ile restitüsyonu yapmıştır. Özellikle yapıyı, Erzurum Çifte Minareli Medrese ile karşılaştırmıştır.

düşünülen tandır kalıntıları bulunmuştur. Ayrıca taban döşemesi altında bulunan su kanallarından, yapıya güney ucundan su girişi sağlandığı anlaşılmıştır. Hamam olarak kullanıldığı düşünülen giriş eyvanının kuzey yönünde yanında konumlu mekânda orta kısmı yarım daire biçiminde oyulmuş taş elemanlardan iki su kanalı açığa çıkarılmış bunlar sıcak ve soğuk suyun geldiği kanallar olarak değerlendirilmiştir (Hersek, 1993b, 135).

Sadece doğu cephesi kalan medresenin, çağdaşı olan diğer örneklerdeki gibi taçkapısı cephe ortasında, ön plandadır. Taç kapının iki yanındaki düzenlemeler de kendi içerisinde simetrik olarak tanımlanabilir. Köşelerde dairesel planlı payandaları vardır. Zemin kat ve üst kat olmak üzere iki sıra şeklinde düzenlenmiş pencereler cepheye açılmaktadır. Zemin katına denk gelenlerden taçkapıya yakın olanlar yoğun bezemeli söve içerisinde; mukarnaslı ve yanlarında sütunçeler bulunmaktadır. Köşe payandalara yakın olan diğer iki pencere açıklığı daha küçüktür. Üst sıradaki pencereler ise daha sade bir çerçeve içerisinde yer alıp; bezemeleri alt sıradakilere nazaran daha azdır. Taçkapının kuzey yan duvarındaki pencere onarım sonrası yeniden yapılmıştır.

İsmini aldığı minareler, zeminden yaklaşık 14,30 m. yüksekliğindeki kesme taştan taçkapı üzerinde konumlanmıştır (Şekil C.39). Tuğla kaideleri üzerinden yirmi metre yükselmektedir. Kareden önce prizmatik üçgenlerle onikigene geçiş yapılmış ardından da dairesel şekle dönüşerek minarenin tuğla gövdesinin 2,42 metre çapı oluşturulmuştur. Minarelerin gövdesinde firuze ve lacivert renkli sırlı tuğlalar yatay sıralarda şaşırtılarak desen oluşturulmuştur. Önce mermerden bir hatıl sırası yapılarak minaresinin şerefe kısmına geçilmiştir. Bakırer'in (1981) çalışmasından edinilen bilgilere göre; minare kaidelerinde "yatay istif, genişletilmiş orta derzli, düzey derz aralarında firuze sırlı çini birimler" oluşan düz örgü, minarelerin gövdelerinde "yatay istif, çini birim genişliğinde sağa ve sola yükselen derzli, yatay derz aralarında kufi yazı benzeri biçimlerin oluştuğu" çini şeritlerle düz örgü görülmektedir. Minare kaidelerinin arka yüzünde kufi yazı kelimelerin biçimlendiği başak örgü ile oluşturulmuş; mor renkli sırlı tuğlalarla bezeli levhalar vardır. Burada kullanılan örgü türünün karşılaştırılabileceği bir örneği olmamakla beraber teknik açıdan Sivas Keykavus Darüşşifası ile Konya Sahipata Türbesi ile kıyaslanabileceği belirtilmiştir (Bakırer, 1981, 454-458), (Şekil 4.76).

Şekil 4.76 : Çifte Minarelerdeki tuğlaların örgü ve istif şekilleri (Bakırer, 1981).

Her ne kadar ön cephesi günümüze ulaşmış olsa da taçkapının iki yanındaki duvarların ne kadar yükseldiği tam olarak bilinmemektedir. Ayrıca bu duvarlar ile köşe payandaların bitiş detayı da başka bir bilinmeyendir. Yalnız kazı çalışmalarında rumi ve palmet motifli olduğu görülen dendanların birkaçı bulunmuştur (Şekil 4.77).

Şekil 4.77 : Haluk Karamağaralı'nın kazı çalışmalarında açığa çıkarılan Çifte Minarelere ait bazı mimari elamanlar (Hersek, 1993b).

Çifte Minareli Medrese'ye güney yönünden bitişik başka bir yapının olduğu kazı çalışmaları ile ortaya çıkarılmıştır. Kare planlı, tek eyvanlı ve tek katlı olduğu tahmin edilen yapının, medresenin yıkımından daha önceki bir zamanda yıkıldığı

düşünülmektedir. Yapının işlevi tam olarak bilinmemekle beraber zaviye veya medrese olabileceği üzerine tahminler yürütülmüştür.[284]

4.4.2 Onarım tarihi

20. yüzyıla kadar yapının durumu

Sivas Çifte Minareli Medrese'nin hücre kısmının yıkımından öncesine tarihlenen onarımlarla ilgili bilinen tek kayıt Muzaffer Erdoğan'dan (1968) öğrenilmektedir. H. 1131 / M. 1719 yılında Sivas Beylerbeyi ve kadısına hitaben yazılan hükümde Çifte Minarelerden Pervane Medresesi olarak bahsedilmektedir. Onarım kaydında "Sahibiye ve Pervane Medreseleri ve cami-i şerifleri ve minarelerinin bir mikdar yerleri ve şerefeleri mürur-u eyyam ile haraba müşrif olmakla tamir ve termime muhtaç ve zikr olunan vakıflarda müsaid" olduğu ancak görevli mütevellilerin gerekli tamiri yapmadığı, vakıf şartlarından ezanın okunmasının yerine getirilmediği söylenmiştir. Mütevellinin tamiri yapması istenmiştir (Erdoğan, 1968, 187).

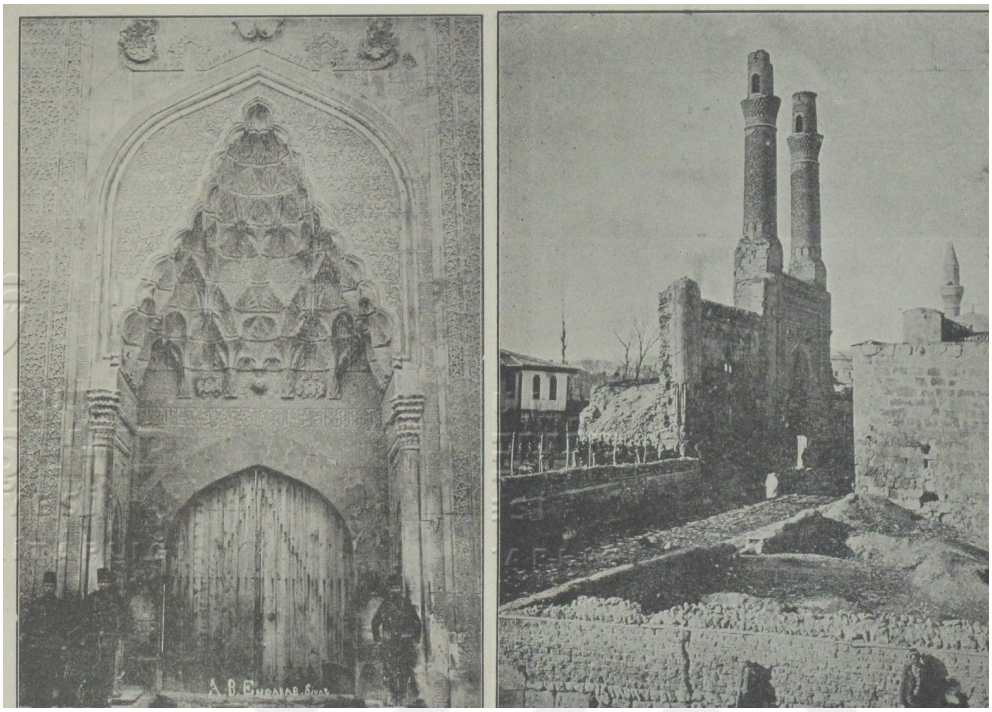
Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında ise yapı diğer örneklerde olduğu gibi bakımsız kalmış ve farklı amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır. Medresede cephane saklandığı, sonraları ise atıl kalarak tamamen harabe haline geldiği bilinmektedir. Bu dönemde Sivas'taki medreselere herhangi bir ilave yapılmadığını yalnız tamiri yapılmakla yetinildiğini söyleyen Demirel (2000;94), Defter-i Evkaf-ı Rum'u kaynak göstererek defterde "medreselerin binaları ve çeşmeleri atik ve her sene tamire muhtaç durumda" yazılı olduğunu; Çifte Minareli Medrese için "vakfiyesinin kayıp, binasının harap olduğunun" belirtildiğini ve eğitimin yapılmadığını aktarmıştır.[285]

Medrese hücrelerinin yıkımı

19. yüzyıla gelindiği vakit ne yazık ki yapıda büyük bir yıkım yapılmıştır. Sivas Valisi Sırrı Paşa tarafından medresenin hücrelerinin olduğu kısmın yıktırıldığı bilinmektedir. Uzunçarşılı ve Edgüer'in (1928;122), aktardığı bilgilere göre yapının "dâhili aksamı bakımsızlıktan yıkılmıştır… asıl cephenin mukabilindeki kısım H. 1270 / M. 1853'de maili inhidam olduğundan yıktırılarak enkazı Hacı İzzet Paşa

[284] Sözen (1970, 59) zaviye olabileceğini söylerken, Hersek(1913, 167) 'zaviye ve medrese personeli arasında çekişme ve anlaşmazlıklar' olabilmesi sebebiyle bu yoruma katılmamakta ve medrese işlevinde olabileceğini söylemektedir.
[285] Yazar kaynak olarak Defter-i Evkaf-ı Rum sayfa 2-4'ü göstermiştir.

Camii'nde[286] kullanılmıştır". 1882 yılına kadar var olan yapı artık sadece ön cephesi ayakta olarak varlığını sürdürecektir.

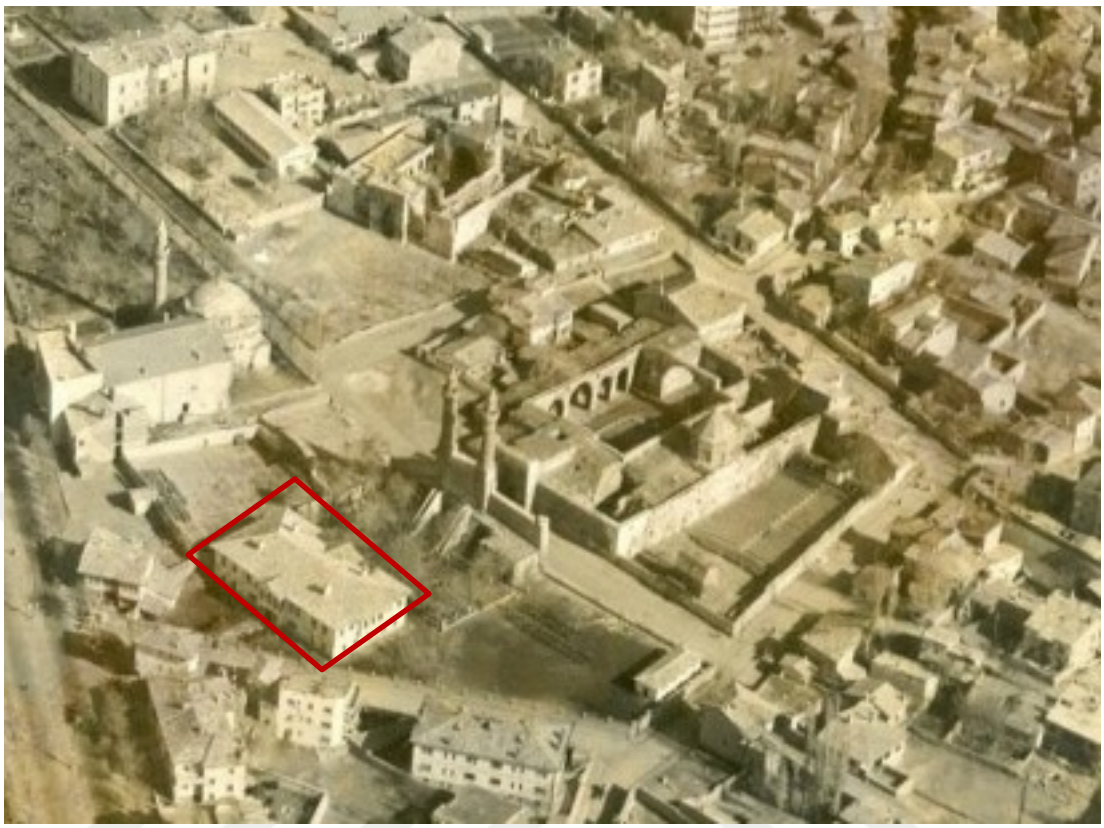

Şekil 4.78 : Sivas Çifte Minareli Medrese'nin yıkılan bölümünün üzerine yapılan askeri rüştiye olarak kullanılan yapı görülmektedir (*Salname-i Vilayet-i Sivas*, 1903, 204 ve 212).

1903 tarihli Sivas Salnamesi'nde Çifte Minareli Medrese için "etrafını işgal eden hücurattan bazısının harabeleri mevcut iken bundan yirmi beş otuz sene[287] akdem (önce) kamilen hedm edildikleri rivayet olunmaktadır" bilgisi yazılıdır. Yıkılan kısım üzerine sanayi mektebi adıyla yeni bir bina inşa edilmiştir (Şekil 4.78). Yeni yapılan bina, 1903 tarihli salnamede sanayi mektebi; Uzunçarşılı ve Edgüer'in (1928) Sivas Şehri adlı eserlerinde ise hastane olarak geçmektedir. Osmanlı arşivi kayıtlarında ise yeni yapının da bir süre boş kaldığı, sonrasında Rüşdiye-i Askeriye Mektebi'ne tahsis edildiğine dair belgeler yer almaktadır.[288] H. 1332 / M. 1914 yılından beri de ilk mektep olarak kullanılmıştır (Uzunçarşılı ve Edgüer, 1928). Gabriel'in (1934;151) "modern" olarak tanımladığı bu yapının Cumhuriyet Dönemi'nde de

[286] Demirel (1991;94), Hacı İzzet Paşa Camisi'ni Osman Paşa Camisi olarak tanımlamıştır.
[287] 1873-78 tarihlerine denk gelmektedir.
[288] BOA, Fon Kodu: Y.. PRK. UM, Dosya: 30, Gömlek: 88. Uzunçarşılı ve Edgüer (1928) , H. 1317 / M. 1899-1900 yıllarında Sivas Askeri Rüşdiyesi'ne binanın verildiğini söylemiştir.

ilkokul olarak kullanımı devam etmiştir.[289] Yapı 1960'lara kadar mevcuttur (Şekil 4.79).

Şekil 4.79 : 3 Aralık 1959 tarihi not düşülen hava fotoğrafında Çifte Minareli Medrese ve çevresi (Url-13).

1910 Onarımı

Sivas Çifte Minareli Medrese'nin hücre kısmı yıkılsa da kalan kısmı için tamir ihtiyacı devam etmektedir. Tamir isteğine ilişkin arşivde bulunan belgeler, 1894'te gerçekleşen ve Sivas'ta kayıpların yaşandığı depremden sonraya, 20. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir. 1904'te Çifte Minareli Medrese'nin tamiri için yazışmalar başlamıştır. Bunlardan 5 Ekim 1904'te Sivas Valisi'nin Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazı önemlidir:

> Sivas Askeri Rüşdiyesi'ne ait binaların girişini oluşturan Çifte Minarelerin dayanma yeri olan kemerlerin iç tarafları ile yan duvarları yıkılmaya yüz tutmuş olarak ara sıra taş düşmekte olduğundan meydana gelmesi düşünülen bir kazanın olmasına mahal kalmamak üzere adı geçen mahallin tamirinin yapılması adı geçen mektep müdürlüğünden resmi yazı ile ifade edilmiş ve

[289] İsmet İnönü bu okulda okuduğu için ismi İsmet İnönü Mektebi olarak geçmektedir.

havale edildiğinde anılan mevkiin bir kat daha tamir edilemediği halde tamamen harap olacağı ve bunun 47207 kuruş masrafla tamiri mümkün olduğu keşif sonunda anlaşıldığı Başmühendislik'ten ve gerçi adı geçen minareler pek de eski eserlerden sayılmadığı gibi harcanması keşfedilen paranın karşılık bulunmadığı ve bununla beraber adı geçen minarelerin kemerleriyle duvarları ve cümle kapısı bırakılarak üst tarafı yıktırıldığı takdirde olabilecek tehlike ve zarar bertaraf edilmiş demek olup ancak işbu minarenin olduğu gibi korunması gerekli ise keşif gereğince adı geçen 47 bin küsur kuruşun ve şayet duvarlarıyla kemer ve kapının bırakılmasıyla minarelerin kısmen yıkılması uygun buyurulduğu takdirde yıkılması için tahmin edilen 5000 kuruşun gereken tahsisattan harcanmasına izin alınması hususunun Nazırın yüce taraflarına bildirilmesi Vilayet İdare Meclisi'nden yazılan derkenarda gösterilmiş ve anılan muameleli resmi yazı ile düzenlenen resim ve keşifnamesi zarf içerisine konularak takdim kılınmış olmakla içeriklerine göre gereğinin yapılması hususuna müsaade buyurulması hususunda emir ve ferman sizindir.

Görüldüğü üzere tamir öncesinde keşfi yapılmış hatta buna ilişkin bir de resm denilen çizimi hazırlanmıştır. Ancak yapının minareleri, kemerleri, duvarları ve cümle kapısı için yapılması düşünülen 47.207 kuruşluk tamire alternatif olarak beş bin kuruş tutacak olan minarelerinin yıkılması söylenmiştir. Minarelerin, eski eser olmadığıyla ilgili de Başmühendislik makamının görüşü vardır. Dönemi bağlamında bu görüş değerlendirildiğinde bu tarihlerde yasal olarak Asar-ı Atika Nizamnameleri yürürlükte olsa da halen Sivas Çifte Minareli Medrese gibi yapıların eski eser kapsamına dahil olmadığı ve bundan dolayı yıkılmasının bir tercih olarak düşünüldüğü söylenebilir.

Sivas Valisi'nin gönderdiği bu yazıdan sonra Dahiliye ile Evkaf Nezareti arasında karşılıklı yazışmalar gerçekleşmiştir. Tamir için gerekli paranın Evkaf Hazinesi'nden karşılanması istenmiştir. Ancak hazinece yapılan incelemede Çifte Minareli Medrese'nin bağlı olduğu Kılıç Arslan'ın oğlu Keyhüsrev Vakfı'na ve Cami-i Şerifi'ne dair kayıt ve alınır gelirleri olmadığı anlaşılmıştır. Konunun Evkaf Nezareti ile bağlantısı olmadığından Maarif Nezareti tarafından gereğine bakılması gerektiği Evkaf Nazırı'nın 22 Nisan 1905 tarihli yazısı ile bildirilmiştir. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti, Çifte Minareli Medrese'nin hücre kısmı yıkıldıktan sonra yerine

yapılan binanın Askeri Rüşdiye tarafından kullanıldığını sebep göstererek tamir masraflarını Askeri Daire'nin karşılamasına karar vermiştir. Ancak Sivas Valisi'nin 2 Ekim tarihli yazısından öğrendiğimize göre o tarihte henüz bir gelişme olmamıştır. Yazıda yapıdan taşlar düştüğü ve toprak döküldüğü, yapının yıkılmaya yüz tuttuğu ve ansızın yıkılarak bir kaza ile sonuçlanabileceği bundan ötürü de mevsim geçmeden tamir edilmesi gerektiği dile getirilmiştir.

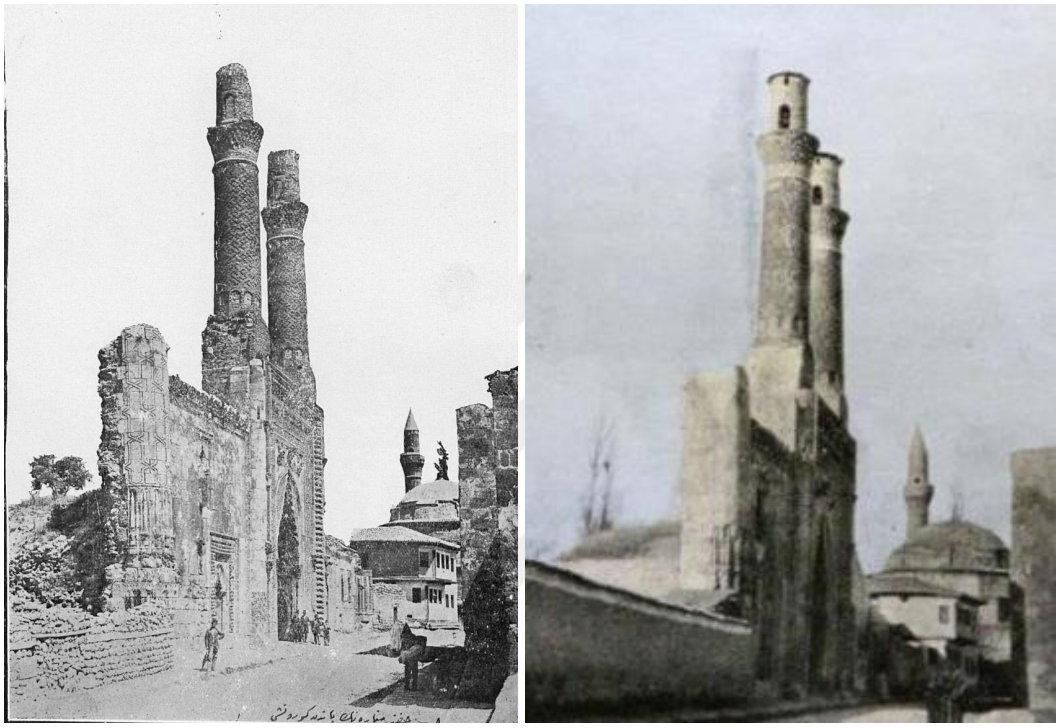
Medresenin tamir keşfi 1904'teki belgede 47.407 kuruşken, 1907 tarihli belgede 30.000 kuruş olarak geçmektedir. Bu bedelin de yarısının Askeri Daire, diğer yarısının da Müze-i Hümayun tarafından karşılanamayacağı belirtilmiştir. 1906'da müzede müdür yardımcısı görevinde olan Halil Edhem Eldem ile Max Van Berchem'in Sivas'a gitmiş olması, bu konuyla ilgilenmeleri ile tamirin olumlu sonuçlandığı görülmektedir. Müze'i Humayun'un H. 1326 / M. 09.07.1908 tarihli yazısında "Sivas Rüsdiye-i Askeriyesinin medhalini teşkil eden ve enafisi (en nefis) asar-ı Selçukiyeden bulunan Çifte Minarelerin istinatgâhındaki kemerler ile yan duvarlarının irae-i tehlikesi (tehlike göstermesi) ve minarelerin idame-i ümranı zınnında lazım gelen tamiratı…" için gerekli 35.000 kuruşun yarısını kendilerinin diğer yarısını da Daire-i Askeriye ödeyeceği ancak müzenin o seneki bütçesinin müsait olmadığı; tarihi binaların tamiri ve korunması için 15.000 kuruş ayrıldığı, Çifte Minarelerin tamiri için gerekli 2.500 kuruşu devletten talep ettiklerini söylemişlerdir.[290]

Uzunçarşılı ve Edgüer (1928;113) 1910 yılında yapılan tamiri, "Müzeler Müdürü Halil Bey Efendi'nin şayan-ı şükran himmetleriyle kurtarılmış ve istinat duvarları yapılmak suretiyle bu kısım tahkim edil(diği)" şeklinde aktarmışlardır. Mimar Zühtü, medresenin bu onarımıyla ilgili "İstanbul müzelerinin nezaret ve dikkati altında aslına muvafık bir surette tamir edilmiştir ki binanın bugünkü şeklini muhafaza edebilmesi bu sayede mümkün olabilmiştir" demiştir (Zühtü, 1933, 298).

Çifte Minareli Medrese'nin 1903 tarihli Sivas Salnamesi'nde yer alan ve tarihsiz ancak onarım sonrasındaki yıllarda çekilmiş olması muhtemel olan fotoğrafları karşılaştırılarak 1910 onarımındaki bazı müdahaleler tespit edilebilmektedir (Şekil 4.80). Buna göre onarım öncesi yapının doğuya bakan ön cephe duvarının, taç kapının kuzey sağ yan duvarının zemin kat pencere seviyesine kadar yıkık olduğu

[290] BOA, Fon Kodu: MF. MKT. Dosya: 1064, Gömlek: 86

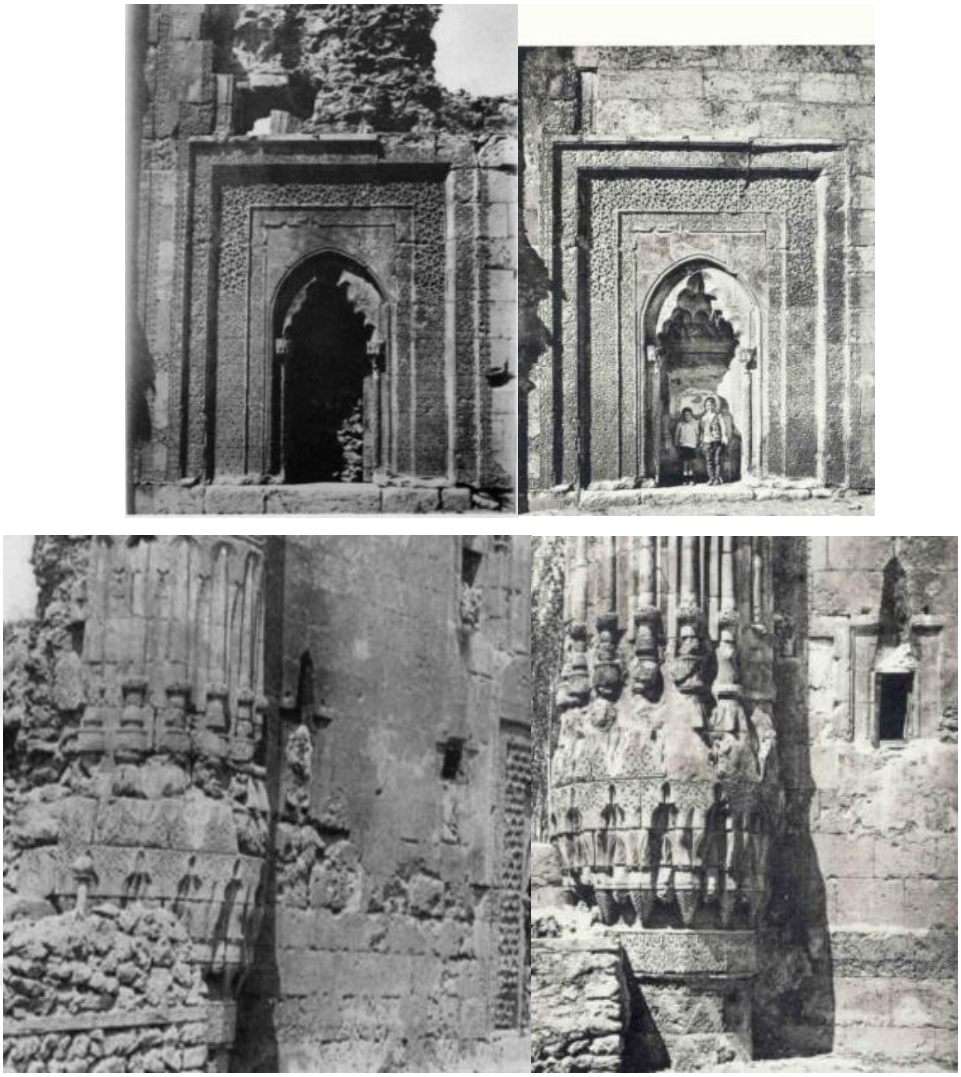
görülmektedir. Üst kat seviyesinden itibaren duvar ve pencere açıklıkları kalmamıştır. Taç kapının sol yanındaki duvar harap olmasına rağmen üst kat seviyesi mevcuttur. Ancak duvarın ve köşe payandasının bitiş detaylarına, dendan varlığına ve konumlarına ilişkin bir tespit yapılamamaktadır. Minarelerin ikisinde de şerefe ve külahlar mevcut değildir. Yapının cephe hizasından bahçe duvarı olması muhtemel bir duvar örgüsü devam ettirilmiştir.

Şekil 4.80 : Çifte Minareli Medrese'nin farklı tarihlerdeki görünümleri (Sol: Uzuncarşılı ve Edgüer, 1928, orta: Url-13).

Onarımda zemin kat seviyesinde bulunan taçkapı sağ yan duvarının kısmen tamamlandığı görülmektedir. Tamamlanan bu duvar taç kapıdan köşe payandasına doğru eğimli şekilde yapılmıştır. Farklı cins taş kullanıldığı anlaşılan örgüde bezemeler devam ettirilmemiştir. Köşe payandada iki taş sıra eklenerek tamamlanan duvar ile eş seviyede bitirilmiştir.

Taçkapının sol yan duvarında herhangi bir tamamlama yapılmadığı sadece bozulma görülen kısımlarda kısmi sıvama yapıldığı görülmektedir. Zemin kat seviyesi hizasında pencere altlarına denk gelen kısımları, ayrıca köşe payandası sıvanmıştır. Minarelerde ise yalnızca şerefe kısımlarındaki eksik kısımların tamamlandığı, bunun dışında herhangi bir müdahale yapılmadığı anlaşılmaktadır (Şekil 4.81).

Şekil 4.81 : Çifte Minareli Medrese'nin onarım öncesi ve sonrası fotoğraflarından taç kapının sağ yan duvarının tamamlandığı (üst: Berchem, Eldem,1910; Gabriel,1934), bozulan taşların olduğu kısımların sıvanarak kapatıldığı (alt: Gabriel,1934; VGM Arşivi) görülmektedir.

1910 onarımında Uzunçarşılı ve Edgüer'in (1928) bahsettiği istinat duvarlarının yıkılan hücrelerin duvarları üzerinde oluşturulduğu düşünülmektedir. Bunların, Albert Gabriel'in çiziminde gösterdiği duvar uzantıları olması muhtemeldir.

Koruma anlayışı dışında 1910 onarımındaki müdahale de dikkat çekicidir. Simetrik bir düzen olduğu aşikâr olan medresenin taçkapısının sağındaki duvarda yapılan tamirde mevcut olan taç kapının sol yan duvarı hizasına kadar bütünüyle yapılmaması, sadece yükseklik aynı tutularak köşe payandasına doğru eğim verilerek tamamlanması ilginçtir. Bu tercih, bağımsız kalan cephe duvarının arkasında sağlamlaştırma amaçlı yapılan istinat duvarları için yeterli olmuştur. Ekonomik olarak yorumlanabilecek bu yapısal tamamlamada mevcut bezemeler devam

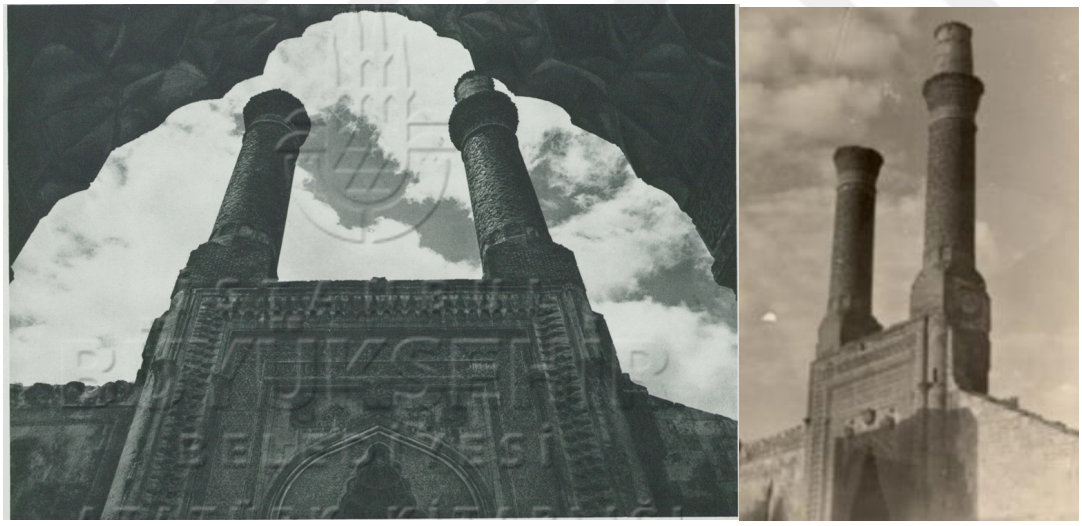
ettirilmemiştir. Olması muhtemel pencere açıklığı da gerekli olmayacağından yapılmamıştır.

20. yüzyılda yapının durumu

Sivas Çifte Minareli Medrese'nin 1910 onarımı sonrası aldığı görünümü ile 1930'lara kadar ayakta kaldığı kabul edilmektedir. 1939 Erzincan Depremi'nde her yapıda olduğu gibi medresenin de hasar gördüğü düşünülse de bununla ilgili herhangi bir tespit yapılamamaktadır.

1944 minare onarımı

Yapının eski eser olarak ele alınmasıyla birlikte Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilen ilk onarımı, minarelerine yıldırım düşmesi sonucu ihtiyaç duyulmasıyla gerçekleştirilmiştir (Şekil 4.82). Çal'ın (1990) onarım listelerinde de yer alan bu onarım ile ilgili olarak 1944 yılında 3,000 liralık ihale ve harcama yazılıdır. Bu onarımda minarelere şerefe ve külahın eklendiği anlaşılmaktadır. Bu müdahaleler de yapının ilk tasarımının referans alınmadığı; kurşun külahlı olarak yeniden yapıldığı görülmektedir Ayrıca minarelere ulaşımı sağlamak için günümüzde mevcut olan merdivenler bu tarihte eklenmiştir.

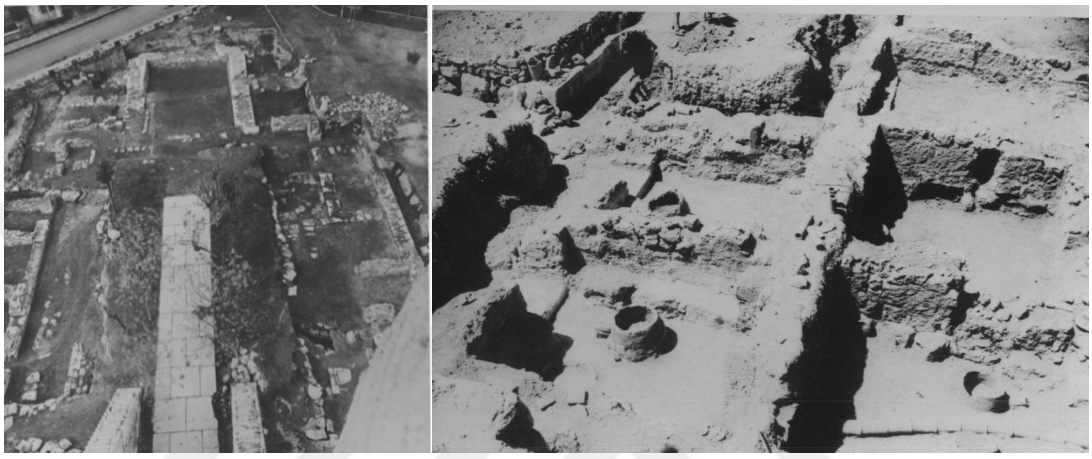
Şekil 4.82 : Yıldırım sonrası Minarelerden güney tarafındakinin sadece şerefe seviyesine kadar kaldığı; üst kısmın yıkıldığı görülmektedir (sol: AK, Alb_000117_086, sağ: ASÜA).

Bu tarihten sonra 1956 yılında Sivas'ta toplu onarım listesi oluşturulmuş; Buruciye Medresesi, Şifaiye Medresesi ve Çifte Minareler için onarım kararı alınmıştır (Çal, 1990). Maarif Vekâleti Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün yapacağı

onarımların ihale kabulü 1957'de yapılmıştır.[291] Ancak bu onarımda ne tür uygulamaların yapıldığı arşiv kayıtlarında bulunamamıştır.

1963-65 araştırma kazısı

1963-65 yılları arasında Haluk Karamağaralı yönetiminde Çifte Minareli Medrese'nin yıkılan kısımlarında kazı çalışması yapılmıştır.[292] Kazı sonucu yıkılan kısmın duvar kalıntıları ortaya çıkarılmış ve medresenin plan şeması hakkında bilgi edinilmiştir (Şekil 4.83).

Şekil 4.83 : Karamağaralı'nın kazısı sonrası açığa çıkarılan hücre duvarları (Hersek, 1993,42, 47).

Kazı çalışması sonrasında gün yüzüne çıkarılan duvar kalıntıları açıkta bırakılmıştır. Sunumu ile ilgili herhangi bir plan, proje yapıldığı bilinmemektedir. Ancak bir müdahale görmediğinden geçen zaman içerisinde de kalıntılar yer yer toprak birikintisi altında kalmıştır.

Nitekim bu duruma dikkat çekmek üzere 1979 yılında GEEAYK eski üyelerinden Mahmut Akok, dönemin kurul başkanı Orhan Alsaç'a hitaben bir yazı göndermiştir.[293] 16.11.1979 tarihli yazıda Sivas'ta bazı tarihi anıtları ziyaretinde birçoğunun "yaşatma ve koruma" bakımından birçok eksikliğinin olduğunu, perişan haldeki medreselerin durumlarını açıklamıştır. Çifte Minareli Medrese için "geniş bir ören yeri durumunda" olduğu ancak "küçük bir restorasyon ve tanzim yapılmadığından kazı alanının ziyaretçi sirkülasyonuna göre düzenlenmediğinden

[291] BCA 030_18_01_02_145_112_12

[292] Hersek'in sözlü olarak Haluk Karamağaralı'dan öğrendiği kazı çalışmaları Çal'ın kazı listelerinde 1964-67 yılları arasında yer almıştır.

[293] Akok, Çifte Minareli Medrese'ye de yer verdiği üç önemli anıt için gözlemlerini ve ricasını dile getirmiştir (Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_7285).

kazı alanı sınırları gerekli bir çerçeve içine alınmadığından" ayrıca o tarihlerde anıta çok yakın konumlu çocuk oyun alanından dolayı ören yerinin "başıboş çocuklarla kişilerin kayıtsız şartsız barınağı … çevre sakinlerinin çöplüğü" durumuna geldiği gözlemlerini aktarmıştır. "Tarihi anıtlarımızı korumak ve yaşatmak amacında olan kuruluşlarımızla ivedilikle önlem al(ın)ması" gerektiğini, Eski Eser ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun ilgilenmesini rica etmiştir. Bunun üzerine Yüksek Kurul, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne 02.04.1980 gün A-1047 sayılı yazıyı göndermiş; Akok'un gözlemleri aktarılarak, Çifte Minareli Medrese ile ilgilenilmesi, yapının ve çevresinin korunması için kurula öneri getirilmesi rica edilmiştir. Ancak bu isteği yerine getirilememiş, yaklaşık 20 sene sonra Çifte Minareli Medrese için proje hazırlanabilmiştir.Yapının arkeolojik alan şeklinde düzenlenip ziyaretçisine sunulması gerektiğini dile getiren eski Yüksek Kurul üyesi Mahmut Akok'un 1979 tarihli bu mektubu önemlidir.

1972'deki müdahaleler

Çifte Minareli'nin 1972 yılına ait onarım kaydı Vakıflar arşivinde bulunmaktadır.[294] Eski fotoğrafları üzerinden değerlendirmelerle uygulamaların gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Yapının taçkapısının solunda kalan duvarın betonla kapatıldığı görülmektedir. Yapının güneydoğu ucundaki köşe payandası metal elemanlarla çemberlenmiştir. 2014 yılı konservasyon çalışmalarında yapı üzerinde tespit edilen çimento uygulamaları, özellikle minarelerin eksik bölümlerinde görülen çimento harç dolgular bu onarımda yapılmış olmalıdır (Yar ve Küçük, 2014).[295]

1977'de yapının GEEAYK tarafından tescili gerçekleştirilmiştir.

Aynı yıl Sivas'taki eski eserlerle ilgili olarak Milliyet Gazetesi'nde tarihi yapıların bakımsızlıktan, sahipliksizten yok olacağı haberi çıkmıştır. Çifte Minareli Medrese bahçesinde hayvanların otladığı, sahipsiz bırakıldığı yazılmıştır. Yüksek Kurul gündemine de taşınan bu haber sonrasında bu yapıların korunmasından sorumlu kişiler hakkında 5805-1710 sayılı yasalar gereğince soruşturma açılması istenmiştir.[296]

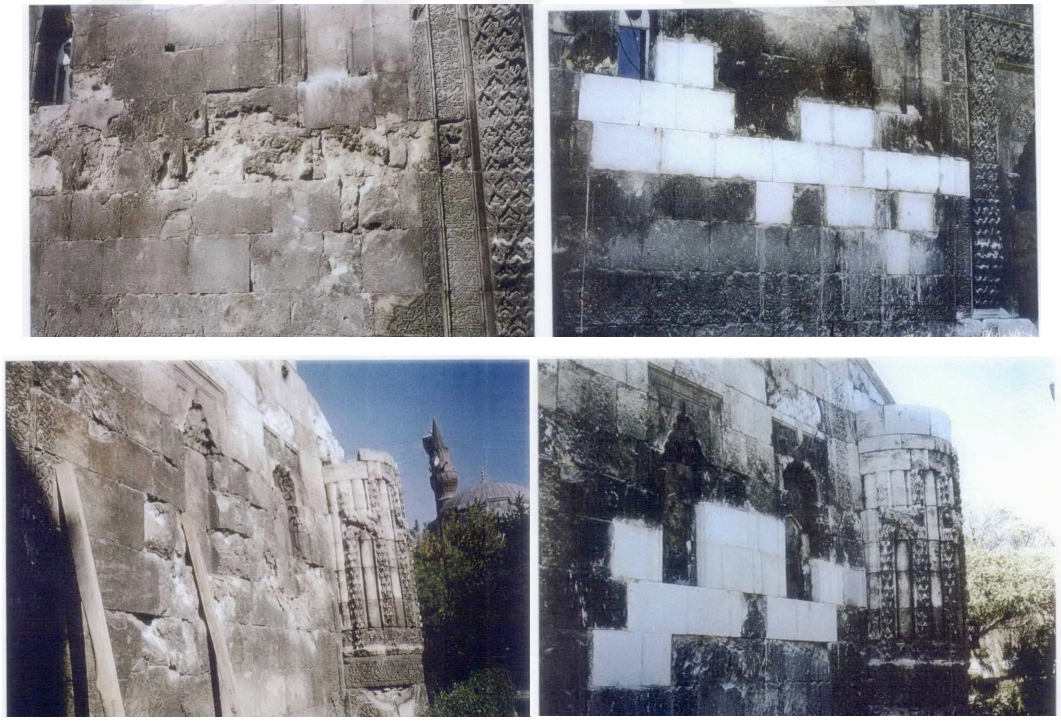
[294] Bu tarihteki onarımla ilgili bilgi, 2001'de talep edilen basit onarım için hazırlanan raporlardan öğrenilmiştir.
[295] Yazarlar, çimento uygulamalarının eski onarımlarda yapıldığını belirtmiştir.
[296] GEEAYK 12.10.1977 gün 732-58-A sayılı kararı, Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_7042

Bu yıllarda Çifte Minareli Medrese'nin rekonstrüksiyonuna yönelik birtakım düşüncelerin olduğu anlaşılmaktadır. Bununla ilgili olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bir talep gitmiş olmalı ki Vakıflar, Yüksek Kurula cevaben gönderdiği 31 Mart 1978 yazısında; 1965'deki kazı çalışmaları için plan bakımından bile kesinlik veren bir şemanın ortaya çıkmadığını, yapının rekonstrüksiyonu da çok büyük problemler getireceği için böyle bir düşünce olmadığını, 1978 onarım programına alınıp dondurma ameliyesi olarak yapılan işler olduğunu söylemiştir.

1989-91 yılları arasında Çifte Minarelerin güney yönünde bitişik alanda kazı çalışması yapılmıştır. Darülhadis olarak bahsedilen bu yapının da duvar kalıntıları açığa çıkarılmıştır.

21. yüzyılda yapının durumu

21. yüzyılda medreseye yönelik ilk koruma çalışması, 2001'de kurul izni alınan ve 2003'e kadar uygulanan basit onarımdır. Onarım kapsamında beden duvarları üzerinde bitki temizliği, eski onarımlarda yapılan beton harpuştaların kaldırılarak moloz taş duvar örgü ile tamamlanması ve üzerlerinin kesme taş harpuştalarla kapatılması, minare külahlarında bakır kaplama yapılması planlanmıştır.[297]

Şekil 4.84 : 2001'de koruma kurulu izni alınarak yapılan yeni taş kaplamaları (Sivas KVKBK Arşivi).

[297] Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_7282

2003 yılındaki uygulamalarda kuzey cephesinde birçok taş çürütmesi yapılmıştır. Ayrıca cephede taş harpuşta ve çörtenlerin yeniden yapım işleri gerçekleştirilmiştir. Duvar bitimlerinin üzeri çinko kaplanmıştır (Şekil 4.84-85). [298]

Şekil 4.85 : Basit onarımda yapılan uygulamalar (VGM Arşiv).

2007-2010 Restorasyonu

Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından Prof. Dr. Can Mehmet Hersek'in danışmanlığında A PROJE Mühendislik Mimarlık Müşavirlik İnşaat San. ve Tic. A.Ş. tarafından rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlatılmıştır. İlk aşamada "rölöve çizimlerinin detay eksiklikleri, restitüsyon projesinin yeterli araştırmaya dayanmaması ve çizimlerdeki teknik hatalar, restorasyon projesinin ise detaylardaki eksiklikler nedeniyle" uygun bulunmayan projeler[299], 2007 yılında Koruma Kurulu tarafından onanmıştır.

Şekil 4.86 : Medresenin kalıntı halindeki temel duvarlarının üzerine 120 cm. yüksekliğinde yeni duvarlar yapılmıştır (İnan Ocak, 2014).

[298] Vakıflar Raporu, 29.01.2003/ Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_7082

[299] 16.07.2007 tarihinde Vakıflar tarafından projeler Koruma Kurulu'na değerlendirilmesi için gönderilmiş; 17.10.2007 gün ve 611 sayılı kurul kararı ile uygun bulunmamıştır. Revize edilen projeler, 15.11.2007 günü tekrar kurul gündemine sokulmuş ve 26.12.2007 gün ve 722 sayılı kararla onaylamıştır.

Projede özgün planı vurgulamak için "mevcut temel duvarları ve mevcut kolon ayakları belli bir kot düzleminde yükseltilip tesviye edilerek ziyaretçilerin yapıya ait plan şemasını algılamaları" istenmiş; yapılacak yeni duvarların derzleme ve taraklama teknikleri ile özgününden ayırt edilmesi öngörülmüştür[300].

Şekil 4.87 : Projesinde özgün bırakılması önerilen güney minare kûfi yazısının ve şebekelerinin uygulama öncesi ve sonrası durumu (Yar ve Küçük, 2014, 101 ve 103).

Aynı yıl, Art Restorasyon Kültür Sanat ve Araştırmacılık Tic. Ltd. Şti firması tarafından minarelerde çini konservasyon çalışmaları yapılmış ve bir yıl içerisinde uygulamaları tamamlanmıştır. Önceki onarımlarında yapılan çimentolu uygulamalar sökülmüş, bu kısımlarda tespit edilen desenler yeniden yapılmış, eksik olan çiniler tamamlanmış ve mevcut olan kısımlardaki kabarma ve çatlaklara enjeksiyon ile müdahale edilmiştir (Yar ve Küçük, 2010), (Şekil 4.87).

Şekil 4.88 : Çifte Minareli Medrese'nin onarım sırasında çekilen fotoğrafları (VGM Arşivi)

Ardından medresenin kalıntı halindeki hücre kısımları için uygulamaya geçilmiştir. Projede belirtildiği üzere döşemesi yapılmış; mevcut duvar kalıntıları üzerine 1,20 metre yüksekliğine kadar yeni taş duvar örgüsü yapılmıştır. Ayrıca taçkapı, yan duvarlar ve köşe payandaları üzerine ahşap saçaklar yapılıp, kurşun kaplanmıştır.

[300] Onaylı Restorasyon Projesi Raporu s. 36, Sivas KVKBK Arşivi, 2013

2010 yılında Çifte Minarelerin uygulama işleri devam ederken yapının da bulunduğu alanda, ÇEKÜL işbirliği ile Mimar Metin Keskin'e hazırlatılan Sivas Selçuklu Parkı Projesi kurul izni ile Sivas Belediyesi tarafından uygulamaya başlanmıştır.[301] Proje, 2006 yılında Tarihi Kentler Birliği tarafından Metin Sözen Koruma Büyük Ödülü'ne layık görülmüştür.

Şekil 4.89 : Sivas Selçuklu Parkı Projesi'nin uygulama öncesi ve sonrası durum (sol: Url-13, sağ: Google Earth, 2015).

Çay ocağı işletmesi olarak kullanımı

Sivas Çifte Minareli Medrese'nin restorasyonu sonrası, 2011 yılında, Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü çay ocağı işletmesi olarak kullanmak istemiş bunun için bir uygulama projesi hazırlamıştır. Sivas Koruma Kurulu projeyle ilgili olarak "çay ocağı işletmesi için gerekli olan malzemelerin depolanacağı yeterli mekân belirtilmediğinden yerinde yapılacak incelemeden sonra yeniden değerlendirileceğine" ilişkin karar almıştır.[302] 29 Nisan 2011'de uygun bulunmayan bu proje, 28 Temmuz 2011 gün ve 2471 sayılı kararla onanmıştır. Ancak bu karar, Sivas Belediyesi tarafından yargıya taşınmış ve kurulun kararına iptal davası açılmıştır. Davada Vakıfların savunma gerekçesinde "vakfa gelir getirmesi amacı ile avlu, hücre mekanları, ana eyvan kuzey ve güney eyvan mekanlarının çay bahçesi olarak kullanılması" şeklinde üzerinde düşünülmesi gereken bir ifade yer almıştır. Hem arkeolojik hem de anıtsal özelliği olan Sivas Çifte Minareli Medrese'ye uygun olmayan bir işlev yükleyerek bundan maddi fayda sağlanmasının beklenmesi ve

[301]Url-16.

[302]Bu karara Sivas Vakıflar Bölge Müdürü, "Kurulun 14.01.2011/2158 gün ve sayılı kararında yer aldığı ve uygulama projesinde de gösterildiği halde deponun projesinde gösterilmediği gerekçesiyle" kurulun aldığı olumsuz kararına karşı oy kullanmıştır.

bunun korumadan sorumlu olan bir kurum tarafından belirtilmesi, ülkemizde koruma kavramının 21. yüzyıldaki sorunlarına ne yazık ki kötü bir örnek olmaktadır. Üstelik iptal davası, süre aşımı nedeniyle 2013 yılında reddedilmiştir. Dava ile herhangi bir sonuç alınamamıştır.

Eylül 2011'de ismi Sivas Gök Medrese restorasyonlarında da karşılaşılan Aktif Kimyasal Ltd. Şti. adlı firma, Çifte Minareli Medrese'nin düzenlenen kısmını çay ocağı işletmesi olarak kullanabilmesine talip olmuştur.[303] Belediyeye yaptığı başvuru, kuruldan da görüş alınarak kabul edilmiştir.

Şekil 4.90 : Çay ocağı işletmesi olarak kullanılan Çifte Minareli medresenin günümüzdeki kullanımı (İnan Ocak, 2014).

Çay ocağı kullanımına dayalı olarak günümüzdeki durumundan önce bazı peyzaj düzenleme projeleri önerilmiş ancak onay alınmadığı için uygulanmamıştır. Özellikle bu öneri projelerden biri olan "alandaki mevcut taş zemin kaplamasındaki yoğunluğun görsel soğukluğunu kırmak amacıyla su ve yeşil öğelerden yararlanılmak" için tasarlanan havuz ve su kanallarının, yapının arkeolojik kalıntıları dikkate alınmadan yapıldığının bir göstergesidir (Şekil 4.91).[304]

2010 yılında çevre düzenlemesi projesinde medrese duvar kalıntıları arasında kesilen ağaçlardan sonra tekrar yeşil öğe kullanılmasının talep edilmesi; ister restorasyon ister çevre düzenleme olsun anıtsal yapıları dolaylı ya da doğrudan ilgilendiren projelerin koruma kararları ile eşgüdümlü olarak hazırlanmasının gerekliğini ortaya koymaktadır.

[303] Bu firma, Sivas Gök Medrese'nin 2006-2012 onarımında ilk başta taşeron olarak daha sonra ana yüklenici olarak iş yapmıştır.
[304] Sivas VBM'nün hazırlamış olduğu Çifte Minareli Medrese'nin fonksiyon değişikliğine yönelik hazırlanan avan proje raporundan alınmıştır (Sivas KVKBK Arşivi Kurul Dosyası_7082).

Şekil 4.91 : Çifte Minareli Medrese için hazırlanan ve uygun bulunmayan proje (Sivas KVKBK Arşivi).

Anıtsal yapının arkeolojik kazı ile çıkarılan kısmının çay ocağı olarak kullanılması ile birlikte sorunlar da başlamıştır. Medresenin kuzey tarafında mutfak olarak kullanılan bölümden çıkan su, batı duvarının alt kısmında gider ayağı oluşturmuştur. Bu kısımlarda sudan kaynaklanan sorunlar ortaya çıkmıştır. Sivas Belediyesi KUDEB'in düzenleyerek Koruma Kurulu'na sunduğu bu şikâyet üzerine Sivas Koruma Kurulu, bahsi geçen mutfak olarak kullanılan bölüm için fonksiyon değişikliği kararı almıştır. İkinci bir şikâyet de Sivas Müze Müdürlüğü tarafından yapılmıştır. 20 Temmuz 2013 günü akşam saatlerinde yapılan kaçak kazı sonrasında inceleme yapan ekip hazırladıkları raporlarında:

> Kanal kazıldığı, kanal çalışması sırasında bulunan 2 adet taş güllenin medrese girişinde dekoratif amaçlı konulduğu; medresenin içinde bulunan çay bahçesinin çay ocağı kısmından plastik boru vasıtasıyla çay ocağından akan pis suyun tahliyesinin sağlandığı ancak kanalizasyona bağlanmadığından medrese dibinde su birikintisi olduğu, medrese güney duvarında nemlenmelere neden olduğunu' yazmışlardır. [305]

[305] Sivas Valiliği Müze Müdürlüğü 14.08.2013 gün B.16.4. KVM.4.58.00.01/1352-3192 sayılı yazısı.

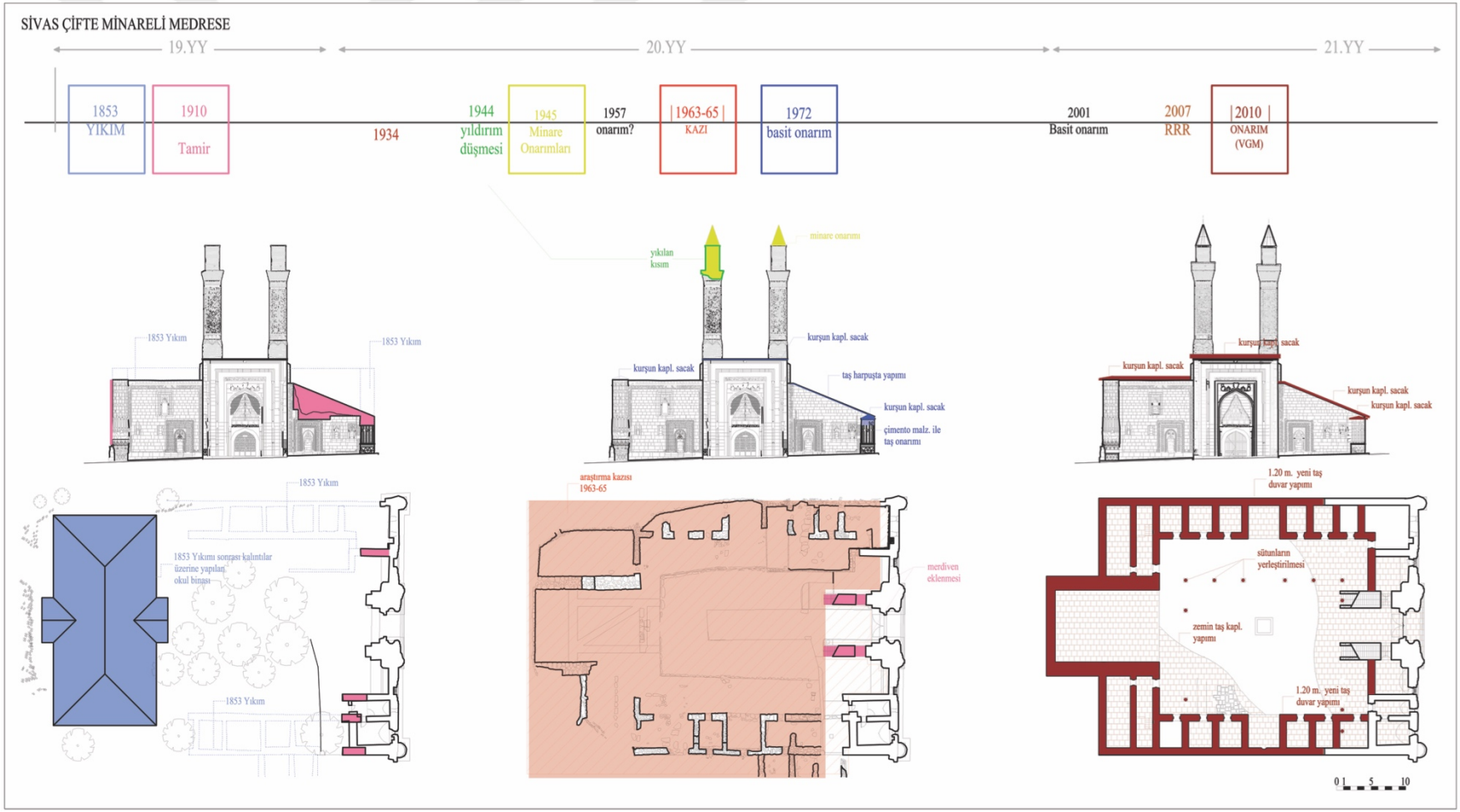
Ayrıca “darülhadis kalıntılarının üstü toprak ile kapatılmış, sonrası yapılacak kazının müze denetiminde olması gerekmesine rağmen vakıfların ve işletme sahibinin kararı dikkate almadan uygulamaya geçtiği” şikâyet edilmiştir.

Şekil 4.92 : Çay ocağı işletmesi olarak kullanılan Çifte Minareli Medrese’nin duvarında görülen nem sorunu(İnan Ocak, Temmuz 2016).

Medresenin üzerinin kapatılması istemi

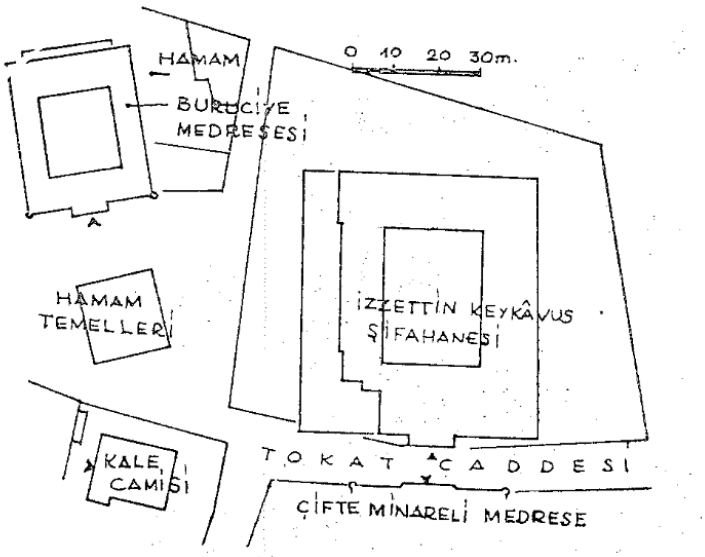
Aralık 2013’de Vakıflar medresenin üzerinin kapatılması istemi ile tekrar kurula proje sunmuştur. Proje, Sivas Kurulu 12.12.2013 gün ve 1269 sayılı kararı ile kabul edilmemiştir. Ancak bu karar da dava konusu olmuş ve Vakıflar tarafından “Çifte Minareli Medrese’de yapılacak uygulamaların çağdaş hayatın gereksinimleri göz önüne alınarak, daha önce onaylanan fonksiyon değişikliği projesinde öngörülmeyen sebeplerin, uygun gerekçelerle yeniden revize edilmesi gerekirken sunulan projelerin öneri ve teşvik edici ibareler kullanılmadan reddedilmesine yönelik “eserler içinde birileri olmadan yaşayamaz yaşatılamaz” ilkesine ters düştüğünden dolayı yapı boş kaldığında uygun olmayan işlerin mekanı haline geldiğini, yapıya zarar verme noktasına gelindiği; kış aylarında bile eserin tanıtılmasına büyük katkı sağlayacak ve insanların burada bulunmaktan keyif alacakları tarihi mekanın her daim insanların istifadesine sunmak görevi ile ... çağın gereksinimlerine göre kullanımını kolaylaştıran projenin reddinin kamu yararı gözetilmediği” gerekçesiyle dava açılmıştır. Günümüzde halen dava sonuçlanmamış olup, Çifte Minareli Medrese’nin çay işletmesi olarak kullanımı devam etmektedir.

Şekil 4.93 : Sivas Çifte Minareli Medrese'nin onarım analizi (İnan Ocak, 2018).

4.5 Buruciye Medresesi

Buruciye Medresesi, Sivas kent merkezinde günümüze ulaşmış önemli anıtsal yapıların yan yana yer aldığı; güney yönünde Keykavus Şifahanesi ve Çifte Minareli Medrese'nin bulunduğu alanda konumlanmaktadır. Ayrıca doğusunda açık meydanda Selçuklu döneminden bir hamam kalıntısı ve Kale Camii yer almaktadır.

Şekil 4.94 : Sivas merkezde yer alan günümüze ulaşmış önemli anıtsal yapılara komşu olan Buruciye Medresesi'nin konumu (Tuncer, 1986, 19).

Buruciye Medresesi, Sivas'ta Çifte Minareli Medrese ve Gök Medrese ile aynı tarihte, 1271'de, birlikte inşa edilmiştir. Taçkapısı üzerinde sülüs hatla yazılı kitabesinden yapının H. 670/ M.1271 yılında Hibetullah oğlu Muzafferüddin Burucerdi tarafından yaptırıldığı öğrenilmektedir:

> Bu kutlu medrese Kılıç Arslan- Allah onun mülkünü sürekli kılsın- oğlu ulu sultan, din ve dünyanın yardımcısı Ebü'l Feth Keyhüsrev'in saltanatı gününde, bağışlayan rabbinin rahmetine muhtaç olan zayıf kul kitabesinde Hibetullah oğlu Muzafferüddin Burucerdi- Allah onu, anasını, babasını ve bütün Müslümanları bağışlasın- tarafından 670 yılında yapılmıştır. (Uzunçarşılı ve Edgüer, 1928, 134, n.21).

Ayrıca yapının birçok noktasında yer alan kimisi de madalyonlar içinde yazılı kitabelerde dualar, ayetler ve banisinin ismi geçmektedir.[306] Özellikle medrese iç

[306] Detaylı bilgi için Uzunçarşılı ve Edgüer 1928, 133-139

avlusunda revak kemerleri arasında, fakülye denilen kısımlarda bulunan madalyonlarda yapının vakfiyesi ile ilgili bilgiler yazmaktadır. Yapının günümüze ulaşan bir vakfiyesi olmadığından, buralara yazılan bilgiler önemlidir. Uzunçarşılı ve Edgüer (1928;139), "vakfiye özeti" olarak tanımladıkları bu bilgilere dayalı olarak yapıda bir kütüphane olduğunu ayrıca bir müderris, üç müderris yardımcısı, otuz fakih, dört hafız, bir imam, bir müezzin, bir kütüphane memuru olmasının şart koşulduğunu aktarmışlardır. Sözen (1970;51), bu kitabelerden medresede bir mescit ve kütüphanesinin de olduğu çıkarımını yapmıştır.

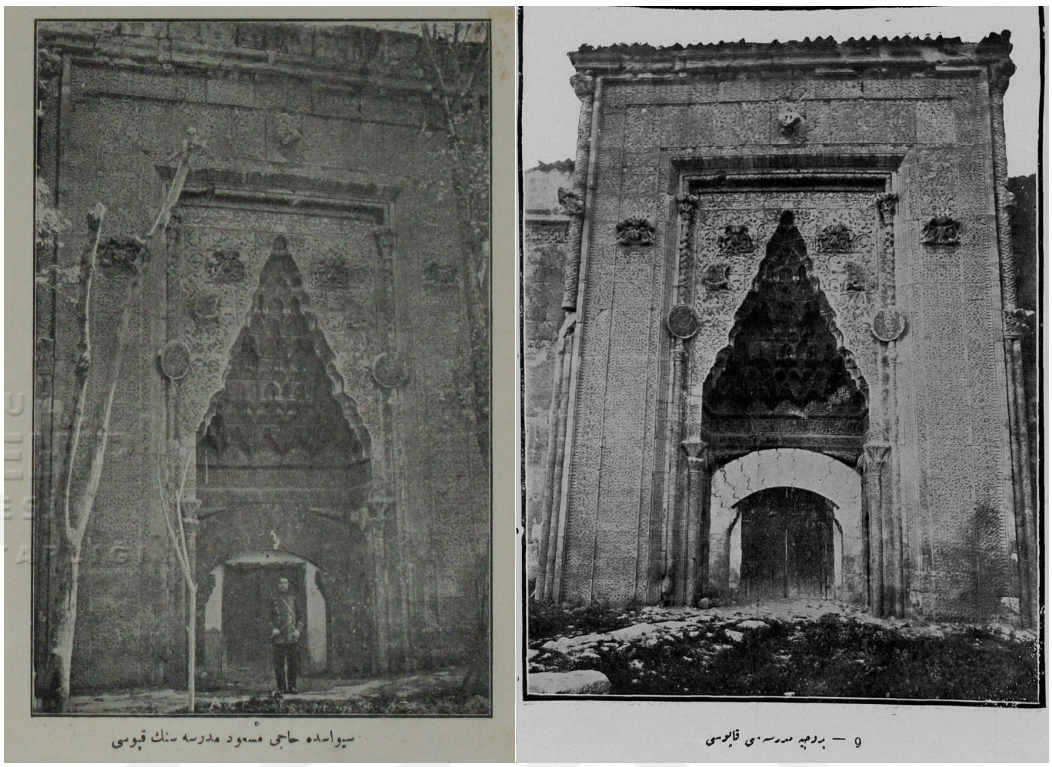

Şekil 4.95 : Buruciye Medresesi'nin Temmuz 2016 tarihindeki görünümü (İnan Ocak, 2016).

Uzunçarşılı ve Edgüer (1928;133), halk arasında yapının Hacı Maksud (Hacı Mes'ud) Medresesi olarak bilindiğini aktarmışlardır. H. 1321/ M.1903 tarihli Sivas Salnamesi'nde de yapıdan hem Buruciye hem de Hacı Mesud Medresesi olarak bahsedilmektedir. Mahmut Akok da yaptığı araştırmalarda yapının eski kayıtlarda Muzaffereddin Gazi diye yazılı olduğunu; vakıflar kütüğünün 72 numarasında ise Hacı Mesud Ali Selçuk diye kayıt edildiğini, bu nedenle yapıya Hoca Mesud Medresesi adının da verildiğini söylemektedir (Akok, 1968, 9).

Özgün işlevinin Osmanlı Dönemi'nde de devam ettiği bilinen yapı; diğer medrese örneklerinde olduğu gibi 1900'lerin başında atıl durumda kalmış; yıllar sonra gelen onarım kararı, daha ağır müdahalelerle sonuçlanmıştır. Yüzyılın ortalarında gerçekleştirilen onarımı, Mahmut Akok tarafından Türk Arkeoloji Dergisi'nde

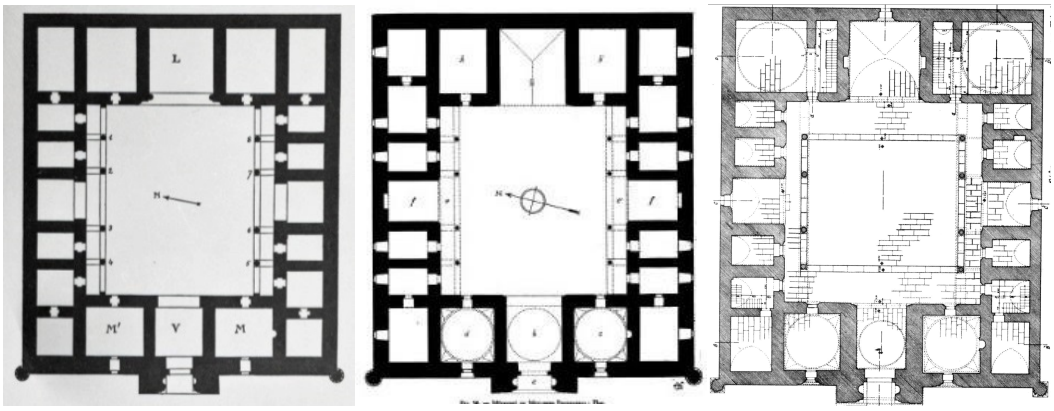
yayınlandığı için, hem yapının onarımı, hem de o dönemki koruma anlayışı ile ilgili bilgilere ulaşılmaktadır.

Şekil 4.96 : Solda 1903 tarihli Sivas Salnamesi'nde yer verilen yapının yaklaşık 25 yıl sonraki görüntüsü (Sağ: Uzunçarşılı ve Edgüer, 1928, 196).

4.5.1 Mimari tanım

Buruciye Medresesi'nin, simetrik plan şeması ile Anadolu Selçuklu Medreseleri içerisinde önemli bir yeri vardır. Mimari kurgusu, çağının plan şeması açısından olgun veyahut ideal olarak değerlendirilmektedir (Kuran, 1969, 90; Sözen, 1970, 51 ve Kuban, 2008, 191), (Şekil 4.97).

Şekil 4.97 : Buruciye Medresesi'nin plan çizimi, sırasıyla Berchem ve Eldem (1910), Gabriel (1934) ve Akok (1968).

Dört eyvanlı, açık avlulu plan tipindeki medrese doğu batı doğrultusunda uzun kenarı olan, 30,65 x 35,80 boyutlarında dikdörtgen bir şemaya sahiptir. Yapıya batı yönünde beden duvarından çıkıntı yaparak özelleşmiş taçkapıdan girilmektedir. Basık kemerli bir kapıdan sonra üzeri kubbe ile örtülü eyvan şeklinde düzenlenmiş mekâna ulaşılır (Şekil C.40-41).

Sözen (1970;52), giriş eyvanının kubbe ile örtülü olmasının erken devir örneklerinde yaygın olmadığını söylemiş, 13. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan bir şekil olarak Buruciye Medresesi'nin diğer eyvanlarında olmasa da giriş eyvanında tonoz yerine kubbe olmasını bu dönem mimarisinde değişim başladığının göstergesi olarak değerlendirmiştir. Giriş eyvanı 19,50 x 14,24 m. ölçülerindeki avluya açılmaktadır (Şekil 4.98).[307]

Şekil 4.98 : Buruciye Medresesi giriş eyvanından avluya bakış (İnan Ocak, 2016).

Avlunun uzun kenarlarında beşer açıklıklı revak kemerleri dizilmiştir. Bu hat, hücre duvarlarının yaklaşık 1,10 metre önünde kurulmuştur. Günümüzde betonarme olan bu bölüm, özgün detayında Sivas Gök Medrese ve Amasya Bimarhanesi'nde görüldüğü gibi geniş sal taşlarıyla örtülüdür. Revaklardaki sütunlar, arkalarındaki mekânlarla uyumlu olup; hücreler arasındaki eyvanların önünde daha geniş açıklıkla konumlanmıştır. Eyvan önündekilerin açıklığı 4,86 m, yanındakilerin 3,10 metredir. Çapları 45 cm dolaylarında boyları 270 cm olan sütunlarının üzerinde devşirme

[307] Ölçüler 2004 yılında ÇEKÜL tarafından hazırlatılan projeden alınmıştır.

oldukları anlaşılan başlıklar ve kaideler bulunmaktadır. Günümüzde betonarme üzeri ahşap kaplı olan hatıllar bu başlıklar üzerinde hem birbirleriyle hem de arkalarındaki hücre duvarları ile bağlanmaktadır. Ahşap olması gereken hatılların değişime uğramadan önceki resimlerinde bazıları mevcut olup olmayanların farklı boyutlardaki yuva boşlukları görülmektedir (Şekil 4.45, C.48-49).

Şekil 4.99 : Buruciye Medresesi'nin 1960-68 onarımında yapılan betonarme hatıllar üzerine 2004'de ahşap kaplama yapılmıştır (sol: VGM Arşivi, sağ: İnan Ocak, 2014).

Eyvanların sağında ve solunda ikişer adet yaklaşık eş boyutlarda (430-424 x 487-495 cm aralıklarında değişen) hücreler bulunmaktadır. Yapının köşelerinde kalan mekânlar farklı şekilde çözümlenmiştir. Doğu yönündeki köşe hücrelerin yanında türbe ve mescit mekânları olduğundan batı yönündeki tek hacim şeklinde düzenlenmiş mekânlardan daha küçüktür.

Şekil 4.100 : Buruciye Medresesesi türbe mekanının görünümleri (İnan Ocak, 2013).

Batı yönündeki sivri beşik tonozlu, 6,62 x 7,83 m. boyutlarındaki ana eyvanın iki yanındaki bu hücrelerde ara bir duvar bölüntüsü olup; üst örtüye çıkışı sağlayan

merdivenler konumlanmıştır. Bu kısmın gösterimi Berchem ve Eldem'in (1910) ve Albert Gabriel'in (1934) plan çizimlerinde hatalıdır. Bu iki mekânın, dershane ve kütüphane olabileceği düşünülmektedir (Kuran, 1969, 90 ve Sözen, 1970, 57). Ayrıca yüksek hacimli ana eyvan ile yan yana gelişlerinde iki katlı olmalarının bir uyum sağladığı görüşü vardır (Sözen, 1970). Yapının bütününde söz konusu olmayıp sadece bu bölümlerin iki kat olmasından dolayı, medrese tek katlı olarak değerlendirilebilir[308].

Bu mekânlarla birlikte, türbe ve mescit ayrıca giriş eyvanı kubbe ile diğer eyvanlar sivri beşik tonoz ile hücreler ise beşik tonoz ile kapanmıştır. Bu strüktür üzerinin toprak dam olarak düzenlendiği onarım öncesi resimlerinde görülmektedir. Günümüzde çatısı kurşun kaplamalıdır.

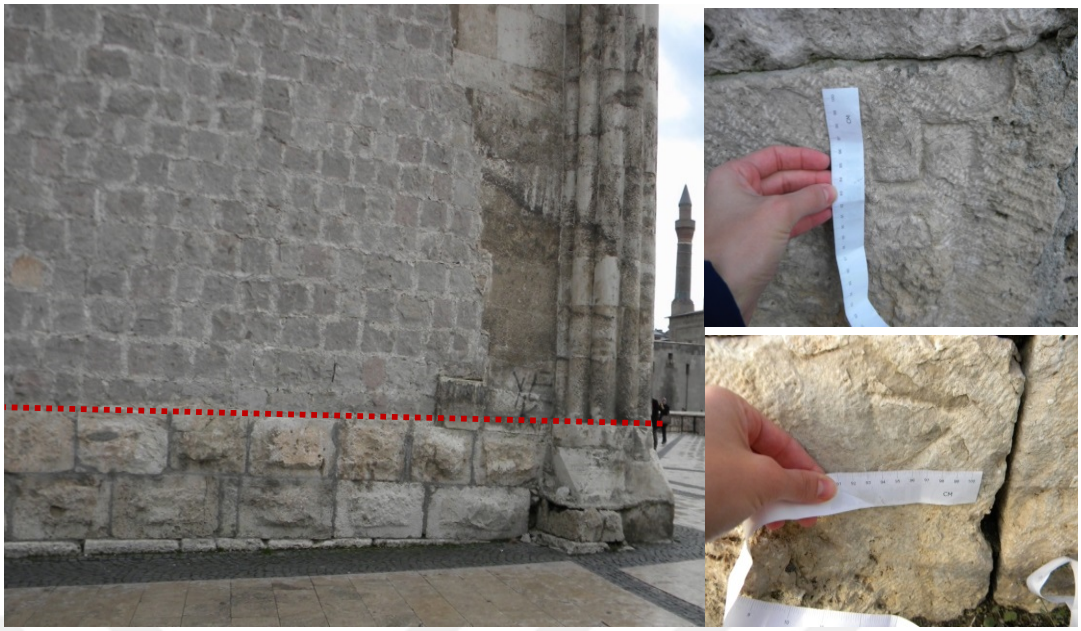
Yapım tekniği incelendiğinde ilk olarak temele ilişkin veriler araştırılmıştır. Yapının tüm alt yapı sistemine dair bilgiler kısıtlı olsa da kurul onaylı araştırma kazılarından birtakım bilgiler elde edilmektedir. Yapının kuzeybatı köşe payandası çevresinde yapılan kazıda duvarın alttan üste doğru 15-20 cm aralıklarında değişen ölçülerde daralarak üç seviye basamaklar oluşturulmuştur (Şekil 4.101).

Şekil 4.101 : Buruciye Medresesi'nin kazı sonucu açığa çıkarılan güneybatı köşe payandası üst temel detayları (Sivas KVKBK Arşivi).

Ampatman diyebileceğimiz bu basamakların sırasıyla 50, 44, 28 cm yükseklikleri vardır. Günümüzdeki zemin kotu son ampatman basamak seviyesine denk gelmektedir. Ayrıca içerde revak sütun kaidelerinin oturduğu kot, bu seviyeye hizalanmaktadır. Bu seviyenin 39 cm. üstünde kareden dairesel forma geçişin yapıldığı taşlar yer almaktadır. Dışarıdan da gözlemlenebilen bu geçiş üçgenlerle yapılmıştır. Bunun üzerinden köşe payandaları, dairesel formda yivli şekilde duvar boyunca yükselmektedir.

[308] Sözen (1970), yapıyı iki katlı olarak değerlendirmiştir.

Şekil 4.102 : Buruciye Medresesi'nin zemin kotlarındaki bosajlı taşlar ve üzerlerindeki taşçı işaretleri (İnan Ocak, 2013).

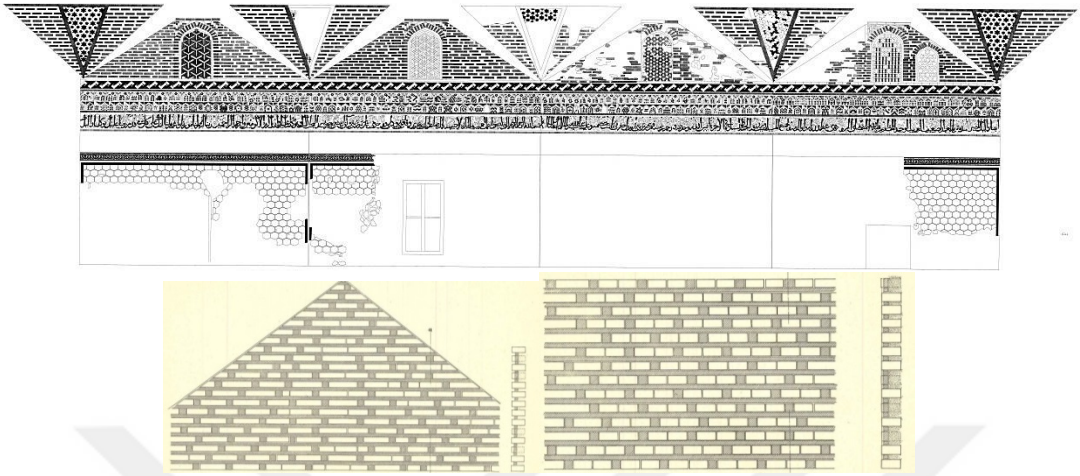
Yapının beden duvarlarının zemine yakın seviyeleri incelendiğinde farklı bir örgünün olduğu görülmektedir. Özgününde moloz taş duvar olan ancak onarımlarla değişen kuzey, güney ve doğu cephelerinde zemine yakın son iki sıra duvar örgüsü bosajlı olup, bazı taşların üzerinde taşçı işaretleri bulunmaktadır (Şekil 4.102, C.44-45).[309]

Yalnız batı ön cephesi ve bu cephenin uzantısı olarak devam ettiği kuzey ve güney cephelerindeki yaklaşık 2 metrelik bölüm kesme taş duvardan oluşturulmuştur. Medreseye bitişik yapılaşmaların 1986'da kaldırılmasından sonra açığa çıkan kuzey, güney yan duvarları ile doğu arka cepheler moloz taş örgüdedir. Duvar kalınlıkları bulunduğu konuma bağlı olarak 115-150 cm arasında değişmektedir. Düzgün kesme taş örgüdeki batı ön cephede duvar kalınlıkları 120 cm'dir. Hücreler arasındaki duvar kalınlığı genellikle 125 cm olup bazı akslarda incelme ve kalınlaşma olabilmektedir.

Büyük çoğunluğu taştan inşa edilen medresenin yalnız türbede kubbeye geçiş bölgesi ve kubbesinde tuğla kullanılmıştır. 140 cm. yükseklik içerisinde çözümlenen kubbeye geçiş bölgesindeki üçgenlerde yatay istif, sağa ve sola yükselen derzli istiflenmiş düz örgüdedir (Bakırer, 1981, 444), (Şekil 4.103). Sırlı ve sırsız tuğlalardan ve çinilerden bezemeler oluşturulmuştur. Yapıyla ilgili başka bir detay

[309]1271 yılında Buruciye yapılırken, Keykavus Şifahanesinin kayıtlarından öğrenilen "Medrese-i Selçukiye" adıyla harap halde olan medresenin taşlarından faydalanılmış olduğu düşünülmektedir (Sözen, 1970, 51). Tuncer (1986;19), "yaşayan bir şifahane vakfı üstüne başka bir vakıf yaptırabilmesi" olası bir ihtimal olmadığını söyleyerek bu görüşe katılmamaktadır.

da 1903 Sivas Salnamesi'nden öğrendiğimiz yoğun taş bezemeleri olan taç kapıdaki yazı kuşağının altın yaldızlarla süslü olduğudur (*1903 Salname-i Vilayeti Sivas*, 209). Ancak günümüzde bu bezeme görülmemektedir.

Şekil 4.103 : Türbenin açılmış iç mekan görünümünün çizimi (Sivas KVKBK Arşivi) ve Bakırer (1981) tarafından çizilen tuğla örgüsü

4.5.2 Onarım tarihi

20. yüzyıla kadar yapının durumu

1400'lerde Timur'un Sivas'ta yaptığı tahribatlarda Buruciye Medresesi'nin zarar gördüğü söylenmektedir. 1903 Sivas Salnamesi'nde bahsedilen bu bilgi, günümüzde kesin kaynaklarla doğrulamamıştır ve rivayet niteliğindedir.

Osmanlı kayıtlarından, medresenin kullanıldığı, vakfının devam ettiği görülmektedir. H. 890 / M. 1485 yılı Sivas tahrir defterlerinde medresenin vakıf kayıtları yer almıştır.[310] 1528 tarihli bir tahrir defterinde de Anadolu vilayetlerinde faaliyet halinde olan medreseler arasında Sivas'tan Buruciye Medresesi de bulunmaktadır. (Gökçe, 1996, 94).

18. yüzyıldaki şeriye sicillerinde de vakıf akarları elde edilmekte ve mütevelli maaşının buradan karşılandığına ilişkin kararlar yer almaktadır. 1788-89 yılına ait şeriye sicilinde Buruciye Medresesi'nin ölen mütevellisi yerine yeni gelen mütevellinin medresenin tamir ve termimini yapmaya yetkili olduğu yazılıdır.[311]

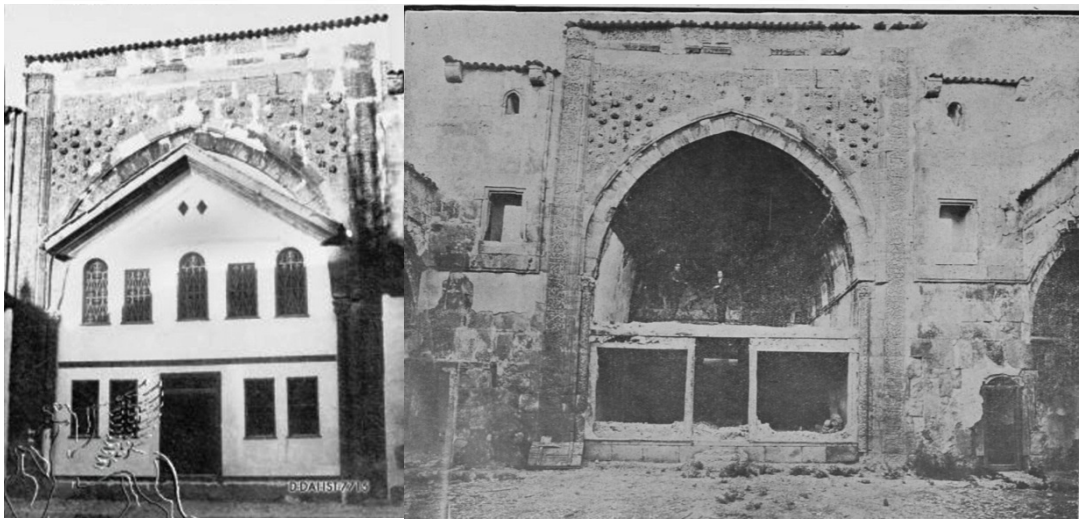
---

[310] Demirtaş, İ. (2011). *19 Numaralı Sivas Tahrir Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi* (Yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
[311] Arıkan, Ş. (2009). *3 Numaralı Sivas Ser'iyye Sicili'nin (H.1202-1203/ M.1788-1789) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan araştırmalarda 17., 18. ve 19. yüzyıla tarihlenen birçok zamanda medreseye çeşitli görevliler için atamaların yapıldığına dair belgeler yer almaktadır.[312]

Vakıfların Evkaf Nezareti'ne bağlanması sonrasındaki süreç ile ilgili olarak, 1901 yılında, Buruciye Medresesi'nin de içerisinde yer aldığı medreselerden asar-ı nadire-i Selçukiye diye bahsedilerek, mütevellilerinin şahsi menfaatleri için buraları takip ettikleri yazılıdır. Belgeden Şifaiye Medresesi'ndeki tarihi levhayı satmaya çalıştıkları da öğrenilmektedir.[313]

Yapının özgün işlevinde kullanıldığı anlaşılan Buruciye Medresesi'nin günümüze ulaşmasını sağlayan onarımlarıyla ilgili yeterli bilgi bulunamamaktadır. Yapının 19. yüzyılın başında çekilen fotoğraflarında görülen ekler, yapıda birtakım uygulamaların yapıldığının göstergesidir. Özgününde düz dam olması beklenen üst örtüdeki kiremit kaplamalar, bir tamir sonucunda yapılmış olmalıdır. Yine duvarlarda görülen sıva kaplamaları, batı ana eyvanın içinde kurulan ahşap konstrüksiyon ek yapı, medresenin kullanıldığını; birtakım müdahaleler gördüğünü göstermektedir (Şekil 4.104, C.52). Ancak görsellerden tespit edilen bu uygulamaların, yazılı bir belgesi bulunamamıştır.

Şekil 4.104 : Buruciye Medresesi ana eyvan içerisinde iki katlı ahşap, cephesi sıvalı bir yapı yapıldığı ve sonrasında yıkıldığı görülmektedir (sol: Sebah & Joaillier,http://arachne.uni-koeln.de/item/marbilder/456228, sağ: AK, ME_Evr_012494).

[312] Ayrıntılar için EKLER: Buruciye Medresesi Kronolojik Onarım Listesi
[313] BOA, Fon kodu: DH. MKT., Dosya: 2483, Gömlek: 34

20. yüzyılda yapının durumu

Sivas'taki diğer örneklerde olduğu Buruciye Medresesi de Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında bakım onarımdan yoksun ve atıl kalmıştır. Cumhuriyetle birlikte başlayan koruma çalışmaları ile bu yapı da eski eser olarak ele alınmıştır. Vakıflardan Maarif Vekaleti'nin görev ve sorumluluk alanına devredilen yapı, 1933 yılında Abideleri Koruma Heyeti tarafından hazırlanan Acilen Tamiri İktiza Eden Tarihi Binalar Listesi'nde yer almıştır. Ancak Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan ilk onarımına kadar herhangi bir müdahale görmemiştir.

1960-68 onarımı

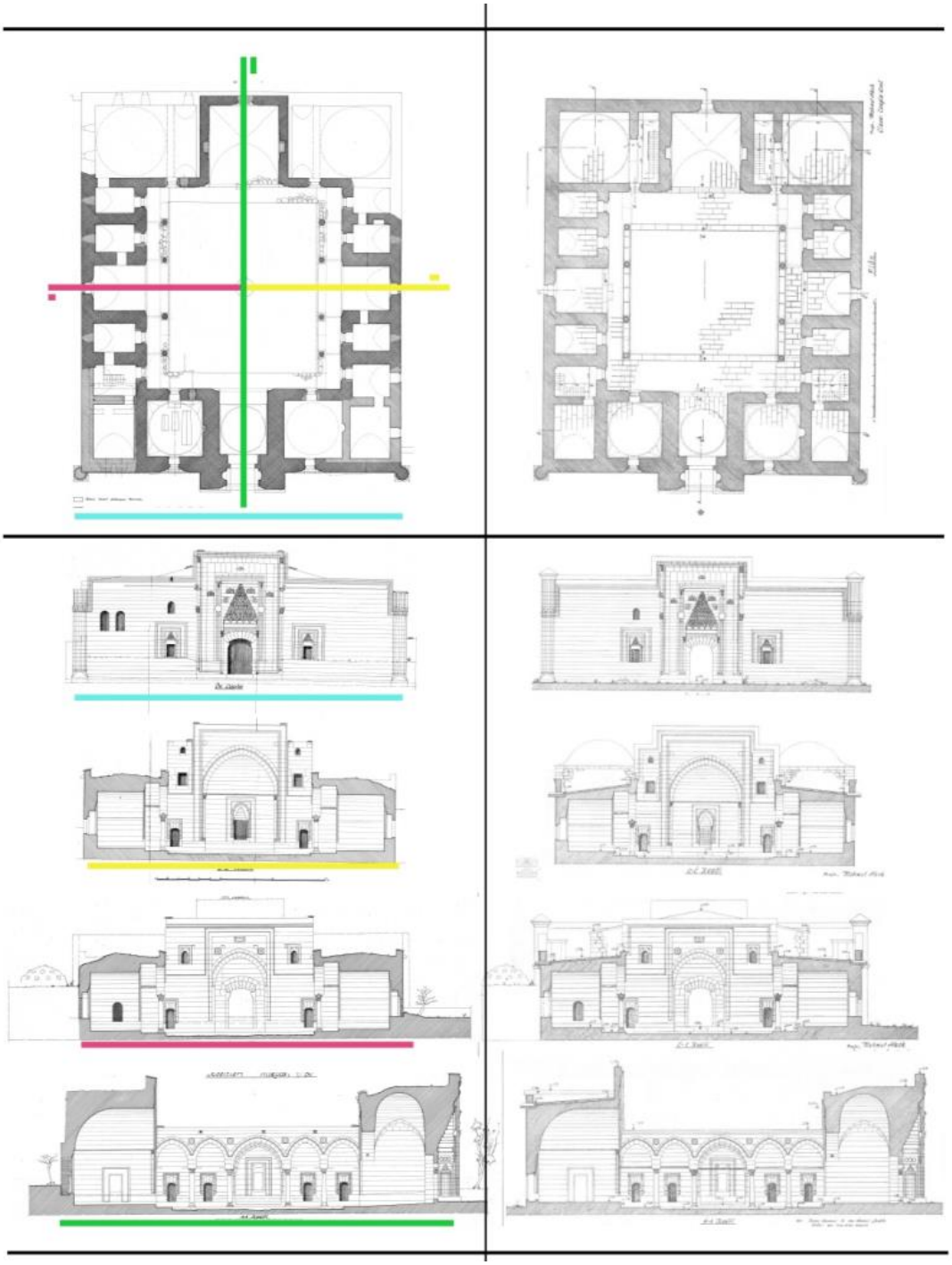
Yapının korunmasına ilişkin belgelerden biri Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü'nün 1956 yılındaki kayıtlarında karşımıza çıkmaktadır (Çal, 1990, 664). Projesi yapılarak başlanan koruma çalışmaları, 1960-68 yılları arasında yapılmış olan onarımla son bulmuştur. Proje yürütücüsü olarak görev yapan Mahmut Akok'un görevi süresince yapılanları Türk Arkeoloji Dergisi'nde yayımlamasından ötürü, onarım süreci ile ayrıntılı bilgi elde edilebilmektedir.

Akok'un çalışmasında Buruciye Medresesi'nin uzun seneler ihmale uğramış, bir ören gösterişinde ve yer yer yıkılma tehlikesi gösteren perişan ve acıklı durumda olduğundan bahsedilmiştir. Bundan ötürü Sivas'ta eski eser onarım restorasyonlarına bu yapıdan başlanması istenmiştir. Anıtlar Şube Müdürlüğü onarım programında yapıya yer vererek, 01.04.1956 tarihinde Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü'nün Teknik Bürosu tarafından rölövesinin hazırlanmasına karar verilmiştir (Akok, 1968,5-6).

Onarım öncesindeki medresenin durumunu anlatan Akok (1968;5), "Sivas Belediyesince yapılan parklama dolayısıyle, medresenin bahçıvan malzeme deposu gibi" kullanıldığını, bakımsızlık yüzünden harap halde olan medresenin içten ve dıştan 1-1,5 m kadar dolduğunu, cümle kapısından içeri güçlükle girilebildiğini, hücrelerle eyvanlarda büyük bir enkaz yığını görüldüğünü aktarmıştır. Akok'un (1968) anlatımları ve medresenin eski fotoğrafları[314], yapı üst örtüsünde yapısal sorunlar olduğu, kubbe ve kemerlerde kısmen veya tamamında çökmeler yaşandığı, yine revak kemerlerinde oturmalar ve bağlantıların bozulmasından ötürü yatma, kaymalar ve duvarlarda çözülme ve dağılmaların olduğunu göstermektedir. Yapının

[314] Hem Akok'un paylaştığı hem de Gabriel'in (1934) kitabında yer alan fotoğraflarda görülmektedir.

taçkapısında hafif bir oturma olduğu, bezemeli taşlarında erime görüldüğü, üst silmesinin var olmadığı, köşe payandalarından özellikle kuzey uçtakinin büyük oranda yıkıldığı, güney cephesinin medreseye bitişik yapılardan dolayı kapandığı, Akok'un (1968) cephelerle ilgili aktarımlardır.

Şekil 4.105 : Buruciye Medresesi'nin 1956-58'de çizilmiş rölövesi ve 1967 tarihli restorasyon projesi (Akok, 1968).

Proje sürecinde, yapının ayrıntılı tanımının yapıldığı, özgün detay ve tekniklerin gözlemlenerek yapının araştırıldığı; bilinmeyen kısımlar için de etüt ve araştırma öneren bir yaklaşımın olduğu görülmektedir. 1956-58 yılları arasında yapının rölövesi tamamlanmıştır. Sadece rölöveden oluşan; 1 kat planı, 4 kesit, 1 cephe, detaylar ve perspektif çizimlerini büyük oranda Mahmut Akok yapmıştır (Şekil 4.105). Bazı detaylarda ikinci bir isim olarak Tevfik Kölük yazılıdır. Tarihleri de belirtilen çizim paftaları 1956 veya 1958'de Ankara'da çizilmiştir. Yapının toprak altında kaldığından görülmeyen kısımlarının varmış gibi çizilmesi, rölövenin mevcut durumun belgelenmesi ötesinde restitüsyon verilerini de taşımakta olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde yapıdaki hasarlar, bozulmalar işlenmemiştir. Farklı olarak rölöve planında "kesin tespit edilemeyen kısımlar", "restore edilen kısımlar", "mevcut olup kesin olarak ölçülebilen kısımlar" tanımları oluşturulmuş; farklı gösterimlerle plan üzerinde işaretlenmiştir. Yapının özgün kısımları ile ek olduklarını düşündükleri bölümleri ayırt etmek, onarım gerektiren yerleri not etmek için bu tür bir lejant oluşturulduğu açıklanmıştır (Akok, 1968, 14). Böyle bir ayrımın yapılması bir hassasiyet göstergesi olarak da yorumlanabilir. Ancak birçok yerde faraziyeden kaçınılmadan, tahmin üzerine yapılan, bozulma ve hasarları üzerinde gösterilmeyen çizimler, günümüzdeki analitik rölöve çalışmalarının gerekliğini tam anlamıyla karşılamamaktadır.

Tanımlanan şekilde hazırlanan rölövesi ile yapının uygulama işine geçilmiştir. Müzeler Genel Müdürlüğü'nden Mimar Mualla Eyüpoğlu Anhegger ve teknisyen Şükrü Aksoy, Milli Eğitim Bakanlığı'nın en az üç yapı mevsimi süren ilk onarım işlerinin yerinde yürütülmesini takip ve kontrol etmişlerdir. Ancak Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde başlayan restorasyon işi, 7044 sayılı Vakıflar Kanunu kapsamında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından devam ettirilmesi için bırakılmıştır.[315] 20. yüzyılın ortalarında önemli bir değişim noktası olarak 1957 tarihinde çıkarılan 7044 sayılı Vakıf kökenli yapıların restorasyonlarının artık Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü tarafından değil Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından

[315] Akok(1968), 1960 yılında çıkarılan 7344 sayılı kanun olarak bahsetmiştir. Hâlbuki bahsettiği kanun 1959 da Yüksek İslam Enstitülerinin açılmasına ilişkin kanundur. Asıl kastettiği 1957 tarihli 7044 sayılı Vakıf Kökenli bütün eser yapıtlarının Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlanmasına dair kanun olmalıdır. Bu kanunla, Vakıflar yalnız ibadet amaçlı yapıtların değil öncesinde vakıf eseri olan ancak başka kurumların denetimine dağıtılan cami, mescit dışındaki diğer anıtsal yapılardan da sorumlu tutulmuştur. Görülen o ki kanun 1957'de çıkmasına rağmen; uygulanmaya başlaması daha sonraki yıllarda olmuştur.

yürütülmesine ilişkin karar alınmıştır. Buruciye Medresesi'nin onarımı bu kapsamda Vakıflara devredilmiştir. Ancak kurumların ilişkilerinin kesilmediği, uygulama işi Vakıflara geçmiş olmasına rağmen hazırlanması gerekli görülen restorasyon projesi, rölöveyi yapan Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü'nden istenmiştir. Akok (1968;14) bu süreci şöyle anlatmaktadır; "… işin ikmali Vakıflar Genel Müdürlüğüne kalınca, Vakıflar İdaresinin Yapı ve Anıt şubesince isabetli olarak alınan bir kararıyla, restorasyonun bir projeye bağlanması düşünülmüştür. Eserin bir defa daha yerinde gözden geçirilmesiyle restorasyon projesinin, rölöveyi yapandan istenmesine de karar verilmiştir".

Bu karar üzerine çizim paftalarına "Eski Eserler Müzeler Müdürlüğü Teknik Bürosunda çizilmiştir" notu düşürülerek restorasyon projesi hazırlanmıştır. 1967 tarihli proje için Mahmut Akok ve çizen için Cafer Erol olduğu yazılıdır. 1967 yılı uygulamaların sona erdiği bir zaman olduğundan, projelerin daha önce çizilip sonrasında tarihlendirilmiş olabileceği gibi uygulamaların sonuna yetiştirilip nasıl uygulamalar yapıldığının bir belgesi olarak da hazırlanmış olabilir. Ancak yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere restorasyon projesini çizme kararı, işin başlamasından sonra alınan bir karar olduğundan projeyi beklemeden işlere başlandığı hatta tamamlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca projede müdahale kararları, uygulama detayları yoktur. Tamamlamaların, yapıdan gelen izler referans alınarak yapıldığı Akok'un anlatımlarından çıkarılmaktadır. "Restitüsyon projesinde de bu esasa göre damlar tertiplenmiştir" diye belirttiği yapının ana eyvanın üst örtüsünün kaplamasının tahmin ettiği gibi damda bulduğu yassı taşlardan olduğunu söylemektedir (Akok, 1968,14). Yapıya ait restitüsyon verilerinin araştırıldığı; çalışma yürütüldüğü; ayrıca yapının restorasyonu sırasında restitüe edilmesi için programlar hazırlandığını belirtilmiştir (Akok, 1968, 14). Ancak ayrı bir restitüsyon proje paftası yoktur.

Buruciye Medresesi'nin 1960 yılı itibariyle onarımını Vakıflar devam ettirmiştir. Belgelerde Müt. Müş. Y.Mimar ünvanı ile Ali Saim Ülgen'in imzası görülmektedir. Kendisinin hazırladığı 29 Mayıs 1961 tarihli belgede Ülgen, "7044 no'lu kanunla Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilen eserler arasında Selçuk Mimarisinin eserlerinden biri olan Buruciye Medresesi, 1960 yılı programı içerisinde ele alınmış

ve örneklerine göre taş tedariklerindeki zorluk dolayısıyla 1961 yılına intikal etmiştir" açıklamasında bulunmuş ve uygulama işlerini on maddede sıralamıştır[316].

Şekil 4.106 : Medresenin ön cephesinde yapılan sökülme işinin bazı aşamalarından görünümler (VGM Arşivi).

Birinci maddede "şaküliyesini kaybetmiş ön cephenin sağ ve sol tarafı numaralandırılarak sökülmeye hazırlanmış sol taraf sökülmüştür ve yeniden yapılmaktadır" yazılmıştır. Bu maddedeki işten, Akok da Buruciye Medresesi'nin restorasyondaki en önemli konusu olarak bahsetmiştir (Akok, 1968, 14). Yapının giriş eyvanının iki yanında konumlanmış biri türbe (kuzey), biri mescit (güney) ve yanlarındaki birer adet hücre ile dört mekân, ön cephenin arkasında konumlanmaktadır. Planda belirlenen lejanta göre taraması yapılarak etüt edilen bu bölüm için Akok (1968), ön yüz duvarının üst kısımlarının durumunun belli olmadığını, dam örtüsünün tertibinde problemler olduğunu, mescidin kubbesinin

[316] VGM Arşivi, 580001076-RP001

tamamen yıkıldığını söylemiştir. Yapının simetrik özelliğine dayalı olarak mescidi, türbe mekânı şeklinde "ihya" etme zorunluluğu ortaya çıktığı, köşedeki hücrelerin de muhdes ekleri kaldırılarak "asli şeklinde" ihyası yapılmak istendiği bu bölümün üst örtüsünün giriş eyvanı üstü kubbesinden köşelere doğru bir meyille tamamlandığı açıklamasını yapmıştır (Akok, 1968, 15). Sadece mescit değil türbe kısmının bulunduğu taç kapının kuzey yöndeki yan duvarı da yeniden yapılmıştır (Şekil 4.106).

Rölövesinde görülen pencere açıklıkları özgün olmadığı düşünülerek kapatılmış; köşe payandaları ve duvar en üst kotundan geçen silmeler tamamlanmıştır. Akok (1968;15), tamamlama kararlarında iki alternatif yapıldığını; Vakıflar Anıtlar Şubesinin "en iddiasız olanını" kabul edip uyguladığını söylemiştir. "İhya" olduğu düşünüldüğü için muhtemelen yeniden yapılan duvarlarda onarımı belirtme tekniği tercih edilmemiştir. Halbuki aynı yıllarda, 1960'da, Kırşehir'de yapılan onarımda moloz duvarların yerine özgün tekniğinde düzgün kesme taş örgü yapılmış; bu örgü mevcut kesme taş duvar örgüsü ile denk gelen kısımlarda aynı satıhda bırakılmadan yüzey farkı oluşturularak onarım ile özgün duvar ayrıştırılmıştır. Şekil 4.107'de görüldüğü üzere onarımın yapıldığı yıllardaki hakim koruma anlayışı kapsamında bezemeli yüzeylerin yapılmadığı yalnızca bordürlerin yapılarak tamamlandığı görülmektedir.

Şekil 4.107 : Buruciye Medresesi'nin ön cephesinde yer alan pencerenin onarım öncesinde ve sonrasındaki fotoğrafları (VGM Arşivi).

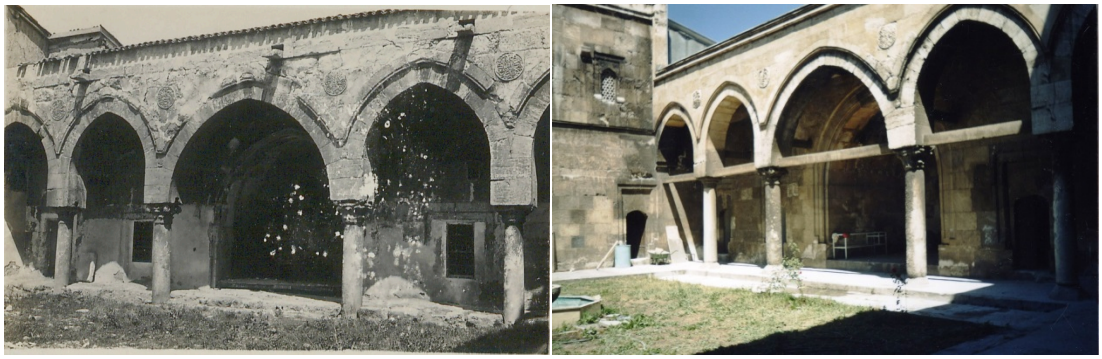
Bu bölümü ilgilendiren bir başka uygulama işi de madde 7'de "taç kapının ön cephesi ile iç yüzü betonarme hatıllarla birbirine bağlanarak ilerde vaki olacak açılma önlenmiş olacaktır" şeklinde açıklanmıştır. Betonarme hatıllar ayrıca revak kemerleri arasında da kullanılmıştır (Şekil 4.109, C.47). Akok (1968;14), "ahşap gergileri evvelce sökülmüş olmasından, kemerlerde ve kolonlarda geniş ölçüde çarpılma ve yüz kaplamalarında çürümeler bulunması" sebebiyle rölövelerine uygun olarak yeniden hazırlanan restorasyon projesine göre revak kısımlarının sökülüp tekrar kurulduğunu, ahşap gergi yerine betonarme kirişler konulduğunu, üst örtü kısmının da "eski düz taş tavanlar" yerine betonarme olarak yeni yapıldığını anlatmıştır.

Akok (1968;10), medresenin iç avlu yüzünün çağdaşı medreselerde kabul olunan esasa uygun olarak mimari stil ve hüviyette tertip ve tanzim edildiğini ayrıca belirtmiştir. Eyvan ve hücrelerin tüm üst örtüsünden toprak katman kaldırılarak "beton ve izole satıhlarla takviye ve tesviye" edildiğini söylemiştir (Şekil 4.108).

Şekil 4.108 : 1960-68 onarımında üst örtüde yapılan müdahalelerin çeşitli aşamalarından görünümler (VGM Arşivi).

Her ne kadar Ülgen'in raporunda madde 8'de belirtildiği üzere takviye gereken tonoz ve duvarların "asli malzemesi" ile yapılması söylense de madde 6'da açıklamalardan üst örtüde çimento uygulamalarının uygun görüldüğü anlaşılmaktadır.

Şekil 4.109 : Revak kemerlerinin onarım öncesi ve sonrası fotoğrafları (VGM Arşiv)

Medresenin revak kemerleri, ön cephede sökerek tekrar yapma gibi ağır müdahaleler yapılmasına karşın ciddi hasarların olduğu ana eyvan için bir müdahalede bulunulmamıştır (Şekil C.48-49). Bu bölüm, ileriki yıllarda yeni onarım kararları alınması için sebep olacaktır.

Buruciye Medresesi'nin sıva badana işleri gibi ince yapım işleri, açıklık doğramalarının yapım işleri de tamamlanarak restorasyonu sonlandırılmıştır. Yapılan bu onarım işleri 1960 yılından 1968'e kadar sürmüştür. 1962 yılında yapılacak işlerin listelendiği raporda Yüksek Mimar Nedim Onat'ın imzası vardır. 1964'de 85.000 liralık bütçenin ayrıldığı imzasız Vakıflar Abide ve eski eser onarım fişi ile 1965'de Buruciye Medresesi ile birlikte Sivas'taki diğer önemli Orta Çağ anıtsal yapılarından Şifaiye Medresesi ile Güdük Minare için de yapılması istenen uygulamalar için 125.000 lira bütçenin ayrıldığı Yüksek Mimar Nedim Onat ve Mütehassıs Müşavir Yüksek Mimar Mühendis Yılmaz Önge'nin imzalarının bulunduğu onarım fişi hazırlanmıştır.[317]

Buruciye Medresesi'nin 1960-68 yılları arası yapılan restorasyonu için Sözen (1970;49), "Vakıflar Genel Müdürlüğü iyi bir şekilde onartarak kurtulmasına sebep olmuş, böylece medrese bütün özellikleriyle belirtilmiştir" demiştir. Buna tezat bir görüş olarak Aptullah Kuran (1969;90) ise, "onarımı sonrası kurtarılmışsa da karakterinden çok şey kaybetmiştir" yorumunda bulunmuştur. Ayrıca revak kısımlarındaki söküp yeniden yapım işlerinde vakfiye bilgilerinin yazıldığı bazı

[317] VGM Arşivi, 580001076- OF002 ve 580001076- OF001

madalyonların yerleri unutulduğundan veya şaşırıldığından özgün yerlerine konmadığı, medresenin içerisinde açıkta bırakıldığı bilinmektedir (Bilget, 1991, 19 ve Denizli, 1995, 111), (Şekil C.52).

Yapının restorasyonundan sonra Gök Medrese'nin onarımının yapılacağı belirtilmiş ve müzenin Gök Medrese'den Buruciye Medresesi'ne taşındığı söylenmiştir (Akok, 1968, 15). Ancak uzman yetersizliğinden dolayı 1980 yılından sonra müzecilik çalışmalarının gerçekleştiği bilinmektedir.[318] 1984'den sonra Arkeoloji ve Taş Eserler Müzesi olarak medrese kullanılmıştır. Bilget (1991,42), müze olarak kullanılırken medresenin 1972-73 yıllarında Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından bir onarım gördüğünü aktarmıştır. 1973 yılı Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü'nün onarım listesinde Buruciye Medresesi için 14.000 liralık ihale ve harcama kalemi ile eserler için kaide yapımı yazmaktadır (Çal, 1990, 721). Müze olarak kullanımın gerektirdiği bazı donatılar için harcama yapıldığı anlaşılmaktadır.

1986 yılında medreseye bitişik yapılaşmalar kamulaştırma kararı alınarak yıkılmış, yapının bütün cepheleri açığa çıkarılmıştır (Bilget, 1991, 11), (Şekil 4.110).

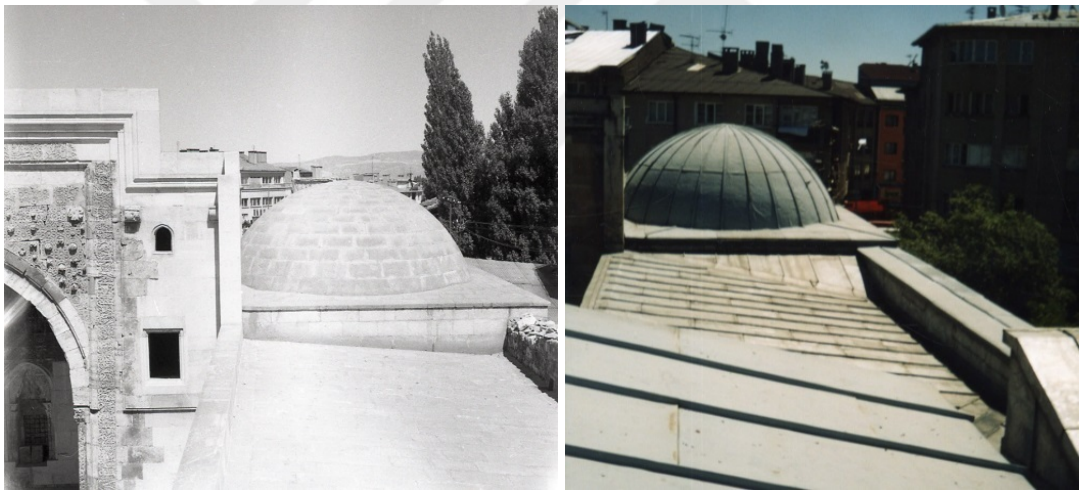

Şekil 4.110 : Buruciye Medresesi'ne bitişik yapılaşmaların görünümü (VGM Arşiv)

[318]Url-14.

Medrese için hazırlanan proje kararlarında 378 sayılı ilke kararının etkinliği

Müze olarak kullanılmak üzere Kültür Bakanlığı'na tahsis süresi bittiği için ek süre talep edilmesi sonunda yapının her türlü bakım ve onarımının yapılması kaydıyla işlevinin devam edebilmesi hususunda Bakanlık ile Vakıflar, prensipte anlaşmaya varmıştır.[319] Bakanlıktan onarım projelerinin Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce hazırlatılması, kurula sunulan projelere onay alındıktan sonra Sivas Vakıflara gönderilerek kira takdir komisyonunca günün rayicine uygun 20 yıl süreli bedel takdiri yapılması ve protokol keşif ve kira bedeli yazılarak kurumların imzası ile Genel Müdürlüğe gönderilmesi istenmiştir. Ancak mekânların küçük olması, nem oranının yüksek olması ve modern müzecilik için uygun olmaması nedeniyle Kültür Bakanlığı, müze olarak kullanılmakta iken boşaltılmasını planlamıştır. 1988 yılında da yapıda müze kullanımı sonlandırılmıştır. Bakanlık, yeni bir mekân bulununcaya kadar sergilenen taş eserlerin medresenin iki odasında depolanarak korunmasını istemiş, bu istek Vakıflar tarafından uygun bulunmuştur.[320]

Şekil 4.111 : Buruciye Medresesi'nin 1960'lardaki onarımı sonrası üst yapı örtüsü taş kaplama şeklinde yapılmışken ilerleyen yıllarda üzerinin sac malzeme ile tekrar kaplandığı görülmektedir (VGM Arşivi).

Yapının 1980'lerden sonraki fotoğraflarında üst örtüsünün metal malzeme ile kaplandığı görülmektedir (Şekil 4.111). Ancak uygulama işinin ne zaman yapıldığına ilişkin bilgi yoktur. En yakın onarım talebi kararı olan 1997 yılındaki talep sonrasında mı yoksa öncesinde kayıtlara geçmeyen bir tarihte mi yapıldığı kurum

[319] Bakanlar Kurulu 25.09.1986 gün ve 11039 sayılı kararı, Sivas KVKBK Arşivi, Kurul_Dosyasi_4321

[320] Sivas VBM 17.01.1997 gün 97 sayılı yazısı, VGM Arşiv, 580001076-YZ001

arşivlerindeki belgelerden tespit edilememektedir. Ancak 1999 yılında yapının çinko sac örtüsünde iyileştirmelerin de yer aldığı basit onarım talebi dikkate alındığında çatı kaplamalarının iki yıl içerisinde onarım gerektirmeyeceği, daha önceden yapılmış olması gerektiği düşünülmektedir.

1997 yılında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü, medresenin tahsisini talep etmiştir. Üniversiteden medresenin restorasyon projesi hazırlatılarak koruma kurulu onayı alması istenmiştir. Bu yıl çeşitli aralıklarla yapılan yazışmalardan Sanat Tarihçisi Burhan Bilget'in yönetiminde rapor ve proje hazırlanarak Kayseri Koruma Kurulu ile görüşüldüğü görülmektedir. Kültürel etkinlik alanı olarak kullanılmak istenen yapıda birtakım yapısal onarım müdahaleleri yapılması da hedeflenmiştir. Bunlar Mahmut Akok'un 1967 tarihli plan çizimi üzerinde basitçe gösterilerek aktarılmak istenmiştir. Yapılacak işlerden raporlarında kısaca bahsedilmiştir. Buna göre yapının kuzey cephesinde istimlak sonucu açığa çıkan pencerelerin açılması, ön cephesi hariç diğer tüm cephelerinde özellikle yapının köşelerinde onarım yapılması ve zeminde yağmur suyunun toplanması için 30 x 30 cm. kanal açılması planlanmıştır.

Üniversitede görevli Sanat Tarihçisi Burhan Bilget raporunda (04.09.1997), Mahmut Akok'un hazırladığı projeler üzerinde yapılması planlanan "küçük onarımları" gösterdiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine medresenin onarılması istemi kurul gündemine sunulmuş ancak bu isteğin anıtsal yapının Vakıflar yetkisinde olduğundan, Genel Müdürlüğün izni alınarak Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün işlem yapması belirtilmiştir[321]. Bu karar sonrası Vakıflar, Cumhuriyet Üniversitesi tarafından hazırlanan proje, rapor ve fotoğrafları kurula değerlendirmesi için göndermiştir. Kasım 1997'de, Kayseri Koruma Kurulu, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Buruciye Medresesi'nin onarılmasına yönelik isteğini ilke olarak kabul etmiş; ayrıntılı onarım proje ve raporun sunulmasına karar vermiştir.[322]

1999 yılında Buruciye Medresesi ile ilgili hazırlanan projelerin Kayseri Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün gündeminde yer aldığı görülmektedir. Cumhuriyet Üniversitesi'nin hazırladığı gibi yapılacak işlerin maddeler halinde yazılı olduğu bir raporla birlikte rölöve ve restorasyon projesi 1999 yılında Koruma Kuruluna

[321] Kayseri KTVKK 01.05.1997 gün ve 2155 sayılı karar, VGM Arşiv, 580001076- KR001
[322] Kayseri KTVKK 19.11.1997 gün ve 2216 sayılı karar Sivas KVKBK Arşivi,Kurul_Dosyasi_4321

sunulmuştur[323]. Raporda yapının ana eyvanında oluşan kayma ve duvar örgüsünde ayrılmalar, üst örtü kaynaklı iç mekânlarda nem ve buna bağlı olarak sıva dökülmeleri, ayrıca ana eyvanın dışındaki istinat duvarındaki yapısal problemler sıralanmıştır. Çözüm için lokal olarak mevcut çinko saç örtüde iyileştirmeler, cephelerde onarımlar ve sıva tamir ve boya badana işlerinin yapılması düşünülmüştür. Ancak kurul 634 sayılı ilke kararı doğrultusunda rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri tamamlandıktan sonra değerlendirme yapacağı kararını almıştır.[324]

Karar üzerine Rölöve Anıtlar, hemen hemen ilkiyle aynı olan proje ve raporu tekrar kurula sunmuşladır. Hazırladıkları projelerde restitüsyona yönelik herhangi bir çizim bulunamamıştır. Kayseri Koruma Kurulu'na sunulan bu proje için de "restitüsyon projesinin getirilmesine, yapısal bozulmalar nedeniyle zemin ve statik yönden mevcut durum ile onarıma dayalı Vakıflar Genel Müdürlüğünce ayrıntılı teknik rapor hazırlanmasına, Kültür Bakanlığınca sunulan restorasyon projesinin üzerinde onarım müdahalelerinin ilave edilmesine" ilişkin 02.03.2000 gün ve 2548 sayılı kararı almıştır.[325]

Görüldüğü üzere Buruciye Medresesi'nin 1997 yılından itibaren alınan onarım kararlarında projelerden teknik rapor ve ayrı restitüsyon projesi beklenmiştir. Bu talepler kültür varlıklarının korunmasında önemli bir gelişme olan 378 sayılı ilke kararının 1990'ların sonunda itibaren Anadolu'daki koruma kurullarında da uygulanmaya başlandığını göstermektedir.

2000'li yıllarda yapının durumu

10.07.2000 tarihinde Prof. Doğan Kuban'ın da yer aldığı bir ekip, Sivas kentini gezdikten sonra anıtsal yapıların durumu ile ilgili görüşlerini kurula yazılı olarak iletmiştir. Koruma Kurulu da hem bu yazıyı hem de Valiliğin 25.08.2000/1713 gün

---

[323] Proje üzerinde Hayrettin Kırmızıgül, Mustafa Tarı'nın isimleri yer almaktadır.

[324] İçerisinde 634 sayılı ilke kararında olduğu gibi taşınmaz kültür varlıklarının gruplandırılması, bakım ve onarımlarıyla ilişkin ilke kararları, uygulamada çıkan sorunlar mevzuatla çelişen hususlar gibi sebeplerden dolayı 1999 yılında çıkarılan 660 sayılı kararı şeklinde düzenlenmiştir. Kayseri KTVKK 04.06.1999 gün ve 2447 sayılı karar, Sivas KVKBK Arşivi,Kurul_Dosyasi_4321

[325] Bu karara dönemin Sivas Vakıflar Bölge Müdürü vekili olarak toplantıya katılan Rahmi Soyuyüce Vakıflar Genel Meclisi'nden 2886 sayılı devlet ihale kanunu gereğince restore et işlet devret modeli ile Buruciye Medresesi'nde restorasyonun kararlaştırıldığını; ancak Kayseri Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü, Bakanlık ve Vakıflar Bölge ve Genel Müdürlüğü haberi olmadan proje hazırladıkları gerekçesiyle karşı oy kullanmıştır[325].

ve sayılı yazısına ilişkin; Buruciye Medresesi, Çifte Minareli Medrese, Şifaiye Medresesi, Kale Camii, Kale Hamamı ve Keykavus Türbesi'nin görünümünü olumsuz yönde etkileyen işletmeleri ve bahsedilen anıtların mevcut kullanımlarını değerlendirilmiştir. Söz konusu aykırı uygulamaların kaldırılması konusunda Buruciye Medresesi'nin bulunduğu çevreye araç girişi yasaklanmıştır.[326]

2000'lere gelindiğinde artık çimentonun eski eserlerdeki zararları anlaşılmış, bu dönemde önerilen koruma kararlarına da yansımıştır. Ancak kolaylıkla yapıdan kaldırılamayacak olan uygulamalar yapıda mevcuttur. Hatta yapıdaki yoğun çimento bazlı uygulamalar yapının bütününü etkiler hale gelmiştir. Eyvanlardaki mukarnaslarda görülen taş bozulmalarının, türbe mekânındaki çinilerdeki bozulmaların altında yatan sebep 1960 onarımındaki çimentolu uygulamalardır. Ancak Vakıfların yapıdaki bu sorunların çözümüne yönelik bütüncül olarak koruma kararları almak yerine bölgesel çözümler aradığı görülmektedir. 2003 yılında yapının Sivas İl Özel İdaresi'ne tahsisi sonrası çeşitli zaman aralıklarında farklı uygulamaları içeren "basit onarım" talepleri bulunmaktadır.

Basit onarım kararları

Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan Buruciye Medresesi, 07.05.2003 gün ve 2097 sayılı ön tahsisli protokolle Sivas Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü'ne rölöve ve restorasyon yapılmak kaydıyla tahsis edilmiştir. Anıtsal yapıya ilişkin her türlü onarım, restorasyon ve benzeri çalışmalarla ilgili tüm proje ve raporların hazırlanmasından Sivas İl Özel İdaresi sorumlu olmuştur. Bundan dolayı da Koruma Kurulu'ndan medreseye ilişkin işlemlerde özel idarenin muhatap alınması istenmiştir.[327].

Tahsis protokolüne göre medrese, kültürel faaliyetler ve el sanatları merkezi hizmetlerinde kullanılacaktır. Yapının bütünü veya bir bölümü başka kişi veya kuruma devredilmesine (a); yapıya zarar verecek ve görünümünü bozacak (çay ocağı, atölye vb.) faaliyetlerde bulunulmasına (b) yasak koyularak yapıya zarar vermeyen ve görünümünü bozmama şartıyla klasik el sanatları üretimi, teşhiri, sergi salonu, müze, kafeterya olarak kullanımına (c) izin verilmiştir. Yapının onarımına

[326] 22.09.2000 gün ve 2662 sayılı Kayseri Koruma Kurulu kararında ayrıca Şifaiye Medresesi ve Behram Paşa Hanı için de hükümler vardır. Sivas KVKBK Arşivi_Kurul dosyası_4321.
[327] Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü 04.07.2003/ 2990 sayılı yazısı, Sivas KVKBK Arşivi,Kurul_Dosyasi_4321

ihtiyaç varsa restorasyon projesi ve keşif özeti tahsis edilen kurum tarafından hazırlatılarak Vakıflar Genel Müdürlüğü uygun bulması üzerine ilgili koruma kuruluna sunulması; kurul onayı alındıktan sonra 300.000 TL keşif bedeli üzerinden restorasyonu Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün gözetim ve denetiminde yapılması (d); restorasyon ve onarımın, gerekli kararın alınmasından sonra en geç üç ay içerisinde başlanıp iki yıl içerisinde bitirilmesi; her ne sebep olursa olsun restorasyonun belirlenen süre içerisinde yapılması, aksi bir durumda protokolün iptal edileceği (f) şartı konmuştur. Yapının muhafazası ve sürekli bakımından tahsisi isteyen kurumun sorumlu olduğu (g); tahsis şartlarına uygunluğunun denetimi Vakıflar Genel Müdürlüğü elemanları tarafından yapılacağı, uygunsuz bir durum tespitinde aykırılığın giderilmesi için 1 aylık süre verilmesi eğer yapılmazsa 1 hafta içinde yapının tahliye edilmesi (i) istenmiştir. Tahsis isteyen kurumun, yapıyı restorasyon sonrası aldığı şekil ve durumda iade etmesi (ı) protokolün başka bir şartıdır. Bu şartların kabulü ile Buruciye Medresesi, yıllık TEFE oranında artış yapılmak kaydıyla 22.10.2004 tarihinden 22.10.2014 tarihine kadar 10 yıl süre için aylık 150 TL bedel ile Sivas İl Özel İdaresi'ne tahsis edilmiştir (j).

2003 Mayıs ayında Vakıflar Bölge Müdürlüğü, medreseyi kullanacak olan İl Özel İdaresi'nden sözleşmeyi hatırlatarak (d maddesi) restorasyon projesinin yapılmasını istemiştir[328].

Medresenin mevcut haliyle kullanılabilmesi için acilen yapılması gerekli basit onarım kararları hazırlanıp Vakıflar tarafından koruma kuruluna sunulmuştur. Kayseri Koruma Kurulu, Vakıfların hazırladığı raporda belirtilen kopan ve sarkan elektrik tesisatının yapıya herhangi bir müdahalede bulunmadan onarılması, avludaki zemindeki otların Vakıflar uzmanları denetiminde temizlenmesi, ancak beton olan sıvalarının sökülerek tatlı kireç sıva ile yenilenmesi, boya badanasının yapılması, zemindeki taş döşeme derzlerin doldurulması ve ahşap doğramaların cilalarının yenilenmesi işlerinin 660 sayılı ilke kararı gereğince basit onarım kapsamında olduğundan bu uygulamaların ne şekilde hangi malzeme ile yapılacağını açıklayan teknik rapor istemiştir.[329]

---

[328] Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü 22 Mayıs 2003 gün ve B.02.1.VGM.1.19.00.02.211-2318-2003 sayılı yazısı, Sivas KVKBK Arşivi,Kurul_Dosyasi_4321

[329] Kayseri Koruma Kurulu 28 Mayıs 2003 gün ve 424 sayılı kararı,

Yaz aylarında Vakıflar Genel Müdürlüğü teknik rapor hazırlayarak hem basit onarım için hem de avlusunda peyzaj düzenlemesi yapılmak üzere görüş almak için koruma kuruluna tekrar yazı sunmuştur. Kayseri Koruma Kurulu, yapılması düşünülen basit onarım kapsamındaki işlerin, gereken proje ve raporların kurula sunulmasına, bu konuda kurulun 02.03.2000/2549 sayılı kararın geçerli olup aksi uygulamalar yapılmaması gerektiğine dair 03.07.2003 gün ve 3324 sayılı kararı ilke olarak uygun bulunduğuna, avlunun rölövesi ve öneri projesinin yapının yeni kullanım biçimi de dikkate alınarak hazırlanmasına dair 03.07.2003 gün ve 3325 sayılı kararı almıştır.[330]

Bu karar üzerine Vakıflarla yapılan tahsis protokolü ile medreseyi kiralayan İl Özel İdaresi Müdürlüğü, anıtsal yapıyı, el sanatları eğitim merkezi olarak kullanmak üzere ÇEKÜL'e rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlatmıştır. Proje üzerinde Eflatun Mimarlık Tasarım Araştırma Firması ve mimar olarak Metin Keskin'in adı yazmaktadır. Restorasyon projesi müdahale kararlarını içermemektedir. Yalnız kullanım kararlarına yer verilmiştir. Buna göre medrese odalarının bakanlık DÖSİM kitap satış merkezi, Sivas Tarihi Eserleri Restorasyon Merkezi yönetim odası, güney eyvanın iki tarafında yer alan mekânların güzel sanatlar galerisi, güney eyvanın uygulamalı sergi alanı, yan hücrelerin büro ve atölyeler kullanılması planlanmıştır. Ayrıca restorasyon projesinde 1960 onarımında yapılan beton hatılların kaldırılarak ahşap gergi olarak yapılması, medresenin zemin kotunun Selçuk Parkı projesine bağlı olarak aşağıya düşürülmesi ve drenaj sisteminin yapılması, ana eyvanın arkasındaki istinat duvarının pekiştirilerek köşelerde kesme taş uygulaması yapılması kararları vardır.

Kurula sunulan projeler ile ilgili olarak; yapının Sivas Kültür ve Sanat Merkezi' olarak kültürel amaçlı işlevlendirme projesinin uygun olduğuna, 1960-67 onarımında yapılan beton revak gergilerinin yapının statik dengesini bozma ihtimaline karşın kaldırılmaması; mevcut durumlarının korunarak üzerlerinin ahşap kaplanmasına, avluda revak özgün döşemesinin tespiti için müze denetiminde araştırma sondajı yapılmasına, dış cephelerde (doğu, kuzey ve güney) duvarların boşalmış kısımlarında mevcut örgüye uygun olarak moloz taş örgü ile takviye edilmesine, doğu arka cephedeki istinat duvarının alt kısmının aynen korunarak üst kısmında benzer örgü ile takviye edilebileceğine ve bu kısım için sorunların temelden itibaren giderilmesi

[330] Sivas KVKBK Arşivi,Kurul_Dosyasi_4321

için inceleme ve öneri yapılmasına, restitüsyon çalışması yapılmadan zaman içinde kapatılan moloz taş duvar cephelerindeki açıklıkların (galeri olarak kullanılacak mekân içindeki hariç) açılmasının uygun olmadığına, yapının su problemlerine yönelik drenaj isteminin uygun olduğuna ve drenaj yapımı sırasında özgün zemin seviyesinin de belirlenerek uygulamanın buna göre yapılmasına, yapının özgün kısımlarına yapılacak müdahalelerindeki kullanılacak onarım malzemesine yönelik analizlerin yapılmasına, sunulan projelerde değinilmeyen strüktürel, malzeme bozulması vb. sorunların çözümüne yönelik müdahalelerin belirlenmesine ilişkin kararlar alınmıştır.[331]

Karar sonrası, 31 Mart - 1 Nisan 2004'de, Buruciye Medresesi güneybatı köşe kulesinin çevresinde Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü çalışanı Arkeolog Mehmet Alkan yürütücülüğünde araştırma kazısı yapılmıştır. Mevcut zemin kotundan 2 metre aşağıda sal taşlarına rastlanılmış ve bu seviyeden daha derine inilmemiştir. Köşe payandaların toprak altında kademeli olarak devam ettiği ortaya çıkarılmış; ölçüleri alınıp fotoğrafları çekilerek belgelenmiştir. Ayrıca payandanın batı yönünde üzeri moloz taşlarla kaplı, kazı ekibinin yakın çağa tarihlendirdikleri künkler bulunmuştur. Burada bulunan detaylara göre projeler revize edilerek tekrar kurula sunulmuş; 29.04.2004 gün 3552 sayılı karar sonucunda uygun görülen projelerin uygulamasının Vakıflar denetiminde yapılması istenmiştir.[332]

Şekil 4.112 : Buruciye Medresesi'nde 2005 yılında yapılan uygulamalar (VGM Arşivi).

[331] 29.08.2003 gün ve 3382 sayılı Koruma Kurulu Kararı Sivas KVKBK Arşivi, Kurul_Dosyasi_4337
[332] Sivas KVKBK Arşivi, Kurul_Dosyasi_1665

Projesi onaylandıktan sonra medresede uygulama işlerine başlanmıştır. Yapının üst örtüsü kurşun kaplanmış; dış cephede çürüyen moloz ve kesme taş duvarlar onarılmıştır. Zeminde kazı sonrası elde edilen bulgular dikkate alınarak drenaj sistemi yapılmış; kapalı olan pencereler açılmıştır. Taş söveler ve ahşap doğramalar yenilenmiştir. Avluda da zemin döşeme kaplamaları 1960 onarımında kullanılan Kayseri taşı yerine traverten ile değiştirilmiş, elektrik tesisatı yapılmıştır.[333] Revaklardaki beton hatıllar ahşapla kaplanmıştır. Sözde özgün görüntüyü oluşturabilmek için yapılan bu uygulamada nitelikli olmayan bir işçilikle ve detayda gergi kesiti kalınlaştırıldığı için estetik olmayan bir sonuç ortaya çıkmıştır (Şekil 4.112).

Şekil 4.113 : 2005'de gerçekleştirilen temel güçlendirmesi (Sivas Müzesi Arşivi).

Ancak Sivas Müzesi'nde araştırma kazısına yönelik yapılan araştırmada, 2005 yılında kayıtlarda yer almayan önemli bir müdahalede bulunulduğu görülmektedir. Yapıya temel güçlendirmesi yapılmıştır. Bu uygulamaya ait herhangi bir karar proje vb veriler yoktur Yalnız fotoğraflar üzerinden yapılan müdahale şekli ve boyutu

[333] 2005 yılında Nevzat Çelik adlı bir şahsın ' medresenin Sivas'ın mermer taşı ile kaplanarak şatoya benzetildiğini söylediği şikayet dilekçesi olmuştur. Ankara Koruma Yüksek Kurulu konu ile ilgili olarak bölge kurulundan bilgilendirme yazısı talep etmiş; bunun sonucunda da 08.03.2005 tarihli bir yazı ile medresedeki uygulamaların kurul kararı dışında olmadığı; kurul üyeleri ile yerinde gözlemler yapıldığı ifade edilmiştir.

değerlendirilebilmektedir. Buna göre belirli bir seviyeye kadar açılan beden duvarlarının bulunan son seviye taş sırası yaklaşık 50 cm. kadar betonarme temel sömeli gelecek şekilde kesilmiştir. Yapının 1960'lardaki onarımından kaynaklanan çimento sorunu bu müdahale ile fazlasıyla artırılmıştır (Şekil 4.113)

Yapının 1960'lardaki onarımında kullanılan çimento malzeme uygulamalarının sonucu olarak yapıda ciddi problem haline gelen taş bozulmaları görülmüştür. Bu nedenle Vakıflar, uygulamalar devam ederken medresenin ana eyvanında bulunan kesme taş pencere mukarnası ve süslemelerinin erimesine karşı taşların çürütme yöntemiyle sökülerek özgün malzeme ile aynı taş renginden, aynı taş motifleri ve işçiliği ile yeniden yapılması isteminde bulunmuştur.[334] Sivas Koruma Kurulu, bu istemin uygun olmadığına, pencere ve süslemelerin belgelenmesi için 1/20 (gerekirse daha büyük ölçekli) detay çizimlerinin hazırlanması ve mevcut durumun araştırmasının yapılarak önerilerin sunulmasına ilişkin 28.02.2006 gün 02 sayılı kararı almıştır.[335]

Medreseye ilişkin onarım talepleri 2008 yılında da devam etmiştir. Türbenin çini kaplamalarının onarımı istenmiştir. Türbenin çinilerinin kötü durumu 1908 Salnamesi'nde bile belirtilmiştir. Ayrıca 1960 onarımında çinilere yönelik müdahaleler olmasa da üst örtüdeki çimento uygulamalarından ötürü yoğun çini bezemeli bu mekândaki bozulmalar ileri seviyeye ulaşmıştır. Buna göre; duvar ve kubbedeki çimentoların mekanik yöntemle temizlenmesi, çatlaklar için enjeksiyon yapılması, tuğlalardaki kayıplar, aşınmalar ve kopmalar için dolgu ile restorasyon yapılması, yerleri tespit edilen özgün çini parçalarının yerlerine konması, beden duvarlarında eksik olan altıgen turkuaz karoların özgün boyut ve şekilde "renkli sır tekniğinde taş çini olarak" yapılıp restorasyon olduğunun belli edilmesi, dolgu yapılan bölümlerin restorasyon olduğu anlaşılacak şekilde "su bazlı asit içermeyen boyalar" ile renklendirilmesi gibi ana kararlar alınmış ve bu kararların "uluslararası restorasyon kuralları çerçevesinde geri dönüşümlü ve orijinal eser ile uyumlu malzemelerin kullanılması" yaklaşımı ile yapılacağı belirtilmiştir. Rapor, Mimar Faruk Esmer ve Konservatör Celaleddin Küçük tarafından hazırlanmıştır.

---

[334] Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü 10.02.2006 gün ve 520 sayılı yazısı
[335] Sivas KVKBK Arşivi, Kurul_Dosyasi_4337

Ancak Sivas Koruma Kurulu, hazırlanan rapor ve eklerin yetersiz olduğuna, onarım projesi sunulduktan sonra tekrar değerlendirileceğine ilişkin 01.04.2008 gün ve 800 sayılı kararı almıştır. Bu karar üzerine aynı yılın yaz aylarında revize edilmiş proje ve raporlar ile kurula tekrar başvurulmuş ve 27.08.2008 gün ve 943 sayılı karar ile kurul, projeleri uygun bulmuştur.[336]

2010 yılında medresede çinilere yönelik konservasyon projesi uygulanmadan medresenin bütününe yönelik basit onarım kararı teknik rapor hazırlanarak koruma kuruluna sunulmuştur. Basit onarım kapsamında çatıda kurşun örtünün onarım ihtiyacı olan kısımlarının yenilenmesi, köşe payandaların külahlarında derz yenilenmesi, cephelerdeki derz boşalmalarının kireçli horasan harcı ile derzlenmesi, çatlaklara hidrolik kireç enjeksiyonu yapılması gibi işler tanımlanmıştır.[337] Sivas Koruma Kurulu, basit onarım yapılmasını uygun bulmuş, uygulama sonrasında rapor istemiştir.[338]

2010 yılında basına da yansıyan medresedeki bazı uygulamalardan dolayı Sivas Koruma Kurulu, Genel Müdürlüğün talebi üzerine duruma ilişkin bir yazı göndermiştir.[339] Cumhuriyet Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nin hazırladığı etkinlik mekânı olarak kullanılan medreseye çivi çakıldığı iddia edilmiştir. Sivas Bölge Kurulu, 02.07.2010 gün ve 11503 sayılı yazısında çivilerin söktürülmesi, mevcut kiracıların dükkânlarındaki çivileri sökerek yenilerini çakmamaları hususunda uyarılması, ayrıca sergi için kendilerine izin verilen özel ve tüzel kişilere sergilerini portatif taşıyıcılarda gerçekleştirmeleri şartıyla uygun olduğu hususlarının bildirilmesine' karar vermiştir.

Kafe olarak kullanımına ilişkin açılan dava

2012 yılında bir şahsın e-posta yoluyla Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne ilettiği medresenin kafe olarak kullanılmasına ilişkin şikâyeti üzerine Genel Müdürlük Sivas Koruma Bölge Kurulu'ndan gerekli işlemlerin yapılmasını isteyen yazı göndermiştir. Koruma Kurulu da 06.04.2012 gün ve 354 sayılı yazı ile Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden bilgilendirme yapılmasını talep etmiş; bunun üzerine Vakıflar uzmanlarının yaptığı inceleme sonucunda medresede çay, meşrubat

[336] Onay alınan projeye ulaşılamadığı için detaylı bilgi verilememektedir.
[337] Sivas VBK 22.04.2010 gün ve 1482 sayılı yazısı Sivas KVKBK Arşivi, Kurul_Dosyasi_1665
[338] Sivas KVKBK 30.04.2010 gün ve 589 sayılı yazısı, Sivas KVKBK Arşivi, Kurul_Dosyasi_1665
[339] Milliyet ve Milliyet Ankara Taşra Gazeteleri

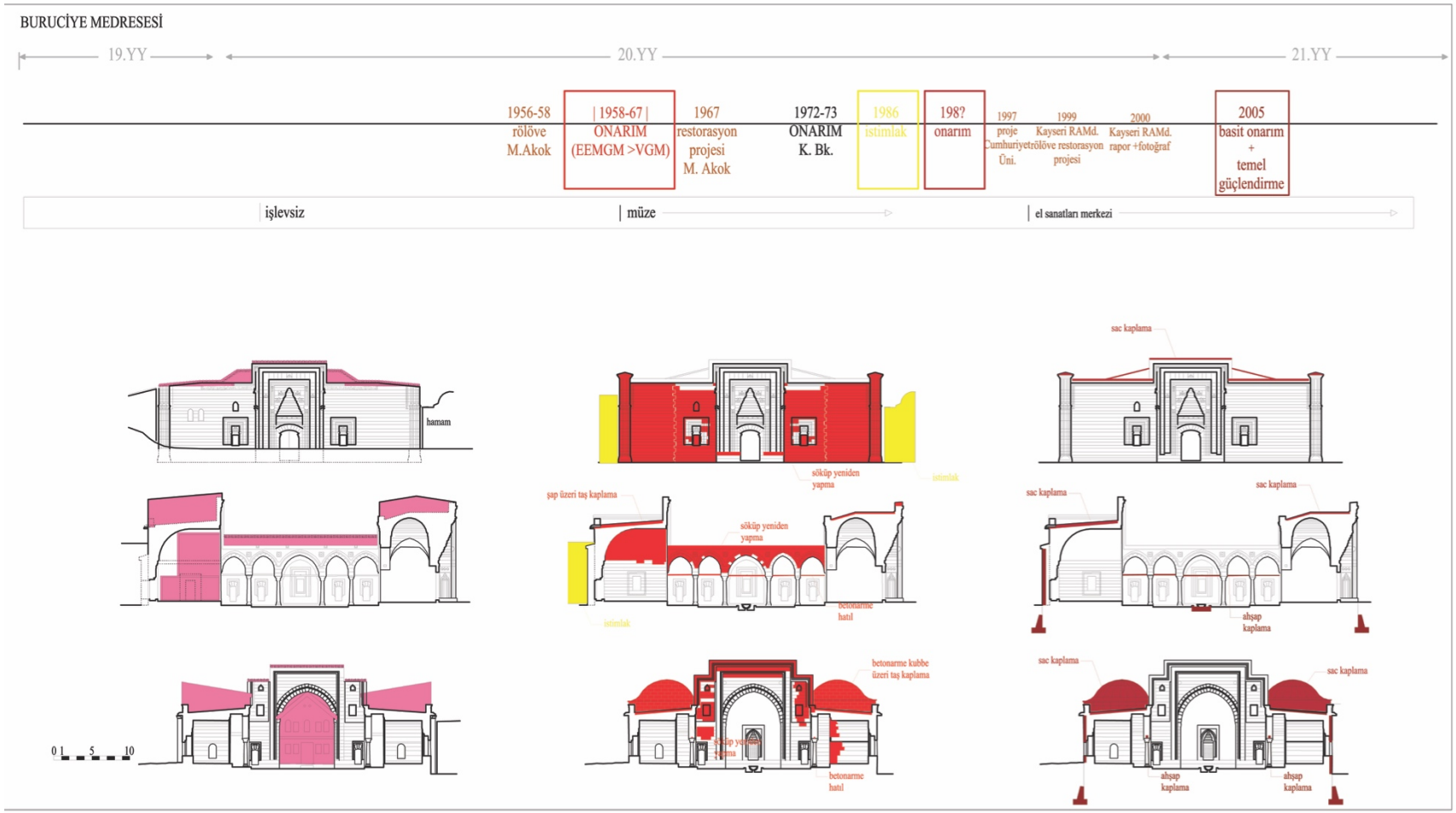
gibi içeceklerin satışının yapıldığını belirten 18.04.2012 gün ve 573 sayılı yazılarını göndermişlerdir. Vakıflardan da alınan bilgilerden sonra Koruma Kurulu, "Buruciye Medresesi'nin avlusunda tahsis amacına aykırı şekilde kafe olarak kullanımından dolayı 2863 sayılı kanunun 9. maddesi kapsamında kullanımın değiştirildiği, bu sebeple kullanımın tahsis amacına uygun hale getirilmesine, kullanımını değiştirenler hakkında yasal soruşturma başlatılmasına ilişkin" 263 sayılı kararı vermiştir. Ancak Sivas İl Özel İdaresi, bu karara itiraz etmiştir. 21.05.2012 gün ve 7585 sayılı yazılarında belirttikleri üzere;

Koruma kurulunun yetkisini aşarak yorumla görevi olmayan bir konuda karar verdiği, kültürel amaçlı kullanılan medresede ziyaretçilere ticari kazanç gözetmeksizin içecek satılması işleminde tahsis protokolüne aykırı bir durum olmadığı ayrıca bu işlemin yapıya zarar veren ve görünümü bozan bir faaliyet olmadığı, bundan ötürü Sivas Koruma Kurulu'nun hukuka aykırı olan 263 sayılı kararın kaldırılmasını talep etmişlerdir.

Genel Müdürlüğe gelen bu yazı üzerine değerlendirme yapılmış ve Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 17.07.2012 gün ve 65 sayılı kararında İl Özel İdare'nin talebi kabul edilmiş, 263 sayılı karar iptal olmuştur. Ayrıca 263 sayılı kararda belirtilen yasal soruşturma başlatılması için Cumhuriyet Başsavcılığı'nın açtığı kamu davası "kamu adına kovuşturma yapılmasına yer olmadığı" şeklinde sonuçlanmıştır.[340] Bu karar Anadolu'nun önemli bir kültür miras değerinin korunması konusunda olumsuz bir karar olmuştur.Halbuki bu yapının kullanımına ilişkin daha hassas şekilde olayın ele alınması beklenirdi.

Günümüzde Sivas il Özel İdaresi'ne tahsis süresi bitmiştir. Milli Saraylar'a tahsis edilmiştir. Tahsis sözleşmesine göre yapının restorasyon projelerinin hazırlanması gerekmektedir. Bu kapsamda 2018 yılı itibari ile Milli Saraylar'ın proje ihale açtığı ve ihaleyi kazanan firmanın rölöve çalışmalarını yürüttüğü bilinmektedir.

[340] 22.10.2013 tarihli Cumhuriyet Başsavcısının kararı

Şekil 4.114 : Buruciye Medresesi'nin onarım analizi (İnan Ocak, 2018).

4.6 Gök (Sahibiye) Medrese

Gök Medrese, Sivas'ta çifte minareli olarak tasarlanmış iki; aynı tarihte inşa edilmiş üç medreseden birisidir. Yapı, 15. yüzyıldan itibaren kendi adıyla anılan Gökmedrese Mahallesi'nde yer almaktadır.

Medresenin günümüze ulaşmış, Bayram ve Karabacak'ın (1981) yayımladığı vakfiyesinden öğrenildiği üzere Gök Medrese, 1271 yılında asıl adı Ali bin Hüseyin el Hac Ebu Bekr Sahip Ata Fahrüddin Ali tarafından inşa edilmiştir (Bayram, Karabacak, 1981, 31). Taçkapı üzerindeki kitabede de "Bu kutsal medresenin yapılmasını Büyük Kılıçarslan'ın oğlu Keyhüsrev'in Saltanat günlerinde -Allah devletini daim etsin- büyük koruyucu, büyük düstur sahibi, hayır hasenat bakası, din ve devletin iftiharı Hüseyin oğlu Fahrettin Ali emretti. Allah sonunu güzel etsin. Muharremin ilk günü 670 (1271) imar edildi" yazılıdır.[341] Sahip Ata, Sivas Gök Medrese dışında Konya İnce Minareli Medrese'yi, Kayseri Sahibiye Medresesi'ni, Akşehir'de Taş Medrese'yi yaptırmıştır. Ayrıca yine çeşitli kentlerde han, hamam, mektep, mescit, hankah, türbe, çeşme yapıları da bulunmaktadır (Yavaş, 2007).

Yapının etrafında Dar-ı Ziyafet ve hamam olarak kullanılan başka yapılar da vardır:

> Sivas Beldesi içinde Kale kapusu karşısında ilim adamlarının oturmalarına mahsus yazlık, kışlık odaları, bir abdestliği, biri sağ diğer sol tarafta iki minaresi, girişinde bir mescidi müştemil, Medrese-i Sahibiyye-i Fahriyye namıyla meşhur binası muhkem ve avlusu geniş bir medrese bina etti. Suyunu akıttı ve bu medresenin haricinde bir de Dar-ı Ziyafet yaptırdı. (Bayram, Karabacak, 1981, 53)

Uzunçarşılı ve Edgüer (1928;144), medresenin güney tarafında bulunan bostanın vaktiyle medresenin hamamının arsası olduğunu aktarmışlardır. Ancak günümüze ulaşamamış bu yapılarla ilgili herhangi bir iz yoktur. Günümüzde mahalle arasında kalan medrese yapısı, uzun yıllardır restorasyon sürecinde olduğu için herhangi bir işlevle kullanılmamaktadır.

---

[341] Yapının kitabelerini Uzunçarşılı ve Nafiz (1928), Sivas Şehri ve Kalesi adlı eserlerinde yayımlamışlardır. Ayrıca Orhan Cezmi Tuncer 1978'de yaptığı çalışmalar sırasında Sivas Müzesi çevirmeni Hakkı Gül'e kitabeleri okuttuğunu aktarmıştır (Tuncer, 2008, 105, n. 1).

Şekil 4.115 : Sivas Gök Medrese'nin Temmuz 2016'da devam eden restorasyon çalışmaları sırasındaki durumu (İnan Ocak, 2016).

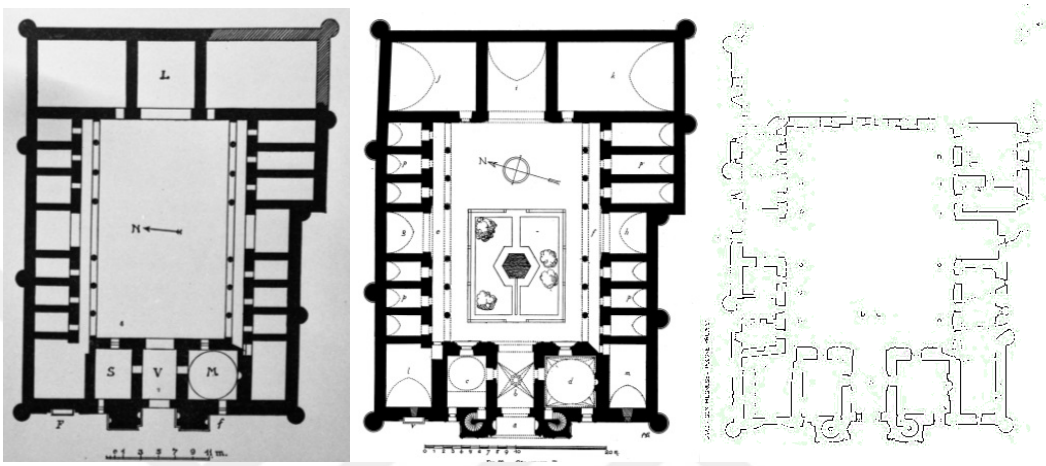
4.6.1 Mimari tanım

Gök Medrese'nin mimarı kesin olarak bilinmemekle beraber taçkapının iki yanında yer alan köşe sütunlarının üstündeki yazıtlarda mimarın adı güneyde 'amel-i üstad', kuzeyde 'kaluyanü'l konevi' yazılıdır (Uzunçarşılı ve Edgüer, 1928). Mevlevi kaynaklarında resim sanatında ve tasvirde eşi ve benzeri yoktu diye betimlenen Kaluyan'ın üstad düzeyine bu yapıda ulaştığı söylenmektedir (Eflaki, 1973, 489-490 alıntılayan Sözen, 1982, 94). 13. yüzyılda çalışan Mimar Konevi'nin Sivas Gök Medrese dışında Bünyan Ulu Camii, Ilgın Kaplıcası kadınlar kısmı ve Konya Sahipata Türbesi iç mekânında da imzası vardır.[342]

Açık avlulu dört eyvanlı dikdörtgen plan şemasına sahip olan yapı doğu-batı yönünde konumlanmıştır (Şekil 4.116). Yapıya batı yönünden girilmektedir. Otuz bir metre genişliğindeki giriş cephesinin üçte biri oranındaki taçkapı, cephe duvarından hem plan düzleminde çıkıntı yapmakta, hem de yükseklik olarak ayrılmaktadır. Çifte minarelerin üzerinden yükseldiği, mermerden inşa edilmiş taç kapıdaki almaşık basık kemerli kapıdan geçildikten sonra içeride üzeri yıldız tonoz örtülü giriş eyvanına gelinir. Giriş eyvanının iki yanındaki kapılardan kuzeyde dershaneye (darülkurra),

[342] Sahipata Türbesi dönemin diğer önemli mimarlarından Kölük bin Abdullah'ın yaptığı eserlerden biridir. Türbenin inşaat bitiminden dört yıl sonra iç mekanı Mimar Kaluyan tarafından çinilerle kaplanmıştır (Sönmez, 1989, 283).

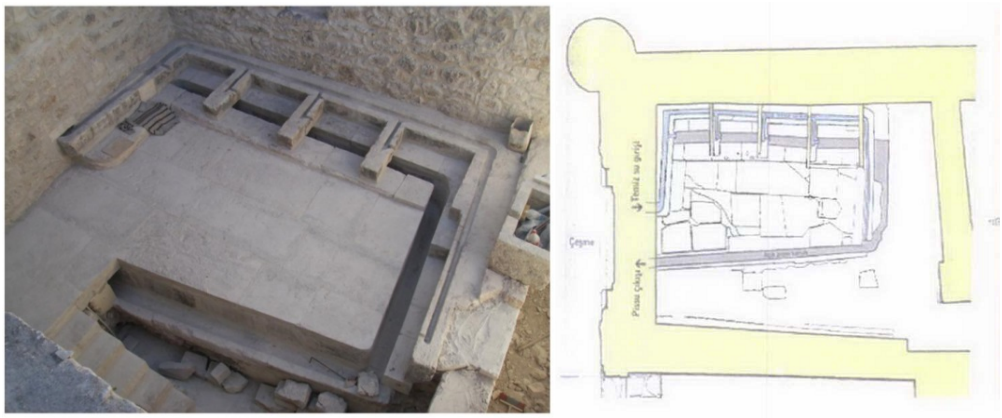
güney yönünde mescide geçilir. Mescit mekânı, Türk üçgenleri ile geçişin yapıldığı kubbe örtüsüne sahiptir. Özgün mihrabı günümüze ulaşmıştır. Ayrıca sonradan cuma mescidi haline getirilmesi sebebiyle eklenen minberi vardır (Sözen, 1970, 45). Ancak çini bezemelerde büyük kayıplar vardır. Uzunçarşılı ve Edgüer (1928;117), bu mekândaki kırılan çinilerin yerine sonradan aynı renkte çiniler konduğunu söylemiştir.

Şekil 4.116 : Sırasıyla Berchem (1917), Albert Gabriel (1934) ve Özdural (1968) tarafından hazırlanan plan çizimi.

Mescidin batı duvarında ön cepheye açılan bir pencere ve duvar içinde çözümlenmiş, minareye ulaşımı sağlayan merdivenler bulunmaktadır. Aynı şekilde giriş eyvanının kuzey yan mekânı olan dershanede de bir pencere ve minare merdivenleri bulunmaktadır. Dershane mekânı da kubbe örtülü olup boyut ve geçiş öğeleri bakımından mescitten farklılaşır. Dikdörtgen plan şemasındaki mekânı kubbeyle örtmek için mekân ortasında geniş bir kemer atılarak kare form elde edilmiştir. Bu mekânların ve üzerlerindeki kubbelerin boyut olarak farklı oluşu, planda simetriye bağlı kalınmadığının göstergesi olarak yorumlanmıştır (Sözen, 1970, 45). Hem mescidin hem de dershanenin avluya açılan birer penceresi daha vardır. Bu mekânların yanlarında, plan şemasında tam köşelere denk gelen tonozlu mekânlar konumlanmıştır. Kuzeybatı köşesindeki mekân, abdesthane olarak geçmektedir. 1995-96 yılında üstündeki dolgu kaldırılarak açığa çıkarılan dört kabinli abdesthane vardır (Şekil 4.117).[343]

[343] Temmuz 2016 tarihinde yapılan ziyarette bu mekânın, proje danışmanı Orhan Cezmi Tuncer 'in kararı doğrultusunda yapının restorasyon çalışmalarında kotu düşürülmek istenmesi sebebiyle tekrar yapılmak üzere yıktırıldığı öğrenilmiştir.

Şekil 4.117 : Sivas Gök Medrese'nin kuzeybatı köşesinde yer alan abdesthanenin planı ve fotoğrafı (Kâhya, Tanyeli, Kuzucular, 2008).

Bu özgün mekân için ayrı ayrı temiz ve pis su için kanal yolları yapılması ile birlikte henüz musluğun gündelik yaşama girmediği bir dönemde mekândaki her kabinde sürekli akan bir temizleme savağı bulunması, dönemi için gelişkin bir örnek olarak değerlendirilmiştir (Kâhya, Tanyeli, Kuzucular, 2008, 197). Abdesthanenin ön cepheye açılan penceresi altında çeşmenin yer alması, ıslak hacim için ortak bir çözüm bulunmak istendiği şeklinde yorumlanabilir. Hem abdesthane olduğunu bildiğimiz kuzeybatı köşe mekânı ile güneybatı köşe mekânları, yapının köşelerinde bulunduklarından girişleri zorlanarak elde edilmiştir (Kuran, 1969, 94).

Yaklaşık 24,50 x 15,15 metre ölçüsündeki dikdörtgen avlu, uzun kenarları boyunca revaklıdır. Her kenarda altışar adet sütunla oluşturulan revak kemerleri yaklaşık 3,16 m. ölçüde ritmik dizilirken, kenar ortalarına denk gelen kemer açıklıkları kuzey ve güney eyvanları önünde genişletilmiş olup, ölçüleri yaklaşık 5.82 metredir. Yapının eski fotoğraflarında çeşitli şekil ve bezemedeki sütun başlıkları üzerinden geçtiği görülen ahşap gergiler mevcuttur. Ayrıca revakların yaklaşık 1,40 metre gerisinde konumlanan hücre duvarına da metal ince kesitli gergilerle bağlandığı görülmektedir (Şekil 4.118).

2006-12 onarımı sırasında çekilen fotoğrafında sütunların oturduğu kaide taşlarından daha geniş boyutlarda temel diyebileceğimiz taşlar gözükmektedir. Revak kemerleri ile hücre duvarları arasında kalan alanın üstü bu çağda yapılmış diğer örneklerde olduğu gibi kapak taşları ile örtülüdür. Kuzey ve güney eyvanların yanlarında sıralı olan hücrelerin her birinin çeşitli kurgudaki kemerli kapısı ve onun üzerinde yer alan sivri kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır. Eyvanların her birinin yanında üç adet kapı bulunmasına rağmen iç mekânda ara duvar bölüntüleri ulaşmadığından bu

kapılar, tek mekâna açılmış olur. 2000 tarihinde yapılan araştırma kazısı sonucunda mevcut olmayan duvarların kalıntılarına ulaşılmıştır. Buna göre mevcut kapıların her birinden bağımsız hücre odalarına giriş olduğu kanıtlanmıştır.

Şekil 4.118 : Sivas Gök Medrese'de revak sütunlarının zeminle ilişkisi, kemerlerin birbirleriyle bağlantısını sağlayan ahşap gergiler ve arka hücre duvarları ile bağlayan metal gergiler görülmektedir (VGM Arşivi).

Üst örtü düzeninde de her hücrenin kendi hacmi boyutunda kubbe veya tonozla örtülü olması beklenirken, ara duvarları yok olarak tek hacme dönüşen kuzeydoğu yönündeki hücre mekânlarının üst örtüsü doğu-batı doğrultusunda uzanan tonoz şeklindedir. Ancak yapıdaki mevcut özgün çörtenler çatı suyunun akıtılabilmesi için bu mekânlardaki tonozların kuzey-güney doğrultusunda olması gerektiğini göstermektedir (Kâhya, Tanyeli, Kuzucular, 2008, 198).

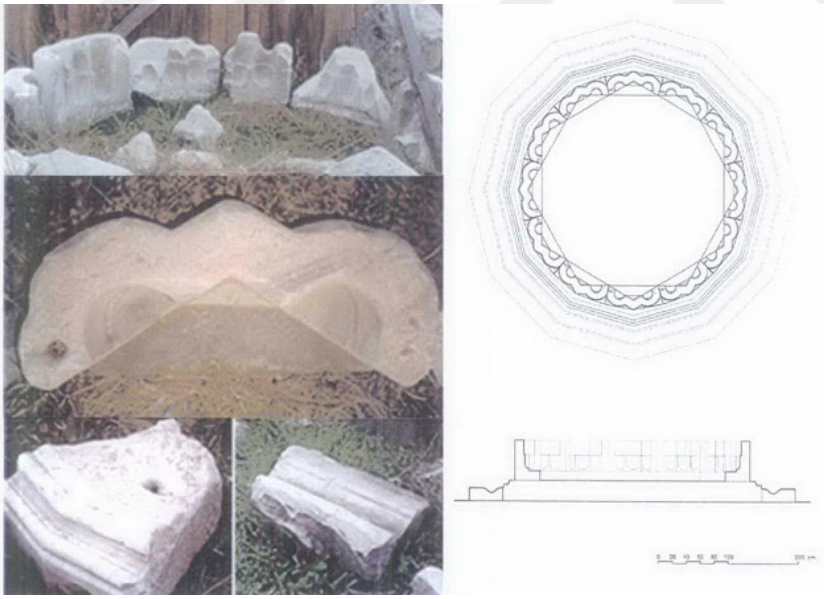
Yapının iki katlı olma durumundan bağımsız olarak tonozlardan oluşan üst örtüsünün çağının yapım geleneği olarak toprak dam olarak bitirildiği kabul edilmektedir. Mescit ve dershane mekanlarının kubbelerinde Orhan Cezmi Tuncer'in araştırmasındaki bulgular çini kaplama olduğunu göstermektedir (Şekil 4.119). Ayrıca 2000 yılında İTÜ Ekibi'nin değerlendirmesine göre araştırma kazılarında çok sayıda çıkan yeşil renkli sırlı kiremit parçalar, kubbelerin Osmanlı döneminde sırlı kiremit kaplı olabileceğini göstermektedir.[344]

[344] Bu bulguya dayalı alınan restorasyon kararı olarak 2000'li yıllarda kubbeler sırlı kiremit kaplanmış ancak 2015'teki yeni restorasyon projesi kararı olarak kaldırılmıştır.

Şekil 4.119 : Orhan Cezmi Tuncer'in paylaştığı Sivas Gök Medrese'nin mescidi üzerindeki çini kaplama parçaları (sol) ve dershane kubbelerinin dam ile birlerşiminde ortaya çıkarılan çini kaplama bordürden kalan kısımlar (sağ) (Tuncer, 1978, 154, 162).

Yapının doğu yönünde büyük kayıplar söz konusudur. Eyvanlar ve yan mekânlar ile ilgili kesin bilgiler yoktur. 2000'li yıllarda yapılan araştırmalarda açıkta duran taş parçaları incelenerek eyvandaki mihrabın restitüsyonu yapılabilmiştir (Kahya, Tanyeli, Kuzucular, 2008, 198).

Şekil 4.120 : Gök Medrese'nin havuzunun parçalarından birkaçı ve restitüsyon plan ve kesiti (2001 tarihli proje raporu, Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_3360).

Günümüzde mevcut olmayan ama yapılan çalışmalarla ortaya çıkarılan medresenin özgün elemanlarından biri de havuzudur. Dağınık halde bulunan bazı parçaların bir araya getirilmesiyle havuzun iç fiskiyeli, içeride on iki gen, dışarıda yirmi dörtgen

şeklinde olup iki parçadan oluşan oluklu kaide üzerine oturduğu anlaşılmıştır (Kâhya, Tanyeli, Kuzucular, 2001, 449), (Şekil 4.120).

Medresenin yapım tekniği ve malzeme bilgisiyle ilgili 2001 onaylı projesi kapsamında yapılan malzeme raporundan yararlanılmıştır. Medresenin portalin bezemeli yüzeylerinde iri kalsit kristallerinden oluşan lekesiz beyaz mermer ve seyrek olarak beyaz damarlı mavi-gri kalker; taban taşlarında ise gri damarlı mermer kullanılmıştır. Mermer dışında yapıda ağırlıklı kullanılan taş ise yoğun boşluklu kalkerdir. Ayrıca revaklarda ince kristalli kireçtaşı da kullanılan malzemelerdendir (Kahya, Tanyeli, Kuzucular, 2001, 445).

Duvar yapım tekniğine bakıldığında kaba yonu moloz taş, dış yüzeylerde cidar olarak kesme taş örgünün olduğu görülmektedir. Selçuklu medreselerinden duvar yapım tekniği seçimi ile farklılaşan Gök Medrese'de yalnız giriş cephesi değil, ayakta olan kuzey ve güney cephe duvarları da düzgün kesme taş örgüdedir. 19. yüzyıl ilk yarısında deprem sonrası yıkılıp ardından toplama taşlardan örülen doğu duvarı, yapı için hazırlanan tüm projelerde değerlendirme altına alınmıştır; son restorasyon çalışmalarında da diğer cephelerinde olduğu gibi kesme taş örgüde yapılmaktadır. Hem yapının köşelerinde hem de cephe duvarlarında ikişer adet olmak üzere payandalar vardır. Çağı için ilginç bir detay olarak kuzey payandasında, onarım çalışması sırasında taş blokların ahşap kenetlerle birbirine bağlantı kurduğu görülmüştür (Şekil 2.11).

Sanat ve mimarlık tarihi açısından önemi apaçık ortada olan Sivas Gök Medrese'nin giriş cephesi önemlidir. Sivas Çifte Minareli Medrese'deki gibi detay işçiliği fazladır. Bezeme programında iki renk mermerin almaşık şekilde kullanıldığı, hayat ağacı motiflerinin bulunduğu portalde tüm bordürler birbirinden farklı şekilde işlenmiştir Yer yer bezeme kurgusunda Erzurum Çifte Minareli Medrese, Beyşehir Eşrefoğlu Camii ve Konya Sahipata Camii portalleri ile ortaklıklar bulunur (Ögel, 1966, 61).

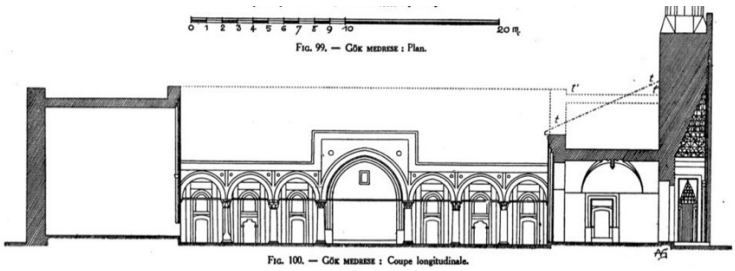
Esere adını veren çiniler, taçkapıdan yükselen minarelerin kaidelerinin ön cepheden görülen kısımlarını süslerken, avluya bakan tarafları sade bırakılmıştır. Kaidenin kare formundan dairesel planlı gövdesine geçiş seviyesinde taç kapı üzerindeki dendanlar sıralanmıştır. Bu geçiş alanında minarenin dört bir tarafında tuğla örgü arasında kemer şeklinde çini bezemeli aynalar konulmuştur. Minarelerin gövde kısmının

planına bakıldığında sekizgen şeklinde oluştuğu, kenarların birleşme noktalarında mavi çinilerin yer aldığı görülmektedir. Bu çiniler görünüşlerde düşey hat şeklinde yükselmektedir. Bunların dışında kalan yüzeylerde ise tuğla ve yer yer kullanılan çinilerle desen elde edilmiştir. Şerefesinin yaklaşık bir metre aşağısında bu kurgu son bulup tamamıyla tüm yüzeyler çini kaplanmıştır. Sonrasında tuğlaların kirpi saçak şeklinde dizilim yapmasıyla şerefe için genişletme sağlanmıştır. Tuğlalardan düz örgü ile de korkuluğu yapılmıştır. Minarenin külahı taşıyan peteğinde tuğlalar büyük oranda düz örgüdeyken kemerli kapısının olduğu seviyede diyagonal şekilde istiflenmiş üç tuğla sırası vardır. Yapının bilinen 18. yüzyıl Osmanlı onarımının minarelerin bu bölümünde yapılmış olması muhtemeldir. Kaidesinin üstünden on dört metre yükselen minare günümüzde kurşun kaplı külahla son bulur.

Gök Medrese'nin ön cephe kurgusunda simetrik düzen, taç kapının kuzey yan kenarında konumlanan çeşme ile bozulur. İç mekanda abdesthane ile ilişkisi anlatılan çeşme ön yüzde bezemeli bordürle çevrelenmiştir. Bordürun altında iki sıra kitabesi yazılıdır. Üç dilimli kemeri farklı renkteki taşların almaşık örgüsüyle oluşturulmuştur. Çeşme, üç lülelidir.

Medresenin ikinci katının olması ile ilgili görüşler

Yapının iki katlı olması ile ilgili çeşitli değerlendirmeler olmasına rağmen buna ilişkin kesin kanıtlar yoktur. Mimari olarak incelemeleri ilk aktaran isimlerden biri olan Albert Gabriel (1934;157), iki katlı olabileceğini söylemiş ve medreseye ait boyuna kesitte üst hizasını kesik çizgilerle ifade etmeyi tercih etmiştir (Şekil 4.121). Aynı şekilde Sözen (1970, 40, 45) de yapıyı iki katlı medrese grubu içerisinde ele almıştır.

Şekil 4.121 : Albert Gabriel'in Gök Medrese'nin ikinci katını işaret ettiği kesit çizimi (Gabriel, 1934, 156).

Yapının iki katlı olduğunu kabul eden görüşlerde 17. yüzyılda yapıyı gören Evliya Çelebi'nin aktarımlarına referans verilmektedir. Evliya Çelebi 'Kızıl Medrese' olarak andığı yapıyla ilgili olarak "…derûn-ı medrese cümle fevkânî ve tahtânî seksen aded

talebe hücreleridir. Vakt-i şitâda tahtânî hücrelerde sâkin olurlar. Vakt-i temmûzda bâlâ hücrelerde tahsîl-i ulûm ederler" söylemiştir (Çelebi, 2004, c.3, 115). Bu anlatımdan medresenin altlı üstlü kullanımı olduğu, kışın alt katta, yazın üst katta eğitim yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Evliya Çelebi'nin yapıyı gördüğü tarihlerde medreseye bağlı imaretin aktif şekilde hizmet verdiği öğrenilmektedir. Ancak Çelebi'nin yapının hücre sayısı ve ikinci kat aktarımları ile genellikle tuğla yapılar için söylediği kızıl kelimesinin aktarımında yer alması, aslında Sivas'taki diğer bir önemli medrese olan Keykavus Şifahanesi'ni kastetmiş olabileceğini akla getirmektedir.

Gök Medrese'nin 1997 yılında restorasyon projesini üstlenen İTÜ Mimarlık Fakültesi Öğretim üyeleri, Evliya Çelebi'nin aktarımında olduğu gibi medresenin Osmanlı kullanımı sırasında şüphesiz iki katlı olduğu, ancak bu bilgi, iki katlı olduğu tartışmasının çıkış noktası olmasına rağmen yapının ikinci katına veri olacak herhangi başka bir yapısal öğe bulunmadığından tartışmayı olanaksız bıraktığı görüşündedir (Kâhya, Tanyeli, Kuzucular, 2008, 198). Proje ekibi, sadece iki katlı olması durumu ile ilgili değil genel anlamıyla yapının restitüsyonunun birçok bilinmezi olduğu düşüncesindedir.

Mimari olarak yapı incelendiğinde medresenin iki katlı olduğu görüşünü akla getiren ilk unsur yaklaşık 10 metre yüksekliğinde olan beden duvarlarıdır. Ancak duvar yüksekliğine rağmen bu kısımlarda herhangi bir mekânın kalmayışı, Sivas'ta sadece idari değil fiziki bir değişime uğratan Timur istilası sonrasında olmasıyla ilişkilendiren görüşler de vardır (Kuran, 1969, 95). Yalnız duvarlar değil, ulaşımı sağlayan merdivenlerin konumu da Gök Medrese iki katlı olması durumunda irdelenmelidir. Ancak yapıda özgün merdivenlerine ait herhangi bir izin olmayışı ayrıca tahribatla izlerin kalmayışı sağlıklı bir görüşü ortaya çıkaramamaktadır.[345] Yan eyvanlar olarak tanımlanan kuzey ve güney eyvanlarının en üst kotları, hücrelerinkinden daha yüksek olmasından dolayı da bu alanlarda bütüncül bir üst kat planı elde edilmesi mümkün olmamaktadır. Kuran (1969;95), Erzurum Çifte Minareli Medresesi'ndeki gibi eyvanların iki yanında ikinci katın olabileceği şeklinde bir irdelemede bulunmuş ancak bunun için de birbirinden bağımsız olan

[345] Kuran (1969;95), yan kanatları iki katlı olan Sırçalı Medrese'de katların yıkılmış olmasına rağmen merdiven yerlerinin gözüküyor olmasını örnekleyerek Gök Medrese'nin yıkım veya tahribat sonucu tekrar onarılarak merdiven izlerinin kaybolmasına dayalı iki katlı olduğu tezini çürütmektedir.

katlara ulaşım için yapının dört köşesinde dört merdivenin olması gerekliliği ile bu varsayımın doğru olamayacağını göstermiştir. Yapının onarım projelerini hazırlamış ve yapıyı ayrıntılı inceleme fırsatı bulmuş Özdural (1968) ise kuzey ve batı cephelerinin yüksekliği ve üstlerinde iki sıra pencere bulunması ikinci katın varlığını işaret etse de başka ize rastlamadığını söylemektedir.[346] Buna karşılık 1978'de yapıda araştırma kazı çalışmaları yapan Tuncer, ikinci katın varlığını kabul etmektedir. Araştırmaları sırasında giriş eyvanı üzerindeki duvar çinileri ile ocak ve dolaplara ait alçı süsleme parçalarını bulduğu kısmı, medresenin ikinci katında müderrise ait yazlık oda olarak yorumlamaktadır. Ayrıca damda bulduğu taş kaideler üzerine ahşap dikmelerin geldiğini ve bu şekilde ikinci katın oluşturulduğunu ileri sürmektedir (Tuncer, 2008, 190).

Tuncer'in (2008;190) ikinci katın varlığına bir veri olarak gösterdiği abdesthane mekânında bulunan ahşap merdiven, İTÜ proje ekibi tarafından yapının bakım ve onarım gereksinimi dikkate alındığında özgün yapıda olması gereken bir eleman olarak yorumlanmıştır.[347]

4.6.2 Onarım tarihi

Vakfiye bilgileri

Sivas Gök Medresesi'nin vakfiyesi, yalnız Gök Medrese ile ilgili değil, Sivas tarihi konusunda da geniş bilgiler vermektedir (Turan, 1971, 151). Vakfın, dükkan, han, hücre, ekmekçi, bostan gibi farklı sayılarda ve çeşitli türde akarları vardır. Medrese ve Dar-ı Ziyafet için gelirler ayrı tanımlanmıştır (Bayram, Karabacak, 1981).

Gelirlerin yanı sıra çalışan görevlilerin alacakları maaşlar ve yapıda kullanılmak üzere gerekli eşyalar gibi giderler de tek tek belirtilmiştir.[348] Müderris, muid, müezzin, aşçı, kapıcı, ferraş, tahsildar, kapıcı, naib çeşitli miktarlardaki gümüş dirhem karşılığında medresede görevli olan kişilerdir. Ayrıca yapının bakım

---

[346] Alpay Özdural (1968a), Sivas Gök Medrese'nin korunmasına yönelik 1968 yılında ODTÜ'de Restorasyon Yüksek Lisans Programı kapsamında tez hazırlamıştır. Özdural Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün medresenin onarımı için bu yıllarda yürüttüğü çalışmalarda da bulunmuştur. Medresenin onarımıyla ilgili olarak Vakıflar Abide ve Yapı işleri Daire Başkanlığı'na yazılmış 03.08.1968 tarihli raporu bulunmaktadır(Özdural, 1968b). Hem tez çalışmasında hem de raporunda konu ile ilgili görüşlerini bu şekilde ifade etmiştir.

[347] Nisan 2001 tarihli Gök Medrese Restitüsyon Raporu, Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_3360

[348] Mutfak için yakacak, zemin döşemesi için sergiler, su için küpler aydınlatma için bezir yağları vakfiyede geçen bazı giderlerdir. Ayrıca Bayram yemek verileceği, Cuma geceleri tatlı dağıtılmasıyla ilgili bilgiler de yer almaktadır.

onarımlarını üstlenen bir kişi de görevlendirilmiş ve maaş bağlanmıştır. Medresedeki yirmi öğrenci için de burs verilmesi üzerine vakfiyede bilgi yer almaktadır.

19. yüzyıla kadar yapının durumu

Sivas'ta büyük tahribatla sonuçlandığı rivayet edilen 1402 Ankara Savaşı'nda Gök Medrese'nin de zarar gördüğünden bahsedilir (*Salname-i Vilayeti Sivas,* 1903, 211). Ancak Timur'un Sivas işgalinde Sivas'taki anıtlarda ne gibi hasarlar olduğuyla ilgili bilgilerde kesinlik yoktur.

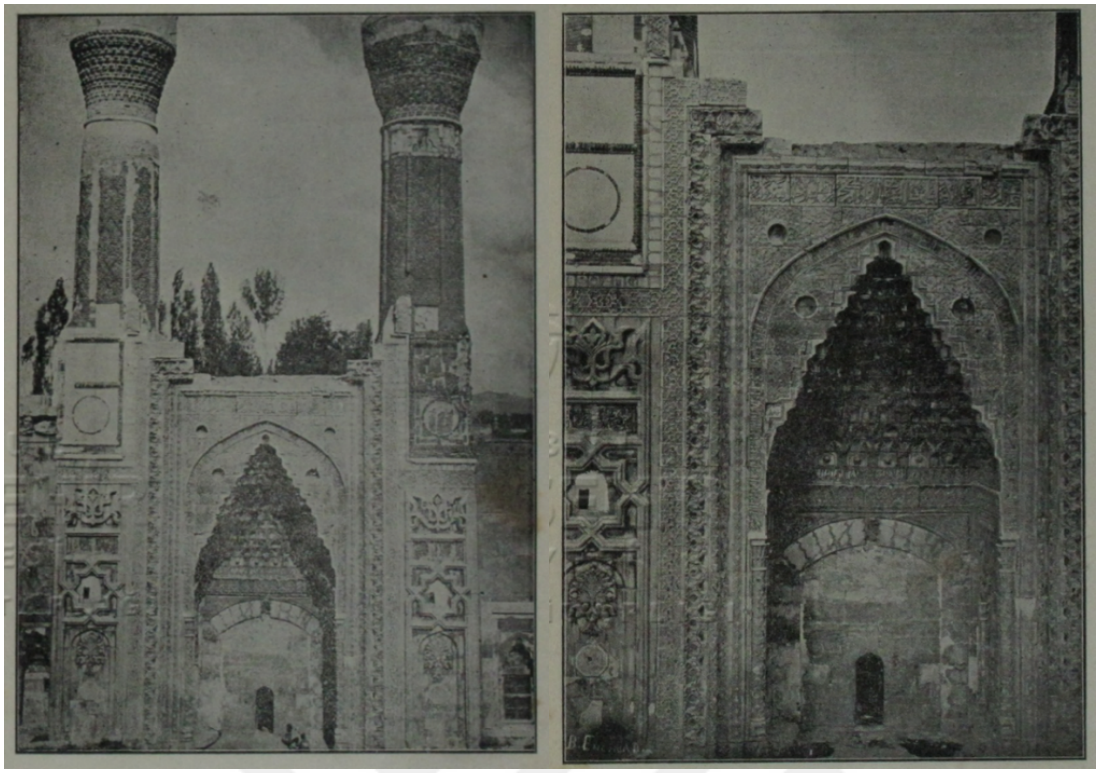
17.yüzyılda Evliya Çelebi'nin Gök Medrese'den "mürûr-ı eyyâm ile rûzgâr-ı zorkâr-ı felek niçe yerlerin bozmuş" şeklinde gözlemlerini aktarması, yapının iyi durumda olmadığını işaret etmektedir (Çelebi, 2004, c.3, 115).

Çeşitli zamanlarda tutulan Vakıf defterlerindeki kayıtlarda da Gök Medrese'nin de dahil olduğu Sivas'taki medreseler için bina ve çeşmelerinin atik ve her sene tamire muhtaç olduğu belirtilmiştir (Demirel, 2000, 94). Kuşkusuz bu aktarımlarda anlatılan olumsuzluklar giderilmiş olduğundan bu anıtlar günümüze ulaşabilmiştir. Ancak onarım kayıtlarına erişim güçlüğü söz konusu olduğu için yapıldığı bilinmesine rağmen belgelenebilen ilk onarımdan Sivas Gök Medrese ve Sivas Çifte Minareli Medrese'nin birlikte yazıldığı 18. yüzyıla ait bir kayıtta bahsedilmektedir.[349] H. Zilhicce 1131/ M. 1719 tarihli kayıtta Çifte Minareli ve Gök Medrese'nin minare ve şerefeleri için tamir gerektiği ancak yapılması konusunda yaşanan sorun için mütevellinin üstlenmesi istenmiştir (Erdoğan, 1968, 187). Bu onarım kaydı ile ilgili herhangi bir tespit yapılamamaktadır.

19. yüzyılda yapılan onarımlar

Yapının 19. yüzyılda geçirdiği onarımlarla ilgili bilgiler mevcuttur. Bu onarımlardan önce yapının görünümü Şekil 4.122'deki gibidir. Şekil 4.1 : 1903 tarihli Sivas Salnamesi'nde yer alan Gök Medrese'nin fotoğraflarında henüz onarımın gerçekleşmediği, portalin basık kemerli kapısının doldurulduğu kemerli küçük bir açıklıktan giriş yapıldığı görülmektedir (*Salname-i Vilayet-i Sivas*, 1903, 214,216). Ancak bu yıllara ilişkin olarak bu tespitler dışında yapının iç mekanına yönelik başka bir bilgi mevcut değildir.

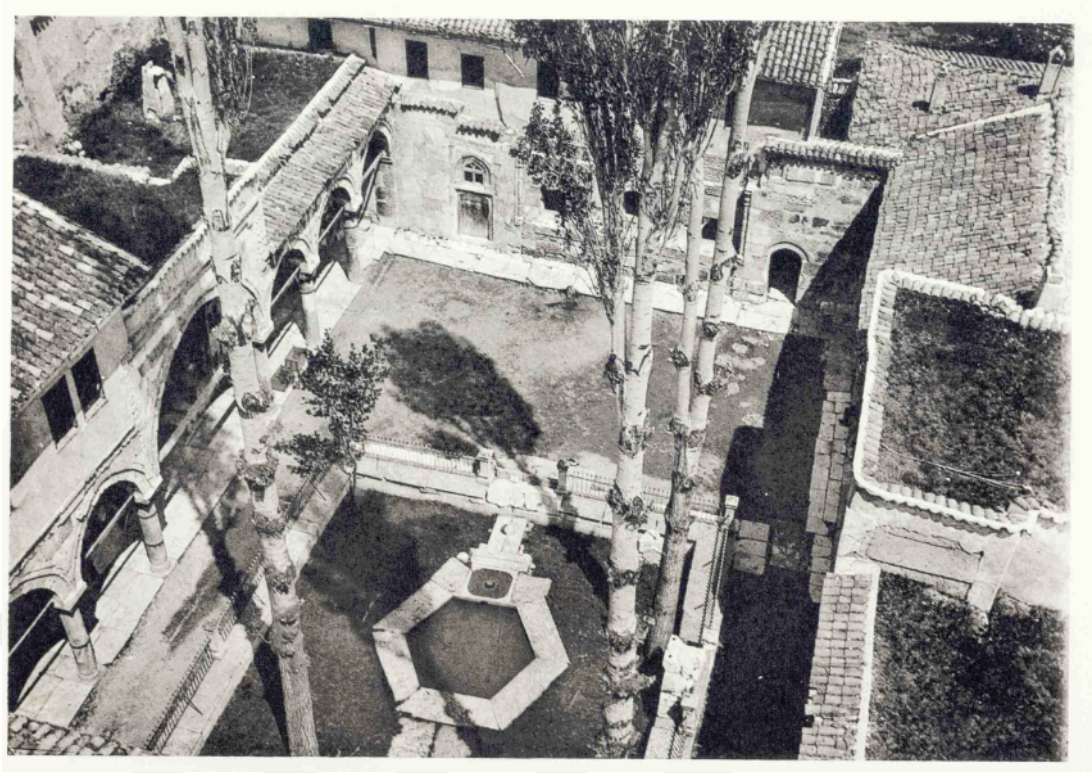
[349] Bakınız Bölüm 4.3.1.2.

Şekil 4.122 : Gök Medrese'nin fotoğraflarında onarımlar öncesi görünümü (*Salname-i Vilayet-i Sivas*, 1903, 214,216).

Uzunçarşılı ve Nafiz'den (1928;116) öğrenildiği üzere 1824 yılında Sarı Hatipzadelerden Müftü ve Müderris olan Seyyid Abdullah Efendi'ye yapının tamiri yaptırılmıştır. Bu onarımın, kitabesi de bulunmaktadır. Medresenin doğu tarafında mermer üzerindeki kitabesinde "Muhakkak müftü ve müderris Seyyid Abdullah onu H. 1239 / M. 1824 Ramazanında tamir edip onardı. Sanki onu ikinci kez yeniden yaptı. Allah onun çalışmasından ve iyi niyetinden dolayı hayrını çoğaltsın" yazılıdır.

Bu onarımda medresenin bir bölümüne ahşap olarak fevkani bazı odalar eklendiği bilinmektedir (Uzunçarşılı, Edgüer, 1928, 120). Özdural (1968a;80-81), onarımın kitabesinin ana eyvanın duvarı üzerinde bulunmasından yola çıkarak onarımda ne gibi müdahaleler yapıldığıyla ilgili analizler yapmıştır. Buna göre avluya bakan doğu duvarının aslında yıkılan mermer parçaları tekrar bir araya getirilerek ayağa kaldırılmış, kufi yazı bandı da duvar üzerinde özgün yerinde konumlandırılmıştır. Yapım tekniği olarak güney taraftaki duvarın da benzer olması, bu kısımların da 1824 onarımında yapıldığının göstergesi olarak belirtmiştirÖzdural, bahsi geçen ahşap fevkani odaların, Şekil 4.123'de görülen kuzeybatı bölümü olduğunu söylemiştir. Tespitlerine göre bu onarımda ayrıca kuzeybatı revakları ve arkasındaki duvar sökülerek yeniden örülmüş olmalıdır.

Şekil 4.123 : Sedat Çetintaş'ın temizlik çalışmaları öncesinde Sivas Gök Medrese'nin mevcut durumu: sonradan eklenmiş kerpiç yapılar gözükmektedir (Gabriel, 1934).

Medresenin bilinen onarımlarından biri de Sivas Valisi Reşit Akif Paşa döneminde, 1904'te Evkaf Nezareti tarafından gerçekleştirilmiştir (Uzunçarşılı ve Edgüer, 1928, 121). 1903 tarihli Sivas Salnamesi'nde Gök Medrese için Sivas'taki diğer eski yapılar arasında en iyi durumda olduğu ancak buna rağmen medresenin revaklarından bahsederken diğer kısımlarına nazaran asliyetini koruyamadığı belirtilir (*Salname-i Vilayeti Sivas*, 1903, 210). Özdural'ın (1968a;81) çalışma yaptığı tarihlerde görüştüğü Sivas'ın yaşlı bir yerlisinden, bu onarımda yapılanlarla ilgili kısmi bilgiler elde etmiştir. Medresenin ahşap kapısının ve havuzun kenarlarında dolaşan demir korkulukların 1904 onarımında yapıldığını öğrenmiştir.[350] Özdural'ın (1968a;82) çıkarımlarına göre Şekil 4.123'de görülen havuz da bu dönemde yapılmış olabilir.

Yapının 1904 onarımı sonrasını gösteren fotoğrafları incelendiğinde revaklardaki bazı sütunlarda çemberleme olduğu görülmektedir. Ayrıca revakları, arkasındaki hücre duvarına bağlayan ince kesitli demir gergiler bulunmaktadır. Bununla ilgili

[350] Alpay Özdural (1968a;82), çalışmayı yaptığı tarihlerde demir parmaklıkların var olmadığını, 1937'de Sedat Çetintaş'ın yaptığı kazılar sırasında kaldırıldığını belirtmiştir.

herhangi bir görüşü olmamasına rağmen Özdural'ın bahsettiği 1904 onarımındaki demir işleriyle birlikte çember ve gergilerin de yapılmış olma ihtimali akla gelmektedir. Ancak öncesinde de olması mümkün olan bu elemanların en azından Osmanlı Dönemi'nde yapıldığını söylemek mümkündür.

Şekil 4.124 : 1904 onarımında yapıldığı düşünülen havuzu çevreleyen duvar üstündeki demir korkuluklar ve portal ahşap kapısı (sol: Gabriel, 1934, sağ: VGM Arşivi).

20. yüzyılda yapının durumu

Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar Gök Medrese'de eğitim devam etmiştir. Sonrasında İmam Hatip Okulu'na dönüşmüştür (Uzunçarşılı ve Edgüer, 1928, 117). Konuya ilişkin belgeler Gök Medrese'nin 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Maarif Vekaleti'ne bağlandığını, ardından aynı yıl çıkan kanunla yirmi dokuz merkezde açılan İmam Hatip okulları kapsamında Sivas'ta açılan okullardan biri olduğunu göstermektedir. Haziran 1926'ya kadar bu kullanım devam etmiş ardından Sivas müze binası olarak kullanılmasına karar verilmiştir (Uzunçarşılı ve Edgüer, 1928, 147). Yeni Türkiye'nin eski eser konusunda yaptığı ilk çalışmalardan biri de birçok kente Maarif Vekilliği Antikiteler ve Müzeler Müdürlüğü altında müzelerin açılmasıdır. Bu kapsamda Sivas kentindeki çalışmalar için Gök Medrese

seçilmiş; 1927 yılında muhafızlık olarak kurulan müze memurluğu, 1934'de 2530 sayılı kanunla "muhafız ve mutemetlik" oluşturulmuştur (Ülgen, 1944, 25).

Bu tarihlerde Anıtları Koruma Komisyonu'nun yürüttüğü çalışmalar kapsamında Mimar Macit Kural'ın, içerisinde Sivas'ın da yer aldığı Orta Anadolu kentlerini gezdiği ve gezi sonuçlarını ayrıntılı bir raporda topladığı bilinmektedir. Ne yazık ki bu raporlara ulaşılamamıştır. Ancak bu raporlara dayanarak oluşturulan Acilen Tamiri İktiza Eden Tarihi Binalar Listesi'nde Sivas'taki diğer önemli medreseler ile birlikte Gök Medrese de yer almıştır (Eldem, 1933, 12). Bir sonraki yıl Sivas Maarif Müdürlüğü'nün Vekilliğe hitaben yazılı 19.07.1934 gün ve 113 sayılı belgeden Gök Medrese'de çatı aktarılması işinin yapıldığı, 3,250 lira harcandığı öğrenilmektedir (Çal, 1990, 638).

Müze olarak kullanımını hakkında 1935 yılında Sivas'ı gezen Alman seyyah Lito Linkel'in gözlemlerinden bazı bilgiler elde edilmektedir. Linkel, yapının son zamanlarda müzeye çevrildiğini ve bir din adamının görevli olduğunu söylemiştir. Görevlinin eşliğinde az sayıdaki mezar taşları, eski bayraklar, derviş takkeleri, merasim elbiselerinden oluşturulan sergiyi gezmiştir. Gezisi sırasındaki aktarımlarından çeşmenin kullanılabilir olduğu, medresenin avlusunda rastgele ağaçların yetişmiş olduğu öğrenilmektedir. İsmini aldığı minarelerdeki çinilerden bahsederek çini renginin kaybolduğunu, eğer benzer yeni çiniler yapılamazsa hem Gök Medrese için hem de 'Türkiye'nin büyük geçmiş kalıntılarını muhafaza etmek için gerekli onarımları yaptıracak olan hükümet, modern taklit ile yetinip memnun olmak zorunda kalacaktır' yorumunda bulunmuştur (Tuzcu, 2009, 288).

Sivas Gök Medrese'nin bu tarihlerdeki durumu, Albert Gabriel'in fotoğraflarından okunmaktadır. Avlusu tertipli haldedir. Alaturka kiremit kaplı çatılar, yer yer de düz damlar görülmektedir. Giriş eyvanının tonozu sıvalıdır. Ön cephede taç kapının bezemeli bordüründe eksik taşlar tamamlanmamış, bu kısma kiremitler koyulmuştur. Ön cephede yer alan çeşme akar durumdadır.

1937, Sedat Çetintaş'ın çalışmaları

1937'de Maarif Vekaleti adına Mimar Sedat Çetintaş'ın onarım amaçlı yaptığı bir takım uygulamalar vardır (Özdural, 1968a, 83). Çetintaş, Maarif Vekaleti'ne bir rapor halinde yapının mevcut durumunun anlatımını, yaptığı işlerin listesini ve genel restorasyon kararları ile ilgili fikirlerini sunmuştur. Ağustos 1937 tarihli bu rapordan sonra birimine tekrar bir rapor göndermiş, giderler için 20,900 liralık tutar talep

etmiştir. Ancak Vekaletten acil ihtiyaçları karşılamak için yalnız 500 lira gönderilmiştir.[351]

Özdural (1968a, 82-83) tezinde paylaştığı Çetintaş'ın genel olarak temizlik işlemleri olduğunu söyleyebileceğimiz, 760 lira harcayarak yaptığı uygulamalar şu şekildedir:

- Havuz çevresindeki demir korkuluğun kaldırılması

- Ana eyvandaki iki katlı yapının kaldırılması, Bu eyvanda bir mihrabın varlığını da gösteren temel duvarlarının bulunması

- Yapıya ait özgün 182 adet bezemeli taş ve aynı miktarlardaki düzgün kesme taş bloklar yapının arka kısmında bulunarak avluya taşınması

- Kuzeybatı bölümünde sonradan yapılan kerpiç duvarların kaldırılması, ancak yine bu bölümdeki tuvaletin para yetmediği için kaldırılamadığı

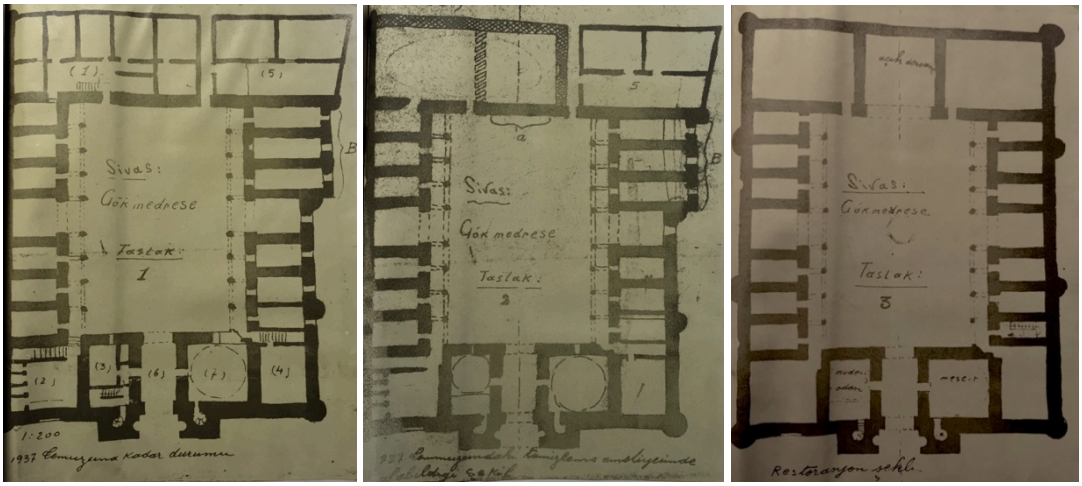
- Kütüphane kısmındaki kerpiç duvarların kaldırılması ile mekan üst örtüsü kubbe ve tonozun ortaya çıkarılması: bu mekanda sıva altında çini bezemesine rastlanmamıştır.

- Ana eyvanın sağında yer alan tek katlı kerpiç yapının alt yapıyı araştırmak için yıkılmasının planlanması ancak kısıtlı gelirden dolayı yapılamaması

- Eyvana bakan kerpiç duvarların özgün yapımı göstermek için yıkıldığı ancak kısıtlı paradan dolayı duvarların üzerindeki çatı üst örtüsünün kaldırılamaması

Çetintaş'ın 1937 yılında yürüttüğü çalışmalara ait ayrıca üç adet taslak çizimi bulunmaktadır (Şekil 4.125). Sadece zemin kat planını gösteren bu çizimlerin ilkinin altında "1937 Temmuza kadar durumu", ikincisinde "1937 Temmuzundaki temizleme ameliyesinde aldığı şekil" ve sonuncusunda "Restorasyon şekli" notu bulunmaktadır. (Özdural, 1968a). Medresenin ana eyvanı bölümünün temizleme sonrası alacağı şekli üçüncü taslağında ifade ettiği görülmektedir. Bu planlar, hem Sedat Çetintaş'ın yaptığı müdahaleleri çizim olarak göstermesi açısından, hem de bu döneme ait örnek bir çizim olmasından dolayı önemlidir.

[351] Çal'ın (1990;639) Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 1935 yılında yaptığı onarımları gösteren listesinde Sivas Gök Medrese 500 liralık bir harcama ile yer almaktadır. Ayrıca 1937 yılında Gök Medrese ile ilgili bir madde bulunmamaktadır. Çetintaş'ın hem raporunda hem de çizimlerindeki tarihin 1937 olmasından ötürü onarım listesindeki tarihlemenin yanlış yapıldığı düşünülmektedir.

Şekil 4.125 : Mimar Sedat Çetintaş'ın 1937 yılında yürüttüğü çalışmalara ait Gök Medrese'nin üç adet plan çizimi (Özdural, 1968).

Ancak Çetintaş'ın bu uygulamalarını ilerleyen yıllarda Yusuf Akyurt sert bir şekilde eleştirmiştir. Buna göre hücrelerin üzerinde bulunan muhdes olarak görülen odaları yıkarak yapıyı yağmur ve kara karşı zayıf bıraktığı hatta bu nedenle eyvanlardaki çinilerin zarar gördüğünü söylemiştir. "Medresenin tamiri için tahsisat almamış ve tamire hemen teşebbüs için de mukarrerat yokken üst hücreleri yıktırmak hangi fenni ve mantiki muameleye istinaden yapmıştır? Şu hareket içtimai bir cinayetten başka bir şey ile tefsir olunamaz" şeklinde olumsuz kanaatini belirtmiştir (Akyurt, 1948, 17).

1944 yılında hem Çifte Minareli Medrese için hem de Gök Medrese için onarım yapılmıştır.[352] Bu yılki onarımda Gök Medrese'nin giriş kapısı önünde zemin seviyesinin alçaltıldığı ve parke taşlarla düzenlendiği, yapının alt yapısına tehlike oluşturduğu gerekçesiyle havuzun kullanımının kapatıldığı ayrıca yıkıntı halindeki çevredeki evlerin istimlaklarının yapıldığı bilinmektedir (Özdural, 1968a, 83).

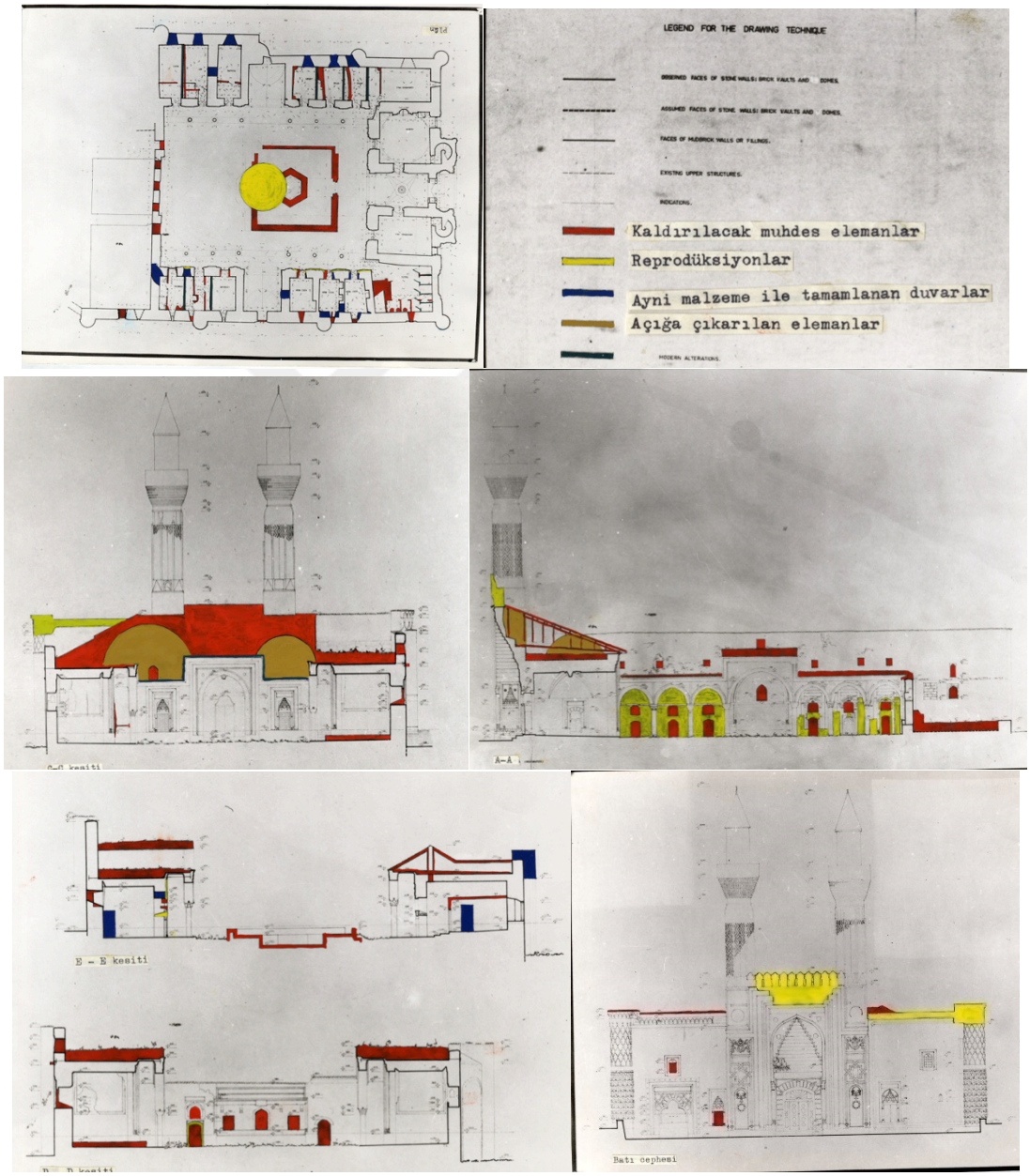
Müze olarak kullanımı devam eden Gök Medrese'de Eylül 1951'de Müze Müdürlüğü konumu tam olarak bilinmeyen hücreler arasındaki duvarda ocak için açıklık yapmıştır.[353] 1960 Ocak ayında da batı bölümünün çatısı onarılmıştır (Özdural, 1968a, 83). Yine bu dönemde yapılmış olma ihtimali olan bir müdahalede bazı hücrelerin yok olmuş üst örtülerine yöneliktir. Bu bölümlere üst örtüsünün betonarme tonozlar yapılmıştır.

---

[352] Özdural (1968a;83) tarih olarak 1944 derken, Çal (1990; 649) ise 1945 olarak belirtmiştir.
[353] Özdural'dan (1968a;83) öğrendiğimiz bu uygulama için kendisi 7 ve 8. odalar diye bahsetmiştir ancak planında mekânları kodlamadığı için hangi odalardan bahsettiği kesin olarak bilinmemektedir.

1960, Alpay Özdural'ın çalışmaları

1960'ların sonunda restorasyonu bitirilen Sivas Buruciye Medresesi'nden sonra Gök Medrese'nin onarımının yapılacağı belirtilerek müzenin Gök Medrese'den Buruciye Medresesi'ne taşındığı bilinmektedir (Akok, 1968, 15). Özdural (1968a;10), tez çalışmalarını yaptığı sırada halen müze olan Gök Medrese'den yazın başında tahliye işlemlerinin başlatılacağını ve restorasyon için yapının hazır hale getirileceğini aktarmıştır.

Şekil 4.126 : Özdural (1968) tarafından hazırlanan müdahale paftaları (VGM Arşivi).

Özdural'ın Haziran 1968 tarihli yüksek lisans tezi kapsamında hazırladığı projeler, Kasım 1968'de Vakıflar tarafından onarım yapılabilmesi için dönemin koruma örgütü GEEAYK'a sunulmuş ve 4247 sayılı kararla uygun bulunmuştur. Karar ekinde Akok imzalı kısa bir değerlendirme vardır. İyi bir rölöve yapıldığı, mimari detayların eksik olduğu yazılıdır.[354] Özdural'ın hazırladığı, Yılmaz Önge'nin incelediği Vakıflar Genel Müdürlüğü antetli projeleri, Abide ve Yapı İşleri Daire Başkanı Ekrem Demirtaş onaylamıştır. Yapının ayrıntılı rölövesi hazırlanmış, restitüsyon denilmesine rağmen bununla ilgili bir paftaya rastlanmamış, restorasyon için ise analitik gösterimle müdahaleler belirtilmiştir (Şekil 4.126).

Projelerle birlikte proje raporu da bulunmaktadır. Özdural (1968b), raporunda yapının mimari tanımını yapmış, yapılışı ve geçirdiği onarımların tarihçesi hakkında bilgi vermiştir. Yapıda görülen hasarları sebepleri ile birlikte açıklamaya çalışmıştır. Restorasyon kısmını açıklarken yapıya zarar verecek müdahalelerden şiddetle kaçınıldığını söylemiş ve hiçbir hataya düşmemek kaygısıyla 1964 Venedik Tüzüğü kararlarıyla çelişecek herhangi bir işlem yapmama hususu üzerinde titizlikle durulduğunu belirtmiştir.[355] Tüzüğün 9. maddesini referans alarak yapıyla ilgili arkeolojik kazılar ve araştırmalar yapılmasının gerekli olduğunu, bu sebeple doğu tarafında ana eyvanın yanında kurulmuş kerpiç evin yıkılıp temel araştırması yapılması, binanın çeşitli yerlerinden düşmüş taşların toplanıp tasnif edilmesi ve değerlendirilmesi; binanın diğer kısımlarında da kazılar ve sıva raspası yapılması ve bulunması muhtemel izlerin değerlendirilmesi gerektiğini açıklamıştır. Tüzüğün 11. Maddesindeki 'bir restorasyon sırasında stil birliği ulaşılması gerekli bir amaç olmadığından bir anıtın meydana gelişinde yer almış bütün devirlerin değerli katkılarına saygı duyulmak zorunluluğu vardır' sözlerini referans alarak medresenin bünyesiyle kaynaşmış olup kendisi de tarihi değer taşıyan önceki tamirlerden bazılarının muhafazasının uygun görüldüğünü söylemiş ve 1718 tarihli minare tamirlerini, 1823 tarihinde inşa edilen ana eyvanı avludan ayıran duvarı ve yeniden inşa edilen kuzey revakını, bu duruma örneklemiştir. Bu maddenin devamındaki eğer bir bina birçok üst üste yerleşmiş devirler halinde bulunuyorsa altta mevcut bir devrin meydana çıkarılması ancak, kaldırılan elemanların az ilginç olmaları,

[354] Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_7042
[355] Özdural, Yüksek Mimar ünvanı ile hazırladığı altı sayfalık raporunda Venedik Tüzüğü'nden 9., 11., 15. maddelerin alıntısını yapmıştır.

meydana çıkarılan kompozisyonun tarihi, arkeolojik ve estetik bir tanıklık yapması ve kalmışlık durumunun yeterli kabul olunması şartıyla istisnai olarak haklı görülmesi şartına uygun olarak bazı elemanların kaldırılmasını, yerlerine yenilerin konulmasını düşündüklerini ifade etmiştir. Aynı senede yapılmış tamirlerin bir kısmının korunup diğerlerinin yıkılması kararındaki kıstası 'o muhdes elemanı kaldırdığımızda yerine koyacağımız yeni elemanın değeriyle, o muhdes elemanın değerinin karşılaştırılmasıdır' şeklinde açıklamıştır. Yapıdaki işlemelerin ve detayların çok önemli olduğunu, Gök Medrese'nin hem kendi zamanı içinde hem de kendinden sonra gelen eserleri etkilemesi bakımından yadsınamaz öneminden bahsederek yapının özgün kısımlarının bütün muhdes elemanlardan daha değerli olduğunu söylemiş, 'ancak bütün detaylarının bilinmesi kaydıyla' olduğunu da ayrıca belirtmiştir. Faraziye hususunda dikkatli davrandığı görülen Özdural'ın yapı için alınan kararların sadece proje müellifine bağlı olmaması şartı olduğunu ve bu şart uyarınca devamlı olarak sanat tarihi alanındaki yetkili kişilere danışıldığını söylemiştir. Bu yüzden koyulması düşünülen yeni elemanları, eğer bütün detayları ile tespit edilememişse o elemanın kaldırılmasını sakıncalı görmüştür. Aksi takdirde 'sadece enini ve boyunu biliyoruz diye bazı elemanları (mesela, ana eyvan) ana hatlarıyla belirtmek binanın detaylara dayanan estetiğine zarar vereceği gibi bu modern eklemeler, her hâlükârda, belirli bir tarihi devre tanıklık etmiş olmamaları bakımından muhdes elemanlardan daha değersiz kalacaklardır' yargısında bulunmuştur (Özdural, 1968b). Ayrıca eklerin kaldırılmasında sağlamlık ve dayanma derecelerine ikinci bir kıstas olarak bakıldığını, bu husus için mühendis ve konservatörlere danışıldığını söylemiştir. Muhdes hücre bölünmelerinin üstlerindeki çatıyı taşımakta yetersiz kaldıkları görüşü ile kaldırılmalarının uygun görüldüğünü, bu kıstas ile yapılan bir değerlendirmeye örnek olarak anlatmıştır. Ayrıca kaldırılan elemanların yerlerine kazılardan elde edilecek bilgilere bağlı olarak ya eskisine uygun ya da modern bölümler yapılması düşünülmüştür.

Yine 9. maddeden alıntı yaparak 'restorasyon istisnai bir karaktere sahip olmak zorunluluğunda bir ameliyedir. Gayesi, anıtın estetik, tarihi değerlerini korumak ve meydana çıkarmaktadır. Bu ameliye, anıtın eski bünyesine ve otantik dokümanlara olan saygıya dayanır, Restorasyon hipotezin başladığı yerde durur' ayrıca kazılarla ilgili madde olan 15. maddeden '... her türlü rekonstrüksiyon (yeniden inşa) çalışması peşinen bertaraf edilmelidir' cümlesini ekleyerek kaldırılan kısımların yerine orijinal

düzene uygun restorasyonlar teklif ettiklerini söylemiştir. Özdural (1968b) şu şekilde açıklamıştır:

> Kuzey eyvanın batısında talebe hücrelerinin toplama taşlarla yeniden inşa edilmiş olan avlu cepheleri yıkılarak yerlerine diğer dokuz hücre cephesinde tespit edilen düzene uygun bir cephe yapılması düşünülmektedir. Burada uyulan metod, orijinal kompozisyona azami derecede saygılı olmak amacıyla 'reprodüksiyon'dur. Yani diğer mevcut elemanların kalıbı alınarak imal edilen suni taşların bu cephede yerlerine konulması düşünülmektedir. Böylece hiç faraziyeye ve rekonstrüksiyona kaçmadan sadece katiyetle emin olduğumuz tamamlamalar yapılmış olacaktır.

Yapının eksik olan silmeleri, kornişleri ve dendanlarıyla ayrıca yapının avlusundaki havuza ait taşlar gibi kazılar ve araştırmalar neticesinde bulunacak özgün parçalarla ilgili olarak projede mevcut fakat dağılmış kısımların tekrar birleştirilmeleri olarak açıkladığı anastylosis metoduyla, bunun yetmediği yerlerde kompozisyonun devamlılığından faydalanması amacıyla 'reprodüksiyon' metodu ile tamamlama yapılmasının düşünüldüğünü söylemiştir. Özgün parçaların kalıpları alınarak sadece kompozisyonun devamlı olduğu yerlerde tamamlama yapılacağını binanın tarihi ve artistik değerlerine müdahalede bulunulmayacağını belirtmiş, Venedik Tüzüğü'nde her ne kadar 'reprodüksiyondan bahsedilmemesine rağmen anastylosise yakınlığı ve bu metodu tamamlaması bakımında Tüzüğe aykırı bir durum olmadığı değerlendirmesini yapmıştır. Reprodüksiyon yerine eksik kısımları boş bıraksalardı 'anıtın muhafazası şartlarını sağlamak ve şekilleri arasındaki devamlılığı kurmak' bakımından yetersiz kalınacağını bunun yerine eksik kısımlarda kullanılacak bütünleyici elemanların 'gerekli asgariyi teşkil etmesi şartını' sağladığını savunmuştur. 'anıtın eski bünyesine saygılı' olduklarını, modern malzeme kullanarak da 'bütünleyici elemanların daima tanınabilir' olma şartını sağladıklarını söylemiştir.

Açıklamalarını yaptığı bu kararlardan sonra restorasyon işine başlamadan önce ilk olarak yapının sağlamlığının sağlanması bakımından bazı askı işlerini tanımlamıştır. Revak ve eyvan kemerlerinin arka beden duvarlarına çelik teller vasıtasıyla bağlanması; bağlama detaylarında plakaların dışarıdan gözükmemesi için kaplama taşların içinde gömük olarak yapılmasını, avlu revaklarındaki rozetlerin arkasına yerleştirilmelerinin uygun olduğunu söylemiştir. Ayrıca restorasyon sırasında tüm taşların temizlenmesi, gerekli yerlerde drenaj yapılmasını düşünmüştür.

Çizimler, rapor ve fotoğrafları ile Vakıflar tarafından GEAAYK'a sunulan proje uygun bulunmuş, restorasyonun yapılmasına 09.11.1968 gün ve 4247 sayılı kararla onay verilmiştir[356].

Bu karar sonrasında 1973 yılı onarım programında medresenin güney cephesinde ve doğu kısmında araştırmalar yapıldığı öğrenilmektedir. Ancak yapının bu çalışmalar sonrasında doğa şartlarına terk edilmiş şekilde bırakıldığı söylenmektedir. Bu durum, GEEAYK gündemine de gelmiştir. Kurul, yapıdan sorumlu olan Vakıflar'a konu ile ilgili bir yazı göndermiştir. 09.02.1976 tarihli belgede Gök Medrese'nin toprak damının kaldırıldığı bu nedenle yapının doğa etkilerine açık bulunduğu haberinin alındığı söylenmiş, onaylı projesine göre gerekli tedbirlerin alınmasını ve yapının kurtarılmasını bekledikleri dile getirilmiştir. Aynı yıl Ekim ayında Vakıflar tarafından kurula hitaben yazılan belgeden 1.108.000 lira keşif bedeli ile ihaleye çıkarılan onarım işine talip bulunduğu ve uygun görülen projesine göre onarımın yapılacağı bildirilmiştir.

Mayıs 1977 tarihinde Vakıflar, Yüksek Kurula Gök Medrese'nin restorasyonu ile ilgili bir rapor göndermiş ayrıca Kurulun uygun gördüğü bilirkişi heyetinin, restorasyon prensiplerini tespit etmek üzere seçilerek görevlendirilmesini istemiştir. Gönderilen raporda 1973 yılında yapının doğa şartlarına karşı açıkta bırakıldığı yinelenerek, yapısal sorunlarından bahsedilmiştir. Kazı çalışmaları sonrasında yapının açıkta bırakılması ile yapıya müdahale edilemez bir hale girdiği, toprak altında kalan oda duvarları olduğu, bazı revak sütunlarının şakülünden kaçtığı söylenmiştir. Bu sebeplerle yapıya nasıl müdahale edileceği, ne gibi tedbirler alınması hususunda görüş oluşturmak üzere yapıyı yerinde görecek Yüksek Kurul üyelerinden oluşan bir bilirkişi heyeti talep edilmiştir. Ancak GEEAYK Başkanı Orhan Alsaç imzalı belgede heyet oluşturma talebinin heyetin alacağı kararların kurulu bağlamayacağı gerekçesiyle prensipte uygun olmadığı, buna karşılık, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kendi oluşturacağı bir heyete Yüksek Kurul üyelerinin bazılarının katılabileceği yanıtı gelmiştir.[357] Bu karar sonrasında Vakıflar görüş almak üzere Yılmaz Önge'ye başvurmuştur. Bu yıllarda Önge, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslâm Eserleri Kürsüsü'nde doktorasını yapmış, doçentliği için çalışmalarını sürdürmektedir (Bilecen, 1993, 301). Sivas Gök Medrese için

[356] Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_7042
[357] GEEAYK 24.05.1977 gün 732-58-A-704 sayılı kararı, Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_7042.

Vakıfların isteğini kabul etmiş ve durumu bildiren 17 Mayıs 1977 tarihli bir yazıyla GEAAYK Başkanı Orhan Alsaç'a iletmiştir. Yazısında yapının onarımının ne şekilde olmasının gerektiği ve nasıl yürütüleceği ile ilgili herhangi bir hazırlık olmadığını, Vakıfların kadrosunda bu iş için yeterli teknik eleman bulunmadığını buna karşın kurumun iyi bir onarım yapmak istediğini ve bunun için gerekli tahsisatı ayırdığını dile getirmiştir. Yüksek Kurul Müdürü Orhan Alsaç, Yılmaz Önge'ye ilgisinden dolayı teşekkür ederek karşılık vermiştir.[358]

1978, GEEAYK raporu

1977 yılının Ağustos ayında Anıtlar Yüksek Kurulu içerisinde Gök Medrese'nin de olduğu birçok anıtsal yapıyı korunması gerekli eski eser olarak tescil etmiştir.[359] Ancak bu gelişmenin yanı sıra aynı ay sadece Gök Medrese değil Sivas'taki diğer eski eserleri de konu eden Milliyet Gazetesi'nin tarihi yapıların bakımsızlıktan, sahipsizlikten yok olacak haberi çıkmıştır. Konu, Yüksek Kurul'da gündeme gelmiştir. Konuya ilişkin kararda Çifte Minareli Medrese bahçesinde hayvanların otladığı, Gök Medrese'de çinilerin onarım sırasında kaybedildiği, geceleri ateş yakıldığı ve izinsiz içinde kalındığı dile getirilmiş, bu yapıların korunmasından sorumlular hakkında 5805-1710 sayılı yasalar gereğince soruşturma açılması istenmiştir (Şekil C.54,55).[360]

Bu karara cevap olarak Vakıfların gönderdiği 31 Mart 1978 tarihli yazıda Gök Medrese rölövelerinin 1974 yılında hazırlanarak kurula gönderildiği, 1977 onarım programına alındığı, yapılacak işlerle ilgili prensip kararlarının alınabilmesi için yerinde inceleme yapan bir heyet oluşturulduğu ancak heyetin hazırlaması gereken raporun henüz müdürlüğe bildirilmediği savunması yapılmıştır. Bunun üzerine Gök Medrese için Yüksek Kurul tarafından hazırlanan raporun 1978 yılı Mayıs ayında Vakıflara iletildiği görülmektedir. Kurul üyeleri Yüksek Mimar Hüsrev Tayla ve Mimar Besim Çeçener tarafından hazırlanan raporda Alpay Özdural tarafından hazırlanan rölöve, çok ciddi bir çalışma olarak belirtilmiş, raporun da konuyu geniş bir görüşle açıkladığı ve genelde doğru çözümler sunduğu yorumlanmıştır. Projedeki restorasyon kararlarına tekrar uygun görüşü vermişlerdir. Alpay Özdural'ın raporunda yapının restitüsyonuna dair bilinmezlere kendileri de hemfikir olup,

[358] GEEAYK 31.05.1977 gün 732-06-A-790 sayılı kararı, Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_7042.
[359] GEEAYK 17.05.1977 gün 16030 sayılı kararı, Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_1985.
[360] GEEAYK 12.10.1977 gün 732-58-A sayılı kararı, Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_7042

tamamlayıcı bir restorasyon yapılmasını sakıncalı görmüşlerdir. Bu nedenle yapılacak restorasyonun üç esasta ele alınması gerektiğini açıklamışlardır.

İlk maddede 'koruma gayeli çalışmalar' yer almaktadır. Kesin durumu bilinmemesine rağmen medresenin doğu tarafındaki mekanların her türlü müdahaleye açık bir durumda olmaları sebep gösterilerek hem müdahaleleri önlemek hem de medresenin dış sınırını belirlemek için bu kısmın dış duvarı temelleri açığa çıkarılarak üzerine 2,5-3 metre yükseklikte sıvalı veya derzli bir moloz duvar örülmesi önerilmiştir. İç mekanları bezemeli, çinili mekanların tonoz ve kubbe üst örtülerindeki toprak dolgunun kaldırılması, bir müddet kuruması için beklenmesi, bu süre içerisinde dış etkilere karşı önlem alınması, ardından tuğla yüzleri önce yumuşak bir harçla örtüldükten sonra neme karşı yalıtım sağlanması istenmiştir. Bu işlemler sırasında akıntıların mevcut çörtenlere göre düzenlenmesi işaret edilmiştir. Son olarak üzerlerinin kiremit kaplanması ya da az eğimli, 'mümkün olduğu kadar görülmeyen kiremit örtülü çatı' yapılabileceği veyahut görüntüyü bozmayan başka bir sistem uygulanabileceği söylenmiştir.

Şakülünden şaşmış sütunlar için iki yönden ahşap destekler yapıldıktan sonra itme çekme yöntemiyle yerine getirilmesi eğer bu şekilde yapılamıyorsa numaralandırılarak sökme işlemi yapılması ve yeniden monte edilmesi önerilmiştir. Her iki yöntem sonrasında revak duvarlarıyla arkasındaki beden duvarlarını çevreleyen, bu duvarlardan çerçeve şeklinde dönen 'betonarme bir katılım bağlanması' gerekli olduğu söylenmiş ve bu uygulamanın dıştan görülmeyecek şekilde düzenlenmesi gereği belirtilmiştir.

Yağmur suları için yapıda drenaj yapılması önerilmiştir. Duvar yüzeylerinde de suyun etkisine karşı derzleme yapılması gerektiği ancak bu işlem sırasında taş yüzeylerine sıvaştırma şeklinde değil 2-3 mm. derinde bırakılarak orijinal görüntü bozulmadan yapılması tariflenmiştir.

İkinci esas olarak 'şekli kesin olarak bilinen kısımlarda tamamlama çalışmaları' belirlenmiştir. Özdural'ın 1968 tarihli çizimlerinde gösterilen sarı ve mavi renkteki tamamlamaların eğer detayları biliniyorsa ve yapıda mevcut örneği varsa aynı malzemeyle; yoksa suni malzeme ile yapılması uygun bulunmuştur. Taçkapı, pencere, silme ve kornişlerde yapılacak olan tamamlamalarda mimari etkinliğin artırılacağı, belgesel değerden herhangi bir kayıp olmayacağı; yapının bütününde

büyük bir tamamlama yapılmayacağı için yanlış ve tehlikeli bir yorum da yapılmamış olacağı söylenmiştir.

Son olarak üçüncü esasta 'araştırma çalışmaları' belirlenmiştir. İlk iki esasta belirtilen çalışmalar yapılırken ileriki çalışmalara ışık tutacak araştırmaların da yapılması gerektiği; bu araştırmaların dikkatli kazı, sökme, rölöve ve tasnifle yapılacağı bunun için de ele alınacak konuların önceden Anıtlar Yüksek Kurulu'na sunularak olur alındıktan sonra yapılması belirtilmiştir. Bu konuyla ilgili en önemli araştırmanın ana eyvan olduğu söylenmiştir.[361]

1978, Orhan Cezmi Tuncer kazı çalışmaları

1978 Temmuz ve Ağustos aylarında Orhan Cezmi Tuncer, kendi önerisiyle oluşturulan bir ekiple Gök Medrese'de kamp kurarak Vakıflar Genel Müdürlüğü adına araştırma kazısı yapmıştır (Tuncer, 2008, 108).[362] Tuncer, bu tarihlerde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde teknik müşavir olarak görev yapmaktadırAncak Tuncer'in 1980'de kurum değiştirmesinden ötürü Gök Medrese için başlattığı işin başında kimsenin kalmadığı anlaşılmaktadır. Kendi deyimiyle hem çalışma üzerinden uzun zaman geçmesi hem de takipsizlikten ötürü çalışmalar ilerletilememiş, rafa kaldırılmıştır (Tuncer, 2008, 127). Ayrıca yapılan araştırmalar, bulgular hemen paylaşılamamış, 2008'de yayımlanmıştır. 2001'de restorasyon projelerinin hazırlanması sürecinde araştırma kazısı verilerinden yararlanılamamıştır.

Tuncer, çalışmaları sırasında doğu tarafında kuzey yöndeki alanda Buruciye Medresesi planında olduğu gibi üst kata çıkışı sağlayan merdiven izi bulmak üzere kazıya başlamıştır. Türbe olarak adlandırdığı mekân için bir giriş aralığı ve birkaç basamağın çıktığını söylemiştir. Bu mekânda sanduka ve çini parçaları bulmuştur (Tuncer, 2008, 135), (Şekil 4.127). Tuncer, türbe dediği bu mekân için Sahip Ata'nın 1289 yılında vefatından sonra diğer yapıtlarından Hankah'da defnedildiğinden kendisi sağken burayı düşündüğü şeklinde yorumlamış ancak kendisi de bu ihtimale kuşkulu bakmıştır.

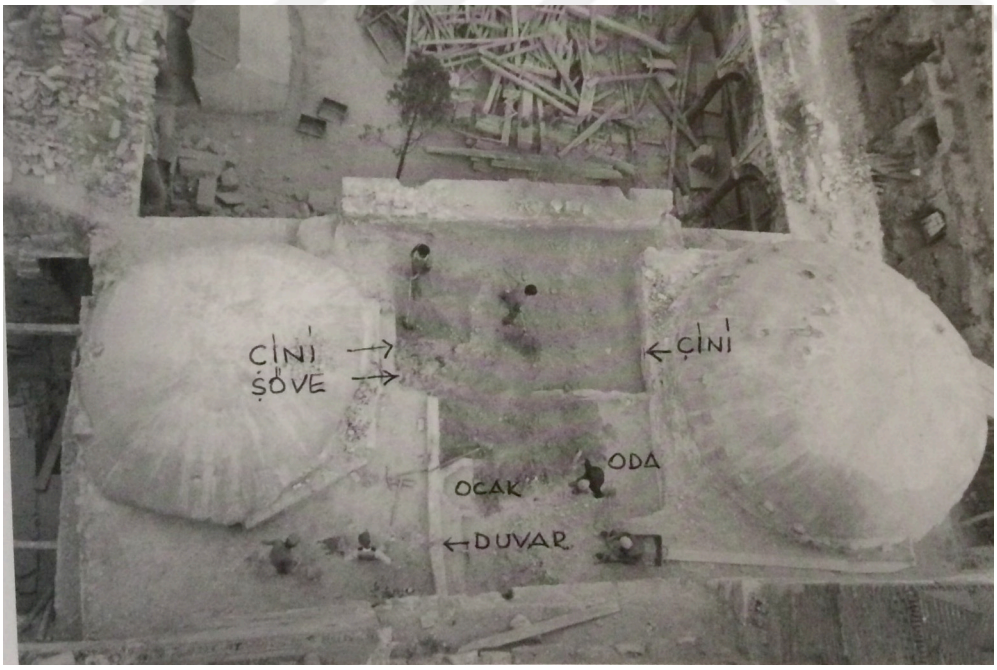
[361] GEEAYK 25.05.1978 gün 732-58-A-779 sayılı kararı eki, Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_7042

[362] Tuncer, Vakıflar döneminde restorasyonlarda yaşadığı sorunlardan bahsetmiş, sorunun parasal olmaktan çıktığını, en azından önemli yapıların daha ayrıntılı çalışılması gerekliliğini vurgulamıştır. Bu amaçla girişilen Gök Medrese için çalışmalarında Vakıfların olanakları ile medrese içerisine kamp ortamı sağlanmış; 3 mimar, 1 elektrik teknisyeni ve bir teknik ressamdan oluşan ekibiyle 52 gün boyunca hem araştırma kazıları yapmış hem de yapının rölövesini çıkarmışlardır (Tuncer, 2008).

Şekil 4.127 : Medrese doğu eyvanı güney taraftan hemen yanındaki odada seki olduğuna dair duvar kalıntısı ve çini parçaları bulunmuştur (Tuncer, 2008, 139-140).

1978'deki çalışmalardan biri de medresenin üst örtüsü üzerinde yapılmıştır. Dershane ve mescit mekânları kubbelerinin kasnak seviyelerinde yer yer çini kaplamaları bulunmuştur. Ayrıca giriş eyvanı üzerinde sonradan yapıldığı belli olan ara duvar ve ocak kalıntılarına rastlanmıştır. Yapılan kazılarda basamak bulunmamasına rağmen Tuncer, giriş eyvanından, restitüsyon planında gösterildiği gibi birkaç basamakla dershane ve mescit mekanları kotuna inildiğini söylemektedir.

Şekil 4.128 : Sivas Gök Medrese'nin batı bölümünde Orhan Cezmi Tuncer tarafından yapılan kazılarda bulunanlar (Tuncer, 2008).

1978'deki araştırma kazısı çalışmaları ile birlikte yapının korunmasına yönelik olarak "iyi niyetli fakat başarısız uygulamalar" yapılmıştır (Tanyeli, Kâhya,

Kuzucular, 2001). Onarım amacıyla kaldırılan çatı örtüsünden sonra ödenek kesilmiş ve bir müddet uygulama yapılamayınca yapı açıkta kalmıştır. Açıkta kaldığı süreçte yapıda hem malzeme boyutunda hem de taşıyıcı sisteminde hasarlar ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra medresenin avlusunu çevreleyen taşlar üzerine yağlı boya ile numaralar konulmuştur. 1979 yılında ODTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Bölümü'nden Prof. Dr. Cevat Erder, bu yanlış uygulamalara dikkat çekmiş; iç avlu cephelerinin sökülüp yeniden inşa edilmesinin gerekip gerekmediği ve taşlar üzerinde kullanılan boyanın nasıl temizleneceği konusunda bilgi almak üzere Anıtlar Yüksek Kurulu'na yazı göndermiştir.[363] Kurul gündeminde görüşülen bu konu ile ilgili yapılanların yanlış olduğu ve ilgili kurumlardan bilgi alınmasına dair 10.03.1979 gün ve A-1537 sayılı karar alınmıştır. Ancak arşivlerde bu konu ile ilgili başka bir belge bulunamamıştır. Bu sefer de eski kurul üyesi Mahmut Akok, Gök Medrese'deki uygulamalara dikkat çeken yazısını kurula göndermiştir. 16.11.1979 tarihli yazısında restorasyon işine başlanmasına rağmen bazı bölümlerdeki işlerin yarım bırakıldığı, eserde sahipsizlik ve kayıtsızlığın baş gösterdiği, yeni yıkılmalar olduğunu dile getirmiştir. Bu yazı da kurul gündeminde değerlendirilmiş, Akok'un yazısı Vakıflar'a iletilmiş ve gereğinin yapılmasına dair karar alınmıştır.[364] Yapının 2000'ler sonuna kadar bu şekilde kaldığı görülmektedir.

1982, çatı yapımı

1980'li yıllarda Sivas'taki anıtların korunması için konu ile ilgili uzmanlar ve sorumluların bir araya geldiği birçok toplantı yapılmıştır. Ortak çalışmalar sonucunda sorunlar tespit edilmiş ve çözümleri için kararlar alınmıştır. Vakıflar Arşivi'nde bulunan belgelere göre 1982'de İTÜ ve ODTÜ'den öğretim üyeleri ile Vakıf görevlilerinin katılımıyla yapılan bir çalışma bulunmaktadır. Doğan Kuban (İTÜ), Metin Sözen (İTÜ), Müfit Yorulmaz (İTÜ), Alpay Özdural (ODTÜ), Emine Caner (ODTÜ), Vakıflardan Abide ve Yapı İleri Daire Başkanı Nefi Buharalı ve Filiz Oğuz, Ömer Ertan ve Murat İren çalışmaya katılmışlardır. Gök Medrese restorasyon kriterlerinin saptanması için yapılan çalışmalar başlığı altında yapı için on dört maddede toplanan yapılacak işler sıralanmıştır:

[363] Cevat Erder'in GEEAYK'a gönderdiği 20.02.1979 tarihli yazısı, Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_7042

[364] GEEAYK 31.08.1980 gün 790.0 (58).A sayılı kararı, Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_7042

1. Revak duvarları üzerinde 1/2 tuğla duvar örerek avluya meyilli çatı oturtmak

2. Güney odalarının batı kısmındaki duvarlarının ahşap payanda ile takviye edilmesi, duvardaki boşlukların doldurulması

3. Sınıf kubbesini taşıyan (kısmen yıkılmış olan) moloz duvarın yeniden yapılması

4. Güney eyvanın batısındaki üzengi kotu altındaki duvar sökülerek yeniden yapılacaktır. (Malzeme ve teknik araştırılacaktır).

5. Güney eyvanın tonozu değişecek, çinilerdeki tuzlar temizlenecek, yapıştırılacak, çiniler askıya alınacaktır.

6. Kuzey eyvanda temizlik yapılacak, yüzey yapıştırması yapılacak (Çiniler yüzeyden tonoza yapıştırılacaktır).

7. Mescit kubbesindeki çinilerde bulunan tuzlar temizlenecektir.

8. Çatı suyunu almak için avluda drenaj yapılacaktır.

9. Avludaki taşlar tasnif edilecek, orijinal parçalar tespit edilecektir.

10. Dekorasyon korunması

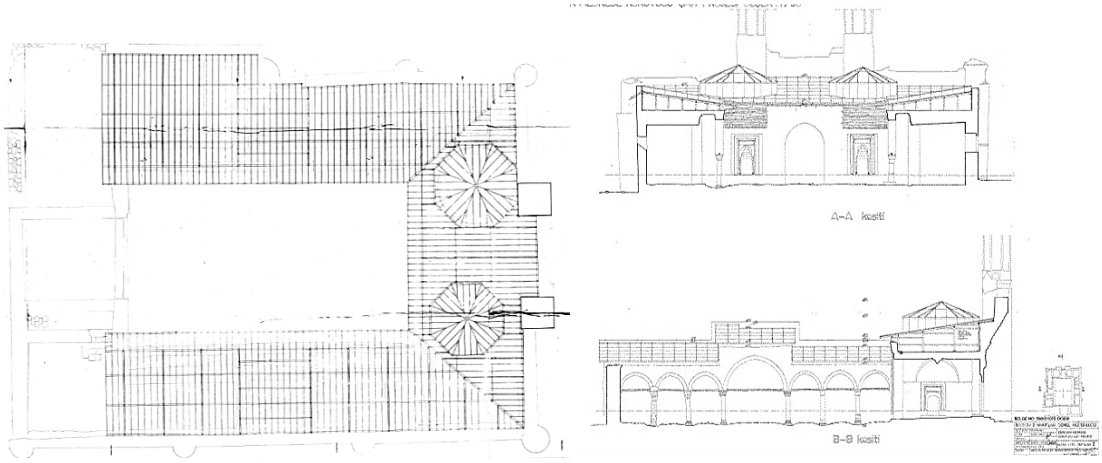
11. Kuzey eyvanın doğusundaki odada araştırma yapılacaktır.

12. Eserin korunmaya alınması için çevre tanziminin yapılması

13. Giriş portalinin yüzündeki pencerelerdeki doğramalar ve demir parmaklıklar yenilecektir.

14. Giriş kapısı, giriş portalinin üstü etüd edilecektir.

Bu çalışma raporundan sonra kurul üyelerinden Prof. Doğan Kuban ve Prof. Metin Sözen'in koruyucu çatı önerisi üzerine hazırlanan proje kurula sunulmuştur. Vakıflar Abide Şube Müdürü Ahsen Mocan zamanında hazırlanan projede ahşap konstrüksiyonlu çatı sistemi üzerine sac levha kaplaması koyulduğu görülmektedir (Şekil 4.129).

Şekil 4.129 : 1982 tarihli Sivas Gök Medrese için hazırlanan çatı projesi (VGM Arşivi)

Dönemin koruma örgütü GEEAYK'a sunulan projeler değerlendirilmiş ve A-3737 sayı 10.07.1982 gün kararda koruyucu çatı ile örtülmesinin genel olarak uygun bulunduğu, "çatı taşıyıcılarının geniş tabanlar üzerine oturtulmasına itina edilmesi, çevre duvarlarının ayrıca örtülmesi, madeni levha etkilerin en az 0.60 m. olacak ve kalkmalar önlenecek şekilde yapılması, eyvanların tonozlarına yük bindirilmemesi, avluda gerekli drenajın yapılması, çatı meylinin kabul olduğu kadar çok yapılması, madeni lehvaların kagir aksama bağlanmasının sık bir takoz veya dübel sistemi ile sağlanması koşulu ile" projelere onay verilmiştir.[365] Yapının üzerinin sac levhalarla kapatılması, geriye dönüşü zor olan hasarlar oluşmasına sebebiyet vermiştir (Kâhya, Tanyeli, Kuzucular, 2001, 443). Taş yüzeyler üzerinde çatı kaplamasından kaynaklı pas lekeleri oluşmuştur (Şekil 4.130, C.60).

Şekil 4.130 : Sivas Gök Medrese için hazırlanan 1982 tarihli çatı projesinin uygulama sonrası görünümü (VGM Arşivi)

[365] Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_7042

1989 yılında Vakıflar medresenin restorasyon projeleri öncesinde zeminin durumu hakkında bilgi almak ve güçlendirmeye gerek olup olmadığı konusunda karara varmak amacıyla çapı 8-10 santimi geçmeyen ve planda gösterilen dokuz sondaj yapılması hususunda koruma kurulundan izin istemiştir.[366] Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, 09.02.1990 gün ve 663 sayılı karar ile sondaj çalışmalarını uygun bulmuştur.

1997-2014, İTÜ projesi ve restorasyon süreci

Gök Medrese, 1994 yılında yap-işlet-devret modelinde yapının onarılması şartı ile Sivas Belediyesi'ne tahsis edilmiştir. Belediye yapının bakımsız ve tahribata açık durumunu dikkate alarak bakım ve onarımdan sorumlu olmak üzere Sivas Gökmedrese Tarihi Eserleri Koruma ve Yaşatma Vakfı adıyla ayrı bir vakıf kurmuştur. Bu kararla anıtsal bir yapının korunması çalışmalarına örnek olması düşünülmüş, Gök Medrese'nin restorasyon çalışmalarında konuyla ilgili uzman kişilerin çalışması sağlanmış, zaman önceliği olmayan adım adım ilerletilen bir koruma çalışması hedeflenmiştir. Çeşitli zamanlarda farklı gruplarla bir araya gelerek arama toplantıları gerçekleştirilmiştir.

Restorasyon uygulamasından önce yapıda temizlik çalışmaları yapılması öngörülmüştür. Bu kapsamda 1995-96 yıllarında Sanat Tarihçisi Burhan Bilget tarafından yapı içinde çalışmalara başlamıştır. Yapıdaki moloz yığınları, eşik seviyelerini geçen zemin dolguları kaldırılmış, serbest halde duran mimari elemanlar, yapının taş parçaları dışarıya çıkarılmıştır. Bilget, bulduğu taşlar arasında 1906 yılında yıkılmış olan Şahna Kümbeti'nin numaralandırılan taşlarının olduğunu da söylemiştir (Bilget, 1990, 609). Ayrıca kazı çalışmaları yürütülmüş ve avludaki toprak yığınının kaldırılmasından sonra avlu zemininde sal taşları bulunmuştur. Avlu kotu bu seviyeye göre düzenlenmiştir. Ayrıca havuzun suyunu dışarı atan kanallara da rastlanmıştır.

Konunun uzmanı kişiler tarafından hazırlanması öngörülen onarımla ilgili ana kararların alındığı, yapılacak işlerin sıralandığı birçok rapor hazırlanmıştır.[367] Bu aşamalardan sonra yapının Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projelerinin

[366] Bahsi geçen plan bulunamamıştır.
[367] Yapının durumuna ilişkin M. Bilge, M. Yorulmaz, M. Palamutoğlu ve R. Ülker imzalı 24.03.1995 tarihli rapor; ODTÜ Mimarlık Fakültesi öğretim üyelerinden Ömür Bakırer ve Emine Caner Saltık imzalı 29.07.1996 tarihli raporlar kurul dosyasında bulunmaktadır.

hazırlanması için Gök Medrese Vakfı, İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Restorasyon öğretim üyeleriyle çalışmaya karar vermiştir.

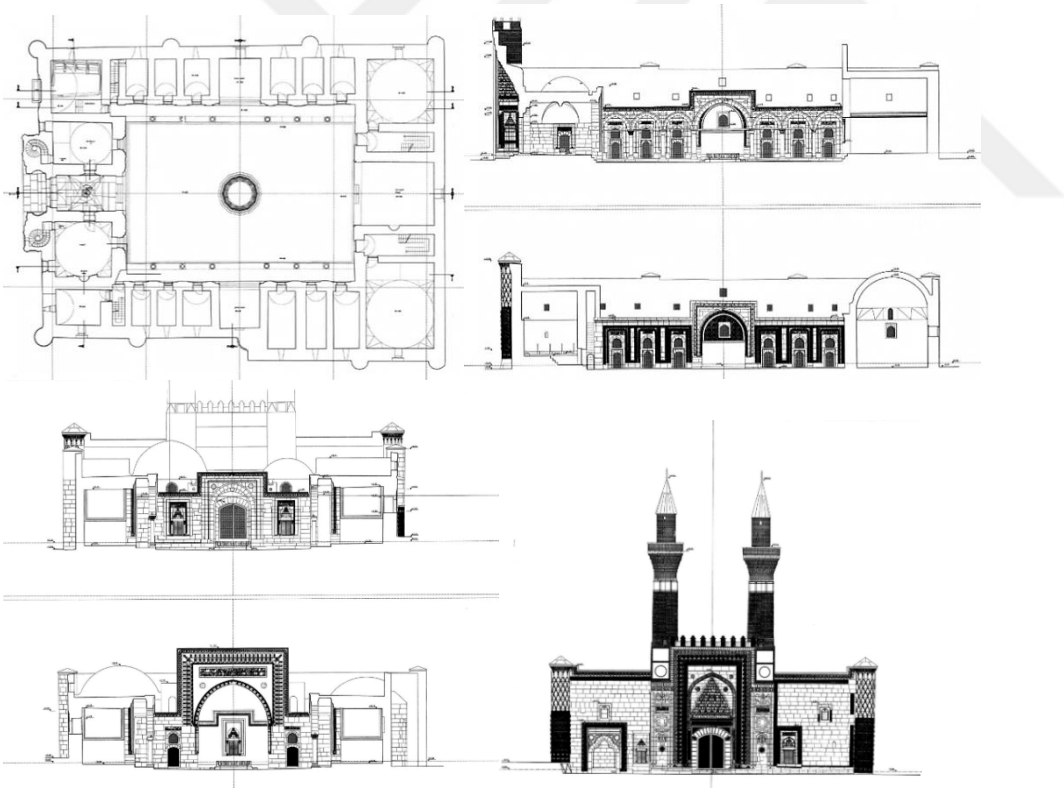
1997 - 98 yıllarında proje çalışmalarına başlanmıştır. Proje kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve alanında uzman kişilerin olduğu geniş bir ekiple çalışılmıştır. Proje Müellifleri, İTÜ Mimarlık Restorasyon Programı öğretim üyelerinden Yegân Kâhya, Gülsün Tanyeli ve Kani Kuzucular'dır Proje çizim ekibinin yanı sıra akademik kişilerin çoğunlukta olduğu fotogrametrik belgeleme, taşıyıcı sistem, malzeme araştırmaları olarak alt gruplar oluşturulmuştur. Proje danışmanları Doğan Kuban, Zeynep Ahunbay, Müfit Yorulmaz, Alpay Özdural ve Remzi Ülker'dir.

Ekibin saha çalışmaları sırasında da yapıyla ilgili önemli bulguları gün yüzüne çıkardıkları görülmektedir. Sedat Çetintaş'ın 1937'de yaptığı temizlik çalışmaları sırasında işaret ettiği güney eyvanındaki mihrabiyesi, yapıda dağınık hale bulunan taşlardan kompozisyon oluşturarak restitüsyonu yapılmıştır. Ayrıca havuza ait taş parçaları bir araya getirilerek onikigen planı ortaya çıkarılmış ayrıca önceki çalışmalarda bahsedilmeyen iki parçalı oluklu kaidesi olduğu bilgisi eklenmiştir (Kâhya, Tanyeli ve Kuzucular, 2008, 198-199).

Yapıyla ilgili önemli çalışmalardan biri de kuzeybatı köşesinde yer alan abdesthane mekânıyla ilgilidir. Daha öncesinde, 1978'de Orhan Cezmi Tuncer'in kazı yapmasına rağmen dikkate almadığı, 1995-96 yılındaki çalışmalar sırasında açığa çıkarılan bu mekân, ayrıntılı şekilde belgelenmiştir.

Projelerin hazırlanması aşamalarında proje danışma kurulu üyeleri Prof. Dr. Zeynep Ahunbay, Prof. Müfit Yorulmaz ve Prof. Doğan Kuban imzalı bir teknik rapor hazırlanmıştır. Sivas Orta Çağ kentinin öneminin olduğu ancak geriye sadece anıtsal yapıların kalmasından ötürü bu yapıların kaybedilmemesi bundan ötürü de hazırlanacak olan projenin sağlıklı bir proje olabilmesi adına araştırma ve hazırlık çalışmalarının yapılması gerektiği vurgulanmıştır. 10.07.2000 tarihli bu raporda Gök Medrese'nin restitüsyon önerisinin oluşturulabilmesi ve restorasyon aşamasında yapılacak müdahalelerin belirlenebilmesi için dokuz maddede sıralanan kararlar yazılıdır. Buna göre; yapı ve yakın çevresinde bitki temizliği yapılması, kuzey cephesinde sorun haline geldiği anlaşılan su drenajının yapılması, yapıya sonradan eklenen niteliksiz eklerin kaldırılması ve gerekli yerlerde sıva raspası yapılması, yok olmuş özgün duvar ve döşemelerin tespiti için araştırma ve sondajların yapılması,

kuzey cephe orta akstaki çatlağın incelenmesi, hareket durumunun belirlenmesi, yapının temel sistemi kaynaklı sorunların tespiti için zemin etüdü yapılması, güney eyvanı doğu cephesinde yıkılmış olan duvar parçasının acil olarak askıya alınarak onarılması, çatıda ve minarelerde su alan kesimlerde basit onarımın yapılması ve sac örtü kaplamalarının pas yapmayan yeni malzemelerle değiştirilmesi, yan eyvanların girişlerinin kapatılarak dışarıdan girişin engellenmesi kararları alınmıştır. Maddelenen bu çalışmaların rölöveler üzerinde de belirtilmesi istenmiştir.[368] Kurul tarafından uygun bulunan bu istek üzerine Sivas Müze Müdürlüğü'nden görevli Arkeolog Mehmet Alkan ve İTÜ ekibinden kişilerle birlikte Eylül ayı başında araştırma kazısı yapılmıştır.[369] Kazı sonuç raporunda kısmi yapılan zemin kazılarında giriş eyvanı mevcut taş zemininin yapım dönemine uygun olduğu, ana eyvan zeminine ilişkin bir bulguya rastlanmadığı, doğu eyvanın kuzey ucunda yer alan mekânın önünde özgün döşeme taşlarından bulunduğu, revak yönünde duvar temel izleri görüldüğü açıklanmıştır.

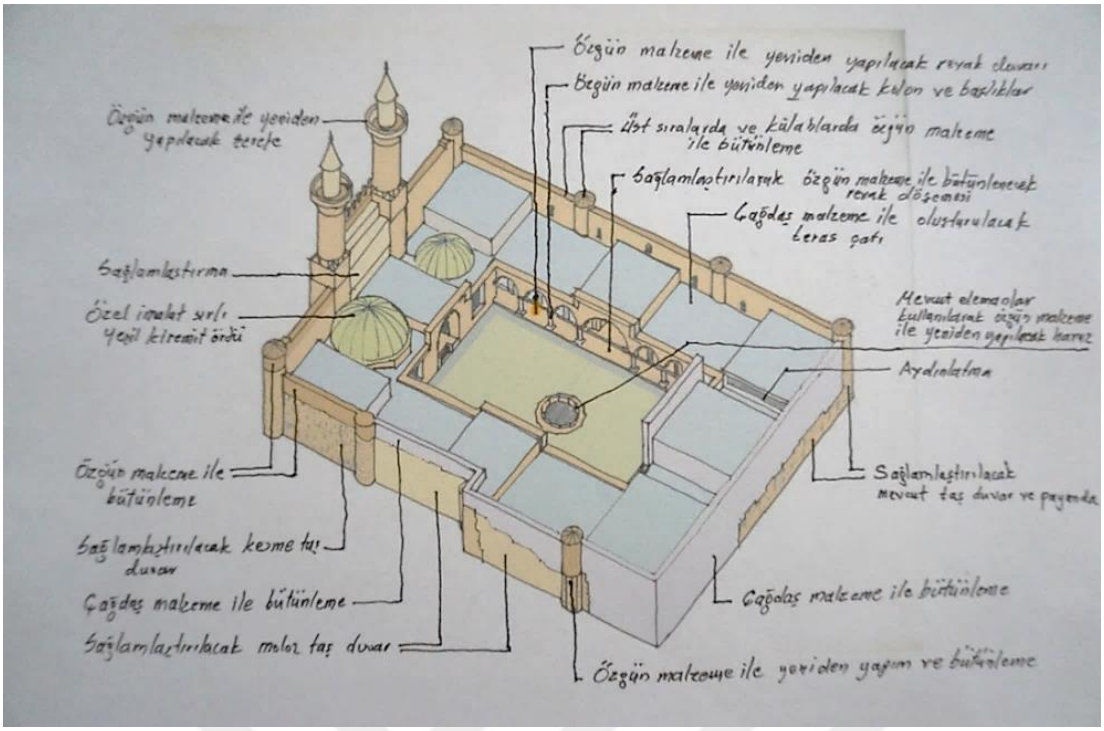
Şekil 4.131 : İTÜ Ekibi tarafından hazırlanan restitüsyon projesi (VGM Arşivi).

[368] Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_1163
[369] Sivas Müze Müdürlüğü 693 satı 07.09.2000 tarihli yazısı, Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_1163

Gök Medrese'nin İTÜ tarafından hazırlanan restitüsyon proje raporunda ikinci katın varlığına kuşku ile bakılmıştır (Şekil 4.131). Son döneminde medresenin iki katlı kullanıldığı da belirtilmiş ancak özgün durumunun iki katlı olmasının yapısal bir öğe ile desteklenmediğinden restitüsyon önerilerinde dayanağı az bir çözümleme yapmaktan kaçınılmıştır. Yapının başka bir bilinmeyeni olan doğu tarafındaki mekânsal çözümlemede çağdaşı Buruciye Medresesi örneği ile analoji kurularak değerlendirildiği söylenmiştir. Restitüsyonda ana eyvanın yan mekânların örtüleri kubbe olarak önerilse de bunun sayısız çözümlerden biri olduğu vurgulanarak restorasyon önerisinde yer almadığı belirtilmiştir. Restorasyon projesinde mevcut kısımların özgün malzeme ve yapım tekniği kullanılarak sağlamlaştırılması, mevcut olmayan kısımlarda ise çağdaş malzeme ile bütünleme yapılması kararı alınmıştır. Bütünleme yapılacak kısımlarda da kalan özgün kısımlar tutularak yapıyla uyumlu ancak yeni bir müdahale olduğunun belirtilmek istendiği bir koruma anlayışı vardır. Bu kapsamda hücre ve eyvan gibi kapalı hacimlerin teras şeklinde üst örtü düzenleri ele alınmıştır (Şekil 4.132).

Teras çatı konstrüksiyonunda betonarme hatıllara tespit edilen çelik ana taşıyıcıların üzerine trapez galvanizli sac, hasır donatı, %1 eğim betonu, su yalıtım ve toprak katmanları koyularak detay geliştirilmiştir. Giriş eyvanı yanındaki kubbe örtülü mescit ve dershane mekânları için yeşil renkli sırlı kiremit önerilmiştir. Bu tip kiremitler, 2000 yılı yaz aylarında yapılan sondaj çalışmalarında çokça bulunmuş ve Osmanlı döneminde kullanıldığını desteklediği şeklinde değerlendirilmiştir.

Özellikle ciddi şekilde deplasmanı bulunan iç avlu duvarlarıyla dış duvarların strüktür açısından nasıl ilişkilendirileceğine dair hem yerinde yapılan hem de projede elde edilen bilgiler ışığında kararlar alınmıştır. Bu kararlarda hücrelerin değişimi de göz önünde bulundurulmuştur. Zaman içerisindeki kullanım ve müdahaleler sonrasında kimi hücre blokları özgün şemada bırakılmış ancak üst örtüsü betonarmeden yapılmış kimisinin de ara duvarları kaldırılarak olması gereken yönün aksine uzun kenarı boyunca tonozu yapılmıştır. Bu kısımların hepsi için tekrar eskiye geri dönme fikri düşünülmemiş bazı yerlerin katman değeri olarak ele alınması uygun görülmüştür. Yapının en üst katından geçecek şekilde çelik döşeme ile bütüncül bir sistemin oluşturulması önerilmiştir (Tanyeli, Kâhya, 2015).

Şekil 4.132 : Yapıda öngörülen müdahalelerin anlatıldığı çizim, proje müelliflerinden Kani Kuzucular tarafından hazırlanmıştır (Tanyeli, Kâhya, 2015, 229).

Hazırlanan çalışmalardan rölöve Kayseri KTVKBK'nun 06.11.1998 gün ve 2358 sayılı kararı ile, restitüsyon proje ve raporu 27.04.2001 gün ve 2795 sayılı kararı ile, restorasyon projesi ve raporu 21.06.2002 gün ve 3074 sayılı kararla uygun bulunmuştur. Ayrıca son kararda 680 sayılı ilke kararı doğrultusunda mesleki denetim sorumluluğunun İTÜ Mimarlık Bölümü Öğretim Üyeleri Yegân Kâhya, Gülsün Tanyeli ve Kani Kuzucular tarafından üstlenilmesine karar verilmiştir.[370]

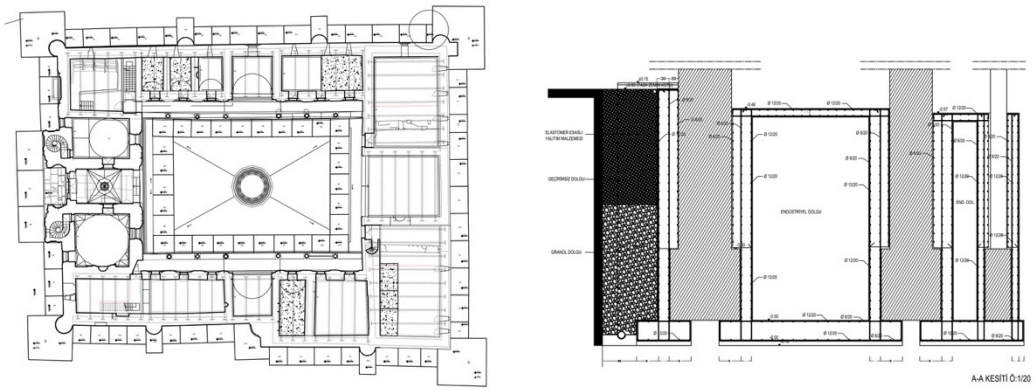
Tüm onaylar alınmasına rağmen 2004 senesi değişen yerel yönetimden dolayı belediyeye tahsis edilen ve ayrı bir vakfı kurulan Gök Medrese'nin kullanım hakkı, tekrar Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne geri verilmiştir. Bu tarihten sonra da proje ekibi ile Vakıfların görüşmeleri başlamıştır. Proje müellifleri yapının her kanadının ayrı ayrı ele alınmasını önerirken, kendilerinden habersiz olarak, tersi bir yöntemle 2005 yılında anahtar teslimi götürü bedel ile restorasyon uygulamasını yaptırmak isteyen

[370] Kararın alındığı tarihlerde Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü'nde kurul üyesi de olan Yegân Kâhya'nın, kurulun ilgilendiği bir proje olan Gök Medrese'de olması Koruma Kurulu Yönetmeliği'nin 8. maddesi kapsamında değerlendirilmiş ve proje müellifi sorumluluğunun uygulanabileceğine ilişkin 26.09.2002 gün 3133 sayılı karar alınmıştır. Ancak bu onaya rağmen kendisinin Gök Medrese ile ilgili alınan kurul kararlarında yer almadığı görülmektedir. Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_1163

Vakıflar'ın, Doğa İnşaat. San. ve Tic. A.Ş ile sözleşme yaptığı görülmektedir. Restorasyon, 2006 sonbaharında başlatılmıştır.

Temel Güçlendirme Projesi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Gök Medrese için onaylı restorasyon projelerinde olmamasına rağmen Temel Güçlendirme Projesi hazırlatmış ve onay almak için Sivas Koruma Kurulu'na sunmuştur (Şekil 4.133). Kurul gündeminde bakılan konuya ilişkin "güçlendirme projesinin uygulanmasına gerek olmadığı" görüşüyle iki kurul üyesinden muhalefet şerhi çıkmasına rağmen proje uygun bulunmuştur.[371] Restorasyon projesi ekibinin muvaffakatı olmaksızın koruma kurulu onaylamıştır.

Şekil 4.133 : Sivas Gök Medrese Temel Güçlendirme Projesi'ne ait plan çizimi ve kesit detayı (Sivas KVKBK Arşivi).

Projenin başında ODTÜ Geoteknik Mühendisliği öğretim üyesi Prof. Dr. Mete Erdemgil bulunmaktadır. Projeye göre hem dış duvarların, hem avlu duvarlarının hem de hücre duvarlarının her iki yanından 50'şer cm. girilerek plak kalınlığı 50 cm. olan temel güçlendirmesi yapılmak istenmiştir. Çalışmalar sırasında yapının özgün temel detayı olarak ardıç kazıklar bulunmuştur.[372] Ancak uygulamada tüm kazıklar kaldırılmıştır. Ayrıca bununla ilgili bir belgeleme çalışması yapılmamıştır.

Proje müellifleri, kazık temellerin boyutlarını, konumlarını ve yerleşim şekillerini ifade eden çizimler yaptırmıştır. Gök Medrese adına büyük bir kayıp olan bu özgün yapım tekniği bilgisinin parçaları için koruma altına alınacağı söylenmesine rağmen

[371] 21.06.2006 gün ve 120 sayılı kurul kararına Kurul Başkanı Prof. Dr. Bülent Uluengin ve Kurul üyesi Yrd. Doç. Dr. Atilla Engin karşı çıkan isimlerdir.
[372] http://v3.arkitera.com/h15201-gokmedrese-agac-kaziklar-uzerine-insa-edilmis.html

bir kısmının 2015 Mart ayında yapılan ziyarette medrese kuzey cephe duvarı altında atıl şekilde bırakıldığı görülmüştür.

Proje müelliflerinin üniversite öğretim üyesi olması sebebiyle mesleki kontrollük hizmeti verebilmeleri için görevlendirilmeleri gereklidir. Bu kapsamda Vakıfların talebi ile 2007 yılı sonuna dek görevlendirilmeleri yapılmış bunun yanı sıra müelliflerin ekibinden de işleri takip etmesi için kendilerinin tayin ettikleri Yüksek Mimar Erkan Kambek, şantiyede görevlendirilmiştir (Tanyeli, Kâhya, 2015, 239, no.32).

2006'daki temel güçlendirme projesi ve uygulamasından sonra projesine göre uygulamalarına geçilmiştir. Ancak 2008 yılı başlarına kadar ağırlıklı olarak çini konservasyon işi yürütülmüştür (Tanyeli, Kahya, 2015). Mescit kubbesinde, mihrabında ayrıca minarelerde büyük ölçüde tamamlama şeklinde uygulamalar yapılmıştır.

Projenin uygulama çalışmalarını anlatan müellifler, onarımın yapıldığı 2007 kışının ağır geçmesinin şanssızlığı ile birlikte proje müelliflerinin ikazlarına rağmen yanlış imalatlar yapıldığını söylemişlerdir.[373] 2008'de proje müellifi ekibinden Erkan Kambek'in görevinden ayrılması, 2009 bahar aylarından sonra proje müelliflerinin görev sürelerinin bitmesi ve Vakıfların tekrar görevlendirme talebinde bulunmaması ayrıca aynı yıl uygulamayı yüklenen firmanın iflas etmesi Gök Medrese için art arda gelen şansızlıklar olmuştur. Yüklenici firma, onarımlar sırasında projede 5,5 metre öngörülen temelin 7,5 metre derinliğe indiğinin fark edilmesi üzerine sözleşmedeki onarım işine devam edilmediğini, işi bekleterek Vakıfların temel güçlendirme için çalışma yaptığını, projesi hazırlandıktan sonra da işin makul bitim sürelerinin hesaplanmadığını, işin yükleniciden kaynaklanmayan nedenlerle uzadığı, bu uzamaların da coğrafi konum ve olumsuz hava koşulları sonucunda imalatları geciktirdiği hatta bazı imalatların bozulmasına neden olduğunu söylemiş, sıraladığı sebepler dolayısıyla ek maliyetlere katlanılamayarak iflas ettiğini beyan etmiştir.[374] Uygulamayı mahkeme kararıyla alt yüklenici olan Aktif Kimyasal Ltd. Şti. adlı firma

[373] Proje müellifleri Gök Medrese'nin onarım sürecinde yaşadıkları deneyimleri, "Gökmedrese in Sivas: A Sad Story" adlı konferansla ODTÜ Restorasyon Programı 50. Yılı Etkinlikleri kapsamında Ankara'da 5.12.2014 tarihinde, "Kârgir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri VII" kapsamında İstanbul'da 02.12.2015 tarihinde paylaşmışlardır. Ayrıca sunulan bildiri seminer kitabında da yer almaktadır.

[374] Müflis Doğa İnş. San.Tic.Ltd. Şti. adına Avukatlarının Sivas Koruma Kurulu'na ilettikleri 07.02.2013 tarhili dilekçesi, Sivas KVKBK Arşivi, Kurul_dosyası_1984

devralmıştır. Ancak taşerona devredilen işlerde kalitesiz uygulamalar, niteliksiz imalatlar yapılmıştır (Tanyeli, Kahya, 2015).

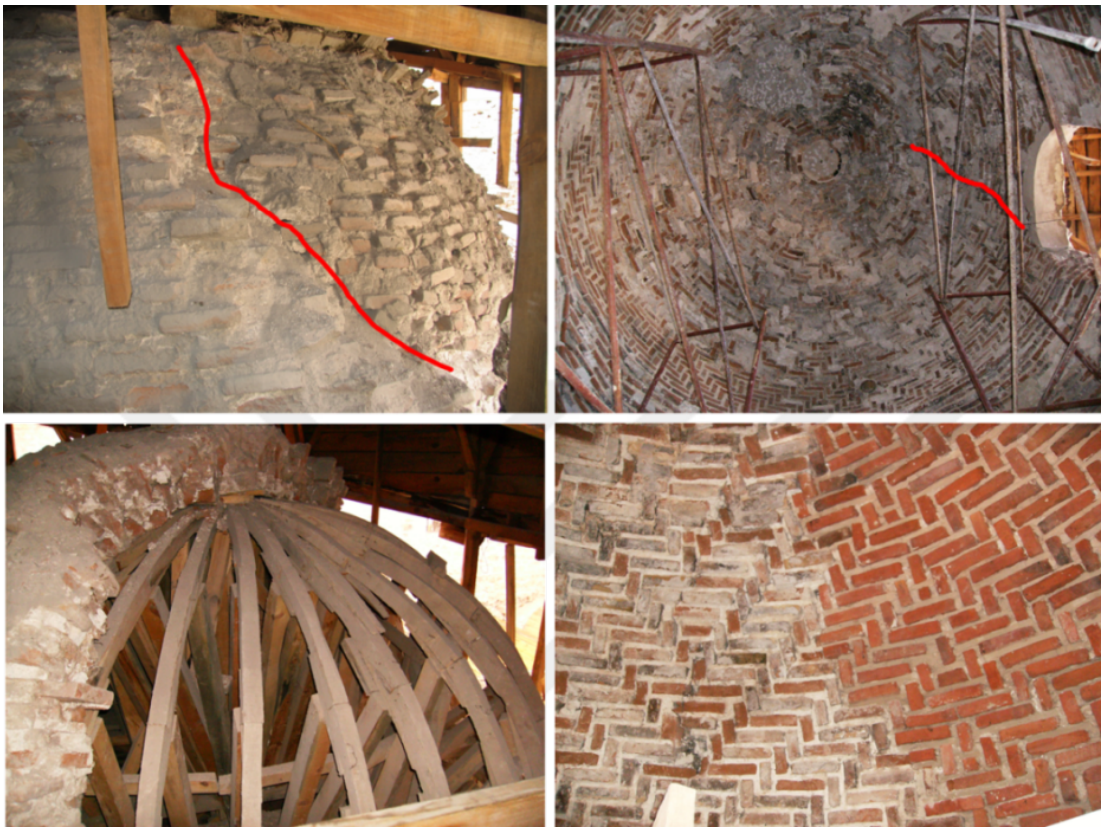
Yapısal müdahalelerden biri olarak doğu tarafında kalan kısımlar sökülmüş ve yeniden yapılmıştır. Proje müellifleri bu kısmın yeni bir dönem olduğunu, yeni bir ek olduğunu belirtmek için yüzeyde taş işçiliğinin farklılaştırılmaya gidilmesini istemiştir. En iyi durumda olan kuzey cephesinde harç enjeksiyonlarıyla güçlendirme ve temizlik yapılmıştır. Kuzeydoğu payandasında deprem sebebiyle dönen taşlar yerlerine oturtulmuştur. Yapının güney cephesinde de müdahale olmuştur. Zayıf durumda olan bu duvarda ayıklanmalar yapıldıktan sonra sağlam kalan yerlerde özgün taş duvarlar korunmuş, gerekli yerlerde tamamlama yapılmıştır. Tamamlamalarda ve doğu duvarlarında kullanılan yeni taşlar özgün malzemesine yakın özellikteki Sivas'ta yakın bir taş ocağından getirtilmiştir. Tüm duvar yüzeylerinde yapılan temizlik işlemleri proje ekibinden Prof. Dr. Ahmet Ersen ve uygulamayı yapacak firma ile yapılan görüşmelerle mikro granül kumlama yöntemini önermişlerdir. Çoğu yüzeyde bu şekilde temizlik yapılmış yalnız batı cephesinde proje müelliflerinin bilgisi dışında lazerle temizlik işlemi yapılmıştır (Tanyeli, Kahya, 2015).

Şekil 4.134 : Sivas Gök Medrese mescit mekanı kubbesinde yapılan onarımların öncesi ve sonrası (VGM Arşivi).

Kuzeybatıdaki hücrelerin revak duvarında hem başka yerlere ait taşların alınması için hem de kendi bünyesindeki hasarlı taşlarda değişim yapılması için müdahalede bulunulmuştur. Bu uygulamalar sırasında betonarme olan tonozlar kaldırılıp özgün tekniğiyle yeniden yapılmıştır.

En önemli çalışmalardan birisi darülkurranın kubbesindeki çatlak onarımıdır. Kubbedeki gevşek olan kısımlar alınarak özgün yapım tekniği doğrultusunda tamamlama yapılmıştır. Kubbedeki tuğlaların farklı şekilde dizilimiyle oluşturulan desenin özgün tekniğiyle örülerek oluşturulduğu görülmektedir (Şekil 4.135).

Şekil 4.135 : Darülkurra'nın kubbesindeki kırmızıyla gösterilen çatlağın onarımı sırasında çalışmanın çeşitli evrelerini gösteren fotoğraflar (Tanyeli, Kahya, 2015).

Yapının doğu eyvanının ayağa kaldırılma işleri de yapılmıştır. Restitüe edilen hayat ağaçlı mihrabiye yerine yerleştirilmiş ve eyvanın duvarları yeni taşlar ve varsa özgün parçalar kullanılarak yükseltilmeye başlanmıştır. Proje müellifleri, yeni taş olarak özgün malzemesine uygun birçok örnek arandığı, Tokat yöresinden gri mermer bulunduğu ancak bu süreçte yüklenici firmanın iflasından dolayı sonuçlanamadığını aktarmışlardır.Ayrıca eyvanın özgün yerlerinde bulunan mevcut taşların hizası tutturulamadığından yeni taşlar yüzey farkı oluşması sebebiyle ayrık kalmıştır (Tanyeli, Kahya, 2015).

Yapılan bu imalatlar ne yazık ki istenen işçilik düzeyinde yapılmamıştır. Ayrıca 2009'da yapının iki seneye yakın sürede açık bırakılması hem yapının hem de onarım sırasında yapılan imalat için tehlike arz etmiştir. Yapının birçok yerinde kayıba dönüşen bozulmalar oluşmuştur. Hatalı duvar örgüleri ya da yapının özgün

sistemiyle bağlantı kurmayan yanlış imalatlar yapılmıştır. Mescit ve darülkurra kubbelerinin kaplaması olarak düşünülen sırlı kiremitleri ilkinde tamamiyle yanlış üretilmiş sonrasında tekrar İznik'ten getirtilmiş ancak bunlarda da hem biçim hem de uygulama hataları olmuştur. Üst örtüdeki koruma önlemleri yetersiz olunca çini konservasyonu yapılmış yan eyvanlar ve mescitte sorunlara dönüşmüştür. Ayrıca uygulamanın başında yapılan koruma çatısı ile yapısal destek iskeleleri kaldırılmıştır (Şekil 4.136).

Şekil 4.136 : 2006'da başlayan onarımlarda birçok imalat yapılmasına rağmen sonrasında yaklaşık iki sene kadar müdahale görmeyen Gök Medrese'nin durumu (VGM Arşivi).

Gök Medrese'nin restorasyonu ile birlikte yapının yakın çevresine ilişkin çevre düzenleme projesi de hazırlanarak kurula sunulmuştur. 26.12.2007 gün ve 724 sayılı kararla projeler uygun bulunmuştur.[375] Ayrıca bu karar öncesinde Gök Medrese'nin korunma alanına ilişkin 16.04.1993 gün ve 1432 sayılı kurul kararı tekrar değerlendirilerek medrese yakınındaki Akaylar Konağı'nın korunma alanında kalan 5-7-9 nolu parseller, Sivas Koruma Kurulu'nun 17.10.2007 gün ve 613 sayılı kararı ile koruma alanı içerisine alınarak alan genişletilmiştir.[376] Çevre Düzenleme Projesi onay akabinde uygulanmaya başlanmıştır. Uygulama sırasında proje müelliflerince öngörülen bazı revizyonlar yapılmıştır[377]. 2009 yılında alınan 1147 sayılı kurul kararında ise çevre düzenleme projesinde çevre duvarının yüksekliğine ilişkin yapıyı ortaya çıkaracak şekilde yeniden yorumlanması ve yeni tadilat projesi hazırlanması

[375] Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_1163
[376] Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_1163
[377] Proje Müellifi Sevim Aslan'ın imzası olan belgeden öğrenildiği üzere projede ana tasarım kararlarında değişiklik yapılmamış, zemin kotları ile ilgili yeni düzenleme yapılmıştır. Ayrıca bazı merdivenlerin rampaya dönüştürüldüğü, malzeme seçimlerinde görüntüyü etkilemeyen değişimler yapıldığı görülmektedir.

sonrasında değerlendirme yapılacağı öğrenilmektedir[378]. Karardan 6 ay sonra çevre düzenleme projesi tekrar kurul gündemine sunulmuştur. Tadilat projesinde çevre duvarları 30 cm aşağı çekilmiştir. Ancak koruma kurulu 1147 sayılı kararında yapılan tadilat projesinin uygun olmadığı ve çevre duvarı yüksekliğinin yeni bir yorumla yeniden hazırlanarak sunulması yönünde değerlendirme yapmıştır.

20.07.2009 gün ve 1290 sayılı bu karara Vakıflar Temsilcisi olarak katılan Vakıflar Bölge Müdürü Yakup Yıldırım uygulamanın onaylı projeye göre yapıldığı ve projenin devamı niteliğinde hazırlanan revize projenin kabul edilmemesinde kamu yararı görülmediği gerekçesiyle karşı oy kullanmıştır.[379] 2009 yılında Gök Medrese ile ilgili Vakıfların önerileri devam etmektedir. Vakıflar, yapının müze olarak kullanılmak istendiğine dair yazısı, Koruma Kurulu'nun 03.10.2009 gün ve 1407 sayılı kararında ayrıntılı rapor verilmesi ve yeni fonksiyona yönelik gerekli tüm ek raporların sunulması gerektiği şeklinde değerlendirilmiştir. 15.01.2010 gün ve 1581 sayılı kararla da müze olarak fonksiyon verilmesinin uygun olduğuna karar verilmiştir.

2012, VGM teftiş raporu

2012 yılında Gök Medrese'nin restorasyonunu yüklenen ilk firmanın iflası sonrasında Vakıfbank sponsorluğunda yapılan 2006 yılı onarımları hakkında Vakıflar Genel Müdürlüğü Müfettişliği inceleme başlatmıştır.[380] Konuyla ilgili yapılan yazışmalardan Vakıfbank İnşaat ve Emlak İşleri Müdürlüğü, Gök Medrese 2006-07 onarım işinde çoğu uygulamanın projesiz ve koruma kurulu onayı olmadan gerçekleştiğini tespit ettiklerini söylemiş ve durumu Sivas Koruma Kurulu'na iletmiştir.[381] Koruma Kurulu, bu yıllardaki onarım işlerini: 1-temel kotunun -5.50 metreden düşürülmesi, 2-ana eyvanda güçlendirme yapılması, 3-çevre düzenleme işinde avan projeye göre uygulamanın yapılması ile ilgili çalışmalar için 2863 sayılı kanunun 65. maddesindeki "eski eserlere zarar verme" kapsamına girip girmeyeceğini değerlendirme altına almıştır. Belirlenen bu çalışmalar ile ilgili görüş veren Vakıflar Bölge Müdürlüğü, yapının temel kotunun indirilmesinin fiziki olarak

[378] Çevre düzenleme projesi kapsamında yapılan bahçe duvarlarının yüksekliği ile ilgili bir adet Bimer Başvurusu ve Mimarlar Odası Ankara Şubesi'nin (10.03.2010) olumsuz değerlendirmeleri bulunmaktadır. Yazılar Koruma Kurulu'na iletilmiştir. Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_1163
[379] Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_1163.
[380] VGM 28.02.2012 gün ve 012-80-06/06 sayılı yazısı, Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_1163.
[381] Vakıfbank 30.03.2012 gün ve 622 sayılı yazısıSivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_1163.

imkansız olduğu, temel güçlendirme uygulamalarının projeye göre yapıldığı ve koruma kurulu onaylı olduğu, ana eyvandaki güçlendirme kararlarının 2002 yılı Kayseri Koruma Kurulu tarafından onaylandığı, çevre düzenleme projesinde de yüksek bulunan çevre duvarının tekrar değerlendirme aşamasında olduğu şeklinde savunma yapmıştır[382]. Ayrıca kurulun konuya ilişkin değerlendirme yapması istemiyle Burhan Bilget, Proje Müellifleri Gülsün Tanyeli ve Yegan Kahya ve Temel Güçlendirme Projesini hazırlayan Mete Erdemgil tarafından rapor hazırlanmıştır.[383] Burhan Bilget raporunda İTÜ öğretim üyeleri denetiminde yapılan birçok uygulamanın yapı için büyük kazanç olduğunu söylemiştir. Ana eyvanın ayağa kaldırılmasındaki titiz çalışmaları, çevrede bulunan taşlar için yapılan ayrıntılı belgeleme çalışmalarını, hayat ağaç motifli mihrabiyenin tamamlandığını, eserde kullanılacak taşların belirlenebilmesi için 21 adet taş ocağının gezildiği ve İTÜ laboratuvarlarında incelenerek seçime karar verildiğini, İTÜ ekibi adına görevlendirilen Erkan Kambek'in her an irtibat halinde müellifleri bilgilendirdiği, düzenli raporlarla durumu kendilerine ilettiğini belirterek olumlu değerlendirme de bulunmuş bilimsel çalışmalar ile yürütülen restorasyonun kalan işlerinin biran evvel tamamlanması için görüş vermiştir. Yapının temeli olmadığı, bataklık zeminden dolayı kazıkların kullanıldığını ancak bunların çürüdüğünü ve alt zeminin tamamen su altında olduğunu söyleyerek temel güçlendirme projesi için 'her ne kadar branşım dışındaymış gibi görünse de temel takviyesinin esere ne kadar olumlu katkı sağladığı ortadadır' şeklinde değerlendirme yapmıştır. Restorasyon Proje müellifleri ise her ne kadar mesleki kontrolluk hizmeti verilse de 2008 yılından itibaren yapılan uygulamaların önemli bölümünün bilgi ve denetimleri dışında sürdürüldüğünü ayrıca temel güçlendirme projesinin de onay alınmadan yapıldığını belirtmişlerdir. Bundan dolayı da Koruma Kurulu'nun sorguladığı maddelerden olan temel kotunun -5.50 metreden 7 metreye düşürülmesi hakkında bilgileri olmadığını söylemişlerdir. Diğer iki madde ile ilgili olarak da Kurul onayı alınarak projelerin yürütüldüğü görüşü verilmiştir. Uzun süredir dış etkenlere açık bırakılan yapıda kısa sürede müdahale projesinin hazırlanması ve Koruma Kurulu onayı alınmadan ve uzman ekiplerle şantiye yönetim kadrosu oluşturulmadan uygulamaya girişilmemesi önerilmiştir.

[382] Sivas VBM 16.04.2012 547 sayılı yazısı, Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_1984
[383] Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_1163

Temel Güçlendirme Projesinin uygun yapılıp yapılmadığına dair görüş veren Mete Erdemgil de başarılı bir uygulama yapıldığına yönelik olumlu görüş vermiştir.

Hem bu raporlar hem de yapılan incelemeler sonucunda yapılan uygulamaların proje dahilinde gerçekleştiğine dair karar veren Sivas Koruma Kurulu,30.06.2012 gün ve 381 sayılı kararında yapının çevre koşullarına açık olması sebebiyle acilen müdahale projesinin hazırlanması gerektiğini ayrıca yüksek bulunan çevre duvarları ile ilgili olarak da tekrar düzenleme yapılacak proje önerisinin kurula sunulmasını istemiştir.[384]

2013 yılında halen restorasyonuna dair herhangi bir işlemin yapılmadığı Gök Medrese'nin sahipsiz bırakıldığına dair şikayet yazıları Koruma Kurulu'na iletilmiş ayrıca yerel basında haberler çıkmıştır.[385] Konu ile ilgili açıklama yapılmasının istenilmesi üzerine Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Gök Medrese'nin 2006 yılında onarımını üstlenen firmanın iflası üzerine Kadıköy İflas Müdürlüğü tarafından onarım işleri yürütülmeye çalışılsa da sağlıklı sonuçlanmadığı, ayrıca onarıma sponsor olan Vakıfbank'ın sözleşmeyi 2013 yılında tek taraflı fes ettiğini ve eserin Vakıfbank'tan teslim alındığını, bu gelişmeler sonrasında yeni çalışmalar yapılacağına dair bilgilendirmeler yapmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü ile koordine bir şekilde projelerin hazırlatılacağı, projelerin tamamlanıp onay alındıktan sonra yeniden restorasyon ihalesi yapılacağı söylenmiştir.[386]

2014'de başlayan yeni proje ve restorasyon süreci

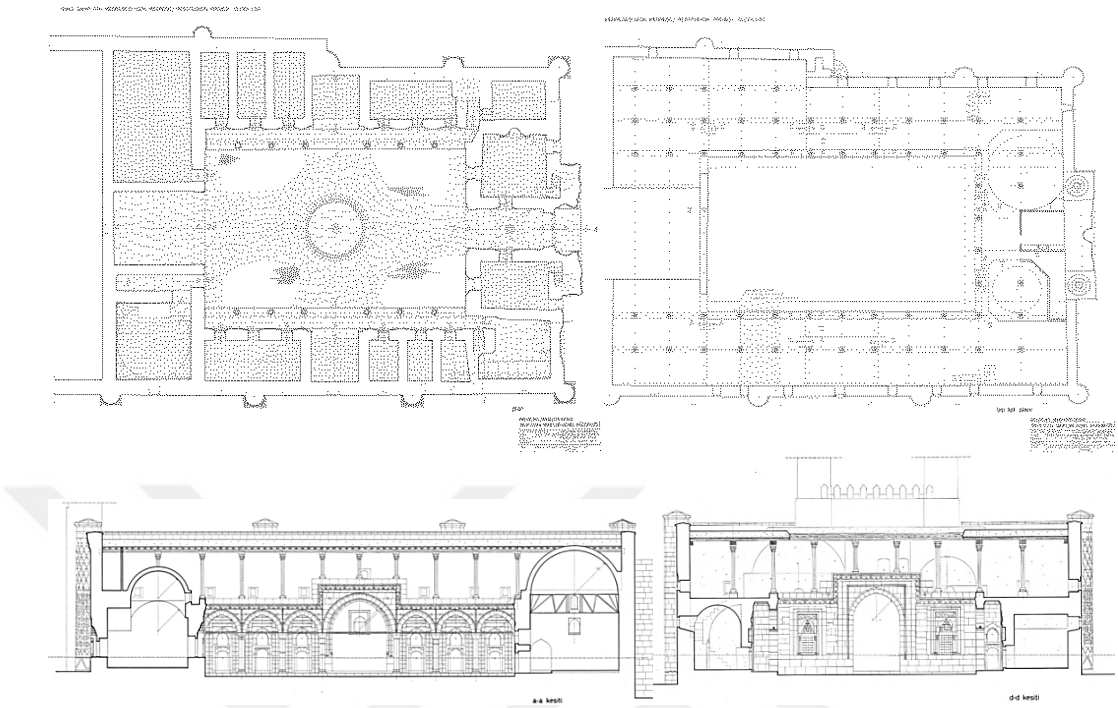
2014 Ocak ayında proje müellifleriyle toplantı gerçekleşmesine rağmen Vakıflar tarafından bu tarihten sonra geriye dönüş yapılmadığı aktarılmaktadır (Tanyeli, Kahya, 2015, 245).

Vakıflar, Gök Medrese için hazırlanan ve onay alınan ilk projesini rafa kaldırarak yeni bir proje hazırlatmak amacıyla 2014 yaz aylarında ihale açmıştır. İhaleyi kazanan Bekiroğlu İnşaat Restorasyon A.Ş. firması ile sözleşme imzalamıştır. Yerel basın haberlerine de konu olan Gök Medrese'nin restorasyonunda Orhan Cezmi Tuncer ile çalışılacağı da ilan edilmiştir.[387] Tuncer verdiği danışmanlık hizmeti ile

---

[384] Sivas KVKBK 30.06.2012 gün ve 381 sayılı karar, Sivas KVKBK Arşivi, Kurul_Dosyası_1984
[385] Kültür Bakanlığı'na iletilen 19.08.2013 ve 13.09.2013 Bimer başvuruları yapılmıştır. Gök Medrese ile ilgili çıkan haber linki: Url-5.
[386] Sivas VBM 03.10.2013 gün ve 1781 sayılı yazısı, 23.09.2013 gün ve 1724 sayılı yazısı ve 11.09.2013 gün ve 1669 sayılı yazısı, Sivas KVKBK Arşivi, Kurul Dosyası_1984
[387] Url-3.

ilgili olarak "Gök Medrese restorasyonu işinde, geçmiş dönem onarımlarında yapılan hatalar düzeltilmeye çalışıl(dığını)" söylemiştir (Dişli, Günel, Kılcı, 2015, 60).

Şekil 4.137 : Orhan Cezmi Tuncer tarafından hazırlanan 25.12.1989 tarihli Sivas Gök Medrese Restitüsyon Projesi (VGM Arşivi).

İhale sonrasında yapı önünde konulan restorasyon tabelası üzerinde işin adı Sivas Gök Medrese 2014-15 yılları onarımı ve çevre düzenlemesi, iş bitim tarihi 12.02.2016 ve işin bedeli 2.394.112,44 TL ve Koruma Kurulu'nun 30.06.2012 gün ve 381 sayılı kararı yazılıdır.[388] Bu karar, Gök Medrese'nin restorasyonunu yüklenen ancak iflas eden firmayla ilgili Vakıflar Müfettişliği'nin yürüttüğü soruşturmanın değerlendirilmesi sonucuna ilişkin olup; kararda 'uygulamanın tamamlanamaması nedeniyle çevre koşullarına açık olmasının bu önemli yapıyı olumsuz etkileyeceğinden ivedilikle müdahale projesinin hazırlanması gerektiğine, … çevre düzenleme projesinin uygun bulunmayarak yeni bir proje istenmesine rağmen sözü edilen projenin sunulmadığı bu sebeple söz konusu projenin Gök Medrese çevresindeki yol kotları ile ilişkisi dikkate alınarak düşürülmesine ilişkin proje önerisinin kurulumuza sunulması gerektiğine' ifadeleri yer almaktadır. Ancak Vakıflar ile yapılan görüşmede çevre düzenlemesinin değil, yapının restorasyonuna

[388] Aralık 2014'de Sivas'a yapılan saha çalışması sırasında tabela görülmüş olup konu ile ilgili detaylı bilgi almak üzere hem yüklenici firma, hem Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü çalışanları hem de Sivas Koruma Kurulu Müdürü ve Kurul üyesi Mustafa Önge ile görüşme yapılmıştır.

ilişkin yeni bir proje hazırlatıldığı görülmüştür. Proje danışmanı Orhan Cezmi Tuncer'in önerdiği restitüsyona dayalı olarak restorasyon projesi yapılmıştır (Şekil 4.137).

Prof. Dr. Orhan Cezmi Tuncer tarafından önerilen restitüsyon doğrultusunda proje müellifi Mimar M. Argun Kocadağıstan tarafından 2015 yılında güncel restorasyon projesi hazırlanmıştır. 2001 yılında kurul onayı alınan projesinden koruma yaklaşımı olarak farklılaşan bu yeni projede, 2006-12 yıllarında yapılan birçok uygulamanın kaldırılması öngörülmüştür. Bu kapsamda 2001 onaylı projesine göre yapılan çelik taşıyıcılı örtü sisteminin kaldırılması, bunların yerine bu mekânlarda taş tonoz ve tuğla kubbelerin yeniden yapılması ve yapının çevre şartlarından korunması amacıyla da üstünün ahşap elemanlar kullanılarak oluşturulacak bir örtü sistemiyle kapatılması planlanmıştır. Bu ahşap üst örtüden kasıt, varlığına ilişkin kesin bulguları olmayan medresenin ikinci katıdır. Projede alt kattaki mekânların eğrisel üst örtüleri arasının cüruf dolguyla doldurulup hidrolik kireç tesviyesi üzerine de tuğla zemin kaplaması koyulması öngörülmüştür. Bu seviyede Tuncer'in 1978 yılında bulduğunu söylediği taş kaidelere ahşap dikme ve ahşap başlıktan oluşan sistemin kurulması, üzerinin mertekler ile kapatılması; sırasıyla ahşap kaplama, yalıtım pestili ve titanyum ile kaplanması önerilmiştir. Ahşap ayaklar avluyu çevreleyen duvarlar üzerinde konumlanmakta, üzerindeki çatı kontrüksiyonu az eğimle dış beden duvarları harpuşta seviyesine kadar yükselmektedir.

Projede her yapı elemanı için kesin güvenirlik analiz tablosu oluşturulmuştur. Konum, şekil, ölçü, malzeme ve detayların değerlendirilmesinde kullanılan kaynak ve veriler kesin, yüksek, orta ve düşük güvenirlik dereceleri sıralanmıştır. Bu analiz, üst örtü için de yapılmıştır. Ahşap dikmelerin konumu için düşük güvenirlikteki "yazılı kaynaklar"; şekil ve malzeme için orta güvenirlikteki "dönem yapıları ile karşılaştırmalı çalışmalar" işaretlidir. Üst örtü kaplamalarının konumu için de düşük güvenirlikteki "yazılı kaynaklar"; şekil, malzeme ve detay düşük güvenirlikteki "mimari gereklilik" ve ölçü için kesin güvenirlikteki "yapıdan gelen (mevcut) izler" işaretlidir. Görülen o ki analiz çalışmasında kesin güvenirlik sağlanmamasına rağmen ikinci kat yapılmak istenmektedir. Ayrıca yine ilk proje kararlarından olan türbe ve dershane kubbelerinin turkuaz renkli kiremitler ile kaplanması önerisinin, yeni projesinde kaldırılması bunun yerine hidrolik kireç harçlı sıva ile sıvanması önerilmiştir. Restorasyon projesi kapsamında kuzey yönündeki ara duvarları olmayan

mekânın üçe bölünerek özgün hücre mekânlarının oluşturulması ve bu mekanların taş tonozlar ile kapatılması önerilmiştir.

Yeni proje kapsamında İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'ne başvurularak yapının yapı mühendisliği açısından değerlendirilmesi konusunda teknik rapor hazırlanması talep edilmiş; bunun için öğretim üyelerinden Prof. Dr. Alper İlki ve Dr. Cem Demir'den oluşan bir heyet yerinde gözlemler yaparak yapısal analiz ve tahkikler sonucunda ulaşılan genel görüşler ile sonlu elemanlar modelinin oluşturulduğu yapısal değerlendirme raporu hazırlanmıştır. [389]

Raporda 2000'li yıllardaki projenin öngörülen kararların uygulamada bitirilemeden yarım bırakılmasından dolayı sorunların olduğu vurgulanmıştır. Özellikle üst örtü ve su drenajının tamamlanmamış olması nedeniyle sorunların meydana geldiği söylenmiştir.[390] Yapıda görülen deformasyonlar ayrıntılı şekilde tanımlanmış ve deformasyonların giderilmesi için gerekli güvenlik önlemleri alındıktan sonra sökülüp yeniden örülmesi önerilmiştir. Revak sütunları arasındaki gergilerin ahşap veya ahşap + paslanmaz çelik şeklinde yapılarak sütunların duvarlara bağlanması öngörülmüştür. Diğer bir önemli husus da eski restorasyon projesi kararlarından biri olarak 2007-08 yıllarında imal edilen doğu ve güney cephesinin doğu duvarına yakın kısmındaki moloz ve kaba yonu taş üzerine tek taraftan kesme taş kaplamalardır.

Bu uygulamanın fotoğraflar üzerinden yapılan değerlendirmesi "iki duvar tabakası arasında bağlantı bulunmadığı ve duvar örgüsünün nitelik olarak iyi olmadığı (kesişen düşey derzler, düzensiz taş örgüsü, yer yer çimento kullanımı gibi)" şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca yeni restorasyon projesi müellifi Mimar Argun Kocadağıstan tarafından buradaki mekanların proje kapsamında kubbe ve tonozlar ile yenilenmesi öngörüldüğü; bu sebeple bahsi geçen duvar örgüsünün kısmen veya tamamen yeniden imal edilmesi; özgün duvarlarda ise duvar bağlantı elemanlarının kullanılması; mevcut hatıl boşluklarının varlığı ve konumlarının araştırılarak bağlantı için kullanılabilmesi önerilmiştir. Aynı şekilde cephe ve iç beden duvarlarında da

---

[389] Hazırlanan modelin, yapının yüzyıllarca önce inşa edilmiş olması, kullanılan malzeme ve imalat kalitesinin değişken olması, zamana ve çevresel şartlara bağlı bozulmalar ve sonradan yapılan müdahaleler, hasarlar gibi nedenlerle yapının özelliklerini tam olarak yansıtmayacağı; elde edilen nicel sonuçların nitel mühendislik öngörü ve hükümlerini destekleyen önemli yardımcı unsurlar olarak ele alındığı belirtilmiştir. Bu rapor, 1-3 Ekim 2015 tarihleri arasında gerçekleştirilen 5. Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi Ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu'nda sunulmuş ve bildiri olarak yayınlanmıştır.

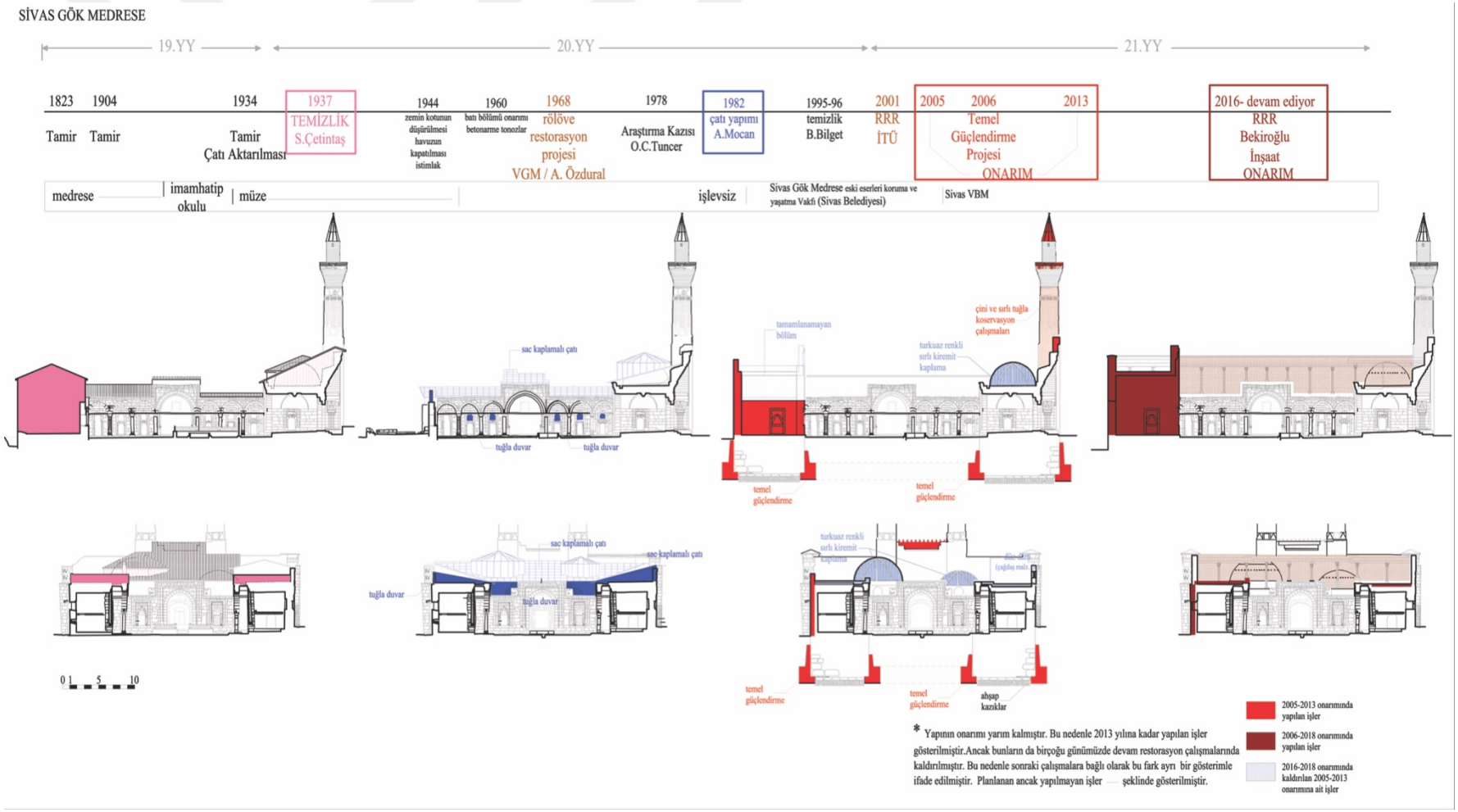
[390] Yapısal Değerlendirme Raporu (2015;21), Sivas KVKBK Arşivi, 2016

düzlem dışı etkileri önleyebilmek adına duvarları birbirine bağlayan çelik + ahşap kompozit gibi hatıllar oluşturulması, duvarlar arasında mekanik kenetlenmenin sağlanması önerilmiştir. Yapıdaki birçok mekân için nem problemlerine, duvar bağlantılarındaki hatalara dikkat çekilmiştir. Ana eyvandaki bir önceki restorasyon projesi kapsamında yapılan uygulamaların kaldırılmasına yönelik kararlar alınmıştır. Yarım kalan betonarme kolon ve kirişlerin mevcut yığma yapı malzemesi ile mekanik ve kimyasal açıdan uyumsuzluk içermesi nedeniyle kaldırılması ve yerine yeni yapılacak örtü elemanlarından gelen yükleri karşılayabilecek nitelikte duvarlar örülmesinin yerinde olacağı raporda belirtilmiştir.

Şekil 4.138 : 2001 tarihli projesine göre yeni yapıldığı belirtilmek istendiğinden üzerileri şaşırtmasız derz çizilen duvarlar yıkılarak 2016'da sağdaki şekilde duvarlar yapılmaktadır (sağ: Tanyeli, Kahya, 2015, sol: İnan Ocak, 2016).

Yapısal değerlendirme raporu ve proje notlarında belirtilen tüm bu kararların uygulamasına başlanmıştır. 2016 Temmuz ayında ziyaret edilen yapıda eski proje kararlarına bağlı olarak yapılan birçok imalatın kaldırıldığı görülmüştür (Şekil 4.138). Doğu eyvanındaki taş duvar yıkılarak yerine yenisi yapılmaktadır. Ayrıca çelik taşıyıcı üst örtülerin kaldırılmasından sonra hücrelerde tonozlar yapılmıştır. Ayrıca özgün olmasına rağmen kot seviyeleri tutmadığı gerekçesiyle abdesthane içerisi yıktırılmıştır. Bu mekândan üst kata çıkış sağlanmasının önceliği olduğu görülmektedir. Kot seviyeleri ayarlandıktan sonra tekrar yapılacağı şantiye görevlilerinden öğrenilmiştir. 2018 yılı itibari ile yapının restorasyonu tamamlanmak üzeredir.

Şekil 4.139 : Sivas Gök Medrese'nin onarım analizi (İnan Ocak, 2018).

5. DEĞERLENDİRME

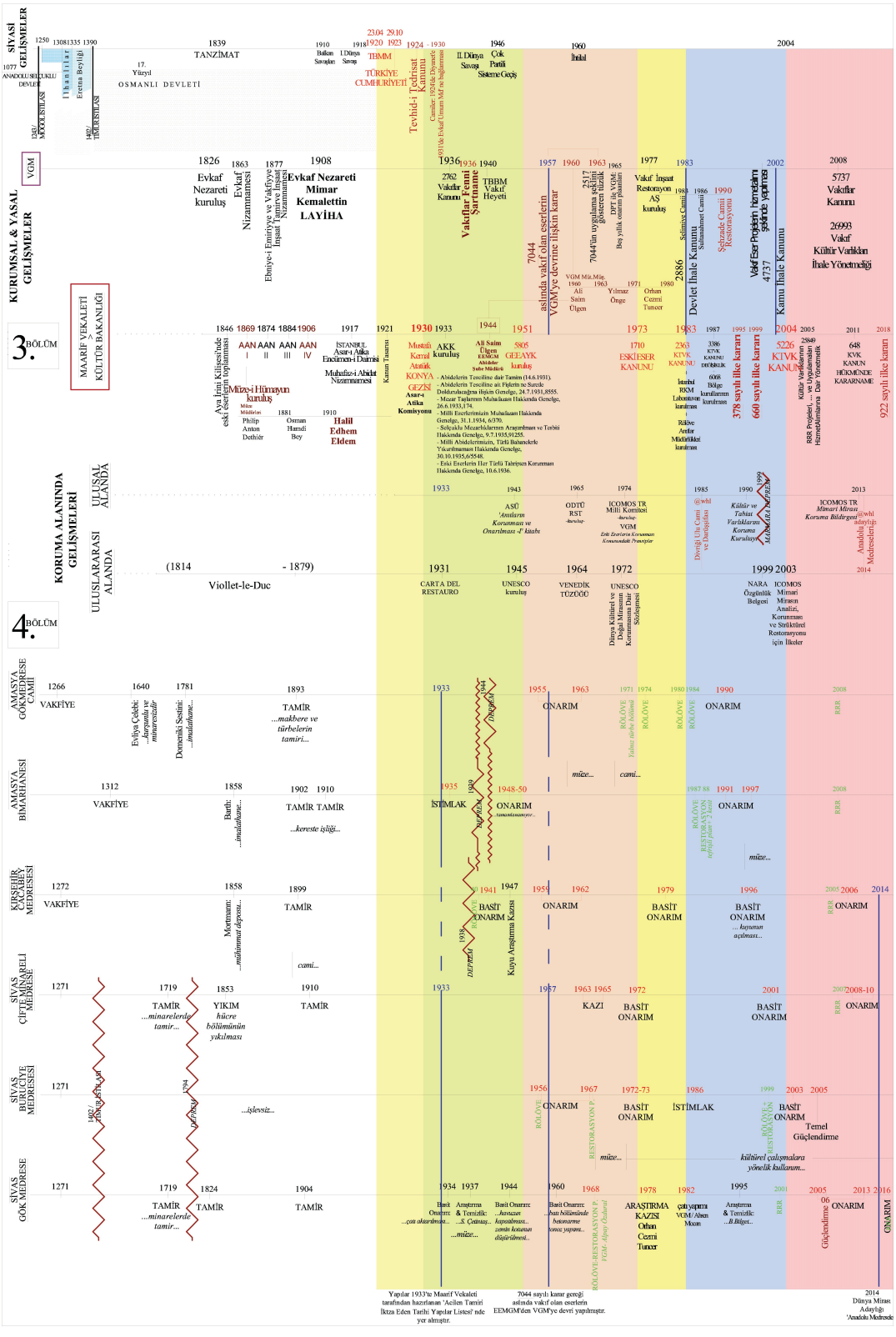
Anadolu Orta Çağ anıtsal yapılarının geçmişten günümüze gördüğü onarımlar, korumayı doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen yasal, toplumsal, ekonomik şartlar dikkate alınarak irdelenmiştir. İlk olarak; şartlar sonucu ortaya çıkan değişim / gelişimler ve etkili olduğu zaman aralıkları, koruma tarihinin dönemeçleri, değişen / gelişen koruma teknik ve anlayışı değerlendirilmiştir.

İkinci alt başlıkta ise çalışmanın dördüncü bölümünde yer alan, detaylı şekilde onarım tarihi araştırması sunulan yapıların değerlendirilmeleri yapılmıştır. Bu yapıların onarım süreçleri ve günümüzdeki korunmuşluk durumları birbirleriyle kıyaslandığında, ortaya çıkan benzerlik ve farklılıkların hangi şartlar altında oluştuğuna dikkat çekilmiştir.

Değerlendirme kapsamında Şekil 5.1 oluşturulmuştur. Buna göre; 3. bölümde anlatılan sürecin önemli gelişmeleri zaman çizelgesinde sıralanmıştır. Bu gelişmeler VGM, EEMGM (günümüzdeki adıyla KVMGM) kurumları ile siyasi, ulusal ve uluslararası koruma alanındaki gelişmeler olarak ayrı şekilde sunulmuştur. Belirlenen dönem aralıklarında incelenen örneklerin onarım verileri de ayrı bir çizelgede işaretlenerek, bu çalışmaları dönemi bağlamında sorgulamaya yararlı bir veri olmuştur.

5.1 Koruma Anlayışının ve Onarım Tekniklerinin Değerlendirilmesi

Koruma yaklaşımı irdelenirken, ilk olarak neyin korunmasının gerekli görüldüğü tespit edilmek istenmiştir. Çünkü bir yapının korunabilmesi için ilk olarak 'korunması gerekli' olduğu kabul edilmelidir. Korumanın kapsamı olarak adlandırabileceğimiz bu değerlendirmede, anıtsal yapıların (hepsi olmasa da bir kısmının) Osmanlı Dönemi'nde 'ata yadigarı' olarak görülmesinden dolayı önemlerinin hep bilindiği söylenebilir. Bu durum, günümüzde bir yapının kültür varlığı olabilmesi için aranan değerlerden biri olan tarihi belge niteliğiyle ilişkilendirilebilir. Osmanlı tamir geleneğinde olumlu tavır olarak bahsedilen ata yadigârı anlayışının altında da anıtların tarihi belge değerinin olduğu savunulabilir.

Şekil 5.1 : Tezin 3. ve 4. bölümlerinde yer alan önemli gelişemlerin zaman çizelgesi üzerinde gösterimi

Asıl korumanın başlangıcı olarak saydığımız Cumhuriyet Dönemi'nde, ilk başta yalnız anıtsal yapıları kapsayan çalışmalarda yine bu değerin baskınlığı söz

konusudur. Bu değer, belki de korumanın kapsamını ve yaklaşımını belirleyen en önemli kavramlardan birisidir. Tarihi belge değeri, yüzyıllardır kabul görmüş ve her koşulda önceliğe sahip olmuştur.

Ancak Asar-ı Atika Nizamnameleri ve bunların oluşturulduğu dönem irdelendiğinde koruma kavramının Osmanlı Devleti'nin ata yadigarı olarak gördüğü yapılara yönelik hazırlanmadığı görülmektedir. Nizamnamelerin çıkış noktası arkeolojik alanlara yöneliktir ve yasa kapsamında sadece arkeolojik alanlar ve çıkan buluntular yer almıştır. Nizamnamelerle birlikte, ilk defa tanım olarak eski eser anlamında bir terim kullanılması, doğrudan eski eser olarak sayılan varlıklar için yasa oluşturulmuş olması ülkemiz koruma tarihi için önemlidir. Ancak kendi tarihsel süreçleri ile doğrudan ilişkisi olmayan varlıklara yönelik ilk koruma çalışmalarının başlaması korumanın toplumsal değil siyasi bir olgu olduğunun da başka bir yorumudur. Nitekim arkeolojik alanlardan çıkan eserlerin korunması ve sergilenmesi için yapılan müzelerin hedef kitlesinde de toplumun her kesimi yer almamıştır. Osmanlıların arkeoloji siyaseti, yalnız aydın bir grubunun ilgisi ve etkinliği altında ilerlemiştir.

Bu süreçte önemli bir kırılma noktasının yaşanmasında ismi anılması gereken önemli bir kişi Halil Edhem Eldem'dir. Ağabeyi Osman Hamdi Bey'den sonra Müze-i Hümayun Müdürü olan ve ondan farklı olarak Osmanlı ve Osmanlı öncesi İslami eserlere dikkat çeken Halil Edhem ile birlikte korumanın odak noktasında değişim yaşandığı görülmektedir. Dönemin koruma örgütü olan Müze-i Hümayun'da görev yapması, kendi ilgisinin kurumsal bir görüş ve etkinliğe dönüşmesini sağlamıştır. Müze-i Hümayun'un gelirlerinden asar-ı atikanın tamirlerine bütçe ayrılmış; Anadolu'daki bazı Orta Çağ yapısının onarımlarında bu bütçeden yararlanılmıştır. Halil Edhem'in çeşitli çalışmalarında bu miras için "asar-ı atika milliyemiz" demesi, müzenin hedef kitlesinin genişlemesi şeklinde yorumlanabilir. Müze-i Hümayun'un eski eserlerde doğrudan bir koruma eylemi gerçekleştirmesi dikkate alındığında yıllar sonra Ali Saim Ülgen'in abidelerin korunmasıyla ilgili olarak Müze-i Hümayun'dan ilk teşkilat olarak bahsetmesinin yerinde bir tespit olduğu anlaşılacaktır.

Halbuki nizamnamelerin öncesinde de sonrasında da cami, medrese, türbe gibi yapıların tamir ve tadilatlarını yapan, kültürel bir amaçla olmasa da yapıların sürdürülebilirliği için korunmasını sağlayan vakıflar örgütüdür. Bir yapının ihtiyaçları vakfı tarafından karşılandığından olacak ki bu yapıların Asar-ı Atika Nizamnameleri ile ilişkilendirilmesine de gerek duyulmamıştır. Bu nedenle de ilk

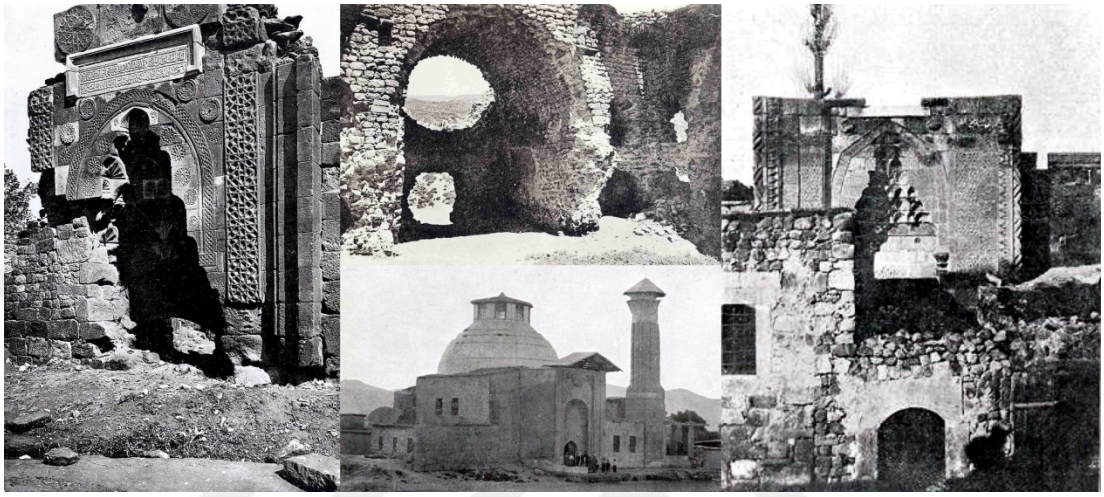
defa dördüncü nizamnamede kapsam içerisine Türk İslam dönemine Osmanlı öncesi devirlere ait eski eserler girmiştir. Görülen o ki; Cumhuriyet'in ilk yıllarında anıtsal yapıların korunmasından sorumlu Vakıflar ile Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü olmak üzere iki örgütün olması, Osmanlıların son yıllarındaki mevcut düzenlemelerle ortaya çıkan Müze-i Hümayun'un ve Evkaf Nezareti'nin ikili durumundan ileri gelmiştir.

Bütüncül olarak anıtsal yapıların korunmasına yönelik yaptırım söz konusu olmasa da kültürel bir söylem olarak koruma kavramını gündeme getirmesi açısından Asar-ı Atika Nizamnamelerinin önemi yine de tartışmasız ortadadır.

Anıtsal yapıların kültür mirası olarak değerlendirilerek yapılan koruma eylemleri Cumhuriyet ile birlikte başlar. Cumhuriyet Dönemi'nin erken yıllarında Mustafa Kemal Atatürk'ün Konya'da incelediği anıtsal yapıları hem kültür mirasımız olarak tanımlaması hem de bunların korunması için çalışmalar başlatması kuşkusuz koruma tarihinin en önemli kırılma noktasıdır. Hatta kurulan ilk komisyonların ismi bile anıtsal yapılar için kullanılan terimleri içermektedir. Bu bağlamda 'abide' teriminin kullanımı, 1950'lere kadar devam etmiş ve Cumhuriyet'in ilk elli yılında sadece anıtsal yapıların korunmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Koruma kapsamının genişletilmesiyle birlikte tanımlamada değişikliğe gidilmiş; korunması gerekli görülen yapılar için 'eski eser' ya da 'kültür varlığı' terimleri kullanılmaya başlanmıştır. Tez kapsamında incelenen örneklerin de içinde yer aldığı Orta Çağ anıtsal yapıları, ülkemizin koruma tarihini şekillendiren yaklaşımların okunabildiği ve bunların eyleme dönüştürülerek uygulamaların gerçekleştirildiği en eski örneklerdendir.

Anıtsal yapıların korunması düşüncesiyle başlayan süreçte bilinçlenme artsa da niyetleri eylemlere dönüştürmek zaman almıştır. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarına ilişkin sayısal verilere bakıldığında yapılan onarımların sayısının yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Bu tablonun oluşmasındaki en büyük nedenlerden biri vakıf sisteminin ekonomik sorunlarıdır. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılındaki durumu dikkate alındığında uzun süren savaşlarla geçen, maddi ve manevi olarak sorunların üst seviyede olduğu bir dönem sonrası Cumhuriyet'in ilk yıllarında da her eksikliğin giderilmesi beklenmemektedir. Ayrıca bu dönemde, modern yeni Türkiye'nin imar edilmesi için hedeflerin gerçekleştirilmesine öncelik verildiği de dikkate alınmalıdır. Bu gayeyi yerine getirebilmek için çekilen maddi

zorlukları gidermeye yönelik birçok vakıf akarı çeşitli yollarla kullanılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla eski eserlerin vahim durumu bu dönemde de devam etmiştir (Şekil 5.2). Albert Gabriel'in 1930'larda çektiği fotoğraflar yapıların harap durumunu belgelemektedir. Neredeyse Acilen Tamiri İktiza Eden Yapılar Listesi'nde yer almayan birkaç istisna yapı vardır. Listeye girmeyen yapılar yakın bir tarihte onarım görmüş ve yapıya zarar vermeyecek bir işlevle kullanılmaktadır.

Şekil 5.2 : Anadolu'da birçok anıtsal yapının 20. yüzyıl başlarına tarihlenen görünümleri

Bu durum; yapıların basit bir onarım görmesinin, sahipsiz atıl bırakılmamasının korunmuşluk durumları ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Müze-i Hümayun Müdürü Halil Edhem Eldem 1911 tarihli yazısında bu ilişkinin ne yazık ki kötü örnekleri olan birçok Anadolu anıtsal yapısına yer vermiştir. Kendisinin söylediği gibi eğer üç beş bin lira bulunsaydı, bazı yapılar kurtarılabilirdi. Bu sayede birçok yapı günümüze özgün verileri kaybedilmeden ulaşabilirdi.

Halil Edhem'in yazdıklarından korumanın başlıca sorunlarından biri olan ekonomik kaynak sıkıntısının o yıllarda da gündemin başında olduğu anlaşılmaktadır. Ancak günümüzdeki mevcut durumla kıyaslandığında bu sorunun tek başına iyileştirilmesinin koruma çalışmalarında beklenen düzeyi yakalamada yeterli olmadığı görülmektedir. Korumaya yönelik bütçelerin misliyle artırıldığı 21. yüzyılda iyi örnek olabilecek bir restorasyon sorusuna cevap vermek kolay değildir.

Tamirden restorasyona

Halil Edhem'in dediği gibi milli asar-ı atikanın tamiri için gerekli ekonomik kaynaklar sağlanmış olsaydı anıtsal yapıların durumu nasıl olurdu diye

düşünüldüğünde en azından yapıların bütünlüklerinin büyük ölçüde koruyabileceği söylenebilirdi. Buna karşın yapıların özgün verilerine yönelik olarak bir varsayım yapabilmek pek mümkün olmamaktadır. Çünkü tamir olarak tanımlanan uygulamaların günümüzdeki karşılığı restorasyon değildir. Tamir belgelerinde aslına mutabık kalınması gibi ifadeler geçse de yapıların özgün değerlerine uygun müdahaleler yapıldığını savunmak zordur. Buruciye Medresesi, Amasya Gökmedrese Camii, Sivas Gök Medrese örneklerinde olduğu gibi özgün üst örtüsü toprak dam şeklinde olması beklenen Orta Çağ anıtsal yapılarının birçoğunda alaturka kiremit kaplamalı çatı uygulaması yapılmıştır. Torumtay Türbesi, Şifaiye Medresesi örneklerinde olduğu gibi taş duvarların bozulan kısımlarında sıvama yapıldığı anlaşılmaktadır.[391] Yine Şifaiye, Buruciye örneklerinde yapıların özellikle eyvan mekanlarında yapıdan bağımsız yeni bir yapı inşa edildiği görülmektedir. Tüm bu uygulamalar yapıların fiziksel olarak kullanımını sürdürmesine yardımcı olsa da 'kültür mirası' olan yapılara uygun olmadığı eski fotoğraflarından görülebilmektedir (Şekil 5.3).

Şekil 5.3 : Sivas Şifaiye Medresesi'nin 20. yüzyıl başındaki durumu (Aziz Ogan Arşivi, OGNIST0501901)

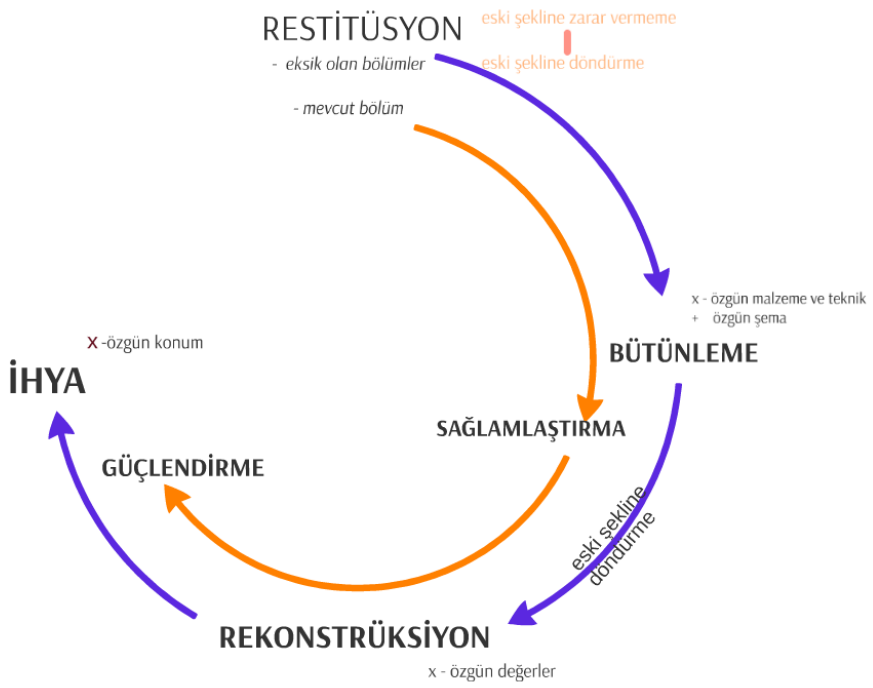
Yine de müdahalelerin birçoğunun yapı üzerinde kalıcı etkisi olmadığı ve yapıdan kaldırılabilir olduğu görülmektedir. Sağlamlaştırmaya yönelik yapısal müdahaleler olmasından dolayı da bu yönüyle uygulamalar olumlu olarak bile değerlendirilebilir.

[391] Yapılan uygulamalarında sıvanın içeriği ile ilgili herhangi bir tespit yapılamamaktadır. Yakın bir tarihe kadar malzeme analiz çalışmaları yapılsa da bu sıvalar daha erken tarihli onarımlarda kaybedilmiş olmalıdır.

Ayrıca tamirlerin anıtların günümüze ulaşmalarında olumlu bir katkı sağladığı kabul edilebilir.

Yapılan tamirlerin restorasyondan anlayış olarak farklı olduğunu Arseven'in restorasyon yani "sanatça tamir" ile ilgili açıklamaları da göstermektedir (Arseven, 1952, 1758). Buna göre; "restorasyon" tamirden yani "metanet ve dayanmak bakımından bozulan yerlerini sağlamlaştırmak ve yıkılan kısımlarını örmek" işinden farklı olup, "eserin sanat kıymetine ve eski şekline halel gelmeksizin sanat bakımından tamir ve ıslah etmek" anlamındadır. Ayrıca bu işi her mimarın yapamayacağı, bilgi ve deneyiminin olması gerektiği belirtilmiştir.

Arseven'in açıklamalarında geçen eski şekline zarar verilmemesi ifadesi beraberinde yeni bir kavramı da getirmektedir. Anıtların eski şekline zarar verilmemesi kıstasında eski şeklinin ne olduğu, nasıl tespit edileceği ayrı bir konudur. Aslında burada kastedilen bir yapının restitüsyonudur. Nitekim Arseven'in erken tarihli çalışmalarından biri olan Sanat Kamusu (1924) sözlüğünde restitüsyonun tanımlaması yer almıştır.[392]

Şekil 5.4 : Restitüsyon verilerine bağlı olarak koruma tekniklerinin ve özgün değerlerin ilişkisini gösteren diyagram.

[392] Bakınız '1930-50 yılları arası / gerçekleştirilen onarımlar ve dönemin koruma' başlığı altında 'Rölöve, restitüsyon ve restorasyon terimlerinin kullanılmaya başlanması' bölümü.

Aslında bu döneme ait koruma çalışmalarında restitüsyon kavramının başka bir anlayışla ilişkili olduğu görülmektedir. Yapının eski şekline zarar vermeme amacı, eski şekline döndürmeyle ilgili bir yaklaşımına dönüşecektir (Şekil 5.4). Bu yaklaşım 'stilistik rekompozisyon' yani üslup birliği yaklaşımı olup; Avrupa'daki koruma çalışmalarında çok daha önceden tartışma konusu olmuş hatta karşıtı olarak farklı anlayışları ortaya çıkmıştır. Arseven, bu yaklaşımın öncüsü olan Viollet le Duc'ün anlayışının ve uygulamalarının neden olumsuz eleştiriler aldığının sebebini açıklasa da Cumhuriyet koruma tarihinin bir dönemine damgasını vurmuş Ali Saim Ülgen'in koruma teknik ve anlayışında 'stilistik rekompozisyon' anlayışı yatmaktadır.

Anadolu Orta Çağ anıtlarının bütünlüklerini koruyamamış, birçok özgün verisini kaybetmiş durumları düşünüldüğü vakit, Ülgen'in bu anlayışa hizmet eden uygulamalar yapmasına meyilli bir ortam olduğu görülecektir. Eğer yapıdaki bozulmalar ciddi bir boyuta ulaşmışsa, yapı elemanlarında kayıplar varsa diğer bir deyişle; yapının korunmuşluk ve strüktürel durumu ne kadar kötüyse gördüğü onarımda o denli ağır müdahaleler gerçekleştirilmiştir demektir. Örneğin bir Orta Çağ medresesinin onarımında taçkapısının eksik kısımları tamamlanacak, yıkılan tonozları varsa yeniden yapılacak, mevcut olmayan dendanları yeniden yapılacak, minaresi varsa eksik kısımları tamamlanacak, yok olan ahşap gergilerin boşlukları doldurulacak, bozulan taşlar çürütülüp yeniden yapılacak, zemin kaplamasında yeniden düzenleme yapılacak, toprak dam üst örtüsünde değişikliğe gidilecektir. İstisnası dikkate alınmayacak oranda her yapıda, sıralanan bu işler uygulanmıştır. Hatta yapıların kendilerine özgü durumlarına göre daha farklı müdahaleleler de görülmektedir.

Müdahalelerin boyutunu ve niteliğini belirleyen unsur olarak çimento malzeme

Günümüzdeki koruma ölçütleri kıstas alındığında bu tür müdahaleler uygun görülmese de dönemi bağlamında yasal mevzuata uygun olduğu görülecektir. Vakıfların 1936 tarihli 'Camilerin ve Bunlara Şumuli Olan Binaların Tamir ve İnşaalarına Ait Fenni Şartname' sine göre ister tamir ister yeniden yapım olsun "herhangi bir kısmın şekli ve orijinalitesi katiyen tebdil edilmeyecek" denilip "metanet ve dayanıklılık temini için" betonarme yapılması ya da her türden duvar, döşeme, üst örtüde çimento harçla uygulama yapılması ön görülmektedir. Şartname, yalnızca Vakıfların cami onarımlarında geçerli olan bir yönetmelik olarak

düşünülmemelidir. Vakıflar Fen Heyeti ile Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün ortak bir çalışması olarak fenni şartname hazırlanmıştır.

Çimento malzeme kullanımının ülkemizdeki tarihsel sürecine bakıldığında Osmanlı Dönemi'nin son yüzyılında başladığı ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında modern yapı inşaatındaki başlıca malzeme olduğu görülecektir. Yapay taş görünümü elde edebilmek için yüzey uygulamalarında kullanıldığı gibi, yapının taşıyıcı elemanlarında daha sonra da yapının bütün sisteminde ağırlıklı olarak çimento esaslı malzeme yer almıştır. Vakıfların eski eser onarımları yaparken bu malzemeden yararlanması dönemi bağlamında şaşırtıcı bir tavır değildir. Hatta çimentonun kullanılması uluslararası bir tüzükte tavsiye bile edilmektedir. 1931 tarihli Atina Tüzüğü'nde doğrudan betonarme kelimesi geçmekte ve anıtların restorasyonunda modern malmeze adıyla kullanılması uzmanlar tarafından tavsiye edildiği yazmaktadır.[393]

Erken yıllardaki koruma anlayışının anlatıldığı söylemlere bakıldığında özgün verilerin dikkate alındığı düşünülen ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Bir yandan özgün değerlerden bahsedilirken bir yandan özgün olmayan bir malzemeyle onarımlar yapılması dikkate alındığında, ortaya çıkan bu karşıtlığın aslında çimento malzemeye bakış ve kullanım amacıyla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu malzeme, özgün taş veya tuğla malzemenin alternatifi olarak tercih edilmemektedir. Doğrudan yapının sağlamlaştırmasına yönelik kullanılmaktadır. Yıllarca hakim olan bu görüş Venedik Tüzüğü'nün benimsendiği yıllarda dahi, tüzüğe gönderme yapılarak uygulanmaya devam etmiştir. Bu yıllarda iyi niyetle yapıldığı kabul edilen onarımlarda çimentolu müdahaleler için yapının görünmeyen kısımlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Benimsenen koruma yaklaşımına ters olduğu hissedilmiş olacak ki bu uygulamanın bir nevi mazeret açıklaması yapılmıştır.

Hâlbuki birçok defa da Venedik Tüzüğü'nün 10. maddesi referans gösterilerek yapılan bu tür uygulamalar, dönemi içinde bile eleştiri konusu olmuştur. 1977'de Cevat Erder ilgili yazısında tüzüğün onuncu maddesinde asıl vurgunun geleneksel tekniklerin kullanılmasına yönelik olduğunu, eğer yetersiz kalıyorsa "bilimsel

---

[393] 1931 yılında Atina'da toplanan I. Uluslararası Koruma Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'ninbir çıktısı olarak Atina Tüzüğü'nün IV. Madde olan 'Anıtların Restorasyonu' ile ilgili bölümde *"The experts heard various communications concerning the use of modern materials for the consolidation of ancient monuments. They approved the judicious use of all the resources at the disposal of modern technique and more especially of reinforced concrete"* şeklinde geçmektedir (Url-20).

verilerle ve deneylerle geçerliliği saptanmış" modern bir tekniğin kullanılarak anıtların sağlamlaştırabileceğinin ifade edildiğini aktarmıştır. Eğer, geçerli olur alınmadan uygulama yapılırsa bunun zararının da görüleceğini belirtmektedir. Erder'in verdiği örnek Atina Akropolü'nde 20. yüzyıl başında modern teknik adıyla uygulanmış çimento ve demir karışımı dediği betonarme uygulamalardır.

Çimentonun koruma alanındaki zararları ancak 20. yüzyılın sonlarında, Şehzade Camii'nin onarımında dile getirilmiştir. Hatta bu zararların tespitine rağmen, çimento yerine bir alternatif bulunamadığından hemen vazgeçilememiştir. O dönem hem Kültür Bakanlığı'na bağlı İstanbul Koruma Merkez Laboratuvarı'nın hem de İTÜ ve ODTÜ Mimarlık Fakültelerinde bu alanda yürütülen çalışmaların katkılarıyla, deneme yanılma yoluyla da olsa yeni bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Öncelikle onarımlarda kullanılacak yeni harçlarda portland çimentosunun oranı azaltılarak ya da beyz çimento tercihiyle başlayan öneriler daha sonra kullanımının kaldırılmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece 2000'lerden sonra malzeme alanında yeni bir dönem yaşanmış ve horasan harcı tanımının içeriğinde bulunan çimento, anıtlarda istenmeyen bir malzeme haline gelmiştir.

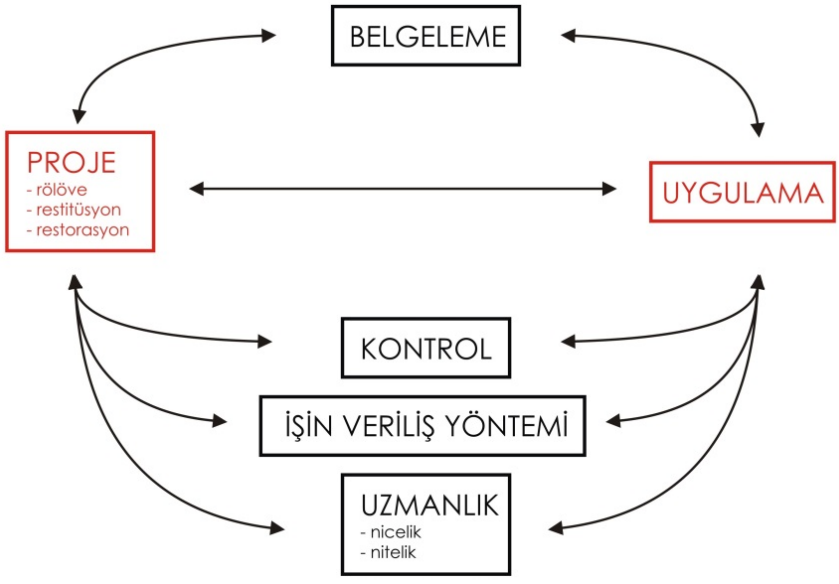
Ancak bu sefer de önceki restorasyonlarda kullanılan çimentonun yapıdan nasıl temizleneceği sorununu ortaya çıkmıştır. Bir yapı 2000 yılından önceki onarım(lar)ında muhakkak yeni taş kaplamalarında, tonoz ve kemerlerindeki eksik taşların ya da tuğlaların tamamlanmasında 300 dozlu çimento harcı kullanılmış; yıkık tonozları varsa betonarmeden inşa edilmiş, duvarların içlerinden betonarme hatıllar geçirilmiş, revak kemerleri arasındaki ahşap hatıllar kaldırılıp yerlerine betonarme olarak hatıl imal edilmiş, üst örtüsü şapla kaplanmıştır. Ayrıca türbe mekanlarının külahlarına müdahale edilmişse külahın ahşap iç konstrüksiyonu kaldırılıp yerine betonarme bir taşıyıcı yapılmış olmalıdır. Bu tür müdahaleler görmüş bir anıtsal yapısından çimentolu uygulamaların temizlenmek istenmesi pek mümkün gözükmemektedir. Hatta günümüzdeki restorasyon proje kararlarında bu tür çimento malzeme kullanılarak yapılan mimari öğe ve elemanların kaldırılmasının yapıların yapısal davranışlarını etkileyen ve yapı sisteminin etkin hale gelmesi sebebiyle yapıdan kaldırılması yönünde kararlar alındığı görüşü hakimdir.

Cumhuriyet Dönemi onarımlarında malzeme ve teknik ile ilgili bir irdeleme yapılırken, müdahalelerin niteliğini ve boyutunu belirleyen unsur olan çimento malzemenin günümüz koruma kararlarını da doğrudan etkilediği ortaya çıkmaktadır.

Onarım süreci ve evrelerine ilişkin değerlendirme : Restitüsyonun önemi

Günümüzde rölöve restitüsyon ve restorasyon projelerinin koruma kuruluna sunulup onay alındıktan sonra restorasyon uygulama işine başlanması şeklinde yürütülen koruma çalışmalarının bu aşamaları aslında çok eskiye dayanan bir yasal düzenleme olarak şekillenmemiştir. Tüm kültür varlıkları için geçerli olan bu aşamalar, 1983 - 2002 döneminde düzenlenmiştir. Akademik bilginin bürokratik alanda rahatça yer alabildiği bu dönemde, anılması gereken bir isim olarak Emre Madran'ın katkılarıyla kurullara proje sunumu ile ilgili hazırlanan önemli ilke kararları, Şekil 5.5'te yer alan bir diyagramı karşımıza çıkarmaktadır.

Yapıların onarımlarına yönelik hazırlanan projeler irdelendiğinde geçmişten günümüze hem tanım olarak hem çizim tekniği olarak hem de anlatım tekniği olarak değişim yaşandığı görülmektedir. Özellikle 20. yüzyıl sonlarından itibaren proje konusunda olumlu yönde gelişimin yaşandığı söylenebilir. Bu gelişimin daha önceki bir süreçte gerçekleşememesinin arkasında proje hazırlamak için yeterli teknik imkânın ve zamanın olmaması etkilidir. Özellikle günümüzden farklı olarak proje hazırlanmasındaki gereklilik, bu süreci doğrudan etkilemiştir. Mahmut Akok'un aktarımları dikkate alındığında birçok yapının restorasyon projesi uygulama bittikten sonra geriye dönük olarak hazırlanmıştır. Yapıların birçoğunda güncel bir rölöve çalışması dahi yoktur. GEEAYK döneminde bir projenin kurula nasıl sunulacağı tarif edilse de tüm onarımlar için proje hazırlanmadığı tespit edilmektedir. Ayrıca arşiv kaynakları da doğru bir değerlendirme yapabilmeye elverişli değildir.

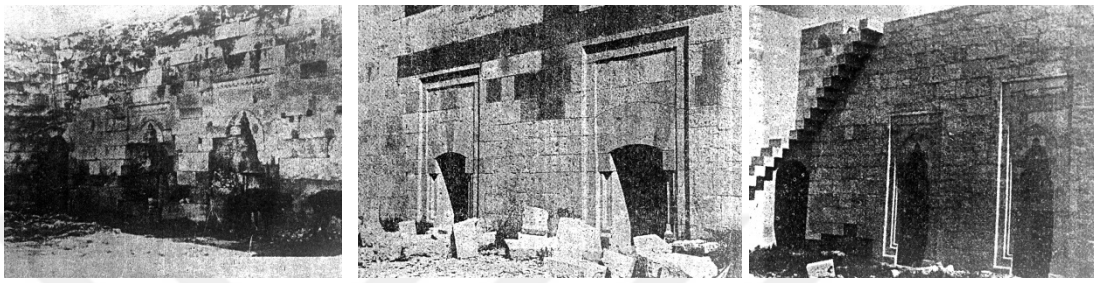
Şekil 5.5 : Günümüzde geçerli olan onarım süreci

İncelenen yapıların uygulama öncesi fotoğrafları dikkate alındığında, yapıların yapısal sorunları ile birlikte önemli derecede bütünlüklerini kaybettikleri görülmektedir. Özellikle tamamlanması düşünülen yok olmuş kısımların ifade edilmesi önemli bir gerekliliktir. Bu gerekliliği yerine getirebilmek için de restitüsyon ya da restorasyona ait ek bir çizim yer almadığından rölövelerin zaman zaman 'idealize' edilerek yapıldığı söylenebilir. Restitüsyon ve restorasyonun bulunmayışı da bu kavramların bilinmediğinden değildir. 1930-51 dönem aralığındaki proje süreci araştırmaları bunun göstergesidir. Hatta Arseven'in çalışmalarında restitüsyonun bir çizim eylemi olduğu da tanımlanmıştır. Yine Anıtları Koruma Komisyonu'nun üyelerinden Salahaddin Kandemir'in 1935'de rekontsrüksiyon dahil tüm terimler için yaptığı açıklamaları önemlidir.

İlerleyen yıllarda ise restitüsyon çizimi yapılmasa da buna ilişkin araştırmaların yapılması gerektiği ifade edilmiştir. En erken ifade edenlerden biri Ali Saim Ülgen'dir. Bir anıtın restorasyon dosyasında birçok devirde yapılmış tamirleri ve ilaveleri, varsa bunların özel olarak işaretlerle gösterilmiş resimleri olması gerektiğini dile getirmiştir. 1970'lere kadar EEMGM adına önemli restorasyonları yürüten Mahmut Akok'un yapıların onarımlarını paylaştığı yayınlarında doğrudan tanım olarak yer almasa da ağırlıklı olarak restitüsyon çalışması yaptığı görülmektedir. Özellikle Venedik Tüzüğü'nün yayımlanışından sonraki dönemlerde tüzüğün ilgili maddeleri etkisinde restitüsyon verilerinin araştırılmasında artış olduğu söylenebilir. Ayrıca bu dönem ODTÜ'de verilen restorasyon eğitiminde koruma kuramına ilişkin derslerin olduğu ve bu eğitimi alarak mezun olan birçok ismin EEMGM ve VGM'de çalıştığı dikkate alınmalıdır.

Restitüsyon araştırması yapmak kadar araştırma sonrasında bulunan verilerin nasıl değerlendirildiği de önemlidir. Yukarıda da ifade edildiği üzere özellikle anıtların yok olan kısımlarının tekrar yapılması veya tamamlanması bir gereklilik olarak yapılmaktadır. Bulunan veriler doğrudan bir müdahale kararı olabilmektedir. Bunu en iyi örnekleyen uygulamayı Yılmaz Önge 'Resimli Belgelerin Eski Eser Restorasyonlarındaki Önemi'ni dile getirdiği yazısında paylaşmıştır. Önge (1971b), eski fotoğrafları biraz da tarihsel rekomposizyon yaklaşımıyla "en güvenilir belge" olarak tanımlamış ve buna göre Aksaray Sultan Han'a ait bulunan eski bir fotoğrafa dayanarak onarımdaki karar değişikliğini anlatmıştır.

Yapının onarımının ilk olarak Maarif Vekaleti tarafından ardından 7044 sayılı yasa sonrasında Vakıflara devredilip 1958-61 yılları arasında Ali Saim Ülgen tarafından yapıldığı bilinmektedir. Ancak onarım, Ülgen'in vefatından sonra yarım kalmıştır. Yapı, 1968'de tekrar onarıma girmiştir. Önge, yapının 1895 tarihli Sarre tarafından çekilen eski fotoğraftan habersiz Ali Saim Ülgen'in yaptığı uygulamaları "hatalı projeye göre ihya" olarak tanımlamış ve eski fotoğrafa dayanarak yeni bir uygulama gerçekleştirmiştir (Şekil 5.6).

Şekil 5.6 : Aksaray Sultan Han'ın sırasıyla 1895 tarihli eski fotoğrafı, Ali Saim Ülgen onarımı sonrası ve Yılmaz Önge Onarımı sonrası fotoğrafları (Önge, 1971b, 6-7).

Böyle bir hatanın yaşanmaması için restoratör mimarların çok dikkatli olması ve yeterli derecede güvenilir belgeye sahip olduktan sonra çalışmaya başlamaları gerektiğini vurgulamıştır.

Yılmaz Önge'nin eski eser restorasyonlarında eğer yapının eski durumu bilinmiyorsa herhangi bir vesikaya dayanmadan yapılan tasarıların hatalı sonuçlar vereceğini söylemesi kadar, "tasarı" demesi de önemlidir. Güvenilir kaynaklara dayanarak bir restitüsyon projesi hazırlansa da bu aslında Önge'nin dediği gibi bir tasarıdır. Her verinin yapıda birebir uygulanmasına gerek yoktur. Elde edilen verinin bir müdahale kararına dönüştüğü söylenilirken de herhangi bir şey yapmamak kastedilmektedir. Nitekim bu ayrım yapılamadığı için de bir yaklaşım sorunu yaşanmaktadır. Restitüsyon aşamasında kalması gereken fikirlerin restorasyona dönüşmesinin hata olduğu düşüncesini 1971'de Madran dile getirmiştir. 20. yüzyıl sonlarında Zeynep Ahunbay'ın restitüsyon projesinin uygulanmasının aslında bir rekonstrüksiyon olduğunu söylemesi, bu hatalı yaklaşımın daha ileri bir aşamaya gittiğine işaret eder.

Bütünlemeden rekonstrüksiyona

Orta Çağ anıtsal yapılarının birçoğunda yok olan kısımlara yönelik mimari gereklilik ya da estetik değerlerinden dolayı bütünleme kararı alınmıştır. En sık karşılaşılan durum, taçkapılarda yok olan kısımların bütünlenmesidir. Bakırer'in belirttiği gibi

taçkapı bütünlemelerinde aynı cins malzeme kullanılıp, bordür hatları belirtilirken bezemeler devam ettirilmemektedir. Bu uygulama hemen hemen bütün Selçuklu yapılarının taçkapısında görülmektedir. İstisnai bir örnek olarak Aksaray Sultan Han'da mescidin tuğla malzeme ile tamamlandığı görülmektedir. En erken müdahale görmüş örneklerden biri olan Amasya Bimarhanesi'nin 1948-50 yılları arasında bitirilemeyen restorasyonunda Ali Saim Ülgen'in bezemeleri de dahil olmak üzere taçkapıyı tamamlamayı hedeflediği ancak taçkapıdaki tamamlamanın yarım kaldığı Ülgen arşivinden çıkan belgelerden anlaşılmıştır. Ülgen'in tamamlamayı bitirememesinde en önemli etken taçkapının restitüsyon araştırması gerekliliğidir.

En çarpıcı örnek yakın bir tarihte onarımı bitirilen Alay Han'dır. Büyük oranda bütünlüğünü kaybeden yapının taç kapısında dış cidar taşlarının da çoğu yok olmuştur. 2009-11 yılları arasında gerçekleştirilen onarımda yeniden yapıma varan bütünlemeler görülmektedir. Yetmiş sene önceki restorasyonlarda bile yapılmayan bir uygulama olarak taçkapıdaki bezemeler tamamlanmıştır (Şekil 5.7). Ayrıca estetik kaygılarla alınan bütünleme kararının estetik olmayan bir işçilikle yapılmış olması dikkat çekmekte, günümüz koruma sorunu olarak geleneksel taş ustalığının düzeyini de göstermektedir.

Şekil 5.7 : Alay Han'ın onarım öncesi ve sonrasına ait fotoğraflar (VGM Arşivi)

Bazı durumlarda sağlıklı veriler olsa dahi tamamlama yapılmasının gerekliliği sorgulanmalıdır. İşlevsel ya da estetik kaygılarla yapılmak istense de gerekliliği düşünülüp ve özellikle de yapıya gelecek artı yük olarak değerlendirme yapıldığında günümüze ulaşamayan her detayın tamamlanmaması yerinde bir karar olacaktır. Ne yazık ki bunun tersi durum Sivas'taki medreselerin onarım süreçlerinde yaşanmıştır. Gök Medrese'nin 21. yüzyıl başında iki defa projesi hazırlanmıştır. İlk projesinde alt katta mevcut olmayan mekânlar ender olarak görülen bir kararla çağdaş bir yorum getirerek yapılmak istenmiştir. İkinci projesinde de ise tam tersi bir yaklaşımla varlığı, yüzde yüz tespit edilemeyen ikinci katın bile yeniden yapılmasına karar

kılınmıştır. Projenin danışmanı olan Vakıflar eski mimarlarından Orhan Cezmi Tuncer, "geçmiş dönem onarımlarında yapılan hataların düzeltilmesi" için ikinci projenin yapıldığını söylemiştir. Yakın yıllar içinde ikinci projeyle birbirinin zıttı olarak iki farklı koruma yaklaşımının olması, tartışılması gereken bir konudur. Gök Medrese'nin Tuncer danışmanlığında yapılan projesine göre yapılan uygulama, koruma bilimine göre tanımı restorasyon değil, rekonstrüksiyondur. Gerçekleşmemiş ancak Sivas Çifte Minareli Medrese'nin yok olan kısımlarının yeniden yapılması istemi de yine günümüzde kabul görmesi mümkün olmayan bir yaklaşımdır. 20. yüzyılda koruma alanında yaşanan birçok sorunun giderilmeye çalışıldığı günümüzde, bu tür yaklaşımların ortaya çıkması, koruma anlayışına ilişkin temel sorunların olduğunu; bilimsel dayanağı olmayan yaklaşımların korumanın en büyük tehdidi olduğunu göstermektedir.

Günümüzde rekonstrüksiyonun anlam ve tanımı değişmiş; yeni bir boyut kazanmıştır. "Yıkılanı yeniden yapma" yerine "olmayanı var etme" şekline dönüşmüş ve ihya olarak adlandırılmıştır. Ayrıca son güncellenen haliyle Proje Hazırlama Esaslarına ilişkin ilke kararına göre yapılacak olan ihyalarda özgün konumunda yapılması şartının kaldırılmış olması da koruma konusunda bir adım daha geri gidildiğini göstermektedir.

Yapıların bezeme programlarına yönelik koruma çalışmaları

Bütünlemeye yönelik müdahalelerde istenilen sonuca varılamamasında eski eser onarımları için ayrılan bütçe doğrudan etkili olmuştur. 20. yüzyıl ortalarında ekonomik iyileştirmeler olsa da eldeki bütçenin hedeflenen tüm müdahalelere yetmemesi nedeniyle ya onarımlar uzun yıllara yayılmış ya da düşük bedelle yetersiz veya niteliksiz onarımlar yapılmıştır. Bu sonuçlar korumanın teknik boyutuyla da ilişkilidir. 1970'lerden sonra özellikle özgün malzeme kullanımına atıf yapılsa da özgün malzemenin üretilmesinin masraflı olması veya teknik alt yapının yeterli olmamasından dolayı başlangıçta alınan doğru restorasyon kararları değiştirilmek zorunda kalınmıştır. Bu duruma tuğla malzemelerin özgün boyut ve karakterde üretilememesi sebebiyle özgün detayıyla ilişkisi olmayan tuğlalar kullanılması hatta tuğla kullanılmadan sıva ile bu görüntünün yakalanmaya çalışılması örnek olarak verilebilir. Günümüzdeki koşullarla bu sorunun giderilebildiği söylenebilir.

Ancak erken tarihli onarımlarda üretim kaynaklı sorunlar, Selçuklu mimarisinin bezeme programının ana unsuru olan çinilerin korunması için şanslı bir duruma

dönüşmüştür. Yapılardaki çinilerin dikkate değer bir bölümünün zaten Cumhuriyet Dönemi'ne gelinceye dek geçen süreçte kaybedildiği anlaşılmaktadır. Bu anıtların onarımları sırasında da mevcut çinilere çoğunlukla müdahale edilmemiş, kayıp olan kısımlar tamamlanmamıştır. Tez kapsamına girmese de Bursa Yeşil Türbe'nin 1941-43 onarımında çinilere yönelik kararlardan hem bu sorunu hem de sorunun nasıl çözülmek istendiği görülebilmektedir. Yapıyla özdeşleşen çinilerin kayıp bölümleri için Mimar Bruno Taut'un ve Arkeolog Albert Gabriel'in farklı görüşleri bulunmaktadır. Taut, eski çiniler ayarında ya da bunlara yakın yeni çinilerin yapılmasını hem renk bakımından yakalamayı mümkün görmemektedir. Mümkün olsa bile Viollet-le-Duc'un koruma yaklaşımına benzememek adına "eski şeklin taklid edilmemesini" tavsiye etmektedir. Bunun yerine yapının uzaktan bakıldığındaki tesirini dikkate alarak kayıp olan kısımlara "modern madeni boya" sürülmesini, yapıyı yakından dolaşan bir ziyaretçinin eski çinilere dokununca hakikati göreceği ve renkli yeni sıvanın çinilerin değerini daha çok artıracağını söylemiştir.

Albert Gabriel ise Taut'un önerilerini reddederek çinilerin tamamlanmasını, "hükümet depolarında veya antikacı mağazalarında aynı çinilerden bulup veyahut Fransa'da artistik işler yapan çini fabrikalarında yaptırıp" kesinlikle çinilerin koyulmasını önermiştir. Gabriel'in çinilerin elde edilmesi için önerileri o tarihlerde Türkiye'de böyle bir üretim yapılamayacağını bilmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim ellerindeki malzeme ve ödenekle onarımın bitirilemeyeceği, bundan dolayı kaplamayı yama şeklinde yapmanın daha doğru olacağını, "Türk sanatı günün birinde renk ve cins itibariyle eski çinilere yakın çini yapabildiği zaman mimarın projesi tamamen tatbik olunabi(leceğini)" dile getirmiştir.

Mevcut şartlara dayanarak Gabriel ve Taut'un önerdikleri teknikler arasında aslında farklı koruma yaklaşımı vardır. Mimar Taut'un üslup birliği yaklaşımından uzak kalmaya çalışması önemlidir.[394] Gabriel'in ise tamamlamaya hatta yeniden yapıma yatkınlığı vardır. Gabriel'in özgün karakterinde çini üretiminin yapılmasını ümit etmesi ancak geleneksel bir teknik olarak devam edilmesi bakımından koruma adına olumlu bir yaklaşım olarak yorumlanabilir.

[394] Bruno Taut'un İtalyan bir mimar olarak ayrıca modernist yaklaşımın bir temsilcisi olarak Albert Gabriel'den farklı bir yaklaşım sergilemesinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Çinilere yönelik müdahalelerin anlatıldığı ender bir örnek de 1970'lerde EEMGM adına onarımları yürüten Mahmut Akok'un Konya'daki üç önemli medrese için hazırladığı çalışmadır. Kapsamlı onarım diyebileceğimiz uygulamalar geçiren yapılarda önemli mekânsal tamamlamalar yapılmıştır. Ancak tamamlamalar duvarlardaki panolarda veya kubbelerde eksik çiniler için gerçekleştirilmemiştir. Akok, kasti olarak müdahale etmemiş ve bu kararını da "boş bırakma yöntemi" olarak adlandırmıştır. Ancak kendisinin de temennisi ileride eski çinilerin üretilecek duruma gelinmesi ve bunların kullanılarak yüzeylerde bütünlük sağlanmasına yöneliktir.

Şekil 5.8 : Sivas Keykavus Şifahanesi türbe mekanı içerisindeki çini kaplamalı sandukalara yapılan boyalı uygulama.

Günümüzde ise özgün karakterinde çini üretmenin başka bir soruna dönüştüğü görülmektedir. İncelenen örneklerde özgün çini üretimi kadar uygulamayı yapacak tekniğin ve yaklaşımın da önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Çini bezemeler ve kaplamalara yönelik müdahale kararları artık ayrı bir proje olarak hazırlatılmakta ve konservasyon tanımı altında tartışmalı bütünlemeler yapılmaktadır. 21. yüzyılda uygulama örneklerinin çoğunda bu sorun yaşanmaktadır. Bilimsel restorasyon anlayışına ters düşen kararlarla çini panoların ihyası yapılmıştır. Hatta özgün bezeme kompozisyonu bilinmeden bu uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Sivas'ta Gök Medrese ve Çifte Minareli Medrese'nin minare kaidelerinde yapılan uygulamalar ne yazık ki bu sorunu örneklemektedir. Ancak Keykavus Şifahanesi'nde yapılanlar geriye dönüşü mümkün olmayan daha vahim bir uygulamadır. Şifahanenin türbe içindeki çini sandukalarda boya ile taklit yapılmıştır. Uygulamayı gerçekleştiren usta

yaptığı işi överek "boyaların yaklaşık 300-500 yıl daha kalabileceğini" söylemiştir (Şekil 5.8).[395]

Yıllar içinde çinilerin tamamlanmasına yönelik yapılan bu farklı uygulamalar, yaşanan sorunların sadece ekonomik kaynaklı olmadığını, elde yeterli bütçe olsa da korumayı etkileyen diğer şartların da sağlanmış olması gerektiğini göstermektedir. Bu durum, halen koruma anlayışına yönelik sorunlar yaşamamızın bir göstergesidir.

Güçlendirme projeleri

2000'lerden sonra yaygın olarak alınan kararlardan birisi de temel güçlendirmesidir. Müdahale kararlarında statik gerekçeler her dönem baskınlığını korumuştur. Günümüzde de bu anlayış sürmektedir. ICOMOS'un mimari mirasın strüktürel restorasyonu için belirlediği ilkeler doğrultusunda güçlendirme ve restorasyon uygulamaları disiplinlerarası bir yaklaşım gerektirmektedir. Amaç, strüktürün korunmasıdır. Ayrıca günümüz bilgi ve teknolojisi ile yapıların statik analizleri daha detaylı anlaşılabilmektedir. Ancak güçlendirme konusunda sorunların yaşanması, bu tür kararların korumanın önüne geçmesiyle ilgilidir. Ayrıca korumadan bağımsız düşünülecek olursa ciddi bir zemin sorunu olmamasına rağmen temel güçlendirmesi yapılarak yapının mevcut yapısal davranışının değiştirilmesi, alınan bu kararın doğruluğunu zayıflatmaktadır.

İncelenen yapılar arasında Sivas Gök Medrese ve Buruciye Medresesi'nde temel güçlendirmesi yapılmıştır. Günümüzde birincil kaynaklara dayanmamasına rağmen restitüsyon projesine göre ikinci katın yapılarak Gök Medrese'nin özgünlüğüne geri döndürülme istemi düşünüldüğünde; yapının özgün temel detaylarının kaldırılmasının projenin yaklaşımına ters düştüğü de görülmektedir. Hatta Gök Medrese'de bu tür bir müdahale kararı içermeyen koruma kurulu onaylı koruma projesine rağmen projeden bağımsız olarak güçlendirme projesi hazırlanmıştır. Buruciye Medresesi'nde ise yalnız drenaj yapılması için koruma kurulu izni bulunmasına rağmen, izinsiz ve habersiz olarak temel güçlendirmesi yapılmıştır. Uygulamadan Sivas VBM'nin bilgisi yoktur. Bu uygulamalar konunun sadece kuramsal bir yaklaşım sorunu değil ayrıca yasal bir sorun olduğunu da işaret etmektedir.

---

[395] http://arkeofili.com/sivastaki-selcuklu-sultani-turbesinde-tartismali-cini-restorasyonu/

Vakıfların koruma politikası ve örgütsel yetersizliği

Günümüze gelinceye dek korumayı etkileyen şartlarda iyileştirmeler olmasına rağmen yapıların en tartışmalı restorasyonlarının 2000'li yıllardan itibaren yapılmış olması üzerinde durulması gereken bir konudur.

Bu durumu ekonomik kaynak meselesi üzerinden değerlendirmek gerekirse 21. yüzyıla gelindiğinde anıtsal yapıların onarımlarını etkileyen unsurların başında yine ekonomik kaynak meselesi vardır ancak bu sefer eksikliğinden değil fazlalığından kaynaklanan sorunlar yaşandığı söylenmelidir. Vakıfların artırılan kaynakları, yurt genelinde el değmemiş anıtsal yapı bırakılmak istenmediği, nitelikten öte niceliğe önem verilen bir koruma politikasına dönüştüğü görülmektedir. Hatta haritalarda yeri bulunamayan yapıların yeniden yapılmasının da sayısal değeri artıran bir iş olarak değerlendirildiğini düşündürmektedir (Şekil 5.9). [396]

Tablo 42: Stratejik Amaç 3 (SA3) Vakıf Kültür Varlıklarını İhya Etmek ve Korumak Stratejik Hedef 2 (SH2) 2019 Yılı Sonuna Kadar 1.000 Adet Taşınmaz Vakıf Kültür Varlığının Onarım ve Restorasyonunu Yapmak ve Korumak

STRATEJİ	PERFORMANS GÖSTERGESİ	GÖSTERGE FORMÜLASYONU	GÖSTERGE VERİ SAĞLAYICI	2015	2016	2017	2018	2019	SORUMLU BİRİM
(S1) Taşınmaz Vakıf Kültür Varlıklarının Onaylı Projeleri ve İlke Kararları Çerçevesinde Aslına Uygun Restore Ederek Yaşatılmasının Sağlanması	(PG1) Bakım, Onarım ve Restorasyonu Yapılan Taşınmaz Vakıf Kültür Varlığı Sayısı	Sayı	EVOS	200	200	200	200	200	Sanat Eserleri ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı

Tablo 43: Stratejik Amaç 3 (SA3)-Stratejik Hedef 2 (SH2)'ye İlişkin Performans Göstergelerinin 2014 Yılı Gerçekleşme Düzeyi

STRATEJİ	PERFORMANS GÖSTERGESİ	GÖSTERGE FORMÜLASYONU	2014 YILI	SORUMLU BİRİM
(S1) Taşınmaz Vakıf Kültür Varlıklarının Onaylı Projeleri ve İlke Kararları Çerçevesinde Aslına Uygun Restore Ederek Yaşatılmasının Sağlanması	(PG1) Bakım, Onarım ve Restorasyonu Yapılan Taşınmaz Vakıf Kültür Varlığı Sayısı	Sayı	161	Sanat Eserleri ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı

Şekil 5.9 : VGM 2016 yılı Faatliyet Raporu'nda yer alan onarımı yapılması hedeflenen yapı sayısına ilişkin tablo değerlendirmeleri

Bu koruma politikasının Orta Çağ anıtsal yapılarının onarım süreçlerine bir yansıması olarak geçmişten beri istenen ancak yapılamayan eksik çinileri tamamlama işinin, özgün içeriği tespit edilebilen çinilerin üretilebilmesiyle günümüzde yapılabilmesidir. Maliyetli bu iş kaleminden yararlanmak istenircesine yapılan bütünlemeler dikkat çekicidir. Diğer bir önemli husus da korumak için işlev

[396] Url-18.

verilmesi yerine işlev vermek için korunduğunu akla getiren kararlar alınmıştır. Açık avlulu medreselerin mekansal özellikleri yeterli görülmediğinden olacak ki avluların kapatılması istemi gündemde yer alan konulardan olmuştur. Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin, Buruciye Medresesi'nin koruma süreçlerinde bu istemin dile getirildiği görülmektedir.

21. yüzyıl başında Vakıflar örgütündeki en dikkat çekici değişim, yapıların projelendirme süreciyle ilgilidir. Cumhuriyet tarihinde Vakıfların sorumluluğunu üstlendiği yapıların sayı ve türü bakımından bir irdelemesi yapıldığında, 7044 sayılı yasanın çıkışına kadar Vakıflar eski eserlerden yalnızca ibadet amaçlı kullanılanlarla ilgili koruma çalışması yürütmüştür. 1957'de yasanın çıkışı, aslında Vakıflar kurumu için köklü bir değişim olmuştur. Medrese, han gibi yapıların bu kuruma geri devrinin yapılması aslında Vakıfların sorumluluğu altındaki yapıların sayısının bir anda misliyle katlanması anlamına gelmektedir. Artan iş yükünü devir alması da imkansız olduğundan olacak ki yasanın uygulanışı, çıkışından on yıl kadar daha sürmüştür. Bu sorunun çözümüne yönelik hem insan hem de ekonomik kaynak konusunda iyileştirmelerin kafi gelmediği dönem çalışanları tarafından da sıkça dile getirilmiştir. Madran ve Olgun'un aktarımları irdelendiğinde Vakıflarda restorasyon uzmanı olan / olmayan herhangi bir mimarın yaklaşık 25 yapı onarımından sorumlu olması şu şekilde örneklenebilir: Vakıflar çalışanı bir mimar, Sivas, Tokat gibi iki kentteki anıtsal yapıların koruma çalışmalarını yürütmektedir. Tabloya göre Sivas'tan Gök Medrese, Buruciye Medresesi, Şifaiye Medresesi, Çifte Minareli Medrese, Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası, Güdük Minare, Sivas Ulu Cami örnekleri ile Tokat'ta yer alan Gök Medrese, Yağıbasan Medreseleri, Ali Tusi Türbesi'nin yer aldığı en az on adet Orta Çağ anıtsal yapısı mimarın sorumluluğundadır. Görevleri arasında yalnızca uygulamaların denetlenmesi değil ayrıca onarıma yönelik hazırlanması gereken projelerin çizim işinin de yer aldığı unutulmamalıdır. Birçok defa GEEAYK ve sonrasında KTVKBK'nın kararlarında proje olarak sunulan çizimlerin yeterli bulunmamasından en az sekiz ay sonra revizyonların getirilmiş olmasının arkasında görevli mimarın iş yükü yatmaktadır.

Bu yoğun iş yükünün iyileştirilmesi olarak 2000'lerden sonra Vakıfların tüm anıtsal yapıların projesinin hazırlanmasını hizmet alımı olarak gerçekleştirmeye başlaması kabul edilebilir. Ayrıca artık bir yapının onarımına yönelik hazırlanan projelerin esaslarını belirleyen ilke kararları uygulanacaktır. Buna göre kuruldan onarım izni

almak için eskiden olduğu gibi yalnız bir rölöve çalışması ya da restorasyon projesi yeterli olmayacaktır. 660 sayılı ilke kararına göre proje hazırlama esaslarına göre onarımı yapılacak bir yapının dosyası rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri ve raporlarından oluşmalıdır.

Çizelge 5.1 : Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 2017 yılı performans programına göre "Vakıf kültür varlıklarını ihya etmek ve korumak" adlı stratejik amaç kapsamında yapılan çalışmalar.

Performans Göstergeleri	Ölçü Birimi	2015	2016	2017
Projesi Hazırlanan Kültür Varlığı Sayısı	Adet	224	200	200
Onarımı- Restorasyonu Tamamlanan Kültür Varlığı Sayısı	Adet	217	200	200

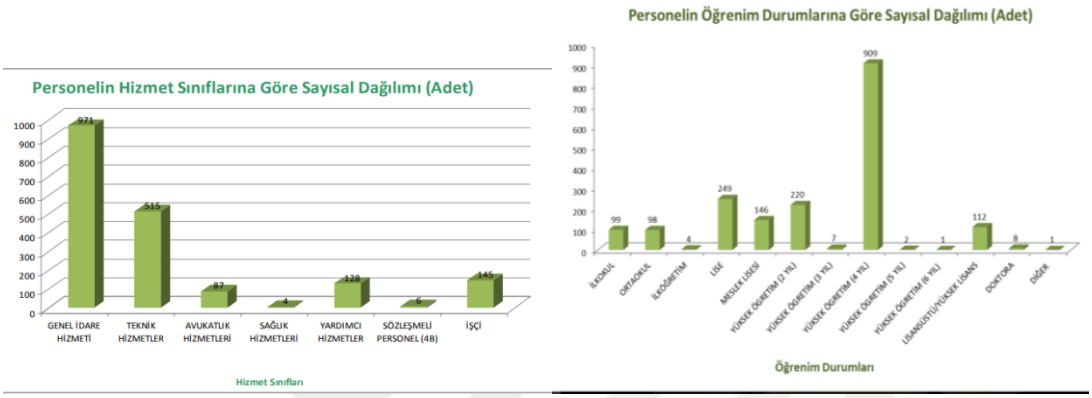
Faaliyetler	Kaynak İhtiyacı		
	Bütçe	Bütçe Dışı	Toplam
PROJE FAALİYETLERİ	27.268.958	0	27.268.958
RESTORASYON FAALİYETLERİ	228.214.958	0	228.214.958
Genel Toplam	255.483.916	0	255.483.916

İlke kararının çıkışına kadar olan süreçte incelenen örnek yapılar için bütüncül olarak rölöve restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlandığı görülmemiştir. Her ne kadar 20. yüzyıl ortasında GEEAYK'ın bazı yapılarla ilgili verdiği kararlarda restitüsyon projesi yapılması istense de bu kararlar daha çok ihya olarak bahsedilen büyük ölçekli bütünlemesi veyahut rekonstrüksiyonu düşünülen yapılara yönelik alınmıştır. Bu durum restitüsyon projesinin "rekontrüksiyon projesi" olarak algılanmasının temellenmesindeki sürecin göstergesidir.

Projelendirme konusundaki değişim aslında onarım öncesi hazırlık sürecinin de daha yoğun ve titiz bir çalışmayı gerektiğini göstermektedir. Bu çalışma hizmet alımı olarak gerçekleştirilse de günümüzde bir Vakıflar çalışanı mimarın, hazırlanan projeyi değerlendirebilecek düzeyde bilgiye sahip olması gerekir. Diğer bir ifadeyle Vakıfların yoğun ve titiz bir çalışma yapacak firmalardan hizmet almasının karşısında verilen hizmeti koruma ilkelerine göre değerlendirme yapabilecek

konunun uzmanı kişiler olmalıdır.[397] Bu kapsamda Vakıflarda çalışan kişilerin meslekleri kadar öğrenim durumları da önemlidir.

Vakıfların faaliyet raporlarında yer alan personel bilgilerine bakıldığında lisansüstü eğitimi olan personel sayısı genel toplamda 120 kişiyi bulmaktadır (Şekil 5.10). Ancak bu kişilerin 25 adet bölge müdürlüğüne homojen olarak dağılmadığı hatta yalnız bir mimarın bulunduğu müdürlük kadro yapılanması olduğu bilinmektedir. Aslında bu tablo, Vakıfların insan kaynağı konusunda eksikliğini göstermektedir.

Şekil 5.10 : VGM 2017 Performans Raporu'nda yer verilen personel sayısı ve öğrenimine ilişkin veriler.

5.2 İncelenen Yapıların Onarım Süreçlerinin Değerlendirilmesi

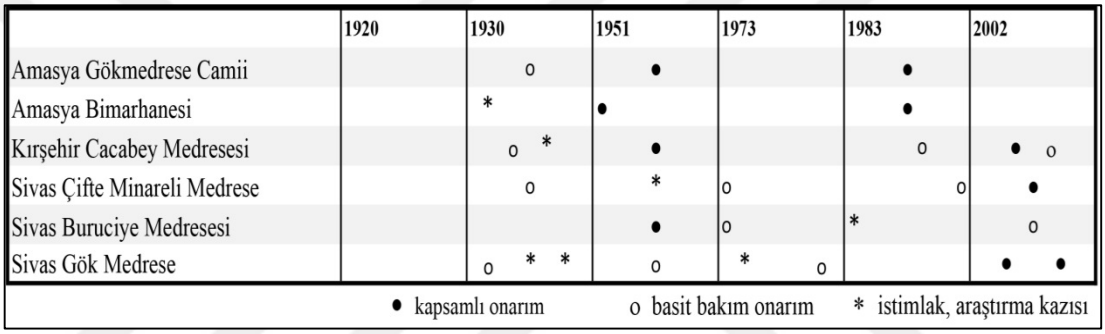
5.2.1 20. yüzyılda yapıların ilk kapsamlı onarımları: öncesi ve sonrası

Tez kapsamında ayrıntılı şekilde onarım süreçlerinin araştırıldığı Anadolu Orta Çağ anıtsa1yapılarının altı örneğine bakıldığında ilk tespit olarak; yapıların 19. yüzyıldaki mevcut durumlarının, onarım süreçlerindeki müdahalelerin kapsam ve boyutunu doğrudan etkilediği görülmüştür. Şekil 5.11'de görüldüğü üzere 1950'lerden sonra yapıların ilk kapsamlı onarımları yapılabilmiştir. Her ne kadar Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren anıtları korumak için yoğun çalışmalar başlatılsa da hem insan hem de ekonomik kaynağın sıkıntılı olduğu bu dönemde, her yapıya hemen el uzatılamamıştır. Onarım ihtiyacı doğduktan belki yıllar sonra yapıların restorasyonu yapılabilmiştir. Geç onarımlar ağır müdahaleleri beraberinde getirmiştir.

Yapıların onarım tarihleri arasındak farklılıklar sürece özgü bazı durumlardan kaynaklanmaktadır. Bunlardan biri işlev konusudur. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan

[397] Her ne kadar Vakıflar ihale şartnamesinde bunu sağlayacak bir şart olmasa da kuşkusuz bu beklenen bir kıstastır.

önce özgün işlevini kaybeden yapıların yeni işlev verilerek kullanılması gerekmektedir. Bu bağlamda tekrar işlevlendirilen yapıların, işlevsiz kalanlara göre olumlu bir süreç yaşadığı gözlemlenmiştir. Cacabey Medresesi'nde olduğu gibi 19. yüzyıl sonunda gördüğü tamir sonrasında işlevi değiştirilmiştir ve yapı kullanılabilir hale getirilmiştir. İbadet amaçlı kullanımı 20. yüzyılda da devam etmiştir. Bu sayede Cacabey Medresesi'nin incelenen yapılar arasında Acilen Tamiri İktiza Eden Yapılar Listesi'ne girmeyen tek yapı olmuştur. Benzer şekilde Sivas Gök Medrese 20. yüzyıl başlarına kadar olan süreçte görece iyi durumda olmasından dolayı 1924'de Sivas Müze binası olarak kullanılabilmiştir. Bu örnekler, hem basit bir onarım veya bakımın yapılmasının hem de yapıların uygun işlevlerle kullanımın korumaya katkılarını göstermektedir.

Şekil 5.11 : Kronolojik süreçte örnek yapıların gördükleri müdahalelerin kıyaslanması.

Ancak Sivas Çifte Minareli Medrese gibi bir örnek düşünüldüğünde 20. yüzyıla gelmeden bütünlüğünü kaybetmiş bir yapının Cumhuriyet Dönemi'nde korumaya yönelik çalışmaları hem geç hem de zor olmuştur. Sivas Çifte Minareli Medrese'nin 19. yüzyıl ortalarına gelmeden sadece ön cephesi tutularak yıktırılması ve kalıntılarının üzerine yeni bir okul yapısı yapılması aslında Osmanlı Devleti'nin son yüzyıldaki korumaya ilişkin kısır yaklaşımını açıkça ortaya koymaktadır. Her ne kadar yapılan vakıf tamir ve tadilatları çağdaş koruma ilkelerine gönderme yapılarak değerlendirilse de eğer bir yapının tamir görerek kullanımı devam ettirilemiyorsa yıkımı kolaylıkla yapılabilmektedir. Günümüz koruma ilkeleri ile bağdaşmayan bu eylemlerin, resmi yazışmalarda geçtiği gibi Selçuki asarından olması dikkate alınmamıştır. Hatta günümüze ulaşmasında en çok katkısı olan Halil Edhem Eldem'in Müze-i Hümayun üzerinden yapmaya çalıştığı onarıma ilişkin belgelerde dahi minarelerinin korunmasının daha masraflı olacağı düşünüldüğünden bunların da yıktırılarak onarım yapılması, bir alternatif olarak kayıtlarda yer almıştır. Ayrıca

medresenin hücre kısımlarının üzerine yeni bir okul yapılması 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde eğitim modernizasyonunun fiziksel değişim gerektirdiğinin de göstergesi olarak yorumlanabilir.

Müze olarak değerlendirilen Orta Çağ anıtsal yapıları

Cumhuriyet'in ilk yıllarında EEMGM tarafından koruma çalışmalarının yürütülmesi sürecinde medrese türündeki yapıların çoğunluğuna kültürel bir işlev yüklenerek kullanılmasının amaçlandığı görülmektedir. Müze olarak kullanıma uygun fiziksel durumları olan yapıların onarımlarına öncelik verildiği söylenebilir. Henüz Türkiye genelinde birkaç anıtsal yapının restorasyonunun yapıldığı tarihlerde, müze olarak kullanılan Sivas Gök Medrese'de basit onarımın yapılmıştır (Çizelge 5.2)[398].

Çizelge 5.2 : Yıllara göre yapılan EEMGM'nin yaptığı onarımlar.

Yıl	Toplam	İstanbul	Anadolu	Onarım gören yapılar
1928	1		1	Bursa Yeşil Medrese
1929	1		1	Bursa Yeşil Medrese
1930	1		1	**Erzurum Çifte Minareli Medrese**
1933	7	3	4	Tokat Ali Tusi Türbesi, Denizli Han Ankara Mahmut Paşa Bedesteni, İzmir Selçuk İsa Bey Camii
1934	14	6	8	Amasya Halifet Gazi Türbesi, **Bimarhane (İstimlak)** Ankara Kalesi Niğde Ahi Eyüp Türbesi, Niğde Aksaray Bir Selçuk Eseri, **Sivas Gök Medrese** Konya Sırçalı Medrese
1935	14	5	9	Bir önceki yıl onarım devam
1936	12	8	4	Bursa Yeşil Medrese ve Yeşil Türbe Karaman Nefise Sultan Medresesi Aydın Güvercinada Kalesi
1937	6	3	3	Erzurum Çifte Minareli Medrese, Bursa Muradiye Medresesi, Ankara Mahmut Paşa Bedesteni
1938	9	3	6	Sivas Şifaiye Medresesi ve Güdük Minare (istimlak)

[398] Çizelge Çal (1990)'ın listelerinden derlenerek oluşturulmuştur.

Aynı tarihlerde aynı şehirde bulunan Buruciye Medresesi'nin acil onarım gerektiren harap durumuna rağmen herhangi bir müdahalede bulunulmadığı tespit edilmiştir.

Bu yaklaşımın ilerleyen yıllarda EEMGM'nün bir nevi onarım programını da düzenleme kriteri haline geldiği görülmektedir (Çizelge 5.3). Dolayısıyla müze binası olarak kullanılması planlanan yapıların onarımları öne alınmıştır. Ali Saim Ülgen'in 1948 yılında bana düşen onarımlar adıyla tanımladığı listedeki 20 yapıdan 8'inin müze olarak kullanılan veya kullanılacak olan yapılar olduğu görülmektedir. Bunlardan biri de Amasya Bimarhanesi'dir. Şansız şekilde onarımı yarım kaldıktan sonra yapının tekrar müze olarak kullanımı gündeme gelmiş ve onarımı tamamlanmak istenmiştir. Ancak planlanan müze kurgusunun Kayseri Çifte Medrese için uygulanma kararı alınınca, dolaylı olarak Amasya Bimarhanesi'nin onarımı da yıllar sonraya ötelenmiştir. Benzer şekilde kent müzelerinin yapım aşamalarında geçici olarak sergi alanları olarak faydalanılmak istenen anıtsal yapılar da bu imtiyazdan yararlanmıştır. Bu duruma örnek yapılardan Amasya Gökmedrese Camii'nin de 1955'de onarımına başlanılmış ve onarım sonrası Amasya Müze Binası olarak kullanılmıştır. Ancak bu durum korumanın amaçtan araca dönüşen bir eylem olarak algılanmasını akla getirirken bir yandan da her anıtsal yapının müze olarak kullanılmasının olanaksızlığını da göstermektedir.

Çizelge 5.3 : Müze olarak kullanılan Orta Çağ anıtsal yapıları.

Şehir	Yapının Adı	Yapım tarihi	Müze olarak kullanımın başladığı tarih
Konya	İnce Minareli Medrese	1265	1956- Taş ve Ahşap Eserleri Müzesi
Konya	Karatay Medresesi	1251	1955- Çini Eserler Müzesi
Sivas	**Gök Medrese**	1271	1926- Sivas Müze Müdürlüğü
Sivas	**Buruciye Medresesi**	1271	1967- Sivas Taş Eserler Müzesi
Akşehir	Taş Medrese	1250	1945- Arkeoloji Müzesi
Erzurum	Yakutiye Medresesi	1310	1944-Erzurum Müzesi
Kayseri	Çifte Medrese	1205	1980-Tıp Tarihi Müzesi
Amasya	**Bimarhane**	1308	1948'de Müze olarak kullanımı planlanması 2011- Sabuncuoğlu Tıp Ve Cerrahi Tarihi Müzesi

Onarımlara yönelik hazırlanan projeler

İncelenen örnekler için hazırlanan projeler her ne kadar günümüzde beklenen niteliklerde olmasa da bu çalışmaların belgesel değeri önemlidir. Şekil 5.12'de görüldüğü üzere bazı yapıların çok daha erken tarihli çalışmaları bulunmasına rağmen bazılarının 20. yüzyıl ortasında ilk belgeleme çalışmaları yapılabilmiştir. Bu durum, ülkemiz koruma örgütün yürüttüğü çalışmalarla doğrudan ilgilidir. Eğer bir yapı EEMGM ya da VGM'nin öngördüğü bir çalışmada yer almışsa bu kapsamda projesi de hazırlanmıştır. İlk etapta projesi hazırlanamışsa da Albert Gabriel'in çizimleri bu kapsamda yol gösterici oluşmuştur.

Şekil 5.12 : Kronolojik olarak örnek yapıların onarımına yönelik hazırlanan projelerin kıyaslanması.

Gabriel'in çalışmaları arasında yer almayan Cacabey Medresesi'nin rölöve çizimleri 1941'de Ali Saim Ülgen tarafından hazırlanmıştır. Plan, kesit ve ön cepheden oluşan çizimlerin idealize edildiği söylenebilir. Amasya Gökmedrese Camii'ne ait herhangi bir çizim ilgili arşivlerde bulunmamıştır. Bu yapının onarımında gerekli duyulmuşsa da Gabriel'in çizimlerinden faydalanıldığı düşünülmektedir. Benzer şekilde Amasya Bimarhanesi ile ilgili olarak yalnız Gabriel'in çizimleri bulunmaktadır. Ayrıca Ülgen'in uygulamayı yürütürken basit el çizimleri yaptığı görülmektedir. Yapının yalnız rölövesinin değil, restitüsyonun da olmamasının yapının onarımının yarım kalmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Buruciye Medresesi'nin ise Mahmut Akok tarafından çalışılmış olmasının bir şansı olarak hem dönemine özgü çizimleri hem de ayrıntılı raporu bulunmaktadır. Ayrıca basit olsa da bir lejant kullanılarak müdahaleleri yapı üzerinde işaretlenmesi, analitik olarak değelerdirildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Örnek yapılar arasında en erken tarihli çizim Sivas Gök Medrese için Sedat Çetintaş tarafından hazırlanmıştır. Sedat Çetintaş'ın 1937 tarihli hem yapının uygulama öncesi mevcut durumunu hem yaptığı temizlik çalışmaları sonrası yapının durumunu hem de restorasyonu için öngördüğü müdahaleleri gösteren planları dönemi bağlamında kapsamlı çalışmalardır. Bu tarihlerde doğrudan bir anıtın koruma müdahalesine yönelik hazırlanmış bir proje çalışması yok denecek kadar azdır. Sivas Gök Medrese'nin Alpay Özdural tarafından hazırlanan 1968 tarihli projeleri de bu bağlamda yapının koruma tarihindeki diğer bir önemli gelişmedir. Projelerle ilgili araştırmalar göz önünde tutulduğunda ilk defa bir yapının analitik olarak değerlendirildiği ve müdahale kararlarının verildiği bir projeye rastlanılmıştır.

Restorasyon uygulamaları

Tez kapsamında belirlenen kronolojik süreçte 1951-71 yılları arasındaki dönem Türkiye koruma tarihinin en yoğun süreçlerinden biridir. GEEAYK'ın kurulması ile başlayan bu dönemde Amasya Bimarhanesi, Amasya Gökmedrese Camii, Cacabey Medresesi ve Buruciye Medresesi'nin kapsamlı onarımları yapılırken Sivas Gök Medrese için de proje hazırlanmıştır. Sivas Çifte Minareli Medrese'de farklı olarak yapının kendine özgü durumundan ötürü bu dönemde yapıda araştırma kazısı yürütülmüştür.

Ancak onarımlarda yapılan müdahaleler incelendiğinde yapının onarımının yapıldığını söylemenin, yapının korunmuşluk durumunu iyileştirdiği anlamına gelmemektedir. Yapılardan uzun süre bakımsız kalanlar ile yıkıcı etkisi olan depremlerden zarar görenlerde ağır müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Yeniden yapıma varan tamamlama uygulamaları, onarımların ortak noktası olmaktadır. Özellikle yapıların giriş cephelerinde büyük oranda yeni taş uygulamaları yapılmıştır. Bu tür uygulamaların çimento esaslı harçlar kullanılarak yapıldığı unutulmamalıdır.

20. yüzyıl sonlarına kadar bir yapının onarımına yönelik ayrılan bütçenin belirleyici rolü, incelenen tüm örneklerin onarım süreçlerinde etkili olduğu görülmektedir. Amasya Bimarhanesi konuyla ilgili akla gelen ilk örnek olmaktadır. Yapının onarım sürecinde işveren ve müteahhit arasında parasal sorunlar karşılıklı memnuniyetsizlik oluşturmuş hatta işin yarım bırakılmasına neden olmuştur. Amasya Gökmedrese Camii'nin onarımında yapının bir parçası olan türbe kısmına ve yapının önünde bulunan Torumtay Türbesi'nin onarımları bütüncül olarak ele alınmamış, farklı tarihlerde müdahaleler yapılabilmiştir. Hatta cami bölümü ile türbe bölümünün

onarım tarihleri arasında yaklaşık yirmi beş senedir. Sivas Gök Medrese'nin Alpay Özdural tarafından hazırlanmış projesi bu tarihlerde hazırlanan diğer projelere kıyasla koruma müdahale ve teknikleri içermesi bağlamında daha nitelikli olmasına karşın, bu projenin uygulanamasının arkasında yine dönemin bütçe sorunları yatmaktadır.

Yapıların çoğunun ilk kapsamlı restorasyonlarının altında Ali Saim Ülgen imzası bulunmaktadır. Amasya Bimarhanesi, Amasya Gökmedrese Camii, Cacabey Medresesi Buruciye Medresesi'nin uygulamalarında Ali Saim Ülgen'e ait raporlar bulunmaktadır. Bunlardan Amasya Bimarhanesi'nin uygulaması EEMGM tarafından yürütülmüştür. Diğerlerinden daha erken bir vakitte yapılan bu onarımda Ali Saim Ülgen henüz VGM'ye geçmemiştir. Diğerlerine kıyasla daha erken deneyimleri arasında olan bimarhanenin onarımı bu yönüyle değerlendirildiğinde Ülgen'in koruma teknik ve anlayışında büyük farklılık olmadığı söylenebilir. Buna karşın taçkapısında bezemeleri tekrar etmek istemesi de dikkat çekicidir. Yine de diğer yapılarda olduğu gibi yapının eksik taşları olan taçkapının tamamlanması işi, revak kemerlerinde söküp yeniden yapım işi, yeni taş kaplama işleri her yapıda olduğu gibi bimarhane için de yapılmış uygulamalardır. Üst örtüsüne ilişkin nasıl bir düzenleme yapacağı onarımın yarım kalmasından dolayı tam olarak bilinmese de Cacabey ve Buruciye Medreselerine benzer bir uygulama yapmayı planladığı düşünülebilir. Bu iki yapının toprak dam örtüleri kaldırılmış, çimento esaslı harç kullanılarak taş kaplamalar yapılmıştır. Hatta Cacabey Medresesi'nin üst örtüsünde onarım öncesi durumuna göre farklı üst örtüsü şekillerinin oluşturulması, daha radikal bir değişim olarak yorumlanabilir. Ülgen'in yapıdan gelen izler doğrultusunda mı yoksa bir varsayım olarak mı bu müdahaleyi yaptığı tespit edilememektedir. Uygulamadaki detayların yapıdan gelen izler doğrultusunda yapılıp yapılmadığı bilinmemekle beraber özgün detayların kaybedilmiş olması bu dönem onarımlarının başka bir sorunudur. Tüm bu belirsizlikler bu tarihlerde yapılan onarımların bilimsel verilerden uzak yapıldığının bir göstergesidir.

Cacabey Medresesi'nin onarımında üzerinde durulması gereken müdahalelerden biri de okülüs kubbesinin açıklığının kapatılma şekliyle ilgilidir. 20. yüzyıldaki uygulamalarda kapalı avlulu plan tipindeki yapıların okülüs kubbelerine bakıldığında farklı şekilde kapatma şekilleri uygulandığı görülmektedir. Konya'daki örneklerde 1970'lere kadar Mahmut Akok'un yürüttüğü onarımlarda, Osmanlı Dönemi'nde

yapılmış olan ahşap fenerler korunurken, Kırşehir Cacabey Medresesi'nin 1960'lardaki Ali Saim Ülgen onarımında fener kaldırılıp yerine çağdaş olarak tanımlanabilecek saydam malzeme ile örtüldüğü görülmektedir. Mahmut Akok'un fenerleri bir dönem eki olarak gördüğünden korumak isteyip istemediği bilinmemektedir. Ancak medresenin yeni işlevinin gereği olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu müdahaleler, yapının özgünlük değerlerinden birtakım fedakarlıkta bulunulması veyahut kaybedilmesi olasılığını taşımaktadır.

Amasya Gökmedrese Camii'nin üst örtüsündeki değişim ise diğer yapılara göre farklıdır. Her ne kadar 17. yüzyılda kurşun kaplamalı olduğu bilinse de yapının özgün üst örtü kaplamasının kurşun olmadığı aşikardır. Ülgen, onarım raporunda yapının üst örtü kaplamasında bakır gördüğünden onarımında da bakır kaplanmasını planladığını yazmıştır. Aslında bu tercihi, kendisinin özgün malzeme ile onarım yapılması söylemleri ile pek de bağdaşmamaktadır.

İlginç bir başka nokta da onarımın bakır kaplama şeklinde yapılamamasıdır. Bunun yerine İstanbul'daki birçok anıtsal yapı örneğinde görüldüğü gibi kurşun görünümlü şap yapılmıştır. İstanbul Fatih Medreselerinin kubbe kurşunlarının hırsızlık tecavüzüne uğraması çıkış noktası ile GEEAYK tarafından "tecritli çimento şap" yapılmasının uygun bulunduğu ilke kararının Anadolu'da bir Orta Çağ anıtsal yapısında uygulanması önemlidir. Yapının sonraki yıllarda alınan koruma kararlarına bakıldığında bakır kaplaması yapıyla özdeşletirilmiş olmasından olacak ki yapının onarımlarında bakır kaplanması istemi birçok defa gündeme gelmiştir. Hatta 2006'da hazırlanan projesinde de yine yapının bakır kaplanması önerilmiştir.

Fiziksel bütünlüğünü kaybetmiş olan Sivas Çifte Minareli Medrese'nin koruma süreci alınan müdahale kararlarının türü ve kapsamı bağlamında diğer yapılara göre daha farklı ilerleyiş sergilemektedir. Yapının yalnız ön cephesinin kalmasından dolayı yapılan müdahaleler hep basit onarım olarak gerçekleştirilmiştir. Haluk Karamağaralı tarafından yapılan araştırma kazısı ile birlikte koruma gündeminde yapıdan daha sık bahsedilir olmuştur. Ayrıca yapı üzerine konumlanan 19. yüzyıl okul yapısının yıkılması da vurgulanması gereken bir durumdur. Eğer okul yapısı Sivas Çifte Minareli Medrese'nin kalıntıları üzerinde olmasaydı günümüzde kültür varlığı olarak tescili yapılmış bir yapı olarak mevcut olacaktı. Ancak Orta Çağ anıtsal yapılarından çifte minareli olması sebebiyle de ayrı bir önemi olan Sivas'taki bu önemli medresenin kalıntılarına ulaşmak için kazı yapılarak mimarlık tarihi adına

önemli katkı sağlanması öncelikli olmuştur. Bu önemli katkıya rağmen Sivas Çifte Minareli Medrese'nin onarım tarihi de diğer örneklerde olduğu gibi korumayı olumsuz etkileyen şartlar altındadır. Planlanmasına rağmen yapının kalıntılarının arkeolojik bir alan olarak değerlendirilmesi mümkün olmamıştır. Müdahale göremediği her sene açıkta kalan kalıntılarda kayıplar artmıştır.

20. yüzyıl sonunda yapıların durumu

Herhangi bir yapı nitelikli bir restorasyon görse de belirli bir zaman sonra bakımının yapılması gereklidir. Ancak yapıların ilk kapsamlı restorasyonlarından sonra alınan koruma kararlarına bakıldığında bakım ihtiyacı oluştuğundan değil geçirdikleri restorasyonun olumsuz yönlerinden dolayı yeniden müdahale etme gereksinimi ortaya çıktığı görülmektedir.

Amasya Gökmedrese Camii'nin yapıya bitişik türbe mekanı ve önünde konumlanmış olan türbeye müdahale edilmeden yapılan 1960'lardaki onarımı sonrası, türbeler için uygulama yapılması şart olmuştur. Ayrıca yapının üst örtüsünün beton şapla kaplanmasından dolayı yapıdaki nem sorunlarına acil çözüm bulunması gerekmiştir. Yapının türbe kısımları ile bütüncül olarak ele alınmaması projelerine de yansımıştır. Amasya Bimarhanesi bu kapsamda değerlendirildiğinde zaten yapının 1948'de başlayan onarımının yarım bırakılması başlıca sorundur. Yapının fiziksel bir mekan olarak kullanılmasına olanak yoktur. Birtakım basit temizlik uygulamaları gördüğü kayıtlarda yer alsa da yapının acil ihtiyacı olan kapsamlı onarımına 1991 yılında başlanabilmiştir. Yarım kalan işlerin bitirilmesine yönelik yapılan uygulamalar arasında taçkapıdaki tamamlama "hiç yapılmasaydı" yorumunu akla getirmektedir. Orta Çağ anıtsal yapıları arasında taçkapısındaki bezeme düzeni ile farklılaşan Amasya Bimarhanesi'nin restorasyonundaki işçilik kalitesi ve malzeme seçimi düşündürücü olup, bu işin işveren tarafından nasıl kabul gördüğü ayrı bir tartışma konusudur.

Cacabey Medresesi'nin 20. yüzyıl ortasında yapılan onarımında yapının büyük bölümünde çimento esaslı malzeme ile yapılan müdahaleler ilerleyen yıllarda yeni sorunları ortaya çıkarmıştır. Ayrıca yapının bulunduğu konumdan dolayı zemin suyuyla ilgili sorunlar yaşadığı görülmektedir. Ancak bu sorunların çözümüne yönelik müdahaleler iç mekanda yenilenen sıva kaplamaları ve yapıyı çevreleyen zemin kotunun düşürülmesi şeklinde olmuştur. Bu müdahaleler yetersiz kalmıştır.

Sivas Buruciye Medresesi de ağır müdahaleler görmüş anıtlardan birisidir. Cacabey Medresesi'nde olduğu gibi yapının bünyesindeki yoğun çimento esaslı malzeme kullanımı yapı için ciddi tehdit oluşturmaya başlamıştır. Benzer şekilde zeminde suyun drene edilmesine yönelik uygulamalar hedeflenmiştir. Ancak bu istekler projesiz kurul gündemine geldiğinden projeleri hazırlanana kadar uygulamaya geçilememiştir. Hazırlanan çizimlerde Mahmut Akok'un 1956 tarihli çizimleri kullanılarak yapıldığı görülmektedir. Bu durumda projenin yalnız kurul onayını almayı sağlayan bir şart olarak algılandığının göstergesidir.

Tarihsel süreçte korunmuşluk durumu diğer yapılara göre daha iyi düzeyde olmasına rağmen, 20. yüzyıl sonunda olumsuz yönde değişim yaşayan yapılardan biri Sivas Gök Medrese'dir. 1960'ların sonunda Alpay Özdural'ın hazırladığı restorasyon projelerinin hayata geçirilmemiş olması yapının kötü sonunun başlangıcı olmuştur. Her ne kadar iyi niyetli olarak yapıldığı kabul edilen araştırma kazısı ve sonrasındaki birtakım basit onarımlar yapılsa da bunlar yapının yararına olmamıştır.

5.2.2 21. yüzyılın ilk onarımları

İncelenen örneklerin 2000'lerden sonra projeleri hazırlatılmıştır. Bu dönem aralığında iki önemli değişim vardır. Artık Vakıflar hizmet alımı yaparak proje hazırlatmakta ve projelerde 660 sayılı ilke kararına göre proje hazırlama esaslarının uygulanmaktadır.

Birçok yapının projesi hazırlanmış olmasına rağmen Vakıflar Yatırım Programı'na giremediği için uygulamalarının başlatılamadığı görülmektedir. Projeleri üzerinden nerdeyse on sene geçmiştir. Amasya Gökmedrese Camii'nin ve Amasya Bimarhanesi'nin projeleri bu duruma örnek olmaktadır.

Gök Medrese ise diğer yapılardan farklı bir süreç geçirmiştir. 1997 yılında İTÜ tarafından başlanan proje çalışmaları, bilimsel bir çalışma niteliğinde olması yönüyle diğer örneklerden farklılaşmaktadır. Ancak projenin uygulanması sürecinde işi alan firmanın iflas ederek işlerin yarım kalması, sonradan gelen firmanın başarısız uygulamalar yapması gibi şanssız durumlardır. Ayrıca yasal bir dayanak olmaksızın yeni bir proje hazırlatıldığı görülmektedir. Koruma yaklaşımı olarak birbirinden farklı iki projenin olması da dikkat çekmektedir. Bu durum, 21. yüzyılda kuramsal olarak koruma sorunu yaşandığını açıkça ortaya koymaktadır. Günümüzde uygulaması devam etmekte olan son projesi, subjektif isteklerin korumanın önüne

geçtiği ve alınan kararların objektif verilere dayanmadığının göstergesidir. Gök Medrese'de yaşananlar yalnız yapı adına değil ülkemiz koruma tarihi adına da bir kayıptır.

Her ne kadar kurul onayı almış olan projelerin iyi veya kötü olarak nitelendirilmesi yakışık alan bir durum olmasa da hazırlanan çoğu projede üzerinde durulması gereken bazı hususlar bulunmaktadır. 660 sayılı ilke kararında belirtildiği üzere proje hazırlama esaslarına göre uygun görülen projelerde Orta Çağ anıtsal yapılarının en önemli örneklerinden olan yapıların detaylı olarak analiz edilmesi ve belgelenmesi beklenmektedir. Sayısal veri olarak da elde edilen bazı projelerin incelenmesi çizimlerin mevcut durumla uyuşmadığı, bunun fotoğraf üzerinden çizim yapılmasından kaynaklandığını göstermektedir. Halbuki bu projeler geçmişten günümüze ilk detaylı belgelemenin yapıldığı veriler olmaktadır. Örneğin Cacabey Medresesi'nin 1940'larda Ali Saim Ülgen tarafından hazırlanan bir plan, bir kesit ve bir cepheden oluşan çizimlerinden sonra ilk defa 2006'da projesi hazırlanmıştır. Amasya Gökmedrese Camii ve Bimarhanesi'nin 1970'lerden sonra hazırlanan çizimleri dönemi bağlamında geçerli olsa da günümüzde hem onarım hem belgelemeye yönelik olmadığı aşikardır. Bu nedenle yapıların 2008 tarihli kurul onaylı projelerinin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Projelerden ilk defa bütüncül olarak yapıların ele alınması, detaylı şekilde analiz edilerek belgelenmesi ve koruma kararlarının üretilmesi beklenmektedir. Ayrıca proje ve raporlarda kullanılan terminolojide ve bilgilendirme ifadelerinde göze çarpan hatalar, bu çalışmaların dayanağı olan yapının mimarlık ve onarım tarihi araştırmasıyla ilgili eksikliklerin göstergesidir. Amasya Bimarhanesi'nin köşe payanlarının adlandırılması "kesme taş sütun", "kesme taş fil ayağı" gibi ifadelerle belirtilmiştir. Cacabey Medresesi'nin 1960'lardaki restorasyonunda yeni taş kaplamaları kasten özgün taş duvar yüzeyinden geride tutulmuştur. Özel bir firma tarafından hazırlanan projesinde bunların yapıdaki statik sorunlardan kaynaklandığı düşünülerek "ayrılma" olarak adlandırılmıştır. Bu hata koruma kurulu tarafından düzelttirilmiştir.

Sadece incelenen örnekler kapsamında değil, günümüzde kültür varlıklarının projelerine ilişkin genel bir sorun, projelerin uygulamaya yönelik hazırlanmamasıdır. Yapıya ilişkin sorunların projede değil uygulamada çözüleceğine ilişkin bir yaklaşımla çini konservasyon ve güçlendirme projelerinin restorasyon projesinden bağımsız hazırlanmasının yanı sıra müdahale paftalarının ve restorasyon proje

kısmında yapının sorunlarına çözüm arayan kararlardan yoksun olduğu, hatta alınan birçok kararın tartışmalı olduğu görülmektedir. Örneğin taşçı işaretlerinin olmasıyla ayrı bir önemi olan Torumtay Türbesi'ne yönelik taş çürütme önerisinde bulunulmuş, Amasya Bimarhanesi'nde herhangi bir statik gerekçe gösterilmeksizin 4x4 cm. demir gergilerin revak gergilerinden geçirilmesi önerilmiş, Cacabey Medresesi'nde taş oyuntuların epoksi ile doldurulması bir müdahale kararı olarak ifade edilmiştir. Koruma kurulunun proje revizyon görüşleriyle düzeltilmeye çalışılan bu müdahale kararlarının karşımıza çıkması, hem Vakıfların hizmet alımı olarak aldığı bu işlerin ihale edilme yöntemiyle hem de koruma kuruluna sunulmadan öncelikle kendilerinin onay vermesi gereken Vakıfların kendi bünyelerinde işin denetimiyle ilişkilenen sorunlardan kaynaklanmaktadır.

Sivas'taki iki örnek yapı Çifte Minareli Medrese ve Buruciye Medresesi'nin koruma kararlarında işlev konusunda dava sürecinin de işlediği birtakım sorunlar yaşandığı görülmektedir. Yapıların kültürel etkinlik yapılması ile başlayan kullanımları kafeterya, çay ocağına dönüşmektedir. Kalıntıları ile günümüze ulaşan Sivas Çifte Minareli Medrese'nin arkeolojik bir alan olarak değerlendirilmesi yerine çay ocağı işletmesi olarak kullanılması daha da vahim bir örnek olmaktadır. Bu işlevin gerekliliği olarak kapalı mekana ihtiyaç duyulmakta buna çözüm olarak estetik kaygıdan yoksun kapalı hacimler oluşturulmaktadır. Bunların da yeterli gelmeyeceği aşikardır. 2007 projesinde yapının rekonstrüksiyonunun yapılmasının istenmesi, bu bakış açısıyla bakıldığında şaşırtıcı gelmemektedir. Açık avluların kapatılması isteklerinin arkasında yine bu yaklaşım yer almaktadır. Bu istekler, korumanın önüne geçen işlevlendirme kararları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bu örneklerin işaret ettiği sorun koruma anlayışının temeline dayanmaktadır. Koruma amaçlı yapılan eylemlerin belirli bir bilimsel dayanağı olmayınca, subjektif tercihlerle kararlar alındığı görülmektedir. Anadolu'nun bu önemli mirasının hassasiyeti yüksek, önceden denemeleri yapılmış ve olumlu sonuçları alınmış müdahale kararlarına ihtiyacı vardır.

6. SONUÇLAR

6.1 Anadolu Orta Çağ Anıtsal Yapılarının Özgünlüğü Üzerine

Anadolu Orta Çağ anıtsal yapılarının geçmişten günümüze onarımları değerlendirildiğinde; onarımların yapıların günümüze ulaşmasındaki katkısı, yapılarda bir takım değişimler yaşattığı varsayımını da beraberinde getirmektedir. Kuşkusuz 13. yüzyılda inşa edilmiş bir yapının günümüze değişime uğramadan gelmesi mümkün değildir. Doğası gereği, yapının bünyesinde zaman içerisinde değişimler yaşanmıştır. Örneğin; yapının özgün olarak kabul edilen taçkapısındaki bir taş, bir tamir sırasında yenilenmiş olabilir. Veyahut geçirdiği bir deprem sonrası yapının hasar görmüş olabilen bir bölümü yeniden yapılmış olabilir. Herhangi bir afet olmasa da kullanılan malzeme, doğası gereği eskimiş; yenilenme ihtiyacı doğmuş olmalıdır.

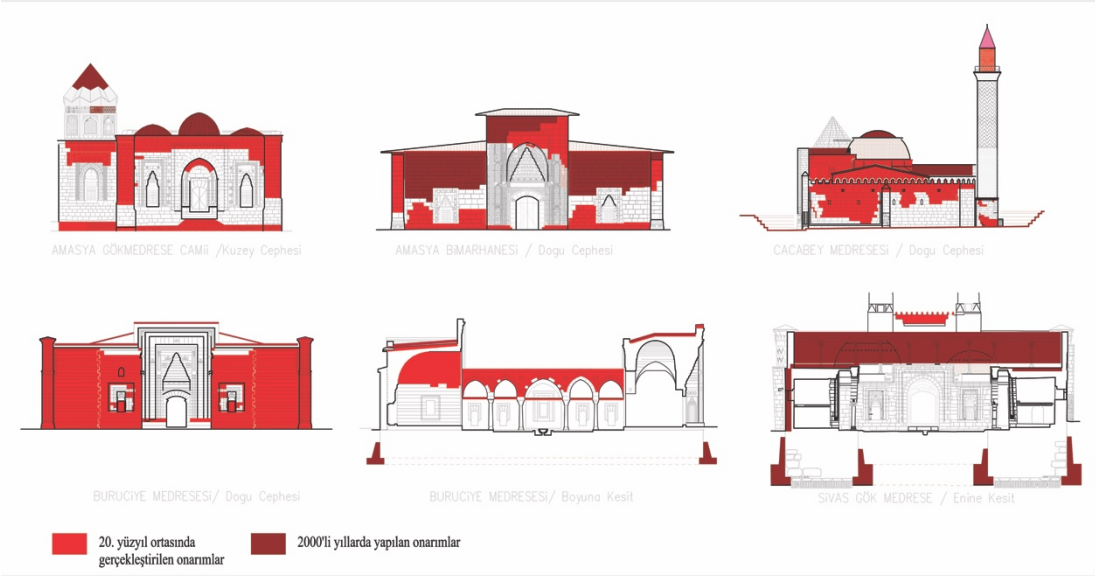
Cumhuriyet ile birlikte miras olarak değerlendirilen yapıların onarım süreçlerine bakıldığında ise 20. yüzyıl ortasında yapılan müdahalelerin çoğunlukla yeniden yapıma varan bütünlemeler şeklinde gerçekleştirildiği söylenebilir. Yapısal bütünlüklerini koruyamadıklarından yeniden işlevlendirerek kullanılmak istenen anıtlara yönelik başka bir alternatif pek mümkün değildir. Onarımlara ilişkin açıklamalardan bu müdahalelerin yapıdan gelen izler doğrultusunda yapıldığı çıkarımı yapılabilir. Yapıların 19. yüzyıldaki mevcut durumlarına göre değişimlerin nitelikli veya niteliksiz olmasına göre bir değerlendirme yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre çoğunlukla yapılan müdahalelerden birisi niteliksiz olduğu kabul edilen eklerin kaldırılmasıdır. Eksik kısımlarında ise yapının özgün tasarım özelliklerine gönderme yapılarak bütünleme yapılmıştır. Ancak referans alınan veriyi yapının ilk yapımıyla ilişkilendirmek de kesin ve kolay değildir.

Tez kapsamında tanımlanan bu süreç içerisinde anıtların gerçeklesen onarım müdahalelerini belirleme konusunda, son yüzyılda yapılan restorasyonlara ilişkin belgeleme çalışmaları bile ne yazık ki yetersiz kalmaktadır. Herhangi bir anıtın hangi

bölümlerine müdahale edildiğinin proje yada rapor olarak dahi bilgisi yoktur veyahut sınırlıdır. Yapılar üzerinde müdahaleleri ayrıştırmak zordur.

Müdahalelerin ve bunların yapı üzerinde oluşturduğu değişimin tespitindeki kaynak zorluğu, yapının özgün yapım tekniği kullanılarak ayırt edilen farklılıklar üzerinden değerlendirme yöntemiyle aşılmaya çalışılmaktadır. Ancak yine kesin bulgulara dayandıralamayan bir durum ortaya çıkmaktadır. Günümüzde konuyla ilgili çalışmalarla halen Orta Çağ anıtsal mimarisi kapsamlı şekilde açıklanamamaktadır. Bu nedenle özgün olarak değerlendirilen verilerin varsayıma dönüşmemesi; bunun için de güvenilir kaynakların olması gereklidir. Yapılan tamir / onarım ile değişimin belgelenmesi bu kapsamdaki önemini tekrar hatırlatmaktadır.

Kaynak sorunu bir kez daha vurgulanarak bir Orta Çağ yapısının görmüş olduğu onarımların analitik olarak tespiti sonucu aşağıdaki şekil ortaya çıkmaktadır.

Şekil 6.1 : Örnek yapıların onarım analizlerinin sonucu (İnan Ocak, 2018).

Görüldüğü üzere yapılar üzerinde iki farklı renk ile belirtilen iki dönem onarımı bulunmaktadır. Bunlardan ilki incelenen örneklerin coğunluğunun 1951-73 yılları arasında gerçekleşen onarımıdır. İkinci renk ise 20. yüzyıl sonu, 21. yüzyıl başında gördükleri ikinci onarım müdahalelerini göstermektedir. İşaretli alanlar, onarımlarda gerçekleştirilen bütünleme, yeniden yapım gibi müdahaleleri ve malzeme değişimlerini temsil etmektedir.

Ortaya çıkan tabloya göre yapıların müdahale görmemiş bir bölümü nerdeyse kalmamıştır. Hatta yapılarda neyin özgün kaldığına ilişkin olumsuz bir algı bile

oluşmaktadır. İlk başta da vurgulandığı üzere 13. yüzyılda inşa edilmiş bir yapının günümüze değişime uğramadan gelmesi mümkün değildir. Hatta daha eski yüzyıllarda yapılan onarımlarına ilişkin veriler olsaydı, bu analizde işaretli olmayan kısımların da taralı olması muhtemeldi. Bu doğal sürece göre anıtlarda ilk yapımına ilişkin özgünlüğü korumanın bu yönüyle imkansız olduğu bile düşünülebilir.

Bu tablo, anıtların özgünlük kavramları üzerine bir kabulü de desteklemektedir. Nara Özgünlük Belgesi'nde belirtilen mirasın özgünlüğü tanımlamasından yola çıkarak bir Orta Çağ anıtsal yapısının özgünlük değerleri sorgulandığında, kuşkusuz bu kavramı doğrudan ilk tasarım özellikleri ile ilişkilendirilecektir. Simgeselliğiyle ön plana çıkan taçkapılar, plan kurgusu ile mimarinin yapısal, malzeme ve işçiliğine göre Orta Çağ mimarisinin genel karakteristik özellikleri tanımlanmaktadır. Çoğunlukla mimarı bilinmese de genel Orta Çağ mimarisi bünyesinde çok çeşitli mimari çözümler, detaylar ve motifler, bu yapıların oluşumu arkasındaki birbirinden farklı ve zengin bir zihinsel birikimin olduğunun işaretleridir. Sıralanan bu özellikler, aynı zamanda yapıların estetik, tarihi ve belge değerinin göstergesidir.

Günümüzdeki koruma ölçütlerine göre yalnız ilk yapımına ilişkin değil, sonradan kazandığı birtakım eklerin de değeri vardır. Bu değer onları, korunmasını gereken bir unsur haline getirmektedir. Başka bir deyişle anıtların tamir veya onarımlar sonucu oluşan değişimleri de birer tarihi belge değeri taşıyabilir. Bu kabul, tespit edilmesi zor olan ilk yapımına ilişkin özgün değerlerin karmaşasını da anlaşılır kılmaktadır.

Bu kabul sayesinde kuramsal olarak üslup birliğinin önüne geçilmektedir. Örneğin bir Anadolu Orta Çağ medresesinin kubbe örtü katmanının ne olduğu tam olarak açıklanamazken, Osmanlı onarımlarında yapılan nitelikli bir kaplama türü, katman olarak değerlendirilebilir. Yapının restorasyonunda da ilk yapımına ilişkin tasarımına dönmek yerine katman değeri referans alınarak müdahale kararı alınabilmektedir. Bu sayede katman değeri de korunmuş olur. Aksi takdirde yapının dönem katmanlarının korunmasındaki her vazgeçiş, koruma yaklaşımını üslüp birliğine yaklaştıran bir adıma dönüşebilmektedir.

İlk başta da vurgulandığı üzere yapının nitelikli eklerinin tespit edilmesi sınırlı kaynaklarla yapılabilmektedir. Halbuki varsayıma dönüşmemesi için güvenilir kaynakların olması gereklidir. Yapıdaki müdahalelerin belgelenmesi yalnız yapının özgün verilerinin tespiti açısından değil, bir sonraki onarımına sağlayacağı katkı

bağlamında da önemlidir. Aksi takdirde karşımıza çıkacak durum Kuban'ın sözleri ile hatırlanmalıdır:

> Bütün görkemini hayal edebilmemize karşın, Orta Çağ mimarisinden günümüze kalanın, birçok hallerde bir iskelet olduğu … Anadolu'da taşoyma bezemelerine harcanan büyük yaratıcı emeği ve taçkapılarda yoğunlaşan simgesel parlaklığı bir yana bırakırsak, özgün yapısının biçimini, ilk düzenini koruyan birkaç türbe ve harap kervansaray dışında, çok az yapı kal(dığı) , … bugüne gelenler de 1950'den sonraki bilimsellikten çok uzak tamirat ortamında, harabelerin sakladığı bilgileri de yok ederek yenilenmişlerdir.[399]

20. yüzyıldaki onarım müdahalelerinin katman değeri

Bir anıtsal yapının geçmiş dönem onarım müdahalelerinin tespit işlemi, restitüsyon aşamasında yapılmaktadır. Günümüzde restorasyonu yapılacak bir yapının mimarlık tarihi araştırması gibi onarım tarihi araştırmasının yapılması da elzem hale gelmiştir. Onarım tarihi araştırmasıyla ilgili yasal bir yaptırım olmamasına rağmen, eskiye tarihlenen söylemlerde de yer alması, bu araştırmaların koruma çalışmaları için önemli bir gereklilik olduğunu göstermektedir.

Restitüsyon araştırması sonucu elde edilen verilerin restorasyon projesinde bir müdahale kararına dönüştüğü, bu kararın da uygulamada gerçekleştiği dikkate alındığında restitüsyon araştırmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle doğru bir onarım yapabilmek için doğru bir yapı onarım kronolojisi bilgisine sahip olunmalıdır.

Tez kapsamında incelenen yapılara bakıldığında yapıların gördükleri onarım müdahalelerin tespiti kadar, nitelikli veyahut niteliksiz olarak değerlendirilmesi de önemlidir. İncelenen yapılarda görüldüğü gibi onarımlardaki detayların yapı üzerinde görülerek, bu izlerden referans alınarak oluşturulduğu düşünülebilir. Ancak 20. yüzyılda yapılan müdahale örneklerinin her ne kadar iyi niyetle yapıldığı kabul edilse de çimento malzemenin kullanımından dolayı nitelikli bir onarım olarak değerlendirilmesi kolay değildir. Günümüzdeki koruma ölçütlerine göre bu tür müdahaleleri, tarihi değeri olan bir 'katman' olarak adlandırılması ve özgün olarak sayılması zordur. Ancak bunları niteliksiz olarak tanımlayıp, yapıdan kaldırılmasına

---

[399] Doğan Kuban'ın bu tespitleri Haziran 2001' notu düşülerek yer verdiği "Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı" adlı kitabın önsözünde yer almaktadır.

yönelik bir koruma kararı olarak tanımlamak da hem uygulama hem de yaklaşım açısından tartışmalı olmaktadır. İncelenen örnekler dikkate alındığında, gördükleri onarımlar sonucu yapının duvar örgüsündeki taşlar arasındaki harçlarda, duvar içindeki hatıllarda, revak kemerleri arasındaki gergilerde, üst örtülerinde hatta tüm üst örtü kaplamasında çimento esaslı malzeme bulunmaktadır. Başka bir deyişle bu onarımlar, günümüz koruma çalışmalarında aranan bir koşul olarak, geri alınabilirlik özelliğine sahip değildir. Yüzeydeki uygulamalar, raspa yapılarak kolayca yapıdan alınabilmektedir. Ancak betonarme yapı elemanları yapının sistemine dahil olmuş ve yapısal davranışı doğrudan etkileyen bir unsur haline gelmiştir. Bu elemanların yapıdan sökülmesi teorik olarak söylense de uygulamada zor ve yapıya zarar verici nitelikte olabilir. Nitekim son yıllardaki restorasyonlarda, anıtların yapısal davranışlarını olumsuz yönde etkileyebileceği dikkate alınarak, çimento esaslı malzemenin kullanıldığı uygulamaların kaldırılmasına yönelik bir müdahale kararı alınmamaktadır. Bu müdahaleler, anıtların 20. yüzyıl onarım gördüğünün görsel bir belgesi olarak varlıklarını devam ettirmektedir.

Ancak günümüzde varlıklarını ‘özgünmüş’ gibi göstererek sürdürmelerine yönelik bir bakış açısı ve bunun uygulama örneklerine tanık olunmaktadır. Revak kemerleri arasından geçen betonarme bir gerginin ahşapla kaplanmasıyla özgün durumun yansıtılacağı düşünülmektedir. İçeriğinde olmamasına karşın görsellikte aranan özgünlük değeri, ülkemiz koruma tarihinde bir dönem tanık olunan ahşap kaplamalı betonarme evlerin yapılışlarını hatırlatmaktadır. Bu tür kararlarda yapının yalnız “ilk tasarımına ait özgün değerlerin” dikkate alındığı anlaşılmaktadır Ahşap kullanılarak yeniden yapılması zor olan bu yapısal elemanların, bir özgünlük arayışı olarak, ahşap kaplanmasının yapısal bir gerekçesi olmadığı aşikardır. Ayrıca işin uygulamasında özgününde ahşap olduğundan, büyük kesitlere sahip olan gergilerin üzerine ahşap kaplamaların gelmesi estetik bir görüntü oluşturmamaktadır.

Bu tür özgünlük arayışı olarak tanımlanabilecek kararların kullanıma yönelik konularda devreye girmediği görülmektedir. Özgün plan kurgusunu koruma niyetinin taşınmadığı bir karar olarak, açık avluların kapatılması istemi bulunmaktadır. Sözde özgünlük arayışı yapılırken, bir taraftan da güçlendirme projelerinde Orta Çağ’ın bu önemli temsilcisi yapıların özgün temel ve alt yapı detayları kaybedilmektedir. Kendi içerisinde tutarsızlıklar olan bu tür projelerde koruma şemsiyesinin yapının bazı yerlerini açıkta bıraktığı görülmektedir.

Halbuki mimari korumada "form-strüktür-malzeme" nin özgünlüğü ve bütünlüğü esastır (Feilden, 2003). Anadolu Orta Çağ anıtsal yapılarının ilk kapsamlı onarımlarında bu verilerden birçoğu kaybedilmiştir. Bu kayıplara, günümüzde sürdürülen restorasyonlarla devam edilmemelidir. Öte yandan, geçmiş dönem onarımları bir dönem eki olarak değerlendirmelidir. Yapılardan ayrıştırılması zor ve yapılsa bile yapıya daha çok zararı olacak olan bu müdahaleler artık katmanlaşmıştır. Bu nedenle koruma yaklaşımı olarak mimari mirasın bu katmanlarla birlikte tüm boyutlarıyla korunması gereklidir. ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'nde belirtiği gibi "tarihi belge niteliği olan izlerin yok olmamasına ve değiştirilmemesine dikkat edilmeli; yapının bütünlüğü korunmalıdır".

Anadolu'daki bu önemli mirasın korunmasında kuramsal yaklaşımın doğru tanımlanmış olması gereklidir. Aksi takdirde doğru bir kurama oturmayan onarımlar en ileri seviyedeki bilgi ve teknolojiye sahip olsa da iyi sonuç elde etmek mümkün olmayacaktır.

Bu yaklaşım doğrultusunda onarım kararların uygulanmadan önce yapının değerlerine etkisinin derecesi ve ölçeğinin tanımlanmış olması gereklidir. Uluslararası koruma ölçütlerine göre bir çıkarım yapıldığında; Orta Çağ anıtsal yapılarının içinde yer aldığı mimari mirasımızın korunması gereken değerler olan tasarım, malzeme, strüktürel ve konum özgünlüğü ile onarım müdahaleleri sonucunda oluşan değişimlerin ya da eklerin birbirleriyle uyumlu olması beklenmektedir. Ayrıca müdahalelerin ekonomik değeri de sorgulanmalıdır. İster ilk yapımına ilişkin bir değer olsun, ister sonradan kazanılmış nitelikli bir değer olsun, günümüze ulaşamamış özgün verilerin yeniden yapılmasına yönelik bir kararda, özgünlük kavramı ile ilişkisi kadar müdahalenin ölçeği ve derecesi de önceden kapsamlı bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Söz konusu olan anıtların nerdeyse bir asırlık bir ömür geçirmiş olmaları, bu sorgunun neden vurgulanması gerektiğinin başlıca nedenidir.

"ICOMOS Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeleri" tüzüğünde belirtildiği gibi geri alınabilirlik kavramına vurgusu hatırlanarak, bu yapıların onarımlarında "dokunun geri dönüşü olmayan bir şekilde değiştirilmesinden kaçınılmalıdır". Günümüzün bilgi ve teknolojisinin gelecekte daha uygun bir onarım tekniği oluşturabileceği unutulmamalıdır. Gelişen teknikler koruma adına olumludur. Ancak tekniğin uygulanması amaç değil, araçtır. Önemli

olan yapılan müdahalelerin yapılara zarar vermemesi, sökülmek istendiğinde kolayca yapıdan alınabilmesidir. Müdahaleler gelecekteki onarımlara engel teşkil etmeyecek kapsamda ve ölçütte olmalıdır. Brandi'nin söylediği gibi çağdaş restorasyon anıtın varlığını sürdürmesini sağlayacak bir müdahale anından ibarettir. Bu nedenle en basit bir müdahale kararının tüm kar zarar hesapları yapılmalıdır. En az müdahale ilkesi doğrultusunda onarımlar, nerdeyse hiç iz bırakmadan geri döndürülebilirlik idealine yakın olmalıdır.

Dünya Mirası adayı olarak Anadolu Selçuklu Dönemi Medreseleri

Anadolu Selçuklu Medreseleri adıyla aralarında tez kapsamında incelenen yapılarında bulunduğu yapılar, ii ve iv numaralı kriterlerle 2014 yılında geçici listeye girmiştir (Şekil 6.2, Çizelge 6.1).[400] Ancak adaylıktan asıl listeye geçişte, bu yapıların Dünya Mirası olması için bazı koşulları sağlaması beklenmektedir. Adaylık yolunda bu yapılara özgü birtakım gereklilikler ortaya çıkmaktadır.

UNESCO Dünya Mirası Koruma Sözleşmesi uygulama rehberine göre, bir anıt veya bir sitin Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilebilmesi için sahip olması gereken evrensel değerleri, tasarım, malzeme, işçilik ve çevresel özellikler bağlamında "özgünlük ve bütünlük kriterleri" olarak belirtilmiştir.

Şekil 6.2 : Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer alan Anadolu Medreseleri.

Adaylık dosyasında belirtildiği üzere 12. ve 13. yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti Dönemi'nde inşa edilmiş olan Anadolu Selçuklu Medreseleri, zarif taş işçiliği, mimari özellikleri ve Anadolu'ya has süsleme şemalarıyla dikkat çekmektedir.[401] Ancak yapıların görmüş oldukları onarımlar ve bu onarımlar sonrasındaki değişimleri dikkate alındığında Dünya Mirası olabilmenin önemli bir ölçütü olan özgün değerlerin bütünüyle korunduğunu söylemek zordur. Aday olan anıtların Dünya Mirası olma yolundaki ilk hedefi, anıtların özgünlüklerinin tüm boyutlarıyla

[400] Url-19.
[401] Url-9.

korunmasıdır. Bu yapıların ayakta olması kafi gelmemeli; sürekli gözlem ve bakımla yapıların varlıklarını sürdürmelerine katkı sağlanmalıdır. Bu nedenle korumadan sorumlu örgütlerin üzerine büyük bir görev ve sorumluluk düşmektedir.

Çizelge 6.1 : Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer alan Anadolu Medreseleri

	Şehir	Yapının Adı	Yapım Tarihi	Kullanım
1	Konya	İnce Minareli Medrese	1265	1956 yılından itibaren Taş ve Ahşap Eserleri Müzesi
2	Konya	Karatay Medresesi	1251	1955'ten beri Çini Eserler Müzesi
3	**Sivas**	**Çifte Minareli Medrese**	1271	Çay ocağı işletmecisi tarafından kullanılmaktadır.
4	**Sivas**	**Gök Medrese**	1271	Günümüzde restorasyon çalışmaları sürmektedir.
5	**Sivas**	**Buruciye Medresesi**	1271	Günümüzde El Sanatları Merkezi olarak kullanılmaktadır.
6	Erzurum	Yakutiye Medresesi	1310	Günümüzde İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılmaktadır.
7	Erzurum	Çifte Minareli Medrese	1290	Günümüzde restorasyon çalışmaları sürmektedir.
8	Kayseri	Sahabiye Medresesi	1267	Günümüzde kitapçılar çarşısı olarak kullanılmaktadır.
9	Kayseri	Çifte Medrese	1205	Günümüzde Tıp Tarihi Müzesi olarak kullanılmaktadır.
10	**Kırşehir**	**Cacabey Medresesi**	1272	19. yüzyılın sonlarında camiye dönüştürülen yapı günümüzde de aynı işlevle kullanılmaktadır.

Yapıların korunmuşluk durumlarının iyi olduğu kabul edilse de Dünya Mirası olarak tanıtılacak bu yapılara yönelik özel bir koruma ve tanıtma çalışması yürütülmesi gerekmektedir. Yapıların mimari ve onarım tarihi bilgileri doğru sunulmalı bunun için de detaylı araştırmalar yapılmalıdır.

Orta Çağ anıtsal yapılarının, yaygın bir durum olarak, mimarından çok banisi ön plandadır. Her yapının mimarı bilinmemektedir. Özgün vakfiye belgesi günümüze ulaşanlarla ilgili detaylı bir tarih bilgisi elde edilebilmektedir. Ancak yapım yılları konusunda dahi net bilgilerin olmadığı yapılar vardır. Eğitim amaçlı kullanımla birlikte bazılarının şifahane olması tıp tarihi bağlamında önemli olup, farklı bir alanda da özellik katmaktadır. Ancak yine farklı bir kullanım olarak rasat amaçlı yapıldığı söylenen Kırşehir Cacabey Medresesi ile ilgili söylemler rivayet niteliğindedir, kesinliği yoktur. Dünya mirası olacak böyle bir adayla ilgili bilgiler

varsayımlarla aktarılmamalıdır. Yazılı ve sözlü anlatımların doğruluğu tespit edilmelidir.

Yeni işlevleri konusunda Dünya Mirası olacak bu yapıların ne tür bir kullanımla sunulacağı da önemlidir. Yapılara uygun işlevler getirilmeli, özgün değerlerinden ödün verilmemelidir. Yeni işlev kararlarının yapılara uygunluğu sorgulanmalıdır. Aday yapıların mevcut kullanımları dikkate alındığında bazılarında işlevler hem yapılarla uyumlu değildir hem de yapılara zarar vermektedir. Bu tür kullanımların önüne geçilmelidir. Günümüzdeki koruma ölçütlerine göre Orta Çağ anıtları için mimari ve arkeolojik koruma ilkelerine göre kullanım önerileri geliştirilmelidir. Venedik Tüzüğü'nün 5. maddesi göz önünde bulundurulmalıdır. Bu yapıların korunmasında toplumsal kazanç elde ederken, yeni işlevlerin gereklilikleri belirli sınırlar dahilinde olmalı; yapıların özgünlüğü ve bütünlüğünü zedelenmemelidir.

Anadolu'nun çeşitli kentlerinde yer alan yapıların hepsi özgün konumlarında varlıklarını sürdürseler de çevreleriyle ilişkileri kopuktur. İstimlaklarla bilinçli olarak çevreleri temizlenmiştir. Günümüzde yapılan çevre düzenleme projeleriyle de büyük meydanların ortasında kalmışlardır. Halbuki Sivas Çifte Minareli Medrese'nin karşısında yer alan Keykavus Şifahanesi, yapıldığı dönemin kentsel kurgusuna ilişkin bir sokak genişliği bilgisini sunmaktadır. Ayrıca yapıların çoğunlukla taçkapılarının kesme taştan ve bezemeli yapılmış olmaları diğer cephelerinde aynı mimari ve bezeme kurgusunun yer almamış olması da yine yapılara bitişik yapılaşmaların göstergesidir. Bu tür bilgiler artık yapıların üzerinde okunan izler şeklinde kalmıştır. Tarihi belgelerden bilinir hale gelen bu tür değişimler sonunda, yapıların çevresel özellikleri de dikkate alınarak, doğru bir aktarımla, kentsel ölçekte varlıklarını sürdürmelidirler. Unutulmamalıdır ki "bir anıt, tanıklık ettiği tarihin ve içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıdır".[402]

1985'ten beri Dünya Miras Listesi'nde yer alan, Orta Çağ anıtsal yapılarının çığır açıcı bir örneği olarak Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası'nın listede yer almasıyla kazandığı prestijin koruma alanında ne düzeyde yarar sağladığının değerlendirilmesi unutulmamalıdır. Anadolu Medreseleri Dünya Mirası olsun veya olmasın, Anadolu'nun kültürel birikiminin, kültürel bir süreklilikle yaşatılması birincil bir amaç olmalıdır. Ayrıca günümüz koruma ölçütlerine göre yapıların özgünlük ve

[402] Venedik Tüzüğü 7. Madde.

bütünlük kriterleri bağlamında adaylıklarının zayıf yönleri olduğu kabul edilmelidir. Bu nedenle bundan sonraki çalışmaların, geçmiş hatalardan ders çıkaran, en küçük hata payını dahi kabul etmeyen bir anlayışta olması gerekmektedir. Uluslararası koruma ölçütlerine uygun, kurumlararası koordinasyonla kendi alanlarında uzmanların biraraya geldiği, katılımlı programlarla yapıların koruma çalışmaları yürütülmelidir.

6.2 Sorunlar ve Öneriler

Kaynaklara erişim

Bu tez çalışmasının hedefleri doğrultusunda incelenen örneklerin onarım tarihi araştırması yapılırken birtakım sorunlarla karşılaşılmıştır. Bu sorunlar, aslında ülkemizdeki koruma süreç ve yaklaşımıyla ilgili olumsuzlukların bir yansımasıdır. Bir anıtın onarım tarihi araştırması yapılabilmesi için en önemli şart, kaynakların elde edilmesidir. Ancak kaynak araştırması konusunda ülkemize özgü sorunlar söz konusudur. Yakın bir geçmiş olmasına rağmen ciddi bir bellek kaybı vardır. Otuz sene önce yapılan bir onarımın kaydı ne Koruma Kurulu ne de Vakıflar Arşivi'nde bulunabilmektedir. Özellikle erken yıllarda korumadan sorumlu iki kurumdan biri olan EEMGM'nün 7044 sayılı kanuna kadar onarımları üstlenmesi daha sonradan bu kurumun görevlerinin Vakıflara devredilmesi ayrıca Müdürlüğün Milli Eğitim Bakanlığı'ndan Kültür ve Turizm Bakanlığı'na devri süreçlerinde önemli miktarda arşiv belgesinin kaybedildiği tespit edilmiştir. Bu dönemin bilinmezlerinin önemli bir özel birikim olan Ali Saim Ülgen'in kişisel arşivinden yararlanılarak açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Ancak bunun da yeterli olmadığı aşikârdır. Arşivlere ciddi düzenlemeler getirilmelidir. Ayrıca farklı kurumların hafızasında yer alan bilgiler bir araya getirilerek ortak bir bellek oluşturulmalıdır.

Kurumlararası koordinasyon

1950'lerden sonra büyük çıkış yapan koruma çalışmalarında önemli aktörlerin emekleri bulunmaktadır. Bu aktörlerin hem akademik kimlikleri hem de korumadan sorumlu örgütlerde önemli görevleri vardır. Bu sayede, aktörlerin kurumlar arasında işbirliğinin oluşmasında etkili olduğu görülmektedir. Günümüzde az olmasına rağmen geçmiş dönemlerde kurumlar arası işbirliği daha yoğun gerçekleşmiştir. Daha ilk koruma çalışmalarının yapıldığı zamanda, çeşitli yasa ve şartnamelerin oluşumu sırasında, yasal olarak kurumların sınırları net olarak ifade edilse de

korumadan sorumlu iki kurum olan Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Vakıflar ortak paydada aynı hedef için çalışmışlardır. İlk defa ODTÜ ile koruma eğitiminin başladığı 1960'lardan sonra akademi ve bürokrasi arasında iletişimin de kuvvetli olduğu görülmektedir. Böyle bir ortamda restorasyon hareketinin tek bir şahıs tarafından yürütülmesinin önüne geçilmiştir. Günümüze yaklaşırken bu tablo iç karartıcı olmaktadır. İletişimsizlik ve birlikteliğin en aza indiği, kararların tek bir şahsın inisiyatifinde olduğu bir dönem yaşanmaktadır. Bu durum, koruma bilincinin bütünüyle kavranamadığına ve bu duruma temellenen toplumsal bir soruna işaret etmektedir.

Korumanın başlıca hedeflerinden biri bu olgunun toplumsal bir etkinlik olması ve etkinliklerde her kesimin yer almasıdır. Bu bağlamda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün büyük bir sorumluluğu bulunmaktadır. Vakıfların öncülüğünde hem korumayla ilgili diğer kurumların hem konunun uzmanların bir araya geldiği; toplumun katılımcı olduğu etkinlikler yürütülmelidir. Ortak projeler hazırlanmalı ve paylaşılmalıdır. Bu bakış açısı ile daha şeffaf bir koruma politikasının yürütülmesi sağlanacaktır. Bu sayede kapalı kutular haline gelen restorasyon şantiyeleri de birer öğrenim merkezi haline dönüşecektir.

Belgeleme ve proje çalışmaları

Günümüzde daha düzenli tutulan arşivlere erişim sağlansa da eldeki proje klasörleri incelendiğinde mevcut belgeleme yöntemlerinin onarım tarihi araştırması yapabilmek için yeterli olmadığı görülmektedir. Özellikle restitüsyon çalışmalarının zengin akademik bilgiler içermesi beklenirken, günümüz koşullarının getirdiği ekonomik ve zamansal kısıtlamaların baskısıyla güvenilir verilere dayanmayan projeler ortaya çıkmaktadır. Restorasyon projelerinde ise müdahale kararlarının yapının sorunlarını çözmeye yönelik olmak yerine belirli koşulları sağlamak için yüzeysel tespitler sonucunda hızlıca alındığı görülmektedir.

Bu aşamada anıtsal yapılarda uygulanan projelendirme yöntemleri de tartışılmalıdır. Her ne kadar geçmişten günümüze proje hazırlama esaslarında yadsınamaz bir gelişme kaydedildiği görülse de çağın gereksinimlerini karşılayamadığı aşikârdır. Projelendirme süreci, uygulamadan önce bitmesi gereken bir iş olarak görülmemelidir. Aksine, uygulamayla projenin iç içe geçtiği bir yöntem oluşturulmalıdır. Yapıda gerçekleştirilecek olan raspa, sondaj ve muhdes eklerden arındırma çalışmalarından sonra yapı müdahaleye açık bir duruma geldiğinde ikinci

bir belgelemenin yapılması şarttır. Birçok yapıda bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkan özgün verilerin kaybolduğu görülmektedir. Bu veriler ışığında restitüsyon projelerinin revize edilmesi ve buna göre yeni müdahale kararlarının tanımlanması gerekmektedir. Bu özgün veriler, yalnız alınacak müdahale kararlarına yönelik değil sonraki koruma ve bakım çalışmaları için de hayati önem taşımaktadır. Bu amaçla olmasa da hakedişlerin alınabilmesi için hazırlanan ataşmanlar gibi yapıya yapılan her müdahalenin belgelenmesi gerekmektedir. Restorasyon sırasında müdahalelerin belgelenmesi, çağdaş restorasyon ilkelerinin başında gelmektedir. Her müdahalenin detaylı çizimleri yapılarak, öncesinde ve sonrasında fotoğrafları çekilerek arşivlenmelidir. Kurum arşivlerinde yer alan projelerle birlikte bu belgelere de erişim sağlanabilmelidir. Amasya Bimarhanesi taçkapısının tamamlanması konusundaki bilinmezliklerin Ali Saim Ülgen Arşivi'nde bulunan bir hakediş raporu sayesinde açıklığa kavuşturulması, bu bilgilerin gerekliliğine iyi bir örnektir.

İlk bakışta detaylı belgelemenin kurumlara ve yüklenicilere külfet getireceği düşünülse de gelişen teknolojinin sağladığı imkânlarla birlikte çalışmalar kolay ve hızlı yapılabilir. Tez kapsamında incelenen Orta Çağ anıtsal yapıları düşünüldüğünde özgün değerlerini daha fazla kaybetmeye tahammülü kalmayan bu miras, böylesine titiz bir çalışmayı hak etmektedir.

Projelerle ilgili yaşanan başka bir sorun da restorasyon projelerinden bağımsız olarak hazırlanan konservasyon, tesisat ve güçlendirme projeleridir. Hatta çoğunlukla işlev kararı restorasyon tamamlandıktan sonra verildiği için işlevlendirmeye yönelik hazırlanan projeler de restorasyondan kopuk olmaktadır. Koruma çalışmalarını doğrudan etkileyen bu projelerin koordinasyon içinde yapılması ve yürütülmesi önemlidir.

Belgeleme ve proje çalışmaları kapsamında Anadolu Orta Çağ Anıtsal yapıları özelinde yapılacak en önemli çalışmalardan biri de taşçı işaretlerine yönelik ortak bir data oluşturulmasıdır. Bu yapıların sanat ve mimarlık tarihi açısından önemi tartışmasız bilinmektedir. Ancak taşçı işaretleri konusunda akademik alanda detaylı çalışmalar bulunmasına rağmen, bütüncül olarak belgeleme çalışması ihtiyacı vardır. Özellikle korumadan sorumlu kurumların da yer aldığı ortak bir proje ile taşçı işaretlerinin belgelenmesi ve verilerin paylaşılması gerekmektedir. Geçtiğimiz yıllarda sadece Anadolu Orta Çağ anıtsal yapılarını değil, tüm kültür varlıklarımızın envanterlerinin TÜBİTAK işbirliği ile internet erişiminin de sağlandığı bir proje

çalışması gerçekleştirilmiştir. Ancak birçok kurumun kendi arşivlerinde yer alan bilgileri paylaşmasıyla oluşturulan bu önemli proje tamamlanamamıştır. Hâlbuki bu tür projeler kültür varlıklarımız için önemli bir veri tabanı olacaktır. Anadolu'nun bu önemli mirasının sayısal verilerini elde edilmesini; taşçı işaretleri gibi özel araştırma konularıyla da yapıların en küçük detayına varana kadar belgelenmesini sağlayacaktır. Ayrıca kurumlararası iletişimi artırarak ortak üretimlere öncü olacaktır.

Yeniden işlevlendirme

Kuşkusuz kültür varlıklarının korunmasında en önemli konulardan biri, yeniden işlevlendirmedir. Yeni işlevler vermek; kullanıcı faktörü ile yapının kullanılmasını bakılmasını bu sayede korunmasını amaçlanmaktadır. Ancak tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmelerinde asıl amaçtan sapıldığı, amacın korumak değil; kullanmak olduğu görülmektedir. Kullanım kararları, korumanın önüne geçmektedir.

İşlevlendirme konusuyla ilgili olarak tez kapsamında incelenen yapılar özelinde bakıldığında yapıların özgün mimari karakterine uygun olmayan ve yapıya ağır müdahaleler gerektiren işlevlerin yüklendiği görülmektedir. Bu yapıların kaldırabileceği işlevler seçilmesi yerine seçilen işlevlere göre yapılar dönüştürülmek istenmektedir. Yeni işlev kararı verilirken, bu değerli Orta Çağ mirası, korunması gerekli kültür varlığı olmaktan ziyade salt fiziksel mekânlar olarak değerlendirilmektedir. Nitekim medrese avlularının kapatılması ya da kalıntı halindeki bir medresenin rekonstrüksiyonun yapılması istemi de bu zihniyetin bir sonucudur. Verilen işlevlerde gerekli olan donatı ve standartların hepsinin karşılanamayacağı unutulmadan mekân kullanımlarının çözülmesi gereklidir. Aksi takdirde hücrelerin birçoğu kullanılmadan yazın açık avlusu ve eyvanların kafe işlevinde olup kışın ise bütünüyle yapı boş kalmaktadır.

İşin veriliş yöntemi

Projelerin restitüsyon ve restorasyon aşamalarında ortaya çıkan sorunların oluşmasında işi yüklenen taraf kadar işi veren, yöneten ve kontrol eden kurumların da sorumluluğu vardır. Projelerde yaşanan olumsuzluklar, işin veriliş yönteminin eksikliklerinden kaynaklanmaktadır. İhale sistemindeki sorunlar hep tartışılan ve çözüm üretilmeye çalışılan bir konudur. Ancak restorasyon ihaleleri özelinde sorunları çözecek yeterli ilerleme kaydedilememiştir. Mevcut ihale sisteminin iki tarafı da olumsuz etkileyen yönleri bulunmaktadır. İşi veren yönünden, işin ehil

kişiler tarafından yapılmaması, beklenen kalitede bir ürünün ortaya çıkmaması gibi sorunlar dile getirilmektedir. Yüklenici tarafından da restorasyonun hem maliyet hem de zaman açısından riskli bir süreç olduğu, tanımlanan programdan ve bütçeden fazla iş yükünün ortaya çıktığı söylenmektedir.

Bu şikâyetler dikkate alınarak mevcut ihale koşulları her iki tarafın yararına olacak şekilde iyileştirilmeli ve yeni ihale yöntemleri geliştirilmelidir. İhalelerdeki başlıca şart, koruma uzmanlarının çalışmalarda yer almasını sağlamaktır. Restorasyon işlerinde ekonomik kazanç öncelik olmamalıdır. Kültür varlığı olan bir yapının koruma çalışmasını yürütülürken iki taraf da toplumsal görev bilincini taşımalıdır. Hatta Anadolu'nun bu önemli anıtsal yapılarının Dünya Mirası adaylığı göz önünde bulundurulduğunda tarafların sorumlulukları evrensel boyuta ulaşmaktadır.

Proje ve uygulama aşamalarının birlikteliği göz önüne alınarak Vakıf proje ihalelerinde uygulama aşamasında müellifliğin son bulmasından kaynaklanan sorunlar giderilmelidir. Ayrıca uygulama aşamasında bulguların belgelenmesi ve restitüsyona esas değerlendirmelerin yapılarak restorasyon kararlarının irdelenmesi de proje işinin bir parçası olarak görülmelidir.

Sürekli bakım

Restorasyonlara ayrılan bütçenin gün geçtikçe artmasıyla birlikte onarımı yapılan yapıların sayıları da artmıştır. Ancak onarımlarda nitelik olarak olması gereken düzey yakalanamamaktadır. Bu durumda iyi bir koruma için sadece ekonomik şartların iyileştirilmesi değil; yasal, teknik, örgütsel alanda da gereklilikler sağlanmalıdır. Sorunların çözümü akademisyenlerin paydaş olduğu ve korumadan sorumlu kurumların ortak çalışmalarıyla yapılabilir. Özellikle anıtsal yapıların korunmasında Vakıflar kurumunun birincil görevi ve sorumluluğu bulunmaktadır. Osmanlı'dan esinlenerek çözümler aranan günümüzde vakıflar kurumunun geçmişine bakıldığında vakfiyelerde geçen yapıdan sorumlu mimarlar olması şartı ya da uzun zaman geçmesi sebebiyle onarıma ihtiyaç duyulması anlamında mürur-i eyyam ve kürur-i a'vam ifadesinin sıkça kullanıldığı vakıf onarım taleplerinden ders çıkarılabilir. Her anıt özelinde bir ilgi ve takibin olmasıyla oluşabilecek sorunların önüne geçilebilecektir. Yapıya büyük bir müdahalede bulunulmadan yapının sürekli bakım yapılırsa hem kalite sağlanacak hem de ağır müdahalelerin olduğu kapsamlı onarımlar yapılmadığından ekonomik olarak da kazanç sağlanacaktır.

6.3 Anadolu Orta Çağ Anıtsal Yapılarının Geleceğine Yönelik Bir İrdeleme

Anadolu Orta Çağ anıtsal yapılarının 20. yüzyıl başından bu yana gerçekleştirilen onarımları üzerinden yapıların özgün durumlarının değerlendirildiği bu tez çalışmasının sonunda, geleceğe yönelik olarak, bu yapıların bulunduğumuz yüzyıl sonunda koruma durumlarına ilişkin bir irdelemenin de sunulması istenmiştir. Bu sorgulama, korumanın tarihsel sürecine ilişkin bir bilgiyi de içermektedir. Geçmiş dönemlere ilişkin sorunlar tarif edilirken "tamirin tahrip edici olduğunu" söylenmesi, günümüzde birçok yapının restorasyonu için de geçerli olan bir yorumdur. Geçmişten günümüze korumaya ilişkin tartışmaların benzer olduğu, tekrar ettiği görülmektedir. Hatta günümüzde tatmin etmesi hiç mümkün olmayan nitelik olarak beklenenin çok altında onarımların yapılması, "bu yolda hiç mi yol alınamadı?"sorusunu beraberinde getirdiği gibi, koruma biliminin doğası gereği yaşanan bir durumu karşımıza çıkarmaktadır. Belki de günümüzde kabul gören mevcut koruma anlayışı gelecekte, geçmişte olduğu gibi aynı eleştiriye maruz kalacaktır. Çünkü bilimsel bir etkinlik olarak koruma anlayışı ve teknikleri, günden güne gelişmektedir. Kuşkusuz koruma alanına ilişkin bilginin ve ilginin olumlu yönde artışı vardır. Koruma konusunda düzeyi belirleyen unsurlardan biri hem para hem de insan olarak kastedilen kaynak meselesidir. Günümüzde artık daha çok restorasyon eğitimi alan kişi vardır. İlgili kurumların korumaya ayrılan bütçelerinde eskiyle kıyaslanmayacak şekilde büyük iyileştirmeler yaşanmıştır. Bu gibi iyileştirmelerin yeterli olmaması koruma mekanizmasının sadece gerekliliklerin olup olmamasıyla değil, birbirleriyle olan etkileşimlerde de gerekli bir düzeyin aranmasıyla alakalıdır. Koruma biliminin de kendi içerisinde bir gelişim yaşadığı ve konunun içerisinde olan herkesin bu gelişimi takip etmesi gerekmektedir. Şimdiden bir elli sene sonra koruma alanında ne gibi sorunlar tartışılacak sorusunu sormak ve ileriye dönük çalışmaları yürütmek gereklidir. Bir Orta Çağ yapısının on yıl sonrasındaki durumu dahi programlanmalıdır. Günün salt şartlarından öte, uzun vadeli planlar dahil edilerek koruma eylemleri gerçekleşmelidir. Bu nedenle yapılacak onarımlarda müdahalelerin geri alınabilirlik özelliğine sahip olması gerektiği bir kere daha vurgulanması gereken bir konudur. Gelecek yıllardaki çalışmalara engel olmayan müdahalelerle bu önemli varlıklar varlığını sürdürmelidir.

İlerleyen yıllarda teknolojik gelişmelerle belgeleme tekniklerinin farklılaşarak başka anlatım tekniklerinin kullanılacağı aşikardır. Bu sayede yapılar kapsamlı ve detaylı

analiz edilebilecektir. Yapının en küçük detayına varana kadar belgelenmiş olması, ileriki yıllarda koruma adına olumlu çalışmalar kapsamında kullanılması temenni edilmektedir. Tez çalışmasındaki örnekler dikkate alındığında belgeleme yapmak kadar ne amaçla kullanıldığının da önemi apaçık ortadadır. Restitüsyon verilerinin rekonstrüksiyona dönüştüğü bu yıllardaki anlayışın daha geç olmadan zararlarının farkına varılması ümit edilmektedir.

Anadolu'nun Selçuklu yüzü, bu yapılardan oluşmaktadır. Tarihi belge niteliği tartışmasız önemli olan bu katman değeri, kentlerin övünülerek anlatılan geçmişleriyle bağlantının neredeyse yalnız anıtsal yapılarla kurulmasıyla kent görünümlerinde yer alır hale gelmiştir. Bu değerin mimari göstergesi olan Orta Çağ yapılarının en basit bir kayba bile tahammülü kalmamıştır. Kuşkusuz yapıların korunmasında, sorumlu kişi yada örgütlerin iyi niyetlerinden aksi bir düşünceleri olmadığı kesindir. Ancak yanlış yapılan her müdahale, yapıların ömürlerinden götürmektedir. Bu nedenle anıtlarımızı koruma eylemleri, iyi niyetli bir çabadan ziyade bilimsel bir etkinliğe dönüşerek gerçekleştirilmelidir. Restorasyonun karşılığı olarak görülen tamirlerin yüzyıllardır yapılıyor olmasının zihinde oluşturduğu kolaylık ve bilinirlikten olacak ki günümüzde restorasyonları hem yapan ve denetleyen taraflarda uzmanlık ön şart olmamakta ve ihale sisteminde yaşanan sorunları karşımıza çıkarmaktadır. Köklü çözüm olarak; evrensel koruma ölçütlerini takip eden ve yaklaşımın yasal, toplumsal ve teknik alanlara yansıtıldığı bir sistemini oluşturulması ve koruma çalışmalarının uzman ekiplerce yürütülmesi, bu yüzyılın sonunda çoktan şart haline gelmiş olmalıdır.

Son olarak bu tez çalışmasının amaçlarına ulaşması bağlamında, doğası gereği değişimin kabul edildiği Orta Çağ anıtsal yapılarının 21. yüzyıl sonunda özgünlükleri üzerine tartışmalarda ilk yapımına ilişkin değerler kadar katman değeri olarak nitelikli onarım müdahalelerinin korunması konusunun yerini alması beklenmektedir. Hayranlık uyandıran taçkapılarını izleyecek olan bilinçli gelecek nesillerin, bu yapıların ayakta kalmasını sağlayan bilimsel restorasyonlarını yad etmesi ümit edilmektedir. .

KAYNAKLAR

Abdizade, H. H. (2007). *Amasya Tarihi, I, II, III,* Amasya Belediyesi Yayınları, Amasya.

Ağır, A. (1991). *Anadolu Selçuklu kapalı medreseleri ve kubbe havuz ilişkisi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ahunbay, Z. (1997). Onarım ve Koruma, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (cilt 3, s. 1368-1374). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

Ahunbay, Z. (2011). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Akar, T. (2009). *The role of vakıf institution in the conservation of vakıf based cultural heritage* (Doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Akar, T. (2010). Tanzimat öncesinde vakıf kurumu ve yapıların korunması, *Vakıflar Dergisi*, *33*, 89-110.

Akın, N. (1993). Osman Hamdi Bey, Asar-ı Atika Nizamnamesi ve Dönemin Koruma Anlayışı Üzerine, *Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu*, (s. 233-239) , İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akın, N. (2006). Koruma Alanının Büyük Kaybı: Cahide Tamer, *Mimarlık*, *328*, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ankara.

Akıncı, N. F. (2001). Türkiye'de Anıt Eserlerin Korunabilirliği Üzerine. İçinde H. Sezgin (Editör), *TAÇ Vakfı'nın 25 yılı Anı Kitabı Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras*, (s. 16-18), İstanbul: TAÇ Vakfı Yayını.

Akçura, N. (1972). Türkiye ve Eski Eserler, *Mimarlık*, *8*, 39-42, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası yayınları.

Akok, M. (1968). Sivas'ta Buruciye Medresesinin Rölövesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, *XV-2*, 5-38.

Akok, M. (1969a). Kayseri'de Tuzhisarı Sultanhanı, Köşk Medrese ve Alaca Mescit diye tanınan üç Selçuklu Mimari Eserin Rölövesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, *XVII-2*, 5-41.

Akok, M. (1969b). Konya'da Alaiddin Köşkü Selçuk Saray ve Köşkleri, *Türk Etnografya Dergisi*, *XI*, 47-73.

Akok, M. (1973). Konya'da üç tarihi ve mimari eser (Altınapa kervansarayı, Hasbey Darülhuffazı ve Selim II. İmareti), *Türk Arkeoloji Dergisi*, *XX-1*, 5–36.

Akok, M. (1977a). Konya-Akşehir'de Taş Medrese Binası ve Restorasyon Çalışmaları, *Türk Etnografya Dergisi*, *XVI*, 5–26.

Akok, M. (1977b). Konya'da Restore Edilme Yoluyla Kurtarılması Düşünülen Üç Selçuklu Eseri. Sırçalı, Karatay ve İnce Minareli Medreselerin Restorasyon Projeleri, *Türk Arkeoloji Dergisi*, *XXIV-1*, 41–69.

Akozan, F. (1977). Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunları, DGSA Y. Mim. Böl. Rölöve ve Restorasyon Kürsüsü Yayını, İstanbul.

Akurgal, E. (1992). Osman Hamdi'den Günümüze Değin Eski Eserler Sorunumuz. *1. Osman Hamdi Bey Kongresi*, 2-5 Ekim 1990, İstanbul: MSGSÜ Yayınları.

Aktaş, A. (1988). *Konya'daki Anadolu Selçuklu dönemi yapılarında malzeme ve teknik* (Yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aktur, H. (2010). *Ali Saim Ülgen Arşivi üzerinden erken Cumhuriyet Dönemi'nin Türk Mimarisine bakışı: Malatya Ulu Camisi örneği* (Yüksek lisans tezi) İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Akyüz, Y. (2008). *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Akgündüz, A. (1994). Eski Hukukumuzda Vakıf Malların Tamiri ve Muhafazası, *Vakıf Haftası Dergisi*, *11*, 115-122.

Akgündüz, A. (1988). *İslâm Hukukunda Ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi,* Ankara: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Akyurt, M. Y. (1946). *Resimli Türk Âbideleri*, TTK Kütüphanesindeki basılmamış nüsha.

Albert Gabriel (1883-1972) Mimar, Arkeolog, Ressam, Gezgin / Architecte, archèologue, artistvoyogeur*, (2006)*. İstanbul: Yapı Kredi yayınları.

Alkan, M. (2006). Tanzimat'tan Sonra Vakıfların İdaresinde Yeniden Yapılanmaya Dair Bir Örnek: Adana Evkaf Müdürlüğü, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, *19*, 13-31.

Alsaç, O. (1984). Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu Üzerine, *Mimarlık*, *201*, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası yayını

Alsaç, Ü. (1992). *Türkiye'de Restorasyon*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Alsaç, Ü. (2001). Korumacılığa Adanmış Bir Yaşam, Mimar Orhan Alsaç'ın özgeçmişi ve etkinlikleri, İçinde H. Sezgin (Editör), *TAÇ Vakfı'nın 25 yılı Anı Kitabı Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras*, (s. 3-11). İstanbul: TAÇ Vakfı Yayını.

Altınyıldız, N. (1998). *Tarihsel çevreyi korumanın Türkiye'ye özgü koşulları (İstanbul 1923-1973)* (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Altun, A. (1971a). *Mardin'de Türk Devri Mimarisi*, İstanbul: Dizgi Baskı.

Altun, A. (1971b). Mardin Ulu Cami ve Çifte Minareler Üzerine Birkaç Not, *Vakıflar Dergisi*, *IX*, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Altun, A. (1988). *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahtarı İçin Bir Özet*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Anıtları Koruma Komisyonu. (1935). *Anıtları Koruma Komisyonunun 1933-1935 Yıllarındaki Çalışmaları, Türkiye Antikiteler Yurdudur*, İstanbul.

Ar, B. (2015). Spolia Usage in Anatolian Rulers: A Comparison of Ideas for Byzantines, Anatolian Seljuqs and Ottomans, *ITU AZ*, *12*, s. 3-12.

Arslanoğlu, İ. A. (1987). Selçuklu Taç Kapıları ve Bazı Anadolu Yapıları Restorasyonlarına Dair, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, *6*, 125-127.

Aslanapa, O. (1989). *Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

ASÜA. TASUDOC0055, Hacıbektaş, Kayseri ve Kırşehir çevresindeki onarım çalışmaları ile ilgili rapor.

ASÜA. TASUDOC0057, Muhtelif camilerle ilgili restorasyon işlerini gösteren tablo.

ASÜA. TASUDOC0062, Anadolu abidelerinin onarımı hakkında rapor.

ASÜA. TASUDOC0123, Anıtlar Şube Müdürlüğünün yapısıyla ilgili yazışma ve notlar.

ASÜA. TASUDOC0439, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü genel durumuyla ilgili rapor.

ASÜA. TASUDOC0443, Bina restorasyonlarına dair resmi yazışmalar.

ASÜA. TASUDOC0444, Bina restorasyonlarına dair resmi yazışmalar.

ASÜA. TASUDOC0485, Bina restorasyonlarına dair resmi yazışmalar.

ASÜA. TASUDOC0655, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu karar suretleri.

ASÜA. TASUDOC0696, Amasya Bimarhanesi Restorasyonuna ait belgeler

ASÜA. TASUDOC0971, Amasya Bimarhanesi malzeme listesi ve bir çizim

ASÜA. TASUDOC0994, Gayrımenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ve Bu Teşekkülün Doğuşunu Hazırlayan Akiller ve Tarihçesi.

ASÜA. TASUDOC1297, Gayrımenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun Kuruluş Çalışmalarına Dair Talimatname.

ASÜA. TASUDOC1322, 1953 yılında yapılacak onarım, rölöve ve tescil işleri.

ASÜA. TASUDOC1353, Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünde Çalışan Y. Mimarlar.

ASÜA. TASUDOCA0060, Gayrımenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Talimatnamesi.

ASÜA. TASUDOCA0355, Tarihi abidelerin restorasyon tekniği

ASÜA. TASUH2717, Amasya Gök Medrese Camii'nin kuzeydoğu duvarına bitişik olan ve yapıya ismini veren kümbet ile kümbetin tuğla örgülü çokgen kasnak kısmı.

ASÜA. TASUH2941001, Sivas Çifte Minareli Medrese Taçkapısı

ASÜA. TASUPAMS198, Darülhadis müderris odaları restitüsyon projesi

Atatürk Kitaplığı (AK). Alb_000117_086, Konya'nın Çifte minareleri, Ankara : Matbuat Umum Müdürlüğü.

Atatürk Kitaplığı (AK). Krt_000369, Souvenir de Konia. Le "Sirtchali Médresse" de Konia, Garabed K. Solakian.

Atatürk Kitaplığı (AK). Krt_000370, Souvenir de Konia. La porte de la Mosquée "Karadayi", Garabed K. Solakian.

Atatürk Kitaplığı (AK). Krt_000494, Souvenir de Konia. La porte de la mosquet d'Indjé minaré, Garabed K. Solakian.

Atatürk Kitaplığı (AK). Krt_001000, Dome du monument. Gueuk-Medresse.

Atatürk Kitaplığı (AK). Krt_011486, Sivas.

Atatürk Kitaplığı (AK). Krt_014267, Amasya. Gökmedrese Türbesi.

Atatürk Kitaplığı (AK). Muhsin Ertuğrul Evrakı, ME_Evr_012494, Sivas'ta Buruciye Medresesi dahili.

Atçeken, Z. (1989). Sultan Alâeddin Camii ve Osmanlılar Zamanında Yapılan Tamirler, *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *3*, 75–88, Konya

Atçeken, Z. (1998). *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ayar, A. R. & Özel, R. O. (2014). *Amasya Fetvaları ve İlk Amasya Şehir Tarihi (Belabilü'r Rasiye fi Riyaz-ı Mesaili-i Amasiyye, Mustafa Vazıh Efendi),* Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.

Aydemir, O. (2015). Bir Kadın Vakıf Mimarı: Cahide Aksel Tamer, *Vakıf Restorasyon Yıllığı, 11*, 36-43.

Aydın, R. (2014). Konya Alâeddin Camisi'nin Korunmasına Yönelik Girişimler (1889–1897). *Turkish Studies*, *9* (10), 33-60.

Aziz Ogan Arşivi (AZO), OGNIST0501901, Sivas fotoğrafları (Buruciye Medresesi, Çifte Minareli).

Aziz Ogan Arşivi (AZO), OGNIST0501902, Amasya fotoğrafları.

Bakırer, Ö. (1973). Vakfiyelerde binaların tamiratı ile ilgili şartlar ve bunlara uyulması. *Vakıflar Dergisi*, *X*, 113-126.

Bakırer, Ö. (1981). *Selçuklu öncesi ve Selçuklu dönemi Anadolu Mimarisinde tuğla kullanımı*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları

Bakırer, Ö. (1985). Onarımlarda Özellikle Mimari Süslemeye Yönelik Tamamlamalar Üzerine Düşünceler, *2. Vakıf Haftası*, (s. 49-64), 3-9 Aralık 1984, Ankara.

Balibeyoğlu, L. (1998). 13. Yüzyılda Kırşehir Nureddin Cacabey ve Ahmet Gülşehrî, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, *6*, s. 115-122.

Baltacı, C. (1976). *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: Enderun Kitabevi

Batur, A. (2004). Geç Osmanlı mimarlığında betonarme yapım tekniği, *2. Ulusal Yapı Malzemesi Kongresi ve Sergisi,* 14-28, İstanbul.

Bayburtluoğlu, Z. (1978). Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni, *Vakıflar Dergisi, 11*, Ankara, 67-106.

Bayburtoğlu, Z. (1993). *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.

Bayburtoğlu, Z. & Madran E. (1981). Anadolu'da 1308 M.Yılına Kadar Gerçekleştirilmiş Türk-İslâm Yapıları Üzerine Sayısal Sınamalar, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler, *II*, 941-949, Ankara.

Bayram, S. (2015). Hayatını Vakıflara Vakfeden, Y. Mimar-Mühendis Prof. Dr. Yılmaz Önge, *Vakıf Restorasyon Yıllığı, 11*, 94- 105.

Bayram S. & Karabacak, A. H. (1981). Sahip Ata Fahrü'd-din Ali'nin Konya İmareti ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri, *Vakıflar Dergisi*, *13*, 13-70, Ankara.

BCA. Fon Kodu: 030.00, Kutu: 18, Gömlek: 1, Sıra: 2.

BCA. Fon Kodu: 030.10, Kutu: 15, Gömlek: 84, Sıra: 1.

BCA. Fon Kodu: 030.10, Kutu: 117, Gömlek: 737, Sıra: 2.

BCA. Fon Kodu: 030.10, Kutu: 213, Gömlek: 445, Sıra: 11.

BCA. Fon Kodu: 030.10, Kutu: 213, Gömlek: 445, Sıra: 12.

BCA. Fon Kodu: 030.10, Kutu: 213, Gömlek: 446, Sıra: 6.

BCA Fon Kodu: 030.10, Kutu: 213, Gömlek: 447, Sıra: 6.

BCA. Fon Kodu: 030.18.01.02, Kutu: 145, Gömlek: 112, Sıra: 12.

BCA. Fon Kodu: 030.18.01.02, Kutu: 156, Gömlek: 14, Sıra: 10.

BCA. Fon Kodu: 030.18.01.02, Kutu: 312, Gömlek: 14, Sıra: 4.

BCA. Fon Kodu: 490.100, Kutu: 1067, Gömlek: 1093, Sıra: 1.

BCA. Fon Kodu: 490.100, Kutu: 2011, Gömlek: 1.

Berki, A. H. (1940). *Vakıflar*, İstanbul: Cihan Kitaphanesi.

Bilecen, G. (1993). Prof. Dr. Yılmaz Önge'nin Biyografisi, *Vakıflar Haftası*, *10*, 301-304.

Bilget, N. B. (1989). *Gök Medrese*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bilget, N. B. (1991). *Sivas'ta Buruciye Medresesi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bilici, Z. K. (1987) 17. Yüzyıla Ait Mahkeme Sicillerindeki Konya-Alaeddin Camii'nde Yapılan Onarımlarla İlgili Kayıtlar, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Cilt: 1, 91–97, Ankara.

Binan, C. (1990). *13. yüzyıl kervansarayları koruma ölçütleri üzerine bir araştırma*. (Doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Binan, C. (2001). Türkiye'de Anıtsal Mimari Mirasın Restorasyonu ve Özgünlüğünün Korunması ile İlgili Riskler, İçinde H. Sezgin (Editör), *TAÇ Vakfı'nın 25 yılı Anı Kitabı Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras*, (s. 109-117). İstanbul: TAÇ Vakfı Yayını.

Binan, C. (2005). Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Mimari Koruma Üzerine Yorumlar, İçinde O. Belli, B. B. Kurtel (Editörler), *60 yaşında Sinan Genim'e Armağan,* (s. 197-208), İstanbul: Ege Yayınları.

Binan, D. (2001). "Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde Taşçı İşaretleri ve Koruma Sorunları", *T.A.Ç. Vakfının 25 Yılı Anı Kitabı Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras*, 119-137.

BOA. Fon Kodu: AE.SMST.II, Dosya: 41, Gömlek: 4032.

BOA. Fon Kodu: BEO, Dosya: 1379, Gömlek: 103409.

BOA. Fon Kodu: BEO. Dosya: 3787, Gömlek: 283952.

BOA. Fon Kodu: C., Dosya: 61, Gömlek: 3026.

BOA. Fon Kodu: C., Dosya: 98, Gömlek: 4888.

BOA. Fon Kodu: C..MF.., Dosya: 34, Gömlek: 16750.

BOA. Fon Kodu: C..MF.., Dosya: 44, Gömlek: 2152.

BOA. Fon Kodu: C..MF.., Dosya: 40, Gömlek: 1972.

BOA. Fon Kodu: C..MF.., Dosya: 121, Gömlek: 60.

BOA. Fon Kodu: C..MF.., Dosya: 146, Gömlek: 7281.

BOA. Fon Kodu: C..SH Dosya: 21, Gömlek: 1033.

BOA. Fon Kodu: C..SH Dosya: 9, Gömlek: 261.

BOA. Fon Kodu: DH. İD.., Dosya: 28, Gömlek: 1.

BOA. Fon Kodu: DH. MUİ, Dosya: 2, Gömlek: 35.

BOA. Fon Kodu: DH. MKT, Dosya: 139, Gömlek: 7.

BOA. Fon Kodu: DH. MKT. Dosya: 508, Gömlek: 44.

BOA. Fon Kodu: DH. MKT. Dosya: 918, Gömlek: 63.

BOA. Fon kodu: DH. MKT. , Dosya: 2349, Gömlek: 2.

BOA. Fon kodu: DH. MKT. , Dosya: 2483, Gömlek: 34.

BOA. Fon kodu: DH. MKT. , Dosya: 2607, Gömlek: 117.

BOA. Fon kodu: HAT, Dosya: 1517, Gömlek: 715.

BOA. Fon kodu: İ. DH.. , Dosya: 640, Gömlek: 44572.

BOA. Fon kodu: İE.TCT, Dosya: 23, Gömlek: 2433.

BOA, Fon kodu: İ..MF.., Dosya: 14, Gömlek: 1326.

BOA, Fon Kodu: İ. Ş.D., Dosya: 8047, Gömlek: 24.

BOA. Fon Kodu: MF. MKT., Dosya: 1064, Gömlek: 86.

BOA. Fon Kodu: MF. MKT., Dosya: 1070, Gömlek: 17.

BOA. Fon Kodu: MF. MKT., Dosya: 1152, Gömlek: 57.

BOA. Fon Kodu: MF. MKT., Dosya: 1173, Gömlek: 56.

BOA. Fon Kodu: MF., Dosya: 58, Gömlek: 2899.

BOA. Fon Kodu: MV, Dosya No: 250, Gömlek: 72.

BOA. Fon Kodu: ŞD., Dosya: 149, Gömlek: 44.

BOA. Fon Kodu: Y. MTV, Dosya: 204, Gömlek: 41.

BOA. Fon Kodu: Y.. PRK. UM, Dosya: 30, Gömlek: 88.

Boleken, Z. (2010). *Anadolu Selçuklu Başkentinde Dini Mimaride Devşirme Malzeme* (Yüksek lisans tezi) Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Can, S. (2007). Son Dönem Osmanlı Mimarlığında Teşkilat Yapısı, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, *12*, 103-112, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Cantay, G. (1992). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifalar*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Cengizkan, A. (2009). Mehmet Nihat Nigisberk'in Katkıları, Evkaf İdaresi ve Mimar Kemalettin, *Mimar Kemalettin ve Çağ, Mimarlık/ Toplumsal Yaşam/ Politika (ed. Ali Cengizkan), s.177-208, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası*.

Çal, H. (1990a). *Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası (2 cilt),* (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çal, H. (1990b). Eski Eserlerimizin İdari Yapısı Hakkında Bir Teklif, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, *9*, 2-8.

Çal, H. (1990c). Türkiye'de Cumhuriyet Devri Taşınmaz Eski Eser Tahribatı ve Sebepleri, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *34*, 353-380, Ankara.

Çal, H. (1997). Osmanlı Devletinde Âsâr-ı Atîka Nizamnâmeleri, *Vakıflar Dergisi*, *26*, 391-400.

Çal, H. (2003). Osmanlı'dan Cumhuriyete Eski Eserler Kanunları, İçinde E. S. Yalçın (Editör), *60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kazım Yaşar Kopraman'a Armağan* (s. 234-270), Ankara: Berikan Yayınları.

Çandar, T. (2003). *Hitit Güneşi Mualla Eyuboğlu Anhegger*, İstanbul: Doğan Kitap.

Çapa, İ. (1994). *Sahip Ata Fahreddin Ali ile Oğulları* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çelebi, E. (2006). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* Haz. S. Ali Kahraman ve Y. Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Çeçener, B. (1984). Taşınmaz Kültür Varlıkları Koruma Uygulaması Yapan Kuruluşlar, *Mimarlık, 202,* Ankara: TMMOB Mimarlar Odası yayını.

Çeçener, B. (1995). Eski Eser'den Taşınmaz Kültür Varlığına Taşınmaz Kültür Varlıkları Mevzuatı, *İstanbul, 13*, 64-66, İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası yayını.

Çelebi, E., Kahraman, S. A., & Dağlı, Y. (2004). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çetintaş, **S.** (1939). Türk Tarih Kurumu Tarafından Sivas Şifahiyesi'nde Yaptırılan Mimari Hafriyat. *Belleten*, *c. 3, 9*, 61-67, Ankara.

Demirel, Ö. (1988). 1788-1808 Tarihlerinde Sivas Şer'iye Sicillerinde Geçen Vakfiyeler, *Vakıflar Dergisi*, *20*, 377-383.

Demirel, Ö. (1997). Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur, Saray, Mahalleler ve Sosyo-Kültürel Eserler, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi, C.XII,* 95-124, İzmir.

Demirel, Ö. (2000). *Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Demirel, Ö. (2003). *Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı Ve Yağmalanması, Cumhuriyetin 80. yılında Sivas Sempozyumu*, 31-38, Sivas.

Demiroğlu, D. & Ölmez, K. (2011). Tarihi Süreç İçerisinde Sivas Kent Meydanı'nın İrdelenmesi, *İnönü Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi, C. 1*.

Denizli, H. (1995). *Sivas: Tarihi ve Anıtları,* Özbelsan Yayınları.

Denknalbant, A. (2010). *Osmanlı öncesi Türk mimarisinde çifte minareli cephelerin gelişimi (Anadolu, İran, Azerbaycan, Hindistan),* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dişli, G., Günel, G., Kılcı, A. (2015). Orhan Cezmi Tuncer İle Vakıflar'da Elli Yıl, *Vakıf Restorasyon Yıllığı, 11*, 56-71.

Durukan, A. (1992). Ortaçağ Türk Mimarisinde Restorasyon Çalışmaları, *IX.Vakıf Haftası Kitabı*, 2-4 Aralık 1991, 197-212, Ankara.

Durukan, İ. (2004). *Türkiye'de gayrimenkul eski eserler ve anıtlar yüksek kurulu sonrası kültür mirası korumasının gelişimi ve uygulama sorunları,* (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Dündar, A. (1999). *Arşivlerdeki plan ve çizimler ışığı altında Osmanlı imar sistemi,* (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Dündar, A., (2001). Osmanlılarda Tamir Süreci, Çeşitleri ve Bazı Selçuklu Yapılarındaki Uygulamalar, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, *C.1*, Konya: Selçuklu Araştırmaları Merkezi.

Dündar, A., (2002). Osmanlı Mimarisinde Vakıf Mimarları, İçinde H. Acun, H. Çal, M. İbrahimgil, G. Tuncel (Editörler), *Prof. Dr. Halûk Karamağaralı Armağanı,* 113-122, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Dündar, A., (2014). Osmanlı Vakıflarında Vakıf Mimarları ve Meremmetçiler, *Vakıf ve Toplum*, *2*, 50-57.

Dündar, A., (2015). Mimari ve Vakıflar Arasındaki İlişkiye Genel Bir Bakış, *Vakıf ve Toplum*, *3*, 46-51.

Eldem, H.E. (1911). Asar-ı Atika: Asar-ı Atika-i Milliyemiz Nasıl Mahvoluyor?, *Şehbal, 36*, s. 226.

Eldem, H.E. (1912). Konya Anıtları, *Şehbal, 59*, s. 212-215.

Eldem, H. E. (1933). *Tarihî Abide ve Eserlerimizi Korumağa Mecburuz*, İstanbul: Devlet Matbaası.

Erder, C. (1971). *Tarihi Çevre Kaygısı* , Ankara: ODTÜ Yayınları.

Erder, C. (1977). Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 3, 2,* 167-190, Ankara.

Erder, C. (1984). Kültür Varlıklarının korunması ve uluslarası uygulamalar, *İstanbul'dan Göreme'ye Kültür Mirasımız (Milliyet Gazetesi eki*, 22), İstanbul.

Erder, C. (2007). *Tarihi Çevre Bilinci,* Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Erdmann, K. (1961). *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, I, Berlin.

Erdoğan, M. (1968). Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri, *Vakıflar Dergisi*, *VII*, 149-205, Ankara.

Erdoğan, Ü. & Eynallı, E. (2015). Mimar Vedat Tek, *Vakıf Restorasyon Yıllığı, 11,* 44-55.

Ergezen, H. R. (1963). Y.Mimar Ali Sami Ülgen 1914 - 1963, *Arkitekt, 311*, 87-88, İstanbul.

Ergin, O. N. (1977). *Türk Maarif Tarihi, I-II*, İstanbul.

Eski Eserler Koruma Encümeni (1940). *1939 Yılı Mesai Raporu,* İstanbul.

Eski Eserler Koruma Encümeni (1943). *1940-41 Yılı Mesai Raporu*, İstanbul.

Eski Eserler Koruma Encümeni (1950). 1949 Yılı Mesai Raporu, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, *99*, 19-25, İstanbul.

Eski Eserler ve Müzeler Birinci Danışma Komisyonu (1945). *Eski Eserler ve Müzeler Birinci Danışma Komisyonu,* 15.02.1945- 23.02.1945.

Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü (1985). *Eski Eserler ve Müzeler Bülteni*, *1-6*, Ankara.

Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü (1945). *1943-44 Yılları Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğünün Genel Durumu*, Ankara.

Feilden, B. M. (2003). *Conservation of Historic Buildings*, Amsterdam: Architectural Press.

Gabriel, A. (1934). *Monuments turcs d'Anatolie tome deuxieme Amasya, Tokat, Sivas*, Libraire des Ecoles françaises d'athenes et de Rome 1, Paris.

Gabriel, A. (1938). Tarihi Türk Abidelerinin Tamiri ve İhyası, *Vakıflar Dergisi*, *1*, 7-15, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı.

Gasco, G. (2010). Bruno Taut and the Program For the Protection of Monuments in Turkey (1937-38)/ Three Case Studies: Ankara, Edirne and Bursa,

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, *27*, 15-36, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Gündüz Küskü, S. (2014). *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Anadolu Selçuklu Geleneği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Gürbüz, A. (1993). *Toprak-vakıf ilişkileri çerçevesinde XVI. yüzyılda Amasya Sancağı* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Hatemi, H. (1985), Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Vakıf, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, *6,* 1657-1678, İstanbul: İletişim Yayınları.

Hersek, C. M. (1993a). Ülkemizde Yapı Ölçeğindeki Restorasyonlarda Tefriş Ve Dekorasyon, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *36* (1-2), 317-321.

Hersek, C. M. (1993b). *Fetihten Osmanlı Dönemine kadar Sivas Kenti anıtları* (Doktora tezi), Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Hersek, C. M. (2001). Sivas'taki Selçuklu Dönemi Medreselerinin Restitüsyon ve Restorasyon Sorunları Üzerine Genel Bir Değerlendirme, *I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi- Bildiriler I (11- 13 Ekim 2000)*, 387-395, Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuk Araştırmaları Merkezi Yayını.

Hızlı, M. (1993). Osmanlı Vakıf Eserlerinin İnşâ, Tamir ve Restorasyonları. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *5* (5), 219-232.

ICOMOS Türkiye, (2013). Mimari Mirası Koruma Bildirgesi, *<http://www.icomos.org.tr>*.

İlhan, N. (2015). Tanıdığım Hürev Tayla, *Vakıf Restorasyon Yıllığı, 11*, 120-129.

İlter, İ. (1978). Restorasyon Uygulamaları Üzerine Düşünceler ve Bir Öneri. *Mimarlık , 52*, 19-20, Ankara.

İlter, İ. (1982). Uygulamacı Sorunları, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, *4*, 9-12, Ankara.

Kahya, Y., Tanyeli, G., & Kuzucular, K. (2001). Sivas Gök Medrese Üzerine Yeni Bir Değerlendirme, *I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi- Bildiriler I (11- 13 Ekim 2000)*, 441-451, Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuk Araştırmaları Merkezi Yayını.

Kahya, Y., Tanyeli, G., & Kuzucular, K. (2002). Architectural Documentation of Gökmedrese Sivas-Turkey. In J.Albertz (Ed.), *Proceedings of the XVIII. International Symposium CIPA 2001, Surveying and Documentation of Historic Buildings - Monuments - Sites. Traditional and Modern Methods*, Potsdam, 18-21.09.2001, Berlin.

Kahya, Y. & Tanyeli, G., (2015). Gök Medrese'nin Acıklı Hikayesi 1997-2014, *Kargir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri VII*, 1-2 Aralık 2015, İstanbul Büyükşehir Belediyesi KUDEB.

Karaduman, H. (2004), Halil Ethem ve Eski Eserlerimizin Korunmasına Yönelik Bir Yaklaşım, *Vakıflar Dergisi*, *28*, 291-306.

Karamağaralı, H. (1971). Erzurum'daki Hatuniye Mderesesi'nin Tarihi ve Bânisi Hakkında Mülâhazalar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi, III*, 209-247.

Karamağaralı, H. (1982). Sahib Ata Camii'nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme" *Rölöve ve Restorasyon Dergisi, 3*, Ankara, s. 49- 75.

Karpuz, H. (1976). *Erzurum'da Türk İslam Yapıları*, Ankara.

Karpuz, H. (2009). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Kavaklı, S.(2011), *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Amasya: Şer'iyye Sicillerine Göre*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kayaoğlu, İ. (1978).Turumtay Vakfiyesi, *Vakıflar Dergisi, 12*, 91-112.

Koçer, H. A. (1991). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.

Konyalı, İ.H. (1974). *Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi*, I-II-III, İstanbul,

Konyalı, İ.H. (1964). *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya.

Konyalı, İ.H. (1960). *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi*, İstanbul.

Koşay, H. Z. (1932). *Tarihi Abidelerimizi Koruyalım*, Cumhuriyet Halk Fıkrası Neşriyatı, Ankara.

Kuban, D. (1962) Restorasyon Kriterleri ve Carta "Del Restauro", *Vakıflar Dergisi, 5*, 149-151.

Kuban, D. (1965). *Anadolu-Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

Kuban, D. (1969). Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar, *Vakıflar Dergisi, 8*, 341-356.

Kuban, D. (1972). *Ortaçağ Anadolu- Türk Sanatı Üzerine*, Malazgirt Armağanı, s.103-118, Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kuban, D. (1982). Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi ve Restorasyon Uygulamaları Üzerine Gözlemler, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, *4*, 23-26.

Kuban, D. (1988). Anıtsal Restorasyon Sorunları, *Yapı, 84*, 26-29, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Kuban, D., Birkan, Ç. (1990). *Selimiye Camii*, Vakıf İnşaat Restorasyon Yayınları, İstanbul.

Kuban, D. (2004). *Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Anahatları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kuban, D. (2008). *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı,* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kuban, D.(2010a). *Batıya Göçün Sanatsal Evreleri,* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kuban, D. (2010b). *Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Kunter, H. B. (1947). *Üstad Halil Ethem, Halil Edhem Hatıra Kitabı*, 107-120, Ankara.

Kural, M. (1944). Çelebi Mehmed'in Yeşil Türbesi ve 1941-43 Restorasyonu, *Güzel Sanatlar, 5,* 50-102, Ankara

Kuran, A. (1969). *Anadolu Medreseleri*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara

Kuran, A. (1980) *Anatolian- Seljuk Architecture*, The Art and Architecture of Turkey; Ed. Ekrem Akurgal, 80-110, Oxford: Oxford University Press,

Kuzucular, K. (1993). *Amasya Kentinin Fiziksel Yapısının Tarihsel Gelişimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Madran, E. (1971). Gayrimenkul Eski Eser Onarımlarında Onarımcının Rolü, *Önasya*, *6* (66), s. 5.

Madran, E. (1974). Afyon-Sincanlı, Boyalıköy Yapı Grubu, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi, 1*(1), 145-166.

Madran, E. (1975). İzmir Tire'de Üç Lüleli Cami ve Medresesi", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi, 1*(2), 190-198.

Madran, E. (1975). Doğal ve Kültürel Varlıklarının Koruyucu Envanterlerinin Yapılması ve Bu İş Gerekli Kadro ve Örgütler", *İ.T.Ü.M.T.R.E. Bülteni*, *4*, 26-32.

Madran, E., (1978). Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarılması, *Vakıflar Dergisi, 11,* 271-291.

Madran, E., & Bayburtluoğlu, Z. (1976). Türk-İslam Yapıları Üzerine Sayısal Sınamalar, *8.Türk Tarihi Kongresi: Tebliğler.*

Madran, E., (1982). Yıllık ve Beş Yıllık Programlarda Kriter ve Uygulama Sorunları, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi, 4*, 9-22, VGM Yayını.

Madran, E., (1983). Osmanlı Hamdi Beyden Günümüze Eski Eserlerin Korunması, Yaklaşımlar, Politikalar, *Yapı, 52*, 34-35.

Madran E. (1985). Osmanlı Devletinde Eski Eser ve Koruma Üzerine Gözlemler, *Belleten, XLIX*.

Madran, E., (1996). Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 16* (1-2), 59-97

Madran, E.,(2002). *Tanzimat'tan Günümüze Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler: 1800-1950*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara.

Madran, E. (2004a). *Osmanlı İmparatorluğunum Klasik Çağlarında Onarım Alanının Örgütlenmesi 16. - 18. Yüzyıllar*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.

Madran, E. (2004b). *Kültür ve Tabiat varlıklarının Korunması Alanında Uluslararası Kurumlar,* TMMOB Mimarlar Odası Yayını, 2007.

Madran, E. (2011). Koruma'da İki Eski/Yeni Kavram: Bakım ve Basit Onarım, *Güneymimarlık, 3*, 25-27.

Madran, E. (2013). *Ali Saim Ülgen ve Sonrası: Türkiye'de Koruma, Restorasyon ve Mimarlık Tarihi (Konferans),* Salt Galata Oditorium*, 08.02.2013.*

Mazlum, D. (2014). Koruma Kuramının Mimari Rekonstrüksiyona Bakışı, *Mimarlık*, *380*, 72-77.

Merçil, E. (2000). *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Merçil, E. (2011). *Selçuklular: Makaleler*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Mocan, İ. A. (1983). Kargir Yapılarda, Onarım Belirtme Teknikleri, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, *5*, 5-18.

Mumcu, A. (1969). Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *26* (3-4), 46-78, Ankara.

Neftçi, A. (2015). Ali Talat Bey-2, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, 11, 80-87.

Numan, İ., (1984). Türk Gök Medrese İle Yanındaki Yapı Bakiyesi Arasındaki Mimari Münasebet, *Suut Kemal Yetkin'e Armağan*, 249-261, Ankara.

Oğuz, F. (1984). Vakıf Kaynaklı Eski Eserlerin Restorasyonu, *Vakıf Haftası Dergisi*, *1*, 49-51.

Oğuz, F. (1986). *Tartışma. I. Vakıf Şurası 3-5 Aralık 1985 Tebliğler Tartışmalar ve Komisyon Raporları*, 99-100, Ankara.

Olcay, O. F. (2010). *Amasya Şehri,* haz. Harun Küççük, Kurtuluş Altunbaş, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya.

Olcay, O. F. (2009). *Amasya Hatıraları "Bildiklerim-Gördüklerim-İşittiklerim ile Amasya"*, sad. Turan Böcekçi ve Mehmet H. Seçkiner, Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.

Oğuzoğlu, Y. , Selçuk, M. , (1984). Konya Mevlana Türbesi'nin Restorasyonu ile İlgili H. 1109 (1698) Tarihli Üç Belge, *Arkeoloji Sanat Tarihi Dergisi, 3*, 110-122, İzmir.

Oğuzoğlu, Y. (1987). Bazı Belgelere Göre 17. Yüzyılda Alaeddin Camiinde Yapılan Onarımlar, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I, 1,* 77-89, Ankara.

Ortaylı, İ. (1992). Osman Hamdi'nin Önündeki Gelenek, I. *Osman Hamdi Bey Kongresi Bildiriler* (2 Ekim 1990), Yayına Hazırlayan: Zeynep Rona, 126, İstanbul.

Ortaylı, İ. (1985). Tanzimat'ta Vilayetlerde Eski Eser Taraması, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, 6*, 1599, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ödekan, A. (1982). Mukarnas Onarımı ile İlgili Gözlemler, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, *4*, 65-70, Ankara.

Ödekan, A. (2015). Sedat Çetintaş, *Vakıf Restorasyon Yıllığı, 11*, 88-93.

Ögel, S. (1966). *Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ögel, S. (1986).*Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler*, İstanbul: Matbaa Teknisyenleri Basımevi.

Ömer Hilmi Efendi (1977). İthaf-ül-Ahlâffi Ahkâm-il-Evkaf, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Öney, G. (1968). Anadolu Selçuk Mimarisinde Antik Devir Malzemesi, *Anadolu*, *12,* 17-38.

Öney, G. (1992). *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara: İş Bankası Yayınları.

Önge, Y. (1971a). Anadolu Selçukları Devrinde Bazı Bina Tamirleri Hakkında, *Önasya Dergisi*, *70-71*, 4-5, Ankara

Önge, Y. (1971b). Resimli Belgelerin Eski Eser Restorasyonlarındaki Önemi, *Önasya Dergisi, 66*, 8-9, Ankara.

Önge, Y. (1975). Konya-Akşehir-Seyyid Mahmud Hayran Türbesinin Restorasyonu, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi, 2*, 77-122, Ankara.

Önge, Y. (1985). Modern Restorasyon Prensiplerinin Anadolu Türk Abidelerindeki En Eski Uygulamaları, *II. Vakıf Haftası 3-9 Aralık 1984 (konuşmalar ve Tebliğler)*, 49-63, Ankara.

Önge, Y. (1985). Vakıf Eski Eserlerin Onarımları, *II. Vakıf Haftası 3-9 Aralık 1984 (Konuşmalar ve Tebliğler)*, 47-48, Ankara.

Önge, Y. (1986). Vakıf Eski Eserlerin Restorasyonu ve Uzman Yetiştirilmesi Hakkında Düşünceler, *I. Vakıf Şurası 3-5Aralık 1985*, 89-92, Ankara.

Önkal, H. (1996). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Özdural, A. & Üstünkök, O. (1972). Türkiye'de Restorasyon Uygulamaları ve Eğitimi, *Mimarlık, 106*, 72-78.

Öztürk, N. (1982). Evkaf-ı Humayun Nezaretinin Kuruluş Tarihi ve Nazırların Hal Tercümeleri, *Vakıflar Dergisi*, *15*, 89-100, Ankara.

Öztürk, N. (1986). Vakıfların İdaresi ve Teşkilat Yapısı Üzerine Düşünceler*, I. Vakıf Şurası 3-5 Aralık 1985*, 89-92, Ankara.

Öztürk, N. (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Özdural, A. (1991). An Analysis of theGeometry of Stalactites: BuruciyeMedrese in Sivas, *Middle East Technical University Journal of the Faculty of Architecture*, *11*, 57–71.

Peker, A. U. (2000). *Anadolu'nun On üçüncü Yüzyılını Anlamak, Semra Ögel'e Armağan Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları*, 107-117, İstanbul: Ege Yayınları.

Redford, S. (1993). The Seljuks of Rum and the Antique, *Muqarnas, 10, Essays in Honor of Oleg Grabar,* 148-156

Rice, T. T. (1961). *The Seljuks in Asia Minor*, London.

Rogers, J.M. (1965). The Çifte Minare Medrese at Erzurum and the Gök Medrese at Sivas, *Anatolian Studies, XV*, s.63-85.

Salname-i Vilayeti Sivas (1903). Sivas: Matbaa-ı Vilayet.

Salname-i Vilayeti Ankara (1907). Ankara: Matbaa-ı Vilayet.

Savuran, N. (1956). Tokat Müzesi, *Bilgi, 115 (Türkiye Müzeleri Fevkalade Sayısı)*, İstanbul.

Sayılı, A. & Ruben W. (1947). Türk Tarih Kurumu adına Kırşehir'de Cacabey Medresesinde yapılan araştırmanın ilk kısa raporu, *Belleten, Cilt XI, 44*, 673-691.

Serttaş Yaren, Esin. (2015). Taşınmaz Kültür Varlığı Birim Fiyat Tanımları ve Analizlerinin Güncelleştirilmesi, *Vakıf Restorasyon Yıllığı, 11*, 130-136.

Sönmez, Z. (1995). *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sözen, M. (1970). *Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler Devri, 2. Cilt*, İstanbul, 1970-72.

Sözen, M. (1982). Sivas Gökmedrese ve Düşündürdükleri, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, *4*, 93-100.

Şaman Doğan, N. & Yazar, T. (2007). Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde Devşirme Malzeme Kullanımı (Use of Antique Material in the Medieval Anatolian Architecture), *Edebiyat Fakültesi Dergisi EFD/ Journal of Faculty of Letters JFL*, *24*(1), 209-230.

Şehsuvaroğlu, B. N., & Güreşsever, G. (1976). Bilim ve Sanat Tarihi Bakımından Sabuncuoğlu Şerafettin, *Kültür ve Sanat*, *4*, 44-51, Ankara.

Şehsuvaroğlu, B. N., Erdemir Demirhan A., & Cantay Güressever G. (1984), *Türk tıp tarihi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Şişman, F. (1985). Vakıf Eski Eserlerin Bakımı Onarımı Restorasyon ve Korunması, *II. Vakıf Haftası 3-9 Aralık 1984 (Konuşmalar ve Tebliğler),* 113-114 Ankara.

Tamer, C. (1974). Cumhuriyet Devrinde Eski Eser Anlayışı ve Onarım Faaliyetleri, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi, 1*, 9-15 Ankara.

Tarım, C. H. (1938). *Kırşehir Tarihi*, Kırşehir: İl Basımevi.

Tayla, H. (1982). 1950'den Bu Yana Restorasyon Uygulamaları, Kurumlaşma Çabaları ve Geleceği İçin Bir Öneri, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, *4*, 41-42 Ankara.

Tanyeli, U. (1986). *Anadolu - Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11. - 15.yy),* (Doktora tezi) İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tekeli, İ. (1983). Tanzimat'tan Cumhuriyete Eğitim Sisteminde Değişmeler, *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 2*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tektaş, M. (1985), Bimarhane(Amasya Darüşşifası), *Türkiyemiz, 15* (45), 13-17, 40-41.

Temir, A. (1959). Kırşehir *Emiri Caca Oğlu Nur El-Din'in 1272 Tarihli. Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Tuncer, O. C. (1986). *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, Ankara.

Tuncer, O. C. (2008). *Sivas Gök Medrese,* Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Turan, O. (1947). Selçuk Devri Vakfiyeleri-I.Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı, *Belleten, XI* (42), 197-235.

Turan, O. (1948). Selçuk Devri Vakfiyeleri. III Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri*, Belleten*, *XII*, 17-171.

Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul.

Turan, O. (1996). *Selçuklular Tarihi ve Türk- İslam Medeniyeti*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Turan, Ş. (1964). Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları, *Tarih Araştırmaları Dergisi, 1* (1), 157-202, Ankara.

Tuzcu, A. (2007). *İlk Çağlardan Cumhuriyete Seyahatnamelerde Amasya*. Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.

Tükel Yavuz, A. (1976). Anadolu'da Eşodaklı Selçuklu Hanları, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, *2*(2), 187-204.

Tükel Yavuz, A. (1983). *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Tonoz ve Kemer*, Ankara : Kelaynak Yayınevi ve Matbaası.

Tükel Yavuz, A. (2003). Anadolu Selçuklu Dönemi Hanları ve Posta-Menzil-Derbent Teşkilatları, *Doğan Kuban'a Armağan*, s. 25-38, İstanbul: Eren Yayınları.

Tükel Yavuz, A. (2006). Selçuklu Döneminde Malzeme ve Mimarlık İlişkisi, *Geçmişten Geleceğe Anadolu'da Malzeme ve Mimarlık*, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul.

Türkiye Vakıflar Bankası (1974). *Türkiye Vakıflar Bankası ve Vakıflarımız : 20 nci kuruluş yıldönümünde*, haz. Nurettin Menekşe, Ankara.

Uğural, H. R. (1990). Aslında Vakıf Olan Tarihi ve Mimari Kıymeti Haiz Eski Eserlerin Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne Devrine Dair 7044 Sayılı Kanun, *Vakıflar Haftası*, 137-141.

Umar, B. (1981). Yeni Bir 'Eski Eserler Kanunu' Metni Önerisi ve Gerekçesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2* (2), 3-59.

Urak, G.(1994). *Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analiz ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Url-1<*http://www.amasyakulturturizm.gov.tr/TR,59473/depremler.html,* erişim tarihi: 21.05.2016.

Url-2<*http://www.dinihaberler.com/diyanet-haber/cacabey-camii-rutubetten-curuyor-h104738.html,* erişim tarihi: 21.05.2016.

Url-3< *http://www.haberler.com/gok-medrese-icin-son-umut-6663317-haberi/*

, erişim tarihi: 21.05.2016.

Url-4<*http://www.houshamadyan.org/en/mapottomanempire/vilayet-of-sivas.html),* erişim tarihi: 21.05.2016.

Url-5< *www.hurdogan.com/?hur=haberdetay&id=23416,* erişim tarihi: 21.05.2016.

Url-6< *http://www.koeri.boun.edu.tr,* erişim tarihi: 01.10.2016.

Url-7<*http://www.korinsaat.com.tr/index. php?r=site/proje#prettyPhoto,* erişim tarihi: 21.05.2016.

Url-8<*http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44311/ilke-karari--karar-no-660--karar-tarihi-05111999.html,* erişim tarihi: 21.05.2016.

Url-9<*http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,93772/anadolu-selcuklu-medreseleri-erzurum-sivas-kayseri-kony-.html,* erişim tarihi: 21.05.2016.

Url-10<*http://www.mimarlikmuzesi.org/Collection/Detail_mustafa-rona_227.aspx,* erişim tarihi: 21.05.2016.

Url-11<*http://www.muze.gov.tr/tr/muzeler/amasya-muzesi,* erişim tarihi: 21.05.2016.

Url-12< *http://www.sadibayram.com/,* erişim tarihi: 21.05.2016.

Url-13< *www.sivasbulteni.com,* erişim tarihi: 21.05.2016.

Url-14< *www.sivasmuzeleri.gov.tr,* erişim tarihi: 21.05.2016.

Url-15<*http://www.rotahaber.com/kultur-sanat/tarihi-cacabey-camii-nde-pes-dedirten-goruntu-h538670.html,* erişim tarihi: 21.05.2016.

Url-16<*http://www.tarihikentlerbirligi.org/tkbnin-2006-yili-koruma-odulleri-aciklandi/,* erişim tarihi: 21.05.2016.

Url-17< *http://www.vakifinsaat.com.tr/hakkimizda.html,* erişim tarihi: 21.05.2016.

Url-18< *https://www.vgm.gov.tr/Documents/menu159.pdf,* erişim tarihi: 21.05.2016.

Url-19< *http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5907/,* erişim tarihi: 21.05.2016.

Url-20<*http://www.icomos.org/en/167-the-athens-charter-for-the-restoration-of-historic-monuments,* erişim tarihi: 21.05.2016.

Uysal, A.O. (1987). "XVII. Yüzyıla Ait Mahkeme Sicillerine Göre Onarımlar Sonucunda Konya Alaeddin Camiinde Meydana Gelen Değişikliklerin Tahlili ve Bazı Düşünceler", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Cilt: 1, (s. 99–125), Ankara.

Uzunçarşılı, İ. H. & Edgüer, R. N. (1928). *Sivas Şehri*, Maarif Vekaleti Yayınları.

Ülgen, A. S. (1942). Kırşehir'de Türk Eserleri, *Vakıflar Dergisi, 2*, 253-261.

Ülgen, A. S. (1943). Anıtların Korunması ve Onarılması, Ankara: Maarif Vekilliği.

Ülgen, A. S. (1974). Anıtların Korunması ve Onarılmasına Ait Prensipler, *Rölöve ve Restorasyon Dergis*i, *1*, 16-20, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.

Ünal, M. A. (2007). Milli Mücadele Amasya'sında Ulaşım ve Mesafeler, *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (13-15 Haziran 2007), C.I, (s. 237-252), Amasya.

Ünal, R. H. (1989). *Çifte Minareli Medrese (Erzurum)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ünver, A. S. (1935). Amasya Darüşşifası, *Tedavi Kliniği ve Laboratuarı Dergisi 5*(17), 2-34.

Ünver, A. S. (1938). Büyük Selçuklu İmparatorluğu Zamanında Vakıf Hastahanelerin Bir Kısmına Dair, *Vakıflar Dergisi*, C.I, 17-25.

Üstünkök, O. (1972). Mimarların Bir Uzmanlık Dalı Olarak Eski Eserlerin Bakımı ve Onarımı, *Mimarlık, 106*, 43-45.

Vakıflar Genel Müdürlüğü (1973). *Cumhuriyetimizin 50. Yılında Vakıflar*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Vakıflar Genel Müdürlüğü (1978). *Vakıflar ve Vakıf Hizmetlerimiz*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Vakıflar Genel Müdürlüğü (1990). *Son On Yılda Vakıflar '1980-1990'*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Van Berchem, M., Sobernheim, M., Herzfeld, E., Edhem, H., & Wiet, G. (1930). *Matériaux pour un Corpus inscriptionum arabicarum* (Vol. 1, No. 1-2).

Yavuz, Y. (1996). The Restoration Project of the Masjid Al-Aqsa by Mimar Kemalettin (1922-26), *Muqarnas, 13,* 149-164

Yar, M. ve Küçük, C. (2014). Sivas Çifte Minareli Medrese Minarelerinin ve Taç Kapısının Restorasyonu, *Vakıf Restorasyon Yıllığı, 8.*

Yarlıgaş, V. (2015). Kimyahane'den Merkez Laboratuvar'a Türkiye'nin İlk Koruma Laboratuvarının Tarihçesi Üzerine Bir İnceleme, *24. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 1. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı (23-25Mart 2015)*, Şanlıurfa.

Yediyıldız, B. (1982), Müessese ve Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumu ve Vakıf Müessesesi, *Vakıflar Dergisi, XV*, 23-53, Ankara

Yediyıldız, B. (1986) "Vakıf" Maddesi, *M.E.B. İslam Ansiklopedisi, XIII*, 153-172, İstanbul.

Yetkin, Ş. (1966). *A*nadolu Selçuklularının Mimarî Süslemelerinde Büyük Selçuklulardan Gelen Bazı Etkiler, *Sanat Tarihi Yıllığı, 2,* 36-48, İstanbul.

Yinanç, R. (1982). Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Vakıfları, *Vakıflar Dergisi, 15,* 5-22.

Yinanç, R. (1991). Sivas Abideleri ve Vakıfları, *Vakıflar Dergisi*, *22*, 15-44.

Yücel, E. (1969). Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi, *Vakıflar Bülteni, 72*, 15-30, İstanbul.

Yücel, E. (1998). Vakıflarda Onarım Çalışmalarını Yürüten Mimarlar, *Vakıflar Dergisi, XXVII,* 231-240, Ankara: Vakıflar GenelMüdürlüğü.

Yücel, E. (2004a). Restoratör Mimarlardan Y.Mimar Ali Saim Ülgen, *Yapı, 270*, 55-58, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi.

Yücel, E. (2004b) Restoratör Mimarlardan Süreyya Yücel, *Yapı, 272*, 83-86, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi.

Yücel, E. (2009). Anılarıyla Tahsin Öz, İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları.

Yücel, E. (2015a). Vakıf Restoratör Mimarlarından Ali Saim Ülgen, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, 11, 26-35.

Yücel, E. (2015b). Vakıf Eserlerini Restore Eden Mimarlardan Vasfi Egeli, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, 11, 72-79.

Yücel, E. (2015c). Vakıflar'daki Çalışmalarım, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, 11, 107-119.

Yıldırım, Y. (2015). Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Heyet-i Fenniyesi İlk Başmimarı Mimar Kemalettin, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, 11, 6-25.

Zaimler, A. (1995). *Osmanlı dönemi anıtsal kagir yapılarda duvar ve içinde yer alan elemanların bozulmaları ve restorasyonları konusunda araştırma (Şehzade Mehmet Camii örneği* (Yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Zühtü, (1933). Eski Türk Mimarî Eserleri Üzerinde Tetkikler : Sivas ve Erzurum'da Çifteminareler Medreseleri, *Mimar, 33-34*, 294-298, İstanbul.

EKLER

EK A: Anadolu Selçuklu Medreseleri

EK B: Restorasyonlarla ilgili Belgeler

EK C: Medreselerle ilgili Fotoğraf ve Belgeler

EK A: Anadolu Selçuklu Medreseleri

	İL	İLÇE/SEMT	YAPI TÜRÜ	ADI	YILI
1	1 AKSARAY	MERKEZ	CAMİ	KESİK MİNARE	1236
2	2 AKSARAY	MERKEZ	CAMİ	CINCIKLI HACI YUSUF AĞA CAMİ	1200
3	3 AKSARAY	MERKEZ	HAN	ÖRESİN TEPESİDELİK HANI	1188
4	4 AKSARAY		HAN	SULTAN HANI	1250
5	5 AKSARAY	MERKEZ	KERVANSARAY	ALAYHAN PERVANE KERVANSARAYI	1238
6	6 AKSARAY		MEDRESE	ZİNCİRİYE MEDRESESİ	1336-7
7	7 AKSARAY	GÜLAĞAÇ	MEZAR YAPISI	BEKAR SULTAN TÜRBESİ	1200
8	8 AKSARAY	MERKEZ	MEZAR YAPISI	HIRKALI SULTAN TÜRBESİ	1200
9	1 AMASYA	MERKEZ	BİMARHANE	BİMARHANE	1308
10	2 AMASYA		CAMİ	BURMALI MİNARE CAMİ	1242
11	3 AMASYA		MEDRESE	GÖK MEDRESE CAMİ	1276
12	4 AMASYA	MERKEZ	CAMİ	SARAÇHANE CAMİ	1372
13	5 AMASYA	MERKEZ	KERVANSARAY	EZİNEPAZARI KERVANSARAYI	1250
14	6 AMASYA	MERKEZ	MEZAR YAPISI	KADILAR TÜRBESİ	1300
15	7 AMASYA	MERKEZ	MEZAR YAPISI	ŞADGELDİ PAŞA TÜRBESİ	1382
16	8 AMASYA	TAŞOVA	MEZAR YAPISI	SEYİT ALPARSLAN NUREDDİN TÜRBESİ	1250
17	9 AMASYA		MEZAR YAPISI	HALİFE GAZİ TÜRBESİ	1225
18	10 AMASYA		MEZAR YAPISI	TORUMTAY TÜRBESİ	1278
19	11 AMASYA		MEZAR YAPISI	SULTAN MESUT TÜRBESİ	1410
20	12 AMASYA		MEZAR YAPISI	ŞEHZADELER TÜRBESİ	1250
21	1 ERZİNCAN	TERCAN	KERVANSARAY	MAMA HATUN KERVANSARAYI	1250
22	2 ERZİNCAN	TERCAN	MEZAR YAPISI	MAMA HATUN TÜRBESİ	1250
23	3 ERZİNCAN	KEMAH	MEZAR YAPISI	TOGAY HATUN TÜRBESİ	1250
24	1 ERZURUM	MERKEZ	CAMİ	ULU CAMİ	1179
25	2 ERZURUM	MERKEZ	CAMİ	KALE CAMİ	1132
26	3 ERZURUM	MERKEZ	MEDRESE	YAKUTİYE MEDRESESİ	1310
27	4 ERZURUM	MERKEZ	MEDRESE	AHMEDİYE MEDRESESİ	1314
28	5 ERZURUM	MERKEZ	MEDRESE	ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE	1290
29	6 ERZURUM	MERKEZ	MEZAR YAPISI	ÜÇ KÜMBETLER	1250
30	1 KARAMAN	ERMENEK	MESCİD	LATİF AĞA MESCİDİ	1267
31	2 KARAMAN	KAZIMKARABEKİR	CAMİ	ULU CAMİ	1300
32	3 KARAMAN		MEDRESE	NEFİSE SULTAN MEDRESESİ	1381
33	4 KARAMAN		MEDRESE	KARAMAN HATUNİYE MEDRESESİ	1381
34	5 KARAMAN	ERMENEK	MEDRESE	TOL MEDRESE	1339
35	6 KARAMAN	ERMENEK	MEZAR YAPISI	BALKUSAN KÖYÜ KARAMANOĞLU MAHMUT BEY TÜR	1302
36	1 KAYSERİ	MELİKGAZİ	CAMİ	GÜLÜK (KÖLÜK) CAMİ	1211
37	2 KAYSERİ	BÜNYAN	CAMİ	BÜNYAN ULU CAMİ	1333
38	3 KAYSERİ	MELİKGAZİ	CAMİ	HUNAT HATUN CAMİ	1238
39	4 KAYSERİ	MELİKGAZİ	CAMİ	ULU CAMİ	1250
40	5 KAYSERİ	YEŞİLHİSAR	CAMİ	YEŞİLHİSAR ULU CAMİ	1300
41	6 KAYSERİ	YAHYALI	CAMİ	YAHYALI ULU CAMİ	1250
42	7 KAYSERİ		CAMİ	LALA PAŞA CAMİ	13. YY ORTASI
43	8 KAYSERİ	KOCASİNAN	CAMİ + MEDRESE	HACI KILIÇ CAMİ VE MEDRESE	1249/50
44	9 KAYSERİ	BÜNYAN	HAN	SULTAN HANI	1232-36
45	10 KAYSERİ	BÜNYAN	HAN	KARATAY HANI(KARALAR KÖYÜ)	1240
46	11 KAYSERİ	MELİKGAZİ	MEDRESE	KÖŞK MEDRESE	1339/40
47	12 KAYSERİ		MEDRESE	AFGHUNU MEDRESESİ	13. YY ORTASI
48	13 KAYSERİ		MEDRESE	SERACEDDİN MEDRESESİ	1136
49	14 KAYSERİ		MEDRESE	SAHİBİYE MEDRESESİ	1266-67
50	15 KAYSERİ		MEDRESE	HATUNİYE MEDRESESİ	1240
51	17 KAYSERİ		MEDRESE	GIYASİYE MEDRESESİ	1205-06
52	18 KAYSERİ	MELİKGAZİ	MEDRESE	HUNAT HATUN MEDRESESİ	1238/740
53	19 KAYSERİ	KOCASİNAN	MEDRESE + ŞİFAH/	GEVHER NESİBE ŞİFAHANE VE MEDRESESİ	1206
54	20 KAYSERİ	MELİKGAZİ	MEZAR YAPISI	ALACA (EMİR CEMALETTİN) KÜMBET	13. YY ORTASI
55	21 KAYSERİ	MELİKGAZİ	MEZAR YAPISI	HUNAT HATUN KÜMBETİ	13. YY ORTASI
56	22 KAYSERİ	KOCASİNAN	MEZAR YAPISI	HASBEK KÜMBETİ	13. YY ORTASI
57	23 KAYSERİ	MELİKGAZİ	MEZAR YAPISI	DÖNER(ŞAH CİHAN HATUN) KÜMBET	13. YY ORTASI
58	24 KAYSERİ	MELİKGAZİ	MEZAR YAPISI	SIRÇALI KÜMBET	1300
59	25 KAYSERİ	MERKEZ	MEZAR YAPISI	HACİP ÇAVLI KÜMBETİ	12.yy
60	26 KAYSERİ	DEVELİ	MEZAR YAPISI	DEVALİ KÜMBETİ	13. YY ORTASI
61	27 KAYSERİ	DEVELİ	MEZAR YAPISI	SEYİD ŞERİF TÜRBESİ	1295
62	28 KAYSERİ	KOCASİNAN	MEZAR YAPISI	ULU HATUN (SAZ GELDİ) TÜRBESİ	1363

Şekil A.1 : Tez kapsamında irdelenen 12.yüzyıl sonu 14. yüzyıl ortalarına kadar inşa edilmiş olan anıtsal yapıların listesi (1)

	İL	İLÇE/SEMT	YAPI TÜRÜ	ADI	YILI
63	29 KAYSERİ	YAHYALI	MEZAR YAPISI	SEYYİD ALİ TÜRBESİ	13. YY ORTASI
64	30 KAYSERİ		MEZAR YAPISI	ÇİFTE KÜMBET	1145
65	31 KAYSERİ		MEZAR YAPISI	ALİ CAFER TÜRBESİ	1250
66	34 KAYSERİ	DEVELİ	TEKKE/ZAVİYE	HAVADAN KÖYÜ HACI İBRAHİM TEKKESİ	1300
67	1 KIRŞEHİR		CAMİ	KARALAR KÖYÜ KALENDERBABA CAMİ VE TÜRBE	1250
68	2 KIRŞEHİR		KERVANSARAY	KESİKKÖPRÜ KERVANSARAYI	1250
69	3 KIRŞEHİR		MEDRESE	NURETTİN CACA BEY MEDRESESİ	1272
70	4 KIRŞEHİR		MEZAR YAPISI	AŞIK PAŞA TÜRBESİ	1300
71	1 KONYA	AKŞEHİR	MESCİT	FERRUHŞAH(MAHMUT HAYRANİ) MESCİDİ	1224
72	2 KONYA	KARATAY	MESCİT	SIRÇALI MESCİD	1250
73	3 KONYA	MERAM	MESCİT	BULGUR DEDE MESCİDİ	1250
74	4 KONYA	MERAM	MESCİT	AKSİNNE KÜMBETLİ MESCİDİ	1250
75	5 KONYA	MERAM	MESCİT	TAHİR İLE ZÜHRE MESCİDİ	1250
76	6 KONYA	AKŞEHİR	MESCİT	GÜDÜK MİNARE MESCİDİ	1226
77	7 KONYA	AKŞEHİR	CAMİ	TAŞ MEDRESE CAMİ	1250
78	8 KONYA	KARATAY	CAMİ	HATUNİYE CAMİ	1205
79	9 KONYA		CAMİ	BAŞARABEY CAMİ	1219
80	10 KONYA		CAMİ	ALAADDİN CAMİ	1221
81	11 KONYA	MERAM	CAMİ	ŞEYH SADREDDİN KONEVİ CAMİ VE TÜRBE	1274
82	12 KONYA	MERAM	CAMİ	TAŞ AKÇE GİZLENMEZ CAMİ	1215
83	13 KONYA	SEYDİŞEHİR	CAMİ	SEYYİD HARUN VELİ CAMİ VE TÜRBESİ	1310
84	14 KONYA		CAMİ	HİSARLIK ASARLIK CAMİ	1282
85	15 KONYA	MERAM	CAMİ	SAHİPATA CAMİ	1258-83
86	16 KONYA	MERAM	CAMİ	İPLİKÇİ CAMİ	1201
87	17 KONYA		CAMİ	KONYA ULU CAMİ	1155
88	18 KONYA	MERAM	HAMAM	SULTAN HAMAM	1258-79
89	19 KONYA	SEYDİŞEHİR	HAMAM	SEYYİD HARUN VELİ HAMAMI	1300
90	20 KONYA	BEYŞEHİR	HAMAM	EŞREFOĞLU SÜLEYMAN BEY HAMAM	1299
91	21 KONYA		HAN	KOÇKAYA KÖYÜ ZULMANDA HANI	1250
92	22 KONYA		HAN	ZAZADİN HAN	1236
93	23 KONYA	MERAM	HAN	KIZILÖREN KANDEMİR HAN	1206
94	24 KONYA	MERAM	HAN	SAHİBİATA HANGAHI	1258-83
95	25 KONYA		MEDRESE	KARATAY MEDRESESİ	1251
96	26 KONYA		MEDRESE	İNCE MİNARELİ MEDRESE	1265
97	27 KONYA		MEDRESE	SIRÇALI MEDRESE	1242
98	28 KONYA	MERAM	MEDRESE	İPLİKÇİ ALTUNBABA MEDRESESİ	1201
99	29 KONYA		MEZAR YAPISI	KALENDER BABA KÜMBETİ	1428
100	30 KONYA		MEZAR YAPISI	ULAŞ BABA KÜMBETİ	1250
101	31 KONYA	MERAM	MEZAR YAPISI	SEPHAVAN KÜMBETİ	1250
102	32 KONYA	AKŞEHİR	MEZAR YAPISI	TACEDDİN DEDE TÜRBESİ	1250
103	33 KONYA	AKŞEHİR	MEZAR YAPISI	REİS EMİR YAVAŞGEL TÜRBESİ	1250
104	34 KONYA		MEZAR YAPISI	EVHADEDDİNİ KİRMANİ TÜRBESİ	1250
105	35 KONYA		MEZAR YAPISI	KESİKBAŞ TÜRBESİ	1250
106	36 KONYA	AKŞEHİR	MEZAR YAPISI	SEYYİD MAHMUD HAYRANİ TÜRBESİ	1288
107	37 KONYA	KARATAY	MEZAR YAPISI	İŞGALAMAN TÜRBESİ	1288
108	38 KONYA		MEZAR YAPISI	ALAADDİN CAMİ TÜRBELERİ	1250
109	39 KONYA		MEZAR YAPISI	GÜRAĞAÇ KÖYÜ AK TÜRBE	1250
110	40 KONYA	KARATAY	MEZAR YAPISI	İÇKARAASLAN TÜRBESİ	1232
111	41 KONYA	BEYŞEHİR	MEZAR YAPISI	EŞREFOĞLU SÜLEYMAN BEY TÜRBESİ	1301
112	42 KONYA	MERAM	MEZAR YAPISI	CEMEL ALİ DEDE TÜRBESİ	1250
113	43 KONYA	KARATAY	MEZAR YAPISI	SEYFETTİN KARASUNGUR TÜRBESİ	1250
114	1 NİĞDE		MESCİT	ŞAH MESCİDİ	1250
115	2 NİĞDE	MERKEZ	CAMİ	ALAADDİN CAMİ	1223-24
116	3 NİĞDE		CAMİ	SUNGUR BEY CAMİİ	1236
117	4 NİĞDE		CAMİ	RAHMANİYE CAMİİ	1250
118	6 NİĞDE		CAMİ	PAŞA CAMİİ	1250
119	7 NİĞDE		CAMİ	DIŞ CAMİİ	1250
120	8 NİĞDE		CAMİ	SARI ALİ CAMİİ	1250
121	9 NİĞDE	MERKEZ	MEDRESE	AKMEDRESE	1409
122	10 NİĞDE	MERKEZ	MEZAR YAPISI	GÜNDÜĞDU ALİ NUR	1344
123	11 NİĞDE	MERKEZ	MEZAR YAPISI	HÜDAVENT HATUN TÜRBESİ	1312
124	12 NİĞDE	BOR	MEZAR YAPISI	SARISALTUK TÜRBESİ	1300

Şekil A.2 : Tez kapsamında irdelenen 12.yüzyıl sonu 14. yüzyıl ortalarına kadar inşa edilmiş olan anıtsal yapıların listesi (2)

	İL	İLÇE/SEMT	YAPI TÜRÜ	ADI	YILI
125	1 SİVAS	DİVRİĞİ	CAMİ	DİVRİĞİ KALE CAMİ	1180-81
126	2 SİVAS	MERKEZ	CAMİ	ULU CAMİ	1196-97
127	3 SİVAS	DİVRİĞİ	CAMİ	DİVRİĞİ ULUCAMİ VE ŞİFAHANESİ	1228-29
128	4 SİVAS	MERKEZ	MEDRESE	ŞİFAHİYE MEDRESESİ	1217-18
129	5 SİVAS	MERKEZ	MEDRESE	ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE	1271
130	6 SİVAS	MERKEZ	MEDRESE	GÖK MEDRESE	1271
131	8 SİVAS	MERKEZ	MEDRESE	BURUCİYE MEDRESESİ	1271
132	9 SİVAS	DİVRİĞİ	MEZAR YAPISI	ARAPLIK TÜRBESİ	1300
133	10 SİVAS	DİVRİĞİ	MEZAR YAPISI	EMİR KAMERÜDDİN TÜRBESİ	1196
134	11 SİVAS	DİVRİĞİ	MEZAR YAPISI	NURETTİN SALİH KEMENKEŞ TÜRBESİ	1240
135	12 SİVAS	DİVRİĞİ	MEZAR YAPISI	SİTTE MELİK ŞAHİNŞAH TÜRBESİ	1196
136	13 SİVAS	MERKEZ	MEZAR YAPISI	AHİ EMİR AHMET TÜRBESİ	1332
137	14 SİVAS	MERKEZ	MEZAR YAPISI	GÜDÜK MİNARE TÜRBESİ	1347
138	16 SİVAS	MERKEZ	MEZAR YAPISI	ŞEYH HASAN BEY TURBESİ	1300
139	17 SİVAS	MERKEZ	ŞİFAHANE	KEYKAVUS ŞİFAHANESİ	1114
140	18 SİVAS	DİVRİĞİ	ŞİFAHANE	DİVRİĞİ ULUCAMİ VE ŞİFAHANESİ	1228
141	1 TOKAT		MESCİT	AHMED PAŞA MESCİDİ	1187
142	2 TOKAT	MERKEZ	MESCİT	ALACA MESCİT	1300
143	3 TOKAT	MERKEZ	CAMİ	GARİPLER CAMİİ	1100
144	4 TOKAT	NİKSAR	CAMİ	ULUCAMİ	1100
145	5 TOKAT		CAMİ	GÜDÜK MİNARE	1250
146	6 TOKAT		HAN	HAN ÇİFTLİK	1250
147	7 TOKAT		HAN	HATUN HAN	1136
148	8 TOKAT	PAZAR	KERVANSARAY	MAHPERİ HATUN KERVANSARAYI	1238
149	9 TOKAT	MERKEZ	MEDRESE	YAĞIBASAN ÇUKUR MEDRESE	1200
150	10 TOKAT	NİKSAR	MEDRESE	YAĞIBASAN MEDRESE	1200
151	11 TOKAT		MEDRESE	GÖK MEDRESE	1270
152	12 TOKAT		MEDRESE	HATUNİYE MEDRESESİ	1250
153	13 TOKAT	MERKEZ	MEZAR YAPISI	AHİ MUHİTTİN TÜRBE VE ZAVİYESİ	1318
154	14 TOKAT	MERKEZ	MEZAR YAPISI	BURGAÇ HATUN TÜRBESİ	1300
155	15 TOKAT	MERKEZ	MEZAR YAPISI	ALİ TUSİ TÜRBESİ	1233
156	16 TOKAT	MERKEZ	MEZAR YAPISI	MURAD SEVDEKAR TÜRBESİ	1250
157	17 TOKAT	MERKEZ	MEZAR YAPISI	ERENLER TÜRBESİ	1300
158	18 TOKAT	NİKSAR	MEZAR YAPISI	HACI ÇIKRIK TÜRBESİ	1183
159	19 TOKAT	NİKSAR	MEZAR YAPISI	SUNGURİYE TÜRBESİ	1250
160	20 TOKAT	NİKSAR	MEZAR YAPISI	KIRKKIZLAR TÜRBESİ	1250
161	21 TOKAT		MEZAR YAPISI	EBUL KASIM TÜRBESİ	1131
162	22 TOKAT		MEZAR YAPISI	SEFER PAŞA TÜRBESİ	1149
163	23 TOKAT		MEZAR YAPISI	NUREDDİN İBN SENTİMUR TÜRBESİ	1231
164	24 TOKAT		MEZAR YAPISI	AŞIK BAŞ TÜRBESİ	1250
165	25 TOKAT	MERKEZ	TEKKE/ZAVİYE	SÜMBÜL BABA TEKKE VE ZAVİYE	1291
166	26 TOKAT	MERKEZ	TEKKE/ZAVİYE	HALEF SULTAN ZAVİYESİ	1291
167	27 TOKAT		TEKKE/ZAVİYE	ÇÖREĞİ BÜYÜK TEKKESİ	1250

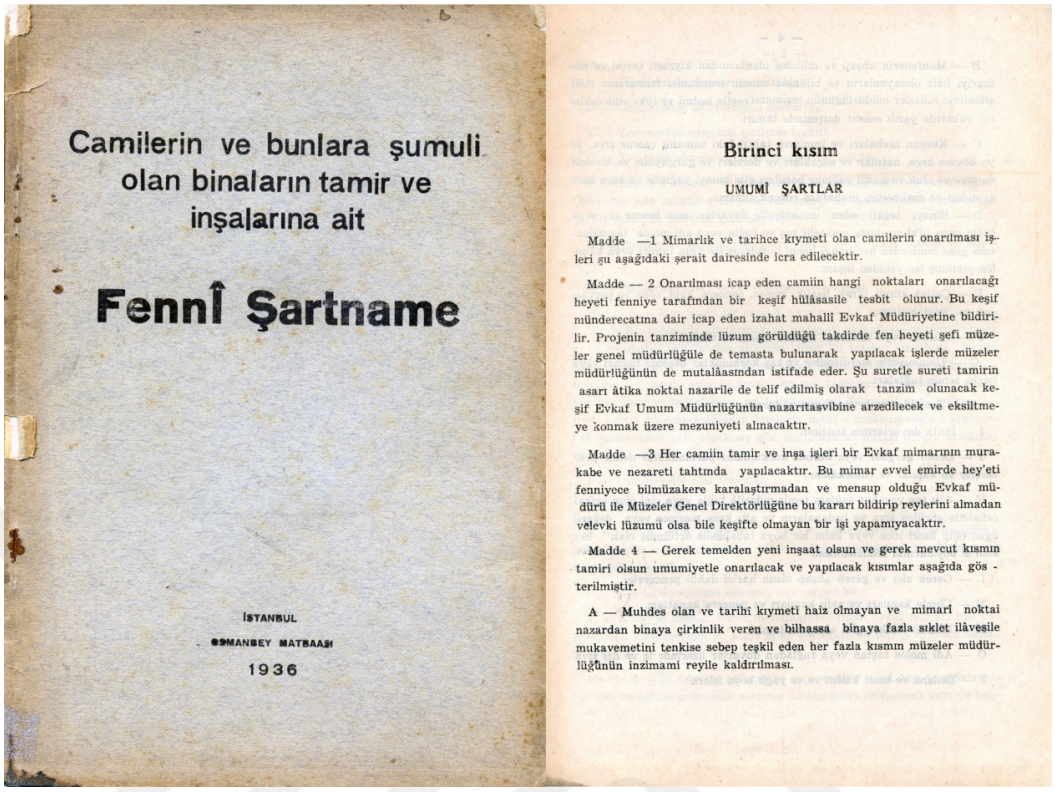
Şekil A.3 : Tez kapsamında irdelenen 12.yüzyıl sonu 14. yüzyıl ortalarına kadar inşa edilmiş olan anıtsal yapıların listesi (3)

SIRA		İL	ADI	YAPIM YILI	DÖNEM
1	1	KAYSERİ	Seraceddin Medresesi	1136	12. YY SONU-13.YY ORTASI
2	1	DİYARBAKIR	Zinciriye Medresesi	1198	
3	2	DİYARBAKIR	Mesudiye Medresesi	1198	
4	3	ÇORUM	Kalehisar Medresesi	12.YY SONU	
5	2	KONYA	Ali Gav Medresesi	12.YY SONU	
6	3	TOKAT	Yağıbasan Çukur Medrese	12.YY SONU	
7	4	TOKAT	Yağıbasan Medresesi	12.YY SONU	
8	5	KONYA	İplikçi Altunbaba Medresesi	1201	
9	6	KAYSERİ	Çifte Medrese	1205	
10	7	KAYSERİ	Gıyasiye Medresesi	1205	
12	4	ESKİŞEHİR	Battal Gazi Medresesi	1207	
13	8	AMASYA	Halifet Gazi Medresesi	1209	
14	9	SİVAS	Şifahiye Medresesi	1217	
15	5	ISPARTA	Ertokuş Medresesi	1224	
16	10	SİVAS	Divriği Ulucami ve Şifahanesi	1228	
17	11	ANTALYA	Atabey Medresesi	1230	
18	6	ISPARTA	Dündar Bey Medresesi	1236	
19	12	KAYSERİ	Hunat Hatun Medresesi	1238	
20	13	KONYA	Sırçalı Medrese	1242	
21	14	KAYSERİ	Hacı Kılıç Medresesi	1249	
22	7	AFYON	Hisardı Medresesi	13.YY ORTASI	
23	15	KAYSERİ	Avgunu Medresesi	13.YY ORTASI	
24	16	ANTALYA	İmaret Medresesi	13.YY ORTASI	
25	17	ANTALYA	Karatay Medresesi	1250	1250-1300 YILLARI ARASI
26	18	AKŞEHİR	Taş Medrese	1250	
27	19	KONYA	Karatay Medresesi	1251	
28	**1**	**AMASYA**	**Torumtay Medresesi**	**1266**	
29	20	SİNOP	Alaeddin Medresesi	1262	
30	21	KONYA	İnce Minareli Medrese	1265	
31	22	KAYSERİ	Sahibiye Medresesi	1266	
32	23	TOKAT	Gök Medrese	1270	
33	**2**	**SİVAS**	**Çifte Minareli Medrese**	**1271**	
34	**3**	**SİVAS**	**Gök Medrese**	**1271**	
35	**4**	**SİVAS**	**Buruciye Medresesi**	**1271**	
36	**5**	**KIRŞEHİR**	**Nurettin Caca Bey Medresesi**	**1272**	
37	8	AFYON	Çay Medresesi	1278	
38	24	ERZURUM	Çifte Minareli Medrese	1290	
39	**6**	**AMASYA**	**Bimarhane**	**1308**	1300-1350 YILLARI ARASI
40	25	ERZURUM	Yakutiye Medresesi	1310	
41	26	ERZURUM	Ahmediye Medresesi	1314	
42	9	KÜTAHYA	Vacidiye Medresesi	1314	
43	10	AKSARAY	Zinciriye Medresesi	1336	
44	11	KARAMAN	Tol Medrese	1339	
45	26	KAYSERİ	Köşk Medrese	1339	
46	12	KARAMAN	Nefise Sultan Medresesi	1381	1350-1400 YILLARI ARASI
47	13	KARAMAN	Hatuniye Medresesi	1381	
48	14	NİĞDE	Ak Medrese	1409	

TEZ KAPSAMI DIŞINDA OLAN
İKİNCİL GRUP YAPILAR
BİRİNCİL GRUP YAPILAR

Şekil A.4 : Günümüzde ayakta olan Anadolu Orta Çağ medreselerinin yapım yıllarına göre sıralanmış listesi

EK B: Restorasyonlarla ilgili Belgeler

Camilerin ve bunlara şumuli olan binaların tamir ve inşalarına ait

Fennî Şartname

İSTANBUL
OSMANBEY MATBAASI
1936

Birinci kısım

UMUMÎ ŞARTLAR

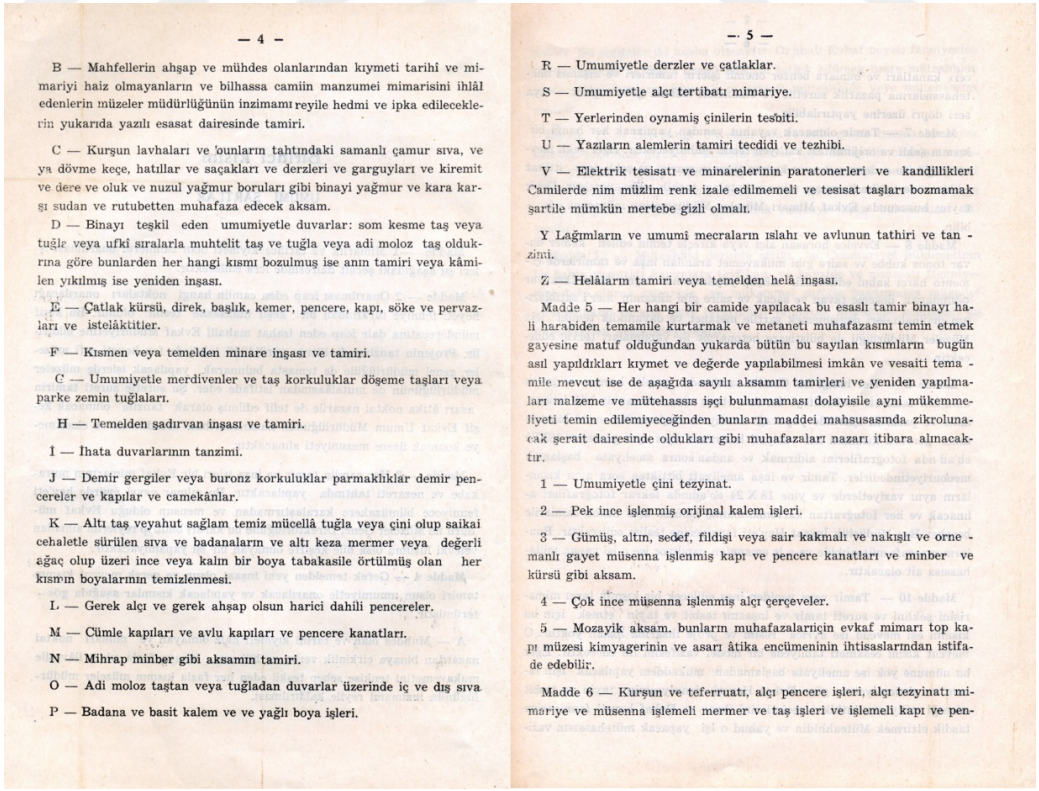
Madde —1 Mimarlık ve tarihce kıymeti olan camilerin onarılması işleri şu aşağıdaki şerait dairesinde icra edilecektir.

Madde — 2 Onarılması icap eden camiin hangi noktaları onarılacağı heyeti fenniye tarafından bir keşif hülâsasile tesbit olunur. Bu keşif münderecatına dair icap eden izahat mahalli Evkaf Müdüriyetine bildirilir. Projenin tanziminde lüzum görüldüğü takdirde fen heyeti şefi müzeler genel müdürlüğüle de temasta bulunarak yapılacak işlerde müzeler müdürlüğünün de mutalâasından istifade eder. Şu suretle sureti tamirin asarı âtika noktai nazarile de telif edilmiş olarak tanzim olunacak keşif Evkaf Umum Müdürlüğünün nazaritasvibine arzedilecek ve eksiltmeye konmak üzere mezuniyeti alınacaktır.

Madde —3 Her camiin tamir ve inşa işleri bir Evkaf mimarının murakabe ve nezareti tahtında yapılacaktır. Bu mimar evvel emirde hey'eti fenniycce bilmüzakere karalaştırmadan ve mensup olduğu Evkaf müdürü ile Müzeler Genel Direktörlüğüne bu kararı bildirip reylerini almadan velevki lüzumu olsa bile keşifte olmayan bir işi yapamıyacaktır.

Madde 4 — Gerek temelden yeni inşaat olsun ve gerek mevcut kısmın tamiri olsun umumiyetle onarılacak ve yapılacak kısımlar aşağıda gösterilmiştir.

A — Muhdes olan ve tarihi kıymeti haiz olmayan ve mimari noktai nazardan binaya çirkinlik veren ve bilhassa binaya fazla sıklet ilâvesile mukavemetini tenkise sebep teşkil eden her fazla kısmın müzeler müdürlüğünün inzimami reyile kaldırılması.

B — Mahfellerin ahşap ve mühdes olanlarından kıymeti tarihi ve mimariyi haiz olmayanların ve bilhassa camiin manzumei mimarisini ihlâl edenlerin müzeler müdürlüğünün inzimamı reyile hedmi ve ipka edilecekleri yukarıda yazılı esasat dairesinde tamiri.

C — Kurşun lavhaları ve bunların tahtındaki samanlı çamur sıva, veya dövme keçe, hatıllar ve saçakları ve derzleri ve garguyları ve kiremit ve dere ve oluk ve nuzul yağmur boruları gibi binayi yağmur ve kara karşı sudan ve rutubetten muhafaza edecek aksam.

D — Binayı teşkil eden umumiyetle duvarlar: som kesme taş veya tuğla veya ufki sıralarla muhtelit taş ve tuğla veya adi moloz taş olduklarına göre bunlarden her hangi kısmı bozulmuş ise anın tamiri veya kâmilen yıkılmış ise yeniden inşası.

E — Çatlak kürsü, direk, başlık, kemer, pencere, kapı, söke ve pervazları ve istelâktitler.

F — Kısmen veya temelden minare inşası ve tamiri.

G — Umumiyetle merdivenler ve taş korkuluklar döşeme taşları veya parke zemin tuğlaları.

H — Temelden şadırvan inşası ve tamiri.

I — Ihata duvarlarının tanzimi.

J — Demir gergiler veya buronz korkuluklar parmaklıklar demir pencereler ve kapılar ve camekânlar.

K — Altı taş veyahut sağlam temiz mücellâ tuğla veya çini olup saikai cehaletle sürülen sıva ve badanaların ve altı keza mermer veya değerli ağaç olup üzeri ince veya kalın bir boya tabakasile örtülmüş olan her kısmın boyalarının temizlenmesi.

L — Gerek alçı ve gerek ahşap olsun harici dahili pencereler.

M — Cümle kapıları ve avlu kapıları ve pencere kanatları.

N — Mihrap minber gibi aksamın tamiri.

O — Adi moloz taştan veya tuğladan duvarlar üzerinde iç ve dış sıva

P — Badana ve basit kalem ve ve yağlı boya işleri.

R — Umumiyetle derzler ve çatlaklar.

S — Umumiyetle alçı tertibatı mimariye.

T — Yerlerinden oynamiş çinilerin tesbiti.

U — Yazıların alemlerin tamiri tecdidi ve tezhibi.

V — Elektrik tesisatı ve minarelerinin paratonerleri ve kandillikleri Camilerde nim müzlim renk izale edilmemeli ve tesisat taşları bozmamak şartile mümkün mertebe gizli olmalı.

Y Lağımların ve umumi mecraların ıslahı ve avlunun tathiri ve tanzimi.

Z — Helâların tamiri veya temelden helâ inşası.

Madde 5 — Her hangi bir camide yapılacak bu esaslı tamir binayı hali harabiden temamile kurtarmak ve metaneti muhafazasını temin etmek gayesine matuf olduğundan yukarda bütün bu sayılan kısımların bugün asıl yapıldıkları kıymet ve değerde yapılabilmesi imkân ve vesaiti temamile mevcut ise de aşağıda sayılı aksamın tamirleri ve yeniden yapılmaları malzeme ve mütehassıs işçi bulunmaması dolayisile ayni mükemmeliyeti temin edilemiyeceğinden bunların maddei mahsusasında zikrolunacak şerait dairesinde oldukları gibi muhafazaları nazarı itibara alınacaktır.

1 — Umumiyetle çini tezyinat.

2 — Pek ince işlenmiş orijinal kalem işleri.

3 — Gümüş, altın, sedef, fildişi veya sair kakmalı ve nakışlı ve ornemanlı gayet müsenna işlenmiş kapı ve pencere kanatları ve minber ve kürsü gibi aksam.

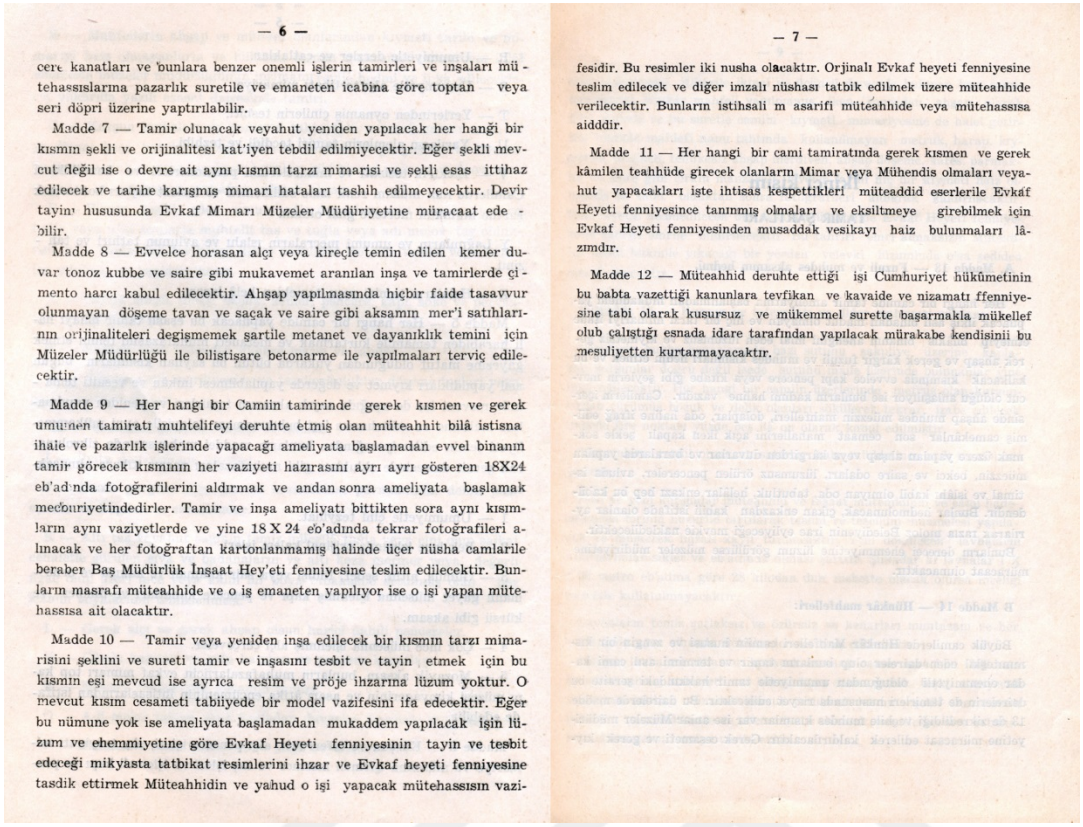
4 — Çok ince müsenna işlenmiş alçı çerçeveler.

5 — Mozayik aksam. bunların muhafazalariiçin evkaf mimarı top kapı müzesi kimyagerinin ve asarı âtika encümeninin ihtisaslarından istifade edebilir.

Madde 6 — Kurşun ve teferruatı, alçı pencere işleri, alçı tezyinatı mimariye ve müsenna işlemeli mermer ve taş işleri ve işlemeli kapı ve pen-

Şekil B.1: Vakıflar Fenni Şartnamesi, kapak ve birinci kısım-1

Şekil B.2: Vakıflar Fenni Şartnamesi, kapak ve birinci kısım-2

— 6 —

cere kanatları ve bunlara benzer onemli işlerin tamirleri ve inşaları mü - tehassıslarına pazarlık suretile ve emaneten icabına göre toptan veya seri döpri üzerine yaptırılabilir.

Madde 7 — Tamir olunacak veyahut yeniden yapılacak her hangi bir kısmın şekli ve orijinalitesi kat'iyen tebdil edilmiyecektir. Eğer şekli mevcut değil ise o devre ait aynı kısmın tarzı mimarisi ve şekli esas ittihaz edilecek ve tarihe karışmış mimari hataları tashih edilmeyecektir. Devir tayini hususunda Evkaf Mimarı Müzeler Müdüriyetine müracaat ede - bilir.

Madde 8 — Evvelce horasan alçı veya kireçle temin edilen kemer duvar tonoz kubbe ve saire gibi mukavemet aranılan inşa ve tamirlerde çimento harcı kabul edilecektir. Ahşap yapılmasında hiçbir faide tasavvur olunmayan döşeme tavan ve saçak ve saire gibi aksamın mer'i satıhlarının orijinaliteleri değişmemek şartile metanet ve dayanıklık temini için Müzeler Müdürlüğü ile bilistişare betonarme ile yapılmaları terviç edilecektir.

Madde 9 — Her hangi bir Camiin tamirinde gerek kısmen ve gerek umumen tamiratı muhtelifeyi deruhte etmiş olan müteahhit bilâ istisna ihale ve pazarlık işlerinde yapacağı ameliyata başlamadan evvel binanın tamir görecek kısmının her vaziyeti hazırasını ayrı ayrı gösteren 18X24 eb'adında fotoğrafilerini aldırmak ve andan sonra ameliyata başlamak mecburiyetindedirler. Tamir ve inşa ameliyatı bittikten sora aynı kısımların aynı vaziyetlerde ve yine 18 X 24 eb'adında tekrar fotoğrafileri alınacak ve her fotoğraftan kartonlanmamış halinde üçer nüsha camlarile beraber Baş Müdürlük İnşaat Hey'eti fenniyesine teslim edilecektir. Bunların masrafı müteahhide ve o iş emaneten yapılıyor ise o işi yapan mütehassısa ait olacaktır.

Madde 10 — Tamir veya yeniden inşa edilecek bir kısmın tarzı mimarisini şeklini ve sureti tamir ve inşasını tesbit ve tayin etmek için bu kısmın eşi mevcud ise ayrıca resim ve pröje ihzarına lüzum yoktur. O mevcut kısım cesameti tabiiyede bir model vazifesini ifa edecektir. Eğer bu nümune yok ise ameliyata başlamadan mukaddem yapılacak işin lüzum ve ehemmiyetine göre Evkaf Heyeti fenniyesinin tayin ve tesbit edeceği mikyasta tatbikat resimlerini ihzar ve Evkaf heyeti fenniyesine tasdik ettirmek Müteahhidin ve yahud o işi yapacak mütehassısın vazi-

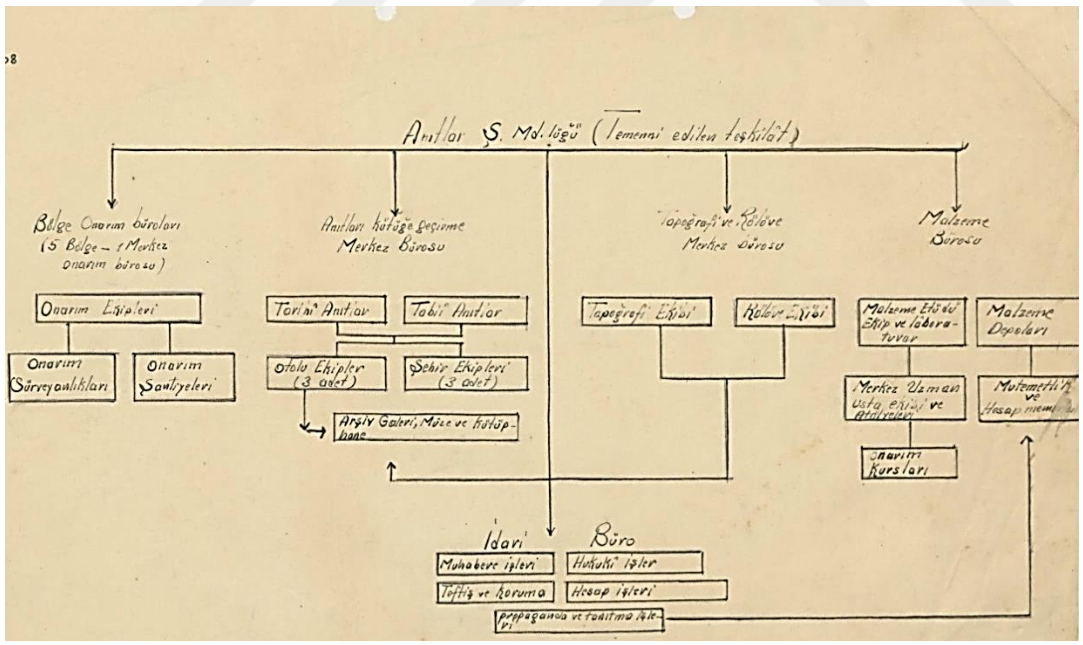
— 7 —

fesidir. Bu resimler iki nusha olacaktır. Orjinalı Evkaf heyeti fenniyesine teslim edilecek ve diğer imzalı nüshası tatbik edilmek üzere müteahhide verilecektir. Bunların istihsali m asarifi müteahhide veya mütehassısa aidddir.

Madde 11 — Her hangi bir cami tamiratında gerek kısmen ve gerek kâmilen teahhüde girecek olanların Mimar veya Mühendis olmaları veyahut yapacakları işte ihtisas kespettikleri müteaddid eserlerile Evkaf Heyeti fenniyesince tanınmış olmaları ve eksiltmeye girebilmek için Evkaf Heyeti fenniyesinden musaddak vesikayı haiz bulunmaları lâzımdır.

Madde 12 — Müteahhid deruhte ettiği işi Cumhuriyet hükûmetinin bu babta vazettiği kanunlara tevfikan ve kavaide ve nizamatı ffenniyesine tabi olarak kusursuz ve mükemmel surette başarmakla mükellef olub çalıştığı esnada idare tarafından yapılacak mürakabe kendisinii bu mesuliyetten kurtarmayacaktır.

Şekil B.3: Vakıflar Fenni Şartnamesi, kapak ve birinci kısım -3

Şekil B.4: Ali Saim Ülgen tarafından hazırlanan Anıtlar Şube Müdürlüğü'nün temenni edilen teşkilat şeması (ASÜA, TASUDOC0123032).

T. C.
BAŞBAKANLIK
VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Abide ve Yapı İşleri Dairesi

Abide ve Eski Eser Onarım Fişi

Eserin yeri ve adı :	: Erzincan-Tercan
Ayrılan tahsisat	: 2.500.000.000.-
Geçen yıllarda yapılan işler :	
1993 da yapılacak işler	: Kervan sarayın bozuk ve akıntı yapan üst çatı örtüsü sökülerek çatı elden geçirildikten sonra üzerine kauçuk esaslı pestil serildikten sonra 0.50 mm lik bakır ile kaplanacaktır. Kervansarayın dış ve iç cephelerindeki bozulan dağılan yonu taşı kaplamalar çürütülüp yeniden yonu taşı kaplamaları yapılacaktır. Çevreye yonu taşı tretuvar yapılacaktır. İç kısımda derelik bölümlerinde çizilecek fonksiyon projesine göre gerekli tanzimler yapılacak komple elektrik tesisatı yapılıp hizmete açılacaktır.
A — Adi tamir	:
B — Restorasyon	: X
C — Geçen yıldan devam	:

RESTÖRATÖR	Sanat Tarihçi	Mimar
İbrahim Orhan DALKILIÇ YILMAZ	Nazife KURTMAN	Mustafa ÖZAT

Şekil B.5: Vakıflar abide ve eski eser onarım fişi örneği-1

T. C.
VAKIFLAR
Genel Müdürlüğü
Abîde ve Yapı İşleri Dairesi

Abîde ve Eski Eser Onarım Fişi

Eserin yeri ve adı : ERZURUM ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE

Ayrılan tahsisat : 675.000 – TL

Geçen yıllarda yapılan işler :

1982 de yapılacak işler : Minarelerin üstüne betonarme koruyucu örtü yapılacaktır. Minarelerde hava sirkülasyonunu sağlamak için de külahın eksenleri üzerinde 20x25 cm ebadında 4 adet hava deliği bırakılacaktır.

A — Adi tamir : X

B — Restorasyon :

C — Geçen yıldan devam :

Murat İREN
Mimar
9.6.1982

ONARIM FİŞİ 260001036-0F002

Şekil B.6: Vakıflar abide ve eski eser onarım fişi örneği-2.

T. C.
VAKIFLAR
Genel Müdürlüğü
Abide ve Yapı İşleri Dairesi

Abîde ve Eski Eser Onarım Fişi

Eserin yeri ve adı : Sivas - Güdük minare (Hasan bey türbesi)

Ayrılan tahsisat : (35.000) lira.

Geçen yıllarda yapılan işler :

196 de yapılacak işler : Eserin rölöve ve restorasyon projeleri hazırlattırılacak ve restorasyonda kullanılacak olan klasik ebatta pres tuğlası imâr ettirilecektir.

B- Restorasyon

Y. Mimar
Nedim Onat

Şekil B.7: Vakıflar abide ve eski eser onarım fişi örneği-3

T. C.
VAKIFLAR
Genel Müdürlüğü
Abide ve Yapı İşleri Dairesi

Abîde ve Eski Eser Onarım Fişi

Eserin yeri ve adı : Konya - Karaman Türbe ve kümbetler

Ayrılan tahsisat : (85.600) TL.

Geçen yıllarda yapılan işler : Cambazkadı ve Kızlar türbeleri ikmal olundu.

196 4 de yapılacak işler : 1) Alâeddin Ali Bey türbesinde takviye ve tamir,
2) Demir Gömlek türbesinde kubbe kaplaması ile iç sıva ve doğrama işler olunacaktır.

A — Adi tamir :

B — ~~XXXXXXX~~ Restorasyon :

C — Geçen yıldan devam :

Y. Mimar

ONARIM FİŞİ 700001072-0F001

Şekil B.8: Vakıflar abide ve eski eser onarım fişi örneği-4

EK C: Medreseler ile ilgili Belge ve Fotoğraflar

Şekil C.1: Amasya Gökmedrese Camii girişi (İnan Ocak, 2013)

Şekil C.2: Amasya Gökmedrese Camii pencere detayı (İnan Ocak, 2013)

Şekil C.3: Türbe kısmındaki çiniler (İnan Ocak, 2013)

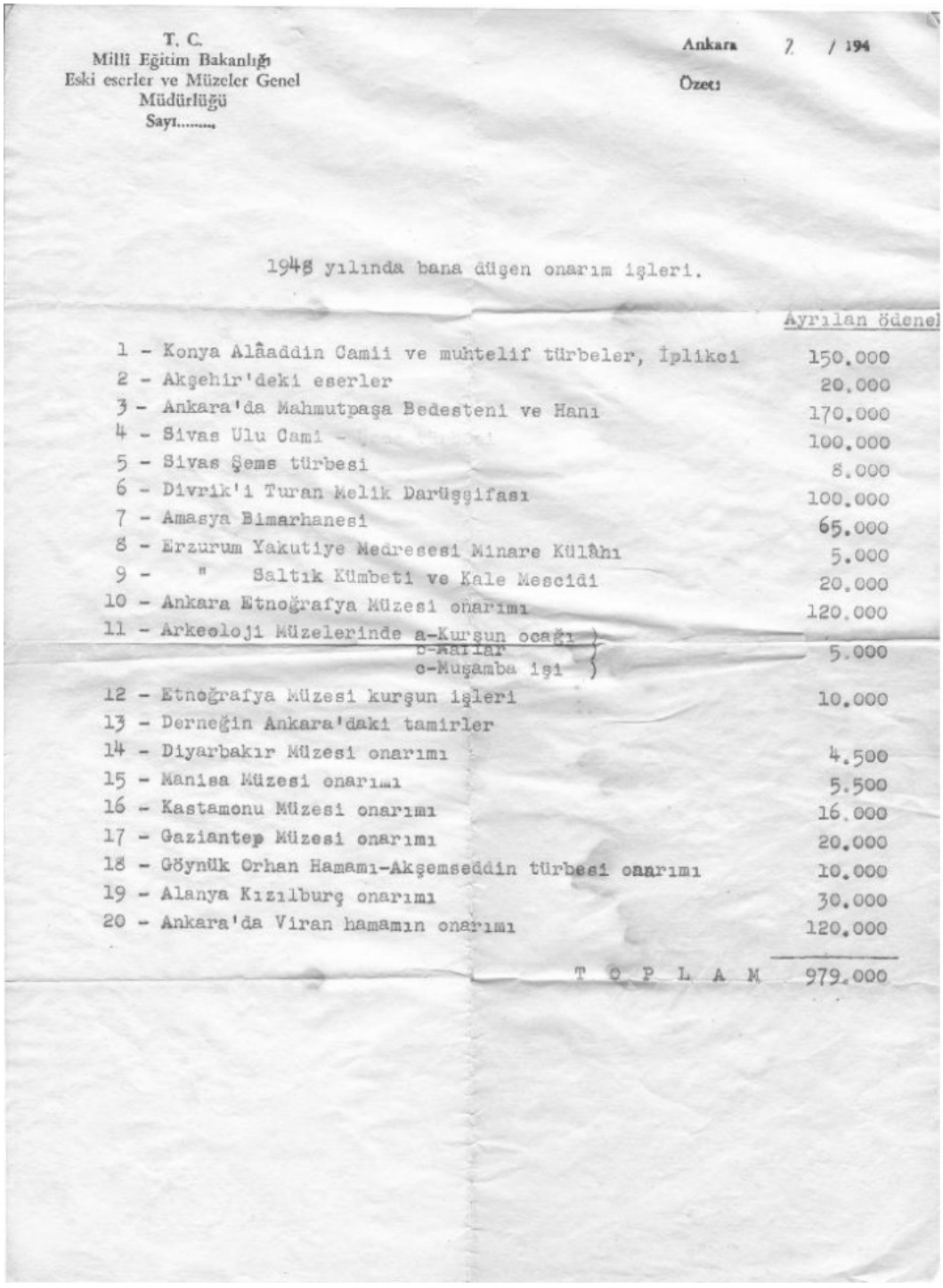
Şekil C.4: Torumtay Türbesi (İnan Ocak, 2013)

Şekil C.5: Amasya Bimarhanesi giriş eyvanından avluya bakış (İnan Ocak, 2013)

Şekil C.6: Amasya Bimarhanesi revak kemerleri arkasının görünümü (İnan Ocak, 2013)

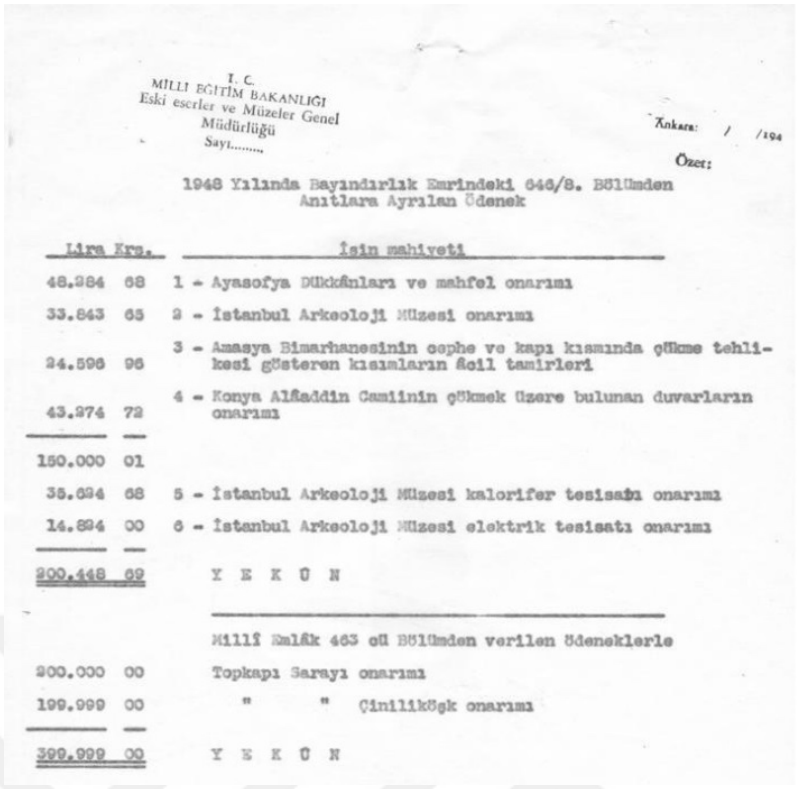
T. C.
Millî Eğitim Bakanlığı
Eski eserler ve Müzeler Genel
Müdürlüğü
Sayı.....

Ankara 7 / 194
Özeti

1948 yılında bana düşen onarım işleri.

		Ayrılan ödenek
1 -	Konya Alâaddin Camii ve muhtelif türbeler, İplikci	150.000
2 -	Akşehir'deki eserler	20.000
3 -	Ankara'da Mahmutpaşa Bedesteni ve Hanı	170.000
4 -	Sivas Ulu Cami -	100.000
5 -	Sivas Şems türbesi	8.000
6 -	Divrik'i Turan Melik Darüşşifası	100.000
7 -	Amasya Bimarhanesi	65.000
8 -	Erzurum Yakutiye Medresesi Minare Külâhı	5.000
9 -	" Saltık Kümbeti ve Kale Mescidi	20.000
10 -	Ankara Etnoğrafya Müzesi onarımı	120.000
11 -	Arkeoloji Müzelerinde a-Kurşun ocağı, b-Kalıplar, c-Muşamba işi	5.000
12 -	Etnoğrafya Müzesi kurşun işleri	10.000
13 -	Derneğin Ankara'daki tamirler	
14 -	Diyarbakır Müzesi onarımı	4.500
15 -	Manisa Müzesi onarımı	5.500
16 -	Kastamonu Müzesi onarımı	16.000
17 -	Gaziantep Müzesi onarımı	20.000
18 -	Göynük Orhan Hamamı-Akşemseddin türbesi onarımı	10.000
19 -	Alanya Kızılburç onarımı	30.000
20 -	Ankara'da Viran hamamın onarımı	120.000
	T O P L A M	979.000

Şekil C.7: Amasya Bimarhanesi onarımı ile ilgili belge (ASÜA).

T. C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Eski eserler ve Müzeler Genel
Müdürlüğü
Sayı.....

Ankara: / /194

Özet:

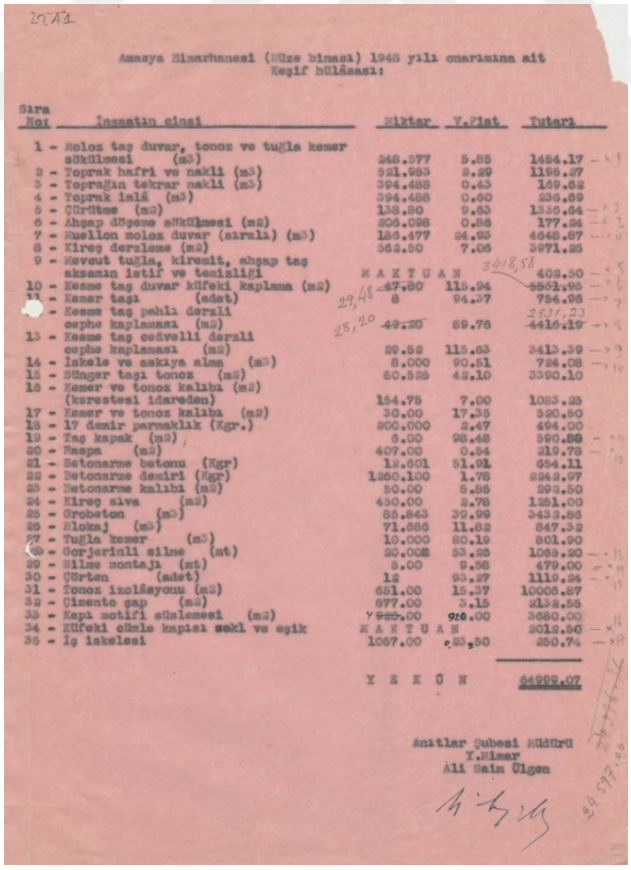
1948 Yılında Bayındırlık Emrindeki 646/8. Bölümden
Anıtlara Ayrılan Ödenek

Lira	Krş.	İşin mahiyeti
48.984	68	1 - Ayasofya Dükkânları ve mahfel onarımı
33.843	65	2 - İstanbul Arkeoloji Müzesi onarımı
24.596	96	3 - Amasya Bimarhanesinin cephe ve kapı kısmında çökme tehlikesi gösteren kısımların âcil tamirleri
43.274	72	4 - Konya Alâeddin Camiinin çökmek üzere bulunan duvarların onarımı
150.000	01	
35.694	68	5 - İstanbul Arkeoloji Müzesi kalorifer tesisatı onarımı
14.894	00	6 - İstanbul Arkeoloji Müzesi elektrik tesisatı onarımı
200.448	69	Y E K Ü N

Millî Emlâk 463 cü Bölümden verilen Ödeneklerle

200.000	00	Topkapı Sarayı onarımı
199.999	00	" " Çinilikköşk onarımı
399.999	00	Y E K Ü N

Şekil C.8: Amasya Bimarhanesi onarımı ile ilgili belge (ASÜA).

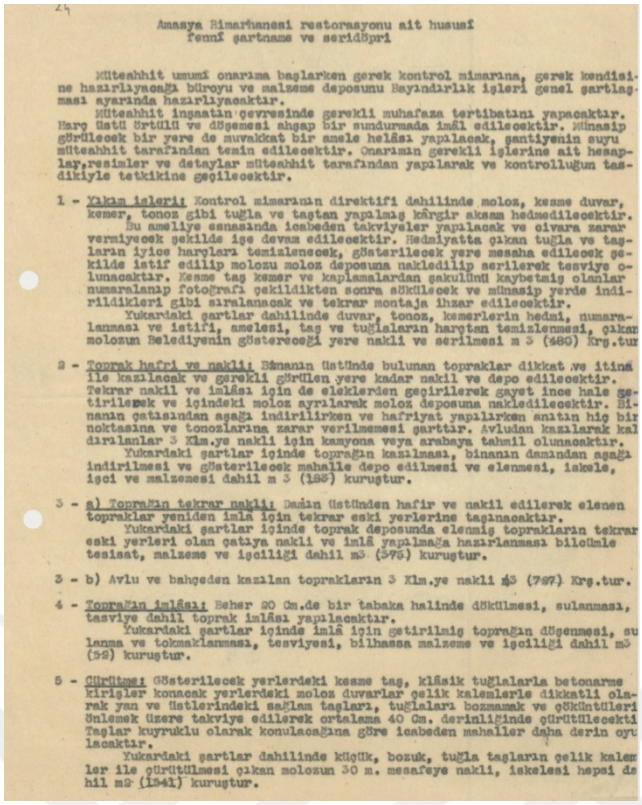

Amasya Bimarhanesi (Müze binası) 1948 yılı onarımına ait
Keşif bülâsası:

Sıra No:	İnşaatın cinsi	Miktar	B.Fiat	Tutarı
1 -	Moloz taş duvar, tonoz ve tuğla kemer sökülmesi (m3)	248.377	5.85	1454.17
2 -	Toprak hafri ve nakli (m3)	521.985	2.29	1198.27
3 -	Toprağın tekrar nakli (m3)	394.488	0.45	159.62
4 -	Toprak imlâ (m3)	394.488	0.60	236.69
5 -	Gürültü (m2)	138.80	9.63	1336.94
6 -	Ahşap döşeme sökülmesi (m2)	206.036	0.88	177.24
7 -	Moellon moloz duvar (sarmalı) (m3)	164.477	24.93	4648.87
8 -	Kireç derzleme (m2)	562.50	7.06	3971.25
9 -	Kevgut tuğla, kiremit, ahşap taş aksamın istif ve temizliği	MAKTUAN	3418,58	402.50
10 -	Kesme taş duvar küfeki kaplama (m2)	47.80	115.94	5541.93
11 -	Kemer taşı (adet)	8	94.37	754.96
12 -	Kesme taş pahlı derzli cephe kaplaması (m2)	49.20	89.78	4416.19
13 -	Kesme taş cedvelli derzli cephe kaplaması (m2)	29.52	115.63	3413.39
14 -	İnkele ve sakaya alma (m3)	8.000	90.51	724.08
15 -	Sünger taşı tonoz (m2)	80.525	42.10	3390.10
16 -	Kemer ve tonoz kalıbı (m2) (kerestesi idareden)	154.75	7.00	1083.25
17 -	Kemer ve tonoz kalıbı (m2)	30.00	17.35	520.50
18 -	17 demir parmaklık (Kgr.)	200.000	2.47	494.00
19 -	Taş kapak (m2)	6.00	98.48	590.88
20 -	Raspa (m2)	407.00	0.54	219.78
21 -	Betonarme betonu (Kgr)	12.601	51.91	654.11
22 -	Betonarme demiri (Kgr)	1250.100	1.78	2243.97
23 -	Betonarme kalıbı (m2)	50.00	5.85	292.50
24 -	Kireç sıva (m2)	450.00	2.78	1251.00
25 -	Grobeton (m3)	85.843	39.99	3433.86
26 -	Blokaj (m3)	71.586	11.82	847.32
27 -	Tuğla kemer (m3)	10.000	80.19	801.90
28 -	Gorjerinli silme (mt)	20.002	53.26	1065.20
29 -	Silme montaja (mt)	6.00	9.56	479.00
30 -	Çörten (adet)	12	93.27	1119.24
31 -	Tonoz izolâsyonu (m2)	651.00	15.37	10005.87
32 -	Çimento şap (m2)	377.00	5.15	2132.55
33 -	Kapı motifi süslemesi (m2)	Y 920.00	920.00	3680.00
34 -	Küfeki çömle kapısı sekl ve eşik	MAKTUAN		2012.50
35 -	İç inkelesi	1067.00	c 83,50	250.74
		Y E K Ü N		84999.07

Anıtlar Şubesi Müdürü
Y.Mimar
Ali Saim Ülgen

Şekil C.9: Amasya Bimarhanesi onarımı ile ilgili belge (ASÜA,TASUDOC6960-96).

Amasya Bimarhanesi restorasyonu ait hususi
fenni şartname ve seridöpri

Müteahhit umumi onarıma başlarken gerek kontrol mimarına, gerek kendisine hazırlıyacağı büroyu ve malzeme deposunu Bayındırlık işleri genel şartlaşması ayarında hazırlıyacaktır.
Müteahhit inşaatın çevresinde gerekli muhafaza tertibatını yapacaktır. Harç üstü örtülü ve döşemesi ahşap bir sundurmada imâl edilecektir. Münasip görülecek bir yere de muvakkat bir amele helâsı yapılacak, şantiyenin suyu müteahhit tarafından temin edilecektir. Onarımın gerekli işlerine ait hesaplar,resimler ve detaylar müteahhit tarafından yapılarak ve kontrolluğun tasdikiyle tatbikine geçilecektir.

1 - Yıkım işleri: Kontrol mimarının direktifi dahilinde moloz, kesme duvar, kemer, tonoz gibi tuğla ve taştan yapılmış kârgir aksam hedmedilecektir.
Bu ameliye esnasında icabeden takviyeler yapılacak ve civara zarar vermiyecek şekilde işe devam edilecektir. Hedmiyatta çıkan tuğla ve taşların iyice harçları temizlenecek, gösterilecek yere mesafa edilecek şekilde istif edilip molozu moloz deposuna nakledilip serilerek tesviye olunacaktır. Kesme taş kemer ve kaplamalardan şekulünü kaybetmiş olanlar numaralanıp fotoğrafı çekildikten sonra sökülecek ve münasip yerde indirildikleri gibi sıralanacak ve tekrar montaja ihzar edilecektir.
Yukardaki şartlar dahilinde duvar, tonoz, kemerlerin hedmi, numaralanması ve istifi, amelesi, taş ve tuğlaların harçtan temizlenmesi, çıkan molozun Belediyenin göstereceği yere nakli ve serilmesi m 3 (480) Krg.tur

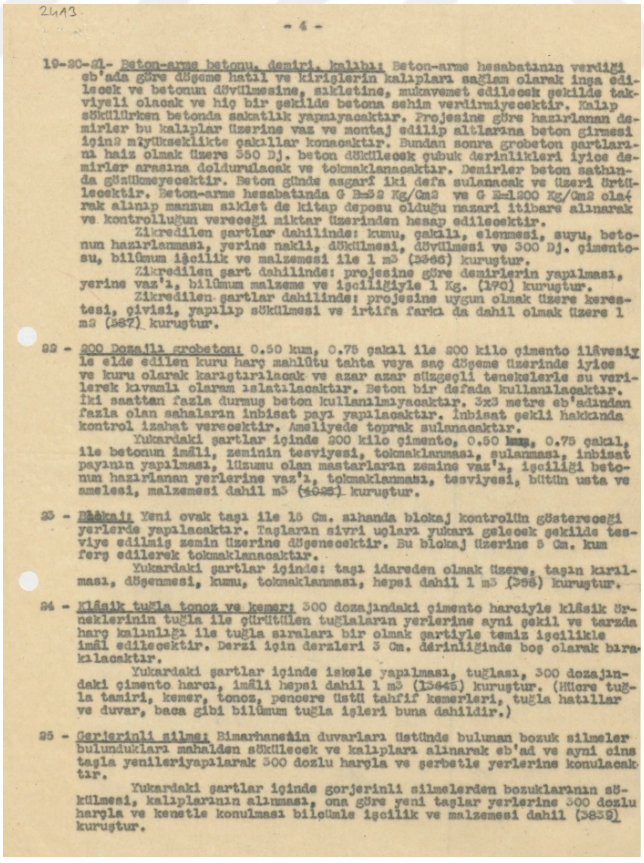
2 - Toprak hafri ve nakli: Binanın üstünde bulunan topraklar dikkat ve itina ile kazılacak ve gerekli görülen yere kadar nakil ve depo edilecektir. Tekrar nakil ve imâsı için de eleklerden geçirilerek gayet ince hale getirilmek ve içindeki moloz ayrılarak moloz deposuna nakledilecektir. Binanın çatısından aşağı indirilirken ve hafriyat yapılırken anıtın hiç bir noktasına ve tonozlarına zarar verilmemesi şarttır. Avludan kazılarak kaldırılanlar 3 Klm.ye nakli için kamyona veya arabaya tahmil olunacaktır.
Yukardaki şartlar içinde toprağın kazılması, binanın damından aşağı indirilmesi ve gösterilecek mahalle depo edilmesi ve elenmesi, iskele, işçi ve malzemesi dahil m 3 (185) kuruştur.

3 - a) Toprağın tekrar nakli: Damın üstünden hafir ve nakil edilerek elenen topraklar yeniden imâ için tekrar eski yerlerine taşınacaktır.
Yukardaki şartlar içinde toprak deposunda elenmiş toprakların tekrar eski yerleri olan çatıya nakli ve imâ yapılmağa hazırlanması bilcümle tesisat, malzeme ve işçiliği dahil m3 (375) kuruştur.

3 - b) Avlu ve bahçeden kazılan toprakların 3 Klm.ye nakli m3 (787) Krg.tur.

4 - Toprağın imâsı: Beher 20 Cm.de bir tabaka halinde döküllmesi, sulanması, tasviye dahil toprak imâsı yapılacaktır.
Yukardaki şartlar içinde imâ için getirilmiş toprağın döşenmesi, sulanma ve tokmaklanması, tesviyesi, bilhassa malzeme ve işçiliği dahil m3 (58) kuruştur.

5 - Gürütme: Gösterilecek yerlerdeki kesme taş, klâsik tuğlalarla betonarme kirişler konacak yerlerdeki moloz duvarlar çelik kalemlerle dikkatli olarak yan ve üstlerindeki sağlam taşları, tuğlaları bozmamak ve çökintileri önlemek üzere takviye edilerek ortalama 40 Cm. derinliğinde gürütülecektir. Taşlar kuyruklu olarak konulacağına göre icabeden mahaller daha derin oyulacaktır.
Yukardaki şartlar dahilinde küçük, bozuk, tuğla taşların çelik kalemler ile gürütülmesi çıkan molozun 30 m. mesafeye nakli, iskelesi hepsi dahil m3 (1341) kuruştur.

2493

- 4 -

19-20-21- Beton-arme betonu, demiri, kalıbı: Beton-arme hesabatının verdiği eb'ada göre döşeme hatıl ve kirişlerin kalıpları sağlam olarak inşa edilecek ve betonun düvülmesine, sıkıştına, mukavemet edilecek şekilde takviyeli olacak ve hiç bir şekilde betona zehim verdirmiyecektir. Kalıp sökülürken betonda sakatlık yapmıyacaktır. Projesine göre hazırlanan demirler bu kalıplar üzerine vaz ve montaj edilip altlarına beton girmesi için 2 m'yüksekliğe çakıllar konacaktır. Bundan sonra grobeton şartlarına haiz olmak üzere 350 Dj. beton dökülecek çubuk derinlikleri iyice demirler arasına doldurulacak ve tokmaklanacaktır. Demirler beton satıhında gösterilmeyecektir. Beton günde asgarf iki defa sulanacak ve üzeri örtülecektir. Beton-arme hesabatında G R=52 Kg/Cm2 ve G R=1300 Kg/Cm2 olarak alınıp manzum silolar da kitap deposu olduğu nazarı itibare alınarak ve kontrolluğun vereceği miktar üzerinden hesap edilecektir.
Zikredilen şartlar dahilinde: kumu, çakılı, elenmesi, suyu, betonun hazırlanması, yerine nakli, döküllmesi, düvülmesi ve 300 Dj. çimentosu, bilûmum işçilik ve malzemesi ile 1 m3 (3366) kuruştur.
Zikredilen şart dahilinde: projesine göre demirlerin yapılması, yerine vaz'ı, bilûmum malzeme ve işçiliğiyle 1 Kg. (170) kuruştur.
Zikredilen şartlar dahilinde: projesine uygun olmak üzere kereste, giydisi, yapılıp sökülmesi ve irtifa farkı da dahil olmak üzere 1 m2 (387) kuruştur.

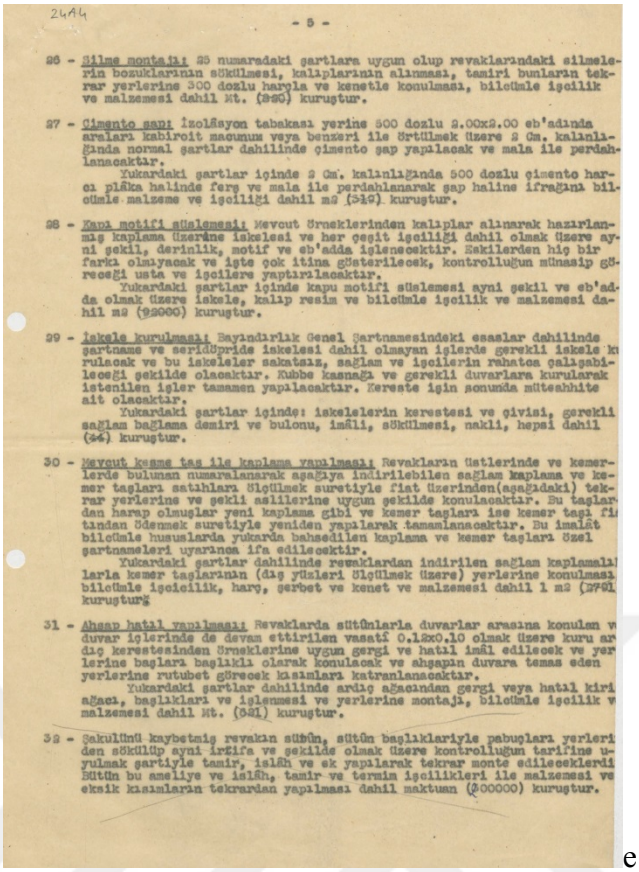
22 - 300 Dozajlı grobeton: 0.50 kum, 0.75 çakıl ile 300 kilo çimento ilâvesiyle elde edilen kuru harç mahlûtu tahta veya saç döşeme üzerinde iyice ve kuru olarak karıştırılacak ve azar azar süzgeçli tenekelerle su verilerek kıvamlı olarak ıslatılacaktır. Beton bir defada kullanılacaktır. İki saattan fazla durmuş beton kullanılmıyacaktır. 3x3 metre eb'adından fazla olan sahaların inbisat payı yapılacaktır. İnbisat şekli hakkında kontrol izahat verecektir. Ameliyede toprak sulanacaktır.
Yukardaki şartlar içinde 300 kilo çimento, 0.50 kum, 0.75 çakıl, ile betonun imâli, zeminin tesviyesi, tokmaklanması, sulanması, inbisat payının yapılması, lüzumu olan mastarların zemine vaz'ı, işçiliği betonun hazırlanan yerlerine vaz'ı, tokmaklanması, tesviyesi, bütün usta ve amelesi, malzemesi dahil m3 (4025) kuruştur.

23 - Bâkaj: Yeni ovak taşı ile 15 Cm. sahanda blokaj kontrolün göstereceği yerlerde yapılacaktır. Taşların sivri uçları yukarı gelecek şekilde tesviye edilmiş zemin üzerine döşenecektir. Bu blokaj üzerine 5 Cm. kum ferş edilerek tokmaklanacaktır.
Yukardaki şartlar içinde: taşı idareden olmak üzere, taşın kırılması, döşenmesi, kumu, tokmaklanması, hepsi dahil 1 m3 (396) kuruştur.

24 - Klâsik tuğla tonoz ve kemeri: 300 dozajındaki çimento harçiyle klâsik örneklerinin tuğla ile gürütülen tuğlaların yerlerine aynı şekil ve tarzda harç kalınlığı ile tuğla sıraları bir olmak şartiyle temiz işçilikle imâl edilecektir. Derzi için derzleri 3 Cm. derinliğinde boş olarak bırakacaktır.
Yukardaki şartlar içinde iskele yapılması, tuğlası, 300 dozajındaki çimento harcı, imâli hepsi dahil 1 m3 (13645) kuruştur. (Hiçbir tuğla tamiri, kemer, tonoz, pencere üstü tahfif kemerleri, tuğla hatıllar ve duvar, baca gibi bilûmum tuğla işleri buna dahildir.)

25 - Gorjerinli silme: Bimarhanenin duvarları üstünde bulunan bozuk silmeler bulundukları mahalden sökülecek ve kalıpları alınarak eb'ad ve aynı cins taşla yenileriyapılarak 300 dozlu harçla ve serbetle yerlerine konulacaktır.
Yukardaki şartlar içinde gorjerinli silmelerden bozuklarının sökülmesi, kalıplarının alınması, ona göre yeni taşlar yerlerine 300 dozlu harçla ve kenetle konulması bilcümle işçilik ve malzemesi dahil (3839) kuruştur.

Şekil C.11: Amasya Bimarhanesi onarım fenni şartnamesi (ASÜA,TASUDOC6961-12)

2446

- 5 -

36 - Silme montajı 35 numaradaki şartlara uygun olup revaklarındaki silmelerin bozuklarının sökülmesi, kalıplarının alınması, tamiri bunların tekrar yerlerine 300 dozlu harçla ve kenetle konulması, bilcümle işcilik ve malzemesi dahil Mt. (350) kuruştur.

37 - Çimento sapı İzolâsyon tabakası yerine 300 dozlu 2.00x2.00 eb'adında arelarâ kabirait maçunun veya benzeri ile örtülmek üzere 2 Cm. kalınlığında normal şartlar dahilinde çimento sap yapılacak ve mala ile perdahlanacaktır.

Yukardaki şartlar içinde 2 Cm. kalınlığında 300 dozlu çimento harcı plâka halinde ferş ve mala ile perdahlanarak sap haline ifrağına bilcümle malzeme ve işçiliği dahil m2 (340) kuruştur.

38 - Kapı motifi süslemesi: Mevcut örneklerinden kalıplar alınarak hazırlanmış kaplama üzerine iskelesi ve her çeşit işçiliği dahil olmak üzere aynı şekil, derinlik, motif ve eb'adda işlenecektir. Eskilerden hiç bir farkı olmayacak ve işte çok itina gösterilecek, kontrolluğun münasip göreceği usta ve işcilere yaptırılacaktır.

Yukardaki şartlar içinde kapu motifi süslemesi aynı şekil ve eb'adda olmak üzere iskele, kalıp resim ve bilcümle işcilik ve malzemesi dahil m2 (92000) kuruştur.

39 - İskele kurulması: Bayındırlık Genel Şartnamesindeki esaslar dahilinde şartname ve şeridşpride iskelesi dahil olmayan işlerde gerekli iskele kurulacak ve bu iskeleler sakatsız, sağlam ve işcilerin rahatca çalışabileceği şekilde olacaktır. Kubbe kasnağı ve gerekli duvarlara kurularak istenilen işler tamamen yapılacaktır. Kereste işin sonunda mütesahhite ait olacaktır.

Yukardaki şartlar içinde: iskelelerin kerestesi ve çivisi, gerekli sağlam bağlama demiri ve bulonu, imâli, sökülmesi, nakli, hepsi dahil (34) kuruştur.

30 - Mevcut kesme taş ile kaplama yapılması: Revakların üstlerinde ve kemerlerde bulunan numaralanarak aşağıya indirilebilen sağlam kaplama ve kemer taşları satıhlara bölünmek suretiyle fiat üzerinden(aşağıdaki) tekrar yerlerine ve şekli aslilerine uygun şekilde konulacaktır. Bu taşlardan harap olmuşlar yeni kaplama gibi ve kemer taşları ise kemer taşı fiatından ödenmek suretiyle yeniden yapılarak tamamlanacaktır. Bu imalât bilcümle hususlarda yukarda bahsedilen kaplama ve kemer taşları özel şartnameleri uyarınca ifa edilecektir.

Yukardaki şartlar dahilinde revaklardan indirilen sağlam kaplamalarla kemer taşlarının (dış yüzleri ölçülmek üzere) yerlerine konulması bilcümle işcilik, harç, şerbet ve kenet ve malzemesi dahil 1 m2 (2791 kuruştur.

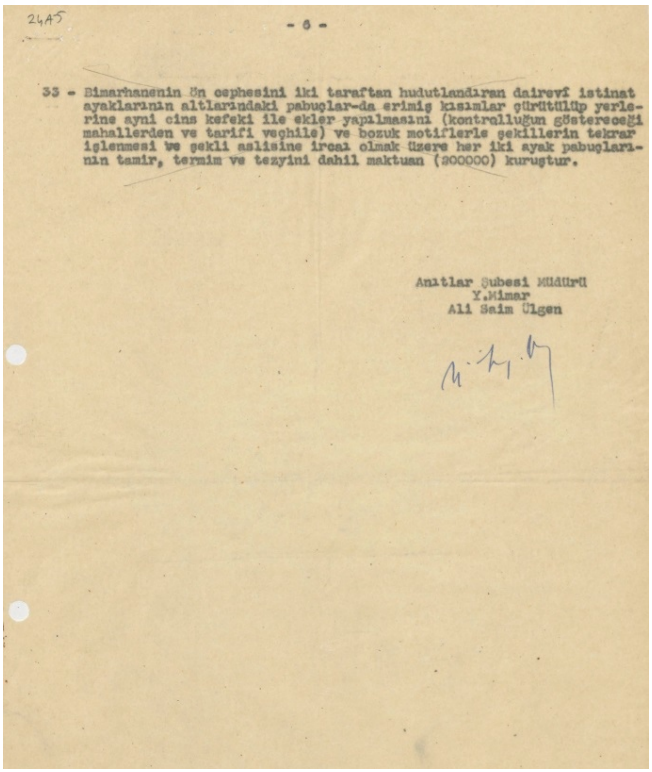
31 - Ahşap hatıl yapılması: Revaklarda sütünlarla duvarlar arasına konulan v duvar işlerinde de devam ettirilen vasatî 0.12x0.10 olmak üzere kuru ar diç kerestesinden örneklerine uygun gergi ve hatıl imâl edilecek ve yerlerine başlara başlıklı olarak konulacak ve ahşapın duvara temas eden yerlerine rutubet görecek kısımları katranlanacaktır.

Yukardaki şartlar dahilinde ardıç ağacından gergi veya hatıl kiriağacı, başlıkları ve işlenmesi ve yerlerine montajı, bilcümle işcilik v malzemesi dahil Mt. (341) kuruştur.

32 - Sağlamlığını kaybetmiş revakın sütün, sütün başlıklarıyle pabuçları yerlerinden sökülüp aynı irtifa ve şekilde olmak üzere kontrolluğun tarifine uyulmak şartiyle tamir, ıslâh ve ek yapılarak tekrar monte edilecekleridir. Bütün bu ameliye ve ıslâh, tamir ve termim işcilikleri ile malzemesi ve eksik kısımların tekrardan yapılması dahil maktuan (200000) kuruştur.

e

Şekil C.12: Amasya Bimarhanesi onarım fenni şartnamesi (ASÜA,TASUDOC6961-13)

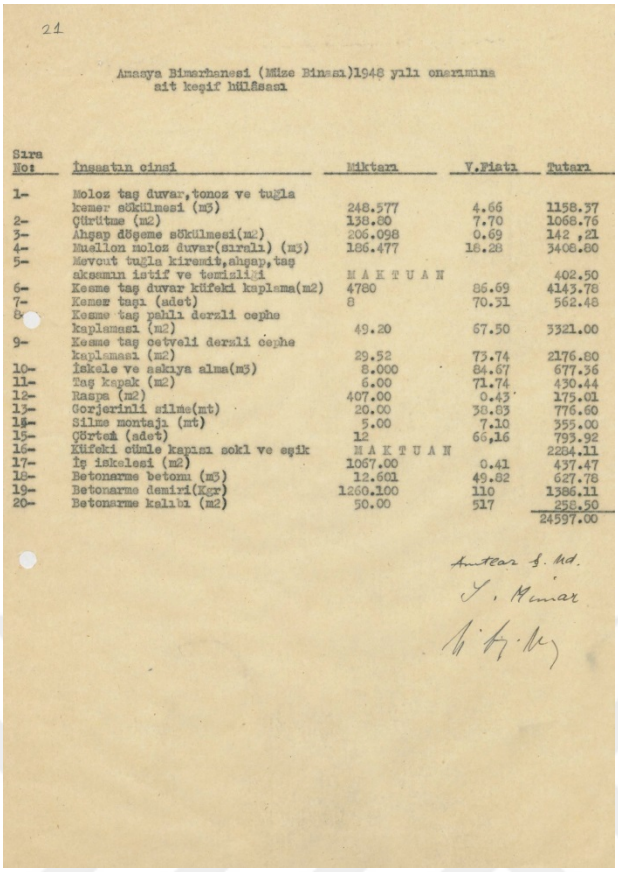
2445

- 6 -

33 - Bimarhanenin ön cephesini iki taraftan hudutlandıran dairevî istinat ayaklarının altlarındaki pabuçlar-da erimiş kısımlar gürültülüp yerlerine aynı cins kefeki ile ekler yapılmasını (kontrolluğun göstereceği mahallerden ve tarifi veçhile) ve bozuk motiflerle şekillerin tekrar işlenmesi ve şekli aslisine irca' olmak üzere her iki ayak pabuçlarının tamir, termim ve tezyini dahil maktuan (300000) kuruştur.

Anıtlar Şubesi Müdürü
Y.Mimar
Ali Saim Ülgen

Şekil C.13: Amasya Bimarhanesi onarım fenni şartnamesi (ASÜA, TASUDOC6961-14)

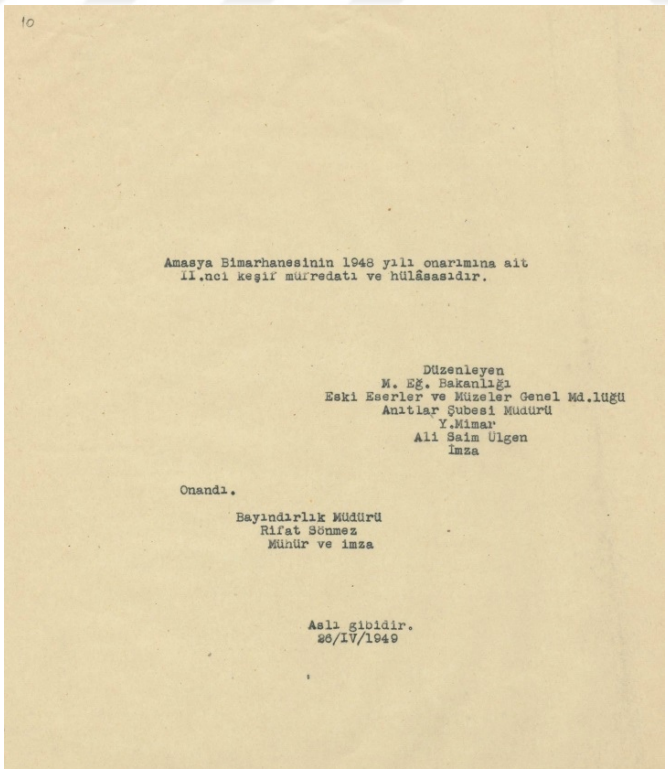
21

Amasya Bimarhanesi (Müze Binası)1948 yılı onarımına
ait keşif hülâsası

Sıra No:	İnşaatın cinsi	Miktarı	B.Fiatı	Tutarı
1-	Moloz taş duvar,tonoz ve tuğla kemer sökülmesi (m3)	248.577	4.66	1158.37
2-	Çürütme (m2)	138.00	7.70	1068.76
3-	Ahşap döşeme sökülmesi(m2)	206.098	0.69	142 ,21
4-	Muallon moloz duvar(sıralı) (m3)	186.477	18.28	3408.80
5-	Mevcut tuğla kiremit,ahşap,taş aksamın istif ve temizliği	MAKTUAN		402.50
6-	Kesme taş duvar küfeki kaplama(m2)	4780	86.69	4143.78
7-	Kemer taşı (adet)	8	70.31	562.48
8-	Kesme taş pahlı dereli cephe kaplaması (m2)	49.20	67.50	3321.00
9-	Kesme taş cetveli dereli cephe kaplaması (m2)	29.52	73.74	2176.80
10-	İskele ve sakıya alma(m3)	8.000	84.67	677.36
11-	Taş kapak (m2)	6.00	71.74	430.44
12-	Raspa (m2)	407.00	0.43	175.01
13-	Gorjerinli silme(mt)	20.00	38.83	776.60
14-	Silme montajı (mt)	5.00	7.10	355.00
15-	Çörtek (adet)	12	66,16	793.92
16-	Küfeki cümle kapısı sokl ve eşik	MAKTUAN		2284.11
17-	İç iskelesi (m2)	1067.00	0.41	437.47
18-	Betonarme betonu (m3)	12.601	49.82	627.78
19-	Betonarme demiri(Kgr)	1260.100	110	1386.11
20-	Betonarme kalıbı (m2)	50.00	517	258.50
				24597.00

Antcar Ş. Md.
Y. Mimar

Şekil C.14: Amasya Bimarhanesi onarım fenni şartnamesi (ASÜA,TASUDOC6960-92)

10

Amasya Bimarhanesinin 1948 yılı onarımına ait
II.nci keşif müredatı ve hülâsasıdır.

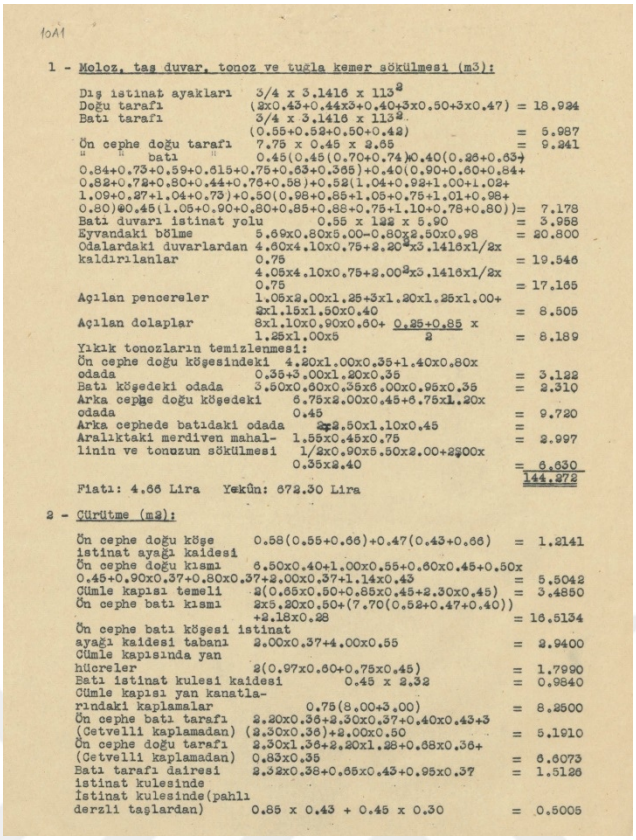
Düzenleyen
M. Eğ. Bakanlığı
Eski Eserler ve Müzeler Genel Md.lüğü
Anıtlar Şubesi Müdürü
Y.Mimar
Ali Saim Ülgen
İmza

Onandı.

Bayındırlık Müdürü
Rifat Sönmez
Mühür ve imza

Aslı gibidir.
26/IV/1949

Şekil C.15: Amasya Bimarhanesi onarım keşif belgeleri (ASÜA, TASUDOC696-53)

1 - Moloz, taş duvar, tonoz ve tuğla kemer söküLmesi (m3):

Dış istinat ayakları	3/4 x 3.1416 x 1132	
Doğu tarafı	(2x0.43+0.44x3+0.40+3x0.50+3x0.47)	= 18.934
Batı tarafı	3/4 x 3.1416 x 1132	
	(0.55+0.52+0.50+0.42)	= 5.987
Ön cephe doğu tarafı	7.75 x 0.45 x 2.65	= 9.241
" " batı "	0.45(0.45(0.70+0.74)+0.40(0.26+0.63+	
0.84+0.73+0.59+0.615+0.75+0.63+0.365)+0.40(0.90+0.60+0.84+		
0.82+0.72+0.80+0.44+0.76+0.58)+0.52(1.04+0.92+1.00+1.02+		
1.09+0.27+1.04+0.73)+0.50(0.98+0.85+1.05+0.75+1.01+0.98+		
0.80)+0.45(1.05+0.90+0.80+0.85+0.88+0.75+1.10+0.78+0.80))		= 7.178
Batı duvarı istinat yolu	0.55 x 122 x 5.90	= 3.958
Eyvandaki bölme	5.69x0.80x5.00-0.80x2.50x0.98	= 20.800
Odalardaki duvarlardan kaldırılanlar	4.60x4.10x0.75+2.202x3.1416x1/2x 0.75	= 19.546
	4.05x4.10x0.75+2.002x3.1416x1/2x 0.75	= 17.165
Açılan pencereler	1.05x2.00x1.25+3x1.20x1.25x1.00+ 2x1.15x1.50x0.40	= 8.505
Açılan dolaplar	8x1.10x0.90x0.60+ 0.25+0.85 x 1.25x1.00x5 2	= 8.189
Yıkık tonozların temizlenmesi:		
Ön cephe doğu köşesindeki odada	4.20x1.00x0.35+1.40x0.80x 0.35+3.00x1.20x0.35	= 3.122
Batı köşedeki odada	3.50x0.60x0.35x0.00x0.95x0.35	= 2.310
Arka cephe doğu köşedeki odada	6.75x2.00x0.45+6.75x1.20x 0.45	= 9.720
Arka cephede batıdaki odada	2x2.50x1.10x0.45	=
Aralıktaki merdiven mahallinin ve tonozun sökülmesi	1.55x0.45x0.75	= 2.997
	1/2x0.90x5.50x2.00+2x00x 0.35x2.40	= 6.630
		144.272

Fiatı: 4.66 Lira Yekûn: 672.30 Lira

2 - Cürütme (m3):

Ön cephe doğu köşe istinat ayağı kaidesi	0.58(0.55+0.66)+0.47(0.43+0.66)	= 1.2141
Ön cephe doğu kısmı	6.50x0.40+1.00x0.55+0.60x0.45+0.50x 0.45+0.90x0.37+0.80x0.37+2.00x0.37+1.14x0.45	= 5.5042
Cümle kapısı temeli	2(0.65x0.50+0.85x0.45+2.30x0.45)	= 3.4850
Ön cephe batı kısmı	2x5.20x0.50+(7.70(0.52+0.47+0.40)) +2.18x0.28	= 16.5134
Ön cephe batı köşesi istinat ayağı kaidesi tabanı	2.00x0.37+4.00x0.55	= 2.9400
Cümle kapısında yan hücreler	2(0.97x0.60+0.75x0.45)	= 1.7990
Batı istinat kulesi kaidesi	0.45 x 2.32	= 0.9840
Cümle kapısı yan kanatlarındaki kaplamalar	0.75(8.00+3.00)	= 8.2500
Ön cephe batı tarafı (Cetvelli kaplamadan)	2.20x0.36+2.30x0.37+0.40x0.43+3 (2.30x0.36)+2.00x0.50	= 5.1910
Ön cephe doğu tarafı (Cetvelli kaplamadan)	2.30x1.36+2.20x1.28+0.68x0.36+ 0.83x0.35	= 6.6073
Batı tarafı dairesi istinat kulesinde	2.32x0.38+0.65x0.43+0.95x0.37	= 1.5126
İstinat kulesinde(pahlı derzli taşlardan)	0.85 x 0.43 + 0.45 x 0.30	= 0.5005

2 - Cürütme (Devamı)

Bimarhanenin kapı eyvanı iç kısmı ve çevresinde	0.48(0.55+0.73)+0.42x.096+0.35x 1.05+0.45(1.40+1.20)+0.40x1.25+ 0.53(1.85+1.88)+0.23x1.85+0.53x0.80+0.45(1.27+0.57)+0.40 (0.50+2x0.75)+2x0.40x1.10+0.40(0.40+0.70)+.068(0.35+0.60) +0.43x0.84+0.40x0.50+0.20x2.95+0.45x0.73+0.40x0.76+0.50 (0.95+0.75)+0.40(0.60+0.65)+0.42(0.85+.050)+0.43x0.70+ 0.35x0.72+0.42x0.30+0.26x0.37+0.72(0.40+0.77x2)+0.83x 0.80+0.45(1.30+0.72)+0.47x1.49+0.48x1.24+0.56x0.65+0.40x 0.45+0.50x0.72+0.48x0.75+0.50(0.80+0.90)+0.48x1.15+0.50 (1.25+0.53)+0.45(0.75+1.20)+0.50x0.85+0.48x0.60	= 24.2314 78.73

Fiatı: 7.70 Lira Yekûn: 606.22 Lira

3 - Ahşap döşeme söküLmesi (m2):

5.00x5.75+5.80x6.75+7.10x5.80+4.05x14.45+4.60x 14.15+7.78x5.17+7.52x5.12	= 311.45	311145

Fiatı: 0.69 Lira Yekûn: 214.90 Lira

4 - Muallon moloz duvar (m3):

Ön cephe doğu tarafı odası avlu cenapları ve yan salonlar, kapı eyvanında kaplama altında	(2x2.00x1.50+2x0.50x1.00+ 7x2.00x1.00+0.25x0.50)0.40	= 18.050 18.050

Fiatı: 18.28 Lira Yekûn: 329.95 Lira

5 - Mevcut tuğla, kiremit, ahşap, taş aksamın istif ve temizliği:

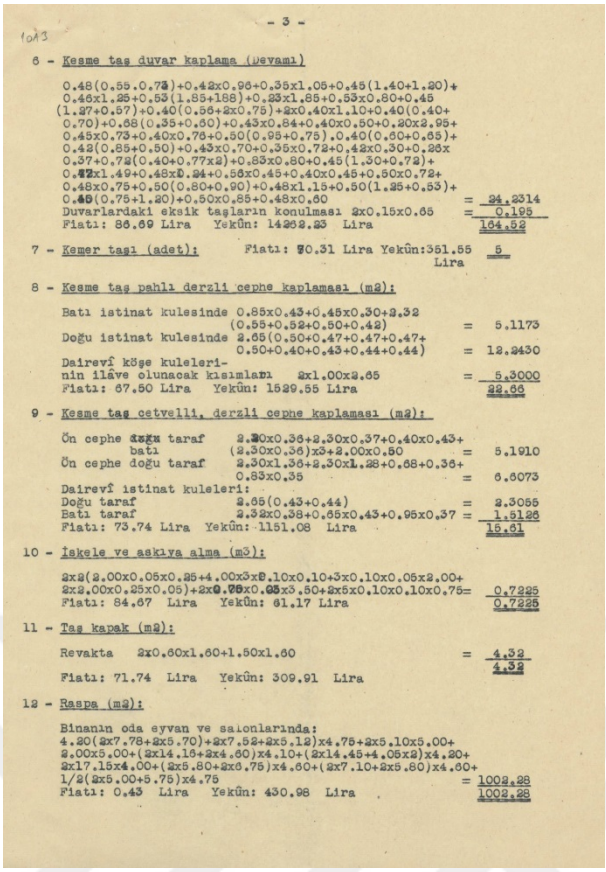
Yekûn : 402.50 Lira M A K T U A N

6 - Kesme taş duvar kaplama (m2):

Ön cephe doğu taraf köşe istinat ayağı kaidesi	0.58(0.55+0.66)+(0.43+ 0.66)x0.47	= 1.2141
Ön cephe doğu kısmı	6.50x0.40+1.00x0.55+0.60x0.45+ 0.50x0.45+0.90x0.37+0.80x0.37+2.00x0.37+1.14x0.45	= 5.5042
Cümle kapısı temeli	2(0.65x0.50+0.85x0.45+2.30x0.45)	= 3.4850
Ön cephe batı kısmı	2x5.20x0.55+(7.70(0.52+0.47+0.40)) +2.18x0.28	= 16.5134
Batı köşe istinat ayağı kaidesi	2.00x0.37+4.00x0.55	= 2.9400
Cümle kapısı yan hücreleri	2(0.97x0.60+0.75x0.45)	= 1.7990
Batı taraf istinat kulesinde	0.45 x 2.32	= 0.9840
Duvarların üst kısmı		
Doğu taraf	7.75 x 2.65	= 20.5375
Batı taraf	0.45(0.70+0.74)+0.40(0.26+0.63+0.84+0.73+ 0.59+0.615+0.75+0.63+0.365)+0.40(0.90+0.60+0.84+0.82+ 0.72+0.80+0.44+0.76+0.58)+0.52(1.04+0.92+1.00+1.02+1.09+ 0.27+1.04=0.73)+0.50(0.98+0.85+1.05+0.75+1.01+0.98+0.80)+ 0.45(1.05+0.90+0.80+0.85+0.88+0.75+1.10+0.78+0.80)	= 15.9517
Cümle kapısı dış yan kanat kaplamaları	0.75(8.00+3.00)	= 8.2500
İki kat kesme taş silmesi	1.00((7.70+7.75)-2x0.25)	= 14.9300
Cümle kapısı üst kısmı	2x2.00x1.00 + 7.90+4.00 x 2.00+2x1.00x2.00 2	= 20.5000
Yan cephe payandaları	2x5.90(0.55+0.56+1.22)	= 27.4900
Bimarhanenin kapı eyvanı iç kısmı ve çevresinde		

Şekil C.16: Amasya Bimarhanesi onarım keşif belgeleri (ASÜA, TASUDOC6960-54)

Şekil C.17: Amasya Bimarhanesi onarım keşif belgeleri (ASÜA, TASUDOC6960-55)

- 3 -

6 - Kesme taş duvar kaplama (Devamı)

0.48(0.55.0.75)+0.42x0.96+0.35x1.05+0.45(1.40+1.20)+
0.46x1.25+0.53(1.85+188)+0.23x1.85+0.53x0.80+0.45
(1.27+0.57)+0.40(0.56+2x0.75)+2x0.40x1.10+0.40(0.40+
0.70)+0.68(0.35+0.30)+0.43x0.84+0.40x0.50+0.20x2.95+
0.45x0.73+0.40x0.75+0.50(0.95+0.75).0.40(0.50+0.55)+
0.43(0.85+0.50)+0.43x0.70+0.35x0.72+0.42x0.30+0.26x
0.37+0.72(0.40+0.77x2)+0.83x0.80+0.45(1.30+0.72)+
0.42x1.49+0.48x0.24+0.56x0.45+0.40x0.45+0.50x0.72+
0.48x0.75+0.50(0.80+0.90)+0.48x1.15+0.50(1.25+0.53)+
0.49(0.75+1.20)+0.50x0.85+0.48x0.60 = 24.2314
Duvarlardaki eksik taşların konulması 2x0.15x0.65 = 0.195
Fiatı: 86.69 Lira Yekûn: 14252.25 Lira 164.52

7 - Kemer taşı (adet): Fiatı: 70.31 Lira Yekûn:351.55 Lira 5

8 - Kesme taş pahlı derzli cephe kaplaması (m2):

Batı istinat kulesinde 0.85x0.43+0.45x0.30+2.32
(0.55+0.52+0.50+0.42) = 5.1173
Doğu istinat kulesinde 2.65(0.50+0.47+0.47+0.47+
0.50+0.40+0.43+0.44+0.44) = 12.2430
Dairevî köşe kuleleri-
nin ilâve olunacak kısımları 2x1.00x2.65 = 5.3000
Fiatı: 67.50 Lira Yekûn: 1529.55 Lira 22.66

9 - Kesme taş cetvelli, derzli cephe kaplaması (m2):

Ön cephe doğu taraf 2.30x0.36+2.30x0.37+0.40x0.43+
batı (2.30x0.36)x3+2.00x0.50 = 5.1910
Ön cephe doğu taraf 2.30x1.36+2.30x1.28+0.68+0.36+
0.83x0.35 = 6.6073
Dairevî istinat kuleleri:
Doğu taraf 2.65(0.43+0.44) = 2.3055
Batı taraf 2.32x0.38+0.65x0.43+0.95x0.37 = 1.5126
Fiatı: 73.74 Lira Yekûn: 1151.08 Lira 15.01

10 - İskele ve askıya alma (m3):

2x2(2.00x0.05x0.25+4.00x3x0.10x0.10+3x0.10x0.05x2.00+
2x2.00x0.25x0.05)+2x0.75x0.25x3.50+2x5x0.10x0.10x0.75= 0.7225
Fiatı: 84.67 Lira Yekûn: 61.17 Lira 0.7225

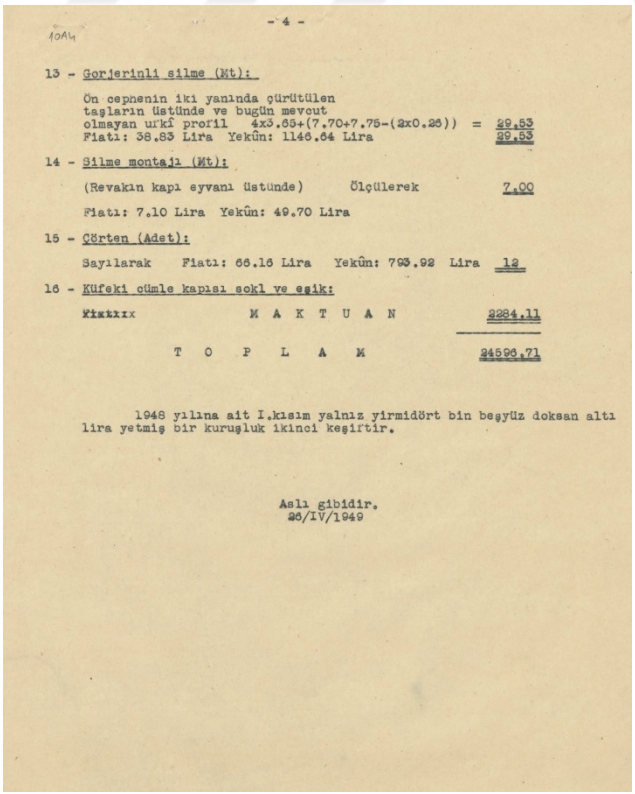
11 - Taş kapak (m2):

Revakta 2x0.60x1.60+1.50x1.60 = 4.32
4.32
Fiatı: 71.74 Lira Yekûn: 309.91 Lira

12 - Raspa (m2):

Binanın oda eyvan ve salonlarında:
4.30(2x7.78+2x5.70)+2x7.52+2x5.12)x4.75+2x5.10x5.00+
2.00x5.00+(2x14.15+2x4.60)x4.10+(2x14.45+4.05x2)x4.20+
2x17.15x4.00+(2x5.80+2x5.75)x4.60+(2x7.10+2x5.80)x4.60+
1/2(2x5.00+5.75)x4.75 = 1002.28
Fiatı: 0.43 Lira Yekûn: 430.98 Lira 1002.28

Şekil C.18: Amasya Bimarhanesi onarım keşif belgeleri (ASÜA, TASUDOC6960-56)

- 4 -

13 - Gorjerinli silme (Mt):

Ön cephenin iki yanında çürütülen
taşların üstünde ve bugün mevcut
olmayan urkî profil 4x3.65+(7.70+7.75-(2x0.25)) = 29.53
Fiatı: 38.83 Lira Yekûn: 1146.64 Lira 29.53

14 - Silme montajı (Mt):

(Revakın kapı eyvanı üstünde) Ölçülerek 7.00

Fiatı: 7.10 Lira Yekûn: 49.70 Lira

15 - Çörten (Adet):

Sayılarak Fiatı: 66.16 Lira Yekûn: 793.92 Lira 12

16 - Küfeki cümle kapısı sokl ve eşik:

Xixxxix M A K T U A N 2284.11

T O P L A M 24596.71

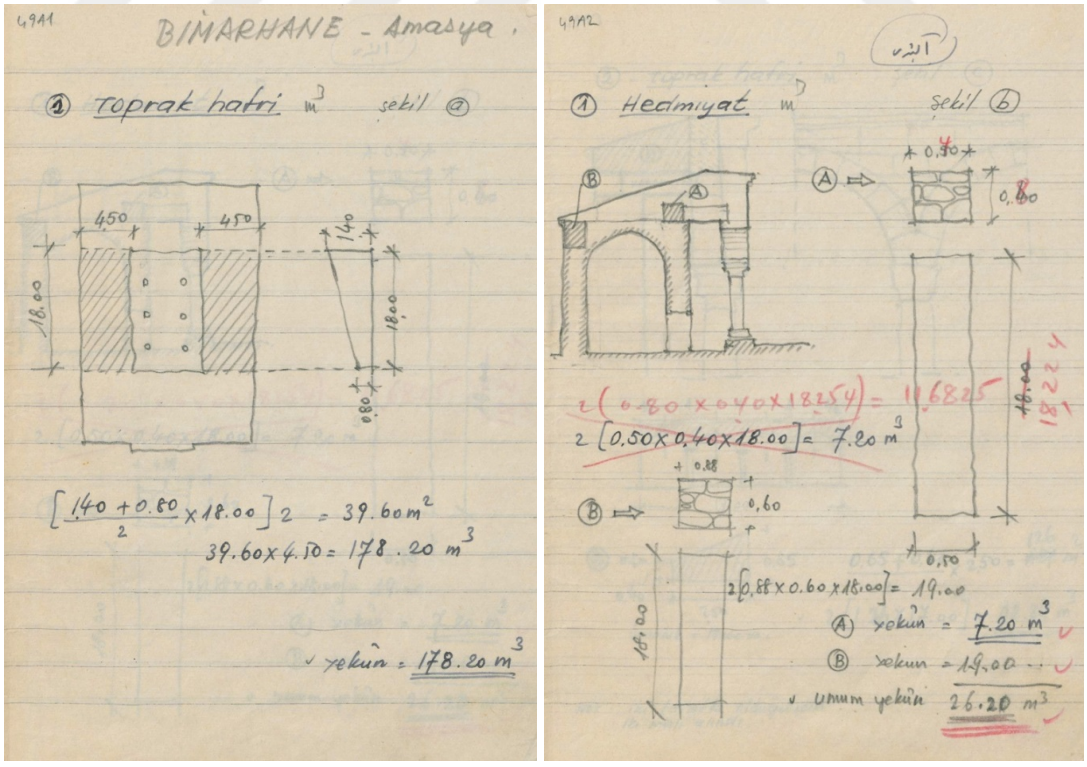
1948 yılına ait I.kısım yalnız yirmidört bin beşyüz doksan altı lira yetmiş bir kuruşluk ikinci keşiftir.

Aslı gibidir.
25/IV/1949

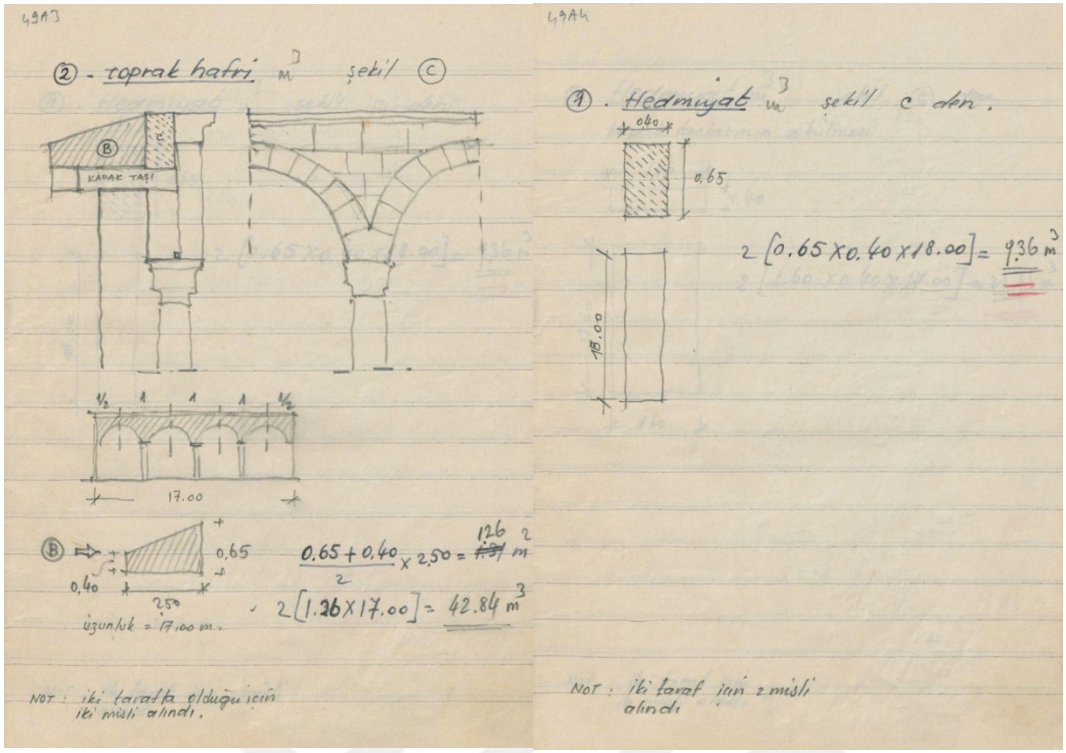
Şekil C.19: Amasya Bimarhanesi onarım keşif belgeleri (ASÜA, TASUDOC6960-57)

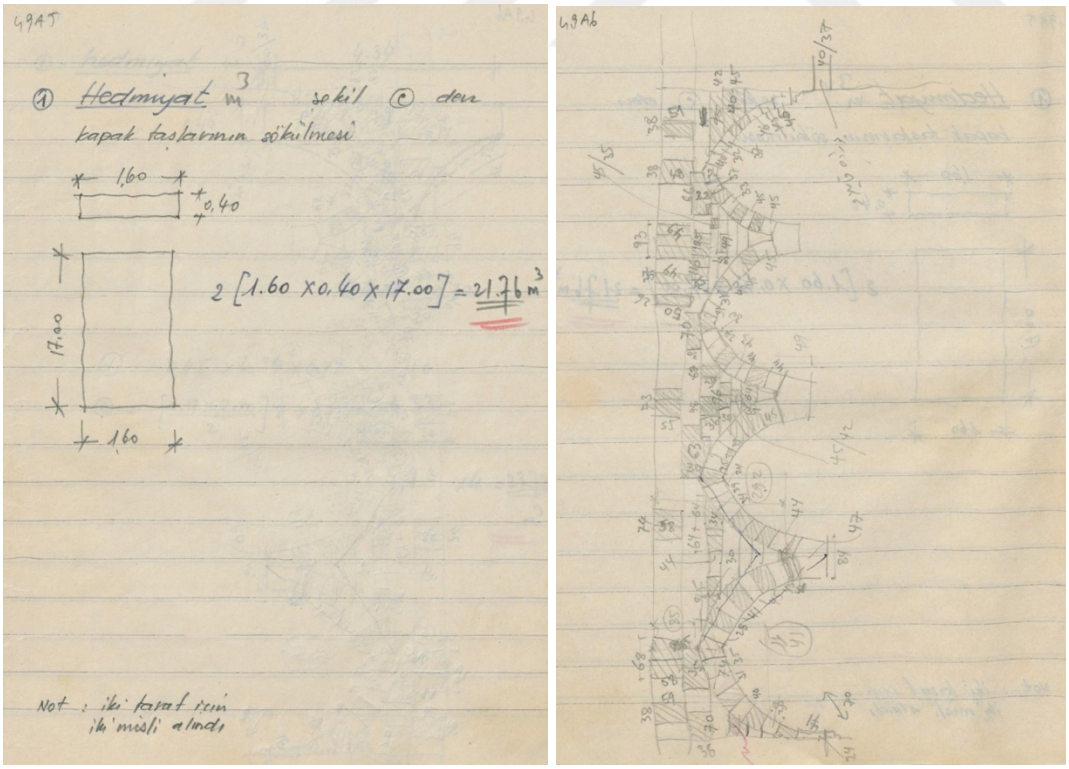
Şekil C.20: Ali Saim Ülgen'in Amasya Bimarhanesi onarımı hesapları için kullandığı defteri (ASÜA,TASUDOC6962-11)

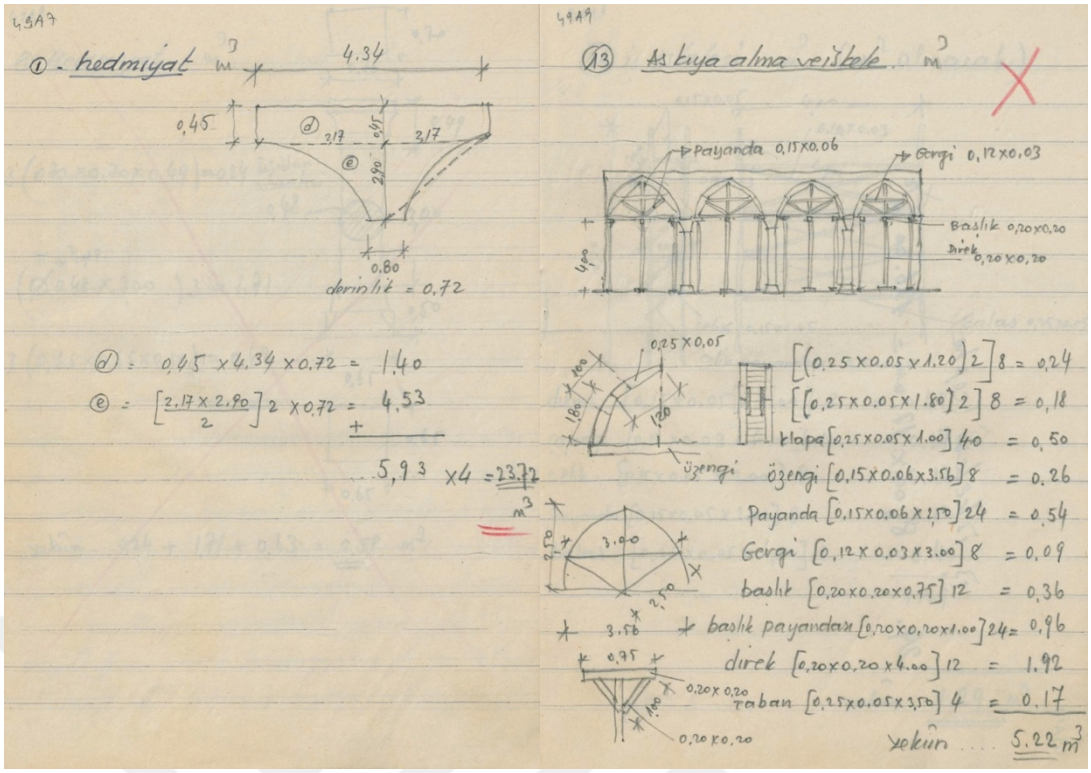
Şekil C.21: Ali Saim Ülgen'in Amasya Bimarhanesi onarımı hesapları için kullandığı defteri (ASÜA, TASUDOC6962-12,13)

Şekil C.22: Ali Saim Ülgen'in Amasya Bimarhanesi onarımı hesapları için kullandığı defteri (ASÜA, TASUDOC6962-14,15).

Şekil C.23: Ali Saim Ülgen'in Amasya Bimarhanesi onarımı hesapları için kullandığı defteri (ASÜA, TASUDOC6962-16,17)

Şekil C.24: Ali Saim Ülgen'in Amasya Bimarhanesi onarımı hesapları için kullandığı defteri (ASÜA, TASUDOC6962-18,19)

1950 Yılında Yapılacak Onarımlar

Keşifleri merkezden Y.Mimar Ali Saim Ülgen tarafından hazırlanan ve tebyiz edilmek üzere olan onarımlar:

Erzurum Saltuk Kümbeti: Geçen yıllarda onarımına başlanan ve bütün heyetiyle takviye edilerek çökme tehlikesi önlenen kümbetin külâh kaplama aksamı ile güvdeleki eksik ve gürük kaplamaların tamamlanması ve cenahlardaki diğer kümbetlerin durumlarının ıslâhı için zaruri keşif tutarı (28.000) liradır.

Açılacak türbelerin âcil onarmaları yapılacaktır. Ve bugüne kadar İstanbul için (8.000) liralık bir ödenek gönderilmiştir. Türbeler için ayrılan ödenek miktarı (28.000) liradır.

Selçuk İsa Bey Camii onarımı: Geçen sene ortadaki iki kubbenin takviyesi yapılmış, bu yıl da cenahlardaki duvarların hariçi tesirattan kurtarılması ve çökme tehlikesinin önlenmesi için (30.000) liralık bir keşif hazırlanmıştır.

Kütahya Vaizliye Medresesi onarımı: Binanın akışını durdurmak için çatıda tamir yapılacak ve çöken iki kubbe takviye ile onarılacaktır. Tutarı (10.000) liradır.

Güvenlik Türbeleri onarımı: Akşemseddin türbesinin çevresi tanzim edilecek ve gürük ahşap pencere ve kapıları yenilenecektir. Yine aynı mahaldeki küçük türbenin de kurşun tamiri yapılacaktır. Tutarı (10.000) liradır.

Ankara Mahmutpaşa Bedesteni ve Hanı onarımına devam: 1946 yılında tarafımdan onarımı deruhte edildiği zaman hazırlanan keşfe göre(1.750.000 liraya restore edilebilecek iken bu işe kısım kısım devam edildiğinden bugüne kadar takriben (300.000) liralık bir ödenek sarfedilmiş bulunan Han ile Bedestenin iç kısımlarında eksik kalan ve ziyaretçileri rahatsız eden düşemelerle fen işi ele alınacak ve akıntılar izale edilerek binanın emniyeti için kapıları yapılacaktır. Tutarı aşağıdı (50.000) liradır. Ancak bu için sürayet usulile toptan ihalesine taraftarız. Bu mümkün olduğu takdirde keşif hazırdır. Bu suretle han kısmı tamamen bitmiş olacaktır.

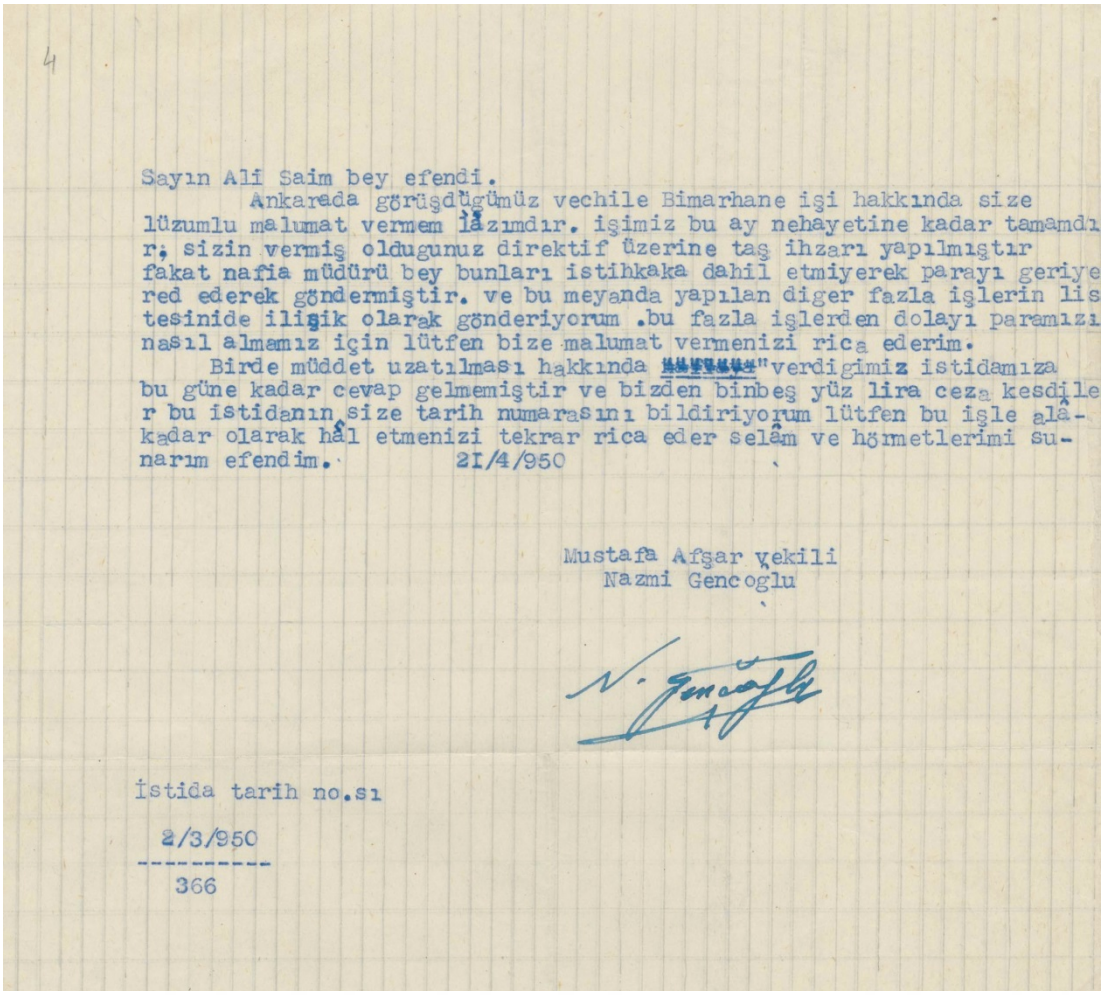
Doğubayazıt'taki İshak Paşa Sarayı: Bu bina 1936 yılında feci bir şekilde tahrip edilmiştir. Türkiye'de eşi bulunmıyacak bir şaheser olan bu sanatın alt kısımları sağlamlığı için tehlike göstermesi üzerine önlenen takviyeye ve içi de temizliğe muhtaçtır. Bunun için aşağıdı bir keşif yapılmıştır. Yapılan keşifte en mühim noktalar nazarı itibare alınmış bulunmaktadır. Bu keşfin de tutarı (30.000) liradır.

onarımının

Etnoğrafya Müzesinin tamamlanmasç Geçen sene bütün çatısı değişen ve ortadaki aydınlık kısmın akıntısı durdurulmak üzere binasının kapı revakında ve ön cephesinde bazı eksikler kalmış, bunlarla beraber dahili sıva ve badana eksikleri ele alınacaktır. Tutarı (10.000) liradır.

Kastamonu'daki İsmail Bey Türbesi onarımı: Kurşunları kalkmış olan kubbenin içine su sızmaktadır. Bu şaheser sanıtın kubbesi akıntıdan kurtarılacaktır. Keşif tutarı (9.000) liradır.

Şekil C.25: Ali Saim Ülgen tarafından hazırlanan "1950 Yılında Yapılacak Onarımlar" (ASÜA)

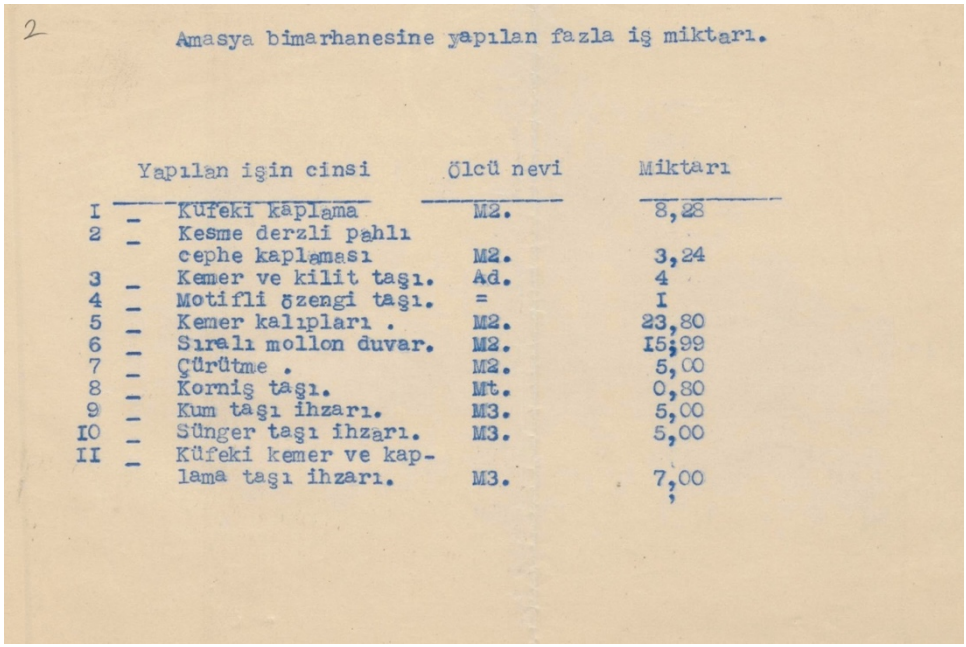
4

Sayın Ali Saim bey efendi.
Ankarada görüşdügümüz vechile Bimarhane işi hakkında size lüzumlu malumat vermem lâzımdır. işimiz bu ay nehayetine kadar tamamdır; sizin vermiş oldugunuz direktif üzerine taş ihzarı yapılmıştır fakat nafia müdürü bey bunları istihkaka dahil etmiyerek parayı geriye red ederek göndermiştir. ve bu meyanda yapılan diger fazla işlerin listesinide ilişik olarak gönderiyorum .bu fazla işlerden dolayı paramızı nasıl almamız için lütfen bize malumat vermenizi rica ederim.
Birde müddet uzatılması hakkında [illegible]"verdigimiz istidamıza bu güne kadar cevap gelmemiştir ve bizden binbeş yüz lira ceza kesdiler bu istidanın size tarih numarasını bildiriyorum lütfen bu işle alâkadar olarak hâl etmenizi tekrar rica eder selâm ve hörmetlerimi sunarım efendim. 21/4/950

Mustafa Afşar vekili
Nazmi Gencoglu

İstida tarih no.sı
2/3/950
366

Şekil C.26: Amasya Bimarhanesi onarımı ile ilgili belge (ASÜA, TASUDOC6960-14)

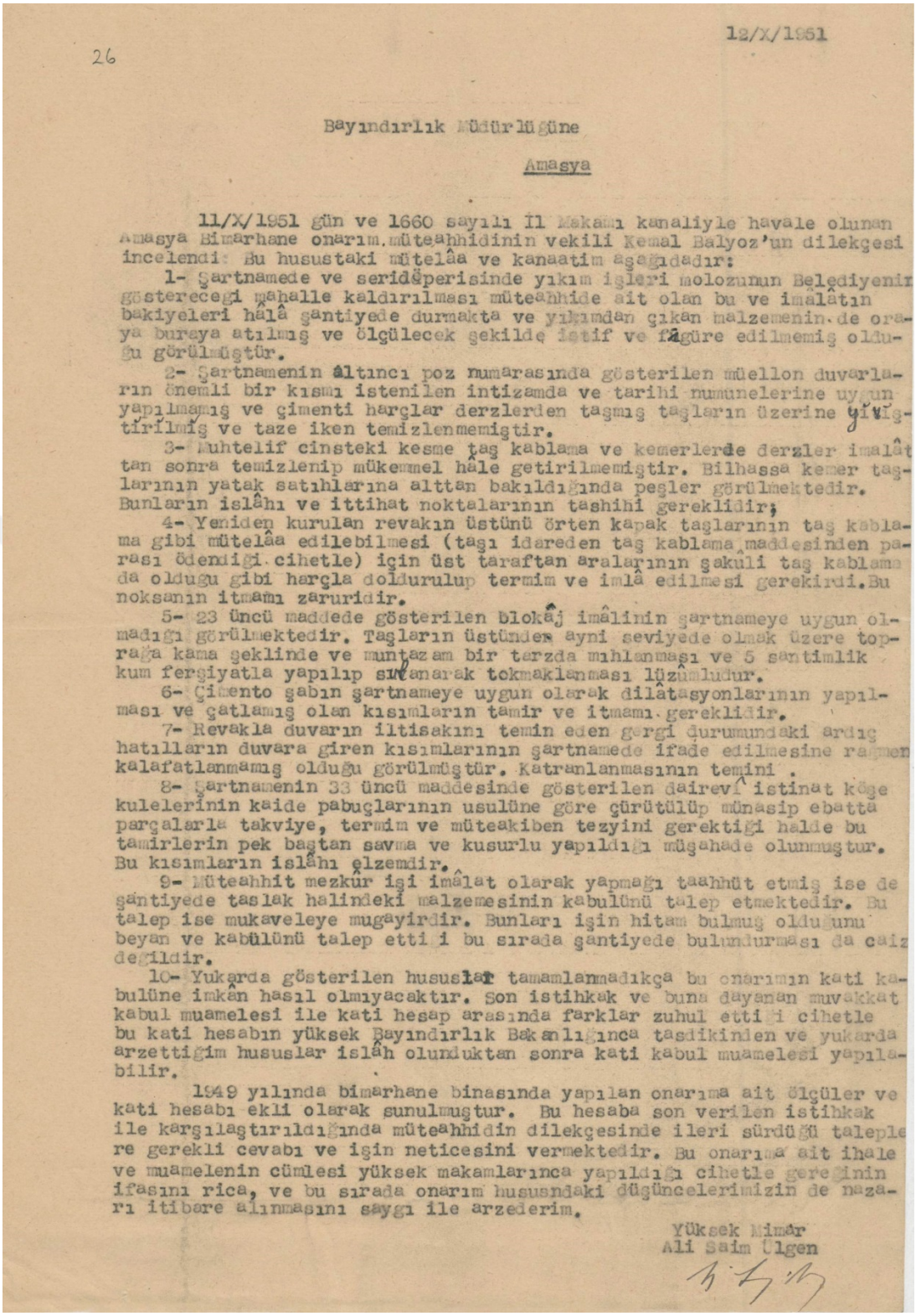

2

Amasya bimarhanesine yapılan fazla iş miktarı.

	Yapılan işin cinsi	Ölcü nevi	Miktarı
I	Küfeki kaplama	M2.	8,28
2	Kesme derzli pahlı cephe kaplaması	M2.	3,24
3	Kemer ve kilit taşı.	Ad.	4
4	Motifli özengi taşı.	=	I
5	Kemer kalıpları .	M2.	23,80
6	Sıralı mollon duvar.	M2.	I5,99
7	Çürütme .	M2.	5,00
8	Korniş taşı.	Mt.	0,80
9	Kum taşı ihzarı.	M3.	5,00
IO	Sünger taşı ihzarı.	M3.	5,00
II	Küfeki kemer ve kaplama taşı ihzarı.	M3.	7,00

Şekil C.27: Amasya Bimarhanesi onarımı ile ilgili belge (ASÜA, TASUDOC6960-12

12/X/1951

26

Bayındırlık Müdürlüğüne

Amasya

11/X/1951 gün ve 1660 sayılı İl Makamı kanaliyle havale olunan Amasya Bimarhane onarım müteahhidinin vekili Kemal Balyoz'un dilekçesi incelendi. Bu hususdaki mütelâa ve kanaatim aşağıdadır:

1- Şartnamede ve seridöperisinde yıkım işleri mıozunun Belediyenin göstereceği mahalle kaldırılması müteahhide ait olan bu ve imalâtın bakiyeleri hâlâ şantiyede durmakta ve yıkımdan çıkan malzemenin de oraya buraya atılmış ve ölçülecek şekilde istif ve tağüre edilmemiş olduğu görülmüştür.

2- Şartnamenin altıncı poz numarasında gösterilen müellon duvarların önemli bir kısmı istenilen intizamda ve tarihi numunelerine uygun yapılmamış ve çimenti harçlar derzlerden taşmış taşların üzerine yayılmış ve taze iken temizlenmemiştir.

3- Muhtelif cinsteki kesme taş kablama ve kemerlerde derzler imalâttan sonra temizlenip mükemmel hâle getirilmemiştir. Bilhassa kemer taşlarının yatak satıhlarına alttan bakıldığında peşler görülmektedir. Bunların islâhı ve ittihat noktalarının tashihi gereklidir;

4- Yeniden kurulan revakın üstünü örten kapak taşlarının taş kablama gibi mütelâa edilebilmesi (taşı idareden taş kablama maddesinden parası ödendiği cihetle) için üst taraftan aralarının şakuli taş kablama da olduğu gibi harçla doldurulup termim ve imlâ edilmesi gerekirdi. Bu noksanın itmamı zaruridir.

5- 23 üncü maddede gösterilen blokaj imâlinin şartnameye uygun olmadığı görülmektedir. Taşların üstünden aynı seviyede olmak üzere toprağa kama şeklinde ve muntazam bir tarzda mıhlanması ve 5 santimlik kum fergiyatla yapılıp sıvanarak tokmaklanması lüzumludur.

6- Çimento şabın şartnameye uygun olarak dilâtasyonlarının yapılması ve çatlamış olan kısımların tamir ve itmamı gereklidir.

7- Revakla duvarın iltisakını temin eden gergi durumundaki ardiç hatılların duvara giren kısımlarının şartnamede ifade edilmesine rağmen kalafatlanmamış olduğu görülmüştür. Katranlanmasının temini.

8- Şartnamenin 33 üncü maddesinde gösterilen dairevî istinat köşe kulelerinin kaide pabuçlarının usulüne göre çürütülüp münasip ebatta parçalarla takviye, termim ve müteakiben tezyini gerektiği halde bu tamirlerin pek baştan savma ve kusurlu yapıldığı müşahade olunmuştur. Bu kısımların islâhı elzemdir.

9- Müteahhit mezkur işi imâlat olarak yapmağı taahhüt etmiş ise de şantiyede taslak halindeki malzemesinin kabulünü talep etmektedir. Bu talep ise mukaveleye mugayirdir. Bunları işin hitam bulmuş olduğunu beyan ve kabulünü talep etti i bu sırada şantiyede bulundurması da caiz değildir.

10- Yukarda gösterilen hususlar tamamlanmadıkça bu onarımın kati kabulüne imkân hasıl olmıyacaktır. Son istihkak ve buna dayanan muvakkat kabul muamelesi ile kati hesap arasında farklar zuhul etti i cihetle bu kati hesabın yüksek Bayındırlık Bakanlığınca tasdikinden ve yukarda arzettiğim hususlar islâh olunduktan sonra kati kabul muamelesi yapılabilir.

1949 yılında bimarhane binasında yapılan onarıma ait ölçüler ve kati hesabı ekli olarak sunulmuştur. Bu hesaba son verilen istihkak ile karşılaştırıldığında müteahhidin dilekçesinde ileri sürdüğü taleplere gerekli cevabı ve işin neticesini vermektedir. Bu onarıma ait ihale ve muamelenin cümlesi yüksek makamlarınca yapıldığı cihetle gereğinin ifasını rica, ve bu sırada onarım hususundaki düşüncelerimizin de nazarı itibare alınmasını saygı ile arzederim.

Yüksek Mimar
Ali Saim Ülgen

Şekil C.28: Amasya Bimarhanesi onarımı ile ilgili belge (ASÜA, TASUDOC6961-22)

Şekil C.29: Kırşehir Cacabey Medresesi'nin minaresi (İnan Ocak, 2015).

Şekil C.30: Kırşehir Cacabey Medresesi'nin güney cephesinde yer alan minarenin kairde kısmı (İnan Ocak, 2015).

Şekil C.31: Kırşehir Cacabey Medresesi'nin taçkapısı (İnan Ocak, 2015).

Şekil C.32: Kırşehir Cacabey Medresesi'nde türbenin görünümü (İnan Ocak, 2015).

Şekil C.33: Kırşehir Cacabey Medresesi'nin kubbe geçiş bölümünün görünümü (İnan Ocak, 2015).

Şekil C.34: Kırşehir Cacabey Medresesi'nde ana eyvanda yer alan dekoratif sütun (İnan Ocak, 2015).

Şekil C.35: Kırşehir Cacabey Medresesi'nin kubbesinin dıştan görünümü(İnan Ocak, 2015).

Şekil C.36: Kırşehir Cacabey Medresesi'nin güneyduğu köşesinden bakış (İnan Ocak, 2015).

Şekil C.37: Kırşehir Cacabey Medresesi'nin doğu cephesi (İnan Ocak, 2015).

Şekil C.38: Kırşehir Cacabey Medresesi'nin kuzey cephesindeki dendanlar (İnan Ocak, 2015).

Şekil C.39: Sivas Çifte Minareli Medrese'nin minarelerinden görünümler (VGM Arşivi).

Şekil C.40: Sivas Buruciye Medresesi'nin giriş eyvanı (İnan Ocak, 2014).

Şekil C.41: Sivas Buruciye Medresesi giriş eyvanının kubbe üst örtüsü (İnan Ocak, 2014).

Şekil C.42: Sivas Buruciye Medresesi'nin revak kemerlerindeki hatıllar (İnan Ocak, 2014).

Şekil C.43: Sivas Buruciye Medresesi (İnan Ocak, 2014).

Şekil C.44: Sivas Buruciye Medresesi'nin güney cephesi (İnan Ocak, 2014).

Şekil C.45: Sivas Buruciye Medresesi'nin doğu cephesi (İnan Ocak, 2014).

Şekil C.46: 19. yüzyıl sonlarında Sivas Buruciye Medresesi'nin ana eyvanın görünümü (VGM Arşivi)

Şekil C.47: Revak kemerlerinde yapılan beton gergiler (VGM Arşivi)

Şekil C.48: Sivas Buruciye Medresesi 1960 onarımı sırasında çekilen fotoğrafları (VGM Arşivi)

Şekil C.49: Sivas Buruciye Medresesi 1960'lardaki onarımında yeniden kurulan revak kemerleri (VGM Arşiv)

Şekil C.50: 1990'larda Sivas Buruciye Medresesi'nin doğu cephesinin görünümü (VGM Arşivi)

Şekil C.51: 1960'lardaki onarımında özgün yerlerine yerleştirilemeyen madolyonlar (İnan Ocak, 2014).

Şekil C.52: Sivas Gök Medrese'nin 1970'lerdeki durumu (VGM Arşivi)

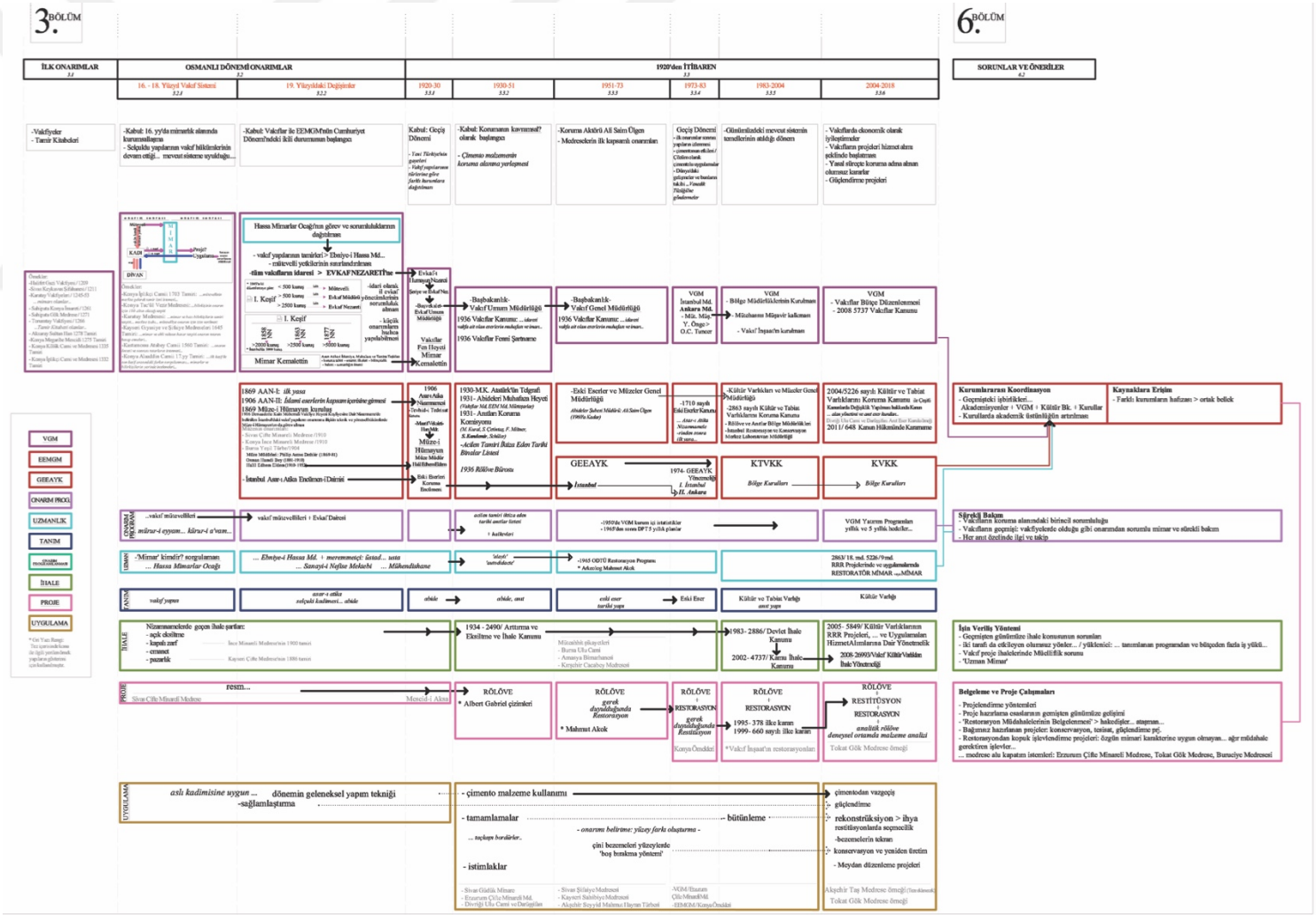
Şekil C.53: Sivas Gök Medrese'nin 1970'lerdeki durumu (VGM Arşivi)

Şekil C.54: Sivas Gök Medrese'nin 1980'lerdeki durumu (VGM Arşivi)

Şekil C.55: Sivas Gök Medrese'nin 1980'lerdeki durumu (VGM Arşivi)

Şekil C.56: Tezin 3. Bölümüne ilişkin bulgular ve bunlarla ilişkili olarak 6. Bölümde yer alan öneriler

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Zeynep İNAN OCAK

Doğum Tarihi ve Yeri : 1986, Erzurum

E-posta : zeynepinanocak@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lise** : 2001-04, Erzurum Fen Lisesi
- **Lisans** : 2004-08, MSGSÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
- **Yükseklisans** : 2009-11, İTÜ, Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Programı

MESLEKİ DENEYİM:

- 2007- 09, Mimar: İlgi Yüce Aşkun Mimarlık Ofisi.
- 2009-10, Mimar: Kerem İnşaat ve Restorasyon A.Ş.
- 2011-2018, Araştırma Görevlisi: Atatürk Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
  İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü
- 2013, Yarışma Raportörü: İTÜ KKTC Gazi Mağusa Kampüs Yarışması
- 2014-17, Proje Raportörü: İTÜ KKTC Gazi Mağusa Kampüsünde yer alan Tarihi Yapıların Restorasyon Projeleri

DOKTORA TEZİNDEN TÜRETİLEN YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- **İnan Ocak, Z.,** 2016. Dünya Miras Alanları ve Turizm İlişkisi: Anadolu Medreseleri Örneği, *II. Avrasya Uluslararası Turizm Kongresi*, Selçuk Üniversitesi, 5 - 7 Mayıs 2016, Konya.
- **İnan Ocak, Z.,** Tanyeli, G. 2016. Antalya Kale İçinde Üç Selçuklu Medresesi/ Evaluation on the Preservation Status of Three Seljuk Madrasah in Antalya *I.Uluslararası Akdeniz Araştırmaları Sempozyumu*, 21-23 Ekim 2016, KKTC.
- **İnan Ocak, Z.,** Tanyeli, G. 2016. Türkiye Onarım Tarihinden Bir Kesit: 1980'lere Kadar Konya'da Gerçekleştirilen Restorasyonlar ve Koruma Yaklaşımı / A Sketch from History of Restorations and Conservation Approaches in Konya

up to the 1980s. *İslam Medeniyetinde Konya' Uluslararası Sempozyumu,* IRCICA, 17-19 Aralık 2016, Konya.

- **İnan Ocak, Z.,** Tanyeli, G. 2016. Kırşehir Cacabey Medresesi ve Onarımları, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, yıl 11, sayı 21, 145-170.
- **İnan Ocak, Z.,** Tanyeli, G. 2018. Amasya Bimarhanesi'nin 1948-50 Yılları Onarımından bir kesit: Taçkapının Tamamlanması, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi* (Değerlendirme Aşamasında).
- **İnan Ocak, Z.,** Tanyeli, G. 2018. Onarımlarda Özgünlük Kavramının İrdelenmesi: Buruciye Medresesi Örneği, *III.Uluslararası Akdeniz Sanat Sempozyumu "Kültürel Mirası Korunması ve Yaşatılması"*, 24-25 Nisan 2018, Antalya.